Csapody Tamás

# CIVIL FORGATÓKÖNYVEK

*Válogatott tanulmányok és publicisztikai írások*

*(1983–2002)*

**Csapody Tamás**

# Civil forgatókönyvek

**Válogatott tanulmányok és publicisztikai írások**
**(1983–2002)**

**A könyvet szeretettel ajánlom Apámnak és Anyámnak**

*Don Quijote: sokat – próbált Vén Bajnok*
*legyintett – és megvette a szélmalmot.*

Fodor Ákos

***TARTALOM***

Előszó (Bródy András)

**A béketábor legyőzhetetlen**

A béketábor legyőzhetetlen
A tömbösített béke
A mi kis ügyeink
Egy a jelszónk: tartós béke
Egy kitüntető cím nyomában
A Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör
Alba Kör – Erőszakmentes Mozgalom a Békéért
A magyar békemozgalom elmúlt tíz éve

**Modus vivendi**

„A pártállamot kiszolgáló püspökök nem vallanak színt”
Pápa és pápaság
II. János Pál Magyarországon
Isten neve: Jehova
Egy kiállítás képei
Apáca – pácban
A katonai lelkipásztorkodás
Klerikalizálódó honvédség
Dogmatikus liberalizmus?
Iharosi pénzügyek
Az új modus vivendi?
Dicsőség hiányokkal
Mint cseppben a tenger
Hitvédelmi pénzek
Még egy kis türelmet!

**Fekete marad-e a bárány?**

Kis Bokor-politológia
Fekete marad-e a bárány?
„Jöjjön el a te országod”
Égő, tüzes parázs

**Hadviselők**

Hej élet, be gyöngyélet!
A koraszülött jóléti állam fegyverkezése
Haderőreform-bújócska
Jogszabálysértő hadibeszerzés
Kié itt a tét?
Alezredes fegyelmi bírák előtt
Kard és szerelem
Katonát vegyenek!
A valódi aknák
A hadsereg halottai
A koncert folytatódik
Sorozott nemzeti őrsereget – de minek?

**Szelídek lázadása**

Szolgálatmegtagadók a bíróság előtt
Szelídek lázadása
Aki nem lép egyszerre…
A katonaiszolgálat-megtagadás helyzete Magyarországon
Hadkötelezettség és szabadságjogok
A hadkötelezettség ára
Szolgák egyenruhában
Róka fogta csuka
Tárgytévesztés
Fegyver nélkül – avagy a lelkiismereti szabadságról

**Halak a hálóban**

Konformitások
Kardokból ekevasat
Polgári szolgálat
Félig beváltott ígéretek
Lelkiismeret és fegyver
A nagy kompromisszum
Halak a hálóban

**Kényszeredett szolgálat**

Tűzoltó leszek, s katona?
Polgárjogot nyert a polgári szolgálat
Pró és kontra a polgári szolgálatról
A politikai érdekképviselet mechanizmusa a polgári szolgálatról szóló törvény megalkotásának menetében
A polgári szolgálatról szóló törvény megszületésének körülményei és a törvény értékelése
Szolgálni vagy védeni?
Polgári vagy polgári védelmi szolgálat?
Kényszeredett szolgálat
A polgári szolgálat Magyarországon
Nem mese ez, kedves, hanem polgári szolgálat
Békeidőben önkéntes hivatásos haderőt?

**Észak-atlanti töprengések**

Magyarország és a NATO-csatlakozás – civil szemszögből
Törvénytelen és indokolatlan volt a döntés a népszavazásról
Aktív erőszak-mentességi akció
A NATO-tagságot ellenző civil szervezetek Magyarországon
Még egyszer a NATO-népszavazásról
Az alkotmánytalanított csatlakozás
Globe and Orbán
Baljós körülmények
Dávid és Góliát
Magyarország és a NATO-bővítés

**Az erősebb joga**

Színjáték, katarzis nélkül
Halkan be(le)léptünk
Hadiállapot vagy háború?
Olvasói levél a békemenetről
Talán még nem késő
A biztonság fogalmának összetevői és változásai a balkáni konfliktus tükrében
Az erősebb joga

**Civil kesergő**

Lódenkabátom paraméterei, avagy élmények 1985 tavaszáról
Sír az út előttem…
Temetési kérdőjelek
Pártsemleges fair play
Civil kesergő
Kis magyar diáktüntetés
Pásztorok, keljünk fel!
A békeadó
Békedíjak és békedíjasok

**Rövidítések**

# Előszó

Békétlen népség vagyunk. Azt mondogatjuk, hogy „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak”. De nem világos, hogy miben is. Ügyet sem vetünk arra, hogy ezt valaki kérkedésnek vélheti. Nem vesszük észre, hogy a mondat mások számára a „vagyok olyan legény, mint te” elidegenítő, sőt kihívó dölyfét jelzi.

Még mindig Csaba a kedvenc királyfink. A csillagos Tejút nekünk a Hadak útja. A kalandozásokra, a nyilainkra, a lovakra, a huszárokra meg a szuronyokra vagyunk büszkék. Arra a szuronyra, amely – legalábbis egyik mai hivatalos hadi emberünk szerint – a magyar baka kezében erősebb a modern technika minden gyilkos vívmányánál.

Valahol elaludtunk hadi sikerekben kevéssé gazdag történelmünk folyamán. Vagy legalábbis nem szűrtünk le egy fontos tanulságot. Ha életben kívánunk maradni (egyénileg és mint ország), akkor a következő háborút nem megnyerni, hanem elkerülni kell.

Vannak néhányan, akik másként, békésen és kötekedés nélkül szeretnék a szabadság és a demokrácia térhódítását elősegíteni. A kötet szerzője közéjük tartozik. Nagy munkával és figyelemmel elemzi, hogy mik a hadkötelezettség jelenlegi – feudális korokból származó – megoldásainak hibái és korlátjai. Azt is, miben állna a honvédelem mai demokratikus feladata, és ezt hogyan lehetne jobban megoldani. Valamint azt is, hogy az újabb eszmék megvalósulásának mi a jelenlegi állása.

Ne csapjuk be önmagunkat. Kevesen vagyunk, korántsem a többség. Az, hogy ma már néhány párt is zászlajára tűzte néhány új gondolatunkat, korántsem jelenti azt, hogy meg tudja vagy akárcsak komolyan meg is akarja valósítani azokat. Azt azonban biztosan, hogy a változást kívánók száma növekvőben, a szerző érvei terjedőben vannak.

Az idő az értelmesebb és hasznosabb gondolatoknak dolgozik.

Bródy András

# A béketábor legyőzhetetlen

# A béketábor legyőzhetetlen

## A szellemi honvédelem generálisai

Az 1948-at követő magyarországi békemozgalom története 48 nyarán kezdődik [1]. Wrocławban, az Értelmiségiek Világtalálkozóján a negyvenöt ország ötszáz delegátusa között húszfős küldöttségével ott van Magyarország is. A legendássá vált kongresszuson legendássá vált viták zajlottak Lukács György és az UNESCO későbbi főigazgatója, a biológus Julian Huxley között [2]. Solohov, Bernal, Joliot-Curie, Picasso, Boldizsár Iván és a többiek, akik a „szellemi honvédelem generálisaként" vonultak be a köztudatba, életre hívták az Értelmiségi Nemzetközi Összekötő Bizottságot, amely egy százmilliókat tömörítő nemzetközi békemozgalom létrehozását tűzte ki célul. A bizottság javaslatára 1949 áprilisában Párizsban ült össze az első béke-világkongresszus. Franciaországban a harmincnyolc tagú magyar küldöttségből nyolcan kaptak beutazási engedélyt, így a többiek a párizsival paralel prágai, úgynevezett „kis világkongresszus" munkájában vettek részt. A Nyugatról és Keletről hazatérő küldöttek megalakították a „Megvédjük a békét" Országos Tanácsát, amely 1949-ben a párizsi kongresszus határozatainak szellemében megtartotta az első magyar békekonferenciát. A konferencián felszólalt Illyés Gyula, Paul Eluard, verset szavalt Major Tamás, és az Országos Tanács tagja lett Kodály Zoltán, Rudas László, Nagy Lajos, Révai József, Somlay Artúr, valamint Szekfű Gyula is. Az ötszáz résztvevő között találjuk a hadsereg negyvenöt, az egyházak huszonöt tagját, míg a szakszervezetek és az üzemek százötven fővel képviseltették magukat. Itthon és külföldön fontos békeesemények zajlanak: megrendezésre kerül Budapesten a II. Világifjúsági Találkozó (1949), majd a Frédéric Joliot-Curie által vezetett Béke Hívei Világkongresszusa a stockholmi ülésszakán felhívással fordul a világ népeihez (1950). Erre az időre tehető a „magyar békemozgalom nagyfokú fellendülése" [3], mivel a felhívást hét és félmillió magyar állampolgár írta alá, és az országban 2700 békebizottság kezdett el működni. A Sportcsarnokban megrendezett közel kétezer – köztük ötszáz pártonkívüli – küldött jelenlétében megtartott II. Magyar Békekongresszuson Andics Erzsébet elnökölt, s a megnyitóbeszédet dr. Ruzsnyák István akadémikus, az MTA elnöke mondta. Felszólalt Darvas József, Lukács György, Veres Péter, Kodály Zoltán is. A kongresszuson 649 munkás- és 567 parasztküldött mellett 30 értelmiségi, 100 katona és 97 egyházi személy, köztük 6 püspök vett részt a munkában. Ekkor lett a „Megvédjük a békét" mozgalom országos tanácsából Országos Béketanács (OBT), első főtitkára pedig Benke Valéria. A békekongresszus határozatban üdvözölte a „békéért harcoló népeket" [4], és „felhívott minden becsületes, hazáját szerető magyar embert, hogy lankadatlanul teljesítse kötelességét, még keményebb helytállással a termelés frontján és a honvédelemben" [5].

## Minden szinten, szinte mindig: békemozgalom

A III. Magyar Békekongresszus idején (1952) már negyvenezer békebizottság működik, megalakulnak a megyei és városi békeirodák. Időközben elmélyül a kapcsolat a szocialista békemozgalmakkal és a Béke Hívei Világkongresszusának Állandó Bizottságával, amely a II. kongresszusán megválasztotta nemzetközi vezető szervét, a Békevilágtanácsot (BVT), élén Joliot-Curie-vel (1950). A BVT 53 nyarán – nem zavartatva a berlini eseményektől – Budapesten ülésezett, és kibocsátott felhívásában hangsúlyozta, hogy „nagy reménység született… a béke elérhető távolságban van" [6]. A keletnémet eseményeket követő évben a Sportcsarnokban az OBT által megrendezett békenagygyűlés központi témája az újrafelfegyverkezés volt, mivel „…a német militarizmus talpraállítása, a hitlerista tábornokok színrelépése új világháborús gócot teremthet Európa közepén…" [7] Az OBT történetében ez az év azért is jelentős dátum, mert ettől kezdve nevének megtartásával és önálló nemzetközi osztállyal ugyan, de a Hazafias Népfront (HNF) keretei között kezd el működni.

A IV. Magyar Békekongresszus (1955) – felmérve a békemozgalom eddig megtett útját – kijelentette: „Az elmúlt években egyre inkább sikerült leküzdenünk a szektás szűkkeblűséget, a sematikus módszereket és jelszavakat, ugyanakkor nem hanyagoltuk el a harcot a kispolgári, pacifista, opportunista nézetek ellen sem." [8] „Az 1956-os magyarországi ellenforradalom igen súlyos helyzetet teremtett mind a magyar, mind a nemzetközi békemozgalom számára." [9] A soron következő – szám szerint V. békekongresszus (1958) – éppen ezért levonta a magyar békemozgalom elmúlt tíz évének tanulságait:

1. „minden támadás, amely a népi demokratikus rendszer ellen irányul – merénylet a béke ügye ellen”; 2. „…a jól végzett munka, a becsületes helytállás, az erősödő népi-nemzeti egység támogatása nélkül nem lehet a béke ügyét szolgálni”; 3. „…egyes rétegek gondolkodásában, érzésvilágában tovább élnek a nacionalizmus és a sovinizmus maradványai, a körükben végzett nevelő- és felvilágosító munka nem bizonyult elég hatékonynak” [10]. Időközben nagy veszteség éri a nemzetközi békemozgalmat: meghal Joliot-Curie. Az új elnök, John Bernal professzor vezette BVT a stockholmi ülésén (1961. december) határozatot hozott a különböző békemozgalmak egyesítéséről, a békeharc bázisának kiszélesítéséről, illetve az erősödő fegyverkezési hajszával és a háborús propagandával szembeni ellenállásról rendelkezik,” miközben már áll a berlini „nagy fal”. Négy év elteltével került sor a következő fontos békemozgalmi eseményre: immár Szakasits Árpád elnökletével összeült az országos konferencia (1962. július 1.).

**Békemozgalom 1956 után és 1968 előtt**

Szakasits Árpád bevezető előadásában hangsúlyozta, hogy már több mint hatvan ország békemozgalmával tart fenn az OBT „szervezett, szilárd kapcsolatot” [12]. A felszólalók között Erdei Ferenc (MTA-főtitkár) Kállai Gyula, Csűrös Zoltán, Tamási Áron neve is olvasható. A kongresszuson megválasztották a moszkvai Béke-világkongresszus (1962. július) részt vevő magyar küldötteket is (Szakasits Árpád, Hamvas Endre püspök, Kisfaludi Strobl Zsigmond, dr. Pál Lénárd stb.) Hat évvel a magyar forradalom leverése után a moszkvai békekongresszuson a felszólaló Nyikita Szergejevics Hruscsov beszélt a „leszerelés parancsoló fontosságáról”, ismertette a „szovjet leszerelési programot”, és rámutatott arra, hogy „világméretű szövetséget kell létrehozni a háború ellen” [13]. Táviratban üdvözölte a konferenciát sokak mellett Bertand Russel Nobel-díjas fizikus és Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, Nemzetközi Lenin-békedíjas. A konferencia üzenetet intézett a világ népeihez. Hat évvel a csehszlovákiai bevonulás előtt az üzenet utolsó mondata így szól: „Ha mindannyian cselekszünk, és ha mindannyian barátságban együtt cselekszünk, megnyitjuk az utat közös célunk, a maradandó béke felé.” [14] A békemozgalom az MSZMP VIII. kongresszusának (1962. november) iránymutatása alapján gyűléseken foglalkozott az ország helyzetével” [15], majd pedig „az alkotó belpolitika és a békés külpolitika jegyében” [16] lefolytatott országgyűlési választások után tartotta meg VI. kongresszusát (1963. június). A Parlamentben, hatszáz küldött előtt mondott beszédében Dezséry László főtitkár „rámutatott arra, hogy a kongresszust a leszerelési hónap országra szóló akcióival” [17] készítették elő. Kállai Gyula, a HNF Országos Tanácsának elnöke felszólalásában 1956-tal kapcsolatban leszögezte, hogy „ha néhány évvel ezelőtt egyeseknek még sikerült, hogy az úgynevezett »magyar kérdés« kapcsán a hidegháború tüzét élesztgessék, ma már nyugodtan elmondhatjuk, a nemzetközi és hazai fejlődés e provokatív célzatú úgynevezett »magyar kérdést« lényegében eltemette. A hazai békemozgalom helyesen tudatosította azt az – egyre inkább egész népünket átfogó – igazságot, hogy a béke és a szocializmus egymástól elválaszthatatlanok” [18].

A Békevilágtanács soron következő, varsói ülésén (1963. szeptember) „bomlasztó kísérletekre került sor”, mivel „egyrészt jelentkeztek az antikommunista csoportok, amelyek az úgynevezett el nem kötelezett békemozgalom” jelszavát hirdették, ami magától értetődően az „imperialista pozíciók” erősítését célozta. A kínai küldöttség és néhány vele együtt fellépő delegáció a másik oldalról álforradalmi álláspontra helyezkedve támadta a BVT egész eddigi irányvonalát…” [19] A „bomlasztási kísérlet” nem járt sikerrel, így a BVT, „a világbékét fenyegető hidegháborús gócok” [20] megvitatásával folytatta munkáját Budapesten (1964). Az 1965-ös „békeév” az év végén Helsinkiben megrendezésre kerülő Béke-világkongresszusra való felkészülés jegyében zajlott. Az OBT parlamenti ülésén (1965. július) – ahol megemlékeztek az elhunyt Nemzetközi Lenin-békedíjas Szakasits Árpádról, és megválasztották az új elnököt, dr. Sík Endre ny. külügyminiszter személyében – értékelték „A békéért, a nemzeti függetlenségért és a leszerelésért” jelszóval indított kampány eredményeit (2900 nagyobb békegyűlésre, több ezer kisebb találkozóra került sor, s a vietnami nép iránti szolidaritás bizonyítékaként 18 500 levél, 21 200 távirat, 670 000 aláírás érkezett az OBT címére). Ezzel kapcsolatban megállapítódott, hogy a kampány sikeres volt, „megmutatta, hogy népünk egységesen magáénak vallja a Magyar Szocialista Munkáspárt és a forradalmi munkás-paraszt kormány állásfoglalását”, amely kifejezi szolidaritását „a dél-vietnami hazafiak harcával” [21]. A Béke-világkongresszus egyebek mellett szervezeti kérdésekkel foglalkozott és megválasztotta főtitkárának Romesh Chandrát, az összindiai béketanács főtitkárát.

**„Egy kórház, egy iskola Vietnamnak”**

A Békevilágtanács elnökségének budapesti ülésére (1966) már az új struktúra szerint kerülhetett sor, azaz a nemzeti mozgalmak mint teljesen autonóm módon működő szervezetek voltak jelen.

A budapesti ülésnek is szerepe volt abban, hogy a főváros dolgozói „Vietnam hős népének megsegítésére” [22] szolidaritási nagygyűléseket tartottak. Az „Egy kórház, egy iskola Vietnamnak” mozgalom és a „Vietnamért, a Világbékéért” akció „nagyszerű eredményeket hozott” [23]. (Tizenhétmillió forint értékű gyógyszert és öt, egyenként tizenkét tantermes iskola és egy háromszáz ágyas kórház teljes berendezését küldtük el Vietnamnak.) Az OBT a győzelem napjának 22. évfordulóján az OBT titkárán, Sebestyén Nándornén és főtitkárán kívül Cserháti József római katolikus és Bakos József református püspök is felszólalt. Ők „a katolikus, illetve a protestáns egyházak támogatásáról biztosították a békemozgalom munkáját” [24]. Az 1968-as évben számos békeesemény történt. Áprilisban az OBT-t is integráló HNF-kongresszuson Erdei Ferenc HNF-főtitkár gyümölcsözőnek ítéli meg a fúziót, májusban az OBT elindítja a szolidaritási hónap rendezvénysorozatát, júliusban Sík Endre átveheti a Nemzetközi Lenin-békedíjat. Míg a „Budapest Hanoiért” mozgalom rendezvényein mintegy hárommillió ember vett részt, addig Prága katonai „megsegítésében” jóval kevesebben. Ez utóbbi egyébként ismét „bonyolult helyzetet teremtett a békemozgalmon belül… A magyar békemozgalom ebben a bonyolult helyzetben rugalmas elvi politikájával az egész béke-világmozgalmat illetően fontos és hasznos szerepet játszott, és ezzel általános megbecsülést vívott ki” [25]. Amikor még északi szomszédjainknál a fegyveres beavatkozás zaja is alig ült el, október végén – november elején a Budapesten ülésező szocialista országok (köztük Csehszlovákia) béketitkárainak értekezletén a felek „elvtársi légkörben lezajlott találkozón eszmecserét folytattak a békemozgalom előtt álló legfontosabb feladatokról” [26]. Ilyenformán kezdeményezték „a második világháború után Európában kialakult realitások elismerését, a szilárd európai biztonság megteremtését”, és hangsúlyozták, hogy „világszerte még nagyobb, még hatásosabb akciókkal kell folytatni a harcot az igazságos vietnami béke kikényszerítéséért” [27].

**„Veled vagyunk, Vietnam!”**

A Parlament kupolái alatt tanácskozó VIII. Magyar Békekongresszus (1973) elnökségében helyet kapott Apró Antal (MSZMP PB-tag), Losonczi Pál, Kállai Gyula (PB-tag) Bartha Tibor, Ijjas József, Romesh Chandra, és Pethő Tibor, a Magyar Nemzet főszerkesztője. Az OBT alelnökének megnyitóját követően Sebestyén Nándorné főtitkár referátumában az előző kongresszus óta eltelt időszakkal kapcsolatban elmondta, hogy „csakúgy, mint korábban, az elmúlt négy év alatt is az a felismerés vezetett bennünket, hogy a béke ügye hazánkban is elválaszthatatlan a szocializmus iránti hűségtől és odaadástól”. „Igyekeztünk megérteni a béke ügye, valamint a Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusának határozatai, a Központi Bizottság tavaly novemberi útmutatásai közötti összefüggéseket, s mozgósítani a dolgozókat a negyedik ötéves terv országépítő feladatainak végrehajtására.” [28] Az OBT nemzetközi munkájával kapcsolatban kiemelte, hogy „a magyar békemozgalom tevékenységének homlokterében az elmúlt időszakban is a vietnami, a laoszi és a kambodzsai nép iránti szolidaritás méltó kifejezésre juttatása állt” [29]. A szónok örömmel nyugtázta, hogy „a VII. Magyar Békekongresszus óta a, „Veled vagyunk, Vietnam!” jelszó népünk jelszavává lett, s az indokínai népek támogatása folyamatos szolidaritási mozgalommá szélesedett” [30]. A kongresszuson a munkabizottságokban összesen száznyolcvan szólásra emelkedett küldött között felszólalt munkás („Társadalmi üggyé kell tenni az ifjúság békére nevelését” címmel), állami díjas fonónő („A békemozgalomnak nagy tartaléka van a dolgozó nők, anyák körében”), akadémikus („A békemozgalom és a fejlődő országok”), PB-tag („A békeszerető, antiimperialista erők megváltoztatták a nemzetközi politika irányát”) Jászai Mari-díjas színművésznő („Radnóti szavával a békéért”), téesztag KISZ-titkár („Fiataljaink örökül kapták és örökül kívánják adni a békét”), írószövetségi elnök („Új szocialista embertípust, új közösségi létformát kell teremtenünk”), római katolikus megyéspüspök („Az egyházi emberek békemunkája a világhoz tartozó integráns feladat is”), egyetemi hallgató („Így érez, így cselekszik a békéért a jövő harcos értelmisége”), kubai béketanácstag („A népeket antiimperialista tudatuk és tevékenységük fűzi össze a békeharcban”), zenetanár („Mindnyájunk békeakarata csodákat művel”), ifjúmunkás („A munkásfiatalok a termelésben

és a tanulásban álljanak helyt a békéért"), szakszervezeti titkár („A nemzetközi szervezeti mozgalom együttes felépítése meghatározó hatással van a béke sorsára"), főorvosnő („Az orvos, az anya beleszólást követel az élet, a béke ügyeibe"), evangélikus püspök („A protestáns egyházak első számú béke-munkája: a szocializmus erősítése") és általános iskolai igazgatóhelyettes („A békére nevelés hazaszeretetre és internacionalizmusra való nevelés"). Tizenhatan írásban nyújtották be hozzászólásukat, köztük egy tanítónő („Fejlesszük tovább a békepedagógiát"), mérnök („A munkások szívüket, szavukat, erejüket ajánlják fel a békeharchoz"), gimnáziumi tanár („A biztató és szép jövő, a béke megvédése: személyes ügyünk"), nyersáruátvevő („Hazánk leghosszabb békés korszakát védelmezzük"), tészelnök („Építsünk jobban az üzemi vezetőkre a békemunkában"), kovács kisiparos („Kisiparosok a békéért"). Az OBT – amelynek elnöke dr. Sík Endre, elnökhelyettese Pethő Tibor lett – tagjai között tudhatott huszonegy Kossuth-díjas és három állami díjas küldöttet, valamint tizenegy elismert művészt (József Attila-díj, Jászai Mari-díj, érdemes, illetve kiváló művész, Munkácsy-díj), tizenegy akadémikust, két olimpiai bajnokot; továbbá négy egyházi főembert (püspök, főrabbi), kilenc papot, esperest, lelkészt; és két országos napilap, valamint az ÉS, a Nők Lapja főszerkesztőjét, az Esti Hírlap rovatvezetőjét, egy újságírót, az Actio Katolica országos igazgatóját és a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnökét. A találkozón végezetül állásfoglalást tettek közzé, amelynek legutolsó mondata így hangzik: „…a béke minden hívének emlékezetébe idézzük a VIII. Magyar Békekongresszus jelmondatát: »Tettekkel szocialista hazánk felvirágoztatásáért és az emberiség békéjéért!«" [31]

**„A béke és a szocializmus egymástól elválaszthatatlan"**

A IX. Magyar Békekongresszus (1978) öt év történetét feldolgozó OBT jelentése [32] számos figyelemre méltó megállapítást tartalmaz. Így például: „A magyar békemozgalom is hozzájárult ahhoz, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt következetes, elvi, a munkásosztály vezető szerepét biztosító, békét építő politikájának tekintélye van." [33] „Az elmúlt öt évben a békemozgalom tevékenysége jelentősen fejlődött, hatékony eszközévé vált a szocialista nemzeti egység erősítésének, a különböző világnézetű emberek politikai együttműködésének. A békemozgalom rendezvényei elősegítették a gazdaságpolitikai tájékozódást, ösztönöztek az éves és ötéves népgazdasági tervek megvalósítására, a Hazafias Népfront, a SZOT, a KISZ által meghirdetett, valamint a felszabadulás 30., a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója tiszteletére kibontakozott munkaversenyekben való részvételre." [34] „A kiváló munkáért és a békemozgalmi tevékenységért 362 brigádnak és más munka-kollektívának a Magyar Békemozgalom Emlékplakettjét, 722 dolgozónak a Magyar Békemozgalom kitüntető jelvényét adományozta az Országos Béketanács." [35] „A több mint négymillió dolgozót tömörítő szakszervezetek a békemozgalom legszélesebb, szervezett tömegbázisát képezik." [36] „Az egyházak cselekvően támogatják az Országos Béketanács éves programját, részt vesznek megvalósításában. Egyházi tevékenységükben is fáradoznak a béke védelmével, építésével kapcsolatos feladatok valóra váltásán. Elismerésre méltó az egyházi sajtó sokoldalú, a béke, a barátság kérdéseivel szívesen, tartalmasan foglalkozó tevékenysége." [37]

Az előző konferenciához hasonlóan ezt is Pethő Tibor nyitotta meg, és Sebestyén Nándorné mondta el a referátumot. „A béke védelme és építése nemzeti programunk" című hosszú beszédében a főtitkárnő hangsúlyozta, hogy „megtiszteltetés, hogy mozgalmunk a párt és a kormány békepolitikájának valóra váltását szolgálhatja" [38], és hogy „az eltelt öt esztendő során a békemozgalom, a párt és a kormány következetes békepolitikája alapján, eredményesen tevékenykedett" [39]. „Tudjuk és sohasem felejtjük el, hogy szabadságunkat és függetlenségünket a Szovjetuniónak köszönhetjük." [40] „Mozgalmunk helyesen tudatosította az egyre átfogóbb igazságot: a béke és a szocializmus egymástól elválaszthatatlan." [41] A referátum szót ejt arról is, hogy „…ország-világ előtt megmutatkozik hazánk lakosságának közakarata: szavazatát naponta a szocializmusra, a békére, a nemzeti felemelkedésre adja", és hogy „a magyar békemozgalom egyidős a szocializmus építésével" [42]. A külügyi tevékenységgel kapcsolatban kiemeli, hogy az OBT „…továbbra is igyekszik hozzájárulni ahhoz, hogy a nyugat-európai országok közvéleménye jobban megismerje a záróokmányt [ti. a helsinki záróokmányt], mert csak így tud hatásosan fellépni annak végrehajtásáért" [43]. A szónok az önmagának feltett kérdésre – miszerint „Miért válhatott a magyar békemozgalom az egész népet átfogó széles tömegmozgalommá?" – azt a választ adta, hogy „egyrészt azért, mert a párt és a kormány következetes politikája az egész nép, a béke

érdekeit fejezi ki… másrészt azért, mert mozgalmunk kivette a reá váró részt a hazai feladatokból is” [44]. A vitában felszólalók között ott volt a rajkai vámparancsnok, aki „A »vasfüggöny«-keresők meglepődése” című beszédében elmondta, hogy a vasfüggöny után érdeklődő nyugati turistáknak azt a felvilágosítást szokták adni, hogy „Magyarországon mi nem szolgálhatunk ilyesmivel!” [45]. Kifejtette véleményét „Erősödő eltökéltség a béke megszilárdítására” című felszólalásában az MHSZ vezérőrnagy főtitkára is. „Szövetségünk klubjaiban és tanfolyamain ezrek és ezrek sajátítanak el különböző technikai és katonai alapismereteket, hogy könnyebben illeszkedjenek be a katonaéletbe, hogy fegyveres erőinknél gyorsabban tanulják meg a hadimesterséget, a korszerű haditechnikai eszközök kezelését, amelyekkel népünk békéjének aktív védelmezőivé válnak…” [46] A HNF Országos Tanácsának titkára pedig úgy ítélte meg, hogy: „A békemozgalom saját céljaival munkásságával hozzájárul a népfrontpolitika kiteljesedéséhez, a mozgalom gyakorlatának gazdagításához, hiszen a béke megóvása nemzeti programunk, amelyért tenni hazafias és internacionalista kötelességünk.” [47] A Mecseki Szénbányák művezetője örömmel jelentette „a tisztelt kongresszusnak”, hogy vállalata „csaknem 15 ezer fős dolgozó kollektívája kiemelkedő munkasikereket ért el… Az elmúlt esztendőben 55 ezerre volt tehető azok száma, akik különböző rendezvényeinket látogatták, míg az idei esztendőben már eddig 80 ezres részvételt jelenthetek a tisztelt kongresszusnak” [48] – tette hozzá, majd végezetül köszönetet mondott azért, hogy a szocialista bányaváros Komló egyik általános iskolája Salvador Allende-mellszobrot kapott az OBT-től. Az OBT elnökévé dr. Sík Endre helyett az addigi főtitkárt, Sebestyén Nándornét választották meg, Pethő Tibor elnökhelyettest Boldizsár Iván, Eckhard Sándor és Sztanyik B. László váltotta fel, míg a főtitkár Kovács Béla lett.

### „Négy évtized, harmincöt év, hat esztendő – egy egységes folyamat mérföldkövei”

A IX. Magyar Békekonferencia és a X. Országos Békekonferencia (1984) megrendezése között közel hat év múlik el. 1982 és 84 között a Sarkadi Nagy Barnának – az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) későbbi államtitkárának – a vezetése alatt működő OBT közreműködött a Dialógus független békecsoport elsorvasztásában. Az OBT-nek – és a BM-nek – sikerült a Dialógust megosztania: az OBT egy részüket integrálta („akikkel a célkitűzésekben sikerült közös nevezőre jutni”), másik részüket ellehetetlenítette („az ő céljuk a mozgalmunk egységének megbontása volt”) [49].

A X. békekonferenciáról készült vaskos OBT-kiadvány részletesen, gondosan beszámol a konferenciák között eltelt hat év békemozgalmi eseményeiről [50]. A beszámolóból kiderül, hogy az OBT fontosnak, jelentősnek, hasznosnak értékeli önmagát, és továbbra is természetesnek tartja, hogy ő az egész magyar társadalmat, az egész magyar békemozgalmat képviseli; hogy az OBT a Szovjetunió, a szocialista országok, a Magyar Népköztársaság kül- és belpolitikáját támogatja; hogy kénytelen felvetni az állam által támogatott békemozgalom eddig nem létező problémáját [51]. (Tézis: az OBT független, a kormány békepárti. Következtetés: az OBT a kormánytól függetlenül támogatja azt a fajta békepolitikát, amely most éppen a kormánynak a sajátja. Szintézis: mindketten egymástól függetlenül ugyanazt vallják, ezért függetlenek egymástól, és ezért fordulhat elő, hogy a kormány OBT-párti, az OBT pedig kormánypárti.) Az összefoglaló kitér arra is, hogy az OBT a HNF-fel szorosan együttműködve, a HNF adta politikai keretek között, önállóan fejti ki tevékenységét [52]. Az OBT-nek minden hazai társadalmi szervezettel sikerült jó kapcsolatot kialakítania, legyen az az MHSZ, TIT, KIOSZ vagy az Eszperantó Szövetség. Az OBT keretében ez idő tájt hét bizottság működik, köztük a legrégebben (harmincnégy éve) a Katolikus Papi Bizottság. Az OBT elnöksége és az OBT Katolikus Papi Bizottságának vezetősége rendszeresen találkozik, a HNF és az OBT „keretei között és segítségével rendszeresek a megyei papi békegyűlések” [53]. „Hazai és nemzetközi szempontból is egyaránt nagy jelentőségű esemény, hogy a magyarországi protestáns, ortodox, unitárius és izraelita felekezetek képviselőinek kezdeményezésére megalakult az OBT Egyházközi Békebizottsága.” [54] Az OBT Katolikus Papi Bizottsága és az Egyházi Békebizottság közösen rendezte meg a „Felelősség a hazáért és az emberiségért” nevű országos papi békekonferenciát.

A főtitkári székben Sarkadi Nagy Barnát felváltó Barabás Miklós szóbeli kiegészítést fűzött a magyar békemozgalom munkájáról szóló jelentéshez. „Mozgalmunk egyidős a szocializmus építésével, és nemcsak szemlélője, de részese is az értékeket teremtő és védő erőfeszítéseknek.” [55] „Négy évtized, harmincöt év, hat esztendő – egy egységes folyamat mérföldkövei” [56] – olvasható többek között a

kiegészítésben. A jövő feladataira utalva az újdonsült főtitkár – egyebek mellett – így fogalmazott: „A magyar békemozgalom ügye elválaszthatatlan nemzeti és társadalmi felemelkedésünktől. Ezért is tekintünk bizalommal és várakozással a Magyar Szocialista Munkáspárt jövő évre összehívott XIII. kongresszusa elé, amely újabb lendületet adhat a mi munkánknak is. Részt kérünk és vállalunk a felkészülésből, közös társadalmi programunk kimunkálásából és megvalósításából.” [57]

**A reformidők békemozgalma**

*„Tisztelettel köszöntjük a konferencia résztvevőit, várjuk a konferencia állásfoglalásait, és ígérjük, hogy megvalósításában mindannyian részt veszünk.”*

A Bicskei Kenyérgyár szocialista brigádja, 1987.

A XI. Országos Békekonferencia „közvetlen hangulati előkészítéséül a Budapesti Kongresszusi Központban megrendezett békegálaest szolgált, melyet a Magyar Televízió egyenes adásban sugárzott. Antal Imre mikrofonja előtt az OBT vezetőin kívül számos közéleti személyiség szólalt meg. Az eseményen olyan népszerű művészek léptek fel, mint Bánffy György, Béres Ilona, Katona Klári, Zorán Sztevanovity (zenéről az Omega együttes gondoskodott).

A XI. Országos Békekonferencia összehívásának napjára (1987. január 31.) Szekszárdon a Húsipari Vállalat békeműszakot szervezett, míg maga a konferencia fényes külsőségek között került megrendezésre. Az elnöki pulpituson helyet foglalt – többek között – Németh Károly (MSZMP-főtitkárhelyettes), Pozsgay Imre, Paskai László, Boldizsár Iván, Csehák Judit (miniszterelnök-helyettes) és Vályi Péter.

Megnyitóbeszédében Sztanyik B. László főigazgató, egyetemi tanár, az OBT elnöke búcsúzott az időközben elhunyt OBT-tagoktól, Máriássy Judit írónőtől, Ruttkai Éva színművésznőtől és másoktól, valamint az elhunyt tiszteletbeli tagoktól, így Hincz Gyula grafikusművésztől és Lacsán Mihályné cipőgyári munkástól is. Ezerkétszáz küldött és meghívott jelenlétében a vitaindító előadást Barabás Miklós tartotta. Az OBT-ről mint szervezetről kijelentette: „…a nemzeti egyetértés egyik megújhodott társadalmi intézménye”, amely „a hétköznapokban is élő és vonzó közösségteremtő erő” [58]. A társadalmi szervezetekkel kapcsolatban leszögezte, hogy: „Hozzájárulásuk nélkül elképzelhetetlen annak az össztársadalmi programnak a kidolgozása és valóra váltása, amelyben világosan kifejezésre jut a Magyar Szocialista Munkáspártnak az átalakulások és reformok iránti elkötelezettsége.” [59] Hangsúlyozta továbbá, hogy „mozgalmunkban mindenkinek helye van, aki a közös céljainkban a magáéra lel, aki azokat gyarapítani szeretné, aki azokért felelősen tenni kész” [60].

A konferencia állásfoglalásokat fogadott el, kidolgozta programját („Nemzeti fejlődésünk programja a szocializmus értékeinek őrzése és gyarapítása”) [61], és megválasztotta tagjait. Összességében a testület tagjainak egyharmada cserélődött ki, nőtt a vidékiek, a nők és a munkások száma. (Ekkor lett tiszteletbeli tag például Straub F. Brúnó, Antalffy György, Kárpáti Rudolf.) Az elnökségben Aranyos Zoltán a Református Egyházi Zsinat tanácsosa, Bíró Imre kanonok, Szabó István filmrendező, Hubay Miklós, Réti Ervin, Ribánszki Róbert, Simai Mihály és mások mellett helyet kapott Csémi Károly vezérezredes, a „Tábornokok a békéért és leszerelésért” magyar tagozatának elnöke, és Szentágothai János is.

A nyitottsággal, megújulással, sokszínűséggel jellemzett konferencia az OBT elnökévé a nyugállományba vonult, illetve tiszteletbeli elnökké kinevezett Sebestyén Nándorné helyére az eddigi egyik elnökhelyettest, Sztanyik B. Lászlót, az övére pedig – két másik elnökhelyettes (Boldizsár Iván és Bárd András) mellé – Balogh Andrást választotta. (A főtitkári és titkári posztokon nem történt változás.)

Így a konferencia a „nemzeti együttműködést a legszélesebb értelemben mutatta fel, s a béke igenlésében megmutatkozó egyetértés a nemzeti közmegegyezés egyik legfontosabb összetartó ereje a nyolcvanas évek közepén” [62].

**Őrizd a békét!**

Ha az ember kezébe veszi a XI. és XII. Magyar Békekonferencia közötti időszak eseményeiből készült OBT-kiadványt, a bőség zavarával kell megküzdenie [63]. A huszonhét hónap alatt számos békerendezvényre, békegyűlésre, békeprogramra – röviden: békeeseményre került sor. Volt béketető,

békeima, ökumenikus imavirrasztás, családi hétvége, béke és szeretet hete, béke és barátság hónap, megrendezésre került a „Kirándul a család”, a „Békét mindenkinek”, az „Őrizd a békét!”, a „Dallal a békéért” program. Szerepel még az eseménynaptárban a Fürst Sándor brigád által rendezett Békegaléria, továbbá John Lennon-megemlékezés, ifjú békebarátok országos találkozója, fórum a békeképünk változásáról, kiállítás a békét kifejező alkotásokból, a nukleáris leszerelésért küzdő békevilághullám akcióban való részvétel, léggömberegetés és gyertyagyújtás. Ez alatt az időszak alatt is működött a pedagógusok, a gyermekek, az idegenvezetők, a mérnökök, az orvosok, a tábornokok a békéért mozgalma, az újságírók és a középiskolások békeklubja. Békealapítványából az OBT 600 ezer forintot osztott széjjel. Az OBT vezetői, küldöttségei nyolc alkalommal voltak kelet-európai, tizenhárom alkalommal nyugat-európai, három alkalommal amerikai, két alkalommal afrikai országban mint „a magyar békemozgalom képviselői”. Ezek a képviselők Ghánában a Békevilágtanács szemináriumán éppúgy megvitatták a fejlődés és leszerelés összefüggéseit, valamint Stockholmban a nemzetközi nem kormányzati szervek ENSZ által finanszírozott találkozóján a fejlődés és a nemzetközi biztonság kérdéseit, mint Moszkvában a Nők Világkongresszusán a nők helyzetét és Prágában a Békevilágtanács elnöksége által megrendezett megújulását. Az Európai Nukleáris Leszerelési Mozgalom (END) az angliai Coventryben megtartott konventjén az OBT csatlakozott az alapokmányhoz, s két alkalommal küldött idegen nyelvű gépírót a Békevilágtanácshoz. Számos külföldi békeszervezet, béketanács fordul meg az OBT-nél, így például iraki, moszkvai, kambodzsai, kölni, angliai, illetve kvéker.

Az OBT hazai és külföldi tevékenysége nem maradt visszhang nélkül. A nemzetközi békeévben (1987) végzett sokoldalú tevékenysége elismeréséül az ENSZ a Békehírnök kitüntető címet adományozta az OBT-nek.

**A béke az OBT legszemélyesebb közügye**

Ilyen előzmények után, majdnem pontosan negyven évvel az első békekonferencia után került megrendezésre a XII. Magyar Békekonferencia (1989. július 1.). A vasasszakszervezetek székházában háromszázötven küldött és meghívott jelenlétében – az előző konferenciához képest jóval szerényebb körülmények között – megtartott találkozón Szűrös Mátyás mondott beszédet. Kifejtette, hogy „a szocializmus eddigi modellje nem képes továbbfejlődni, megújulásra szorul… A modellváltás nem egy párt vagy néhány párt, hanem minden politikai, társadalmi erő, az egész nép, a nemzet ügye…” Érdeklődéssel kísért előadását azzal fejezte be, hogy „a békés átmenet folyamatában az OBT-re is nagy feladat hárul” [64]. Az elmúlt évek mozgalmi tapasztalatait összefoglaló Barabás Miklós az új mozgalmi programmal kapcsolatban hangsúlyozta, hogy „valódi emberi közösségeket kell építenünk a Kárpát-medencében, olyan Magyarországot, amely emberléptékű, bizalommal és felelősséggel teli”, és hogy „a szövetségi rendszerhez tartozás nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy katonailag el nem kötelezett Magyarország megteremtésére törekedjünk” [65], továbbá hogy olyan Magyarország megteremtésében érdekelt az OBT, „amelynek nemzeti jövőjéért nem kell életét áldoznia a miniszterelnöknek, és amely területén nem katonáskodnak más nemzet fiai” [66]. A hozzászólók között a Bokor katolikus bázisközösség tagja megkérdőjelezte a hivatalos, állami pénzből fizetett békemozgalom kizárólagosságát, s konkrét cselekvési programként javasolta a „szolgálati fegyverek kiadásának felülvizsgálatát, számának radikális csökkentését” [67]. A Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör tagja azzal állt elő, hogy „vagy vállalja az OBT az MSZMP békeszervezetének szerepét, vagy mondja ki jogutód nélküli megszűnését”. Véleménye szerint ugyanis: „A Béketanácsnak nincsen és nem volt igazi tömegbázisa, nincsen és nem volt sokakat megmozgató programja, nincsen és nem volt hitele, becsülete a társadalom, és, a nép szemében. Voltak és vannak viszont hangzatos rendezvényei, világgá kürtölt nyilatkozatai, volt és van szervezett propagandája és mindehhez pénze.” [68] A felszólaló azt javasolta még, hogy az OBT dolgozóit, vezetőit érdemeik elismerése nélkül bocsássák el munkakörükből.

A szokatlan tartalmú felszólalásokat heves vita követte, néhányan tagkönyvüket is visszaadták. Hardi Péter, a Magyar Külügyi Intézet igazgatója, korábban az OBT elnökségének tagja, a szervezeti kérdésekkel foglalkozó bizottság elnöke elmondta, hogy az OBT-nek huszonhét főállású és öt részfoglalkozású alkalmazottja van, és hogy az eredeti 33 millió forintos költségvetés helyett 29 millió forintból kell az idén gazdálkodnia. A korábban a mozgalomban nagyon fontos szerepet vállaló igazgató

és pedagógus azt is elmondta, hogy az OBT-nek tapasztalatai szerint „nincs vonzó ereje az egyetemi ifjúságra” [69], és ő is visszaadta tagkönyvét.

A jelenlévők döntő többsége egyetértett abban, hogy az OBT-re – változatlan elnevezéssel, változatlan vezetéssel és tagsággal, módosított alapszabállyal – továbbra is szükség van. A 647 500 forintos költségvetéssel dolgozó XII. Magyar Békekonferencián az OBT „pártoktól független társadalmi szervezetként alakult újjá”, és „világnézeti-ideológiai, politikai elkötelezettségre való tekintet nélkül közös cselekvésre hívja az országnak a békéért tenni kész lakosait, azok társadalmi közösségeit” [70].

**Appendix**

Tanakodok magamban, keresem a megoldást, de csak a kérdésfeltevésekig jutok el. Hogyan lehet, hogy ennyi ember, köztük a nem áruló írástudók, művészek, tudósok, írók, költők csatlakoztak a békemozgalomhoz? Hogyan lehetséges, hogy bedőltek a viccnek, a porhintésnek, hogy nem látták, hogy felhasználják őket, hogy nevükkel, tudásukkal csúnyán visszaélnek? Nem tudják, hogy ők hivatottak megalapozni a sohasem volt tekintélyét a Béketanácsnak, hogy mézesmadzagok ők, bokréták egy szakadt felöltőn? Nem érezte az a Kossuth-díjas költő, táncművész, színész, az állami díjas zongoraművész, tudós, a kiváló művész cím birtokosa, a József Attila-díjas költő, a jogász professzor, az akadémikus, a katolikus, református, evangélikus, zsidó egyházvezető, hogy jelenlétével legalizálja a semmit, az illegitim hatalom egyik propagandaminisztériumát? Vagy éppen ezért, ezekért a címekért, titulusokért, kitüntetésekért, plecsnikért, stólákért kellett ilyen tevékenységet is folytatniuk? Csak úgy kaphatott Kossuth-díjat a Kossuth-díjas szintű elme, Állami Díjat az Állami Díj-kaliberű koponya, József Attila-díjat a József Attila ihletettségű költő, egyházvezetői státust az egyházvezetői talentumokkal megáldott, ha eljárta előtte-utána a béketáncot, ha eleget tett a formális szervezetekben való nem formális kötelezettségeknek? Csak így részesedhetett társadalmi elismerésben a valóban rátermett, a valóban nagy tudású, a valóban tehetséges? Képességeihez méltó megbecsüléshez csak így juthatott? Vagy ők nem is az igazi Kossuth-, állami, József Attila-díjasok, kiválóságok és a valódi egyházvezetők? Valóban az ő szellemi teljesítményük a mérce, valóban ők az etalonok?

Miért kellett európai hírű embereknek OBT-tagnak lenni? Azért, hogy európai hírűek lehessenek? Azért, hogy valaki megadja saját magának, képességeinek, munkájának a lehetőségét, hogy egyáltalán lehessen valaki? Ilyen közszereplés volt az ára annak, hogy valakit ne gáncsoljanak el a kisszerűek, a szürkék, az ideológiailag korszerűek?

De milyen alapon teszek itt a kérdésfelvetéseknél különbséget vájár és akadémikus, szövőnő és költő, autóbuszvezető és egyházfi között? A vájár, a szövőnő, a sofőr talán nem érezte a bányában, a szövőgyárban, a garázsban, hogy békemozgalom ide vagy oda, a békétlenség csak nő az emberekben? Hogy húsz kiló béketanácsos propagandaanyagtól, kétszáz kiküzdött aláírástól, három békenagygyűléstől nem lesz könnyebb az élete, hogy nem enyhül a szovjet–amerikai viszony, hogy nem lesz kevesebb az idegen katona Nyugaton és Keleten? A vájárnak nem akadt éjszakai brigádtársa, a szövőnőnek váltótársa, a sofőrnek kollégája, aki megkérdezte volna tőle, hogy mi a manónak téped a szádat napestig az én, a mi pénzünkből? Az OBT-tagok nem érezték, nem tudták a második, a negyedik, a hatodik évben, hogy porhintés, „rizsa” az egész? Nem látták meg az összefüggéseket, az azonosságot a gyári üresjáratú gyűlések, a brigád-, valamint a szakszervezeti mozgalom és a békemozgalom között?

Miért – kérdezem most magamtól – olyan hihetetlen, hogy a vájár és az akadémikus, a szövőnő és a költő, a sofőr és az egyházfi komolyan gondolta azt, amit csinált? Olyan nehéz elhinni, hogy hittek a békében, a béke eszméjében, abban, hogy lehet tenni valamit a békéért? Milyen alapon merem én a magam közel harminc évével megkérdőjelezni a meglett férfiak és sokat szült lányok-asszonyok békevágyát? Hogy merem kétségbe vonni háborúkat és forradalmat, vért és halált látott emberek jobbító szándékait?

És talán ebben rejlik a megoldás csapdája is. Az MSZMP csillaga, a kommunizmus, a marxizmus, a leninizmus, a szocializmus, a sztálinizmus ideje lejárhat, de a pacifizmusé „az emberarcú” társadalmakban soha. A Hazafias Népfront, a Partizánszövetség, az Antifasiszták Szövetsége, a Nőtanács, a KISZ és még sok hasonló szervezet átalakulhat, megszűnhet. Bebizonyosodhat róla – utóbb –, hogy nem működött jól, hogy az MSZMP transzmissziós szíjaként funkcionált. De a békére mindig szükség van, békeidőben lehet csak működő az izmus, az ideológia, virágozhatnak szervezetek. A békéről nem lehet

bebizonyítani, hogy téves, hogy elavult, hogy már nincs rá szükség, hogy ma már másként gondoljuk. A béke alapanyag, kötőszövet, egyik alfája és ómegája az életnek. Aki pedig mindezt felismeri, és a kezében tartja a békét, vagyis megkaparintja a béke menedzselését, magához vonja a béke címszava alatt a békeszervezet, a békemozgalom irányítását, aki kezeli a békét, aki kisajátítja a béke fogalmát, akinek módja van manipulálni a békét, aki szolgálatába tudja állítani a békemozgalmat, aki a saját politikai imázsát tudja a békemozgalommal növelni, aki képes uralkodni az embereknek eme ősi vágyán, aki mederbe tudja terelni ezt az alapvető egyéni és társadalmi igényt, aki még ezt is kontrolálni tudja – azé az irányítás, azé a vezetés, azé a hatalom. Nincs még egy olyan közös nevező – talán csak az egy szabadság kivételével –, nincs még egy olyan mindenkiben (még akár a katonákban is) elevenen élő érzés, vágy, igény: békében élni, békében uralkodni, békében szolgálni, békében szeretni, békében katonáskodni, békében gyakorolni a hatalmat. Egy kis nép, egy sokat szenvedett, háborúkból vesztesen kikerülő, geopolitikailag kedvezőtlen helyzetben lévő európai ország, nép számára még különlegesebb érték a béke. Ezért bűn, gyalázat, istenkáromlás, gaztett a béke ürügyén hatalmi célból megnyerni tiszta, békéért áldozni kész állampolgárokat (alattvalókat), félrevezetni a gyermeki sorban tartott vagy felnőtt embereket, félrevezetni a jobb sorsában bizakodó népet, fenntartani a nemes céltól teljesen idegen legitimációs eszközöket, a sakkban-kordában tartó, monolitikus pártállamot kiszolgáló békemozgalmat. A szemenszedett hazugság gépezete ez, csapda, amit még a legjobbjaink is olykor – illetve oly gyakran – nem ismertek fel, és amiben a legtisztább szándék is bemocskolódott. A béke hirdetése mögött, a kelet-európai békemozgalmak mögött egy diktatórikus, félig-meddig totalitárius rendszer élte, élhette nyugodt napait. A párt segédcsapata, a fegyveres erők mellett „béke”-fegyverrel felszerelt ötödik hadoszlop volt a hazai békemozgalom. Nehezen fér a fejembe, hogy amikor az MSZMP-től kezdve a Nőtanácsig egy egész sor „társadalmi” szervezet nevet és vezetőséget cserél, amikor olyan mértékű kampányt lehet indítani a párt fegyveres testülete ellen, hogy annak a feloszlatáson kívül más választása nem is maradt, amikor egy Hazafias Népfront mer hátat fordítani régi énjének, akkor… akkor egy Országos Béketanács létét, múltját nem kérdőjelezi meg a tagság, nem kérdőjelezi meg a társadalom…! Amikor átszerveznek egy ÁEH-t, amikor a rendőrség saját sorait rendezni kényszerül, amikor egyelőre – érdemeik elismerése mellett ugyan, de el-elköszönnek a vezető emberek, addig az OBT változatlan vezetéssel dolgozik tovább. Amíg a költségvetési deficit nő, hozzá kell nyúlni számottevően az MSZ(M)P, a HM, a BM költségvetéséhez, az OBT zavartalanul, közpénzből való kiadásainak mindössze egyhetedét elveszítve üzemel tovább.

Nem és nem értem! Ennyire gazdagok vagyunk, hogy évi 27–33 millió forintunk elfolyjon? Ennyire nem fontos semmilyen új pártnak, alternatív szervezetnek, a gondolkodó magyar állampolgárnak az, hogy békeügyekben ki képviseli az országot, ki a magyar béketörekvések szószólója? Ennyire meg vagyunk elégedve az OBT munkájával, vagy ennyire lényegtelenek ők? Annyira egyértelmű rendszerbéli szerepe, hogy nem érdemes szót se vesztegetni rá? Annyira periférikus és megmosolyogtató a tevékenységük, hogy a hovatartozásuk is evidens? Azt gondoljuk, hogy annyira kiismertük már, hogy társadalmi hatása jelentéktelen? Vagy abban a hiszemben élünk, hogy egy ilyen szervezetnek automatikusan, magától értetődően szét kell esnie? Úgy érezzük, minden ellen egyszerre nem lehet hadakozni, csak sorjában, s majd ha rákerül a sor, akkor emeljünk szót ellene? Vagy tényleg belopta magát az agyunkba, hogy béketanácsra szükségünk van? Elhittük, hogy a békének árt, ha a békét „szolgáló” békeszervezet hovatartozását firtatjuk? Azt gondoljuk, hogy egy békemozgalmat akkor sem lehet felelősségre vonni, ha a békét egyoldalúan hirdeti? A békemozgalommal szemben nem illik békétlennek lenni? A nagybetűs REND felbomlását látjuk abban, ha már egy békemozgalom létét is megkérdőjelezzük? Vagy egészen egyszerűen hittük mindig és hisszük ma is, hogy a hazai (és szocialista) békemozgalom, ha tévedett is néha, de mindig a helyén volt? Helyesen hirdette, hogy közös céljaink, a szocializmus eléréséhez, az MSZMP törekvéseinek a megvalósításához békére van szükség? Jelszavait, mozgalmait, akcióit nemesnek, jónak és követésre méltónak találtuk és találjuk? Hisszük, sőt tudjuk, demagógiáról, manipulációról szó sincs, és nem is volt?

Azt kell hinnem, hogy úgy hisszük: egy sztálini diktatúrában és egy posztsztálini bizonytalanságban a békemozgalom volt és maradt az egyetlen kivétel, amely a rendszerért, a rendszernek dolgozott; a rendszerből élt, rendszerpárti volt, de mégis tiszta tudott maradni. Békecseppekkel olajozta a sztálini gépezetet, amely hovatovább már nem őröl tovább, de a békecseppekre ezután is szükségünk van.

**Hivatkozások**


[1] Pethő Tibor: *Húszéves a magyar békemozgalom*. Budapest, 1969, Országos Béketanács.
[2] IX. Magyar Békekongresszus. Országos Béketanács kiadványa. 1978, 45. o.
[3] I. m. 22. o.
[4] I. m. 28. o.
[5] I. m. 28. o.
[6] I. m. 45. o.
[7] I. m. 49. o.
[8] I. m. 50. o.
[9] I. m. 53. o.
[10] I. m. 55–56. o.
[11] I. m. 61. o.
[12] I. m. 63. o.
[13] I. m. 64–65. o.
[14] I. m. 66. o.
[15] I. m. 68. o.
[16] I. m. 69. o.
[17] Uo.
[18] I. m. 70. o.
[19] I. m. 75–76. o.
[20] I. m. 77. o.
[21] I. m. 81–82. o.
[22] I. m. 87. o.
[23] I. m. 90. o.
[24] I. m. 93. o.
[25] I. m. 101. o.
[26] A találkozóról kiadott közös közleményből. I. m. 102. o.
[27] I. m. 102–103. o.
[28] VIII. Magyar Békekongresszus. Országos Béketanács Titkársága kiadványa. F. k.: Sebestyén Nándorné. 1974, 14. o.
[29] Uo.
[30] I. m. 30. o.
[31] I. m. 177. o.
[32] IX. Magyar Békekongresszus. Országos Béketanács kiadványa. F. k.: dr. Kovács Béla, az OBT főtitkára.
[33] I. m. 142. o.
[34] I. m. 144. o.
[35] I. m. 145. o.
[36] I. m. 146. o.
[37] I. m. 150. o.
[38] I. m. 10. o.
[39] I. m. 11. o.
[40] I. m. 13. o.
[41] I. m. 14. o.
[42] Uo.
[43] I. m. 15. o.
[44] I. m. 19. o.
[45] I. m. 65. o.
[46] I. m. 90. o.
[47] I. m. 36. o.
[48] I. m. 31. o.
[49] X. Országos Békekonferencia. Országos Béketanács kiadványa. F. k.: Barabás Miklós.

[50] I. m.
[51] Az idézett műnek „Az OBT jelentése a magyar békemozgalomnak a IX. Magyar Békekongresszus óta végzett munkájáról” című fejezete. 9–27. o.
[52] Uo.
[53] I. m. 17. o.
[54] Uo.
[55] I. m. 33. o.
[56] I. m. 34. o.
[57] Uo.
[58] XI. Országos Békekonferencia. OBT kiadványa. K. f.: Barabás Miklós, f. k.: Dús Ágnes. 22. o.
[59] I. m. 22–23. o.
[60] I. m. 23. o.
[61] I. m. 186. o.
[62] I. m. 3. o.
[63] Válogatás a hazai békemunka eseményeiről a XI. Országos Békekonferenciára 1987. január 31-e óta. OBT-kiadvány.
[64] *Népszava,* 1989. július 3.
[65] *Népszabadság,* 1989. július 3.
[66] *Népszava,* 1989. július 3.
[67] *Magyar Hírlap,* 1989. július 3.
[68] Szó szerinti idézetek a beszéd szövegéből.
[69] Szó szerinti idézet a felszólalásból.
[70] *Magyar Nemzet,* 1989. július 3.

*Mozgó Világ, 1989. 12. szám 3–12. oldal*

# A tömbösített béke

A totalitárius elemeket tartalmazó sztálini diktatúra kidolgozta a szabályozás és ellenőrzés rendszerét a társadalom, az egyéni élet, a privát szféra minden megnyilvánulására. A fegyverekkel, katonákkal, szakértőkkel és az ideológiával együtt exportáltuk a szocialista békemozgalmat is, miközben még missziós ihletettségben is éltünk. Más portája előtt söprögettünk, éltettük a békét, a saját monolitikus berendezkedésünk szuronyok hegyén nyugvó békéjét.

A recept ismert. A béke az a közös nevező, tiszta és nemes szándékok legkisebb és legnagyobb közös többszöröse, amelyben össze lehet kapaszkodni, amelyre mindenkinek igénye van. Olyan kollektív, népfrontos, világnézethez nem kötött, illetve bármely világnézethez köthető eszme, cél, amelynek az égisze alatt párttag és pártonkívüli, ateista és hívő szövőnő és akadémikus, pedagógus és tábornok, szaki és funkci, fiatal és öreg, nő és férfi összetalálkozhat. Nem kell mást tenni hozzá, csak elősegíteni „a nagy találkozást", majd – az összeborulás tartósítása érdekében – a szervezetnek nevet kell adni; az élére vezetőséget kell kinevezni, megteremtve közpénzből a létezéséhez szükséges feltételeket.

A vezetők lehetnek az egyszerű nép kizárólagos képviselői, megtestesítői és/vagy a feltörekvő apparátus karrierre vágyó délceg párttagjai, hátuk mögött némi KISZ- vagy munkásmozgalmi múlttal; de lehetnek vezető funkcióból alászálló, végleges nyugdíjazás előtt álló kiérdemesült, máshol már alig használható, efféle „itt már nem tud ártani" elvtársak is. Közülük valaki, mondjuk a főtitkár, főállásban, magas fizetésért (az utolsó három év beleszámít a nyugdíjba!), szolgálati (örök)lakás fejében vállalja a megtisztelő kinevezést, amit aztán alulról mindig megerősítenek. Munkaköri leírása felettébb egyszerű: belföldön és külföldön minden eszközzel segíteni az MSZMP politikáját. Ehhez kap székházat, szolgálati gépkocsit, apparátust, sokszorosító üzemet, infrastruktúrát, huszonhét főfoglalkozású alkalmazottat és évi mintegy harmincmillió forintot.

A szűk körű vezetői testületbe – mondjuk az elnökségbe – aztán mindenképpen kell egy aktív (lehetőleg minél híresebb) tudós vagy egy patinás kutatóintézeti igazgató. Kell egy író, esetleg újságíró, aki valamilyen újság szerkesztője, netán főszerkesztője, kell egy központi bizottsági, de legalábbis egy megyei bizottsági osztályvezető, egy egyetemi tanár, legalább kandidátusi címet elérő kutató. A főtitkár mellett, a közvetlen irányítása alatt szükség van még legalább két – külügyeket és belügyeket referáló – külügyből, belügyből kiérdemesült vagy egyszerűen csak eddig jutó, szerényebb képességű, utazásokat kedvelő, szervezni tudó különnemű helyettesre.

A vezető testületnek alárendelve kezd el létezni az apparátus, a főfoglalkozású, hivatásos békemozgalmárok szűk rétege, amelynek tagjait vagy a kinevezett vezető hozza magával előző munkahelyéről, vagy vezetőről vezetőre öröklődnek. Ebben a „békeélcsapatban" középfokú, mozgalmi múlttal bíró középkáderekre van szükség, akik derék békeiparosok, öregmotorosok, tudják, mitől döglik a békemozgalom…

A vezetőség operatív feladatokkal nem foglalkozó része hűen kell hogy tükrözze a társadalom tagozódását osztály, nem, foglalkozás és felekezet szerint. Minél idősebb és patinásabb egy mozgalom, annál inkább szüksége van tiszteletbeli tagokra. A viszonylag szűk (húsz-ötven fős) grémiumba csak azok a Kossuth-, állami, József Attila- stb. díjas kiválóságok, a főszerkesztői szobákban, a vezet pulpitusokon megedzett (megöregedett) elvtársak kerülhetnek, akik a békemozgalomban is maradandót alkottak, „a béke frontján" is helytálltak.

Egy mozgalom, egy országos szervezet, amelynek – papíron nagyon sok tagja van, nem létezhet valamilyen választmány nélkül. Ilyen népes, akár háromszáz tagot is számláló testület – mondjuk országos választmány – hivatott kifejezni a békemozgalom társadalmi indíttatását: mutatja a mozgalom tömegméreteit. Utal a tömegbázis nagyságára, jelzi a nép egységes békeszándékait.

A választmányban aztán a tizenkilenc megyéből tényleg jelen lehet a Kubai–Magyar Baráti Kör tagjától a mezőtúri ÁFÉSZ dolgozójától, a vas- és fémipari szövetkezet szakmunkásától kezdve a színművészen, a kisiparoson, a kanonokon, a nagyköveten, a főaknászon, a gimnáziumi tanulón, a vezérezredesen, a püspökön és a vámoson át az MSZMP megyei első titkáráig, a filmrendezőig, a téeszelnökig, a grafikusművészig az égvilágon mindenki.

Ennyi embert persze csak a békekongresszusok idejére lehet összecsődíteni, a kongresszusok közötti időben a bizottságok dolgoznak. A vezetők, a testületek, a bizottságok tagjai szinte kivétel nélkül, felekezeti és művészi hovatartozástól függetlenül – az éppen fennálló szocializmus hívei. Béke legyen veletek…

*Ring, 1990. február 14.*

# A mi kis ügyeink

A Network for East-West Dialogue (Hálózat a Kelet–Nyugat Párbeszédért) 1987. novemberi budapesti konferenciáján a katonaiszolgálat-megtagadás kapcsán a szót kérő Barabás Miklós így kezdte beszédét: „Nehéz helyzetben vagyok, részben azért, mert olyan szerv nevében beszélek, amelyik nem áll a lelkiismereti szolgálatmegtagadás talaján…" A főtitkár meg akarta akadályozni, hogy a konferencia petícióban kérje a katonaiszolgálat-megtagadók szabadon bocsátását…

1988. március 14-én váratlanul megtörtént a hivatalos bejelentés: a katonaiszolgálat-megtagadók helyzetét rendezni fogják. Az Országos Béketanács (OBT) mint bennfentes, korábban értesülve a vezetés véleményváltozásáról, március 17-én már megtartotta e tárgyban első tanácskozását. Ekkor már mint az alternatív szolgálat mentora lépett ki a nyilvánosság elé. Az 1988-as békemunkáról készült brosúrába pedig belekerülhetett az, hogy „…a mozgalom egyre erősödő igények és nemzetközi tájékozódás után az Országos Béketanács március közepén tanácskozást szervezett Budapesten az alternatív (polgári) szolgálat magyarországi bevezetéséről". Miután (ajtó-ablak nyitva) megszűnt tabu témának lenni a szolgálatmegtagadás, az OBT merész ötlettel állt elő ezen a tanácskozáson: „…hivatalosan kezdeményezte a civil szolgálat meghonosítását". Ettől kezdve az alternatív szolgálat hazai bevezetésének ősharcosaként lép fel, azt a látszatot keltve, hogy itthon és külföldön ő mindig ezt a nézetet képviselte.

Kezembe veszem az OBT-nek idén júniusban az Országgyűlés ülésszakára kiadott „Fegyver nélkül a hazáért" című és „Az Országos Béketanács és az alternatív szolgálat" alcímet viselő pofás kiadványát. A könyvecske által megörökített események közül 1988-ban, a huszonháromból kilencen, 1989-ben a tízből hármon voltam jelen. Az OBT által szervezett megbeszéléseken – köztük azokon, amelyek a Bibó István Szakkollégiumban, az Eötvös klubban kerültek megrendezésre – élénk vita alakult ki a polgári szolgálatról, mivel a jelenlévők kényelmetlenebbnél kényelmetlenebb kérdéseket tettek fel az OBT-nek. Nem arról volt tehát szó – amit az említett kiadvány minden sora sugall –, hogy az OBT konstruktív, előremutató módon tette volna a dolgát. Az OBT „csak rohant a változások után, valójában nem kezdeményezett, hanem folyamatosan hátrált".

Az Európai Nukleáris Leszerelési Mozgalom (END) svédországi, lundi találkozója előtt – ahol is egyik fontos témának a polgári szolgálat ígérkezett – az OBT-nek szüksége volt arra, hogy itthon és külföldön demonstrálni tudja együttműködését az alternatív erőkkel, azt az érzetet keltve, hogy a motorja a polgári szolgálat bevezetésének, hogy jelezze: egy-egy akció erejéig képes integrálni a „békeszerető erőket", és hogy Svédországban egy közös magyar állásfoglalást tudjon meglobogtatni. Ezért aztán valóban széles körű részvétellel összehívott a polgári szolgálatról egy konzultációt, amelyen a jelenlévők szinte kipréseltek a harapófogóban lévő OBT-ből egy jó állásfoglalást. Ilyen előzmények után az OBT joggal hangsúlyozhatta Lundban, hogy ő „…a független mozgalmakkal kéz a kézben fáradozik a civil társadalom felépítésén". Körünk mindezekre tekintettel úgy ítélte meg az OBT munkáját, hogy elfogadja diplomatikus közeledését, csak éppen nem tartja elegendőnek. A Béketanácstól ígéreteinek beváltását, tetteket vár.

Javasoltuk, hogy adjunk ki egy közös nyilatkozatot, amely a polgári szolgálatról készülő jogszabálytervezet nyilvánosságra hozatalát sürgeti. Tárgyalópartnereinknek tetszett az ötlet, és miután az OBT vezetősége is igent mondott rá, megkezdődhetett a támogató aláírások gyűjtése. Minden együtt volt a levél nyilvánosságra hozatalához, de ez mégsem történt meg. A főtitkár nem egyezett abba bele, hogy a Szabad Kezdeményezések Hálózata „szerződésének sajátossága következtében más formában" támogassa aláírásával a kezdeményezést. (A szóvivői testület két tagja, Solt Ottilia és Mécs Imre írta alá a levelet.) Számunkra egyértelmű volt, hogy időhúzásról, mondvacsinált, jelentéktelen, alaki kifogásról, akadályoztatásról van szó. A tisztázó megbeszélésen Barabás Miklós Iván Kornélt, az egyik bizottsági titkárt küldte el tárgyalni úgy, hogy döntési jogkörrel nem ruházta fel. Így a megbízott csak továbbítani tudta egyértelmű kikötésünket: csak az ominózusnak minősített aláírásokkal együtt kerülhet nyilvánosságra a levél. Mi csalódottan, a szélmalomharcba, az OBT kisded, halogató játszadozásaiba belefáradva távoztunk, és a telefonos megkeresések ellenére az ügyet részünkről lezártnak tekintettük.

November végén már tudni lehetett, hogy az Országgyűlés a következő év elején alkotmánymódosításra készül a polgári szolgálat tárgyában. Érdekes módon ekkor már nem volt semmi kifogása az OBT-nek a levéllel kapcsolatban, és az első találkozást követő negyvenhatodik napon az aláírók név

szerinti megnevezése nélküli MTI-hír lett belőle. Amikor már az időközben ismertté vált polgári szolgálat harminchat hónapos időtartama ellen kellett volna szólnunk, amikor következetesen a polgári vagy alternatív szolgálat kifejezés használatát szorgalmaztuk, mi az MTI interpretálása szerint ebben a levélben üdvözöltük azt, „…hogy az ország vezető szervei foglalkoznak az alternatív katonai szolgálat kérdéskörével…"

Mi annak ellenére örültünk a közös akció létrejöttének, az országban történő eseményekhez képest jelentéktelen, de a törvényhozás menetét meggyorsítani kívánt közös megnyilvánulásnak, hogy teljesen világos volt: lépre mentünk, és magunkkal rántottuk azokat is, akik az ügy miatt, miattunk és nem az OBT népszerűsítése miatt írták alá a levelet. Mi ezek után nem törtük össze kezünket-lábunkat, hogy akcióegységbe keveredjünk az OBT-vel, hogy szélesítsük – az általuk hangoztatott – magyar–magyar párbeszéd kereteit…

Az év legnagyobb nemzetközi OBT-rendezvényével („Együtt a helsinki folyamat előmozdításáért") az „újfajta gondolkodást", „szellemi nyitottságot" tükröző konferenciával sokat foglalkozott a tömegkommunikáció is. Mint az OBT által erre az alkalomra kiadott „Üzenetek az európai békemozgalmi találkozóra" című kiadvány tanúsítja, tizenöt hazai közéleti személyiség levélben üdvözölte a találkozót (például Berecz János, Horn Gyula, Király Zoltán, Köpeczi Béla, Nagy Gyula, Paskai László, Pozsgay Imre, Schöner Alfréd), és „részt vehetett minden olyan magyar mozgalom, csoport, magánszemély, aki el akart jönni".

A számszerűségénél fogva is jelentősnek beharangozott, „nagy érdeklődéssel várt találkozóra a meghívott harmincöt országból harminc képviseltette magát, a vártnál kevesebb, közel kétszáz fővel. Egy szovjet békeaktivista a záróülést követő sajtótájékoztatón arról érdeklődött, hogy milyen szempontok alapján állították össze a kelet-európai mozgalmak képviselőinek listáját, hiszen számos ismert alternatív mozgalom például a Charta '77 nem képviseltette magát". Barabás Miklós, az OBT főtitkára ezzel kapcsolatban hangoztatta: ezt a problémát folyamatában kell vizsgálnia a békemozgalomnak. Körünk ezzel kapcsolatban a résztvevőkhöz intézett kétnyelvű nyílt levélben adott hangot véleményének. Tiltakoztunk az OBT-nek a „független magyar csoportokkal és szervezetekkel kapcsolatos meghívási politikájával kapcsolatban". Nyilvánosságra hoztuk: „A független magyar szervezetek és csoportok helyett csak egyének kaptak meghívást. Azzal, hogy csak egyéneket hívott meg az OBT, arról tesz tanúságot, hogy nem ismeri el azoknak a független csoportoknak és kezdeményezéseknek a létét, amelyek foglalkoznak a béke és a kelet–nyugati kapcsolatok problémáival." Az OBT főtitkárának aláírásával ellátott meghívólevél tartalmazza azt a mondatot, hogy a résztvevők „összetétele tükrözi a mai magyar politikai gondolkodásmód gazdagságát, tagoltságát és önállóságát". Említett levelünkben úgy fogalmaztunk, hogy ezt a kijelentést sajnos nem tudjuk komolyan venni, mivel számos független, politizáló szervezet – köztük a Fidesz, az SZDSZ – nem kapott meghívást. A Népszabadságnak adott interjújában Barabás Miklós még azt is elmondta, hogy „…részt vehetett minden olyan magyar mozgalom, csoport, magánszemély, aki el akart jönni". Nekem személy szerint nem sikerült bejutnom a szolgálatmegtagadással foglalkozó szekcióülésre, pedig el akartam rá menni.

A Magyar Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsában (MISZOT) többször találkoztam az OBT képviselőivel. Egyaránt ott voltunk a katonaiszolgálat-megtagadással kapcsolatos MISZOT-állásfoglalásokat előkészítő munkacsoportban – együtt mentünk tárgyalni a HM-be, az ÁBMH-ba. Mindig időigényes, fárasztó, nehéz tárgyalásokat folytattunk az OBT-vel. Nézeteink egyáltalán nem, vagy csak nehezen, elvétve közeledtek egymáshoz. Eddig ez vitapartnerek, tárgyalófelek esetében természetesnek mondható. A problémát abban láttam, hogy nem lehetett tiszta megállapodásokat kötni, egyáltalán nem lehetett tudni az OBT véleményét. A ködösítések, csúsztatások mögött taktikázást, a napi politika szolgai kiszolgálását, saját érdekeinek – és nem az ügy érdekének megfelelő – képviseletét szolgáló legitimációs törekvéseit éreztem meghúzódni. Nem a mienktől akár homlokegyenest eltérő vélemények miatt, hanem inkorrekt tárgyalási módszere, a hátsó gondolatok buja szövedéke miatt esett nehezünkre a velük való tárgyalás. Elvileg közös csónakban hajóztunk – a polgári szolgálat európai szintű bevezetéséért dolgoztunk –, de a partneri szerep helyett mindig az ellenérdekű fél magatartásával találkoztunk a gyakorlatban. Így amikor a – látszólag – közös érdek jobb érvényesítéséért ültünk le tárgyalni, valójában az OBT szerepösszemosása miatt bonyolultabb és nehezebb tárgyalási szituációba keveredtünk, mintha egy véleményét egyértelműen kifejtő Honvédelmi Minisztériummal vitatkoztunk volna.

Az OBT azáltal, hogy megfigyelőként vett részt a MISZOT munkájában, befolyást gyakorolt állásfoglalásukra anélkül, hogy el kellett volna köteleznie magát az állásfoglalások mellett. Egy teljes jogú MISZOT-tagszervezet ugyanis vagy él vétójogával, vagy elfogadja az állásfoglalást, tehát mindkét esetben egyértelműen – utólag is kontrollálhatóan – elköteleződik, képvisel valamilyen álláspontot. Ugyanilyen kétkulacsos magatartásként értékelhető az OBT viselkedése a körünk által – a polgári szolgálatról megrendezett – konferencián. A megbeszélésen teljes jogú meghívottként részt vevő OBT-képviselő javaslatai beépültek a közös állásfoglalásba. Ezt követően a tizenhét pontba foglalt, nyolc alternatív szervezet véleményét tükröző állásfoglalást „a részletek tisztázatlansága miatt az Országos Béketanács képviselője a tanácskozás emlékeztetőjeként fogadta el", illetve eltérő véleménye külön záradékban került megörökítésre. A kimondottan hasznos, OBT által szervezett nemzetközi tanácskozáson („Alternatív szolgálat: elmélet és gyakorlat") az OBT nem foglalt állást bizonyos fontos kérdésekben (lelkiismeret fogalma, katonaiszolgálat-megtagadási okok, „lelkiismeret-vizsgáló bizottság", tartalékosok polgári szolgálata). Azáltal, hogy ő maga nem képviselt semmi konkrétumot, a vitavezető főtitkár a problémák elmosására törekedett, állásfoglalásra nem került sor, az OBT elmulasztotta a lehetőséget, hogy a törvény-előkészítésre – annak fontos szakaszában – nyomást gyakoroljon, alakítsa a közvéleményt.

A XII. Magyar Békekonferencia előtti utolsó meghatározó élményem az Országgyűlés Honvédelmi, valamint Ifjúsági és Sportbizottságának közös üléséről származik. A honvédelmi törvény módosításáról készült törvényjavaslat utolsó lényeges „megméretésére" került sor képviselők, államigazgatási szervek, meghívottak és tömegkommunikációt képviselők jelenlétében. Kifejezetten kedvezően alakultak a dolgok, a felszólaló képviselők a huszonnégy hónapos, elvétve a legfeljebb harminc hónapos polgári szolgálat, a törvénytervezet további finomítása, civil érdekek szerinti megfogalmazása mellett szólaltak fel. A levegőben volt az áttörés, amikor Barabás Miklós emelkedett szólásra. A képviselőket, a jelenlévőket szemmel láthatóan váratlanul érték a főtitkárnak a harminc hónapos polgári szolgálatról, az ország védelmi képességeinek a megtartásáról, a honvédelmi tárca eddigi nagy engedményeiről, a tervezetbe már beépített jelentős kompromisszumokról, a tervezet keveseket érintő mivoltáról mondott szavai. Az általános szolgálati idő csökkenését és a zsoldoshadsereg bevezetését javasolta még. A katonai érdekeket propagáló, egy békeszervezet vezetőjéhez méltatlan beszéd hozzájárult (kiváltotta?) a teremben uralkodó közhangulat megváltozásához. Meggyőződésem, hogy a jelen lévő számos, kevésbé tájékozott képviselőt „a békeszervezet hangja" jelentősen befolyásolta abban, hogy végül leszavazzák a huszonnégy hónapos szolgálatra tett javaslatot, és végső soron ez, a bizottságok által az Országgyűlésnek beterjesztett javaslat meghatározónak bizonyult.

Barabás Miklós mint OBT-főtitkár, akinek módja és lehetősége volt befolyásolni a döntéseket, aki az úgymond társadalmi szervezetek közül egyedül lehetett jelen a legfelsőbb döntést hozó testületek ülésein, saját maga, személyesen fúrta meg a progresszív szabályozást, miközben kiadványokat jelentetett meg érdemeiről, az OBT érdemeiről…

*Kapu, 1989. november*

# Egy a jelszónk: tartós béke

Úgy gondoltam, hogy csak akkor megyek el, ha meghívnak. Ha nem hívnak meg, úgy minden marad a régiben, de ha meghívnak, akkor kipakolok. Elég volt a látszategyetértésekből, a kompromisszumkereső kísérletekből, a propagandájukból és a demagógiájukból. De elegem lett azokból az általam tett utalásokból, itt-ott elejtett, leírt mondataimból, az elköhintett véleményeimből, amelyekkel a Béketanácsot illettem. Ha meghívnak a XII. Magyar Békekonferenciára, akkor szemtől szembe fejtem ki véleményemet, fülük hallatára mondom el gondolataimat. Áttételek nélkül, a legilletékesebb helyen, a plenáris ülésen mondom el kritikámat az OBT-ről.

A konferencia előtt másfél héttel kaptam kézhez a meghívót. Ettől kezdve elkezdtem készülni rá. Az OBT-től kikölcsönöztem a fellelhető szakirodalmat, áttanulmányoztam a negyvenéves magyar hivatalos békemozgalom történetét. Az OBT vezetőiről, vezetési módszeréről, a hivatalos békemozgalmi munkáról kialakult másfél-két évnyi személyes élményeimet rendszereztem. Ezek után felkészültnek éreztem magamat, és megírtam az előírt öt percnél nem hosszabb felszólalásomat.

A konferenciára menet már a buszon felismertem az OBT által kiküldött, mindenre kiterjedő, alapos propagandaanyagból térképek alapján tájékozódó öltönyös, kosztümös vidéki és fővárosi békemozgalmárokat. A buszról leszállva, a célhoz közeledve Szűrös Mátyás Mercédesze suhan el mellettünk – akkor még nem tudom, hogy ő „a díszvendég”, „a szónok”, a politikus, akinek a beszédéből majd a TV-híradó is idézni fog. A vasasszakszervezet székháza a nehézipar jobb napjaira emlékeztető nagy épületének erőt, határozottságot és szépséget is sugárzó díszterme már tömve volt, amikor beléptem. Az asztaloknál százkilencvennyolc küldött és százötvenkét meghívott, összesen háromszázötven ember foglalt helyet. Mint ahogyan a két évvel ezelőtti békekonferencián, úgy itt is Sztanyik B. László, az OBT elnöke köszöntötte az egybegyűlteket. Miközben hallgatom az elmúlt időszak békeeseményeiről szóló megnyitóbeszámolót, körbenézek, szemlélem az egybegyűlteket: a nyakkendős, fehéringes középkorú, idősödő, javakorabeli elvtársakat, a „karinges” tisztelendőket, a ritka, ünnepi eseményhez méltón felöltözött hölgyeket, nőket, asszonyokat, a faluról, kisvárosból, megyeszékhelyről feljött fiatal vagy korosodó békeaktivistákat. Kezdem érezni a légkört.

Reprezentálja itt magát minden hagyományos, megújult vagy arra váró, harminc-negyven éve létező szervezet, a Kubai–Magyar Baráti Körtől kezdve a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsáig mindenki. Az újak közül csak a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság, a 4-6-0 Békecsoport és – rajtam keresztül – a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör képviselteti magát. Az OBT Országos Választmányának közel háromszáz főt tartalmazó névjegyzékéből megtudható, hogy egyaránt jelen vannak itt is a legkülönbözőbb településeken élő munkások, parasztok, értelmiségiek, beosztottak és vezetők, káderek, párttagok és pártonkívüliek, funkcionáriusok, hivatalnokok, egyszerű dolgozók, nemzetiségek és egyházak képviselői. Míg én számba vettem a megjelenteket és ízlelgettem a közeget, az elnök ismertette a nemzetközi és hazai békehelyzetet, utalt a nemzeti és népi egységben, együttműködésben rejlő erőre, szólt a Béketanácsnak a hatalomhoz, az uralkodópárthoz való eddigi viszonyának felülbírálásáról, a múlttal való szembenézésről. Később leszögezte, hogy tartalmi, nem pedig szervezeti megújulásra, fokozatos átalakulásra, valamint más szervezetekkel való szövetség kialakítására van szükség. Beszédének vége felé kijelentette, hogy az OBT mint társadalmi szervezet nincs válsághelyzetben, jól reagált a kül- és belföldi változásokra, s hogy a múlt pozitív hagyományait föl kell vállalnia. A taps kínálta üres pillanatok alatt nem tudtam eldönteni, mit is ígér mára ez a megnyitó: lényegi változtatást vagy csak (béke)köntös-szaggatást? A tapsot követően „a díszvendég” szólt az egybegyűltekhez, bár sokkal inkább az volt az érzésem, hogy a tömegkommunikációnak, országvilágnak beszélt. Reprezentált, kifelé beszélt, épp itt mondta el a bárhol elmondható nézeteit, politikai beszédét, hír értékű véleményét. „Az előadás” tartalmazott minden olyan panelelemet, amelynek mostanában szerepelnie kell egy reformkommunista politikai megnyilvánulásában: gyökeres megújulás, elhatárolódás a fundamentalistáktól, kis önigazoló, önlegitimáló nagyzolás („Kossuth, Teleki óta nem volt ilyen vezetése az országnak”), utalás a reformjainkat kísérő – tömbön belüli – értetlenségekre, aláhúzva az Európához tartozás igényét és a sokoldalú, mindenoldalú megbékélést. Mindezekhez jöhetett az általános és a jelenlévőknek is szóló konklúzió – békés átmenetre van szükség, amely békés átmenet megvalósításában az OBT-re is nagy feladat hárul. Most, hogy a paradigmaváltás elkerülhetetlen, az MSZMP hatalmának átmentésére készül, felelősségvállalás nélküli megbékélésre, és

szükség van az ezt hirdető békemozgalomra – pörögnek tovább bennem akaratlanul is a pártpolitikus gondolatai. Megfeddem magam, és a következő felszólaló, Barabás Miklós főtitkár beszédének hallgatásába mélyedek.

Új program, régiekkel és újakkal való akcióegység, baráti jobb nyújtása mindenkinek, magyar–magyar párbeszéd, alulról jövő kezdeményezések támogatása, törekvések egybehangolása, népi diplomácia szerepe – foglalom össze magamnak címszavakban a hallottak lényegét. Ha nem lennének ezzel ellentétes személyes élményeim a főtitkár tevékenységével kapcsolatban, csak bólintani tudnék a progresszív beszédre. Így azonban egy óra elteltével arra a következetésre jutok, hogy Barabás Miklós volt sorrendben a harmadik felszólaló, aki a régi rendszert teljesen kiszolgálva, ilyen-olyan szervezet, intézmény fejeként, első embereként, változatlanul közéleti személyiségként szajkózza az új igéket.

A beszédek valamelyike alatt befut Simonyi Béla, régi jó barátom, a Bokor nevű katolikus bázisközösség tagja. Örömmel nyugtázom, hogy most már legalább ketten vagyunk a posztsztálinista reformerek béke-összejövetelén. Megmutatom Bélának felszólalásom szövegét, átolvassa, és megjegyzi, hogy támogatni fogja a felszólalásomat. S mit hoz a sors, a leadott felszólalási cédulákat összecserélik: előbb Simonyit szólítják a mikrofonhoz. „A vitában a Bokor katolikus bázisközösség tagja megkérdőjelezte a hivatalos, állami pénzekből fizetett békemozgalom kizárólagosságát, és konkrét cselekvési programként javasolta a szolgálati fegyverek kiadásának felülvizsgálatát, számának radikális csökkentését” – tudósított felszólalásáról az MTI. Javasolta még a konferencia nevének megváltoztatását, mivel az OBT nem képviseli az egész magyar békemozgalmat. A kijelentések nyomán parázs vita keletkezett, kavics került a negyven éve zavartalanul működő (béke)gépezetbe. Személyükben érezték magukat sértve a küldöttek, és csak úgy záporoztak a nyelvhasználatunkban Orwellt idéző mondatok, ellenérvek.

A szünetben ugyan lehiggadtak a kedélyek, de így is érezhető volt a hangulat elmozdulása az „elvtársak, lehet, hogy hibáztunk, de jót akartunk, és minden mehet tovább” kezdeti pontról. Ilyen hangulati előzmények után, érezve a pillanatban lévő lehetőségeket, léptem a mikrofonhoz, hogy – dacolva a túlerővel – felolvassam gondosan megírt felszólalásomat.

A Népszava tudósítója így számolt be erről a „jelenetről”: „A Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör képviselőjének felszólalása után felforrósodott a hangulat az amúgy is meleg teremben. A vendég ugyanis felvetette, hogy az OBT-nek fel kellene oszlatnia önmagát, a tisztségviselőket pedig érdemeik el nem ismerése mellett felmenteni. Szerinte az OBT mögött nem áll tömeg, a szervezet az MSZMP árnyékában, költségvetési pénzből tevékenykedik. A küldöttek ezzel nem értettek egyet. A többórás vita azt tükrözte, hogy a többség szerint a mozgalomra szükség van, de arról, hogy milyen legyen, erősen megoszlottak a vélemények.” A Magyar Nemzet ehhez még hozzátette: „Ez a felszólalás heves érzelmeket váltott ki a küldöttekből, sokan visszautasították az éles hangú megfogalmazást, néhányan pedig küldöttigazolványukat is visszaadták.”

Azt hittem, ezekkel a rendhagyó felszólalásokkal átszakítottuk a gátat, az ár elsodorja a béke-erőművet, az OBT hovatartozása, kiléte-mibenléte tisztázódik, az utánam felszólaló küldöttek saját maguk fogják helyére tenni az egypártrendszer hivatalos békeszervezetét.

Tévedtem, az egész napos együttlét után is minden maradt a régiben. Ugyanazok lettek a tisztségviselők, mint akik eddig voltak és a huszonnégy főt főállásban foglalkoztató, tavaly állami költségvetésből 44 millió forintot felhasználó Országos Béketanács mint „pártoktól független társadalmi szervezet alakult újjá”.

Tizennyolc óra felé a 650 ezer forintba kerülő XII. Magyar Békekonferencia befejezte munkáját, és a létszámukban erősen megcsappant küldöttek a jól végzett munka tudatában indultak haza, s szálltak be hivatali és magánautóikba. A változatlanság mára bevégeztetett.

*Unió, 1989. 5–6. szám*

# Egy kitüntető cím nyomában

*„A nemzetközi békeévben végzett sokoldalú tevékenysége elismeréséül az Egyesült Nemzetek Szervezete a Békehírnök kitüntető címet adományozta az Országos Béketanácsnak”* – áll az OBT által kiadott brosúrában, amely az elmúlt két és fél év békemunkájáról tudósít.

Megint csak ámuldozni tudok! Az még hagyján, hogy itthon bevesszük a kefét, de hogy a „deviza-külföldiek”, a demokratikus országok is, sőt még az ENSZ is!? Ezt már sehogy sem akarom érteni. Ők se látnak tisztán? Ők ne ismernék a sztálini rendszert, a mechanizmust? Ne tudnák az eddig is cenzúrázatlan sajtójukból, könyvkiadásukból, retusálatlan híradásaikból, hogy milyenek a kelet-európai rendszerek? Ők, akik még most se nagyon akarnak, tudnak hinni a szovjet–magyar–lengyel változásoknak, akikben még mindig él a negyven év gyakorlata nyomán kialakult előítélet, ők ne ismerték volna fel kelet-európai békemozgalmunk lényegét? A kitüntető címből is látni, hogy mennyire meghatározó, az agyakba íródott, kipusztíthatatlanul a mindennapok részévé lett, a zsigerekbe ágyazódott a múlt gyakorlata.

Az OBT 1949 óta mind a mai napig monopolhelyzetben van: a béke ügyével csak ő foglalkozhatott, csak rajta keresztül lehetett „békevágyat érvényesíteni”, rajta keresztül szerveződhetett a hazai békemozgalom, rajta keresztül kapcsolódhattunk a nemzetközi békeszervezetekhez. Az információk, a propagálás, a megszervezés, a részvétel egyedüli tulajdonosa volt. Nevére érkeztek a meghívások, ő döntött és osztotta szét a kiutazási lehetőségeket. Ugyanúgy viselkedett, mint minden más hivatal, intézmény, minisztérium. Került, amibe került egy-egy nemzetközi konferencia, vendégeskedés, mindennél többet jelentett forintban nem mérhető erkölcsi hozadéka, legitimáló ereje. A mellékhozadékoknál, így a külföldi meghívásoknál, a repiknél, a személyes érdekeltségnél sokkal többről volt szó: a nemzetközi és a – még teljesebb – hazai elfogadásról, a függetlenséget nem vagy alig firtató nagy nemzetközi konferenciákon való teljes jogú részvételi lehetőségről, az elismerés tétjéről. És még valamiről: a sztálini egypártrendszer-érdekeknek az egész magyar nép véleményeként való megjelenítéséről.

A két világrendszer kényszerű, ellentétes érdekű egymásra találásának patthelyzete ez. Negyven év kizárólagos hatalomgyakorlásának szokásaitól nem lehet egyik napról a másikra megfosztani a régi rendet. Az OBT a kapcsolatteremtésben és építésben, a szervezésben, a propagandában, az egyszemélyi vezetés elfogadtatásában, „legitimálásában” negyven év előnnyel bír. Egyszerűen csak él a minőségi lehetőségekkel, azzal az évi 29–33 millió forinttal, amelyet az államkasszából kap. Huszonhét főfoglalkozású és öt részmunkaidős dolgozója van, székházzal, külön nemzetközi osztállyal, sokszorosítóüzemmel rendelkezik. Ilyen feltételek mellett jutott „pénz, paripa, fegyver” a nemzetközi kapcsolatokra. Monopolhelyzetben, egyedül lehetett a béke – ellentmondásos – hírnöke.

*Világ, 1989. október 23.*

# A Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör

*„El ne hidd, hogy megváltozunk parancsszóra”*

„Az emberiség történelmének legveszélyesebb évtizedébe lépünk” – kezdi 1980-ban közreadott felhívását az Európai Nukleáris Leszerelési Mozgalom (END). „A katonai és a belső biztonsági erők hatalma növekszik, korlátozzák a gondolatok és az emberek szabad áramlását, veszélyben vannak a független gondolkodású egyének polgárjogai mind Nyugaton, mind pedig Keleten” – olvasható ugyanott. Ez a felhívás az atommentes Európáról, a blokkok felosztásáról, az egységes európai kultúráról, a megosztott Európáról és a nagyhatalmak azonos felelősségéről szól. Az 1979-es kettős NATO-határozat után alakult END-mozgalom számos nyugat-európai autonóm békemozgalomnak a laza, organizáló szándékú szervezete. Legfőbb céljának az összeurópai nukleáris leszerelést tekinti.

Kelet-Európában a felhívás nyomán Magyarországon jött létre a talán legjelentősebb békemozgalom. A Dialógus Békecsoport erre a felhívásra alapozta tevékenységét. A magyar békecsoport kényszerű megszűnésének ideje egybeesett az END tömeges mozgalmi erejének megszűnésével. Ennek oka csak egyrészt a nyugat-európai „sikeres” rakétatelepítés okozta kiábrándultság. Nagyobb részt világossá kezdett válni, hogy nem pusztán a nukleáris leszerelés ellen kell küzdeni, hogy magát a fegyverkezéshez vezető folyamatot kell megállítani, hogy a globális célok megfogalmazása mellett, a konkrét célokért konkrétan kell tenni, hogy szakítani kell a politikai érdekek, ideológiák mentén tagolt megosztottsággal, és hogy ténylegesen meg kell teremteni a Kelet és a Nyugat párbeszédét, a nemzetállamok fölötti aktív autonóm mozgalmak hálózatát. Perugiában 1984-ben, az átmeneti válságból való kilábolást követően az END a kapcsolatrendszer szélesítése, a koordináció és a hatékonyság érdekében hozzálátott a kelet–nyugati békemozgalmi kapcsolatrendszer intézményes hálózatának a kiépítéséhez. A Network for East-West Dialogue (Hálózat a Kelet–Nyugat Párbeszédért) a nyugatnémet zöldek kezdeményezésére jött létre 1985-ben. A hálózat „a nyugati békemozgalmak csoportjai és a keleti független csoportok, kezdeményezések és egyének együttműködésének kötetlen formájában, a vélemények és a tapasztalatok cseréjét, valamint közös tevékenységek előmozdítását” tűzte ki célul. A hálózatnak az 1986-ra kiadott memorandumához a Charta ‘77 mozgalom prágai felhívása adott fontos ösztönzést.

A memorandum – amelyet a magyarországi Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör is magáénak vall – abból indul ki, hogy a helsinki záróokmány aláírása óta eltelt idő nem hozta meg a várt eredményeket: a társadalom militarizálása folytatódik, a kelet–nyugati kommunikációt számos akadály nehezíti, az emberi jogok nem érvényesülnek teljes körűen, az európai kontinens ma sincs biztonságban, a konfrontáció lehetősége adott. A megosztott Európa népeinek pedig létérdeke, hogy a helsinki folyamat kézzelfogható eredményeket hozzon. A helsinki záróokmány három „kosara” kölcsönösen összefüggő rendszert alkot: elutasítandó minden olyan törekvés, amely megpróbálja kijátszani a békét a szabadság ellen; tartós enyhülés nem oldható meg a polgári szabadságjogok és az emberi, politikai és társadalmi jogok kérdéseinek háttérbe szorításával. A békét, a biztonságot, az enyhülést és az együttműködést, az alapvető jogokat és a népek önrendelkezését együttesen kell megvalósítani. E területek bármelyikében történő visszaesés negatív hatással van a többire. A záróokmányban nem szereplő kérdésekre is megoldásokat kell és lehet találni, így a gazdag (kevésbé gazdag) országok és a harmadik világ országai között feszülő ellentétre; a természeti erőforrások fenyegető kimerülése és az ipari és technikai fejlődés egyes formáinak romboló hatására. Mindezekre figyelve több kezdeményezésre, javaslatra és „nyomásra” van szükség a polgárok és a nem kormányszintű szervezetek részéről a helsinki folyamat újraélesztéséhez. A helsinki záróokmány nem vesztett aktualitásából a glasznoszty szorításában élő Kelet-Európában. Az enyhülési folyamat újraértelmezése szükséges, a szuperhatalmak blokkokban gondolkodását fel kell váltania az államok saját felelősségének a kontinens legsürgetőbb problémáinak megoldásában. A tartós eredmények érdekében szükség van a határokat átszelő, társadalmakat behálózó kapcsolatokra, hogy a hidegháborús évek és a langyos kapcsolatok után a „forró béke” időszaka érkezzen el. Az enyhülést felülről és alulról egyaránt kell akarni. A kontinens békéjének a társadalmi igazságosságon kell alapulnia. Az alapvető polgári jogok – mint a gondolat- és lelkiismereti szabadság, a gyülekezési és egyesülési szabadság, a szabad információáramlás – érvényesülésének egyik feltétele a kormányok demokratikus ellenőrzése. A szolidaritás kifejlődéséért, a békéért, a polgári és szakszervezeti

jogokért, a nők emancipációjáért és az ökológiai célokért kell tevékenykedni. Ugyanakkor elutasítjuk a katonai vagy paramilitáris erők beavatkozásait, illetőleg fenyegetéseit.

Az enyhülés feltételei közé tartozik, hogy Európa egymástól elidegenedett két fele megtanuljon Európában mint egységben gondolkodni. Az európai identitás a közös európai történelem és kultúra kollektív emlékezetén alapul. Az európai kultúra elválaszthatatlanul összefonódott az individuum szabadságával és az államtól elkülönült civil társadalom fogalmával. Ezen fogalmak jóval mélyebbre nyúlnak annál, semhogy az elmúlt negyven év történelme határozza meg azokat. A közös történelem következményének kellene lennie egy új, Európát sem kímélő háború elutasításának, a kooperatív együttélésre való törekvésnek, valamint annak az erősödő felismerésnek, hogy az emberi jogok tiszteletben tartása mind polgári, mind társadalmi-gazdasági tekintetben alapfeltétele egy ilyen együttműködésnek. Az európai kultúra – más megközelítésben – a földrész közös történetének, meghiúsult reményeknek és teljesítetlen ígéreteknek a kifejeződése is. Az Európában való gondolkodás tehát szembesülés a történelmünkkel, és a közös jövő keresését jelenti. Az európai történelemnek természetesen más kontinensekkel is vannak közös „részei". Az európai civilizáció az Európán belüli és kívüli kultúrák pluralizmusára épült. Európa mégis gyakran elmulasztotta más kultúrák tiszteletben tartását, erőszakosan rákényszerítve saját kultúráját a világ más részeire. Felelősség terhel minket, európaiakat az Európán kívüli világért is.

„A béke többet jelent a háború puszta hiányánál." Tartós béke csak akkor biztosítható, ha mind a nemzetközi kapcsolatokból, mind az államok belső feltételrendszeréből eltűnnek az agresszió és az erőszak különféle politikai, gazdasági, társadalmi okai. Az államok és a társadalmak teljes demokratizálódása megteremtené a cél elérésének feltételeit. Ehhez olyan kritikus közvéleményre van szükség, amely a katona- és biztonságpolitika minden területének hathatós ellenőrzésére törekszik. Minél több szabad állampolgár tekinti a békét személyes ügyének, és tesz kísérleteket kormányának befolyásolására, annál nagyobb esély van a békére. Amennyiben egy stabil békerendszer irányába szeretnénk továbblépni, vissza kell utasítanunk a jelenlegi biztonsági doktrínákat, és kevesellnünk kell a megkötött fegyverzetcsökkentési megállapodásokat. A bizalmatlanságon alapuló fegyverzetellenőrzési intézkedések helyett bizalmat teremtő lépésekre, a társadalom demilitarizálására és a fegyverzetek minden szinten történő csökkentésére van szükség.

Az emberi jogok tiszteletben tartásáért végzendő munka morális kötelességünk. Nem lehet az emberi jogokat nyugati és keleti mércével mérni. Emberi jogokon a helsinki záróokmányon túl a Politikai és Polgári Jogok, a Gazdasági és Társadalmi Jogok, illetőleg a Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezménye által felsorolt jogokat értjük.

Európa-szerte működnek azok a beépített mechanizmusok, amelyek lehetővé teszik mind a természeti, mind a technikai és tudományos erőforrások meggondolatlan pazarlását. Ahhoz, hogy a gazdasági tevékenység valóban az emberi jólétet szolgálja, és életünk minőségét javítsa, új prioritásokat kell felállítanunk.

Az alternatív erőforrások előtérbe helyezése mellett szükség van a nukleáris technológia újraértékelésére. Amíg egyik oldalon óriási erőfeszítéseket teszünk a költséges ipari (hadiipari) technológiák megvalósítása érdekében, a másik oldalon a legsürgetőbb teendőinkre, mint például az éhezés megszüntetésére vagy a nyomasztó társadalmi és környezetvédelmi problémák megoldására nincs szellemi és anyagi fedezet.

Az általunk elképzelt Európát olyan népek és nemzetek alkotnák, amelyek egymással jó szomszédi viszonyban kívánnak élni. Egy ilyen Európában minden népnek lehetősége lenne mind kölcsönös kapcsolatait, mind belpolitikai, gazdasági és kulturális ügyeit demokratikusan és önrendelkező módon intézni. Európának is olyan Észak–Dél viszony kialakítására van szüksége, amelynek alapelvei az egyenlőség ás a gazdasági igazságosság.

Meggyőződésünk, hogy Magyarország jelen hivatása nem a kölcsönös fegyveres zsarolásban való részvétel és a háborús veszély további fokozása, hanem az építő közvetítés a szemben álló felek között. Nem az ország célponttá, felvonulási tereppé vagy hadszíntérré változtatásával segítenénk a béke ügyét, hanem békés szándékaink meggyőző és gyakorlati kinyilvánítása által. Magyarország egész területéről száműzni lehetne a tömegpusztító fegyvereket. A tömeggyilkos fegyverek alkalmazásáról és állomásoztatásáról való lemondás jelentené az ország védelmét, békepolitikánknak erkölcsi és gyakorlati hitelt adna. Így megteremtődne a feltétele annak, hogy a tömegpusztító fegyverekkel rendelkező országok

szerződésben biztosítsák Magyarországot, hogy ellene ilyen fegyvereket nem alkalmaznak. Az atomkatasztrófa erőterében az ellenségesnek vagy szövetségesnek mondott atomfegyverek egyaránt az ellenségeink. Elengedhetetlen, hogy a hadseregek – ha már egyszer léteznek – a másik oldalon bizalmat és ne gyanakvást keltsenek. Addig is, amíg be nem következik a teljes leszerelés, a támadó fegyvereket védelmi fegyverekre kell cserélni. Úgy gondoljuk, az ország biztonsága nem a katonai potencia növelésében, a Varsói Szerződés kereteinek bővítésében van, hanem pont fordítva. Egyik katonai tömböt sem rázná meg, ha az egyik oldalon mondjuk Dánia vagy Hollandia, a másikon Magyarország függetlenedne.

Fontosnak érezzük, hogy elismert jog legyen az egyéni leszerelés joga. Viszonozni illene már Magyarországnak a velünk „szemben álló" országok azon bizalomkeltő lépését, hogy a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadók törvényes jogon, szabad emberként, békés polgári munkával helyettesíthetik a katonai szolgálatot. Ez a nyugat-európai kezdeményezés nem talált még kellő visszhangra Kelet-Európában. Magyarországon sem döngetünk nyitott kapukat, amikor ezért dolgozunk, hiszen mindaddig, amíg börtön és hátrányos megkülönböztetés jár a szolgálatmegtagadásért, nem lehet elégszer szólni.

Szeretnénk, ha a közéletben, az oktatásban és a tankönyvekben az erőszak nem mint erény szerepelne, a hazaszeretet fogalmát nem azonosítanák a haza fegyveres védelmével, a katonakultuszt nem dicsőítenék. A nemzetiségi feszültségekkel megtetézett, komplex válság állapotában lévő Kelet-Európa önmagában véve is robbanásveszélyes, fölösleges a hadseregek menedzselése, a katonakultusz fölelevenítése.

Közel sem egy okra vezethető vissza a magyar gazdaság jelenlegi állapota. Mégis, az emberek közérzetén túl, a gazdaságon is sokat javítana, ha a hadikiadásokat lényegesen csökkentenénk, a Munkásőrségre szánt forintokat a produktív szférában használhatnánk föl. A magyar gazdaság szerkezetátalakításába bele kellene tartoznia annak is, hogy a jelentős hadiipart „békeiparrá" változtassuk. A hadikiadások csökkentéséből származó jövedelemtöbblet pótolhatná az ilyen, szerkezetátalakítások okozta jelentős anyagi veszteségeket.

Károsnak ítéljük az olyan hivatalos békeszervezetek tevékenységét, amelyek gátolják az alternatív mozgalmak kialakulását és munkáját. A béke-, ökológiai és emberi jogi mozgalmak nem divathullám vagy nonkonformizmus eredményei. Nem lenne szabad ezeket a mozgalmakat kisajátítani, hatalmipolitikai érdekeknek alárendelni vagy éppen címkékkel ellátni, ijesztgetésekre, a félelem puszta levezetésére felhasználni. Életben maradásunk vagy elpusztulásunk, környezetünk, emberi jogaink és közérzetünk ügyét nem sajátíthatják ki a katonák és a politikusok. Ezen egyetemes érdekeket minden aktuális, rész- és blokkérdek felettinek gondoljuk. Ezen dolgokban minden embernek – a legtájékozottabbnak és a legfélrevezetettebbnek is – joga és kötelessége hallatni a hangját. A sok lelkiismeretébresztő és hatást kiváltó szabad hang közül mi csak egy kívánunk lenni. Korrekt, partneri dialógusra törekszünk mindenkivel, nyitottak vagyunk a hivatalos, a félhivatalos és nem hivatalos szervek, csoportok felé egyaránt. Legértékesebbnek a közvetlen emberi kapcsolatokat tartjuk, a személytől személyig terjedő interakciókat. Fontosnak tartjuk a „nemzetközi tömegbázist" is. Ezen mi nemcsak a nyugat-európai, hanem a kelet-európai mozgalmak képviselőit is értjük. Régiónkban alig van fontosabb feladat a Kelet–Kelet kapcsolatok ápolásánál, az egymás nyelvén egymáshoz szólás mesterségének a megtanulásánál.

Az a tapasztalatunk, hogy az integrálatlan magyar társadalomban a megélhetési gondokkal küzdő, agyonhajszolt emberek nem bírják befogadni az új információk halmazát, az embereknek nincs idejük újragondolni a bennük rögzült régi gondolatokat, még nem képesek érdekeiket érvényesíteni. A kör nem lett széles körben népszerű attól, hogy a fegyvermentes szolgálat emberi jogát hirdetjük, és hogy a vízlépcső megépítése ellen szólunk. Megítélésünk attól sem fog megváltozni, hogy a halálbüntetés eltörlését szorgalmazzuk.

A magyarországi Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör szociológusok, történészek, jogászok alkotta szellemi kör tagjaiból, jogász szakkollégistákból, volt katonaiszolgálat-megtagadókból és érdeklődőkből alakult meg 1988. február 10-én a Jogász Társadalomtudományi (Bibó István) Szakkollégiumban. A kör megalakulásának előzménye, hogy 1987 nyarán, az END 6. konventjén Coventryben egy független magyar küldöttség vett részt. Ők vállalkoztak aztán arra, hogy Magyarországon megszervezik a nemzetközi Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör soron következő találkozóját. Az 1987.

november 21–22-én Budapesten megtartott konferencián több mint kétszázan vettek részt, köztük mintegy nyolcvan külföldi. Európa számos békeszervezete, így többek között az END, a svéd SPAS, a holland IKV és Pax Christi, a francia Codene, a jugoszláv PPC, a lengyel VIP képviseltette magát. A nemzetközi vezetőség tagjain kívül a hazai szellemi közélet számos reprezentáns alakja, továbbá néhány hivatalos és nem hivatalos szervezet képviselője vett részt a tanácskozáson. A betiltás határán mozgó, „rendezetlen jogállású" konferencián a gorbacsovi reformok perspektívájáról, a lelkiismereti okból történő szolgálatmegtagadásról és egy összeurópai demokratikus mozgalom lehetséges közös céljairól és kilátásairól hangzottak el előadások és hozzászólások. A magyar sajtó által „félrehallott", illetve agyonhallgatott, ugyanakkor a nyugati és amerikai hírügynökségek szerint sikeres találkozás kisebb belpolitikai és nagyobb egyetempolitikai zavart okozott. Ilyen előzmények után, még a Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium falai között – de onnan már eltanácsolva – alakult meg a kör. A kör a nemzetközi hálózat független sejtjeként jött létre, magáévá téve annak célkitűzéseit, a sajátos kelet-európai, illetve magyar viszonyokra értelmezve azokat. A mindenkori résztvevők szabták meg azon cselekvéseket, amelyekre – a fenti elvek alapján – a gyakorlatban sor került. A rendszeres munkát végző tagokon kívül a kör ülésein számos szimpatizáns vett részt. Megítélésünk szerint a körrel eszmei közösséget vállalók súlya és szellemi kisugárzása jelentős.

A mindmáig „forrásban", alakuló fázisban lévő kör, az öndefiniáláson és az elvi-szellemi megalapozáson túl, a legfőbb feladatának a felkészülést, a civil szolgálat ügyének a felkarolását, a kapcsolatok felvételét és kiépítését tekinti. A teendők sokkal inkább voltak a helyzetekből, aktuális problémák megoldásából eredőek (ösztönösek), mint egy tudatosan végiggondolt program részei. Áprilisban felhívással fordultunk az állam, a párt és az egyház vezetőihez az alternatív szolgálat ügyében. (Felhívásunk nem kapott nyilvánosságot, és teljesen visszhang nélkül maradt.) Májusban nemzetközi szolgálatmegtagadó szemináriumot rendeztünk, amelyen holland, jugoszláv és magyar szolgálatmegtagadók is részt vettek. Ezen a szemináriumon már beszámoltunk a társadalmi békeszolgálat bevezetéséről szóló, tizenhét paragrafusból és ötvenhárom bekezdésből álló, kilencoldalas, áprilisban elkészült törvénytervezetünkről. A magyar viszonyokból kiinduló, külföldi szakirodalom felhasználásával készült törvénytervezetünket, az alkotmány és a büntető törvénykönyv módosítására tett javaslatunkkal együtt, az illetékesek széles körének és néhány országgyűlési képviselőnek küldtük meg. Ezen javaslatainkat küldöttségeink az Országgyűlésnek két alkalommal is (június 29. és október 5.) benyújtották. Az alternatív szolgálat témájában – tudtunkkal – eddig két törvénytervezet született: az Igazságügyi Minisztériumé és a miénk. (Sajnálatos módon eddig még egyik sem kerülhetett nyilvánosságra.) A törvénytervezetünk volt az egyik kiindulási pont az Országos Béketanács június 23-ai, szolgálatmegtagadással foglalkozó megbeszélésén, ahol a résztvevők egy tízpontos közös állásfoglalást adtak ki. (A tíz pontot két ponthoz fűzött megjegyzéssel – mi is elfogadtuk.)

Folyamatosan ellátjuk a jelenlegi és régebbi szolgálatmegtagadók jogvédelmét. Tucatnyi ilyen ügyben küldtünk levelet bel- és külföldre. Örömmel nyugtáztuk, hogy egyik levelünk hatására engedélyezték a Biblia használatát a Baracskán fogva tartott szolgálatmegtagadóknak. Szót emeltünk azokért, akik ellen a katonaiszolgálat-megtagadás „bűncselekménye" miatt 1988 októberében vádat emeltek. Mivel úgy tapasztaltuk, hogy a bebörtönzött körülbelül százhatvan szolgálatmegtagadóval, a volt szolgálatmegtagadók mentesítésével és az alternatív szolgálatot vállalókkal kapcsolatban a gyakorlatban nincs változás – a Bokor nevű egyik katolikus bázisközösséggel együtt demonstrációt tartottunk. A békés, családias jellegű megmozdulásra – mint arról a sajtó is beszámolt – október 5-én körülbelül ötszáz fő részvételével a Parlament szomszédságában került sor. Nyílt levélben hívtuk föl Grósz Károly figyelmét a szolgálatmegtagadók ügyére. Átnyújtott petícióinkat eddig összesen kétezer-ötszáztizenhatan, köztük számos közismert személyiség írta alá.

1988 nyarán, az END Lundban megtartott 8. konventjén deklaráltuk csatlakozásunkat a Network for East-West Dialogue-hoz (Hálózat a Kelet–Nyugat Párbeszédért). Képviseltettük magunkat az augusztusi, nemzetközi ljubljanai szolgálatmegtagadó konferencián és Prágában, Krakkóban, Bécsben, illetve Amszterdamban (Nimegenben) a kör tevékenységét érintő szemináriumokon, tanácskozásokon. Mind Kelet–Kelet, mind Nyugat–Kelet viszonylatban sikerült megtenni az első lépéseket a személytől személyig terjedő kapcsolatok kiépítésében. Ebben az irányban szeretnénk továbblépni. A kör programjának, részletes működési szabályzatának és tevékenységi irányának a kidolgozása még ennek az évnek (1988) a feladatai közé tartozik. A kirajzolódó tervek szerint szeretnénk elérni, hogy a

honvédelmi oktatás háttérbe szoruljon, hogy a fegyveres erők teljes költségvetését – részletes bontásban hozzák nyilvánosságra, hogy a fegyveres erők kiadásainak radikális csökkentése által minél több forint jusson a civil társadalom építésére. Bárhogyan is alakul az alternatív szolgálat ügye, a nemzetközi tapasztalatokból tudjuk, hogy azzal még sokáig foglalkozni (foglalkoznunk) kell. Küzdeni kívánunk a halálbüntetés eltörléséért, a politikai foglyok státusának elismeréséért, a teljes vallásszabadságért, a szabad információáramlásért, egy erőszakmentes, szabad, tömb nélküli, békés, atombomba- (és atomerőmű-) mentes Össz-Európáért.

A tennivalók nagyságához, súlyához képest jelentéktelen a mozgalmunk (körünk), az elvégzendő munkára maroknyi emberrel, elhanyagolható energiával rendelkezünk. A mai, gomba módra szaporodó alternatív mozgalmak közül a legkisebbek közé tartozunk. Tudjuk, hogy számbeli súlyunknál, tevékenységünknél fogva nem is gyakorolhatunk lényeges „nyomást” a vezetésre és a közvéleményre. Mégis, úgy gondoljuk, hogy a megszületendő civil társadalomért, az összeurópai jó közérzetért és jólétért nekünk is tennünk kell valamit. Hisszük, hogy az alulról építkező munkánk nem értelmetlen és hosszú távon nem eredménytelen.

*Ifjúsági Szemle, 1989. 1. szám 53–60. oldal*

# Alba Kör – Erőszakmentes Mozgalom a Békéért

Az 1990. május 15-én, a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás nemzetközi napján megalakult Alba Kör neve a latin alba, azaz fehér szóból ered. A Gandhi, Tolsztoj, Thoreau példáját és szellemiségét magáévá tevő csoport önmagát kezdetben a katonai szolgálatot megtagadók érdekvédelmi szervezeteként, majd pedig – tágítva az eszmei és tevékenységi kört – erőszakmentes civil mozgalomként határozta meg. (Az Alba Kör Gandhitól származó „Fénylő lelkiismerettel a békéért" jelmondata ma is aktuális, akárcsak a rómaiak híres mondásának változata, a „Ha békét akarsz, akkor készülj a békére!".)

A katonai szolgálat helyett vállalható polgári szolgálat 1989-es bevezetése hívta életre az Alba Kört. Polgári szolgálatot kérvényezőkből, katonai szolgálatot elutasítókból, egyetemistákból, értelmiségi fiatalokból alakult a ma mintegy hétszáz tagot számláló, jogi személyiséggel rendelkező Alba Kör. Alapszabálya rögzíti, hogy pártoktól és egyházaktól független, világnézetek felett álló szervezet. Az országos szervezet székhelye Budapesten van, vidéken Debrecenben, Egerben, Miskolcon, Pécsett, Sopronban, Szegeden és Zalaegerszegen működnek csoportjai.

Az Alba Körnek ugyan nem volt jogelődje, mégis szellemi és mozgalmi gyökerei között a katonai-szolgálat-megtagadásról is nevezetes Bokor katolikus bázisközösséget és a Bibó István Szakkollégiumban megalakult, majd 1988–89-ben jogutód nélkül megszűnő Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kört kell megemlíteni, de hatással volt rá a nyolcvanas évek elején erőszakkal szétvert Dialógus Békecsoport is.

Az Alba Kör az elmúlt években két szervezet magalakításában vett részt. A Bokor katolikus bázisközösséggel, a fiaikat békeidőben a hadseregben elvesztő szülőkből 1990-ben alakult Jogsértettek Egyesületével, valamint az 1991-ben létrehívott, az erőszakkultusz terjedése ellen fellépő Erőszakellenes Fórummal 1993-ban létrehozták a – mindegyik szervezettől függetlenül működő, bár nem bejegyzett – Hadkötelezettséget Ellenzők Ligáját (HEL). (A HEL sem nem pacifista, sem nem háborúellenes és nem is erőszakellenes szervezet, hanem kizárólag az általános hadkötelezettség hazai eltörlése – tehát nem a hivatásos hadseregmodellre való áttérés – érdekében fellépő, pacifistákat és militaristákat egyaránt sorai közé fogadó, független, mintegy kétezer tagot számláló szervezet.) Az Alba Kör bábáskodott a Békére Keresők Alapítványának (Béker) életre hívásánál is. Ez utóbbi, 1997-ben alapítványi keretek között létrejött és az Alba Körhöz szorosan kötődő csoport célja a külföldön már jól ismert katonaadó (az állampolgárok adójának az állam által a honvédelemre költött adórész) befizetésének megtagadása, illetőleg humanitárius célra vagy fegyver nélküli konfliktusfeloldó projektek támogatására történő elkülönítése.

A demokratikusan működő, alulról szerveződő Alba Kört – két közgyűlés között – az ügyvivők irányítják. Az Alba Kör székhelye egy, a Honvédelmi Minisztériumhoz is közel lévő légópince, ami egyben szimbolikusan ugyanazt fejezi ki, mint a szervezetnek a katonasisakból kinövő, virágot ábrázoló emblémája: a harcot békévé lehet oldani, az erőszak eszközeit pacifikálni kell. Az Alba Kör tevékenysége a tágan értelmezett erőszakmentesség (élőlények, természet és dolgok elleni erőszak elvetése) minden területét felöleli. Erőszakmentességéből ered pacifista, antimilitarista, valamint természet- és környezetvédelmi tevékenysége. A hazai környezetben egyedülálló csoport eszmei és ideológiai elképzelései, céljai alapvetően meghatározzák nemzetközi és társadalmi beágyazottságát és kapcsolatait. Az Alba Kör rendes tagja Európa talán legrégebbi háborúellenes nemzetközi szervezetének, a londoni székhelyű War Resisters' Internationalnek (WRI), az európai katonaiszolgálat-megtagadókat tömörítő, brüsszeli székhelyű European Bureau for Conscientious Objection (EBCO) nemzetközi szervezetnek és állandó résztvevője a katonaiszolgálat-megtagadók nemzetközi szervezete által szervezett éves találkozóknak (International Conscientious Objectors' Meeting [ICOM]). (1991-ben, a volt szocialista országok közül először Budapesten, az Alba Kör szervezésében került megrendezésre a találkozó.) A szervezet itthon jó kapcsolatokat tart fenn – a már említett szervezeteken kívül – a Magyar Emberi Jogvédő Központtal, a Magyar Helsinki Bizottsággal és a Raoul Wallenberg Egyesülettel.

Az Alba Kör két legerőteljesebb és a közvélemény előtt leginkább ismertté tevő tevékenységi területe a polgári szolgálatot vállalók – katonai szolgálatot elutasítók érdekvédelme és pacifista, aktív erőszakmentes tevékenysége. Az elmúlt közel nyolc évben, a mintegy összesen tizennégyezer polgári szolgálatot teljesítő közül ezrek fordultak meg az Alba Kör ingyenes jogsegélyszolgálatánál. További

ezrek kértek tájékoztatást a honvédelmi kötelezettség különböző területeiről azért, hogy megalapozottan tudjanak dönteni, illetőleg kértek támogatást, hogy együtt orvosolják emberi és jogi (emberi jogi) sérelmeiket. Bár a szervezet egy hadseregmentes világban gondolkodik, ahol sem hivatásos katonák, sem pedig polgári szolgálatot teljesítők nincsenek, mégis a lépcsőzetes haladás, a szervezet egész tevékenységére jellemző, elvhű, de pragmatikus megközelítés alapján fontosnak tartja a katonai-szolgálat-megtagadásnak, az ENSZ által is elismert emberi jognak minél szélesebb és teljesebb körű érvényesítését. E munka két oldala: a napi öt órában végzett ügyeleti, jogsegély, információs rendszer és a jogalkotói munka – lobbizással – történő befolyásolása.

Az Alba Kör másik két, talán legfontosabb tevékenysége: megemlékezések szervezése (Hirosima-nap, katonaiszolgálat-megtagadók napja), és tüntetések szervezése a lelkiismereti és vallásszabadságuk miatt bebörtönzöttek kiszabadulásáért; háborúk (Kis-Jugoszlávia, csecsen háború), kísérleti atombomba-robbantások (Kína, Franciaország, India, Pakisztán), atomfegyverek és fegyverkiállítások ellen; valamint a haditechnika és a technika által veszélyeztetett környezetért. Az Alba Kör történetének eddigi legnagyobb hazai és külföldi publicitását azonban mégsem ezen tevékenységekkel, hanem következetes NATO- és NATO-bővítés-ellenes tevékenységével vívta ki. A minden politikai és pártpolitikai megfontolásokat nélkülöző, a szélsőséges nézetektől elhatárolódó, pacifista alapokon nyugvó, racionális érvek alapján képviselt „no NATO” kampánya során szervezett tüntetéseket és sajtótájékoztatókat, valamint polgári engedetlenségi akciót (NATO expressz), rendezett konferenciát, és fordult – sikerrel – az adatvédelmi biztoshoz, az Országos Rádió és Televízió Testülethez (ORTT) és – sikertelenül – az Országos Választási Bizottsághoz és az Alkotmánybírósághoz.

Az Alba Kör eddig két alkalommal nyerte el az Európai Unió által finanszírozott PHARE-demokrácia-mikroprojektet. Az 1994–95-ben lefutott program keretében rendezett többek között fotókiállítást a Néprajzi Múzeumban a vajdasági katonaság-megtagadásokról, és készítette el az első magyarországi emberi jogi jelentést a katonaiszolgálat-megtagadás, valamint a polgári szolgálat helyzetéről. A jelenleg is futó második PHARE-program keretében szintén mintegy tíz programpont vár megvalósításra. Az Alba Kört a Magyar Narancs olvasói három alkalommal választották meg az év legszimpatikusabb civil szervezetének.

Az Alba Kör tagdíjakból, az állampolgárok által befizetett adók felajánlott egy százalékából, hazai és nemzetközi pályázati támogatásokból és az Országgyűlés társadalmi szervezeteknek évenként kiutalt pénzeiből tartja fönn magát. Tagjai évenként több ezer önkéntes órával járulnak hozzá az alapszabályban megfogalmazott erőszakmentes eszmék valóra váltásához.

*Fundamentum, 1998. 4. szám*

# A magyar békemozgalom elmúlt tíz éve

A magyar békemozgalomnak nincsenek 1945 utáni hagyományai. 1945 és 1989 közötti közel ötven éve alatt a hivatalos és az egypártrendszer szervezeteként működő, magát békemozgalomnak beállító Országos Béketanács mellett – a valóban független – Dialógus Békecsoport (1982–83), a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör (1986–1989) és a római katolikus Bokor bázisközösség (1948–) tekinthető a rendszerváltás utáni békekezdeményezések, békemozgalmi előzményének. (A Dialógus Békecsoportból kivált 4-6-0 Békecsoport [1983–] és egy önálló kezdeményezést a Helsinki Polgárok Gyülekezetét [1989–] kell még megemlíteni.)

Az elmúlt tíz év békecsoportjait (Alba Kör [1990–], Bokor bázisközösség, Bokor Öko Csoport [1993–], Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája [1993–], Erőszak Ellenes Fórum [1991–], Jogsértettek Egyesülete [1992–], Magyar Békeszövetség [1992–], Semleges Magyarországért Alapítvány [1995–], Társadalmi Koalíció [1995–], Humanista Mozgalom [1992–], Balkán Békéjéért Mozgalom [1999–]) különböző szempontok szerint lehet csoportosítani.

A pártként bejegyzett, de önmagát civil békekezdeményezésként feltüntető és ilyen tevékenységet végző szervezetek (Társadalmi Koalíció [TK], Humanista Mozgalom [HM]); ez utóbbi transznacionális szervezet is) mellett megkülönböztethetők a kontinuitást megjelenítő szervezetek (Országos Béketanács – Magyar Békeszövetség; Bokor – a Bokor bázisközösség és a Bokor Öko Csoport vallási közösség, illetve vallási alapú közösség, a szakirodalomban általánosan elfogadott tipológia szerint nem minősülnek alternatív mozgalomnak, így nem tekinthetők békemozgalomnak sem. Mégis helyet kell kapniuk a felsorolásban, mivel a mindennapi életre vonatkozóan alternatív társadalomváltoztató perspektíva alapján működnek, hatókörük egyaránt vallási és szekuláris.)

A békecsoportok közül kifejezetten egytémájú (single-issue) mozgalmak az általános hadkötelezettség eltörlésére szerveződött Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája (HEL), a Magyarország NATO-tagságának megakadályozását célzó Semleges Magyarországért Alapítvány (SMA) és a Társadalmi Koalíció (TK), valamint a balkáni háború ellen fellépő Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM). A békecsoportok közül kifejezetten jog- és érdekvédelmi tevékenységet a Jogsértettek Egyesülete és az Alba Kör végez.

A békecsoportok elhelyezhetők a mozgalmak-ellenmozgalmak törésvonal mentén is. Az Alba Kör ellenmozgalma, a pszeudo- vagy kvázi-NGO Magyar Atlanti Tanács, a Manfred Wörner Alapítvány, a Hadsereg és Társadalom Baráti Kör. A BBM ellenmozgalma az ellenfelhívást aláírók számáról elnevezett 80-ak csoportja.

A rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban (1986–1989) a békemozgalom körébe tartozó témák közül a kétoldalú leszerelés és a katonai szolgálat megtagadása, míg a rendszerváltást követő első hat évben (1989–1995) antimilitarista (általános hadkötelezettség, polgári szolgálat, civil kontroll) témák domináltak. Az elmúlt négy évet az általános hadkötelezettség és a NATO-tagság-ellenesség jellemezte. Napjaink békemozgalmi témája a NATO jugoszláviai háborúja és a koszovói népirtás elleni háború-ellenes megnyilvánulások.

### A békemozgalom hatásai és eredményei

A célul kitűzött társadalmi-politikai célok megvalósulása, a szubsztantív célelérés szempontjából meg kell állapítani, hogy a békemozgalmak a kitűzött céljaikat nem tudták elérni. Mégis számos részcél megvalósult. Így a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör és a Bokor kezdeményezése nyomán megszűnt a katonaiszolgálat-megtagadók bebörtönzése, és lehetővé vált a polgári szolgálat teljesítése. A katona fiukat békeidőben elvesztő szülők szervezete, a Jogsértettek Egyesülete elérte, hogy sor került néhány haláleset kivizsgálására. A HEL-nek az általános hadkötelezettséggel, valamint az Alba Körnek a NATO-csatlakozással szemben kifejtett hatása kimutatható. Az Erőszakellenes Fórum tevékenysége (például a fegyverhasználattal kapcsolatban) nem vezetett semmilyen eredményre.

A szervezeti, organizatórikus identitás szempontjából előrelépett a HEL, az Alba Kör, a Bokor és a BBM, míg az egytémájú mozgalmak közül csak a – lényegében 1997 novemberéig működő – Társadalmi Koalíció tudott felmutatni ilyen eredményt. (A Semleges Magyarországért Alapítvány akkor sem.)

A processzuális eredmény tekintetében, vagyis hogy a békecsoportok mennyire tudtak részt venni a politikai folyamatokban, ismét megoszlik a kép. Hol pozitív, hol negatív, de mindenképpen aktorként vett részt a politika alakításában a HEL (általános hadkötelezettségről folytatott vita), az Alba Kör (polgári szolgálattal kapcsolatos jogalkotási munka, NATO-népszavazás) és a Jogsértettek Egyesülete (polgári szolgálat egyes kérdései, sorkatonák helyzete).

Az intézményes változás kiváltása a Jogsértettek Egyesületének (Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága) és az Alba Körnek (ORTT, minisztériumok pénzelosztása, polgári szolgálat teljesítése) sikerült csak. A politikai innováció mértéke azonban alacsonynak tekinthető, mivel általában nem a kérdés strukturális, intézményi megoldását vonta maga után, hanem a politika szereplői más, nehezebben kontrollálható módját választották érdekeik érvényesítése érdekében.

A békemozgalmaknak a politikai kultúrára és a politikai szocializációra gyakorolt hatása talán a legjelentősebb. Az állampolgári öntudat ébresztése, a tiltakozás kultúrájának alakítása, az egzempláris funkció betöltése terén az Alba Kör (a problémák jogi kezelése, polgári engedetlenség), a HEL (vitakultúra), a Jogsértettek Egyesülete (figyelemfelkeltés) tette a legtöbbet.

**Következtetések**

1. Az 1945 és 1989 közötti egypártrendszer keretei között nem jöhetett létre békemozgalom.
2. A Dialógus Békecsoport a régióban is kivételes és rövid életű csoport volt, békemozgalom létrejöttéről tehát nem beszélhetünk.
3. Az alternatív mozgalmak természetes szövetségesei egymásnak, de közös békemozgalom-témákban nem alakult ki szövetség. Egy-egy cél érdekében nem tudták egyesíteni erőiket és tagságukat.
4. A pártszféra és a civil szféra nem tudott minden esetben élesen elválni egymástól. A békemozgalom anyagi, infrastrukturális gondjai nem oldódtak meg. Aktivistái elvándoroltak az egzisztenciális biztonságot jelentő szférákba (párt, államigazgatás, zöld mozgalom). Külföldi donorszervezetek nem jelentkeztek.
5. A hatalom – párthovatartozástól függetlenül – a civil szervezeteket nem tekinti partnernek, kizárólag saját pártcéljaik szerint viszonyul hozzájuk.
6. Az elmúlt tíz évben három békemozgalmi hullám látszott kibontakozni. Az első 1989–90-ben, amikor a katonaiszolgálat-megtagadás és a polgári szolgálat, 1996–97-ben, amikor a NATO-csatlakozás és napjainkban, amikor a jugoszláviai háború kapcsán alakult ki erőteljesebb békemozgalmi tevékenység. Ez utóbbiról még nem lehet tudni, hogy milyen mértékű béke-mozgalmi hullámot eredményez, de az előző kettő csak szerény és viszonylagos hullámhegyet jelentett.

Összességében elmondható, hogy az alternatív szervezetek közül a feminista szervezetekhez hasonlítható alacsony szervezettségű és hatékonyságú volt az elmúlt tíz év magyar békemozgalma. A civil társadalom és ezen belül az alternatív mozgalmak gyengeségét jelzi, hogy az alternatív szervezetek közül legerősebb zöld csoportokhoz képest mégis érezhető volt az elmúlt évtizedben a békecsoportok jelenléte. Békemozgalomról azonban mégsem beszélhetünk.

*V. Országos Politológus Vándorgyűlés. Nyíregyháza, 1999.*

# Modus vivendi

# „A pártállamot kiszolgáló püspökök nem vallanak színt”

Az 1990-es évben számos nagy esemény történt a magyar római katolikus egyházban: diplomáciai kapcsolatok felvétele a Vatikánnal, régi (elnyomó) államegyházi szerződések felbontása, Mindszenty hercegprímás rehabilitálása. Itt járt Casaroli bíboros, és várjuk II. János Pál pápát.

A katolikus egyház – akárcsak sok más megújulni vágyó intézmény – munkaerőhiánnyal, pontosabban szakemberhiánnyal küzd. Hiányoznak a katolikus szervezetek, intézmények létrehozásához, kezdeményezések beindításához elengedhetetlenül szükséges hozzáértő és munkára fogható emberek, akik hittant oktatnának, karitatív tevékenységet folytatnának stb., akik aprómunkát végeznének, akik háttértevékenységükkel segítenék a talpra állást. Számos hívő szakember, eddig is aktív közéleti személyiség „átment” kereszténydemokrata „aktivistába”, pártfunkcionárius lett, illetőleg tiszta múltja, felkészültsége miatt olyan megérdemelt pozícióba jutott, ahonnan – elfoglaltságai miatt – direkt módon képtelen támogatni egyházát. De nemcsak laikus munkatársakból, hanem papokból, püspökökből is súlyos hiány van, értve ezalatt egyszerre a mennyiség és minőség hiányát.

**A bíboros úr „elévülhetetlen” érdemei**

Térségünk krónikásai bizonyára hosszú oldalakat fognak szánni az egyházak, egyházi személyiségek szerepének. Nyilván megemlítik majd, hogy Magyarországon viszonylag hamar, a demokratikus választások során kicserélődött a politikai vezetés, és hogy az egyházak képtelenek voltak belátni azt, hogy első embereik ugyanúgy hitelvesztett, tekintélyvesztett (tehát lecserélendő) katonái a pártállamnak, mint a pártállam vezetői.

Az évtizedekig tartó tudatos kontraszelekció folytán azok emelkedhettek ki, kaphattak egyházi méltóságot, akik békésen belesimultak a szocialista rendszerbe, akik nem rendelkeztek átlagon felüli erkölcsi tartással, akik megkötötték az előremenetelhez elengedhetetlenül szükséges kompromisszumot, azaz aláírták az ÁEH blankettaszerződését. Sokan úgy vélik, hogy az ő áldozataik nélkül nem maradhatott volna fenn a magyar egyház, hogy az ő szenvedéseik, vergődéseik egyengették az utat előre. Ha így is lenne, ha van is igazság ezekben a megközelítésekben, akkor is az eredmények és kudarcok kettős fényében kellene megvizsgálni a múltat. A Magyar Katolikus Püspöki Karnak tudomásul kéne vennie, hogy a pártállam keretei között szerzett érdemek nem konvertálhatók, hogy az egypártrendszert nem a keresztény „ihletettségű” pártok egypártrendszere váltotta fel, hogy a (keresztény) Európához való felzárkózás nemcsak a nyugati adományok elfogadását – hanem a nyugati teológia (II. vatikáni zsinat) megismerését és integrálását is – kellene hogy jelentse.

A Lélek ott fú, ahol akar, a Szentlélek adományai, így a felismerés adománya nem kérhető számon senkin, még Magyarország legfőbb egyházi vezetőin sem. Az elvesztegetett idő láttán, a virrasztásba való belefáradás nyomán, a fülbesúgások után egyre többen merik megfogalmazni, merik szóvá tenni, hogy a bíboros úr elsősorban az ÁEH és nem a Gondviselés akaratából lett az, aki, hogy ő már az előző rendszerben is „elévülhetetlen” érdemeket szerzett, hogy megváltozott feladatai szétfeszítik kvalitásának határait. Szórványos, nem hivatalos hírek szerint mintha a Vatikán is szívesen venné a tisztújítást, a kuriális (vatikáni) bíborossá kreálást. Ami esetleg legfelül csak terv, az lejjebb már körvonalazódik. Az a tény, hogy Paskai Lászlót Seregély István váltotta fel a püspöki kar élén, ha nem is jelent forradalmi áttörést, és egyáltalán nem jelent szemléletbeli változást a csúcson, mégis hatalmi elmozdulást, arányeltolódást, az egyszemélyi vezetés megbillenését jelenti.

Az önkritika elhallgatásában Paskai László nincs egyedül. Gyulay Endre szegedi, Szendi József veszprémi, Szakos Gyula székesfehérvári püspökök olyan távolra kerültek Isten népétől, a II. vatikáni zsinat szellemétől, és olyannyira megszokták a kontroll nélküli vezetést, a püspöki pásztorbotot, hogy képtelenek lennének önként megválni tisztségüktől. A *Reformból* tudjuk, hogy Pataky Kornél győri püspök az őszi püspökkari ülésen kipakolt és önkritikát gyakorolt, de ennek tartalma nem került nyilvánosságra… Jó lenne tudni, hogy a már huzamosabb ideje hivatalban lévő püspökök közül kik azok, akik vállalnák a tisztító megújulás nehéz, de becsületes dialógusát.

A katolikus hierarchia hallani sem akar a püspökválasztásnak az egyházi törvénykönyvben meglévő lehetőségéről. Azonban hiba lenne az egész püspöki kar lemondását követelni. Várszegi Asztrik, Szennay András a visszahúzó, konzervatív többség miatt képtelen megbirkózni a másra át nem ruházható, személyükre szabott történelmi feladatokkal.

**Leleplezés és rehabilitáció**

Ha hallgat a felszín, hallgat a mély is! Ha a pártállamot kiszolgáló püspökök nem vallanak színt, miért tegyék ezt a volt békepapok, az országgyűlési képviselőséget vállalt papok, az ÁEH által beszervezett papok és hívek? Csehszlovákiában a békepapok egy része önkritikát gyakorolt, más része pedig pályát változtatott. Nekünk meg kell várni az ÁEH levéltárának a nyilvánosságra hozott adatait ahhoz, hogy bizonyíthatóvá váljanak a köztudottak? Vagy azért nem távoznak ők az egyházból, mert olyan biztosak a dolgukban, abban, hogy a (keresztény) kormánykoalíció nem engedi megtörténni velük ezt a „méltatlanságot"? Mire vár Bakonyi József templomigazgató, az Országos Béketanács Katolikus Bizottságának volt titkára, vagy Bíró Imre kanonok, az OBT KB volt főtitkára, vagy a *Katolikus Szó* című békepapi újság szerkesztői, köztük Szabó Géza kanonok úr? Remélhetőleg a „ne ítélj, hogy meg ne ítéltessél" jézusi igének nem az a vezető egyházi körökben gyakran elhangzó értelmezése kerül mindenhol elfogadásra, amely a nyilvános bűnbánat és bűnbocsátás nélkül dob fátylat a nyilvánosan elkövetett bűnökre. Nemcsak azért lenne ez jó, ha nem így lenne, mert ez a megújulás egyik alapkérdése, hanem azért is, mert a tisztánlátás elmaradása esetén nem szereznénk tudomást azokról sem, akik helytálltak, akik egyenes gerinccel kerültek ki negyven év történelmi forgatagából, akikre méltán lehet büszke a Magyar Katolikus Egyház. A tisztázásra azért is szükség van, hogy miért az utóbbiak voltak többen.

Valószínűleg mindezzel összefügg a rehabilitálások kérdése. Zsurnalisztikai próbálkozásokon, egyéni utánajárásokon kívül (Hetényi Varga Károly) az egyház nem tett lépéseket azért, hogy meghurcolt, elhunyt vezetőit, híveit rehabilitálják. A rehabilitálásra várók egyike Bulányi György. A piarista páter hazai földön templomban nem misézhet, írásait hazai egyházi lapok nem közölhetik, viszont Ausztriában, Németországban, a Benelux államokban, az USA-ban tett „világjáró" körútja során püspökök köszönthették, papok koncelebrálhattak vele együtt különböző templomokban, egyházi lapok közölhettek vele hosszú interjúkat. Miközben műveit német és amerikai kiadók fogják megjelentetni, a hazai kiadást gondozó Irotron Kft.-vel az egyházi kiadók közös szervezetén belül a Szent István Kiadó és a Szent Gellért Kiadó nem hajlandó együttműködni, mondván, hogy ők nem akarják együtt terjeszteni kiadványaikat Bulányi írásaival.

**A katolikus Aczél György**

Ahogyan az egyház, úgy a hivatalos egyházi sajtó sem veszi ki részét a társadalom átalakításának munkájából. Nem tud a tisztulás eszköze lenni, mivel nem tud mást közvetíteni, mint ami felülről megengedett, sugalmazott (illetőleg csak azt tudja közvetíteni, ami történik). Bár olyan, többre hivatott személy áll a sajtóorgánumok élén, aki nem vállalja az úttörő szerepet. Lukács Lászlót, az *Új Ember*, a *Vigília* és a magyar *Kurír* főszerkesztőjét kritikusai katolikus sajtócézárként, a katolikus Aczél Györgyként szokták emlegetni. Ha túlzó is szerepének ilyetén való beállítása, az vitathatatlan, hogy a belföldön és külföldön egyaránt nagy befolyással bíró pap főszerkesztő azáltal, hogy lehetőségeinek határáig nem merészkedik el, önként lemond a kezébe adott egyházformáló szerepről; illetőleg azáltal, hogy lapjaiban nem ad helyet egyházkritikának, a katolikus szerzők írásaikat világi lapokban kénytelenek megjelentetni. A helyzet persze azért nem olyan tragikus, mivel az *Igen* című lap vagy a most már itthon szerkesztett *Egyházfórum* című periodika vagy a nem egyházi szerkesztésű független katolikus lapok (például *Jel, „Érted vagyok"*) korrigálni tudják a tájékoztatás aránytévesztéseit.

**Se előre, se hátra**

A Magyar Katolikus Egyház a pártállam szétesése és a „világnézeti" pártok hatalomra kerülése láttán szerepzavarba került. A mindenkori Magyar Katolikus Püspöki Kar a Kádár-, Grósz- és Németh-kormánynak nem győzött hálálkodni azért, hogy csak kicsit üldözi őket, hogy ebben az országban egyre

kevésbé rossz a hívő emberek sorsa. A rendszerváltás után aztán forrón üdvözölték az új királyt, és azt hirdették, hogy az előző rendszerben megundorodtak a politikától, ezért „kivonulnak" a parlamentből.

A választások alkalmából aztán körleveleikkel vétettek a lelkiismeret szabadsága ellen, mindent elkövettek azért, hogy ne a rátermettség, tudás, erkölcsi tartás, hanem a világnézet alapján válasszanak az emberek. Azáltal, hogy templomok százaiban plakátolták ki a KDNP és az MDF szóróanyagait, hogy az *Új Ember* a kampánycsenddel manipulálva, arcpirulás nélkül agitált a KDNP mellett, hogy a papok egy része a szószékről adott egyértelmű iránymutatást, az egyház bekapcsolódott a pártharcokba, visszaélt a helyzetével, meghazudtolta elhatározását, belesodródott a politizálásba, politikai szerepet, politikai küldetést vállalt, azaz ismét politikai tényező lett. Az egyház az MDF győzelmének, a KDNP sikerének előmozdítója lett. Természetesen a helyhatósági választások alacsony részvételi arányszáma, az ellenzék előretörése és a volt MSZMP-s „függetlenek" győzelme a püspöki kar, az egyház, az egyházi propagandagépezet kudarca is egyben.

Az egyház 1945 előtti régi rossz szokásai más alkalommal is újraéledtek. Szent István ünnepén nemcsak az volt visszatetsző, hogy a klérus sajátosan, kizárólagosan értelmezte az ünnepet, hogy saját nagyságát kívánta ország-világnak megmutatni, hanem az is, hogy ismét, hogy újfent együtt ünnepelt az egyház az állammal, avagy a hatalom a klérussal. A szent énekeket zengő jámbor zarándokok, papok; szerzetesek, apácák, lovagok, egyházi elöljárók együtt ünnepeltek, körmeneteztek az állam képviselőivel, a hon legfőbb erőszakszervezetének első és második emberével, miközben díszszázad verte a vigyázzt.

A kis lépések politikáját nagy lépések politikájaként feltüntető politika, amely a nehéz időkben a sekrestyék félhomályában sem merte szóvá tenni az egyházat ért gyalázatot, most pásztorlevelekben, felhívásokban, nyilatkozatokban követeli vissza ingatlanait, tör lándzsát a hitoktatás mellett. Nem véletlen, hogy sokan félreértik szavaikat, és kötelező hitoktatást, azonnali teljes körű ingatlan-visszaadást hallanak ki a szavaikból. Megint mások a hatalom, az uralom és az erőszak szakralizálása láttán keresztény kurzust emlegetnek, őspogányság megjelenésétől, a középkorias, feudális egyház visszatérésétől tartanak.

Minden bizonnyal kevésbé lehetne mindettől tartani, ha a körlevelek nem az egyházi pozíciók mindenáron való növeléséért, hanem a magyar társadalom nagy problémainak megoldásáért emelnének szót. Ha már más egyházak korábban eszméltek, és vállalták a menekültek, a szenvedélybetegek istápolását, attól még bőven jutna feladat. Csak bízni lehet abban, hogy a most megalakult Magyar Karitasz teljesíteni tudja hivatását, csakúgy, mint abban, hogy a katolikus egyház szavakon túl is megtesz a továbbiakban mindent az előítéletek lebontásáért. Mindent megtesz a nacionalizmus, az antiszemitizmus, a cigánygyűlölet térnyerése ellen, tesz valamit a bázison már megvalósuló ökumenikus szóértésért, az egyházak közti együttműködésért.

**Merre tovább?**

Az egyház előtt álló feladat óriási: népegyházi vágyakkal, államegyházi múlttal, a klérusegyház, a hivatalegyház, a népnek szánt egyház, a felülről gondoskodó egyház és a felkínáló, illetve szolgáltató egyház szerepeinek elhagyásával kéne részt vevő egyházzá, azaz a nép egyházává válnia: Nem lehet ugyanis ma már visszacsinálni azt az állapotot, amikor az egyház–állam–társadalom szoros összefonódása, az állam által kialakított társadalmi intézmények, az egyház különösebb közreműködése nélkül garantálták az állampolgárok formális kereszténységét (népegyház). Az egyháznak nem kell már tartania az állam felügyeletétől (államegyház), viszont annak a látszatától is óvakodnia kellene, hogy az ellenkezőjére vágyakozik. Az egyház fogalmának kitágítására, a hívők, a laikusok egyenrangú befogadására, azaz a klérusegyház elvetésére van szükség. A hívek nemcsak „objektumai" a lelkipásztorkodásnak (népnek szánt egyház), a laikusok nemcsak besegíthetnek, azaz legfeljebb kiszolgáló szerepet vihetnek, hanem érdemi munkára is hivatottak. Az egyház nem lehet tovább és elsősorban az emberek spirituális szükségletéinek kielégítését futószalagon kiszolgáló vallási gyár, lelki nagyüzem, amely felkínálja termékeit, és pénzért kiszolgáltatja a szentségeket (felkínáló, illetve szolgáltató egyház), illetőleg nem működhet csak hivatalként, bürokratikus szervezetként (hivatalegyház).

A magyar katolikus egyháznak, csakúgy, mint a többi magyarországi egyháznak, a világnézeti pluralizmus keretei, a társadalmi átmenet nehézségei közepette, történelmi terheinek „kibeszélése” mellett, lélekben is elszegényedett környezetben, a tényleges vallásszabadság feltételei között (amelyben más vallásnak is annyi joga van, mint neki) kell megtartania híveit, kell megnyernie a polgárokat, kell tiszteletet ébresztenie a hitetlenekben. Olyan emberekből lehet fölépíteni a részt vevő egyházat, akik belső meggyőződésből, hivatástudatból akarnak részt venni a nép egyházának építésében.

*Ring, 1991. március 12.*

# Pápa és pápaság

## II. János Pál népszerűségi mutatói

Egy Közép-Kelet-Európára vonatkozó nemzetközi összehasonlító vizsgálat (1990. november) eredménye szerint a felsorolt közéleti személyiségek (H. Kohl, G. Bush, M. Gorbacsov, F. Mitterrand, II. János Pál pápa és az adott ország köztársasági elnöke, miniszterelnöke, ellenzéki pártvezére) közül Magyarországon és Ukrajnában (!) II. János Pál pápa a legnépszerűbb, Csehszlovákiában (V. Haveltől egy ponttal lemaradva) a második, Romániában a harmadik legnépszerűbb „politikus". (Bulgáriában viszont a legnépszerűtlenebb.) Magyarországon a magukat vallásosnak mondók 70 százaléka, a nem vallásosak 10 százaléka „teljes mértékben" megbízik II. János Pál pápában. Az ország népességének 67 százalékát kitevő római katolikus vallásban megkereszteltek 41 százaléka, a reformátusok 26 százaléka, a kisegyházak és szekták tagjainak 19 százaléka, a vallástalanok 24 százaléka bízik meg „teljes mértékben" II. János Pál pápában. A kérdőíves vizsgálat további adatai szerint a legnépszerűbb közéleti személyiség II. János Pál pápa [1].

A pápának „az egyház legidősebb leányánál" tett látogatása (1980) előtt a franciák 79 százaléka, a gyakorló katolikusok 97 százaléka rokonszenvezett vele. A látogatást követő közvélemény-kutatás szerint a rokonszenvezők száma 85, illetőleg 95 százalékra nőtt [2]. A félig katolikus, félig protestáns Svájcban a pápalátogatást (1984) megelőző, az azt kísérő és követő időben egy 1200 újság körülbelül 1300 cikke alapján készült elemzés szerint a látogatást megelőző időben az újságcikkek 74 százaléka, a látogatás időszakában 80-85 százaléka, míg a látogatást követően a „legtöbb" újságcikk, illetőleg kommentár értékelte pozitívan az eseményt [3].

A II. János Pál pápa utazásairól szóló jelentések általában a pápát éltető százezres tömegekről, megmozdulásokról, monumentális misékről, a pápa diadalútjairól számolnak be Latin-Amerikától kezdve Kelet-Európáig. A látványos tömegmegmozdulások mellett eltörpülnek az amerikai (1979), a nyugatnémet (1980), a svájci (1982), a hollandiai (1985) vagy magyarországi látogatásának kritikai megnyilvánulásai. II. János Pál pápa egyike a világ legismertebb személyiségeinek, népszerűsége nem ismer határokat.

Magyarországon milliók egyetértésével találkozott a pápa látogatása, és százezreket vonzott országszerte; Budapest lakosai közül ott volt minden negyedik-ötödik (összesen körülbelül ötszázezer) ember a Hősök terén megtartott misén, s nem lehetett nem tapasztalni, nem észrevenni azt a túláradó örömöt és lelkesedést, amellyel a tömegek üdvözölték, köszöntötték őt. Aki nemcsak fotelből, a tévé képernyőjén, netán a saját megszokott programjainak kényszerű módosulásai miatti megbántottsággal kísérte figyelemmel az eseményeket, hanem személyesen részt vett a találkozások valamelyikén, tapasztalnia kellett a meghatottságot, az átszellemültséget. Ezt a jelenséget a különböző világnézetű állampolgárok és a különböző tudományterületeket művelők különbözőképpen értékelhetik. Amit az istenhívők a jó, a Szentlélek szétáradásaként, kegyelmi állapotként, Jézus Krisztus érezhető jelenléteként éltek át, azt a nem hívők vagy a tömegjelenségek tudományos kutatói a tömeghatás, a tömegpszichózis stb. fogalmaival írják le. Ettől azonban a miséken, találkozásokon résztvevők lelkesedése, azaz a pápa népszerűségének ténye nem változik.

## „Személy és cselekedet" [4]

Azt hiszem azonban, hogy sokkal izgalmasabb kérdés, hogy a pápák hagyományos tiszteletén túl, honnan van II. János Pál pápának ez a példátlan népszerűsége, milyen összetevői lehetnek ismertségének, és a támadások kereszttüzében hogyan tudja népszerűségét megtartani, sőt még fokozni?

Karol Wojtylát szokás úgy emlegetni, mint a kisportolt alkatú, hegymászó, kajakozó, síelő papot; mint írót, költőt, irodalmárt, színjátszót; mint gyári munkást, bányászt; mint tudóst, filozófust, professzort; mint a fiatalok barátját; mint zsinati atyát; mint nyelvek avatott ismerőjét, akinek balesetei, gyógyulásai már-már csodaszámba mennek.

Elkerülve azt a kísértést, hogy e tanulmány keretei között megírjuk a nem tudni hány századik pápaéletrajzot, itt csak azt szeretnénk kiemelni, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását deklaráló trianoni békeszerződés megkötésének évében, Krakkó és Auschwitz között, a történelmi

magyar határtól harminc kilométerre, hegyvidéken fekvő lengyel kisvárosban született Karol Wojtylának a származása, életkora, életútja azt jelzi: tanúja, szenvedő alanya volt a fasizmusnak és a bolsevizmusnak, átélte a háborút, megélte a német és szovjet megszállást, a varsói felkelést, a lengyel- és zsidóüldözést, közvetlen tapasztalatai vannak „a létező" szocializmusról, a Vatikán „keleti politikájá"-ról. Idegrendszere kelet-európai, zsigereiben hordozza mindazt, amit egy nyugat-európai soha sem foghat fel teljes egészében.

S még valami kitörölhetetlenül a sajátja: a hagyományos, a ritualizált, máriás lelkületű népi vallásosság, a lengyel mintájú egyházkép.

A pápa adottságai, képzettsége, kapcsolatteremtő képessége, hiteles személyisége, Wyszynski prímáshoz hasonlítható kiállása vonzóvá, népszerűvé tették őt hazájában, és ismertté külföldön. Karol Wojtyla váratlanul gyors egyházi karrier után, negyvenhét évesen lett a legfiatalabb bíboros, s lett a harminchárom napig uralkodó olasz pápa után, egyáltalán nem váratlanul és nem az ismeretlenség homályából véletlenszerűen fölbukkanva, az elsősorban német, észak-amerikai és a nem kuriális bíborosok támogatása révén, a bécsi („majdnem" kelet-európai) F. König bíboros javaslatára, a bíborosi testület konzervatív és progresszív, kuriális és nem kuriális, olasz és nem olasz irányzatainak, csoportjainak kiegyezése nyomán a pápaság történetének egyik legnehezebb és legnyíltabb konklávéja után, a világegyház első lengyel és egyben első szláv pápája: 1847 óta a legfiatalabb, Szent Péter kétszázhatvannegyedik utódja, a Malakiás-féle jövendölés szerint a világ végét megelőző harmadik pápa.

**Pápa és pápaság**

Az 1978-as konklávék, állítólag, a pápák lelkére kötötték, hogy szilárdítsák meg az egyházi fegyelmet, a hierarchikus szerkezetet, tegyenek erőfeszítéseket a katolikus identitás megerősítésére. (Ez az elvárás fejeződött ki az 1979-es rendkívüli konzisztórium ülésén is.) Ezeknek a vélt vagy valós elvárásoknak, a bíborosi kar egységes kívánságának tulajdonított kijelentéseknek az alapján számba vehetők II. János Pál pápaságának történései, ezek a tevékenységi irányok alkalmasnak látszanak arra, hogy vázlatszerűen felsoroljuk a pápa tizenhárom éves uralkodásának főbb eseményeit.

II. János Pál pápa tevékenységét a nyitottsággal és a katolikus identitás megerősítésére tett lépésekkel, az egyházban, a Vatikánban való rendcsinálással lehet talán a legjobban jellemezni. A nyitáshoz, a nyitottsághoz tartoznak az egész Földet behálózó ötvenvalahány utazása, az utazásokkal összefüggő találkozások, köztük a más világnézetű, más valláshoz tartozó csoportokkal, emberekkel. Különös figyelmet érdemelnek az ökumenikus szemlélet jegyében megtartott találkozások a protestáns egyházakkal (evangélikusokkal tartott közös istentisztelet Luther Márton születésének 500. évfordulóján [1983]), a gályarabok emlékoszlopának megkoszorúzása Debrecenben (1991), az anglikán egyházzal (például a melbourne-i közös gyertyagyújtás [1986]), az ortodox egyházzal (például konstantinápolyi és római találkozás Demetrios ökumenikus pátriárkával [1979, 1987]), valamint a nem keresztény vallások közül a zsidó felekezettel (például látogatás a római zsinagógában [1986]), a dalai lámával (1982) való találkozásai. Fontosak a világi fórumokon (például ENSZ, 1979; NATO, 1983) vagy az Egyházak Világtanácsában elmondott beszédei és közös imádkozása a világvallások vezetőivel Assisiben (1986); levelei (Cirill és Metód evangelizációs munkájának 1100. [1985], a kijevi oroszok megkeresztelésének 1000. évfordulóján [1986]). És legalább ilyen jelentős az egyházon belüli nyitása (egyházi mozgalmak iránti rokonszenv kinyilvánítása, helyzetük jogi rendezése, a hittudományi egyetemek és főiskolák szabályzatának korszerűsítése, a kollegialitás elvének feleleventése: a bíborosi testület legfőbb tanácsadó szerepének növelése, helyi püspöki konferenciákon való részvétel).

A pápa tevékenysége mögött a nyitottságra való törekvés mellett felismerhető a rendteremtés szándéka is. Rendet tenni az egyházon belül, rendet teremteni az egyház intézményeiben, a Kúriában éppen úgy, mint a helyi egyházakban vagy az egyházhoz tartozó tanítóintézetekben és a szerzetesrendek háza táján, rendet teremteni a püspökök és a teológusok „fejében", és rendet teremteni a családok és a papok életében.

II. János Pál pápa leveleivel, bulláival, beszédeivel, enciklikáival, állásfoglalásaival egyaránt arra törekszik, hogy megerősítse a katolikus identitást, hogy egyértelműen láttassa, hogy a katolikusoknak hogyan kell viselkedni, és mi a feladatuk a családban, az egyházban, a társadalomban. A házassággal, a családdal, a fogamzásgátlással, a születésszabályozással, a nők helyzetével, a laikusok szerepével, a

cölibátussal kapcsolatban vallott nézetei nélkülözik az újítás legapróbb jelét is. Az egyház intézményeiben való ténykedése egyrészt a személycserékben, kinevezésekben, bíborossá kreálásokban, az „előléptetésekben", másrészt az egyházi fegyelem, az egyházrend, a hierarchikus felépítés szigorú megtartásában, harmadsorban pedig a strukturális reformok elkezdésében nyilvánul meg.

A pápa a Vatikánon belüli személycserék esetében nagyon sok esetben következetesen betartja az íratlan szabályokat, a szinte kötelező előléptetési menetrendet, másrészt viszont a létszámot, az összetételt és a szerkezetet illetően radikális újítónak számít. Casarolit, a volt „külügyminisztert", a „keleti politika" egyik képviselőjét, akivel Wyszynskinek és saját magának is korábban nézeteltérései voltak, bíborossá kreálta, megtette államtitkárrá (a Vatikán második emberévé), betartva ezzel a szokásokat, belátva a folyamatosság, az olasz származás fontosságát, engedményt téve az olasz lobbinak, felülemelkedve az egyházon belüli és személyes vonatkozású ellentéteken. Más személyi döntéseivel (például az Apostoli Szék jószágkormányzójának vagy a végrehajtó hatalom vezetőjének vagy a Vatikáni Bank (IOR) vezetői tanácsának kinevezésével) a kevesek kezében összpontosuló hatalmat kívánta megszüntetni. A kuriális olasz bíborosokkal szemben egyre inkább a Kúrián kívüli, nem olasz bíborosokra támaszkodik egyrészt oly módon, hogy új bíborosokat kreál, másrészt hogy nagyobb számban hívja meg őket (például a harmadik világ bíborosait) munkatársnak, és világi szakemberek igénybevételétől sem riad vissza (például bankügyek). A Kúriát érintő személyi döntései az egészségtelen olasz túlsúly csökkentésére, ezáltal az olasz lobbi gyengítésére, az egyházi gerontokrácia szerepének mérséklésére (a pápa munkatársainak átlagos életkora egy év alatt, 1979 végére, hatvanhétről ötvennégyre csökkent!) [5] és a teokrácia ellehetetlenítésére irányulnak.

A kúriareform keretében végrehajtott racionalizálás, decentralizálás, koordinálás lehetővé tette a nagymértékben elbürokratizálódott Kúria befolyásának csökkentését (az 1990-es adatok szerint a Vatikánnak mintegy 2300, köztük 1300 világi dolgozója volt, s a Szentszék költségvetésének több mint 50 százalékát fordítja munkabérek kifizetésére), sikerült viszonylagossá tenni a vatikáni bürokrácia szerepét. A pápa utazásai, az, hogy a Vatikántól távol eső új központok felé irányítja a figyelmet, illetőleg a Kúrián kívül keresi az egyház kulturális és spirituális erőfonásait, az, hogy a helyi bíborosokat római konzisztóriumokra hívja össze, mind-mind ugyanannak a tudatos decentralizációs koncepciónak a része.

A kuriális viszonyokat is érintő, az utódlás kérdését is majdan befolyásoló kérdés, hogy kik kerülnek püspöki székbe, hogy kik kapnak bíborosi kalapot. Ebben nem lehet tisztán látni: a kérdést taglaló elemzések hol koncepciótlansággal, kiszámíthatatlansággal vádolják a pápát, hol pedig attól függ a bírálat éle, hogy a szerző a „progresszív–konzervatív", a jobboldal–baloldal", az „autoriter–demokratikus" vagy az olasz–nem olasz, kuriális vagy nem kuriális ellentétpárokhoz való tartozás alapján elemzi a kinevezéseket. Annyi azonban biztosan tudható, hogy kinevezései – az említett okok miatt – sem a kuriális bíborosoknak, s több esetben (például a milánói, a brüsszeli, a párizsi, a kölni, a bécsi püspöki, érseki kinevezések) a helyi egyházaknak sem tetszettek. Személyi döntései jelzik a csoportoktól való függetlenségét, az egyensúlyban tartás képességének meglétét, hallatlan diplomáciai érzékét és akaratának, hatalmának akadálytalan érvényesítését, a hierarchikus egyházrend – azaz a rend – következetes megerősítését. Ugyanezen rendezőelvek érhetők tetten a megrendszabályozott szerzetesrendek (jezsuiták, domonkosok, ferencesek, karmeliták) és teológusok (például a felszabadítási teológiát képviselő L. Boff, az integrista M. Lefebvre) esetében is. Ezek a teológusok a hivatalos katolikus szexuáletikáról, a születésszabályozásról, a válásról (például H. Küng, E. Curran), a papi cölibátusról, a papi hivatásról, a nők pappá szenteléséről (például H. Küng, T. Sweeney, E. Drewermann) vallott egyházi tanítás felülvizsgálatát javasolják, továbbá a pápai tévedhetetlenséget, az engedelmességet, az egyházi rendet (például H. Küng, E. Schillebeec, Bulányi György), a Mária-kultuszt, Mária szüzességének mibenlétét (például E. Drewermann), az eredeti bűnről szóló tanítást (M. Fox) illették tudományosan, teológiailag alátámasztott kritikával.

A pápa kormányzási stílusát, hatalomgyakorlási módszerét, technikáját nehezményezte, támadta – többek között – a német nyelvterület százhetvenöt teológusa által aláírt „kölni nyilatkozat" („A gyámkodás ellen – katolicitásunk nyitottságáért"), az ugyancsak német nyelvterület több mint tizenkétezer egyházi alkalmazottja által aláírt „luzerni nyilatkozat" és a hatvanhárom olasz katolikus által írt „Nyílt levél a kereszténységhez" című állásfoglalás [6]. Mindhárom dokumentum kifogásolja a „helyi egyházak javaslatainak semmibevételét", az egyházi tanítási engedélyek megvonását a teológusoktól, a

tanítás és a kutatás szabadságának megnehezítését, a „tanítóhivatal hatáskörének kiterjesztését”, a „jogi hierarchia túlhangsúlyozását” a „részegyházak fokozódó gyámságát”, „a felülről elindított antagonizmust”, amely a fegyelmi eszközök alkalmazásával kiélezi az egyházban felmerülő konfliktusokat, s hiányolják a dialógusra való törekvést. A pápa pedig határozottan figyelmeztette a teológusokat, hogy ne törekedjenek „nyíltan vagy titokban párhuzamos vagy alternatív tanítóhivatal felállítására”, fogadják el a csak a püspökök által képviselt „egyetlen igazságot”, hogy „hűségesen és a kötelező tiszteletet megőrizve működjenek együtt »a hit autentikus tanítóival«” [7].

**Az emberi jogok szószólója**

II. János Pál pápa éppen azokkal az erényekkel vívott ki nagy tekintélyt magának világszerte, amelyeket a katolikusok – teológusok és laikusok – egyik része hiányol benne. A pápa ugyanis rendszeresen szót emel a fegyveres konfliktusok felszámolásáért, a népek, nemzetek szabadságáért, önrendelkezési joguk tiszteletben tartásáért, nemzetközi elismerésükért (legutóbb Szlovénia és Horvátország esetében), az elnyomottak felszabadításáért, a jogtalanul bebörtönzöttek, a túszok kiszabadulásáért, a nők emancipációjának szükségességéért, a szabad kutatás fontosságáért. Igaz ugyan, hogy a falklandi háború vagy az iraki–iráni háború ellen nem emelte fel a hangját, de az Öböl-háború idején bátran bírálta a hadba lépő feleket, keményen kiállt a fegyveres beavatkozás ellen, nem törődve az Amerikai Egyesült Államok és több európai ország rosszallásával; vállalva az ENSZ-határozatokkal való szembeszegülést, a Kúria kritikáját és a pacifizmus – utóbb azért cáfolt – vádját [8]. Az emberi jogok köztiszteletnek örvendő „nemzetközi ombudsmanjaként” lép fel, ki meri mondani a nyugati világ felelősségét a harmadik világ vonatkozásában és az Észak–Dél konfliktusban. A pápa sorozatosan állást foglal fontos politikai kérdésekben, s a katolikus tanítás oldaláról bátran bírálja a kapitalista és szocialista berendezkedésű országokat, tudatosan vállal részt a világ közvéleményének alakításában.

**A Wojtyla-mítosz**

A pápáról készült mű- és kegytárgyaknak, fotóknak, albumoknak, könyveknek, lemezeknek stb. se szeri, se száma. És itt elsősorban nem a pápára is épülő giccsiparágakra gondolok, hanem az egyházi jóváhagyással kiadott, ellenjegyzett, propagált vagy tudatosan megtűrt dolgokra. Karol Wojtylának hazájában már olyan kultusza van, hogy a krakkói várban II. János Pál Pápa Múzeum működik, ahol kiállították, többek között, az első lengyel útja alkalmával használt főpapi ruháit. A tömegtájékoztatás is beszámolt arról, hogy a legutóbbi lengyel útja során saját maga avatta fel saját emléktábláját saját szülőházán, és hogy az ellene elkövetett 1981-es merénylet meghiúsulásának emlékére emelt templomot saját maga szentelte fel. Fele ennyi önreklám láttán már személyi kultuszról szokás beszélni, s hogy ezt a pápával kapcsolatban csak viszonylag kevesen teszik meg, annak csak egy okát látom: míg a személyi kultusz emlékműveit külső kényszer hatására emelik, és nem maradandóak, addig a pápa esetében ennek fordítottjáról van szó. Ennek ellenére Jézus Krisztus földi helytartójának esetében a pápakultuszt, pápaimádatot – azaz emberimádatot – gerjesztő magatartás említett jelenségei mellett nem lehet szó nélkül elmenni, továbbá talán helyteleníteni lehet azt a felfogást, azt a látszatot, amelyik nem tesz éles különbséget Jézus Krisztus és II. János Pál pápa, istenimádat és ember-, valamint egyházimádat között.

**Az ellentmondás jelei** [9]

Nehéz megválaszolni a látogatások monumentalitására, fényére, gazdag kivitelezésére fordított összegek miértjét is. A monumentalitás talán következik a pápa lengyelségéből is, abból, hogy Lengyelországban a katolicizmus nem kis mértékben ritualizált, hogy hazájában megszokottak a demonstratív, elsősorban emocionális jellegű vallási gyakorlatok, a teátrális megnyilvánulásoktól sem mentes hatalmas tömegrendezvények, zarándoklatok, tábori misék. II. János Pál pápa magyarországi útját többen az 1938-as budapesti eucharisztikus kongresszushoz hasonlították, míg mások a pápalátogatások jellege és a mekkai zarándoklatok között fedeztek fel hasonlóságot [10].

Ami talán még bánthatja a Kelet-Európából jött pápa viselkedésében a kelet-európai elemző szemét, az a mentalitás, amely úgy próbálja beállítani az egész páparéklámot, imázsgyártást, kegytárgy-

ipart, a személyi kultuszra utaló jelenségeket, a milliomosokra jellemző, azokat megszégyenítő udvartartást, mint amiről a pápa nem tud, amihez nem nagyon van köze, ami nem ér fel hozzá. Ez a szereposztás (jó uralkodó és rossz tanácsadói) kísértetiesen hasonlít a kelet-európai, mind a mai napig élő hatalomgyakorlási technikára.

**Csodás kérdőjelek**

A Vatikán, az egyház, a „szent public relations", remekül aknázza ki a nem mindennapi és a pápák szokásos életrajzától szögesen eltérő életutat. A Karol Wojtylával megesett kedves, bájos történetekből, a fordulatokban gazdag élet izgalmas eseményeiből, az átélt szenvedésekből és a csodaszámba menő gyógyulásokból nem volt nehéz összeállítani egy népszerűsíthető (profán megközelítésben: eladható) pápaképet, nem volt nehéz a keletről a kommunizmusból jött pápa iránt világszerte, Kelet-Európában pedig fokozottan felkelteni az érdeklődést és a szimpátiát.

A hivatalos életrajz- és képregényírók sokat sejtető módon a pápával történt csodákra engednek következtetni akkor, amikor a súlyos gázolásos balesete kapcsán nemcsak a puszta gyógyulásról, de a megsokszorozódott memóriakapacitásról (innen eredeztethető a különleges nyelvérzék) számolnak be, illetőleg az őt ért merénylet kapcsán a golyók megmagyarázhatatlanul szerencsés becsapódásáról tesznek említést [11]. A fatimai Szűz csodás jelenésének napján elkövetett merénylet (1981. május 13.) után – Szűz Máriára gondolva – a pápa maga mondta, hogy „egy kéz lőtt, egy másik irányította a lövedéket". A merénylet első és tizedik évfordulóján a pápa ezért elzarándokolt Fatimába hálát adni, s az őt ért egyik golyó ereklyeként felkerült a Madonna-szobor ékköves koronájára, a merénylet napján viselt véres fehér talárt pedig a czestochowai Fekete Madonnának ajánlotta [12].

Tudvalévő, hogy a pápák imázsának, a világban való megjelenítésre kerülő arcának ugyanúgy megvannak a (reklám)szakemberei, mint a nyugati világ politikusainak: hivatalos életrajzírója, a Vatikán által jóváhagyott életútja van immár Karol Wojtylának is, s minden megnyilvánulására – történjen az írásban vagy szóban – vatikáni emberek serege felügyel, önéletrajzának tisztázatlan részei kideríthetetlenek, gondolatai ma már csak egyházpolitikai köntösben, egyháztörténeti szempontból jól aládúcolva jelenhetnek meg, „jelentéktelen" falusi papságáig vagy „egyszerű" püspökségig vivő életútja, irodalmi tevékenysége stb. már a pápává választás fényében kerül tárgyalásra, és a jelen fénye beragyogja a múltat is, már-már glóriát vonva II. János Pál pápa feje fölé. Mindenesetre a szentté avatás felé haladó II. János Pál életrajzába „beleillik" Karol Wojtyla védőszentjének élettörténete: az olasz energikus, nagy munkabírású, sokat utazó, Rómát megújítani akaró Borromei Károly (1538–1584) bíboros érsek ellen merényletet követtek el, de a golyó nem okozott kárt benne, és ő csodával határos módon megmenekült… [13]

**Az államférfi**

II. János Pál pápa pápaságának megítélése számos ok miatt (például hiányzik a rálátás, a távolságtartás) ma még nehézkes. Ha pápaságának tizenhárom éve alapján, nem kis bátorságról téve tanúságot, mindenáron be akarjuk őt sorolni valahová, akkor én fontos reformtevékenysége ellenére sem sorolnám a nagy reformer pápák (például VII. Gergely, V. Pius, XIII. Gergely, XIII. Leo, XXIII. János) közé, kiváló adottságai és képzettsége ellenére nem sorolnám elsődlegesen a tudós pápák sorába (például II. Szilveszter, XIV. Benedek, XII. Pius), sem – az újításokat is hozó munkája alapján – elsődlegesen az újító (például X. Pius) pápák közé. Realitásérzéke, józansága, veleszületett diplomáciai érzékenysége, bölcs döntései, munkabírása véleményem szerint elsősorban az államférfiúi képességet mutató pápák (például I. Nagy Szt. Leó, I. Nagy Szt. Gergely, III. Ince) sorába rendelik.

II. János Pál reformer is, tudós is, újító is egy személyben, de elsődlegesen nem ez határozza meg tevékenységét, hanem a mindezek magas szintű szintetizálását szükségszerűen feltételező, magas intelligenciát igénylő, világbirodalmat átlátni, összefogni képes diplomata-államfői, államférfiúi erényei.

II. János Pál pápa bátor, de nem merész, jelentős, de nem korszakalkotó, rendpárti, határozott és fokozatosságra épülő tevékenysége alapján a nagyformátumú, a „nagyszabású" [14] pápák közé sorolható, aki olyan változásokat hajtott/hajt végre, amelyek jelentősek, de a niceai zsinat, a konstantini fordulat óta kialakult alapvető egyházi struktúrát nem érintik.

Miben áll mégis II. János Pál népszerűsége? – tettük fel a kérdést a tanulmány elején. Szenzációs diplomáciai érzékén túl elsősorban abban látom a diktatórikus, demokratikus és teokratikus uralmi típusokat ötvöző, juriszdikciós hatalmát maximálisan kihasználó, az ellenvéleményeket egyházjogi eszközökkel elhallgattató, a centralista pápai tekintélyt megerősítő II. János Pál pápa népszerűségének okát, hogy felismerte a tömegkommunikációban rejlő óriási lehetőséget, a negyedik hatalmi ágként emlegetett média támogatását szinte teljesen meg tudta szerezni, remekül aknázza ki személyiségének azon vonásait, amelyeknek köszönhetően kapcsolatba tudott kerülni az egész világgal, és profi politikusként, profi menedzserként profi módon bánik a rendelkezésére álló minden tömegkommunikációs eszközzel.

II. János Pál pápa régiónkbeli különösen nagy népszerűségéhez még talán az is hozzájárul, hogy a pápa által képviselt egyházi modell egyes vonatkozásaiban hasonlít térségünk népegyházi, államegyházi és klérusegyházi modelljéhez.

**Jegyzetek**

[1] Simon János: Kelet-Közép-Európában II. János Pál pápa a legnépszerűbb közéleti személyiség. *Magyar Hírlap,* 1991. augusztus 21. Itt Simon János ismerteti az MTA Politikatudományi Intézetének és az MTA Szociológiai Intézetének a politikai kultúra és demokrácia problémáit vizsgáló kutatás eredményeit.

[2] A pápa „az Egyház legidősebb leányánál”. *Mérleg,* 1980. 3. szám 282. o.

[3] Folyóiratszemle. *Egyházfórum,* 1991. 2. szám 85–88. o.

[4] 1969-ben jelent meg Karol Wojtylának a *Személy és cselekedet* című könyve.

[5] A pápa új munkatársai. *Mérleg,* 1979. 3. szám 201–204. o.

[6] A gyámkodás ellen – katolicitásunk nyitottságáért. Kölni nyilatkozat. *Egyházfórum,* 1989. 1. szám 91–96. o.; A „kölni nyilatkozat” hullámverése. *Egyházfórum,* 1989. 2. szám 98–104. o.; Nem hallgat(hat)unk. Egyházi alkalmazottak „luzerni nyilatkozata” a római katolikus egyház aktuális helyzetéről. *Egyházfórum,* 1991. 2. szám 75–81. o.

[7] *Egyházfórum,* 1989. 2. szám 104. o.

[8] Igazolható-e még a háború? *Mérleg,* 1991. 12. szám 5. o.

[9] Karol Wojtyla 1976-ban a papság mibenlétéről tartott nagyböjti lelkigyakorlatot a pápai udvar részére. A lelkigyakorlat szövege később „Az ellentmondás jele” címmel jelent meg.

[10] Például Ó-Varga Judit: „A Vatikán nem hajlik a reformra” (Interjú Máté-Tóth Andrással). *Magyar Hírlap,* 1991. augusztus 13.

[11] R. J.: Miért zseniális a pápa? *Áldás,* 3. szám, 1991. augusztus 16.

[12] Ortutay L. Gyula: Egy évtizeddel a merénylet után. *Áldás,* 1. szám, 1991. augusztus 12.

[13] Századunkban X. Pius pápa (1903–1914) után nem volt szentté avatott pápa, ami felkeltheti az egyház igényét arra, hogy ismét szentté avasson egy pápát.

[14] Paul Poupard bíboros nevezte így II. János Pál pápát a *Miért van pápánk?* című könyvében. Budapest, 1986, Szent István Társulat.

*Egyházfórum, 1992. 1. szám 71–83. oldal*

# II. János Pál pápa Magyarországon

II. János Pál pápa, a mintegy nyolc-kilencszázmillió lelket számláló katolikus egyház feje [1], a világ egyik legnagyobb tekintéllyel bíró személyisége, 1990. augusztus 16. és 20. között Magyarországon járt.

A látogatást a Vatikán és a magyar katolikus egyház lelkipásztori látogatásként jelentette be, és – ambivalens módon ugyan, de – a magyar állam is, bár nem volt kétséges ennek politikai vonatkozása. II. János Pál pápát állami és egyházi vezetők várták érkezésekor, és búcsúztatták, államfőnek kijáró tiszteletadás mellett. Protokolláris körülmények között zajlott a látogatás; állami vezetőkkel csaknem ugyanannyiszor találkozott Őszentsége, mint egyházi emberekkel. A Magyar Köztársaság első közjogi méltóságával többször folytathatott tárgyalásokat, mint a magyar katolikus egyház első emberével, az esztergomi prímás-érsekkel. A látogatás szervezésének gondjából és a költségek viselésének terhéből az államapparátus és az állami költségvetés jelentős mértékben részt vállalt.

A pápalátogatások „kettős természete" – az, hogy a meghívó ország állami és egyházi vezetője egyazon időpontban eszközli a meghívásokat – általános, természetesnek mondható és világszerte elfogadott gyakorlat, hiszen a pápa államfője a Vatikánnak, és olyan államférfi, aki egy világvallás, a katolikus vallás legfőbb képviselője is, aki államfői minőségében is missziós, pasztorációs tevékenységet folytat, függetlenül attól, hogy milyen közegben fordul meg, kivel találkozik. Egyszerre igaz tehát, hogy II. János Pál pápa lelkipásztori utat tett hazánkban, s egyúttal az is, hogy államfőit. A világ országaiban tett látogatásai szolgálni kívánják a katolikus egyház megerősödését, a katolikus hierarchia tekintélyének növekedését, a katolikus vallás és ideológia térnyerését, így a katolicizmus nagyobb társadalmi befolyását. Kifejezik a látogatásba beleegyező, a lebonyolításban aktívan részt vevő világi hatalomnak a pápasággal való együttműködési készségét. Az is előfordul, hogy a fogadó ország számára a keresztény („a művelt") világhoz való tartozás elismerését, elfogadását és megerősítését szimbolizálja a pápa látogatása.

A pápa látogatásának a polgári demokráciákban nem lehet számottevő legitimációs szerepe, mivel az egyház és az állam szétválasztása megtörtént, az egyházaknak nincs intézményesített befolyásuk a politikára, a pápa látogatása itt elsődlegesen egyházi belügy. Egészen más a helyzet ott, ahol ugyan kifejlett polgári demokrácia van, de az ország lakossága nem egységesen vagy nem többségében katolikus (a különböző nemzetiségek különböző vallásúak is egyben), és azokban az országokban, ahol a legitimációval valamilyen probléma van, ahol nincs demokrácia, ahol a pápa meghívása problematikus, ahol az állam és az egyház közötti alkudozás tárgya és eredménye a meghívás, ahol az állam és az egyház viszonya nem rendezett, ahol egy pápalátogatásnak politikai ára, éppen ezért nagy politikai súlya van.

### A meghívás politikai és egyházpolitikai háttere

Kellő dokumentáció hiányában nehéz összefoglalóan, egyértelműen és objektíven megítélni azt az egyházpolitikai hátteret, amelyből kinőtt, kinőhetett, elfogadásra talált a pápa meghívásának gondolata.

Elöljáróban mindjárt egy tévedést kell eloszlatnunk: 1988 augusztusában, amikor Paskai László (augusztus 15.) és Straub F. Brúnó, az Elnöki Tanács elnöke (augusztus 18.) meghívta II. János Pál pápát Magyarországra [2], még nem Németh Miklós volt a kormányfő, hanem Grósz Károly. Ekkor még nemcsak formálisan, hanem ténylegesen is működött az Állami Egyházügyi Hivatal, élén Miklós Imrével. Németh Miklóst – akkor még mint Grósz Károly jelöltjét – csak november 24-én nevezték ki miniszterelnöknek, míg Miklós Imrét csak 1989. április 30-án érdemeinek elismerése mellett mentik fel munkaköréből és helyezik nyugállományba. (Július elsejével szűnik meg az ÁEH, és 1989. október 20-án Sarkadi Nagy Barna vezetésével jött létre az Országos Vallásügyi Tanács.) Az 1988-as év vége politikai hangulatának érzékeltetésére lehetne itt megidézni az MSZMP Politikai Bizottsága üléseinek egy-egy napirendi pontját (a kommunisták időszerű feladatai [augusztus 28.], a kialakítandó új ideológiai munka megújítása [szeptember 6.]), emlékeztetni lehetne Grósz Károly amerikai, kanadai, aradi útjára, vagy arra, hogy augusztus 20-án, amikor a Szent Jobb jelenlétében tartott mise után Paskai László bejelentette a pápa meghívását, az alkotmány ünnepén Berecz János mondta az ünnepi beszédet Ópusztaszeren.

Ahhoz, hogy egyáltalán elhangozhasson egy magyar főpap szájából a pápa meghívásának szándéka, hogy egyáltalán felmerülhessen 1988 augusztusában a pápalátogatás gondolata Magyarországon, ahhoz a színfalak mögött számos megbeszélésre, egyeztetésre kellett hogy sor kerüljön a Vatikán, a Magyar Katolikus Püspöki Kar és a magyar állam között. Ez a legjobb esetben is azt jelentette, hogy Miklós Imrével, Grósz Károllyal a klérus hosszabb-rövidebb tárgyalásokat folytatott, továbbá hogy Grósz Károly beleegyezésére mindenképpen szükség volt. Talán véletlen, de a magyar belpolitikai viszonyokat, a valós fölé- és alárendeltségi kapcsolatot tökéletesen kifejezi az a tény, hogy II. János Pál pápa előbb köszönte meg a meghívást a magyar államnak, Straub F. Brúnónak (november 14.), mint az MKPK vezetőjének, Paskai Lászlónak [3]. A hivatalos meghívás és a meghívás hivatalos elfogadása között került sor a Miklós Imre vezette magyar küldöttség vatikáni látogatására, amelynek keretében a küldöttség II. János Pál pápával is találkozott (október 16.). A találkozó részletei nem ismeretesek, de nyilvánvalóan a pápalátogatás idejéről és mikéntjéről esett szó.

Mára olyannyira „megszépültek" a meghívás körülményei, hogy a meghívás realizálásában sokan a rendszer bomlásának egyik első és fontos jelét vélik felfedezni, amely egyben a pápa remek politikai érzékéről, a kínálkozó nagy lehetőség felismeréséről is tanúskodik. A prózai valóság az, hogy a látogatást megörökölte az új rendszer, a Népköztársaságból lett Köztársaság.

Nemcsak II. János Pál pápa és Miklós Imre találkozójának részletei maradtak homályban, de II. János Pál pápa és Antall József tárgyalásainak részletei sem ismeretesek. A nyilvánosságra hozott információk szerint a miniszterelnök római útja során az engedélyezettnél jóval több időt, több mint fél órát, a pápa kifejezett kérésére négyszemközt töltött el a Vatikán államfőjével. Antall József elzárkózott attól, hogy nyilvánosságra kerüljenek a találkozó részletei, viszont megnevezte a szóba került témákat [4]. Eszerint szót váltottak általános egyházi és politikai kérdésekről, az összmagyarság érdekeiről. A miniszterelnök a pápa érdeklődésére elmondta véleményét a Vatikán „keleti politikájáról", a vatikáni diplomáciának az „elmúlt évtizedekben betöltött szerepéről, és mindarról, ami a katolikus egyházzal összefügg". Szóba kerültek az egyházi tulajdonok, ingatlanok ügyei, „hitéletünk egyházszervezési problémái" is, továbbá ismételten megerősítést nyert a pápa látogatása.

**Kikkel találkozott a pápa?**

A pápa találkozásainak listáját a pasztorációs szempontokon olykor túlmutató diplomáciai, politikai szempontok szerint állítják össze. A magyarországi „találkozási névjegyzékre" négy nagyobb kategóriába sorolható csoport került fel (vallási, protokolláris-politikusi, szimbolikus, a misék közönsége).

Az első, a látogatás szempontjából magától értetődően preferált csoport a római és a görög katolikus hierarchia volt, továbbá a nem katolikus, de keresztény és – némiképp rendhagyóan – a zsidó egyházi vezetők. A második körbe a politikusok (a köztársasági elnök és felesége, a miniszterelnök és családja, a kormány tagjai, a diplomáciai testület tagjai) tartoznak, míg a harmadikba világi személyiségek (a tudományos és művészeti élet képviselői, kispapok, szerzetesnövendékek, fiatalok, betegek, öregek, biztonsági szolgálatok, médiumok képviselői). A vallási és a protokolláris-politikusi találkozások teljes egészére, míg a szimbolikus találkozások nagy részére igaz az, hogy a találkozások a pápa és a hívő, a pápa és a szakmai elitek, a pápa és a politikai elit között jött létre. Bizonyos korlátok miatt (például távolság, mozgásképesség) a szimbolikus találkozásokon a fiataloknak, a betegeknek, az öregeknek csak egy meghatározott része tudott megjelenni, és velük is csak mint tömeggel tudott a pápa foglalkozni. A zsúfolt program, a nagyszámú érdeklődő miatt a találkozásoknak még akkor is csak szimbolikus jelentősége van, ha a pápa barátságos személyisége sokat tompított a merev és megtervezett kereteken. Meg kell említenem, hogy az ilyen jellegű pápai találkozásokból kimaradtak a nem elit csoportok. A társadalmi hierarchiában felül levőkkel, azaz a hatalom birtokosaival való találkozások száma nagy volt; a fent és a lent lévők egyes csoportján (öregek, betegek) kívül a pápa csak néhány privilegizált csoport képviselőivel találkozott. Aránytalanságot mutat, hogy a „középosztállyal" vagy más, az egyház vagy a társadalom szempontjából fontos csoportokkal nem volt konkrét találkozás, ők „csak" a szentmisén találkozhattak az egyházfővel. A látogatás lebonyolítása ebből a szempontból az államférfiak (evilági ügyek bonyolítására irányuló) látogatásaihoz hasonlított.

Megfigyelhető még egy másik tendencia is. A zsidó hitközösség például mindenképpen találkozni kívánt a pápával, a pápa jelenlétében kívánta elmondani véleményét a holokausztról, az antiszemitizmusról, a pápa pedig – mindezeket elítélő – beszédén keresztül kívánt hatást gyakorolni a közvéleményre. A református egyház szintén fontosnak tartotta, hogy felhasználja a vissza nem térő alkalmat arra, hogy az elhurcolt gályarabok „rehabilitálása", a reverzális eltörlése, az erdélyi magyar református egyház érdekében szóljon. Az evangélikus egyház a pápalátogatástól a reverzális eltörlésén kívül egy közös bibliafordítás elhatározását is várta.

Mind az evangélikus, mind a református, mind pedig a zsidó gyülekezetben – különösen a pápalátogatást megelőző időkben – voltak olyanok, akik kifejezésre juttatták, hogy számukra a pápa látogatása, annak körülményei, a találkozásra kiválasztott helyszín (a debreceni református Nagytemplom, a pápa várbeli rezidenciája) problémákat vet fel, illetőleg nem megfelelő. A gályarabok díszoszlopának megkoszorúzása vagy a zsidó gyülekezet előtt elmondandó pápai beszéd témájának vonatkozásában konkrét és határozott elvárásoknak „kellett" a pápának megfelelnie. Mindemellett egyértelműen érezhető volt, hogy az azonosságoknak és nem a különbözőségeknek a keresése, illetőleg a testvéri, barátságos fogadásra való készség a meghatározó. Hivatalos megnyilvánulásaikra az óvatosság és a tapintatosság volt a jellemző. Ugyanez a várakozásteli visszafogottság, ökumenikus megközelítés volt a jellemző az ortodox és az unitárius egyházra is. A protestáns egyházak nem tettek közzé közös, hivatalos állásfoglalást, viszont a protestáns lelkészekből álló Ökumenikus Tanulmányi Központ [5] írásos anyagában a pápa reevangelizációs (rekatolizációs) politikájának és ökumenikus felfogásának egyoldalúságát nehezményezik. Nyilatkozatot tett közzé viszont a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa. Ebben az ökumenikus, testvéri hangnemben megírt állásfoglalásban kifejezésre jut a múlt fájdalmait feledni kész szándék, és megfogalmazódnak azok a konkrét feladatok, amelyeknek a megoldása fordulópontot jelenthet az egymás közti kapcsolatban. A kisegyházak pápalátogatással kapcsolatos véleményéről nem tudok árnyalt képet rajzolni, de azért annyi tudható, hogy például a Magyarországi Baptista Egyház nagyon kritikusan viszonyult a látogatáshoz, a Magyarországi Jehova Tanúi felekezet és a Hit Gyülekezete pedig elítélte azt.

Szinte kivétel nélkül mindegyik egyház, felekezet emlékeztetett arra, hogy II. János Pál látogatása elsősorban a római katolikus egyház ügye; hogy azt lelkipásztori (és nem politikai) útnak tekinti; hogy a „Szentatya" elnevezés kizárólag római katolikus terminológiát tükröz; hogy a katolikus egyház csak a saját nevében ajánlhatja fel Magyarországot a Szent Szűznek.

(Talán itt érdemes megemlíteni, hogy a látogatást megelőzően a Magyar Közvélemény-kutató Intézet által készített felmérés szerint a felnőtt lakosság döntő többsége, a megkérdezett 30 év alattiak 50,0 százaléka, a 30–39 évesek 60,3 százaléka, a 40–49 évesek 63,3 százaléka, az 50–69 évesek 64,8 százaléka és a 70 és ennél idősebbek 77,7 százaléka vélekedett úgy, hogy a látogatás erősíteni fogja a hívők és a nem hívők közötti jó viszonyt. Ezzel ellentétes többségi véleményen csak a magukat nem vallásosnak mondók, illetőleg azok voltak, akik magukról nem tudták eldönteni, hogy vallásosak, vagy a nem vallásosak kategóriájába tartoznak. A döntésképtelenek 52,8 százaléka, a nem vallásosak 51,3 százaléka vélekedett úgy, hogy a pápalátogatás „megosztja a hívőket és nem hívőket" [6].)

### A „protokolláris-politikai" találkozások

Sokan azt kifogásolták, hogy a látogatásnak politikai jelentősége volt elsősorban, mivel a pápa nagyon sok protokolláris-politikai rendezvényen vett részt. Ha a találkozási listán felsorolt csoportokat nézzük, meg kell állapítani, hogy nem támasztható alá ennek alapján a látogatás kifejezetten politikai jellege. Az esemény túlpolitizáltsága – ha egyáltalán lehet ilyenről beszélni – inkább az esemény propagandájában nyilvánult meg.

Nehéz ugyanis nem önreklámot, nem hírverést, nem evilági politikai ambíciókat látni a miniszterelnöknek például a *Népszabadságban*, az *Áldásban*, az *Új Emberben* megjelent hosszú interjúiban, a kormány tagjainak a pápai miséken való nagyszámú részvételében. Nehéz a dolgok politikumától elvonatkoztatni az állami vezetők szentáldozásairól készült nagy alakú színes fotók, az első sorokban, a díszhelyeken ülő, milliók által nézett tévéadások képernyőiről visszaköszönő pártvezetők, pártfunkcionáriusok szereplése vagy a polgármesterek ez idő tájt hirtelen felszínre törő áhítatos lelkülete láttán.

**Akikkel nem találkozott a pápa**

Talán nem érdektelen azt is számba venni, kikkel nem találkozott II. János Pál pápa. Nem találkozott az előző rendszerben meghurcolt, üldözött papokkal, a hitük megvallásáért mellőzött civilekkel, az egyház megújulását nem fentről szervező – egyházi és civil társadalmi – mozgalmak, a munkások, a pártok és a nem kormányzati szervek képviselőivel, a szegényekkel, a hajléktalanokkal, a menekültekkel, a munkanélküliekkel, a társadalom számkivetettjeivel.

Érdekes külön is megemlíteni, hogy a szimbolikus találkozások közé nem fért be a munkásokkal való találkozás, holott a pápa 1991 júniusában Lengyelországban külön is találkozott a munkásokkal. Budapesten a Magyar Katolikus Püspöki Karhoz intézett beszédében a pápa maga is szorgalmazta a munkásosztállyal való kapcsolatteremtést, és hangsúlyozta a munkáspasztoráció jelentőségét. (Itt azonban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy Magyarországon a munkásságnak közel sincs akkora szerepe, politikai ereje, mint Lengyelországban, és a magyar szakszervezeti mozgalom jelentősége meg sem közelíti a lengyelét. Nincs Magyarországon munkáspasztoráció sem, úgyhogy nem lett volna mire alapozni a munkásokkal való szimbolikus találkozást.)

Az ellenzéki pártok vagy a nem kormányzati szervek képviselőivel sem találkozott a pápa, aminek nyilvánvalóan nemcsak időhiány, hanem az ellenzéki pártok hol hangos, hol csendes, mindenesetre a látogatást bíráló véleménye, illetőleg a nem kormányzati szervek esetében azok jelentéktelensége lehetett az oka. Az ellenzék a véleményének, kritikájának megtartása mellett nem tartotta fontosnak hivatalos jelenlétét demonstrálni az eseményeken, de nem kívánta egy esetleges találkozáson jelét adni „másként” gondolkodásának sem. Még formálisan, protokollárisan sem kívánt közvetlenül kapcsolatba kerülni a szavazópolgárai jelentős része által preferált katolikus egyház- és államfővel. (Az SZDSZ-re szavazó polgárok 65,0 százaléka, a Fideszre szavazók 53,8 százaléka, az MSZP-re szavazók 49,0 százaléka vallja magát vallásosnak [7].)

Az ellenzék távolmaradásának nyilvánvalóan az az egyik oka, hogy a katolikus egyház belső ügyének tekintették a látogatást. Az említett számok alapján azonban arra a következtetésre is juthatnánk, hogy az ellenzéki pártok nem törődtek vallásos szavazópolgáraik véleményével, nem a szavazóbázisuk elvárásainak megfelelően viszonyultak a látogatáshoz. Ha azonban azt nézzük, hogy a vallásos SZDSZ-es szavazóknak csak a 12,9 százaléka, a vallásos fideszes szavazóknak csak a 9,5 százaléka, a vallásos MSZP-s szavazóknak csak a 8,8 százaléka vallja magát az egyház tanítása szerint vallásosnak [8], továbbá ha feltételezzük azt, hogy azok, akik „csak” a maguk módján, tehát nem az egyház tanítása szerint vallásosak, bizonyos távolságtartással gondolkodnak az egyházról (beleértve szükségszerűen a pápaság intézményét is), akkor azt kell megállapítanunk, hogy magatartásuk kifejezte szavazópolgáraik véleményét.

Továbbra is a száraz adatsoroknál maradva, a pápalátogatás előtt készült közvélemény-kutatás szerint a 30 évnél fiatalabbak 59,7 százaléka, a 30–39 évesek 83,8 százaléka, a 40–59 évesek 83,1 százaléka, a 60 évesek és ennél idősebbek 75,0 százaléka gondolkodott úgy, hogy „a pápalátogatás növeli Magyarország nemzetközi népszerűségét”, továbbá az, hogy a nyolc osztálynál alacsonyabb végzettségűek 62,3 százaléka, az általános iskolát végzettek 62,4 százaléka, a középiskolai végzettséggel rendelkezők 77,3 százaléka, a főiskolai, egyetemi végzettségűek 77,4 százaléka nyilatkozott úgy, hogy „a pápalátogatás az egész ország számára hasznos”. (Vagyis korra és végzettségre való tekintet nélkül az állampolgárok nagyobbik fele pozitívan viszonyult a pápalátogatáshoz [9].)

A nem kormányzati, nem hivatalos szervezetekkel és lelkiségi (bázisközösségi) mozgalmakkal való találkozás elmaradása még kevésbé véletlen. Ennek oka nagyrészt a pápaságnak az intézményekben, az apparátusban gondolkodó, hivatalos utakon járó, az egyháztörténelem során kialakult mentalitása, másrészt a magyar hierarchiának a bázisközösségekhez való viszonyulása és a magyar civil társadalom hiánya, szervezetlensége, alacsony integrációs szintje. (Hozzá kell tenni, hogy a pápa, Lengyelországot leszámítva, nem szokott ellenzéki politikusokkal, civil társadalmi kezdeményezések vezetőivel találkozni látogatásai során.)

Bizonyára nehéz, biztonsági szempontok alapján pedig kivitelezhetetlen feladat lett volna megszervezni a szegényekkel, a hajléktalanokkal, a munkanélküliekkel, a menekültekkel, a társadalom számkivetettjeivel való találkozást. A lelkipásztori látogatás alkalmával ők még szimbolikusan sem szólíttattak meg, formailag ezekkel a csoportokkal vállalta a legkevésbé a közösséget a pápa. Így pont

azok nem részesültek a találkozás öröméből, akik nem rendelkeznek semmilyen hatalommal, akik a leginkább szegények, akiknek talán a leginkább szükségük volna arra, hogy a „világ plébánosával" mint keresztény testvérrel találkozzanak.

### Vendégek itthonról és külföldről

A „találkozási névjegyzék" negyedik kategóriáját a misék közönsége alkotja. A magyarság, a katolikus magyarság önazonosság-tudatát, összetartozás-érzetét növelte a pápa magyarországi jelenléte, hiszen a környező országokból tízezrek lépték át a határokat, hogy anyanyelvükön hallják a magyarul prédikáló pápát. A jugoszláviai s részben a szovjetunióbeli események, valamint Romániának az erre az időpontra időzített több mint barátságtalan lépése miatt (a vasútijegy-árak 150 százalékkal emelkedtek) és a román határőrség inkorrekt magatartásának következtében ezrek zarándokútja vált lehetetlenné.

Az előzetes tervek szerint a látogatásra ugyanis a szervezők 500-600 ezer külföldi vendéget vártak (150-200 ezret Romániából, 150 ezret Jugoszláviából, 70 ezret Ausztriából, 50 ezret Szovjetunióból, 80 ezret a Cseh és Szlovák Köztársaságból, 20-30 ezret Lengyelországból, továbbá néhány ezer olasz, spanyol zarándokot és néhány száz, különrepülőgéppel – nem a környező országokból – érkező magyart). Ezzel szemben az augusztus 22-ei gyorsmérleg szerint a zarándokok megkülönböztető jelzésével összesen mintegy 50 ezer ember lépte át személyautóval, busszal, különvonattal Magyarország határait [10]. Ha megduplázzuk, megháromszorozzuk vagy akár megötszörözzük ezt a hivatalos adatot, akkor is csak 100, 150, illetőleg 250 ezer zarándokról van szó. (A pécsi misére 150 ezer zarándokot vártak, és csak 50 ezer fő, míg Ausztriából csak néhány ezer zarándok érkezett.)

Az egyik legsikerültebbnek tartott páparendezvényen, a népstadioni programon a körülbelül 50 ezer jelenlévő között mindössze 30-35 ezer volt a fiatal. A pápa és a magyar fiatalok találkozóján az egyéves előkészítő munka után annak ellenére vettek részt csak ennyien, hogy a templomokban és a médiumokon keresztül hirdették az eseményt, hogy ingyenes jegyeket adtak ki, s hogy vidékről ingyenes buszok igénybevételére volt mód [11].

Mivel sem az egyházi, sem pedig a világi sajtó nem közölt pontosabb számokat, a fenti foghíjas adatok tükrében, a nem várt körülményeket is figyelembe véve az tűnik valószínűnek, hogy a becsült létszám harmada érkezett a pápalátogatásra hazánkba, s a szentmiséken, rendezvényeken a tervezett létszám (1,5–2,5 millió ember) kétharmada, fele, kétötöde (mintegy egymillió ember) vett részt, tehát a hazai és külföldi – személyes – érdeklődés messze alatta maradt a tervezettnél. Bár az egyház elvárta a katolikus hívektől, „hogy legalább egy alkalommal személyesen is megjelenjenek a pápa miséjén" [12], a 7,1 milliós magyarországi magyar katolikus közül ennek a kérésnek a híveknek csak a hetedrésze tett eleget. A mintegy egymillió résztvevő vélhetően felöleli a rendszeres templomba járó 800-900 ezer hívőt. (Természetesen a résztvevők száma nem egyedüli mutatója az érdeklődésnek, hiszen a tévé- és rádióközvetítések jóval több embernek tették lehetővé az események nyomon követését [13].)

### II. János Pál beszédei

II. János Pál pápa tíz dél-amerikai, öt afrikai, öt távol-keleti, három észak-amerikai, egy óceániai és számos európai – köztük közel száz olaszországi – utazása során eddig mintegy 1700-1800 beszédet mondott [14]. Magyarországi látogatása kapcsán tizenöt nagyobb és három kisebb beszéde hangzott el [15]. Megérkezése előtt videóra felvett üzenetet küldött, illetve a látogatás után, a magyar légtér elhagyásakor „adott fel" egy táviratot a köztársasági elnöknek, majd megérkezését követően köszönőlevelet írt a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökének. A pápa beszédeinek méltatásakor nagyon gyakran elhangzik, hogy a beszédek alapján látható, mennyire jól ismeri nyelvünket, helyzetünket, milyen alaposan ismeri történelmünket, mennyire tisztában van mindennapjaink gondjaival. Bár a sajtó beszámolt arról, hogy II. János Pál pápa két éve készült a látogatásra: fél éven át tanult magyarul Kada Lajos vatikáni diplomatától, a Vatikánban vendégül látta azokat a püspököket, akiknek egyházmegyéjét látogatásakor felkereste. Kada Lajos érsektől, Szabó Ferenctől, a Vatikáni Rádió magyar adásainak vezetőjétől alapos tájékoztatást kapott a magyarországi viszonyokról [16], mégsem valószínű, hogy hetvenegy évesen, számtalan más elfoglaltsága, a katolikus világbirodalom kormányzása mellett, az évi négy nagyobb és több kisebb utazásainak beszédeit maga írja. Ez önmagában véve nem meglepő, hiszen

a világon mindenhol népes szakértői gárda segíti ebben is a vezetőket, a politikusokat, továbbá az sem hat az újdonság erejével, hogy a pápa ilyetén való („mindentudó") beállítása a Wojtyla-mítosz részét képezi.

A Magyar Közvélemény-kutató Intézetnek közvetlenül a látogatás után készült felmérése szerint a 30 évnél fiatalabbak 71,1 százaléka, a 30–39 évesek 38,0 százaléka, a 40–49 évesek 97,5 százaléka, az 50 évesek és ennél idősebbek 92,7 százaléka ismeri a pápa nálunk elmondott beszédeit, illetve – ugyanilyen bontásban – a 83,1 százalékuk, a 93,6 százalékuk, a 93,3 százalékuk és a 97,9 százalékuk mondta azt, hogy a beszédek tetszettek is neki. Hasonlóan magas a pápa beszédeinek tetszési indexe „az egyház tanítása szerint", és „a maga módján" vallásosak körében. (Azok közül, akik „az egyház tanítása szerint" vallásosnak mondták magukat, lényegében mindenki ismerte [99 százalék] a beszédeket, és mindenkinek tetszettek [99 százalék] is a beszédek, míg „a maga módján vallásosak" túlnyomó többsége [88,8 százalék] ismerte a beszédeket, és közülük szinte mindenkinek [98 százalék] tetszettek is a beszédek.) De a nem vallásos meggyőződésűek vagy a bizonytalanok körében („nem tudja eldönteni", hogy vallásos vagy sem) is 72,6 százalékos a beszédek ismerete, és 83,2 százalékos a beszédek tetszési mutatója [17].

**A beszédek tartalma**

Elhangzottak olyan vélemények is, miszerint a pápa nem mondott semmi újat, semmi különlegeset. Ez a megközelítés talán nem jár messze az igazságtól, hiszen a pápa a kétezer éve ismert tanítás szellemében szólt. Ez nem zárja ki, hogy ne legyen rendkívül fontos, aktuális, nekünk szóló üzenete, illetőleg ne legyenek benne olyan feldolgozásra, megértésre, befogadásra méltó gondolatok, amelyeken ne lehetne elmélkedni.

A sajtó és a médiumok általában nagy terjedelemben számoltak be a pápalátogatásról, ismertették vagy közvetítették a beszédeket. Lukács László – a Magyar Katolikus Püspöki Kar sajtóirodájának igazgatója, a pápalátogatás alatt működő sajtóközpont vezetője – szerint a pápa beszédeit mondanivalójukat tekintve öt nagy csoportba lehet sorolni: 1. Európa és a magyar társadalom átmeneti korunkban; 2. a keresztény életeszmény; 3. egyházunk múltja, jelene, jövője; 4. kereszténység és magyarság; 5. testvéri közeledés a nem katolikus hívőkhöz [18].

Véleményem szerint a pápa két legfontosabb beszéde a kultúra és tudomány képviselői előtt elmondott, illetőleg a püspöki karhoz intézett beszéde volt. Lényegük a kiengesztelődés, a megújulás, az európaiság és az ökumenizmus, a nyitottság kulcsszavaival jellemezhetők a leginkább. Eltekintve a beszédek részletes elemzésétől megállapítható, hogy a pápa a tudományos kutatás és művészi alkotás szabadságát és autonómiáját, a tudomány és a hit összebékíthetőségét hangsúlyozta, továbbá az egyházon kívüli és belüli ellentéteken való felülemelkedésre, az embereket, a társadalmat, az egyházat megosztó problémák megoldására, a meglévő ellentétek párbeszéddel, kölcsönösen toleráns magatartással történő feloldására, a múlt bűneinek, hibáinak megbocsátására, a szüntelenül a múltba tekintő, pesszimista szemlélet elhagyására szólított fel. Meg kell újulnia az egyháznak is, párbeszédet kell kezdeményeznie az egyházon belül, együtt kell működnie a világiakkal. Ahhoz, hogy a kiengesztelődésre, a megújulásra sor kerülhessen, szükség van egyrészt a keresztény értékekre épülő európai normák betartására, szükség van szolidaritásra, irgalmasságra, megtérésre, a humanista értékek (igazság, igazságosság, szabadság) tiszteletben tartására, másrészt a külkapcsolatokban, a nemzetiségi kérdések megoldásában az erőszakmentes, békés problémakezelésre. Ellenkező esetben nincs mód nemzeti összefogásra, nem lehet a jogon és igazságosságon alapuló, szabadságra épülő demokratikus társadalmat létrehozni, nem lehet erkölcsileg megújulni, és nem lehet hozzákezdeni a szeretet civilizációjának építéséhez. Világosan kifejezésre juttatta, hogy az ország előtt álló feladatok megoldásáért a katolikus egyháznak is aktivizálódnia kell, fel kell nőnie az újraevangelizálás, a missziós egyház feladatainak színvonalas elvégzéséhez. A megújulás egyik összetevője a Szent István-i hagyományokra való támaszkodás, a katolikus oktatás és nevelés, továbbá a szomszéd népekkel való együttműködni tudás, a nacionalizmus elvetése és az európai identitás megerősítése.

A pápa – illetőleg a pápa beszédírója – érzékelve a kérdés fontosságát, kiemelte azt, hogy az egyház nem akar kiváltságokat, nem kíván részesedni az új hatalomból, tehát el kívánta oszlatni a „keresztény kurzussal" kapcsolatos aggályokat.

E rövid vázlatos felsorolásból is látható, hogy a pápa aktuálpolitikai kérdésekben nem foglalt állást, beszédeinek kifejezett politikai mondanivalója nem volt, „kedvenc témáiról", mint a magzatelhajtás, a fogamzásgátlás [19] nem beszélt hangsúlyozottan, s a magyar közvéleményt élénken foglalkoztató, az egyházi javak visszaadásával kapcsolatos kérdéseket is éppen hogy érintette.

**A pápalátogatás sajtója**

A pápalátogatás sajtójának elemzése egy önálló tanulmány témája lehetne. Vállalva a szubjektivitás vádját itt csak arra vállalkozhatok, hogy a terjedelmes, de nem a teljes irodalomra támaszkodva néhány jelzésértékű megállapítást tegyek.

Talán az egyik legfontosabb megállapítás az lehet, hogy az írott sajtóban megjelent anyagok egyértelműen jelzik, hogy Magyarországon sajtószabadság van, hogy egy szabad, pluralista társadalomban megszokott módon, sokszínűen tudósítottak a lapok az eseményről. Éppen ezért nem meglepő – talán örvendetesnek is mondható –, hogy mind terjedelmi, mind megközelítésbeli szempontokat figyelembe véve széles spektrumú sajtója volt a látogatásnak. Hangvételét, megközelítését és színvonalát tekintve az egyik pólust mindenképpen a *Magyar Narancsban* és a – betiltott? – *Anarchista újságban* e tárgykörben megjelentek képviselték [20]. A Fideszhez közel álló (de nem Fidesz-orgánum) *Magyar Narancs* jó ízlést sértő színvonaltalan írásai heves indulatokat váltottak ki – világnézeti és pártállásbeli hovatartozás nélkül – széles körben. Tiltakozott többek között két fideszes országgyűlési képviselő, a Katolikus Ifjúsági Mozgalom, több terjedelmes cikkben foglalkozott vele a katolikus hetilap [21], s nem sokon múlott, hogy napirend előtti felszólalás lett belőle a T. Házban. Hangvétel, megközelítés tekintetében a másik pólust – közel sem ennyire egyértelműen – az *Új Magyarországnak*, a *Magyar Fórumnak* és az *Új Embernek* a pápáról és a látogatásról szóló írásai jelentették.

E két megközelítés mellett számos másikat is tanulmányozhattunk. Az egyházi, vallási lapok közül a Bécsben szerkesztett *Mérleg* a tőle megszokott magas színvonalon, objektivitásra törekvően, kritikai – bár messze nem átfogó – áttekintést adott a hazai és a külföldi sajtóvisszhangról, a pápabeszédek lényegéről [22].

Az *Egyházfórum* című svájci–magyar folyóirat hasonlóan járt el [23], míg a részben-egészben itthon szerkesztett, egyébként magas színvonalú, a véleményeket ütköztető *Távlatok* című folyóiratról [24] már nem mondható el ugyanez. A Rómában megjelenő *Katolikus Szemlének* a pápalátogatással foglalkozó kettős száma pedig egyenesen csalódással töltheti el mindazokat, akik összegző jellegű, átfogó, az ismétléseket elkerülő tanulmányok olvasására számítottak [25]. A Bokor katolikus bázisközösséghez közel álló lap, az *„Érted vagyok"* kritikusan viszonyult a látogatáshoz, de egymaga nem tudta ellensúlyozni az egyházi lapok egyoldalúságát [26]. (A Bulányi György által vezetett Bokor néhány tagjának a pápalátogatással kapcsolatos levelét a *Magyar Hírlap* és a *Beszélő* is közölte [27].) Nagyon jó és színvonalasan megírt, rendkívül korrekt munka az Ökumenikus Tanulmányi Központ által II. János Pál pápa magyarországi látogatására kiadott huszonkilenc oldalas füzet, amely protestáns, nem katolikus szempontból vizsgálja a pápalátogatás kapcsán felmerülő kérdéseket [28]. Az *Evangélikus Szemle* és a *Református Egyház* című folyóiratok szemmel láthatóan óvatos és visszafogott hangnemben, tényszerűen megírt tanulmányai a másságuk hangsúlyozásával, ökumenikus oldalról közelítve üdvözlik a látogatás tényét, és néhány kritikai megjegyzés megemlítése mellett alapvetően pozitívan állítják be azt [29]. A *Fárosz* (baptista folyóirat) erősen kritikus írásnak adott helyet, míg a *Békehírnök* (szintén baptista kiadvány) mértéktartóan fogalmazott [30].

A pápalátogatás tiszteletére a Kalendárium Kft. és a Szent Gellért Egyházi Kiadó által (Gyulay Endre megyéspüspök vezette szerkesztőbizottság irányításával) megjelentetett időszakos – kilenc számot látott – egyházi napilap, az *Áldás* külön figyelmet érdemel. Mint sajtótörténeti kuriózum (az első ilyen jellegű kezdeményezés a pápalátogatások sorában) szerkesztési stílusával, naprakészségével, tartalmas és hasznos lapszámaival, de leginkább szellemi frissességével, tényszerű írásmódjával, a kritika határát súroló kérdésfeltevéseivel élesen elütött a többi hivatalos egyházi laptól [31].

A nem egyházi lapok közül a *HVG* és a *Figyelő* hasznos és máshol föl nem lelhető információi [32], a *Népszabadság* és a *Magyar Hírlap* mértéktartó és többféle véleménynek helyt adó írásai miatt érdemel figyelmet, míg a *Beszélő* mint konstruktív ellenzéki lap közölt fontos írásokat [33]. Érdemes megemlíteni a *168 Óra* című lap finom éllel megírt riportjait és írásait, köztük is elsősorban

Mészöly Miklós cikkét és Lengyel László glosszáját, amelyek mindenképpen a pápalátogatás kapcsán született írások legjobbjaihoz tartoznak [34].

A sajtószemlét még hosszasan lehetne folytatni, de e helyen csak két lapról szeretnék még szólni. A *Rubicon* tematikus száma igényes megjelenése, írásai okán a pápalátogatást kísérő egyik legszínvonalasabb kiadvány lett [35]. A Honvédelmi Minisztérium hetilapja, a *Magyar Honvéd* a hadsereg új identitásának megfelelően tudósított a látogatásról [36].

A pápalátogatásnak az elektronikus sajtóban való megjelenítésére nem térek ki. Elfogadom Sükösd Miklósnak a pápalátogatás kapcsán rendezett tanácskozáson elmondott, s a *Magyar Hírlap* által idézett szavait, miszerint „a tévé- és rádióközvetítések mennyisége megfelelt mind a magyar katolikus lakosság igényének, mind a nemzetközi érdeklődésnek". A közszolgálati média részrehajlását vagy részre nem hajlását csak egy tartalomelemző vizsgálat tudná pontosan kimutatni. A közvetítések magas színvonalához viszont nem fér kétség.

**Biztonsági intézkedések**

Aránytalanság, túlméretezettség: e szavakkal lehet talán a leginkább jellemezni a látogatás kapcsán foganatosított biztonsági rendelkezéseket. A repülőtér lezárása, a lőfegyver-viselési és vadászati tilalom, az érkezése előtt egy-két órával lezárt útvonalak és hidak, a hajózási tilalom, a rendőrök és a pszichiátriai betegek szabadságolási tilalma, a rendkívüli véradási akciók, a sorkatonák, határőrök bevonása a rendőri munkába, a szigorított határellenőrzés, a pápai útvonalakon érvényben lévő ablak-nyitvatartási stb. tilalom, a pápa által érintett útvonalakon a csatornafedelek lehegesztése, az engedély nélkül itt tartózkodó külföldiek kiutasítása, a Rákóczi téri örömlányok begyűjtése, a kommandós alakulat látványos szerepeltetése stb. láttán talán meg lehet állapítani, hogy átestünk a ló túlsó oldalára. Túlzás volt az is, amikor egyesek a pápalátogatást mint „természeti katasztrófát" emlegették, személyiségi jogaik, mozgásszabadságuk súlyos megsértéséről beszéltek, cikkeztek, vagy a látogatásnak a médiában való megjelenítése kapcsán „túlméretezett tömegkommunikációs hadjáratról", a „kisebbség terrorjáról" szóltak [37]. Messzemenően egyet lehet érteni dr. Simon Sándor alezredessel, a Nemzetbiztonsági Hivatal megbízott főigazgatójával, dr. Boross Péter belügyminiszterrel és dr. Túrós András rendőr vezérőrnagy, országos főparancsokkal abban, hogy némi túlbiztosítást is vállaltak, hogy „a vártnál szerényebb érdeklődés miatt túlságosan is sok volt a rendőrből", és hogy „ez egy demonstratív biztosítás volt" [38]. Ugyanez a számok nyelvén így hangzik: a pápára 17 ezer rendőr, 4500 katona és ugyanennyi határőr, a polgári védelem 10 ezer önkéntese, valamint 750 tűzoltó, továbbá a kormányőrség és a nemzetbiztonsági szolgálat teljes apparátusa vigyázott. Hogy ez sok vagy kevés? 1984-ben Svájcban mindenesetre 1400 rendőr óvta a pápát…

A „bármibe kerüljön is, mi megvédjük a pápát" mentalitás mögött több dolog is meghúzódhat. A jelenség lehet túlkompenzáció. Lehet az új belügyi apparátus önmutogatása, amelynek új vezető rétege meg akarta hálálni „a beléhelyezett bizalmat". Lehet, hogy a nemzetközi terrorizmus túlértékelése tévesztette meg hazánk legnagyobb belügyi készültségének szervezőit. A rend őrei mindenesetre biztosítani akarták a világot arról, hogy Magyarország olyan belbiztonsággal rendelkezik, amely nyugati színvonalon képes gondoskodni még a legveszélyeztetettebbek biztonságáról is.

II. János Pál – külön erre az alkalomra felújított – katonai helikopteren járta be az országot. Katonai helikoptervezetők, légi irányítók, technikusok, kiskatonák aktív közreműködésével került megrendezésre valamennyi esemény. A pápa elutazása előtt külön is köszönetet mondott a körülötte biztonsági feladatokat ellátó katonáknak. A pápalátogatás költségvetéséből 32,3 millió forintot szántak a Honvédelmi Minisztériumnak, a közzétett információk szerint a HM körülbelül 85 millió forintot költött a látogatásra.

**A pápa utazásainak költségei**

A látogatással kapcsolatban felmerült legtöbb kritika gazdasági természetű volt. A parlamentben – ideológiai érvekkel tarkított – vita folyt arról, hogy az állami költségvetésből mennyit áldozzanak a pápa méltó fogadására. Az ellenzéki sajtó hevesen támadta, a kormányhű sajtó (a katolikus sajtót is beleértve) hevesen védte a látogatás költségvetését. A kérdés ilyen felvetése, a pápai vizitek költségei körül dúló

parlamenti ütközetek, az ezzel kapcsolatos társadalmi polémiák nem magyar specialitások, ugyanezek játszódtak le a pápát vendégül látó szinte valamennyi országban.

A pápavizitek költségeit általában két oldalról szokták támadni: a politikai és az egyházi „ellenzék" oldaláról. A hatalomból kiszorult pártok, a nem csak katolikus szavazópolgárokat képviselő pártok vagy az államháztartást a fölösleges, túlzott kiadásoktól óvó képviselők egyaránt szóvá tették Svájcban a körülbelül 2,5 millió frankos, Ausztriában a körülbelül 36 millió schillinges pápalátogatás költségeit. Mivel a pápalátogatások költségeinek egy részét minden alkalommal az állam, másik részét az egyház fedezi, az egyházon belül is akadnak mindig kritikusan gondolkodók, akik úgy vélik, hogy ők mint állami és egyházi adót egyaránt fizető állampolgárok – szándékaikkal ellentétben – duplán járulnak hozzá a látogatás költségeihez.

**Az egyházi és állami költségvetés**

A pápa utazásainak költségeit általában – a nagyobb hányadtól a kisebb hányad felé haladva – a helyi egyház, a befogadó-meghívó állam és a Vatikán viseli.

A magyarországi 1990-es gyűjtésből, a hívek adományaiból, a perselybevételeknek erre a célra fordított 10 százalékából csaknem 30 millió forint gyűlt össze a pápa látogatására. A német, osztrák, olasz püspöki karok és néhány amerikai püspök anyagilag járult hozzá a rendezés költségeihez. A „természetbeni" juttatások mértéke kevéssé ismert. (Az például tudott dolog, hogy a szombathelyi mise kivitelezésének minden költségét az osztrák püspöki kar vállalta.) Az eseménnyel összeegyeztethető keretek között a püspöki kar igyekezett szponzorokat keresni. Mintegy 100 millió forintra tehető az az összeg, amelyet a Kereskedelmi Bank, a Magyar Hitelbank, a Budapest Bank, a Microsystem és néhány más cég áldozott az ügyre. Az OTP egymaga 20 millió forintot adott, továbbá a Magyar Külkereskedelmi Bank a Szent István-bazilika restaurálásához és a pápának a betegekkel és az öregekkel való találkozásához 10 millió forinttal járult hozzá. Más cégek diszkréten kezelték adományaikat, de az is ismert, hogy a Magyar Távközlési Vállalat, a Toshiba, az IBUSZ, a Kontrax, a Videoton, a Falco mindenképp hozzájárult a költségekhez, és az Atlasz, a Postabank, a Reálbank is a támogatók között volt. A látogatás rendezvényeinek hivatalos biztosítását a Hungária Biztosító Rt. vállalta, a Magyar Televízió pedig 100 millió forintot fizetett a közvetítés jogáért.

A kegy- és műtárgyak, pénzérmék, bélyegek stb. értékesítéséből, emlékkönyvek, albumok, emlékérmek eladásából származó bevételek nem jelentettek számottevő hasznot, a pápa lába nyomát magán viselő ezerforintos szőnyegdarabokból vagy a pápai miséken látott fa- és vasszerkezet kiárusításából származó bevételek pedig nem egyházi kézbe kerültek. Jelentős egyházi (becslésem szerint 100-150 millió forintos) kiadást jelentettek viszont a sok százezer példányban kiadott – a szentmisékre és az ifjúsági találkozóra szánt – liturgikus könyvek. Mindent egybevetve, a rendelkezésre álló adatok alapján az egyház mintegy 260–360 milliót, más információk szerint, feltételezhetően ennél jóval többet áldozott a látogatásra.

Magyarországon a pápa látogatásának állami költségeiről nem kerültek nyilvánosságra pontos, részletes adatok. Annyi bizonyos, hogy az állam, a központi költségvetésből félmilliárdot áldozott erre a célra, ami egyben azt is jelenti, hogy minden magyar állampolgár, világnézettől és felekezettől függetlenül, fejenként átlagosan minimum körülbelül 50 forinttal járult hozzá a pápavizithez. Az állami kiadások főbb tételei – az *Áldás* című lap szerint – a következők voltak: létesítmény jellegű beruházások (infrastruktúra), tervezési, előkészítő munkák kiadásai (ideértve a propagandaanyagok kiadását), rendezvények szervezésének költségei, egészségügyi ellátás, közlekedés (a pápa és kíséretének közlekedésén túl például az ideiglenes határátkelőhelyek megnyitása), kereskedelmi, vendéglátói és idegenforgalmi kiadások, sajtótevékenység és protokolláris kiadások, a biztonság- és a személyi védelem kiadásai, valamint a látogatással kapcsolatos kulturális események, művészeti alkotások támogatása. Dr. Pálos Miklósnak, a Nemzeti Előkészítő Bizottság elnökének, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkárának egyik nyilatkozata szerint „a ráfordítások nagy része olyan beruházás, amely később is hasznosítható, és tegyük hozzá, hogy olyan, amire régóta vártak az adott helyszín lakói vagy intézményeinek dolgozói, de amire a pápalátogatás nélkül talán még sokáig várhatnának is" [39]. A ráfordítások másik részét szolgáltatás jellegűnek nevezte az államtitkár, amelyben a rendezvényeken részt vevő mintegy egymillió ember részesült.

Természetesen más oldalról is meg lehet közelíteni a félmilliárd forintos költségvetést. A Bazilika felújítása 100 millió forintba, a máriapócsi mise körülményeinek megteremtése 68,1 millió forintba került az ott eltöltendő 60, illetve 150 perc miatt. Az egyik országgyűlési képviselő (Iványi Gábor) ezzel kapcsolatban azt javasolta, hogy evangéliumi és praktikus okokból fordítsák a pénzt olyan helyszínek (például cigánytelepek) felújítására, amelyeknek ez ténylegesen előrelépést jelentene. Sokan megkérdőjelezték, hogy az eldugott Máriapócsnak miért kell nemzetközi szintű infrastruktúrával rendelkeznie a pápalátogatás után is, hogy miért nem lehetett más, kevésbé beruházás-igényes búcsújáró helyszínt választani a látogatás céljául.

A költségekről egyházi részről úgy nyilatkoztak, hogy „a félmilliárd csak azoknak a szolgáltatásoknak teremtette meg az alapját, amelyeket más országokban is az állam szokott magára vállalni" [40]. Ez minden bizonnyal így is van, hiszen csak a magyar honvédség közreműködésének értékét a Honvédelmi Minisztérium 85 millió forintra becsülte, holott az Országgyűlés által jóváhagyott költségvetés ennek alig kevesebb mint a felét hagyta jóvá. (Csak a honvédség üzemanyagköltsége körülbelül 30 millió forintot tett ki!) A Budapesti Rendőr-főkapitányság 12 millió forintja sem szerepelt eredetileg a hivatalos kimutatásokban, tehát az állam a jóváhagyott költségvetésen túl is jócskán áldozott az ügyre.

A kormányőrség „az amúgy is szerény költségvetésből próbálja kigazdálkodni a felmerülő költségeket, állították, és remélték, hogy kompenzálják kiadásaikat, ellenkező esetben ugyanis előfordul, hogy az ősz végére nem marad pénzük benzinre" [41].

Az önkormányzatok nehéz körülményeik miatt a látogatás ürügyén akartak a központi költségvetésből minél többet markolni, a látogatást is fel kívánták használni arra, hogy égető anyagi gondjaikat megoldják. (A pápalátogatás színhelyéül szolgáló városok közül Debrecen 35 millió, Pécs 64 millió forintot igényelt, és kapott 5, illetve 32 milliót. A saját, erre a célra szánt költségeiket 3–8 millióval lépték túl.)

A fentiekből tehát kiderül, hogy a központi költségvetésnek a parlament által jóváhagyott 500 millió forintjából 300 millió forintot fordítottak a megrendezésre, és 200 millió forint lényegében előrehozott, célirányos beruházásnak számít (helyi önkormányzatoknál). Az is tudható, hogy a tárcák több száz millió forinttal túllépték a költségvetést, tehát ez szintén – valamilyen úton-módon – központi kasszából került kifizetésre. Az önkormányzatok ötmilliós tételekkel járultak hozzá a kapott pénzhez. Ha a felsoroltakat összeadjuk, akkor reálisnak tűnik az a becsült összeg, amely 1,2 milliárd forintban határozza meg a látogatás összköltségét. Ebben az esetben a pápalátogatáshoz minden magyar állampolgár átlagosan körülbelül 100 forinttal járult hozzá. (A világ négy legveszélyeztetettebb embere között szintén nyilvántartott George Bush fogadása 1989-ben 20 millió forintba került.)

Ha ezt az 1,2 milliárdos kiadást összehasonlítjuk a pápának a Svájcban 1984-ben tett ötnapos, Ausztriában 1988-ban tett négynapos, Czestochowában 1991-ben tett kétnapos látogatásának 2,5 millió frankos (mai átváltási kulccsal számolva körülbelül 125 millió forintos), 360 millió schillinges (körülbelül 215 millió forintos), illetve 4 milliárd lírás (körülbelül 2,5 millió forintos) költségével, akkor a magyar vizit költségei túlzottan nagynak tűnnek. Voltaképpen ezt támasztja alá a Magyar Közvélemény-kutató Intézetnek a pápalátogatás előtt készült felmérése is. A közvélemény-kutatás szerint ugyanis, iskolai végzettségtől, felekezeti hovatartozástól függetlenül – arányait tekintve azonban lényegesen eltérő mértékben, de – a többség véleménye az volt, hogy a látogatás költsége nagyobb, mint annak haszna [42].

A látogatás költségcentrikus megközelítésének sokkal inkább politikai, mintsem gazdasági okai vannak. (Közel sem keltett ekkora felháborodást az, amikor az Országgyűlés az ózdi kohászat megsegítésére vagy a honvédelmi kiadások tervezettnél nagyobb növelésére szavazott meg egymilliárd forint körüli összeget.) Az ellenzék és a sajtó egy része remekül – és mint azt a közvélemény-kutatás is bizonyítja, eredményesen – használta ki a koalíciós pártok e téren mutatott gyengéit, továbbá a katolikus egyháznak a nyilvánosságot mellőző magatartását.

### A pápalátogatás mérlege

Magyarországon a közel 7,1 millió s a vasárnapi szentmiséken rendszeresen részt vevő 800-900 ezer katolikusnak, a közel 3000 fős papságnak, a 100-200 ezer lelket számláló bázisközösségi (lelkiségi) mozgalmak tagjainak három év állt a rendelkezésére, hogy felkészüljön a pápalátogatásra [43].

Tudjuk azt, hogy a pápa által felkeresett egyházmegyék közül például a szombathelyi egyházmegyében a papok havi rekollekciók alkalmával elmélkedtek a pápa enciklikáiról, a hívők egy része gyalogos zarándoklaton vett részt Gencsapátiban, a felnőtt hívek számára négy lelki napot, az ifjúság számára két találkozót szerveztek, egy újságot és két könyvet jelentettek meg, valamint három időszakos kiállítást rendeztek [44]; hogy a váci egyházmegyében sok család körében talált pozitív visszhangra a közös családi imára való felhívás, amely a pápalátogatás hatására született [45]; hogy közvetlenül a látogatás előtt a püspöki kar arra kérte a hívőket, hogy „gyónásban megtisztult lélekkel várják a Szentatyát" [46]; hogy a százezer példányban az ország összes plébániáján hozzáférhető katolikus hetilap számos „ráhangoló" írás mellett a pápaság és a Vatikán kapcsolatáról, a pápa enciklikáiról közölt cikksorozatot; hogy megjelent a pápának néhány műve, illetőleg számos, a pápával, a pápasággal foglalkozó könyv.

Ezen adatok tükrében – még akkor is, ha a felsorolás nem teljes – egyet kell érteni Rosdy Pál katolikus újságíróval abban, hogy a látogatás lelki előkészületeit kevesellni lehet [47]. Én inkább azokkal értek egyet, akik azon az álláspontonvannak, hogy a katolikus lakosságot nem sikerült lelkileg fölkészíteni a látogatásra.

A püspöki karnak a pápalátogatást követő első ülésén (szeptember) „kiemelt helyet kapott a pápalátogatás értékelése", ennek során „a pápabeszéd egyes pontjairól a megyés főpásztorok tartottak rövid magyarázatot, amit azután megbeszéltek" [48]. A pápalátogatás anyagi mérlegét is elkészítették, de ezt nem hozták nyilvánosságra. A *Kurírban* [49] napvilágot látott híreket cáfolandó egyházi sajtónyilatkozatokból tudható, hogy az „Apostoli Szentszéknek nincs szándékában jelentős változásokat eszközölni a püspöki karban" [50], és hogy „a lényeges dolgokban" „megvan a törekvés az egységre és a kollegiális összetartozásra a püspöki karon belül" [51]. Tényként kell elfogadnunk, hogy bár személyi változás nem történt – több határozott cáfolat ellenére –, viták vannak az egyházon belül [52], s a közös lelkipásztori terv kidolgozásáról, a Püspökkari Titkárság felállításáról, az egyházmegyei zsinatok megszervezéséről, a korszerű lelkipásztorkodás alapvető irányelveinek kidolgozásáról (a pápa által megnevezett feladatok végrehajtásáról) ma még keveset lehet tudni, s a világi hírek bevonása továbbra is várat magára. Egyedül az „inkulturációs tevékenység", azaz az iskolai oktatás, az egyetemi ifjúság nevelése stb. terén fedezhető fel erős aktivitás.

**A pápalátogatás sikere**

Kétségtelen magyar egyházpolitikai és egyben politikai siker Bálint Lajos gyulafehérvári megyés püspök érsekké való kinevezése, a gyulafehérvári egyházmegyének érseki rangra való emelése. Az is kétségtelen viszont, hogy a Vatikán kompromisszuma áll eme döntés mögött, hiszen a nagyváradi és szatmári egyházmegye továbbra sem a gyulafehérvári, hanem a bukaresti érsekség alá tartozik.

A látogatás magas fokú szervezettsége, a jól előkészített és zavartalanul lebonyolított programok, a szép kiállítású, időben elkészült – a résztvevőknek ingyenesen adott – könyvek, jegyek, szóróanyagok miatt a látogatás szervezési szempontból joggal érdemelte ki a sikeres jelzőt.

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet felmérése szerint a 30 évesnél fiatalabbak körében 26,2 százalékkal (azaz 85,9 százalékra), a 30–39 évesek körében 4,4 százalékkal (azaz 88,2 százalékra), a 40–59 évesek körében 4 százalékkal (azaz 87,1 százalékra), a 60 évesek és ennél idősebbek körében 15,6 százalékkal (azaz 90,6 százalékra) nőtt azok száma, akik szerint a pápalátogatás növelte Magyarország nemzetközi népszerűségét. A nyolc osztálynál alacsonyabb végzettségűek esetében 62,3 százalékról 85,7 százalékra, a nyolc osztályt végzettek esetében 62,4 százalékról 73,8 százalékra, a középiskolai végzettségűek esetében 77,3 százalékról 78,8 százalékra, míg a főiskolát és egyetemet végzettek esetében 77,4 százalékról 79,1 százalékra nőtt azok száma, akik a pápalátogatást az egész ország számára hasznosnak ítélték. A pápalátogatást követően 50,3 százalékról 63,9 százalékra nőtt azok aránya, „akik szerint a látogatás erősítette a hívők és nem hívők közötti jó viszonyt" [53].

Ha ehhez még hozzávesszük a pápa beszédeinek megítélésével kapcsolatban az – általunk már korábban ismertetett – igen magas tetszési indexet, a pápalátogatás, legalábbis e számok tükrében, sikeres volt: II. János Pál pápa meghódította a magyarokat.

A látogatás súlyát, hatását természetesen nem csak ezen adatok jelzik. Számba kell venni a külföldi, a nemzetközi sajtó reagálásait is, azt a hatást, amelyet a pápa magyarországi látogatása

külföldön kiváltott, amelytől a szervezők Magyarország tekintélyének, imázsának növekedését várták. Bár több mint hétszáz magyar és külföldi újságíró akreditáltatta magát az eseményre, és jó néhány tévétársaság röpítette világgá a híreket, meg kell állapítani, hogy a várakozások ezen a téren sem teljesültek. A világ a Karol Wojtyla pápává választása óta eltelt tizenhárom év alatt már hozzászokott utazásaihoz, és tegyük hozzá, hozzászokott a magyarországi demokratikus, békés és eredményes átalakulás eseményeihez is. A világot – talán érthetően – jobban érdekelte Jugoszlávia és a minden mást kiszorító szovjet puccskísérlet híre. Igazi hírértékű közleményt a pápának a Janajev-puccs másnapján tett, Gorbacsovot méltató szavai jelentettek, amihez esetleg hozzá fogja tenni a történetírás, hogy azok Budapesten hangzottak el.

**Mi történt a pápaüzenet szellemiségével?**

Ha a pápalátogatás óta eltelt időszak közéleti és egyházi történéseit, illetve a történések hiányát nézzük, és az eredmények oldaláról közelítünk a látogatáshoz, szintén nem egyértelműen biztató a kép. A pápa által meghirdetett szeretet civilizációja valószínűleg nem Kónya Imre tanulmánya nyomán, nem is a kormányzat és a köztársasági elnök között elmérgesedő vita, a Zétényi–Takács-féle törvény, a Demokratikus Charta körül kialakult helyzet, a televízió és a rádió körül állandóan megújuló vagy a pártokon belül és a pártok között a parlamenti üléseken is tapasztalható durva viták, vádaskodások nyomán fog létrejönni.

A jelek szerint a püspöki kar és a magyar katolikus egyház sem képes könnyen megbirkózni a pápától kapott feladatokkal. Mint azt Lukács Lászlónak az *Új Emberben*, majd a *Katolikus Szemlében* közzétett értékelő írásaiból, az azóta összehívott püspökkari ülésekről nyilvánosságra hozott beszámolókból, a magyar püspököknek az Európával foglalkozó rendkívüli püspöki szinóduson való részvételéből kitűnik: a katolikus egyház, a hierarchia nem képes, nem tud vagy nem akar hozzálátni a pápa által „rászignált" feladatok megvalósításához, illetőleg nem érti vagy nem akarja érteni a pápa üzenetének lényegét [54].

Úgy tűnik, hogy a magyar katolikus hierarchia, más meglátogatott katolikus egyházakhoz hasonlóan, azt hallja ki a pápabeszédekből, amit ő akar, s változatlanul teljesen lekötik az egyébként igen fontos abortusz vagy az egyházi javak visszaigénylésének kérdései. Nem kíván aktívan fellépni régiónk válságövezeteiben, továbbra sem képes karitatív tevékenységre a háborús területeken, továbbra is „kolduló" és nem adakozó attitűddel telített. Elképzelhető, hogy ezek is hozzájárulnak ahhoz, hogy növekszik a kisegyházak, szekták száma és létszáma.

Természetesen igazuk van mindazoknak, akik a magyar egyház helyzetét tágabb egyházpolitikai összefüggésbe helyezve szemlélik. A Vatikán – 1978-tól kezdve II. János Pál pápa irányításával folytatott – „keleti politikája" nem tárgya semmilyen önkritikának. Illogikus lenne tehát, ha a magyar és a kelet-európai katolikus egyházak másként viselkednének.

Pedig – ahogyan azt egyébként a pápa maga is hangsúlyozta – térségünkben különösen fontos szerep vár a legnagyobb magyar egyházra, a számok szerint a legnépesebb magyar intézményre („tömegszervezetre"). Az ország erkölcsi, gazdasági megújulása, felzárkózása, jövőjének alakulása nem kis mértékben attól is függ, hogy azok az egyházak, amelyek bírják a lakosság bizalmát, miként gondolkodnak, cselekednek, milyen hatást fejtenek ki, aktivitásukkal vagy passzivitásukkal milyen irányba terelik az eseményeket. Ilyen értelemben a mindezekre figyelmeztető, ezeket a kérdéseket fölvető 1991. augusztusi pápalátogatás nagy jelentőségű, az egész ország jövőjét befolyásoló fontos esemény volt.

**Hivatkozások és jegyzetek**


[1] II. János Pál pápa hivatalos neveit és címeit az 1979-es Annuario Pontificio szerint közli a *Mérleg*, 1989. 4. szám 384. o.

[2] A meghívás dokumentumai. *Áldás*, 1. szám, 1991. augusztus 12.

[3] Uo.

[4] Kristóf Attila interjúja Antall Józseffel. *Magyar Nemzet*, 1990. december 23. és *Népszabadság*, 1991. szeptember 18.

[5] II. János Pál pápa magyarországi látogatására. *Ökumenikus Tanulmányi Füzetek,* 1. szám, Budapest, 1991. június 12.

[6] Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról. *Áldás,* 1. szám, 1991. augusztus 12.
„A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1991. június végén – július elején közvélemény-kutatást végzett a pápalátogatás megítéléséről. A kutatás során a felnőtt népességet reprezentáló 1500 személyt kérdeztek meg. A »minta« megoszlása nem, kor, iskolai végzettség, a lakóhely típusa és a felekezeti hovatartozás szerint megegyezik a felnőtt lakosság egészével." Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról. Uo.

[7] Tomka Miklós: *Magyar katolicizmus 1991.* Budapest, 1991, OLI-KTA, 49. o.

[8] Uo.

[9] Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról, előzőleg és utólag. *Új Ember,* 1991. szeptember 29.

[10] *Magyar Hírlap,* 1991. augusztus 21. és *Magyar Nemzet,* 1991. augusztus 22.

[11] A találkozó után két nappal az angol AC/DC együttes koncertjén 500, 800 és 1000 forintos jegyek mellett mintegy 80 ezer fiatal volt jelen a Népstadionban.

[12] „Megtisztult lélekkel várjuk a Szentatyát!" (Interjú Paskai Lászlóval). *Áldás,* 1. szám, 1991. augusztus 12.

[13] A rádió élő közvetítései 1245 percet, az ehhez kapcsolódó információszolgáltató műsorok 2430 percet tettek ki.

[14] Török József: *Péter vándorúton.* Budapest, 1991, Mentor-Mont Kft.

[15] A Parlament előtt, Máriapócson az úrangyala előtt és a Hősök terén elmondott szentmise végén mondott rövidebb beszédet.

[16] Szabó Ferenc: Hogyan készült a Szentatya magyarországi útjára? *Új Ember,* 1991. augusztus 25.

[17] Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról, előzőleg és utólag. *Új Ember,* 1991. szeptember 29.

[18] Lukács László: A Szentatyával – egyházunk megújulásáért. A pápa szól hozzánk. *Katolikus Szemle,* 1991. 3–4. szám 107–127. o.

[19] Az ellentéteken felülemelkedve. *Mérleg,* 1991. 3. szám 231. o.

[20] *Magyar Narancs,* 1991. augusztus 8. (Pápamelléklet).
Eörsi István: Miért írtam bökverset a pápalátogatásról? *Magyar Narancs,* 1991. október 9. *Anarchista újság,* 1991. 4. szám.

[21] Falak. *Új Ember,* 1991. szeptember 1.
- elmer -: A narancs íze. *Új Ember,* 1991. szeptember 15.
Fidesz-képviselők a Magyar Narancsról. *Új Ember,* 1991. szeptember 29.

[22] Az ellentéteken felülemelkedve. *Mérleg,* 1991. 3. szám 226–232. o.

[23] Virt László: Várjuk a pápát. *Egyházfórum,* 1990. 1. szám 122–129. o.

[24] Szabó Ferenc: A pápa magyarországi látogatása mérlegéhez. *Távlatok,* 1991. 3. szám 74–87. o.

[25] *Katolikus Szemle,* 1991. 3–4. szám.

[26] Bulányi György: Lengyel pápa. *„Érted vagyok",* 1991. 2–3. szám.

[27] A Bokor üzenete. *Beszélő,* 1991. augusztus 17.; Egyház és pártállam. (A Bokor bázisközösség levele a pápához) *Magyar Hírlap,* 1991. augusztus 14.

[28] II. János Pál pápa magyarországi látogatására. *Ökumenikus Tanulmányi Füzetek,* 1. szám.

[29] Hafenscher Károly: Pápalátogatás Magyarországon. *Diakonia,* 1991. 1. szám 72–73. o.
Párbeszéd a pápa látogatásáról. *Református Egyház,* 1991. szeptember.
*Evangélikus Élet,* 1991. július 28.; augusztus 4.; szeptember 1.; szeptember 8.

[30] Márczi Imre: Miért jön a pápa Magyarországra? *Fárosz,* 1991. 6. szám.
G. S.: Pápalátogatás. *Békehírnök,* 1991. augusztus 18.

[31] *Áldás,* 1991. 1–9. szám 1991. augusztus 12–23.

[32] Kada Lajos portré. (Linder András – Horváth Zoltán) *HVG,* 1991. június 29.
„Habemus Papam". *Figyelő,* 1991. augusztus 15.
Habemus papam! *HVG,* 1991. í 3.

Pápalátogatás – profán háttérrel. *HVG,* 1991. augusztus 17.
Szentszéki reklám. *HVG,* 1991. augusztus 17.
Gerlóczy Ferenc: A Szent Jobb és a profán bal. *HVG,* 1991. augusztus 17.
Magyar Péter: A birodalom folyosóin. *Figyelő,* 1991. augusztus 29.

[33] Wildmann János: a Vatikán keleti politikája Magyarországon. *Beszélő,* 1991. augusztus 17.
Sajtószemle. *Beszélő,* 1991. augusztus 17.
Bulányi György: Seregély érsek és a Bokor. *Beszélő,* 1991. augusztus 17.
Könyves László: Az emberhalász. *Beszélő,* 1991. augusztus 31.
- g: A pápa és a zsidók. *Beszélő,* 1991. augusztus 31.
Iványi Gábor: „A Krisztus mikor eljő, tehet-e majd több csodát azoknál, amelyeket ez tett?" *Beszélő,* 1991. augusztus 31.

[34] Mészöly Miklós: És leszáll Babilonban… *168 Óra,* 1991. 120.
Lengyel László: Sóhaj. *168 Óra,* 1991. augusztus 20.

[35] *Rubicon,* 1991. 6. szám.

[36] Pápaság és a magyarok. *Magyar Honvéd,* 1991. augusztus 16. 23. o.
Őszentsége „katonái". *Magyar Honvéd,* 1991. augusztus 30.

[37] Csalog Zsolt: Reklamáció. *Magyar Hírlap,* 1991. augusztus 22.

[38] *Áldás,* 9. szám, 1991. augusztus 23. 11. o.

[39] A. S.: A visszaszerzett szabadság jegyében. (Interjú dr. Pálos Miklóssal) *Áldás,* 4. szám, 1991. augusztus 17.

[40] 500 millió: mire elég? *Népszabadság,* 1991. augusztus 14.

[41] Sabjanics István alezredes, a kormányőrség megbízott parancsnoka. *Népszabadság,* 1991. augusztus 14.

[42] Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról. I. m.

[43] Tomka Miklós: *Magyar katolicizmus 1991.* I. m. 19. o.

[44] Beszélgetés dr. Konkoly István szombathelyi megyéspüspökkel. *Áldás,* 9. szám, 1991. augusztus 23.

[45] Marosi Izidor váci megyéspüspök: A múlt, a jelen, a jövő. *Áldás,* 6. szám, 1991. augusztus 16.

[46] Paskai László: Megtisztult lélekkel várjuk a Szentatyát! *Áldás,* 1. szám, 1991. augusztus 12.

[47] Rosdy Pál: Sikeres vagy eredményes? A pápa szól hozzánk. *Katolikus Szemle,* Róma, 1991. 3–4. szám 148. o.

[48] A püspöki kar ülése. *Új Ember,* 1991. október 6.

[49] Stoffán: Egy(házból) kettő? *Magyar Kurír,* 1991. szeptember 30.

[50] Seregély István által kiadott közlemény. *Új Ember,* 1991. október 13.

[51] Szembenézni a múlttal. (Beszélgetés Dankó László kalocsai érsekkel) *Új Ember,* 1991. november 3.

[52] Ennek egyik jele a Gyulay Endrének, a szeged-csanádi r. k. püspöknek és Bulányi Györgynek, a Bokor r. k. bázisközösség vezetőjének a *Népszabadság* hasábjain kibontakozó vitája. (1991. november 9.; 1992. január 18.; 1992. január 22.)

[53] Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról, előzőleg és utólag. I. m.

[54] A hierarchia értetlenségét, a fáziskésést szimbolizálja a püspöki kar ajándéka is. Az MKPK féldrágakövekkel ékesített ezüstözött tiarát ajándékozott annak a pápának, aki – VI. Pál pápához és I. János Pál pápához hasonlóan – eltekintett a pápává koronázástól, aki a magyar püspöki karhoz intézett beszédében egyértelműen a szerényebb vallási külsőre hívta fel a figyelmet. (*II. János Pál pápa Magyarországi látogatása. A Szentatya beszédeinek magyar nyelvű fordítása.* Budapest, MKPK Sajtóiroda 1991, 72. o. második bekezdés.)

*Társadalmi Szemle, 1992. 5. szám 24–40. oldal*

# Isten neve: Jehova

Nem kellett sokáig várnom. A második nap délutánján a Kálvin téri aluljáróban végre megszólított két harminc év körüli fiatalember. Udvariasan elnézést kértek tőlem, amiért megzavarnak az újságolvasásban, de – mint mondták – szeretnének feltenni néhány kérdést: Milyen vallású vagyok, hiszek-e Jehovában? A második találkozásra Rákoskeresztúron, újdonsült ismerőseim földszintes, kertes otthonában került sor. Egyszerű berendezés, takaros három szoba összkomfort fogadott, és meleg barátság. Vendéglátóim meghívták közösségvezetőjük egyikét, a negyvenkét éves volt élsportolót, Z. Jánost. Mielőtt Jánossal messzebbre mentünk volna a beszélgetésben, megkérdeztem, mit szólna ahhoz, ha elővenném magnómat. Udvariasan, de határozattan utasított el, mondván, hogy ehhez az idősebbek (vének) véleményét – engedélyét – kell kikérni, de valójában világnézetük szerint sem nagyon tehetik azt meg, hogy kamera elé álljanak, lefényképezzék őket, vagy magnós interjút készítsenek velük. Sokkal inkább szeretnek beszélgetni, egyenként elmondani gondolataikat. Így emlékezetemre, a rögtön utána készült jegyzeteimre hagyatkozva, fiktív neveket használva írom le most a Jehova-tanúknál tett látogatásaimat.

Jánosról sok minden elmondható, csak az nem, hogy tipikus eset. Kommunista értelmiségi családból származik, és bár egyetemre nem sikerült bejutnia, testnevelési főiskolát végzett, két idegen nyelvet beszél, bejárta szinte az egész világot. Mint a Budapesti Honvéd olimpiát megjárt, válogatott sportolója, tíz évig volt hivatásos katonatiszti állományban. Választott sportágában a világranglista tizennegyedik helyéig jutott, amikor megtért, és a Magyarországi Jehova Tanúi felekezet tagja lett. Nem ment ez azért olyan simán! Világéletében kereső ember volt, ezért megfordult katolikusnál, reformadventistáknál, adventistáknál, baptistáknál, nazarénusoknál, sőt még a katolikus Bulányi-féle bázisközösségben is. A számára legszimpatikusabb baptisták közé másfél évig járt, de az egyik „bulányistával” is egy egy évig tartó beszélgetésbe bonyolódott.

1982-ben, úgy, mint most engem, feleségét szólították meg a Jehova-tanúk, akikkel azután két évig tanulmányozta a Bibliát. Előállt az a furcsa eset – papíron legalábbis –, hogy hivatásos katonaként lett tagja a katonai szolgálatot elutasító gyülekezetnek. Pontosabban: mire bemerítkezett (megkeresztelkedett), szakított múltjával is, otthagyta a sportot és vele együtt katonatiszti munkahelyét. Felesége révén került ugyan kapcsolatba a számára új vallással, felesége és gyermekei mégsem lettek tagjai a gyülekezetnek. Harminchét évesen foglalkozást választott, olyat, amiből el is tudja tartani családját, és olyat, ami mellett jut elég idő a megismert hit gyakorlására. Újságkihordó, kéményseprő, majd általános iskolai testnevelő tanár lett. A pénz kevés, de megélnek. „A döntés volt nehéz, aztán ment minden” – mondta, mert hiszen a fő munka, a hivatás, az Isten igéjének a hirdetésében áll, a pénzkeresés, az állás másodlagos. Mindemellett szavaiból az is kiderült, hogy a másodlagosan végzett munkát mintaszerűen, kitüntetések nélkül, de közmegelégedésre, lelkesen végzi. Az elmúlt három év során a Kőrösi Csoma Sándor nyelviskolában megtanult héberül, hogy eredetiben olvashassa a Bibliát, és hogy hitelesebben hirdethesse az Igét. Ha hébertudásának mélységéről nem is tudtam meggyőződni, azt tapasztaltam, hogy meggyőzően érvel a jövendölések, próféciák és ez egyetemes történelem eseményeinek egybeesése mellett.

Laciékkal már nem a meghívott véletlen hozott össze, hanem a szerencse. Katolikus szolgálatmegtagadók tárgyalásaira voltam „hivatalos” a Legfelsőbb Bíróság Stollár Béla utcai épületébe. Lacit, a huszonhárom éves egygyermekes apát, angyalföldi lakost, hadköteles személyt a tartalékos katonai szolgálat megtagadása miatt tíz hónap szabadságveszésre ítélték. Tárgyalásán nyugodtan, a világ legtermészetesebb hangján válaszolgatott a feltett kérdésekre. Nem volt meglepve azon, hogy hitéért elítélik, hogy magatartása büntetőjogi következményekkel jár. Az ítéletet tudomásul vette, meg sem lepődött. A végrehajtásáig még hónapok voltak hátra, így többször meglátogathattam Laciékat.

Első látogatásom majdnem kudarccal végződött, mert előző élményeim nyomán nem tudtam elképzelni, hogy valóban lakhatnak olyan lepusztult helyen Jehova-tanúk, ahová a megadott cím invitált. Külvárosi putrilakások egymáshoz ragasztott épületecskéi. Elhagyatottság, elhanyagoltság, udvari vécé. Megütközésem csak a beljebb kerülésig tartott: Laciék lakrésze otthonos és komfortos. A lakhelyválasztás története sem váratott sokáig magára. Szabolcs-Szatmár megyéből ingázva járt Pestre dolgozni Laci. Hét közben a vállalat rideg munkásszállásán lakott, hétvégén hazautazott. A munkanélküliségből, a nyomorból jött a fővárosba szerencsét próbálni. A szerencse nem nagyon akaródzott összejönni, maradt

a segédmunka, a haverok, a pia és a nők. Az ingázás második évében a vonaton találkozott Zsolttal, aki hozzá hasonlóan kezdte, de megtért, Jehova tanúja lett belőle. Egy évvel később Laci bemerítkezett, másfél évre rá feleségül vett egy közösségbeli leányt. Potom pénzért megvették a putrit, és Zsolttal, közösségi tagokkal helyrepofozták. Szűken vannak, meg el is akarnak menni, Lacika mellé kistestvért is szeretnének, de hát nemigen van hová menni, és nemigen van miből továbblépni. Laci egy takarítóbrigád tagja, hatra jár, és tízre, tizenegyre már otthon van. Jól, de keveset dolgozik, ezért keveset is keres. Lacinak nem okozott fejtörést, mi lesz vele és a családjával, ha börtönben lesz. Ő a hittestvérei közé fog kerülni, családját a közösség anyagilag támogatni fogja, és többször lesznek náluk az összejövetelek: nem szenved senki semmiben hiányt. Laci felesége, aki „második generációs" Jehova-tanú, büszkén vállalta a bebörtönzött férj távollétében rá háruló feladatokat.

A Jehova Tanúi felekezetet Charles Taze Russel alapította az 1870-es években az amerikai Pennsylvania államban. A „kicsi bibliatanulmányozó körök" 1881-ben megalakítják a Sioni Őrtorony Traktátus Társulatot. 1916-ra, Russell halálának évére a társulat újsága az *Őrtorony* nyolcvankét nyelven, kilencmillió példányban jelenik meg, és székhelye New York, Brooklyn. 1931 vízválasztó a társaság életében, ettől kezdve ugyanis már nem keresztények gyülekezeteként tartják őket számon, hanem valami egészen másként, leginkább szektaként. Míg az első nagy kongresszuson 1933-ban Chicagóban 360-an, addig az 1968-as, máig utolsó nagy New York-i kongresszusukon 250 ezren vesznek részt. Ma a brooklyni nagy központból irányítják a szinte az egész világon elterjedt, hárommilliónyi tagot számláló „világvallást".

A Jehova Tanúi felekezet tagjai fizikai munkások, szakmunkások, ritkán értelmiségiek. Az utóbbiak már mint diplomások térnek meg. Ennek oka az, hogy a katonaiszolgálat-megtagadás miatt eleve kirekesztődnek a felsőoktatási intézményekből, illetve nem tartják fontosnak a továbbtanulást. Nem intellektuális vallás, nincs dogmatikája, és nincs hivatásos papsága. Heti háromszor három-négy órás ötféle együttléti forma keretében könyveiket, folyóiratukat *(Őrtorony)* tanulmányozzák, a Biblia magyarázatával és teoretikus magyarázattal (a térítés szituatív gyakorlásával) foglalkoznak. A hitterjesztők a hét több napján a munkaterület pontos felosztása után, igen eltérő színvonalon, rámenősen végzik a térítést. A Biblia, a történelem vagy az aktuális események értelmezése nélkülözi a tudományosság kritériumait, ami által a dolgok leegyszerűsödnek, azonnal világossá és egyértelművé válnak. Tanításuk közérthető, integrálni képtelen, valódi és valótlan, komplett egész és szelektáltan heterogén egyszerre, dilettantizmusának mélyén kikristályosodott igazságok is meghúzódnak. A térítők gépiesen mondott szóözöne mögött hiteles élet áll, amely szavaiknak igazságtartalmat is kölcsönöz.

Úgy is élnek, ahogy azt a Biblia nyomán helyesnek gondolják. Életük minden szféráját alárendelik Jehova ügyének: olyan munkát vállalnak csak el – legyen bár társadalmi presztízse alacsony –, amely mellett jut idő tanulni, téríteni és egymást szeretni. Munkájukat tisztességesen elvégzik, szerény körülmények között élnek, a megtértet ténylegesen befogadják, és mindenben segítik. Családtisztelők, de a nagycsalád nem tartozik eszményeik közé. (Alkohol- és cigarettamentes életet élnek.)

Egyrészt az állam a leglojálisabb polgárait tisztelheti bennük, hiszen apolitikusak, a társadalmi porondon inaktívak, a vallásszabadságukért nem küzdenek. A velük gyakran megeső méltánytalanságokat nem hánytorgatják fel, becsületes adófizetők, minden létező szabályt következetesen betartanak, kivéve, ami ellenkezik a hittételeikkel. Másrészt – épp ezekből eredően – könnyű őket államellenesnek minősíteni, hiszen politikailag nem aktivizálhatók semmilyen aktuális eszme, rendszer irányába, nem zárkóztathatók föl tömegek mögé. Politikai közömbösségük, eskütevésre és katonai szolgálatra vonatkozó tilalmuk, az állami, világi vagy egyházi ünnepek semmibevétele miatt nagyon gyakran az üldözöttek között szerepeltek itthon és külföldön egyaránt. (A leghűségesebb és a leginkább behódolásra képtelen szekták egyike.)

A Jehova Tanúi által legfontosabbnak tartott negyvenkét hittétel közül egy vonatkozik a néveredetre (Isten neve: Jehova), kettő a Bibliával mint szent könyvvel, tizenegy Jézus Krisztus kilétével, kettő a Föld későbbi – Krisztus második eljövetele utáni – helyzetével foglalkozik. Három hittétel eszkatologikus, nyolc a halállal-újjászületéssel, egy a Sátánnal kapcsolatos. Nyolc szabály vonatkozik a gyülekezeti tag életvitelére, és egy a tanúságtételre. Egy-egy hittétel szól a teremtéstörténetről, az újszövetség létrejöttéről, a Biblia erkölcsi törvényeinek való engedelmességről, és az egyedül üdvözítő útról. A fegyverfogás és az eskütevés tilalmát tételesen nem találjuk meg ezek között, viszont két hittétellel – „engedelmeskedni kell a Biblia erkölcsi törvényeinek", és „minden emberi törvénynek

engedelmeskedni kell, amely nincs ellentétben Isten törvényével" – összefüggésbe hozható. A mögöttük felsorakoztatott szentírási érvekről, azaz bibliai helyekről azonban átnézésük után megállapítható, hogy egyikük sem hozható konkrét összefüggésbe a fegyverfogás megtagadásával, azok a keresztényi szenvedésről, a tanúságtételért kijáró szenvedés elviseléséről szólnak.

A Jehova Tanúi felekezetre mint szervezetre sok egyéb mellett az egység, a zártság és a hierarchizáltság a jellemző. A brooklyni központ által kiadott tananyagot, bibliatanulmányokat, kiadványokat tanulmányozzák. (A magyar nyelvű fordítások Amerikában és Jugoszláviában készülnek.) Ez ad nekik egységet. Minden látszat ellenére közösségeik zártak. Ahhoz, hogy valaki bekerülhessen közéjük az utcáról, számos dolog szükséges. Leginkább az, hogy az illető megváltozzék, hagyjon ott mindent, ami ellenkezik a gyülekezet tanításával. Járjon el hosszabb időn keresztül, hetente többször sok órára a kezdők számára meghirdetett közösségbe. Ha lényeges, az életvitelt érintő kérdésekben egyértelmű változás következett be, akkor lehet valaki – bemerítkezés után – Jehova-tanú. A hazánkban mintegy harmincezer tagot számláló felekezet élén a Vének Tanácsa (Országos Központ), ennek élén az Országszolga áll. A hat körzet vezetését (Szabolcs-Szatmár, Békés, Hajdú-Bihar, Borsod, Nógrád, Zala) egy-egy körzetszolga látja el. A körzetek további tizenkilenc alkörzetre, az alkörzetek gyülekezetekre, a gyülekezetek csoportokra, tanulmányi közösségekre tagolódnak. Az utóbbiak irányítását a csoportszolga, a „vén" végzi. A gyülekezetben különböző tisztségviselők irányítják a munkát (területi, kihirdető, iskolaszolga stb.). A vezetőnek jelentős, szinte korlátlan vallási hatalma van. Bibliaértelmezési kérdésekben, a mindennapi élet dolgaiban szava, véleménye ügydöntő, megfellebbezhetetlen igazság.

Magyarországon az 1910-es évek óta élnek Jehova-tanúk, 1913 óta jelenik meg magyar nyelven is *Őrtorony* című lapjuk. A felekezet első virágkora a húszas évekre tehető, amikor is Kolozsvár jelenti a vallási központot. Ettől kezdve állandó támadások érik őket mind a történelmi egyházak, mind pedig az állam részéről. 1929-ben egy belügyminiszteri rendelet külön figyelmet fordít a Jehova-tanúkra, tíz év múlva pedig betiltják a szektát. A második világháború idején a katonai szolgálatot megtagadó szektatagokat a hadbíróságok függelemsértés miatt ítélték börtönbüntetésre. A Magyarországi Jehova Tanúi életének a harmadik virágkora – a húszas évekbeli első, majd a gazdasági világválság körüli második virágkor után – 1946-ban jött el, amikor a korábbi betiltó rendelkezést hatálytalanították. (Hazai földön először 1947 júniusában Budapesten tartottak teokratikus kongresszust). Nem tartott sokáig a harmadik virágkor sem: az ötvenes évek elejétől kezdve „tanításuk szélsőséges, államellenes tartalma miatt" ismét el nem ismert felekezet lett, illegalitásba kényszerültek. 1980 körül, a téeszesítés időszakában ellenezték a földek kollektivizálását, „a mezőgazdaság szocialista átszervezését". A Dániel-akcióként ismertté vált mozgalmacska során – amely Szabolcs-Szatmár megyében volt a legerősebb – bírósági perekre is sor került. A hazai marxista vallástörténet-írás ezt az alapvetően vallásos megnyilvánulást a „szocialista állam elleni politikai elégedetlenség szítására irányuló retrográd törekvés"-ként értékelte. A Dániel-akció után cikkek jelentek meg „a mozgalom negatív politikai tevékenységének leleplezéséről".

A hetvenes évek végére megenyhült irányukban az állam, 1977-től kezdve lehetőségük nyílt arra, hogy úgynevezett nem fegyveres katonai szolgálatot teljesítsenek. S bár a lehetőséggel szinte egyáltalán nem éltek, és ezért a katonai szolgálatot megtagadó tagjaikat továbbra is elítélték, különösebben nem figyeltek rájuk, nem üldözték őket. Hivatalosan egészen a nyolcvanas évek közepéig tartotta magát az a nézet, miszerint a „Jehova Tanúi gyülekezet kifejezetten államellenes szekta", amelynek tanításában „a demagóg antikapitalizmus és a szocialista frázisok egyaránt megtalálhatók", továbbá akiket „ellenfeleink az ideológiai fellazítás eszközeként használnak fel". Ilyen történeti előzmények után örvendetes, hogy a nem jogutód nélkül megszűnt Állami Egyházügyi Hivatal az egyik utolsó megnyilvánulásaként „a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvény értelmében törvényesen elismert vallásfelekezetté nyilvánította a Magyarországi Jehova Tanúi vallási közösséget". Talán itt van a negyedik virágkor?

*Élet és Irodalom, 1989. július 21.*

# Egy kiállítás képei

A kiállítás helyszíne önmagában véve is sokatmondó. A hajdani orosz filmek mozijában, a volt Gorkij moziban a kommunizmus alatt is üldözött Magyarországi Jehova Tanúi felekezet száz évéről nyílt kiállítás. A heti kulturális ajánlatokból kimaradó kiállítás rendezői nem kaptak külön állami támogatást, és a Herman Nitsch kiállítással ellentétben a bezárásáért sem tüntettek. A gyülekezet, akárcsak a kiállítás, nincs az érdeklődés középpontjában, hiszen ők nem rendeznek a krisnásokéhoz hasonló utcai népünnepélyeket, nem övezik őket a Hit Gyülekezetéhez hasonló botrányok. Igaz persze, hogy a Gorkij mozi átépítésével nyert templomukat sem Makovecz Imre vagy Rajk László tervezte. Építkezéseik befejezéséhez nem számíthattak 200 millió forintra a kormány külön alapjából, mint ahogyan az a Pázmány Péter katolikus egyetem esetében történt. (Ez utóbbi azért érthető is, hiszen nem a miniszterelnököt kérték fel az avatóünnepség szónokának, és ők nem a millecentenáriumra várnak, hanem Jézus Krisztus eljövetelére.)

A Magyarországi Jehova Tanúi felekezet azon kevés egyházak közé tartozik, amelyeknek tagjai megfelelnek a kormány elvárásainak, mivel nemcsak papolnak a nagycsaládról, de vállalják is a sok gyereket. A történelmi egyházak híveivel szemben náluk ismeretlen a házasság előtti nemi élet és az abortusz. Ráadásul, ha nem is a legnagyobb összegű, de a legbecsületesebb adófizető állampolgárok közé tartoznak. Kétkezi munkával szerzik meg a mindennapit, vállalkozásaik megalapításánál a missziós szempontok és nem az egyéni érdekek dominálnak. Bár tizedet ők is fizetnek, de ebből nem futja egyházi paloták fenntartására, konferenciacsarnokok felhúzására és később üresen tátongó templomok építésére. Nem ismernek alantas munkát, és esetükben az államnak munkanélküli segélyre sem kell költenie.

Ha ilyen jóravalóak, akkor miként lehetséges az, hogy száz év után is csak mintegy negyvenezren vannak Magyarországon? Az állam miért nem kedveli őket, miért keverednek rendszeresen szekta hírébe, és miért lehetnek ők az új egyházalapítási törvény egyik be nem vallott céltáblája? A válasz rendkívül egyszerű, hiszen a történelmi egyházakkal – és tegyük hozzá, a Hit Gyülekezetével – ellentétben, náluk még nem következett be saját „konstantini fordulat”-uk. A Jehova Tanúinak legfőbb és semmivel soha nem ellensúlyozható halálos bűne az, hogy politikailag semlegesek. Nem politikai és evilági hatalomban gondolkodnak, mint az államok, a politikai rendszerek, a pártok és a világegyházak. Ők sohasem éltek semmilyen államegyházi vagy nemzetegyházi modellben, nem ülik meg az állami és nemzeti ünnepeket. Nem használták a hitleri Európában a „Heil Hitler” köszöntést, nem tettek esküt a hitleri, a sztálini, a kádári zászlókra, nem lettek pusztán a „belső reformálás” érdekében párttagok, nem volt békepapságuk és kollaboráns püspökük. A kislépések politikájának mondott, valójában elvtelen kompromisszumok sorozatából álló modell ismeretlen volt körükben.

Vezetőiknek a rendszerváltás után nem kellett lemondaniuk – nem úgy, mint a történelmi egyházak vezetőinek illett volna –, mert nem követtek el semmi politikailag és morálisan szégyellni valót. A katonai szolgálatot és a katonai vonatkozású munkákat háború és béke idején egyaránt megtagadták. A Harmadik Birodalomban ezért 20 ezren kerültek koncentrációs táborokba, a németországi börtönök 5-10 százalékát ők tették ki, még a megalázottak között is, külön a nekik készített lila háromszöggel a mellükön – a zsidókkal együtt – a legmegalázottabbak voltak. Radnótival együtt viselték a bori munkaszolgálat kínjait, majd a nyilasok végeztek sokukkal nyilvános kivégzéseken. Horthy és Rákosi börtöneiben három–kilenc éveket, Kádár börtöneiben kettő–négy éveket raboskodtak.

A keresztény egyházakkal és egyes vezetőikkel ellentétben a zsidóüldözés szele sohasem sodorta el őket, számukra mindig minden ember, származásra, vallásra, nemzetiségre való tekintet nélkül ember volt, és az is maradt. Vallásháborúkat nem robbantottak ki, háborúkban nem hogy nem vettek részt, de rendszeresen a háborúk első áldozatai között voltak. A történelmi egyházakkal ellentétben „Istenüket” nem küldték a „másik Istene” ellen harcba, katonazászlókat nem áldottak meg, a csaták előtt nem gyóntatták meg a rájuk bízott katonákat, hogy tiszta lélekkel öljenek vagy haljanak, tábori lelkészséget – a többiekhez felzárkózó Hit Gyülekezetével is ellentétben – még a rendszerváltás után sem létesítettek. A jugoszláv háború ellen sem vonultak ki ugyan az utcára, de sem a szerb, sem az albán, sem pedig a NATO-katonák között nem volt Jehova-tanú. A katolikus egyházzal ellentétben ők a jugoszláv háború idején sem keresték fel a miniszterelnököt, és nem adtak egyházi támogatást a magyar részvételhez. Ők nem népirtanak, és nem bombáznak, de támogatást sem adnak mindehhez az egyházi ingatlanokért, a

hitoktatói fizetések biztosításának ellentételezéseként. Nem szavaztak a NATO ellen, mert el sem mentek a szavazásra, de a történelmi egyházakkal és a Hit Gyülekezetével szemben nem is támogatták a NATO-csatlakozást.

A Jehova Tanúinak „bűnlajstroma" azonban nem ér itt véget. Mivel nem vesznek részt szavazásokon, és semmilyen közéleti tevékenységet nem fejtenek ki, egyetlen egy párt sem akarja megszólítani őket. Mivel a pártok nem számíthatnak szavazataikra, a hatalom megszerzésének vagy megtartásának szempontjából teljesen marginális csoportnak számítanak. Ha a tavalyi választásokba nyíltan és közvetlenül beleszóló történelmi egyházakra gondolunk, akkor ez a periférián is túli helyzet teljesen érthető. Érdekérvényesítő képességük a nullával egyenlő, hiszen ők nem bírnak parlamenti képviselettel, híveik állami hivatalokban nem dolgoznak, a miniszterelnök egyházi tanácsadói és az egyházi kapcsolatok főosztályának vezetői is az ellenérdekelt egyházak képviselőiből kerülnek ki.

A Tanúk másik, lehet, hogy még ennél is súlyosabb bűne az, hogy ebből a haszonelvű és főleg fogyasztói világból kilógnak. Nincsen gazdag vállalkozói rétegük, nem akarnak, és nem is tudnak úgy termelni és fogyasztani, mint a lakosság 70-80 százalékát kitevő történelmi és számos kisebb egyház tagjai. Ebben a tőkésített és multinacionalizált világban pedig keveset vagy mást és másként fogyasztani már több mint bűn.

A Jehova Tanúi több dologban hasonlítanak a Hit Gyülekezetéhez. A történelmi egyházak a Hit Gyülekezetét és a Jehova Tanúit egyaránt az Úr megszentelt szőlőjébe való betolakodóknak tartják, akik a hívek lelkéért folytatott kíméletlen marketingküzdelemben túl nagy sikereket érnek el. A rendszerváltás előtt az állam és az egyházak, a rendszerváltás után pedig az egyházak – néha állami segédlettel – mindkét gyülekezetet eltiprandó versenytársnak tekintették.

A Jehova Tanúi viszont számos dologban ugyanolyanok, mint a történelmi egyházak és általában véve az egyházak. Hit és erkölcs dolgában – és azon kívül is – ugyanúgy omnipotensnek gondolják magukat, úgy hiszik, hogy egyes-egyedül ők ismerik az igazságot, és ők tudják a biztos utat Istenhez és az üdvösséghez. Ugyanúgy intoleránsak azon tagjaikhoz (kiközösítik őket), akik nem tartják be szabályaikat; dogmatikai kérdésekben nézetkülönbségeket sem tűrnek meg. Ugyanolyan hierarchizált egyház, mint az összes többi, az Isten szava kizárólag a hierarchia legfelsőbb csúcsain lévő vezetőkön keresztül érkezhet, aki személyében szent és sérthetetlen. A legfelső ember és közvetlen környezete – ebben az esetben a brooklyni központ – mondja meg ellentmondást nem tűrve, hogy mi az Isten akarata. A Magyarországi Jehova Tanúi antimilitarizmusa is belső, szervezeti és gondolkodásbeli militarizmusból táplálkozik. A tanúk gyülekezetük parancsára nem fognak fegyvert, körükben a lelkiismeret szabadsága nem érvényesülhet. Térítési aktivitásukban és módjában is jelen van a verbális erőszak. A kiállítás képeit azonban – pro vagy kontra – még hosszan lehetne elemezni…

*„Érted vagyok", 1999. december*

# Apáca – pácban

Ezen a héten megkeresett az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának egyik kedves képviselője. Helyet foglaltunk az igazgatói irodában: én mint a jelenlegi megbízott igazgató, s ő mint reménybeli igazgató. Arról beszélgettünk, hogy kié lesz a jövőben ez a ház, ez az épület, amely pillanatnyilag a Bibó István Szakkollégiumé. A kedves hölgy nem hivatalos baráti látogatásának ugyanis az volt a célja, hogy egyrészt körülnézzen jövőbeli otthonukban (?), másrészt tájékozódjon arról, hogy a vitatott helyzetben mi, szakkollégisták hogyan képzeljük el az épület sorsát.

A viszonylag rövid beszélgetésben felvázoltam a kollégium történetét, illetőleg kitértem arra, hogy milyen konkrét lépéseket tettünk abba az irányba, hogy megtarthassuk az épületet. Tavasszal a választmány levélben fordult a Kari Tanácshoz, mely támogatta elképzelésünket, sőt Györgyi Kálmán, akkori dékánunk is mellénk állt. A problémáról folyamatosan tájékoztattuk a kar vezetését, akik ez ügyben megkeresték az országgyűlési képviselőket. Orbán Viktor a parlament egyik ülésén meg is említette kollégiumunk helyzetét. Én legutóbb az ELTE tanszékvezetőinek félévi tanácskozásán fordultam e tárgyban kérdéssel a rektor úrhoz, aki azt válaszolta, hogy ügyünkkel a dékán úr fog foglalkozni.

Beszéltem arról is, hogy a hallgatók nem igazán lelkesednek az apácarend beköltözéséért. Az épülettől nem szeretnénk megválni, az pedig nehezen elképzelhető, hogy önként és dalolva lemondjunk róla. Ennek a háznak megvan már a maga – általunk írt – története, ha tetszik történelme. A Rajk László Szakkollégiumban és nálunk indult el a szakkollégiumi mozgalom Magyarországon, itt bontott zászlót a Fidesz, a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör, illetőleg számos olyan rendezvényre került sor e ház falai között – gondolok itt a Bibó István-emlékkiállításra stb. –, amitől az itt lakók számára több ez, mint egy kollégium. Ez egy olyan intézmény, amelyet nem lehet úgy pótolni, hogy egy volt laktanyában, egy volt rendőrségi épületben vagy akár Lágymányoson egy vadonatúj épületben újjáalakítjuk, és kialakítunk egy hatvanfős kollégiumot, vagy pedig Budaörsön építünk még egy szárnyat a meglévő épületekhez. Ez nem pusztán hatvan-hatvannégy diák elhelyezésének a kérdése.

Lehet, hogy – első megközelítésben – szerepkonfliktusnak tűnik, hogy keresztény létemre nem tudok azonosulni a „keresztény” érdekekkel. Ez nem ideológiai, világnézeti kérdés, a konfliktus ilyen felvetése eleve félrevezető, eleve erőltetett.

Az ELTE nagyon nehéz anyagi helyzetben van, nincsenek építési lehetőségei. Az egyetem a Ménesi úti épületbe 1983 óta rengeteg pénzt fektetett be, illetve negyven éven át azt valaki gondozta, és karbantartotta, tehát jelentős összegeket áldozott rá.

Saját véleményem szerint az egyházról is kedvezőtlen benyomást keltene, ha a széles közvélemény előtt kiderülne, hogy egy olyan kollégiumi épületet követel vissza, amelyben most is diákok élnek, és szociális célokat szolgál. Határozott követelésével ugyanis az egyház nem azt éri el, hogy hívei száma gyarapodjék, hanem pont ellenkezőleg, tolakodó fellépése nyomán híveket veszíthet el, tehát tekintélye továbbra sem erősödik. Egyszóval nem szerencsés egy újraalakuló, társakat hívó, megújulni akaró apácarend számára, hogy egy működő kollégiumi épületet kíván visszakövetelni akkor, amikor számos más épületre is bejelentette igényét; akkor, amikor nem ez volt az „anyaháza”; akkor, amikor fel sem tudná tölteni a férőhelyeket; akkor, amikor valószínűleg jelentős átalakításokra kellene sort kerítenie. Egy biztos: a Ménesi úti épület a Nővéreknek is, és nekünk is nagyon tetszik…

*Szakkollégiumi Értesítő, 1990. 1. szám*

# A katonai lelkipásztorkodás

Egy olasz békemozgalmi plakát jut eszembe valahányszor katonai rendezvényen egyházi személyiségeket látok, amikor az augusztus 20-ai tisztavatás, katonai eskütétel, a honvédelmi nap, katonai-emlékmű-avatás alkalmával egyházak jelenlétéről számolnak be az újságok, amikor katonaizászló-szentelésről hallok, továbbá akkor, amikor egyházi rendezvényeken – olyanokon, mint Mindszenty József bíboros esztergomi temetése vagy II. János Pál pápa magyarországi látogatása – a katonaság aktív rendfenntartó tevékenységét tapasztalom, vagy akkor, amikor a tábori lelkészség bevezetéséről olvasok. A sematizált olasz békemozgalmi rajz három alakot ábrázol egy sorban a saját „egyenruhájában": a katonát, a papot és a polgárt. A tábornok a fegyverek, a püspök a kereszt, a polgár a jómód „biztonságából" kiáltja a plakátról ugyanazt a szót: pace.

Igazat szólnak mindannyian, hiszen az olasz, a magyar és negyven más ország kivételével valamennyi országban a polgár az általános hadkötelezettség alapján, hazájának védelme és a szigorú büntetés elkerülése, az ország és saját belső békéje miatt vonul be katonának. A katonatiszt a hivatását teljesítve az országért, az államért, a nemzetért, saját egzisztenciájáért, egyszóval a békéért él.

Az egyházak, elsősorban a történelmi egyházak szintén a béke érdekében teszik szakrális cselekménnyé a hadsereg rendezvényeit, s tábori lelkészként, papként, rabbiként szolgálják a békét, s a katonának kényszerített vallásos legénységet. Valamennyien, szervezetek és egyének egyaránt a békét kívánják, ezért kiálthatják egyszerre, folyamatosan és rendületlenül: béke.

### A tábori lelkészi szolgálat bevezetése

A magyar tábori lelkészség intézményének bevezetését mindhárman, a katona, a pap és a polgár egyaránt kívánták. A hadsereg és a római katolikus egyház közötti első hivatalos kapcsolatfelvételre 1989. szeptember 29-én, a fegyveres erők napján került sor, amikor is az ünnepségre meghívást kapott dr. Szenthelyi-Molnár István volt lelkész őrnagy is. Néhány nappal később – a saját nevében – beadvánnyal fordult a honvédelmi miniszterhez a tábori lelkészcég visszaállítása érdekében [1].

A választásokat követően a magyar állam mindent megtett, hogy az egyházakat „megnyerje a honvédelem ügyének, elfogadtassa velük a haza védelmének, a honvédség fenntartásának és a kötelező sorkatonai szolgálatnak a szükségességét" [2]. A Honvédelmi Minisztérium (HM) valamennyi (1993-ban 35), törvényben bejegyzett egyházzal és vallási felekezettel felvette a kapcsolatot, de a legjobb és legintenzívebb viszonyt a négy (katolikus, református, evangélikus, zsidó) történelmi egyházzal sikerült kialakítania.

Ennek egyik eredménye lett az, hogy 1991-től hazánk minden évben képviselteti magát az európai és az észak-amerikai vezető katonai lelkészek konferenciáján, amelynek 1993-ban Budapest adott otthont, s amelyet a HM szervezett az egyházak közreműködésével. A magyar katonák, a HM delegációi részt vettek a nemzetközi vallásos jellegű katonai találkozásokon (Czestochowa, Karlsruhe, Capistrano, Róma), továbbá az évenként megrendezett lourdes-i katolikus katonai zarándoklatokon.

A HM és a történelmi egyházak közösen dolgoztak azon, hogy Magyarországon minél hamarabb megszerveződjön a tábori lelkészi szolgálat (TLSZ). Már 1991 szeptemberében egyházi szakértők „költöztek" a HM-be (Aranyos Zoltán református lelkész, a többi között az Országos Béketanács Egyházközi Békebizottságának volt főtitkára, Tabódy István római katolikus főesperes, nyugállományú vezérőrnagy és Frönhlich Róbert rabbi). 1992 decemberében megalakult a HM Egyházi Szakértői Irodája (amelynek tagja lett Lipp László római katolikus pap és Szalay Tamás evangélikus lelkész is), amely az Egyházi Szakértői Iroda Katonai Lelkészi Hivatala nevet vette fel 1993 júniusában. Ezt követően 1994 januárjában a Magyar Köztársaság, illetve annak kormánya nevében Für Lajos, állami tisztségét tekintve honvédelmi miniszter, egyházi tisztségét tekintve református presbiter külön-külön megállapodást kötött a történelmi egyházak képviselőivel a TLSZ bevezetéséről. (A római katolikus egyház nevében az Apostoli Szentszék írta alá a megállapodást.)

A történelmi egyházakat – az egyházak papságát – nem volt nehéz meggyőzni arról, hogy szükség van rájuk a hadseregben is. Mint az Borovi Jenőnek, a hittudományi egyetem professzorának a HM irányítása alatt álló Zrínyi Kiadó gondozásában megjelent idézett művében pontosan nyomon követhető, a katonák lelki szolgálata egyidős a katonai szolgálattal. A tudományos igénnyel megírt munka részle-

tesen szól a katonai lelkipásztorkodás történetéről, köztük a görög katolikus, görögkeleti, protestáns és izraelita „lelkészekről”.

A bő dokumentáció láttán nem férhet kétség ahhoz, hogy a bevett vagy történeti egyházak képviselői – amikor azt az állam lehetővé tette, tehát csak 1919-ben, illetve 1951 és 1990 között nem – békeidőben vagy háborúban, a háború „igazságos” vagy „igazságtalan” jellegétől, a hadsereg politikai beállítottságától függetlenül mindig jelen voltak a hadseregekben.

A középkortól kezdve az egyházak szabályozták is katonalelkészeik tevékenységét. Különösen híres VI. Pius pápának az 1778. évi, az osztrák–magyar hadsereg részére adott úgynevezett brévéje [3], és a harminc évvel ezelőtti II. vatikáni zsinat dokumentuma, a püspökök lelkipásztori hitvallásáról szóló határozat (1965) vagy korunk pápájának „Spirituali militum curae” kezdetű apostoli rendelkezése (1986). A hadseregek és a katonák védőszentet is kaptak II. János Pál pápától: a magyar hadsereg védőszentjének, Hunyadi János katonatársának, a magyar földön elhunyt Kapisztrán Szent Jánosnak a személyében.

A római katolikus egyház a protestáns és az izraelita egyházakhoz képest mindig kiváltságos helyzetben volt, hiszen a kisebbségi helyzetben lévő nem katolikus egyházak katonalelkészei a katolikus katonai lelkészeknek voltak alárendelve. Az izraelita egyháznak sem az Osztrák–Magyar Monarchiában, sem pedig a Királyi Honvédség kötelékében nem volt joga, hogy lelkészi szervezetet állítson fel. (Az izraelita vallású katonák a helyileg illetékes rabbihoz fordulhattak lelki ügyeikkel.) Később, a második világháború idején az önálló munkaszolgálatos izraelita vallású részlegektől – azok büntető jellege miatt – még a saját katonalelkészi szervezet kiépítését is megtagadták.

Akkor, amikor Magyarországon a kelet-európai országokhoz hasonlóan megszűnt a katonalelkészi szolgálat (1951), a világ hat országában működött ilyen intézmény. (Lengyelországban nem hivatalosan ugyan, de mindig létezett.) Jelenleg harminc országban, köztük tíz európai országban működik római katolikus tábori püspöki hivatal a Szentszék által jóváhagyott alapszabálynak megfelelően.

A polgárok viszonyulásáról a tábori lelkészi szolgálathoz statisztikai adatok is rendelkezésünkre állnak. Az általános hadkötelezettség alapján bevonultatott katona állampolgárok 1990 végén és 1991 elején egy katonaszociológiai felmérés tanúsága szerint elsősorban a hadseregen belüli emberi viszonyoknak (66 százalék), másodsorban a sorkatonák érdekvédelmének a javítását (54 százalék), és csak sokadikként a vallásgyakorlás hadseregen belüli lehetőségének a biztosítását (14 százalék) tartották fontosnak [4]. A lelki gondozást 31 százalék igényelte, bizonytalan volt 55 százalék, s 14 százalékuk nem akart élni vele. A TLSZ felállításával a megkérdezettek húsz százaléka értett csak egyet, 22 százaléka ellenezte, és 61 százalékuk volt bizonytalan. (A hivatásos állomány körében végzett vizsgálat szerint a megkérdezettek 22 százaléka fogadta el, 39 százaléka utasította el, míg 33 százalékuk volt bizonytalan.)

A magukat vallásosnak és az egyház tanítását követőnek vallók 45,9 százaléka volt bizonytalan e kérdésben, s a megkérdezettek 39 százaléka a TLSZ által kínálandó lelki szolgáltatások közül semmilyet sem vett volna igénybe. A válaszolók 27 százaléka a laktanyán belüli, míg 48 százaléka a laktanyán kívüli vallásgyakorlást támogatta, a többiek a vegyes megoldást. (A hivatásos állományon belül ez az arány 12, 69 és 19 százalék volt.)

1993 végén az országos reprezentatív mintán, tehát a civil lakosság körében ugyancsak katona-szociológusok által végzett közvélemény-kutatás szerint a megkérdezettek 60 százaléka támogatta, 37 helytelenítette a tábori lelkészi szolgálat bevezetését. (Ezen belül a római katolikusok 62,3, a görög katolikusok 83,3, a reformátusok 62,3, az evangélikusok 41,2, az izraeliták 75,5, a baptisták 100, a Jehova Tanúinak 50, az egyéb felekezetek 66,7 százaléka támogatta.) [5]

### A tábori lelkészi szolgálat működése

Miután az 1993 júliusában az Országgyűlés lehetővé tette a katonáknak a laktanyán belüli szabad egyéni és közösségi vallásgyakorlatát [6], és aláírták a történelmi egyházakkal az említett megállapodásokat, megalakult a Honvédelmi Minisztériumban működő, a HM közvetlen felügyelete alatt, ezen belül a honvédelmi miniszter és a helyettes politikai államtitkár elvi irányítása és a helyettes politikai államtitkár funkcionális irányítása alatt működő Katonai Lelkészi Hivatal (KLH) s a neki alárendelt katonai lelkészi csoport. Valamennyi bejegyzett vallási felekezetnek biztosítják a laktanyákban a lelki-

gondozást, de jelenleg hét lelkésszel csak a történelmi egyházak vesznek részt a KLH munkájában. A katonai kerületek parancsnokságain és a katonai főiskolákon, továbbá a katonai kórházakban katolikus és protestáns esperesek, illetve lelkészek dolgoznak. A felsoroltakon kívül a kisebb létszámú katonai szervezeteknél a helyi lelkészek mint kisegítő tábori lelkészek is részt vesznek majd a munkában. (Tervezik a nagy létszámú helyőrségekben a helyőrségi lelkészség felállítását is.)

A főállásban foglalkoztatott lelkészek és rabbik száma jelenleg harminc, míg a szervezet teljes kiépülésekor a létszám nyolcvan lesz (kilenc római katolikus pap, köztük két püspök, harminckilenc protestáns lelkész és két rabbi, köztük egy vezető rabbi, továbbá a tábori lelkészi állomány kiegészül még majd kilenc gépkocsivezetővel is) [7].

A TLSZ főállású lelkészei hivatásos katonák, akik rendfokozatokat kapnak (tábornokok és tisztek lesznek), katonai egyenruhában járnak és rendfokozatuknak megfelelő fizetést kapnak, de kézifegyvert nem hordanak. Alárendeltségük kettős, hiszen a honvédség feladataival, működési rendjével összhangban kell dolgozniuk, mint katonákra érvényesek rájuk a katonákra vonatkozó jogszabályok, be kell tartaniuk a parancsnokok által előírtakat. Másrészt a lelkészi szolgálat feladataival össze nem függő más feladatok elvégzésére nem kötelezhetők, tartalmi munkájukat a honvédségtől független egyházi felügyelet irányítja, s tábori lelkésznek szolgálati elöljárója és alárendeltje csak tábori lelkész lehet.

A tábori lelkész feladata egyebek között a hit és a kegyességi élet, a vallásgyakorlás segítése, misék, istentiszteletek, biblia- és imaórák tartása, egyéni és közösségi lelkigondozás, lelkigyakorlat, katonai zarándoklatok szervezése, iratmisszió, szociális és karitatív tevékenység, a katonák családtagjainak gondozása, egyházi szolgálatok (például gyóntatás, keresztség, bérmálás, házasságkötés) ellátása. De a lelkész feladata az is, hogy „tematikus rendezvényeket, előadásokat szervezzen vallási témákról, időszerű egyházi, társadalmi kérdésekről"; életismereti oktatást tartson, amelynek „keretein belül a humánum, az erkölcsiség, a nemes emberi magatartás, a bajtársiasság és a közösségi szellem kérdései szerepelnek"; „az előforduló feszültségek, konfliktusok forrásait felismerje, megelőzze, elhárítsa, szükség esetén kezelje, levezesse"; „bizalmi fórumot biztosítson a tisztek és a katonák számára", olyat, „ahová vallási és emberi gondjaival mindenki elmehet abban a tudatban, hogy ügyét teljes korrektséggel és titoktartással kezelik"; „a vezetés szándékait közvetítse, másfelől a parancsnokokat tájékoztassa a titoktartás és a korrektség jegyében a katonákat foglalkoztató gondokról, feszültségekről", továbbá segítse az újoncok beilleszkedését. [8]

**A tábori lelkészi szolgálat megközelítései**

Nem lehet pontosan eldönteni, hogy a honvédelmi tárca vagy az egyházak (elsősorban a római katolikus egyház) kezdeményezték-e elsőnek a tábori lelkészi szolgálat bevezetését, illetve hogy melyikük akarta azt jobban. Mindenesetre együtt kopogtattak a Parlament ajtaján, amely hamar kinyílt, és a törvényhozás hamar rábólintott az állam és a fontos egyházak érdekazonosságára. A demokratikusan megválasztott parlamentnek ugyanis egyetlen pártja, egyetlen tagja sem tiltakozott bevezetése ellen, sőt a felekezeti jogegyenlőség, a lelkiismereti és a vallásszabadság érvényesülésének újabb megnyilvánulását, egy fontos emberi jog érvényre juttatását látták benne. A konstruktív ellenzékiséggel nem vádolható liberális pártok a laktanyán belüli csoportos vallásgyakorlás bevezetésével kapcsolatban mutattak némi ellenállást, de nem tartották kívánatosnak harcba szállni a tábori lelkészi szolgálat bevezetése ellen vagy másfajta bevezetéséért.

Nem küzdött senki azért, hogy a csehek által is követett német gyakorlat, a hadseregen kívüli, attól teljesen függetlenül működő tábori lelkészi szolgálat létesüljön hazánkban. A sorkatonák és a hivatásos katonák többsége egyáltalán nem fogadta kitörő örömmel a TLSZ felállításnak gondolatát, sőt többségük, a hivatásos katonák döntő többsége a laktanyán kívüli vallásgyakorlást tartotta megfelelőbbnek. A polgárok többsége, akiknek egyébként csaknem a fele legszívesebben el se menne katonának, támogatta a tábori lelkészi szolgálatot. [9]

Mindezek láttán, a katona, a pap, a polgár összecsengő véleményének ismeretében mit lehet még hozzátenni az elmondottakhoz? Emelhető-e bármilyen kifogás is a TLSZ bevezetése ellen akkor, amikor egy, a harmadik századtól kezdve létező, működő és csak a diktatúrák által tiltott intézmény visszaállításáról van szó; akkor, amikor a nekünk példaképül állított nyugati világ országaiban is elfogadottan működik; akkor, amikor végre itt egy intézmény, amelynek a bevezetéséről nem dúltak ádáz társadalmi

vagy politikai viták, amelynek a visszaállítását a társadalom többsége igenli, s ily módon a TLSZ létezése a megtestesült demokrácia győzelme? Másként megfogalmazva: a kiskatonának ne legyen lehetősége arra, hogy a katonai szolgálat tizenkét hónapja alatt vallási előírásainak eleget tegyen? Nem az élet nehéz időszakaiban van a legnagyobb szükség a lelki segítségre, nem így csökkenthető a katonai szolgálat ideje alatt elkövetett öngyilkosságok magas száma?

Ha valaki nem pacifista, nem anarchista, nem antiklerikális, nem világi vagy egyházi másként-gondolkodó, nem eszméktől, pártoktól meghatározott, vagyis nem a többséghez tartozó állampolgár, akkor ezen kérdések megválaszolása elég egyértelmű. Ha valaki ezen csoportok valamelyikéhez tartozik akkor viszont az elmondottakkal kapcsolatban sok probléma adódik, a kérdésekre adott válasz nem ilyen egyértelmű.

A problémák közül érdemes számba venni néhányat. Olyan nehéz észrevenni, hogy az egyházi és a világi hatalomnak (hatalmaknak) a rendszerváltás utáni egyik legfontosabb új szövetségéről van szó, hogy világi hatalom lépett szövetségre világi hatalommal rendelkező vallási hatalommal, hogy a hadsereg mint totális szervezet lépett szövetségre egy másik, a társadalom életét szintén befolyásoló totális szervezettel? Azt nehéz eldönteni, hogy a tábori lelkészi szolgálat fölállításával a hadsereg integrálta-e a történelmi egyházat vagy a történelmi egyházak a hadsereget, de az biztos, hogy a trón és az oltár, a fegyver és a kereszt ismét elkötelezte magát egymásnak. Az állam erőszakszervezete megegyezett a lelkek erőszakszervezeteivel abban, hogy ezen a világon fegyverrel kell védeni a békét, hogy katonaként jó szolgálni a hazát, hogy a haza védelme, a haza szeretete fontosabb, magasabb rendű állami parancs mint a „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!” bibliai parancsa.

A liberális, nem vallásos beállítottságú pragmatikus pártok és szervezetek ne vették volna észre, hogy a nagy nehezen pártsemlegessé tett hadsereg, a depolitizált hadsereg, a politikai tisztektől és az ateista ideológiától végre megfosztott hadsereg a „kapun belüli” tábori lelkészi szolgálattal elveszítette annak lehetőségét is, hogy ideológiamentes – s a jelen pártpaletta ismeretében pedig kimondhatóan – pártsemleges legyen, illetve maradjon? Ki gondolja ugyanis azt komolyan, hogy az a katolikus egyház, amely a szószékről politizál, amely kopogtató cédulákat tölt ki és gyűjt a templomokban és a templomok előtt, amelyről mindenki tudja, hogy egyértelműen és nem titkoltan MDF- és KDNP-párti, amely nyíltan és magától értetődően keresztény Magyarországot akar, vagy azok az egyházak, amelyek Horthy Miklós és Antall József temetésén aktív politikai szerepet is vállaltak, s azok a papok, akik ezért állami kitüntetéseket kaptak, vagy azok az egyházi elöljárók, akik a volt egyházi ingatlanok vagy az iskolai hitoktatás kérdésében képtelenek voltak önmérsékletet tanúsítani, azok majd pont a hadseregben fognak ideológiai elkötelezettség nélkül, pártsemlegesen viselkedni? Nem az történik, hogy az egyszerre hivatalosan és nem hivatalosan ateista hadsereg időszakát a hivatalosan és nem hivatalosan keresztény hadsereg időszaka váltotta és váltja fel? Nagyot téved az az értéksemlegesen gondolkodó, aki azt állítja, hogy csak ideológiai helycsere történt, vagy az a pártsemlegesen gondolkodó, aki azt állítja, hogy a „keresztény” pártok jelentős előnybe kerülnek ezáltal, s hogy ez sérti az esélyegyenlőséget, a demokratikus berendezkedést, a hatalomhoz jutás esélyét?

A kisegyházak, a vallási gyülekezetek nem érzik-e azt, hogy a nagy egyházak már megint az ő fejük fölött kötötték meg az ő bőrükre is menő paktumot, hogy a történelmi egyházak már megint államilag privilegizált helyzetbe kerültek? A vallások, az egyházak missziós marketingjében, a lelkekért való küzdelemben nem a történelmi egyházak, vagyis a mindenkori hatalom iránt lojális egyházak jutottak kivédhetetlen előnyhöz? Mondhatom-e, hogy a nagyegyházakat ért tekintélyveszteség kompenzálása is oka lehet a TLSZ bevezetésének? Állítható-e, hogy az állami intézményben és állami pénzen, hatalmi struktúrába beágyazottan végzett egyházi pasztoráció kellőképpen ellensúlyozza az utóbbi negyven év plusz négy év egyházi presztízsveszteségeit és a „szekták” előretöréséből származó létszámveszteséget? Az arányokat tekintve kis egyházak miért épp a hadseregbeni lelkészi szolgálat igenlésében akarnak túltenni a létszámában nagy egyházakon? Nem akarnak nem kimaradni a lelkek tizenkét hónapos „újrafelosztásából”? Az esetleges kimaradással nem merik vállalni a hazaárulás, a nemzetietlenség, a hazaszeretetlenség hamis vádját?

Lehet, hogy századunk világháborúiból ezen egyházak egyikének sem sikerült levonni azt a következtetést, hogy talán nem szerencsés a lövészárok mindkét oldalán azért gyóntatni, áldoztatni, könyörögni, azért misézni, hogy az egyik katonaember büntetlennek gondolva magát megölje a másik katonaembert, aki büntetlenségének és igazának tudatában az ő életére tört? Valamennyiük egyetlen

Istenének kihez kell szegődnie? A szlovák vagy a magyar katolikus egyház papját, a magyar protestáns vagy az erdélyi protestáns vagy a román vagy szerb görög katolikus lelkészét kell meghallgatnia a közösnek mondott Istennek? Vagy talán a hadsereg nem a fegyverfogásra, az ölésre, ha kell, a „gyilkolj" parancs gondolkodás nélküli végrehajtására szocializál a legnagyobb békében is? Vagy a kölcsönös elrettentés része a minden oldalon felállított tábori lelkészi szolgálat?

Ki tudná cáfolni, hogy az egyházak az erőszak által biztosított speciális lelki és fizikai erőtérben tudnak a tábori lelkészi szolgálat révén dolgozni, s a hely és a helyzet sajátosságánál fogva ily módon esélyük van arra, hogy hatékonyabban tudjanak dolgozni? Cáfolható-e, hogy az egyházak egy olyan, eddig nem volt, utolsó nagy lehetőséget kapnak az államtól a TLSZ felállításával, amely még a felnőtt kor elérése előtt befolyásolhatja az ifjúságot? Lehet-e erre azt mondani, hogy nincs esélyegyenlőség (ha jogegyenlőség van is), hogy ezt hívják tisztességtelen versenyhelyzetnek, hogy állami segédlettel, azaz világi erőszakhatalom segítségével történik a hitterjesztés?

A sorkatonák ne látnák, hogy azáltal, hogy közéjük és a hivatásos katonák közé ékelődik a katonai hatalommal és a nem formális hatalommal egyaránt rendelkező tábori lelkész, olyan, a hadsereghez mindenkor lojális közeggel veszik körül, amely a minimumra csökkenti az amúgy is szűkre szabott érdekvédelmi lehetőségeik határait? Az a rosszul fizetett hivatásos állomány, amelynek kilencven százaléka az ateista MSZMP tagja volt, s amely nem kedvelte a vallásos kiskatonát, most mihez kezd az új azonosulást elváró előírásokkal, a neki alá nem rendelt, de mégis felette álló civil-tiszt-lelkészekkel, az eddig utált kategóriába sorolt, most pedig kollegiális helyzetbe került lelkészekkel?

Ugyanezek a kérdések a jog nyelvére lefordítva, az elmondottaknál egzaktabb formában megfogalmazva a következőképpen vetődnek fel. Az alkotmány kimondja, hogy „az egyház az államtól elválasztva működik" [10], továbbá a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló törvény [11] azt is kimondja, hogy „az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható" [12], továbbá hogy „az állam az egyházak irányítására, felügyeletére szervet nem hozhat létre" [13]. Az utóbb idézett paragrafusok indokolása szerint „az állam és az egyházak elválasztásának elve alapján az egyházak autonóm szervezetekként működnek, ezért nem adható arra lehetőség, hogy valamely egyházi előírás, szabály érvényre juttatása és végrehajtása céljából a szervezeten kívüli eszközöket vegyenek igénybe".

Az Alkotmánybíróságnak a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetével kapcsolatos határozata pedig a következőképpen értelmezi az egyház és az állam elválasztását: „az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen" [14]. Mivel a Katonai Lelkészi Hivatal helyileg és szervezetileg is a HM-be tagolódva működik, honvédelmi, állami irányítás alatt, azaz az állami szerv felügyel egyházi szervet, továbbá azáltal, hogy az állam hadseregének tisztikarába fogadta az egyházak lelkészeit, lehetőséget biztosít arra, hogy valamely egyházi előírás, szabály érvényre tudjon jutni, és végrehajthatóvá válhasson az egyházak szervezetén kívüli eszközök igénybevételével.

Egyaránt sérül az állami és az egyházi autonómia. S bár jogi szempontból nem állítható, hogy az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatását a hadseregben állami kényszerrel segítik, de az igen, hogy olyan helyen és szituációban történik mindez, amely az állampolgárok akaratától függetlenül kényszer alkalmazásával (általános hadkötelezettség) jött létre. Vagyis állami kényszer által biztosított keretek között, az állami kényszer egyháziasításával, azaz a kényszerszervezetbe tagolódással (a „kapun belüli" lelkiszolgálat), s a kényszerszervezet belső szabályainak (katonai jogszabályok) és külsőségeinek (egyenruha, rangfokozat) vállalásával, az állami kényszer által biztosított keretek között történik.

Az egyházak belső törvényeit, szabályait az egyházak szervezeti keretein kívül, az állami kényszer által létrehozott és fenntartott körülmények között, a hadsereggel szimbiózisban, felekezeti autonómiájából engedve, félkatonai szervként működve juttatják érvényre. Intézményi összekapcsolódásról van szó, s mint ilyen – a fent elmondottakkal együtt – sérti az említett jogszabályokat, vét az állam és az egyház elválasztásának alkotmányban lefektetett elve ellen.

Az Alkotmánybíróság említett határozata a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetével kapcsolatban azt is kimondja, hogy „az államnak a vallási és a lelkiismereti meggyőződésre tartozó más kérdésekben semlegesnek kell lennie" [15]. A Honvédelmi Minisztériumnak alárendelt, a Magyar Hadsereg kötelékében rendfokozattal ellátva katonatisztként működő tábori lelkész katonalelkész, azaz állami alkalmazottként, mint lelkész értelemszerűen nem lehet semleges a lelkiismereti meggyőződésre

tartozó kérdésekben. (Ez a helyzet más, mint az egyházak jelenléte más állami intézetekben. A szociális, egészségügyi, a gyermek- és ifjúságvédelmi intézményekben, a büntetés-végrehajtási intézetekben az egyéni és közösségi vallásgyakorlás biztosítása, amit a törvény szintén kimond [16], ezen szervektől teljesen – szervezetileg, helyileg, anyagilag stb. – függetlenül történik. A katonaként teljesített tábori lelkészi szolgálat olyan, mintha a Belügyminisztérium alkalmazásában állnának a börtönmissziót végző lelkészek, akik egyben börtönőri beosztásban is vannak.)

**Az egyházak és a hadsereg**

De talán nem is a bármilyen oldalról felvetett kérdések és azok egy részének jogiasított változatai vagy a katona–pap–polgár véleményazonossága a legfontosabb problémák, hanem az, amit sem a honvédelmi vezetés, sem pedig az egyházak nem is próbálnak titkolni, amit a többször idézett Borovi Jenő teológiai professzor, a téma legjelesebb egyházi szakértője úgy fogalmaz, hogy az egyházak legfontosabb feladata az, „hogy olyan szemléletmódot adjanak, amely meggyőz arról, hogy a katonai szolgálat Isten rendelése” [17]. Ebből a teológiailag is vitatható szemléletből eredt, hogy az egyházak Isten rendelésének tekintették a háborúkat és a világháborúkat, és szívvel-lélekkel támogatták, sőt esetenként magasztalták őket. A történelmi egyházak Magyarországon 1951 után 1994-től ismét egyházilag is legitimizálnak egy totális, hierarchizált erőszakszervezetet, jelenlétükkel tudatosan és önként vállalják, azaz minden hívő számára problémamentesen vállalhatóvá teszik ezt az intézményt, s azáltal, hogy belülről építik és támogatják, szalonképessé teszik azt sokak szemében. Aktívan hozzájárulnak ahhoz, hogy minden magyar állampolgár evidensnek gondolja, hogy az ország nemzeti jövedelmének 2,3 százalékát (1993-ban 64,5 milliárd forintot) a hadsereg emésszе fel, hogy fenn tudjon maradni régiónkban a félelem egymás fegyvereitől, a hit az erőszakban és a minden hadsereg által cáfolt és minden hadseregben létező ellenségkép. A katonalelkészek szociális, karitatív, konfliktusfeloldó szerepük által segítséget nyújtanak ahhoz, hogy ez az erőszakszervezet minél jobban, olajozottabban működjön, azaz a hadsereg minél inkább hadra fogható legyen. Fölkészítik a fiatalokat a haza fegyveres szolgálatára, segítik őket a katonai szolgálat konfliktusmentes ellátásában. Ha a hadsereg nem tudná „betörni” az állampolgárt, akkor a lelkész segít a „megdolgozásban”, a dolgok belátásában. Elviselhetővé akarja tenni a katonai szolgálatot, ahelyett hogy az embertelen struktúrát kísérelnék meg megváltoztatni. Az egyént akarja képessé tenni arra, hogy elfogadja az elfogadhatatlant. Szakralizálja, Isten rendeléseként mutatja be, transzcendens távlatokba emeli a katonai szolgálatot, a fegyverek győzelmére felesküdött életformát.

Az egyházak ily módon az állam intézményeként funkcionálnak, és a hadsereg alcsapataként működnek, a hadseregnek azt a szellemi, lelki többletet adják meg, amelyet az létezésénél fogva, a saját erejéből képtelen produkálni. A hadsereggel, a hadsereg céljaival való teljes vagy részleges azonosulást, amit a legdurvább erőszakkal sem lehet elérni, azt a felállított tábori lelkészi szolgálat, a történelmi egyházak a katonák lelki gondozásával, a vallás eszköztárával, a szeretettel próbálják elérni.

**Hivatkozások és jegyzetek**


[1] Borovi József: *A magyar tábori lelkészet története.* Budapest, 1992, Zrínyi Kiadó, 7. számú melléklet 298. o.
[2] *A honvédelem négy éve 1990–1994.* Budapest, 1994, Zrínyi Kiadó, 139. o.
[3] Kisebb jelentőségű pápai oklevél.
[4] Szabó János: A vallásgyakorlás lehetőségei a hadseregben. *Vigília,* 1991. 10. szám 74. o.
[5] Szabó János: Az ország lakossága a honvédelemről. (10.) *Magyar Honvéd,* 1993. 42. szám.
[6] „A katonai szolgálatot teljesítő a vallását – a katonai szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolhatja.” 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról. 7. §. E bekezdést az 1993. évi LXXIII. törvény állapította meg.
[7] Borovi József: *A valláserkölcstani nevelés a tábori lelkészet intézményében. Katonaetika.* Budapest, 1993, Zrínyi Kiadó, 224. o.
[8] Borovi József: I. m. 219–220. o.

[9] A magyar lakosság 49 százaléka nem híve az általános hadkötelezettségnek. Szabó János: Az ország lakossága a honvédelemről. *Magyar Honvéd,* 1993. 4. szám.
[10] Alkotmány 60. § (3).
[11] 1990. évi IV. tv.
[12] 1990. évi IV. tv. 15. § (2).
[13] 1990. évi IV. tv. 16. § (1).
[14] 4/1993. (II. 12.) alkotmánybírósági határozat.
[15] 4/1993. (II. 12.) alkotmánybírósági határozat. A/1.
[16] 1990. évi IV. tv. 6. §.
[17] Borovi József: *A magyar tábori lelkészet története.* 6. o.

*Társadalmi Szemle, 1994. 10. szám 46–52. oldal*

# Klerikalizálódó honvédség

Szabó János honvédelmi miniszter novemberben megsemmisítette azt az 1996-os megállapodást, amely alapján a Hit Gyülekezete a Protestáns Tábori Püspökség keretein belül részt vehetett a hadsereg tábori lelkészi szolgálatában. Az indoklás több részből állt. Az egyik az, hogy a tárca vezetője „meglepetéssel értesült" a Hit Gyülekezet tábori lelkészi szolgálatát lehetővé tevő megállapodásról. A következő indok az volt, hogy a megállapodás nem az arra feljogosított személyek között köttetett, tehát az a tárcára nem lehetett kötelező érvényű. A harmadik indoklás szerint a négy történelmi egyházon kívül „más felekezetnek nincs módja arra, hogy a Magyar Honvédségnél szervezetszerűen képviseltesse magát". Mindez részben a református egyház vezetőink nyilatkozatából táplálkozott, amely kimondta, hogy a Hit Gyülekezetével kötött megállapodást a „hatályos jogszabályokkal és a Magyar Református Egyház hitelveibe ütköző volta miatt érvénytelennek tekinti".

A honvédelmi tárca vezetőjének munkáját figyelemmel kísérők körében a történtek nem okoznak meglepetést. Mert vajon nem méltatlan egy miniszterhez, hogy csak kinevezése után másfél évvel értesül egy – ezek szerint fontos és érvénytelen – 1996-os megállapodásról? Mennyire ismerheti saját szervezetét az a vezető, ha miniszterségének ideje alatt is, egészen 1999 elejéig zavartalanul dolgozhatott a most megszüntetett szolgálat? Mit tudhat az első ember apparátusának munkájáról, amikor saját pártjából származó államtitkára a szolgálat folytatására külön megbízási szerződést kötött a Hit Gyülekezetével 1999 márciusában? A miniszter úr nyilván arról sem értesült, hogy a Tábori Lelkészi Szolgálat (TLSZ) a Honvédelmi Minisztérium közvetlen szerve, amelynek személyi állományát a honvédelmi miniszter nevezi ki, és pénzügyi, valamint tárgyi feltételeit a Magyar Honvédség biztosítja. A TLSZ-szel kapcsolatos bármilyen jogi esemény és a TLSZ keretében végzett bármilyen szolgálat nem képzelhető el a tárca tudta és hozzájárulása, sőt konkrét anyagi támogatása nélkül. (1998-ban a Tábori Lelkészi Szolgálat évi költségvetése 97 millió forintot tett ki, és egy tábori püspök, illetve a tábori főrabbi fizetése bruttó 160 ezer forint, a beosztott papok és lelkészek fizetése mintegy bruttó 100 ezer forint volt.) A Protestáns Tábori Püspökség és a Hit Gyülekezete között létrejött szerződés dokumentálhatóan a HM akaratából, az akkori honvédelmi miniszter és politikai államtitkár szándékainak megfelelően (az utóbbi jelenlétében) került aláírásra, bizonyíthatóan az illetékes protestáns szolgálat hivatalos hozzájárulásával.

A jogszabályi háttér mindezeknél bonyolultabb kérdés, és annak története a rendszerváltás utáni első kormányzati ciklusra nyúlik vissza. A tábori lelkészi szolgálatot szabályozó 1994-es jogszabály ugyanis nem kétharmados törvényként, hanem – az akkori ellenzéket megkerülve – kormányrendelet formájában került megfogalmazásra. A korabeli Fidesz és SZDSZ hiába fogalmazta meg ellenérzéseit, és szerette volna a parlamentben alaposan megvitatni a vallásszabadság hadseregen belüli érvényesülésének kereteit, az MDF vezette kormánykoalíció erre nem volt kapható. Az így létrejött kormányrendelet felemás módon szabályozza „a katonai szervezeten belüli csoportos és egyéni vallásgyakorlás, valamint lelki gondozás biztosítása érdekében" történő „vallási tevékenység" folytatását. A rendelet egyrészt lehetővé teszi „minden bejegyzett vallási közösség, vallásfelekezet, egyház" hadseregen belüli tevékenységét, másrészt előírja a Magyar Honvédség és a TLSZ számára azt, hogy „kötelesek elősegíteni" a rendeletben „fel nem sorolt, de bejegyzett egyházak" – szintén a hadseregen belüli – „vallásgyakorlási és lelkigondozási" munkáját. Nemcsak e rendelet, de az egyébként nyilvánosságra nem hozott kétoldalú megállapodások közül a reformátusokkal és az evangélikusokkal kötött szerződés külön is kimondja, hogy ők a „lelkipásztori szolgálatukat ökumenikus szellemben teljesítik". A jogszabályi oldalon „félreértésre" kizárólag az adhat okot, hogy a rendelet azt hangsúlyozza, hogy a tábori lelkészi szolgálat „négy egyház: a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó lelkészeiből áll". Ez, a történelmi egyházakat privilegizált helyzetbe hozó, az összes többit pedig másodrendű státusba kényszerítő, alkotmányossági szempontból erősen kifogásolható szabályozás nem teszi lehetővé, hogy más egyház is tagja legyen a TLSZ-nek. Vagyis ebből a szempontból kétféle egyházi státust rögzít a rendelet: a HM-be integrált, jogilag szabályozott, strukturált és közpénzekből finanszírozott TLSZ-t és a HM-től függetlenül szabályozatlanul, strukturálatlanul és önfinanszírozó módon működő vallási tevékenységet.

Mindezek után a Hit Gyülekezetével kötött és a tábori lelkészi szolgálatba való integrációt kimondó szerződések jogszabály-ellenességére való miniszteri és református hivatkozások teljesen megalapozottak, viszont diszkriminatívak, és sértik a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az

egyházakról szóló törvényeket és az alkotmányt. Az MSZP–SZDSZ-kormánykoalíció, ahelyett hogy betartotta volna az 1994-es kormányprogramjában foglaltakat, és az egyházak jogegyenlősége talaján újrafogalmazta volna a katonák vallásgyakorlásának szabályait, hatalomra kerülése után megijedt. A koalíció megijedt attól, hogy egyházellenes hírbe keveredik, és a kezdeti reformáló kijelentések után (ki kell terjeszteni más egyházakra is a szolgálatot; meg kell szüntetni a TLSZ–HM-integrációt; tábori lelkészeknek újabb rendfokozat adományozására nem kerülhet sor; a tábori lelkészi szolgálatot civil, esetleg polgári szolgálatos tábori lelkészetté kell átalakítani) megelégedet azzal, hogy a történelmi egyházak előjogait nem sértve a HM keretein belül rendezze a kérdést: felajánlotta a bejegyzett egyházaknak a TLSZ-hez való csatlakozást. Nem kétséges, hogy mindkét kormány jogellenesen és az Országgyűlés megkerülésével járt el. Azonban az sem kérdés, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság maradéktalan érvényesülése alkotmányos feltételeinek, vagy fogalmazzunk úgy, hogy az alkotmány szellemének kizárólag a Horn-kormány próbált megfelelni.

Az 1998-as kormányváltás idején a koalíciónak a történelmi egyházakkal kialakult érdekszövetsége nyomán az összes többi egyház a megtűrt vagy a szekta kategóriába került informálisan besorolásra. Az utóbbiba tartozik, közel sem egymaga, a politikai támadások kereszttűzében élő Hit Gyülekezete. A kormánypárti református egyház többé már nem engedhette meg magának, hogy a Hit Gyülekezete rajta keresztül legyen jelen a tábori lelkészi szolgálatban (a most hangoztatott hitelvi különbségek korábban ugyanúgy megvoltak), a honvédelmi minisztérium pedig a történelmi egyházak tábori lelkészeinek támogatása helyett nem pazarolhatta tovább a pénzét a Hit Gyülekezete lelkészeire. Közpénzen csak a koalíciót politikailag támogató egyházi nézeteket lehet terjeszteni a hadseregben, a szintén politizáló, de a rivális SZDSZ-szel kokettáló és a katolikus egyházzal szemben kritikus Hit Gyülekezetének nem jár támogatás. Voltaképpen az a meglepő, hogy a honvédelmi tárca miért várt másfél évet döntésére, és miért nem szakított azonnal a Hit Gyülekezetével.

Az 1994-es rendelet és az ahhoz való mostani következetes visszatérés sajnos teljesen megfelel a magyar tábori lelkészség hagyományainak. Sem az Osztrák–Magyar Monarchiában, sem a Magyar Királyi Honvédségnél, sem pedig a Néphadseregben (ahol 1951–52-ig működhetett) nem volt mód arra, hogy hivatalosan és szervezett formában a katolikus és protestáns tábori lelkészeken kívül más egyházak képviselői is jelen lehessenek. (Önálló izraelita tábori lelkészet csak 1945-ben jött létre, gyalázatos módon nem kis részben azért, hogy a munkaszolgálatosok halotti bizonyítványait regisztrálja.)

A szocializmus évtizedei alatt vallás-, egyház- és hívőellenes politika és gyakorlat uralkodott a hadseregben. A Magyar Néphadsereg az ateista nevelés bázisa volt egyben, ahol az „átnevelés”, a hívő emberek „kiszűrése” és megalázása majdnem olyan fontos volt, mint a katonai kiképzés. Azonban abból, hogy a néphadsereg és az egyébként nagyrészt ma is szolgáló tisztikar antiklerikális volt, nem következik az, hogy a mai hadseregnek klerikálisnak kellene lennie. Bár kétségtelen, hogy az antiklerikalizmusnak a klerikalizmus az ellentéte, mindkettő szélsőséges, és mindkét modell elvetendő. Az államnak és a(z) (történelmi) egyház(ak)nak ezen a téren is megmutatkozó összefonódását meg kellene szüntetni, a fegyveres vallásgyakorlás rossz hagyományáról véglegesen le kellene tudni mondani. A katonáknak biztosítani kell a laktanyán kívüli szabad vallásgyakorlás minden formáját, de a laktanyán belül, közpénzeken nincsen helye semmilyen egyházi missziónak, a különböző vallások ideológiai (dogmatikai és politikai) harcának. Azonban addig is, amíg a jelenlegi elhibázott modell működik, a legkevesebb, ami tehető, hogy biztosítani kell a vallásfelekezetek közötti teljes egyenlőséget.

*Magyar Hírlap, 1999. december 3.*

# Dogmatikus liberalizmus?

A most megjelent *Magyar Vadászlap* című havilap részletesen beszámol a nagysikerű III. Országos Vadásznap rendezvényeiről. A vadászoknak volt skeetverseny és trapplövő verseny, a közönségnek lovász-, solymász-, íjász- és vadászkutya-bemutató, tombola és trófeakiállítás, a jelentkezőknek vadhívó vetélkedő és vadpörköltfőző verseny, „a jövő vadászainak" légpuskalövészet és vadászdiszkó (napközben természetfilm-vetítés), felléptek táncegyüttesek és zenekarok, alkottak a fafaragók és a tájképfestők, továbbá az országos és helyi politikusok is elmondták beszédeiket. A vadásznapi rendezvények sora általában Hubertusz-misével veszi kezdetét, és vadászbállal fejeződik be.

A *Magyar Vadászlapon* kívül néhány országos lap és a helyi lapok némelyike fényképeket is közölt az eseménysorozatról. A Hubertusz-mise hálás témának bizonyult; a szembemiséző oltár jobbján, a Hubertusz-zászlót fogó egyenruhás vadászok mellett ott látható a szarvasbika agancsa, s közte a kereszt.

Nem tudom, hogy mit gondoljak a Hubertusz-misékről, Szent Hubertuszról, a vadászok és a vadászat védőszentjéről és az ünnepéről! Muszáj, hogy ősi pogány szokás szerint minden emberi tevékenységnek, foglalkozásnak legyen védő- vagy őrszelleme, védőszentje, függetlenül attól, hogy az a foglalkozás jézusi-e, Istennek tetsző-e, jó vagy rossz? Ki vindikálhatja magának a jogot arra, hogy eldöntse, mi tartozik az egyik és mi a másik kategóriába? Az élet megannyi helyzete, a koronként változó megítélés, az élet bonyolultsága mellett léteznek-e ezek a kategóriák egyáltalán? Nos, a katolikus egyház szerint igen, hiszen annak dogmatikája, katekizmusa és elöljárói pontos és határozott véleménnyel bírnak ezen fogalmakról. Nyilvánvaló, hogy a kurtizán rossz, míg a szerzetes jó „hivatást" választott, s míg az első üdvözülési esélye minimális, addig a másodiké maximális – gondolja az egyház. De mi van a Jézus által elítélt vámosokkal, vagy a gazdagokkal, akiknek nehezebb bejutni a mennyek országába, mint a tevének átjutni a tű fokán? Ma ki mondja azt, hogy vámosnak lenni bűnös dolog, vagy azt, hogy vállalkozni, maszekként gazdagságra törekedni helytelen valami lenne? Vannak tehát határesetek, amik néha problémásak, néha meg nem problémásak? Lehet azt mondani, hogy a Biblia nem ad erre pontos választ, hogy az egyén lelkiismeretén múlik, hogy mindezt a kor „szelleme" határozza meg, hogy Biblia-értelmezés, egzegézis kérdése az egész? Akkor hol vannak a dogmák, hol vannak a belénk írt törvények, miben változatlan a tanítás, az örök tudás?

Szent Ferenccel, a természet védőszentjével azonosulni nem okozna gondot, hiszen Assisiben a békéért imádkozni, a megbékélés szimbólumának tekinteni Szent Ferenc kolostorát, ferences szerzetesként, Szent Ferenc regulája szerint élni az életet számomra tiszteletet ébresztő cselekedet, elhivatottság. Az állat leölését dicsőíteni, a vadászatnak mint foglalkozásnak vagy szabadidős tevékenységnek a megszentelése, ehhez a foglalkozáshoz egy szentnek a „rendelése" számomra már nehezebben értelmezhető feladat. Már önmagában az is teljesen érthetetlen, hogy miként lesz Szent Hubertuszból a vadászok védőszentje? A legenda szerint igaz ugyan, hogy Szent Hubertusz egy vadászat alkalmával tért meg – miután egy szarvas agancsai között a keresztre feszített Jézus Krisztust pillantotta meg –, de ebből még egyáltalán nem következik az, hogy ő megtérése után továbbra is vadászott volna, hogy továbbra is állatokat ölt volna meg „a vadak természetellenes elszaporodása", „a természetes szelekció hiánya", „a vadgazdaságok bevételének növelése", „a vadászturizmus fellendítése" vagy „devizaegyenlegünk javítása" érdekében. Természetesen ennek az ellenkezője sem következik a legendából, hiszen attól, hogy ő megtérése után misszionárius, majd pedig püspök lett, mindezzel együtt pedig a szeretet erényének hősi fokon való gyakorlása miatt a katolikus egyház szentjei közé emeltetett, elődeihez és későbbi utódaihoz hasonlóan vadászni is eljárhatott a püspöki birtokokra. Számomra mégis az első változat tűnik a logikusabbnak, ez lenne a kézenfekvőbb, de ezt minden bizonnyal részrehajlásom mondatja velem. Annál is inkább így lehet, mivel nem egyedi esetről van szó: Toursi Szent Márton a megtérése nyomán lépett ki a hadseregből, s mégis az utókor a katonák védőszentjét kezdte tisztelni benne.

Mégis kinek higgyen az ember? A természet napján Szent Ferencnek bemutatott szentmisén vegyen részt, a vadászok napján Szent Hubertusz-misét hallgasson? Vagy mind a ketten védik a természetet, de mindketten a maguk módján? Mindketten az életet védik, amibe a vad számára a váratlan halál, a vadász számára az örömteli vadhalál is beletartozik? Pusztán akadémikus felvetésről van szó: a természetvédelem kereteinek értelmezéséről? Eszerint a természet védelme szükségszerűen együtt jár a természet egyes „alanyainak" kiirtásával? A „hajtsd hatalmad alá az egész Földet" elgondolás alapján

legitimálható helyenként és időnként a védelem és helyenként és időnként az ölés? Ha ugyanazt védi mindként szent, nem lehetne az egyiket más foglakozás védelmére „felkérni”? Feszül itt valamilyen ellentmondás, vagy csak az élet kikerülhetetlen és mindenhol jelenlévő paradoxonáról van itt is szó? Évszázadok téves beidegződéseiről, rossz, netán pogány hagyományokról, átgondolatlanságról szól a történet? Vagy a választás szabadságáról, az egyház határtalan liberalizmusáról kell beszélni? Eszerint mindenki úgy védi vagy nem védi a természetet, ahogyan neki tetszik, azzal a védőszenttel, amelyikkel óhajtja. Ha tetszik, védi az állatokat, ha pedig ősi magyar szokás szerint vadászni szereti jobban őket, akkor azt is megteheti?

Ez lenne a dogmatikus egyház liberalizmusa?

*Népszabadság, 1994. november 7.*

# Iharosi pénzügyek

A történet nem szokványos. Egy kisegítőplébános sikkasztással vádolja meg püspökét. A felettes egyházi vezető gazdasági vizsgálatot kér maga ellen, majd miután a részletes jelentés a vádakat mind pénzügyi, mind egyházjogi szempontból megalapozatlannak ítéli, a kisegítőplébánost felmentik a papi szolgálat alól. Ő azonban nem hajlandó elhagyni állomáshelyét. Hívei a lelkipásztor mellé állnak, ő maga pedig a vatikáni papi kongregációhoz fordul panaszával, miután már tudomást szerzett az ügyről a budapesti vatikáni nuncius, sőt a kelet-európai egyházakat támogató königsteini segélyszervezet is. A történet a rendszerváltozást követő negyedik-ötödik évben (1994-ben) játszódik Magyarország egyik távoli részében (a Somogy megyei Iharoson).

Ennek az írásnak nem lehet feladata annak a megállapítása, hogy valójában mi is történt. Két okból sem tehetem ezt. Az egyik: nem érzem magamat elfogulatlannak, a történetben szereplők némelyikéhez régi barátság fűz. A másik: az eddig napvilágot látottak alapján az igazság megállapítása nem lehetséges, és ezért én magam sem tudom, mi is történt valójában. Amiről viszont elfogultan és az igazság ismeretének hiányában is érdemes szólni, az a konkrét ügy mögött húzódó tisztázatlanságok, a válaszok minősége, a problémakezelés milyensége: maga a jelenség.

Megítélésem szerint a történteket legalább négy szempontból érdemes elemezni. Ezek: az egyház és pénzügyei, az egyház és a nyilvánosság, az emberi jogok érvényesülése az egyházon belül, továbbá az eset értelmezési kísérletei.

Pénzügyek. Az egyházak pénzügyei hasonlítanak a pártokéra és a multinacionális vállalatokéra vagy az államok hadi kiadásainak nyilvántartására. A pártok kötelesek nyilvánosságra hozni, hogy mennyi pénzzel gazdálkodtak, de arról nem kötelesek nyilatkozni, hogy honnan szerezték azt, kik voltak az adományozók. Multinacionális cégek a világ szinte valamennyi országában működnek, és a nekik tetsző módon tudják kezelni a vámkedvezményeket, a vámszabad területeket, a valuták különbségeit, az árfolyamváltozásokat, a cégbejegyzéseket. A katonai költségvetések pedig mindig két részből állnak, egy konkrét részből (a hadi kiadások tételes felsorolásából) és egy bújtatott (a hadi fejlesztésre stb. szánt indirekt) részből. A katolikus egyház mint világegyház s egyben mint a világon létező egyik legkiterjedtebb multinacionális gazdasági egység jelentős pénzeket mozgat. A Vatikánnak mint államnak is hatalmas vagyona van, s bankjai sem kerülhették el a nyolcvanas években az olasz bankválságot. Akkor a Vatikánt is megvádolták pénzmosással, törvénytelen kezeléssel és akciókkal, s mindennek személyi következménye is volt. Szemére lehet vetni a katolikus egyháznak, hogy jövedelmét a pápa által egyaránt elvetendő kapitalista vagy szocialista gazdaságból szerzi, és fennállásának évszázadai alatt nem tudott alternatív gazdasági modellt kiépíteni. De most nem ez a kérdés. Amíg meg nem nyílnak a levéltárak, és az illetékesek nem nyilatkoznak, addig csupán bizonyíthatatlan feltételezés az, hogy az egyház pénzügyei – itthon és külföldön egyaránt – a legalitás és illegalitás határán mozognak. Az viszont már megalapozottabban állítható, hogy az állam által nehezen vagy egyáltalán nem ellenőrizhetően bonyolódnak az egyházak pénzügyei, hogy a világi hívők egy bizonyos szintje fölött hiányzik a „civil kontroll”, és a közvélemény semmit nem tud az évi sok milliárd forintos tranzakciókról. A költségvetésből nekik juttatott összegeken kívüli pénzügyeiket jótékony homály fedi. Ilyen, nem egyértelmű pénzügyi háttérben az esetleg előforduló gazdasági visszaélések kiderítése – amely még a legjobb családban is előfordulhat – szinte kilátástalan.

A szóban forgó ügyben megtartott gazdasági vizsgálat semmi többet nem mond, mint azt, hogy az egyház házon belül, a saját apparátusával mindent ellenőrzött, és ártatlannak mondta ki a püspököt. Mindaddig, amíg az egyház nem alkalmaz ilyen esetekben tőle minden vonatkozásban független szakértőket, addig joggal lehet föltételezni, hogy elfogult, pártos. Mindaddig, amíg a vizsgálati jelentés szövege csak a püspökök szűk körében ismert, addig megkérdőjelezhető annak szakmai hitelessége. Nehéz ebben az esetben a közvéleménnyel (és a hívekkel?) elhitetni – még ha az egyébként megfelel is a valóságnak –, hogy a vizsgálat eredménye nem püspökpárti, egyedül és kizárólag a kisegítőlelkész a vétkes.

Nyilvánosság. Szervesen kapcsolódik ide az egyház és a nyilvánosság problémája. Miért vette igénybe az egyik fél a világi sajtót? Miért nem egyházon belüli médiumoknál keresett „jogorvoslatot”? A közvélemény mennyiben tarthat igényt az egyházak ügyeinek a megismerésére? Megítélésem szerint annak az egyháznak, amely újra akarja evangelizálni Európát, amely keresztény Magyarországban

gondolkodik, nyíltan foglal állást politikai, etikai, emberi jogi (a társadalmat érintő) kérdésekben, amelynek saját sajtója és médiapolitikája van, nem lenne szabad kárhoztatnia azt, ha a szabad sajtó szabadon ír egyházi problémákról is. Az a nagyobbik baj, hogy a magyar katolikus sajtó továbbra is egy szűk kör kezében van, mondhatni egyszemélyi vállalkozás, a rendszerváltozás után sem sikerült megújulnia. Az egyházi sajtó „választékbővítése" megtörtént ugyan, de ez nem jelentett színvonal-emelkedést, és ami talán még fontosabb, nem járt együtt szemléletváltozással. A hivatalos magyar katolikus médiumnak nem tartozik az alapelvei közé a szólás és a véleménynyilvánítás szabadsága. Az viszont alapelv, hogy a felkent elöljárók támadhatatlanok és kritikán felül állók.

Mindezek mellett a konkrét ügyben meg kell állapítani, hogy hiba volt a tudósítás megjelenésének időzítése. (Az ügy közvetlenül a választások előtt kapott nyilvánosságot.) A túlpolitizált időszakban való közlés fölösleges volt: politikai színezetet kölcsönözhetett az esetnek, és az objektív megítélést sem segítette. A konkrét ügyre vonatkozó másik megjegyzésem: az egyes megnyilatkozások szövegében az európai kommunikációs normák áthágása még akkor sem indokolt (a kisegítőplébános és támogatója részéről), ha biztosak voltak is igazukban, vagy ha véleményük szerint a másik fél sem viselkedett eme általánosan elfogadott normák szerint.

Emberi jogok érvényesítése. Úgy gondolom, az ügyben érintetteknek tudomásul kell venniük azt, hogy a katolikus egyház nagyon hierarchizált, tekintélyelvű szervezet, intézményesült hatalom, amelynek ők is tagjai. Az egyház hívei és tisztségviselői önként vállalják a szolgálatot. Mindaddig, amíg valaki a katolikus egyház tagja, felszentelt papja, a hierarchia része, addig számára mérvadók és kötelezők az egyházi előírások. Három lehetőség van: bármilyen nehéz is, de alkalmazkodni kell az önként vállaltakhoz; vagy bármilyen lelki kínokkal jár is, de el kell hagyni az egyházat; vagy bármilyen emberfeletti feladatnak látszik is, de meg lehet próbálni az egyház megreformálását.

Nem vitás, hogy a harmadik út csak kevesek által járható. Galileit elítélése után négyszáz évvel rehabilitálták, most készül az egyház az inkvizíció áldozatainak a megkövetésére. Végül is volt egy II. vatikáni zsinat, és egyszer nyilván lesz egy harmadik zsinat is. Ezek azt jelzik, hogy van értelme belülről „bomlasztani", azaz felvilágosult módon, zsinati szellemben küzdeni. Ezt mind lehet csinálni, de aki nem képes kompromisszumokra, aki nem tud akár egy életet is eltölteni igazának a tudatában egyháza által is megalázottan, vagy aki nem tud „hősi fokon" hinni a hierarchia lebonthatóságában, a struktúra és az emberi jogok paradox viszonyának evilági megszüntetésében, nos, annak ez az út járhatatlan. S csak az maradjon az egyházban, aki minden más tapasztalata ellenére hisz az elvek és a gyakorlat össze-egyeztethetőségében. Az érintetteknek a tisztesség, az igazság, a szeretet, az emberi jogok szerint lehet teljesen igazuk is, de jelenleg a választási alternatívájuk nagyon szűk: vagy behódolnak, azonosulnak, vagy csendben, esetleg látványosan elhagyják a vallásosságnak ezt a katolikus módját és formáját.

Az eset értelmezési kísérletei. A történetből hírt csináló és az ügyre vissza-visszatérő *Magyar Hírlap*-os újságíró, Szikora Katalin törekvése és kiállása tiszteletre méltó, de szemmel láthatóan elfogultan végzi a dolgát. Cikkeinek bevezető sorai prekoncepciózusak, az általa megszólaltatottak névsora egyoldalú, s a „püspökellenes" oldal túlreprezentált. Súlyos tévedés és a történtek túldimenzionálása, hogy a kialakult vitát volt vagy létező ellentétek más szinten és köntösben való megjelenéseként állítja be. Az ilyesmi alkalmas arra, hogy jó hírlapi anyagot kanyaríthassanak belőle. Az ilyen megnyilvánulások csak azt idézik elő, hogy immár nem arról szól a vita, amiről kellene, hanem egy másik mederben, kialakult törésvonalak mentén folytatódik, ahogyan évtizedek óta: meddően és kilátástalanul. Mert egyházfegyelmi és anyagi természetű viták már a kezdetek kezdetén voltak az ősegyházban, de örvendetesebb volna, ha mindenféle bíróság igénybevétele nélkül, a Mester tanítása szerint lehetne feloldani ezeket a súlyos feszültségeket.

*Magyar Hírlap, 1994. augusztus 13.*

# Az új modus vivendi?

Paskai László bíboros prímás azon lépése, hogy a választások második fordulója előtt az MSZP kezdeményezésére magánemberként a püspöki kar előzetes hozzájárulása és tudta nélkül tett látogatást Horn Gyulánál, az MSZP elnökénél, a miniszterelnöki poszt várományosánál, meglepte a közvéleményt. Nem azért volt váratlan ez a látogatás, mert a Horthy Miklós temetésén részt vevő miniszterekhez hasonlóan Paskai László esetében sem választható szét a prímási és a magánemberi szerep, hanem mert pálfordulás íze van a találkozásnak. A katolikus egyház ugyanis az elmúlt négy évben számtalan tanújelét adta annak, hogy elérkezettnek látja az időt arra, hogy kivonuljon a sekrestyéből, és minden erejével támogatta a „nemzeti-keresztény" szellemiségű pártokat, amelyeket „gyümölcseiről" mindenki maga is megismerhetett.

Ma Magyarországon hivatalosan 7,1 millió katolikus van, a szavazóképes katolikusok közül közel egymillióan hetente s további mintegy félmillió ember havonta egyszer eljár a templomba. Ha ehhez hozzávesszük a több tízezer példányban megjelenő és az ország minden plébániájára eljutó katolikus hetilapokat és a szerényebb példányszámú, de számottevő szellemi befolyással bíró havi és negyedévi katolikus folyóiratokat, akkor letagadhatatlan, hogy a magyar katolikus egyház határozott és egyértelmű politikai kiállása perdöntőnek ígérkezett az 1994-es országgyűlési választásokon. Mindezek tudatában és az eredmények ismeretében azt kell azonban mondani, hogy a katolikus egyház elvesztette a választásokat. (Ez a többi keresztény/keresztyén egyházra is igaz.)

A katolikus egyház képtelen volt anyagi és szellemi befolyását, akaratát érvényesíteni, képtelen volt a mintegy négyezer pap és szerzetes által győzelemre vezetni keresztény jelöltjeit, négyéves munkával sem tudta elérni azt, hogy hívei arra szavazzanak, akire „kell". Az MSZP elsöprő győzelmével, az SZDSZ térnyerésével és az MDF és a KDNP látványos vereségével, a katolikus egyház a súlyos presztízsveszteségen túl el kell hogy veszítse azt a hitét is – és véleményem szerint ez a nagyobbik veszteség –, hogy jelentős tömegbefolyással bír, hogy szellemi és lelki infrastruktúráját hatékonyan tudja használni, hogy a gyakorlatban is meghatározó társadalom- és közvélemény-formáló erő. A hívők nagy része az elvárásai ellen szavazott (vagy el sem ment szavazni?), a hatalomba beleszólni akaró egyház, a világi hatalomból részesedni kívánó egyház, a latens államegyházi szerepekben tetszelgő egyház ritkán tapasztalható egyértelműséggel veszített.

Hála Istennek! – mondhatnánk, hiszen az egyház most végre megszabadulhat egy olyan nyűgtől, amivel mindig csak baj van, végre ráeszmélhet, hogy a sekrestyén belül is lehet fontos dolgokat csinálni, hogy az állam és az egyház tényleges szétválasztása nem az ördögtől való, hogy a politika helyett már a lelkekkel is tud foglalkozni, hogy most már van elég ingatlana és iskolája, és húszéves közalkalmazotti megállapodása és tábori lelkészi szolgálata. De nem, Paskai László első hívásra, szóra elmegy a korábban szóra sem méltatott, de most győzelemre álló MSZP-s Horn Gyulához, és vele magánjellegű beszélgetést folytat. Teszi mindezt akkor, a két forduló között, amikor nem veszett el még minden, amikor még bármilyen halványan is, de lehetett reménykedni abban, hogy az „egyházbarát" pártok nyerjenek, az egyháza által támogatott jelöltek feljöjjenek, és a parlamentbe kerüljenek. Miért nem tudott várni a találkozó néhány hetet? Miért nem lehetett megvárni a választások végeredményét? Mi volt olyan sürgős, ami nem tűrt halasztást, amit nem lehetett volna megtárgyalni akár magánjelleggel, akár anélkül, a miniszterelnök kinevezése után?

Paskai bíboros a találkozóval remek politikai érzékről vagy teljes politikai naivitásáról tett tanúbizonyságot? Mindenesetre a nevezett körülmények között létrejött találkozás tudósít a katolikus egyház és a szocialista párt – más körülmények között üdvözlendő – kiegyezéskísérletére, a volt üldözöttnek és a volt üldözőnek a színfalak mögötti paktumkezdeményezésére, a mindenkori egyházi és a mindenkori világi hatalom – már kevésbé támogatandó – egymáshoz dörgölődzésére látszik utalni. Jelzi az új modus vivendi egyszerre nyílt és titkolt keresését, sőt gyors megtalálását, továbbá annak tudomásul nem vételét, hogy az egyház világi hatalma-befolyása csökkent, és hogy az egyház a választásokat e tekintetben is szeretné meg nem történtté tenni.

A Horn Gyula által kezdeményezett, Paskai László által elfogadott két forduló közötti találkozásnak a mondandója a személyek szintjén úgy is értelmezhető, hogy esetükben az előzőnek mondott rendszer reprezentánsai találkoztak alig változott felállásban, míg az egyházpolitika szintjén elmondható, hogy a magyar katolikus egyház ismét elveszített egy nagy lehetőséget arra, hogy a politikából kimarad-

jon. A dolgokat még szélesebb összefüggésbe helyezve azonban azt kell megállapítani, hogy valójában semmi váratlan dolog nem történt, hiszen az egyház azt teszi, amit közel kétezer éve, s aminek nagyban köszönheti fennmaradását: a modus vivendi keresését és annak minden körülmények közötti megtalálását.

*HVG, 1994. július 2.*

# Dicsőség hiányokkal

Van, aki a pápalátogatás, van, aki a millecentenárium, és van, aki a rendszerváltás utáni magyar egyháztörténet legnagyobb eseményének tartja a püspöki kar „Igazságosabb és testvériesebb világot!” című körlevelét. Nemcsak a katolikus sajtó és az ilyen beállítottságú pártok, hanem a kormányfő, a szekularizálódott politikai elit, a liberális sajtó és az egyházzal mindig kritikus belső csoportok is egyaránt elismerően szóltak a körlevélről. Az első fogadtatás tehát egyértelműen pozitív, a méltatásokban csak úgy hemzsegnek a magas színvonalra, az összeszedettségre, a politikai elkötelezetlenségre, az újszerűségre, a korszerűségre, a pártpolitikától való távolságtartásra, a nyitottságra, az emelkedettségre stb. vonatkozó megállapítások. A mindenoldalú és egybehangzó dicséretek hallatán mit mondhat az, aki ezzel nem ért teljes egészében egyet? Két dolgot. Megpróbálja elemezni és megérteni, hogy ki miért örül annyira a körlevélnek, továbbá elmondani saját ellenvéleményét.

Nézzük először a tényeket. A Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) által füzet formájában kiadott és a Gyulay Endre megyéspüspök mint felelős kiadó által jegyzett körlevél hatvankilenc számozott oldalt tartalmaz. A füzet – a bevezetéssel és befejezéssel együtt – hat részből áll. A négy központi téma (Szociális viszonyok és egészségügy, Gazdasági élet, Állam és politika, Kultúra) közül a leghosszabb a tizenhét oldalas Kultúra és a legrövidebb a tízoldalas Állam és politika című fejezet, míg a másik két fejezet egyaránt tizenöt-tizenöt oldalas. A körlevél megszületésével és kiadásával kapcsolatos munkákat Gyulay Endre fogta össze. Az alkotók névsora – méltatlanul – nem kapott nyilvánosságot, de az igen, hogy a körlevelet egy katolikus értelmiségiekből álló munkacsoport készítette elő, hogy az előmunkálatokban és az előzetes véleményezésben nem csak katolikusok vettek részt, továbbá hogy a végleges változatot a püspöki kar alakította ki.

Folytassuk azzal, hogy kié is a körlevél megszületésének érdeme. Bármily nagy legyen is az alkotóké, a legfőbb érdem itt II. János Pál pápáé. A körlevél nem jöhetett volna létre, ha elkészítését a pápa első magyarországi útja során nem írta volna elő, és egy nagyobb formátumú összegzés nem lett volna feltétele második látogatásának. Ahogyan az első magyarországi útra készült el Tomka Miklós nagyszerű vallásszociológiai munkája (Magyar katolicizmus 1991), úgy az MKPK-nak erre az alkalomra is fel kellett mutatnia valamilyen útmutató munkát. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy 1991-ben történt meg a helyzetfelmérés, az egyház és a hívek empirikus felmérése, most pedig az egész társadalom diagnosztizálása és a nevezetteknek a társadalom egészében való elhelyezése és orientáló pontok megnevezése.

A körlevél ugyan nem jöhetett volna létre a neves alkotó testület közreműködése nélkül, de még a „másodlagos” érdem sem az övék. Az alkotók saját tudományterületük magas szintű művelésének okán korábban is tudtak volna ilyen körlevelet alkotni, ám erre nem volt eddig lehetőségük. A pápa öt éven belüli kétszeri látogatásán kívül (alkalom) szükséges volt, hogy létrejöjjenek azok az intézményi és kommunikációs kapcsolatok, amelyek egyáltalán lehetővé tették a közös munkát (infrastrukturális háttér). A leginkább azonban a püspöki kar engedékenységére volt szükség ahhoz, hogy egy ilyen körlevél előmunkálatai elkezdődhettek, és hogy az határidőre, lényegi változtatás nélkül meg is jelenhetett. Gyanítom ugyanis, hogy a körlevél hangvételében, stílusában, problémakezelésében, a megközelítésben rejlő „engedékenységében”, azaz másságában rejlik az a nóvum, amitől a közvélemény szuperlatívuszokban szólt a körlevélről. A körlevél toleránsabb hangot üt meg hívőkkel és nem hívőkkel szemben egyaránt.

A dokumentumot az is jellemzi, hogy mi nincs benne, illetőleg ebben az esetben az is, hogy mi nincs benne a korábbi körlevelekhez képest. Ebben a körlevélben végre nem találkozunk a betakarításra, a népgazdasági terv megvalósítására, sem az egyházi perekben elítéltek kiközösítésére, sem a katolikus katonai szolgálatot megtagadók elítélésére vonatkozó megállapításokkal, de olyan burkolt mondanivalója sincs, hogy „támogassuk a keresztény pártokat”. A millecentenárium évében a körlevél ellen tudott állni a kísértésnek, és a Kárpát-medencében élő magyarsággal kapcsolatban nem tesz nacionalista ízű kijelentéseket (sőt, egyetlen félmondatot leszámítva, semmilyen kijelentést sem tesz), továbbá nem kap hangot Magyarország ismételten Mária országává nyilvánításának szándéka. Nemcsak megközelítésében tér el tehát a rendszerváltás előtti és utáni körlevelektől, de nem int jámborságra, kegyességre, sőt még adakozásra sem. Egyszerűen tehát a század magyar püspökkari körleveleitől való eltérés okán, az anakronisztikus megközelítés és a kioktató stílus elmaradásának okán, az eddig tapasztalt

negatívumok elmaradása miatt válhatott nagyobb lélegzetű művé a körlevél. Ez mindenképpen hatalmas előrelépés abban a magyar egyházban, ahol már pusztán az is forradalmi tettnek számít, hogy civileket, a „civil" tudományok művelőit kérik fel egy püspökkari körlevél megfogalmazására, majd pedig engedik az MKPK neve alatt, hivatalos iratként megjelenni a „világias" művet.

Vagyis a huszadik század végén attól lett boldog minden körlevélolvasó, hogy stílusváltás történt, ami feltételez szemléletváltozást is. A megszokott körlevélelemek hiánya boldogít, és az, hogy harmincegy év után ideért a II. vatikáni zsinat szellemisége.

Valamiben azonban nincs változás. Talán csak többszöri olvasás után válhat világossá, hogy a körlevél a jelenlegi hatalom, a politika és gazdaságpolitika, valamint a politikai elit iránt ugyanolyan toleranciával viseltetik, mint korábban. Alig találni olyan gondolatot, amelyet ne írhatott volna le a kormányon vagy ellenzékben lévő pártok bármelyike, ami természetesen önmagában véve még keveset jelent. Ennél lényegesebbnek érzem, hogy a körlevél teljes mértékben osztja a piacgazdaságról, a tőkés társadalmi berendezkedésről, a kapitalizmusról és az integrációról vallott, a hivatalos politika rangjára emelkedett és képviselt nézeteket. Nemhogy nem áll elő alternatív nézetekkel, nincs valamilyen harmadik megközelítése, nincsen modell értékű, konkrétan megfogalmazott és ezért követhető filozófiája (teológiája), de az ember arcú kapitalizmus hirdetőjévé válik. Kritikai megjegyzései az útválasztás teljes elfogadásának keretei között értendők, nem „a rendszer" megjavítását, hanem az adott rendszer hibáinak kiküszöbölését célozzák. A körlevél hisz abban, hogy mindaz, amit a szociális és egészségügyi vagy a kulturális fejezetben megfogalmaz, azt az általa is igenelt rendszer korrekciójával meg lehet valósítani. Vagyis az enciklikarészletekkel remekül összeszerkesztett körlevél nemcsak hogy elfogadja a hivatalos gazdagságpolitikát (korrekciós záradékkal kiegészítve) és külpolitikát (semmivel sem kiegészítve), és nem merészkedik el az alternativitás szintjéig, de gazdagsági és szociológiai értelemben kivitelezhetőnek is tartja mindazt, amit javasol, miközben a körlevél fejezetei között áthidalhatatlan ellentmondás feszül.

Természetesen minden relatív. Ami az MKPK részéről határozott előrelépés, a tudós tanulmányírók szemszögéből szaktudományi kérdés, az a politikai megközelítésből egyházi legitimáció. A körlevél a rendszert váltó és rendszerváltó politikai elit gazdagsági és külpolitikai törekvéseinek ideológiai alátámasztása, egyházi jóváhagyása, csúnya kifejezéssel élve: hűségnyilatkozat.

### Értékek és műfajok

A tartalom kérdése persze összefügg a műfaj kérdésével. A püspökkari körlevél nem nagydoktori értekezés, amelytől elvárható, hogy új elképzelésekkel gazdagítsa a tudományt. Viszont sikerének oka minden bizonnyal az is, hogy közérthető, összeszedett és rendszerezett információkat közölt a pápai enciklikák szövegkörnyezetében. A Magyarországon kevéssé ismert római dokumentumok forrásértékűvé növelik a körlevelet, amely egyben a problémákra reagáló egyházi megközelítések tárházává válik, az összhang megteremtésére törekszik a „profán tudományok" és a szakrális iratok között. A körlevél evilági diagnózisa, legyen az bármennyire tárgyszerű és integratív is, valljuk be, az évek óta rendszeresen újságot olvasó ember számára nem sok újat mond, azok számára pedig, akik ennél csak egy kicsit is nagyobb olvasottsággal bírnak, nem mond semmi újat. Az olvasó értelmiség, a közélet emberei szemében a körlevél nem közöl új információkat, nem tár fel új összefüggéseket, egésze sem képvisel semmi olyat, amit eddig ne ismertünk volna: a közismertet nem tárgyalja „mélyebben".

Ha ezek után azt mondjuk, hogy a körlevél egyházi pamflet vagy társadalomtudományi, teológiai szakdolgozat, akkor bántón alacsonyra tettük a mércét; ha azt, hogy általánosságokban mozgó, teologizált társadalomrajz, integratív mű, akkor nem mondtunk semmit. Ha azt állítjuk, hogy interdiszciplináris tudományos analízis, publikáció vagy a szaktudományok és a teológia integrálására hivatott nagy kísérlet, akkor túl sokat állítunk róla. Tudós szakemberek, a teológia politikusai, valamint az egyház vezetői által összeragasztott és egyszerűsített egyházi publicisztika lenne? Képzett értelmiségiek és a hierarchia egymásra találásának fordulópontot jelentő, közérthetően előadott bizonyítéka? Nem tudom. Jobb híján maradjunk abban, hogy bármilyen olvasatban fontos és figyelemre méltó körlevélről van szó.

## A hiány

A körlevél hiányossága, hogy nagyon sok mindenről ír, de a magyar lakosság mintegy hetven százalékát valamilyen formában tömörítő és képviselő, a társadalom jelentős alrendszerének tekintett római katolikus egyházról nem. Mintha ezt a kérdést az MKPK 1991-ben letudta volna, mintha nem ebben, az általa pontosan diagnosztizált és agonizáló tíz és félmilliós társadalmi közegben létezne a körlevelet kibocsátó alrendszer is. Az egyházi struktúra, a hierarchia mintha nem lenne része ennek az elemzett társadalomnak, mintha az egyháznak nem lennének elemzésre méltó súlyos gondjai, mintha az egyházon belül nem lenne gond a kisebbségek, többek között a nők helyzete, mintha az egyházon belül nem lennének jelen szélsőséges nézetek, vagy nem működne az egyházon belül is a feketegazdaság. A nagy diagnózisból így tehát szükségszerűen kimaradt, hogy mi az egyház felelőssége a jelen helyzet kialakulásáért. Hiányzik annak elemzése is, hogy az egyházon belül miért maradt el a rendszerváltás, hogy miért nem történt meg a rendszerváltás személyi konzekvenciáinak levonása. De annak kritikai leírásával is adós marad a körlevél, hogy 1989 óta az egyház mennyiben maradt távol a politikától, és az őt érintő kérdésekben (ingatlanok, juttatások, oktatás stb.) mennyire tudott önmérsékletet tanúsítani.

Nagy kérdés, hogy a hívek mit szólnak majd a körlevélhez, pontosabban mennyire fogják követni a számukra kötelező érvényű dokumentumot. Ennél valószínűleg csak egy kérdés fontosabb: az, hogy a püspöki kar püspökei mennyire tekintik elfogadhatónak a leírtakat, és hogy adott esetben a körlevélre mennyiben, milyen eredménnyel lehet hivatkozni az azt kibocsátó hierarchiával szemben (olyan kérdésekben, mint szubszidiaritás, a természetes környezet védelme, civil szervezetek, kommunikáció).

Úgy gondolom, a körlevél – sajnos – nem fog társadalmi és politikai vitát kiváltani. Ebben azonban nemcsak a magyar viszonyok a hibásak (vitakészség, közélet, érdektelenség stb.), de maga a körlevél is: hangvételén, megközelítésén és problémakezelésén kívül nem nagyon mond olyat, aminek alapján heves viták alakulhatnának ki.

*Magyar Narancs, 1996. október 31.*

# Mint cseppben a tenger

Horn Gyula megint lépre csalta az egyházakat. Üzent értük, és ők feltételek nélkül eljöttek a választásokat megelőző találkozóra. A miniszterelnök a jól medializálható találkozóért cserébe nem hogy nem ígér semmi megfoghatót, de még megrovó hangnemben fel is szólította az egyházfőket, mondván: tessék pártatlanul viselkedni a választási kampányban. Ezek után a történelmi egyházak képviselői ahelyett, hogy „helyre tették volna a miniszterelnököt", megbántódtak, és – az evangélikusokat kivéve – nem voltak hajlandóak részt venni a megbeszélést követő sajtótájékoztatón. Ezáltal a találkozóból a miniszterelnök – vagyis az MSZP – és nem az egyházak meg az általuk támogatott pártok profitáltak. A forgatókönyv ismerős, mégis meglepő.

A katolikus egyház ugyanis a rendszerváltozást követően nem először lépett elő a politika szereplőjévé és alakítójává. Nehéz azt állítani, hogy nem a politikai arénába való merészkedést, a választásokba és a pártküzdelmekbe való beavatkozást jelenti a miniszterelnökkel való politikai találkozás elfogadása és a Magyar Katolikus Püspöki Karnak a választások alkalmával kiadott körlevele. Az utóbbival a hierarchia már pusztán azzal beavatkozik a választások kimenetelébe, hogy előírja hívei számára a választásokon való részvételt. A püspökök által egyhangúlag elfogadott dokumentum szóba sem állt azzal a gondolattal, hogy lehetnek hívei között olyanok, akiknek lelkiismerete azt mondja, hogy egyik párt sem érdemes a szavazatára, aki lelkiismeretére hallgatva nem kíván részt venni a választásokon, aki úgy gondolja, hogy a választásokon való részvételre való morális kötelezés nem tartozik a hit és erkölcs dolgában számára egyébként mérvadó katolikus egyház illetékességi körébe.

A pártállami keretek között szavazni kellett, de a demokrácia adta keretek között a hívő ember miért ne fejezhetné ki elégedetlenségét a távolmaradásával vagy érvénytelen szavazatával? A pártállami kötelezés helyére most miért akarja kötelezővé tenni a szavazást a katolikus egyház? Apolitikusan nem lehet valaki jó hívő, katolikus vagy Jézus-követő? Jézus, az apostolok és első követőik részt vettek valamikor is az adott állam politikájának alakításában?

A püspöki kar nemcsak a választásokon való részvételre szólít fel, de pártpreferenciákat is meghatároz. A nemzeti-konzervatív oldal melletti egyértelmű kiállásnál azonban még tovább megy a körlevél, amikor a pártok között a magyar és nem magyar érdekek képviselete szerint tesz különbséget, ezt a szempontot is a választás kritériumaként jelöli meg. A püspöki kar ezáltal elfogadja a létező, de szalonképtelen szélsőséges megközelítést, amely a jelenlegi koalíció pártjait a magyarság érdekeivel ellentétes szerveződéseknek állítja be. Ez a megkülönböztetés politikai szövegkörnyezetben, kulturáltabb formában ugyan, de a kommunistaellenességnek és az antiszemitizmusnak a szinonimájaként használatos.

A katolikus egyház állásfoglalását mégsem a puszta léte miatt, nem az ellenzék mellett való kiállása miatt, hanem tartalma miatt érik bírálatok. A pártok és a publicisták azt vetik a püspöki kar szemére, hogy miért diszkriminál abból a szempontból, hogy a feltehetően öt százalék alatti eredményt elérő pártok elutasítására szólít fel. A körlevél üzenete azonban ennél sokkal több. A püspöki kar az előbb említettekkel együtt ugyanis ezzel a kijelentésével nemcsak hogy az – eléggé egyértelműen az ötszázalékos küszöb alatt maradónak tekinthető – KDNP ellen szól, és így szakít az eddig két választási cikluson követett irányvonalával, hanem kiáll a kormányváltás igenlésén túl a Fidesz-MPP–MDF–FKgP győzelme mellett. Azaz új szövetségest, ráadásul a hatalomra esélyes új szövetségest (szövetséget) választott. A körlevél a hívek tudtára adja, hogy a maga részéről pártot (pártszövetséget) választott és váltott. Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert a választásnak ellenzéki győzelem esetén ellentételezése lesz, MSZP–SZDSZ-győzelem esetén pedig „megvonási" következményei lesznek. Továbbá mindez nem hozható szinkronba a körlevél többi mondanivalójával, nevezetesen a választásnak a körlevél más részében hangsúlyozott szabadsága a deklarálásával.

A körlevél újabb vitatható pontja az is, hogy önellentmondásban saját szövegével (a szabad döntés tiszteletben tartása), az összes – a katolikus erkölcstanban és kívüle – létező morális aggállyal szemben bevezeti az esélyes és esélytelen képviselő és párt fogalmát. Tehát nem az az elsődlegesen fontos, hogy egy párt megfeleljen az idézett elvárásoknak, hogy a képviselőjelölt a katolikus világnézet elképzelései szerint alkalmas-e, méltó-e a hívő szavazatára, hanem hogy elég népszerű-e, elég populáris-e ahhoz, hogy esélye legyen a győzelemre. A püspöki kar utilitarista és nem morális kritériumot fogalmaz meg. Igazi vérbeli politikai nyilatkozathoz méltó elvárás ez, amely az erkölcs fölé helyezi a győzelmi esélyt.

Valójában azonban még ennél is több: a hatalmi egyháznak a hatalom felé húzó remekbe szabott megnyilvánulása.

Mindent egybevetve, a püspöki kar ezáltal nemcsak „ejtette” az elgyengült KDNP-t, és a győzelemesélyes Fidesz–MDF–FKgP mellett tette le a voksát, de növelte az esélytelenek esélytelenségét is. Azoknak az esélytelenségét, akik alig ismert pártok színeiben indulnak, de esélytelenségük oka esetleg éppen tisztességükben keresendő. Vagy azon kis pártok esélytelenségét, akik azért eleve esélytelenebbek, mert az általuk képviselt progresszív megközelítés (például zöld ügy, civil ügy, az alternatív gazdaság ügye) a társadalom széles rétegeiben még nem talált általános elfogadásra, vagy éppen a nagy pártok gazdasági helyzetüknél, összefonódásaiknál fogva és kíméletlen érdekérvényesítő képességeik okán elszívják előlük a lehetőségeket. A hierarchia eleve elutasítja a független, ezért eleve esélytelen képviselők támogatását, továbbá a társadalmi innováció azon formáját, amely az alternatív, új megoldások iránt érzékenyebbeket juttathatná a hatalomba. Viszont támogatja azt a negatív szelekciót, amikor is adott esetben a politikusi pályára morálisan a legalkalmasabbak helyett a hatalomért folytatott küzdelemben a legkevésbé aggályosak kerülnek az élre. A körlevél tehát nemcsak utilitarista, pragmatista és szélsőségekbe hajló, hanem a maga megközelítésében növeli az esélyegyenlőtlenséget, és hátrányosan érinti a katolicizmushoz esetleg közelebb álló jelöltek és pártok bejutását a hatalomba.

A körlevélnek persze kár volna túlzott jelentőséget tulajdonítani. Elsősorban nem azért, mert a katolikus egyház maga is megosztott a pártpreferencia kérdésében. Az *Új Ember* című katolikus hetilap például a KDNP-t reklámozta (mindaddig, amíg ezt az egyházi feljebbvalók le nem állították), vagy a szintén minden katolikus plébániára eljutó hetilap, a *Keresztény Élet* vezércikke pontosan megnevezi, hogy kire ne (Munkáspárt, MSZP, SZDSZ) szavazzon a hívő, és kire kell (Fidesz, FKgP, KDNP, MDF, MDNP, MIÉP) szavaznia. A körlevélnek a szavazás kimenetelét illetően azért nincs túlzott jelentősége, mert sem 1990-ben, sem pedig 1994-ben nem a püspöki kar véleménye volt a meghatározó a hívek körében. Sőt a legutóbbi választások éppen azt mutatták meg, hogy a keresztény egyházak és általában az egyházak hivatalos véleménye nem befolyásolja a választókat. Persze egy kiélezett küzdelemben (és előzetesen melyik választás nem tűnik annak?) minden szavazat számít (így a pártok érzékenysége érthető), de az egyházak nem tudják tömegesen befolyásolni híveiket. Ennek nyilván sok oka lehet. Talán éppen az egyik legfőbb az, hogy az egyházak politikai kérdésekben sietnek állást foglalni, az egyházukat érintő kérdésekben pedig hallgatnak. Példának okáért miért kell a katolikus egyháznak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján körlevelet kiadnia? Egyik prominens püspökén keresztül miért kellett állást foglalnia a NATO-csatlakozás kérdésében? Miért támogatta a katolikus egyház – persze a többi egyházzal együtt –, hogy az ország egy katonai szervezetnek legyen a tagja? A katolikus egyház ugyanakkor miért nem adott ki körlevelet a rendszerváltozás előtti „viselt” dolgairól? Vagy Bulányi rehabilitálásának ügyében, amikor is korábban körlevélben ítélte el cselekedeteit? Vagy a püspöki kar miért zárkózik el oly határozottan a magyar zsidók elhurcolását elítélő körlevél kiadásától? Az *Új Ember* miért a KDNP választási hirdetését közli, és miért XII. Pius pápa zsidómentő érdemeiről közöl cikket, ahelyett hogy pártsemlegesen a magyar katolikusoknak a zsidósággal szemben elkövetett bűneiről cikkezne?

A kérdésekre nincs válasz. Nem volna válasz? Dehogy nincs! Csak alaposan el kell olvasni a választások alkalmából kiadott körlevelet.

*Népszabadság, 1998. április 24.*

# Hitvédelmi pénzek

A katolikus, a református és az evangélikus egyház a választásokat megelőzően egyértelműen kifejezésre juttatta pártpreferenciáit, s ezek nyilvánvaló hozadéka most a hitoktatói díjak költségvetési fedezése. Ez végül is egy akár korrektnek is mondható politikai alku: szavazatokért anyagi ellenszolgáltatás nyújtása. Tehát nem politikai szemszögből elfogadhatatlan és anyagilag elviselhetetlen az erre szánt másfél milliárd forint, hanem azért problematikus, mert egy meghaladottnak hitt szemlélet újraélesztésének egyik első megnyilvánulása. Ez egy anakronisztikus ideológia vegyítése pragmatikus szempontokkal, és félő, hogy a mögötte megbúvó felfogás meghatározza majd a következő négy év egyházpolitikáját.

Az új magyar kormány ugyanis nem a történelmi egyházak, hanem a keresztény és a zsidó vallásúakkal együtt az ateista, a közömbös és más vallású magyar állampolgárok kormánya is. A nem a négy történelmi egyházhoz tartozók adójából nem lenne szabad a történelmi egyházak hitoktatói tevékenységét finanszírozni, illetőleg a költségvetés nem részesíthetné előnyben ezen egyházakat. Az elvi probléma természetesen akkor is fennáll, ha valamennyi egyház megkapja az általa igényelt hitoktatói támogatást, hiszen egyáltalán nem lenne szabad közpénzen egyházi tanokat okítani. Hitoktatói pénz egyébként is valamennyi bejegyzett egyháznak csak azonos mértékben lenne adható, mivel ellenkező esetben az állam fontossági sorrendet állít fel az egyházak és a vallások között: nem elfogadható, hogy a profán állam az egyik egyház tanainak oktatását fontosabbnak tartsa, mint a másikat.

Mindezt miért lehet így gondolni? Elsősorban azért, mert az állam deklaráltan elszakadt az egyháztól, mert az anyagi függés – mindkét részről – akadálya a vallásszabadság érvényesülésének, s mert ez egy meghaladottnak vélt államegyházi modell irányába ható lépés. Az államvallás nélküli és a világnézeti semlegesség talaján álló, azaz valamennyi világnézet azonos mértékű támogatásának elvét valló állam nem finanszírozhat tisztán egyházi érdekeket, nem szánhat pénzt egyházak és vallási ideológiák fenntartására és terjesztésére. Az egyházak oldaláról megfogalmazva ugyanezt: nem várhatják el egy világnézetileg is plurális társadalomtól, hogy egyetemesnek hitt, de tagadhatatlanul kizárólag csak saját világképüket és önmagukat népszerűsítő tevékenységükre olyanoktól is pénzt kapjanak, akik nem tartják fontosnak ezen célok támogatását.

A probléma azonban még ennél is súlyosabbnak tűnik. Az egyházak az államilag támogatott hitoktatást úgynevezett védett oktatási időben akarják megtartani, és akik nem kívánnak a hittanórákon részt venni, azok számára (pontosan még nem körvonalazódó) etika-, filozófia-, társadalomtörténet-órán való részvételt írnának elő. Tehát a hit oktatására állami és magániskolákban is a tanrendben kell helyet találni, ahelyett hogy erre tanítás után, valóban alternatív, fakultatív jelleggel kerülne sor. Ezzel kapcsolatban számos kérdés vetődik föl. A hittanórán részt vevő gyereknek nincs szüksége etikát, filozófiát, társadalomtörténetet tanulni? Más etikával, más filozófiával nem kell megismerkednie? Neki minden ilyen gyökerű kérdésére a saját egyháza vitathatatlan magyarázatot képes adni? Nem fog hiányozni az általános műveltségéből a szélesebb kitekintés? Ráadásul egy lépésre vagyunk attól, hogy a bizonyítványokból egy életre kiderüljön, hogy ki kapott hitoktatást, és ki nem, továbbá hogy az érdemjegyek alapján kinek mekkora a hite, a vallásossága, az elköteleződése.

Az állam nem akadályozhatja meg azt, hogy az egyházak szabadon hirdethessék hitüket, viszont az állam nem lehet egyetlen egyház kinyújtott karja sem. Az államnak nem lenne szabad az egyébként tiszteletre méltó, magukat egyházinak mondó intézményeknek az állami intézményekkel azonos támogatást adnia, azon egyszerű oknál fogva, hogy az egyik egyházi, a másik állami tulajdonban van, ennek összes jogi és nem jogi következményével együtt, továbbá mivel az egyikben a vallási felfogás, a másikban egy vallás nélküli felfogás a domináns. Meglátásom szerint még akkor is így kellene ennek lennie, ha az Alkotmánybíróság – az egyházi egyetemeken oktató és ezzel a morális összeférhetetlenség kockázatát is vállaló alkotmánybírók szerepe miatt – ezt másként látja. Az egyházak olyan feladatok elvégzésére vállalkozzanak, amihez a szükséges anyagi hátteret az állam mindig politikai ihletésű adományai nélkül, saját maguk elő tudják teremteni.

*HVG, 1998. augusztus 29.*

# Még egy kis türelmet!

Vajon a kizárólag kormányszócsőként működő A Hét című tévéműsor szerkesztőinek hogyan juthatott az eszébe, hogy trón és oltár reneszánszát élő egybefonódásának időszakban témává tegyék az egyházi személyek átvilágítását? A katolikus egyházzal foglalkozó első adás után teljes értetlenség uralkodott el minden oldalon. Sokan úgy gondolták, hogy ez egy újabb Fidesz-trükk: a következő választásokon Orbánék már egy megújult klérussal (történelmiegyház-vezetőkkel) kívánnak indulni, ezért forszírozzák az egyházi vezetők átvilágítását. A kormánykoalíció csak úgy tudja megtartani hatalmát – vélték sokan –, ha a vezetőivel elégedetlen hívő választópolgárokat az egyházuk megtisztulására indított, irányított kampánnyal maguk mellé tudják állítani. Az MSZP azonnal bekapta a horgot, és szinte kampánytémájává tette A Hét adásában megjelenő „antiklerikális reakció" elleni harcot. Ez is lehet érthető, hiszen a legnagyobb ellenzéki párt nyilván nem engedheti meg magának azt, hogy dokumentálásra is kerüljön az egyházakkal korábban együtt épített szocializmus, hogy láthatóvá váljék a máig kísértő egybefonódott közös múltjuk. És az MSZP nyilván azt sem engedheti meg, hogy a Fidesz „beelőzzön": számítani akar a vezető kormánypárt esetleges egyházpolitikai váltását nem követő szavazókra.

A „megtámadott" egyház azonban nem késlekedett azonnal határozottan állást foglalni a Fidesznek tulajdonított, tesztként is felfogható, irányváltási kísérlettel kapcsolatban. Csordás Eörs, az esztergom–budapesti főegyházmegye irodaigazgatója „a legsötétebb náci és sztálini korszak egyházellenes kirohanásának" minősítette A Hét adását.

Mindezek után, a trón és az oltár színpompás egyesülésének millecentenáriumi évi fő attrakciója előtt, a „Szent Korona" Esztergomba, Paskai László bíboroshoz szállítását megelőzően, felettébb kínossá vált a helyzet, amit Áder János, az Országgyűlés fideszes elnöke oldott meg azzal, hogy A Hét adásában elhangzottakért személyesen ment el Paskai László bíboroshoz bocsánatot kérni.

Időközben örvendetes módon beindult egy vita az egyházak előző rendszerbeli szerepéről. Bulányi György piarista páter – messze túllőve a célon – ismét faltörő kosként viselkedett egyházkritikájában. Nem maradhatott el a kormány- és klérushű hívek válasza sem. Nemeskürty István millenniumi kormánybiztos A Hét ominózus műsoráról egyenesen azt mondta, hogy az „a legnagyobb mértékben szembeszegült a millenniumi eszmével". Kamarás István katolikus vallásszociológus egyenesen odáig ment el, hogy ugyanerről a műsorról kijelentette, hogy „a katolikus püspöki kar doyenjét brutálisan megtámadták, s gyűlöletkeltésre alkalmas kijelentések is elhangzottak". A Bulányival folytatott vitájában Tomka Miklós, a legnagyobb magyar katolikus vallásszociológus arra az álláspontra helyezkedett, hogy „Bulányi és a Bokor-mozgalom az állam kezében a rendszerváltás előtt is a legbiztosabb aduk közé tartozott".

Az átvilágításról szóló első riport, az elmarasztaló hivatalos egyházi és értelmiségi visszhangok, valamint a titokban tartott áderi Canossa-járás után leálltak az átvilágításról szóló riportok. Nyilvánvalónak tűnt, hogy A Hét kivételesen tévedett vagy politikai ösztönei esetleg politikai védnökei cserbenhagyták, de mindenesetre (kormány)politikai és egyházi vétséget követett el. Ezért feddés jár, aminek egyenes következménye, hogy az átvilágítás témája egyszer és mindenkorra lekerül a műsorról. A nehéz hetek után azonban a téma ismét terítékre került. Ezek után nyilvánvaló lett, hogy a főszerkesztőnek mennie kell. Mindezzel az is világossá vált, hogy ebben az esetben nem volt Fidesz-trükk, a párt média- és egyházpolitikájában semmi változás nincsen, illetve tovább erősödött a rendszerváltás előtti egyházvezető-garnitúra teljes kiszolgálásának, a velük való együttkormányzásnak a politikája. Mivel ebben a vonatkozásban az MSZP is csődöt mondott, kijelenthető, hogy továbbra sincs számottevő politikai akarat arra, hogy az egyházi személyek múltjára fény derüljön, hogy az egyházak a rendszerváltás után megtisztuljanak. Mivel egyházi szándék a megtisztulásra sohasem volt, némi pozitív értelmiségi csevely után minden marad a régiben, hogy évek vagy évtizedek multán – politikai szándékkal – ismét elő lehessen venni a témát.

Az átvilágítási vita végső megoldása azonban elég pontosan látható. Addig kell húzni amíg minden érdekelt személy ki nem hal, minden utódpárt (MSZP) és az átvilágítást elszabotáló (például az Antall József vezette MDF, majd az SZDSZ) párt a felismerhetetlenségig át nem alakul, amíg a bizonyítékokat a különböző kormányok (kinek-kinek érdeke szerint) használhatatlanná nem teszik, amíg a magyar és a vatikáni levéltárakban éppen annyi dokumentum marad, amelyek alapján igaznak tűnnek

majd fel Csordás Eörs (a hivatalos egyház), Nemeskürty István (az állam) és Kamarás István, valamint Tomka Miklós (hivatalos egyháztörténet, vallásszociológia – a tudomány) megállapításai. Kérem, hogy addig még legyünk türelemmel!

*Élet és Irodalom, 2001. október 26.*

# Fekete marad-e a bárány?

# Kis Bokor-politológia

Negyvenhárom év óta először szabad választásokkal zárult le egy korszak, és elkezdődött egy másik, melynek a játékszabályai még alig ismertek, amelyről ma még nem lehet tudni, miként vonul be a történelembe. Eleve vitacikknek szánt írásomban a választásokat a Bokor katolikus bázisközösségi mozgalom szemszögéből próbálom elemezni. Ezzel együtt kísérletet teszek arra, hogy megrajzoljam a Bokor politikai arcvonásait, elhelyezzem ezt a lelkiségi irányzatot Magyarország politikai térképén. [1]

**Merre menjek? (Fogalomtisztázási kísérlet)**

A politika, a politizálás fogalmai a Bokorban kidolgozatlanok. Igaz ugyan, hogy a Bokor-irodalomban (KARAJOK; KARAJ = KAR-ácsonyi AJ-ándék, a Bokor miden év karácsonyára elkészülő többkötetes, elmélkedéseket, tanulmányokat, dokumentumokat közlő kiadványa), különösen az utóbbi néhány évben, számos politikával foglalkozó írás volt olvasható, de ezekből nem lehet egységesnek nevezhető, kikristályosodott Bokor-politika-meghatározást összerakni. Definíció és egységes gyakorlat hiányában – azért, hogy egyáltalán el tudjunk indulni – Bulányi György fogalmi megközelítését veszem alapul. Bulányi politizálás alatt két dolgot is ért, megkülönböztet „közéleti törődést" és pártszerű „hatalomgyakorlást" jelentő politizálást (*Életünk*, 1990. április). Vagyis véleménye szerint a társadalmi élet, a közélet minden problémájával történő foglalkozást jelentő politizálás a keresztény ember számára nemcsak hogy elfogadható, de egyben kötelesség is. Ugyanakkor a törvények meghozatalában, azok foggal-körömmel történő végrehajtásában való közvetlen részvételt, a törvényhozói, bírói és végrehajtói hatalomba való direkt bekapcsolódást, vagyis a hatalmat, a hatalomért folyó küzdelmet jelentő politizálást elveti. Ebből a minden bizonnyal nem a Bokor egészének véleményét tükröző megközelítésből számomra egyrészt az derül ki, hogy leveleket, petíciókat, újságcikkeket írni (újságot, könyvet kiadni), egyesületekben, körökben, hálózatokban stb. részt venni, jézusi tartalmakat hordozó szöveggel a nyilvánosság elé kiállni, demonstrációt szervezni, szabad választásokon részt venni a Bokor által megtűrt, elfogadott, támogatott dolog. Másrészt úgy tűnik, hogy a hatalomból részesedni akaró, hatalomra törekvő-törtető szervezetekbe (pártokba) való belépést, képviselőjelöltségnek-képviselőségnek a vállalását, a csak politizáló közegben való mozgást, és az ember alkotta törvények, az államérdek mindenhatóságát megfogalmazó, azokat erőszak árán is érvényesítő politizálást, a politikacsinálást a Bokor elveti. De vajon tényleg így van-e?

**A hőskor**

A kelet-európai társadalmakban – Jalta után – kettős folyamat játszódott le. A hatalom megszerzéséért, majd megtartásáért és legitimálásáért, a mindenre elszánt pártállam át- és agyonpolitizálta a társadalmat, mindenkinél és mindenben a párthoz, a párt politikájához való viszony számított. Ezzel párhuzamosan a sztálini politika következtében a civil társadalmi kezdeményezések elhaltak (a civil társadalom gyakorlatilag megszűnt létezni), a társadalom atomizálódott, és végbement egy repolitizációs folyamat, aminek a következményei: a társadalmi és politikai közélet visszahúzódása, a bizalmatlanság, az apátia. A politikának – a tisztségetika kritériumaival amúgy sem mindig szinkronba hozható – fogalma megtelt negatív tartalommal. A politikai életben, a közéletben való szerepvállalás a hívő ember számára mindenkinél jobban ellenszenvessé vált, hiszen az általában egyet jelentett az állampárt érdekeinek kritikátlan kiszolgálásával.

A hívők egy része az egyházpolitikának „köszönhetően" másod-, harmadrangú állampolgár (alattvaló), míg másik része – köztük a bázisközösségekhez tartozók zöme – üldözött vagy börtönlakó lett. A Vatikánnak térségünkre kidolgozott politikája nem mosta tisztára a politika fogalmát, Róma „keleti politikája" nem különbözött e világ fiainak politikájától. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy az a sűrű, sötét, átláthatatlan, tisztességtelen valami, amit politika címszó alatt lehetett-kellett érteni, nem vonzotta a Bokor alapítóit, tagjait. Föl sem merült, hogy szabad-e, lehet-e, kell-e békepapnak állni, Hazafias Népfrontba eljárni vagy szavazni menni. Sajtószabadság hiányában szóba sem kerülhetett, hogy a Bokornak a személytől személyig terjedő hatásán kívül bármilyen más – netán tömegkommunikációs – hatása, csekély közéleti szerepvállalása is legyen. A Bokor – mint annyian ez idő tájt e hazában – örült, ha minél távolabb tudhatta magát a politikától-közélettől, s örvendezett, ha csendben tehette dolgát.

**Kényszerpályán**

Ennek az apolitikus „idilli” állapotnak 56 forradalma (a személyesen megélt történelmi és politikai fordulat) és a Bokor-tagok börtönélményei egyszer és mindenkorra véget vetettek. A Rákosi, majd Kádár börtöneiben sínylődő értelmiség, a volt vezetők, a politikai elit közé keveredett Bokor-tagok fogvatartásuk évei alatt elvesztették immunitásukat: fogékonyak lettek a politikára. Bulányi György már a Kádár-rendszer liberalizálódó viszonyai között, ilyen élettapasztalatok birtokában (börtönszocializációs hatás) írta meg a bázismozgalom szellemiségét mind a mai napig meghatározó munkáját (Keressétek Isten Országát! [KIO]).

Helsinki után nagyobb lett a mozgásszabadság, az információk szabadabban áramolhattak. A Lékai László érsek-prímással támadt nézeteltérés (Bulányi-ügy), majd a katonaiszolgálat-megtagadás ügye kapcsán megnőtt a külföldi érdeklődök tábora, a Bokor akaratlanul is egyházpolitikai tényező lett. Rákényszerült arra, hogy véleményét levelekben, petíciókban a hierarchia, a Vatikán, a katonai bíróságok felé megfogalmazza, hogy a félrehallások érdekében dokumentálja tevékenységét. A Bokor, eszményeinek megvalósítása során azzal, hogy „házanként szervezkedett”, hogy közönségeikből többen megtagadták a katonai szolgálatot és az állameskü letételét, hogy szamizdatként adta ki szellemi termékeit, politikai jellegű bűncselekmények sorát követte el. A jól szervezett, független, öntudatos Bokor a szerveződő, csíraszerű állapotban lévő civil társadalom szerves részeként a második társadalom „vallási szegletében” az állam és az egyház ellenzéke, politikai ellenzéke lett. A demokratikus ellenzékkel stb. együtt a rendszer, a politika – első vonalba tartozó ellenfelévé, ellenségévé, sőt a rendszerbarát hierarchia politikájának ellenségévé lépett elő. A Bokor tevékenysége során akaratlanul is politizált, megnyilvánulásai óhatatlanul is politikai tartalmat kaptak, és felvállalt szerepei nyomán az „illegális közélet”, a második társadalom „közvéleményének” egyik alakítója lett.

Nem meglepő tehát, hogy a Bokor közösségeit az 1985 utáni változások közvetlenül, mélyen és azonnal érintették, hogy a változások nem „körözték le”, hogy a változásokba néha maga is besegített, és hogy a jövendő politika csinálóinak vonzáskörzetébe került.

**Az első lépések**

A „másfeledik közéletben” való szerepvállalás apró lehetőségei 1987-ben nyíltak meg a Bokor előtt. A Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat budapesti nemzetközi konferenciáján való részvétel (1987. november), a Nagycsaládosok Egyesületének megalakításában vitt szerep vetette fel konkrétan a Bokor közéletiségének, politizálásának kérdéseit. A pártállam eresztékei recsegni-ropogni kezdtek, s a Bokornak el kellett döntenie, hogy a repedések kínálta réseket mennyire használja ki, hogy mit kezd az áhított nagyobb szabadsággal, mozgástérrel, a színrelépés lehetőségével.

A Szabad Kezdeményezések Hálózatába (SZKH) való erőteljes bekapcsolódás, a polgári szolgálat követelése kapcsán felmerülő teendők konkrét, a politika tárgykörébe tartozó lépések megtételére ösztönözték, kényszerítették a mozgalmat. Élénk vita bontakozott ki arról, hogy hol húzódnak a közéletben való részvétel határai, hol van vége a keresztény közéletiségnek, felelősségvállalásnak, és hol kezdődik a direkt politizálás, egyáltalán: mit gondolhatott Jézus a politikáról.

A Bokorban már ekkor, illetőleg ekkor már adekvát módon is, kétféle irányvonal bontakozott ki. A „politizáló” póluson elhelyezkedőkre nagy hatással volt a saját (katonaiszolgálat-megtagadás miatti) elítélésük (a második Bokor-generáció politikai és börtönszocializációja) és Bibó, Hamvas, Konrád társadalomszemlélete. (Az Antipolitika és a Társadalmi Szerződés hatása külön is említést érdemel!) Létrejöttek a társadalmi kérdésekkel (is) foglalkozó szellemi műhelyek. (Elsősorban a Műhely és később az Elpídia [2].) Másokkal együtt ők voltak a mozgatói az SZKH-ban való intenzív jelenlétnek, a polgári szolgálat bevezetéséért szervezett demonstrációnak, a halálbüntetés eltörlését szorgalmazó liga akcióinak, és később az 1989. karácsonyi csehszlovák képeslapakciónak, a Katolikus Megújulási Fórumnak, a könyv- (KIO) és a lapkiadásnak *(„Érted vagyok”)* stb. A másik póluson elhelyezkedők (a fundamentalisták) sérelmezték az SZKH-ban való részvételt, a Leltár című kiadványban való megjelenést, a demonstráció politikai jellegét. Ők nem elégedtek meg a polgári szolgálat lehetőségével (a totál megtagadás jogáért szálltak síkra), és nem írták alá a halálbüntetés eltörlését kérvényező íveket.

## Dilemma: Politika vagy/és a politika

A Bokor „politizálókedve” – ha egyáltalán annak lehet nevezni a közélet szférájába tartozó tevékenységet – 1989 telén–tavaszán alábbhagyott. Az SZKH metamorfózisa, protopárttá alakulása – és ennek antidemokratikus körülményei –, az MDF pártra és mozgalomra való hasadása megriasztotta, majd elriasztotta a „politizálókat” is. Az autonóm szervezetek, csoportok hálózatában, alulról építkező és e hatalom csúcsára följutni nem akaró mozgalomban (és nem pártban), hatalmi struktúrában gondolkodó Bokor nem tudott azonosulni egyik irányzattal, párttal sem. A Bokor nem tudott szervülni, nem akart integrálódni (mint például a Hit Gyülekezete) sehova sem. A lengyel Szolidaritás példájától, a kontraszttársadalom mintájától idegen társadalomszerveződésnek, a pártok létrejöttével nem a KIO által leírt uralom nélküli – ha tetszik idealisztikus, utópisztikus, elpidisztikus – jézusi társadalma volt kialakulóban.

Egyre világosabban lehetett látni, hogy itt a hatalom újraosztásáért késhegyig menő, kíméletlen harc folyik. Néhány (szám szerint három) Bokor-beli képviselőjelöltön kívül a „politizálók” egy része a politikamentes politizálás (antipolitika) keretei között gondolkodott továbbra is, akkor is, amikor az elmélet kidolgozói (Konrád, Havel) a gyakorlatban túlléptek nézeteiken. A pártok programjaiban a Bokor nem találta, nem találhatta meg az uralom nélküli társadalom programját, garanciáit. (Ez persze nem zárta ki, hogy az evilági programok között ne tudott volna differenciálni, értéktartalmak szerint különbséget tenni.) A pártok közötti iszapbirkózás, a népi-urbánus vita, majd a propagandaháború láttán a közösségeken némi csalódottság, kiábrándultság, fásultság vett erőt. Az egyházpolitika változatlansága, illetőleg lassú, határozatlan irányú változása sem örvendeztette meg a bázismozgalmat. A hierarchia lomhasága, az új kihívásokra adott régi reakciói, a hibás egyházpolitika személyi konzekvenciáinak a le nem vonása, a trón és az oltár újfajta, de régi típusú kapcsolata (szövetsége) a maradandóság ígéretét hordozta, bármilyen hatalmi átrendeződés, változás esetére is.

A fent vázolt előzmények (kis Bokor-politológia-történet) után került sor az első szabad választásokra, amikor is a Bokor-tagok döntő többsége elment választani, és szavazatával általában a gyorsabb, radikálisabb változást támogatta.

A Bokor számára ezeken a választásokon a még leginkább elfogadható programmal jelentkező, a saját világához még leginkább közelálló értékeket felmutató pártok, elsősorban az SZDSZ, a Fidesz és a Zöld Párt bizonyultak. Őket követte messze lemaradva, egymással holtversenyben az MDF, az FKgP és a KNDP, míg a baloldali pártok vagy a Néppárt, Agrárszövetség, Hazafias Választási Koalíció stb. szóba sem került. A Bokornak ez a „választási térképe” nem véletlenül alakult így. A Bokor története, hagyományai, szellemisége, nem utolsó sorban a rendszerváltás közben szerzett kapcsolatai szinte predesztinálták tagjai választásait.

Vállalva a kategorizálás, azaz a differenciálatlan leegyszerűsítés veszélyeit és a közhelyek hangoztatásának, valamint a belemagyarázás vádpontjait, sorra veszem a predesztinációt „életre” hívó okokat.

## A párttömörülésekhez való viszony

### *Stílusbeli közelség a demokratikus ellenzékhez*

A Bokor úgy hiszi magáról, hogy éppen negyven éve tudja, hogy mit értsen kereszténység alatt, hogy mindig el merte mondani véleményét, és hogy elképzeléseiből sok mindent meg is valósított. A Bokor – akárcsak a demokratikus ellenzék – tekintélyes gyakorlatra tett szert abban, hogy gyakran törvénybe ütköző módon valósítsa meg eszméit (katonaiszolgálat-megtagadás, éhezők támogatása, sokszorosítás), hogy magánlakásokon szervezze meg a mozgalom (hit)életét, hogy kiadója legyen saját és mások szellemi termékeinek. A Bokor mozgalom embereit – ma már tudjuk – ugyanúgy figyelte a hírhedtté vált BM III/3-as osztálya, mint az ellenzék számos más tagját. Az ellenzék az állam, a Bokor az állam és a hierarchia által üldözötten, tette merészen, amit tudott.

Ha a Bokor és a demokratikus ellenzék között nem is volt nézetazonosság az erőszak-megtagadás mértékében, tény, hogy a Beszélő volt az, amelyik fölkarolta a katonaiszolgálat-megtagadók ügyét. A demokratikus ellenzék és a Bokor egymáshoz hasonlító múltján, a magyar társadalomban betöltött ha-

sonló szerepén túl bizonyos pontokon szellemi, eszmei, elvi rokonság is felfedezhető a bázisdemokrácia talaján álló két csoportnál. Az SZKH életre hívóinak jutott eszébe meghívni a Bokor képviselőit. Az SZDSZ dolgozta ki elsőként a lelkiismereti és vallásszabadság elveit, rendezett ökumenikus fórumot a vallásüldözésről-vallásszabadságról, küzdött elszántan a kisebbségek (vallás, hazai nemzetiség) jogaiért. Az SZDSZ radikális fellépései (például a Bokor közösséget is közvetlenül érintő Dunagate-ügyben), sokak által ellenszenves élcsapatjellege, erőteljes intellektuális töltése is mind közrejátszottak abban, hogy a – hasonló ellenszenvet övezett – bázismozgalom tagjainak szimpátiája alapvetően e párt irányában erősödött. Az SZDSZ rendszerváltást hirdető programja – köztük a gazdasági – a Bokor profizmusra, minőségre, tudásra hangolt, világos beszédre érzékeny tagjai körében pozitív visszhangot váltott ki. Az SZKH-ától származó tapasztalatok, a személyes, közvetlen kapcsolatok alapján a Bokornak sokkal tisztább képe lehetett az SZDSZ-ről, mint más pártokról, világosabban láthatta az SZDSZ gyengéit és erényeit.

Nem tudom, hogy helyes-e, szabad-e egy hatalommentesen gondolkodó, pártosodást elvető vallási mozgalmat összevetni egy céltudatosan (rámenősen) hatalomra törő párttal? Ha igen, akkor azt kell mondani, hogy a Bokor ugyanolyan tudatosan, célratörően, radikálisan és minőségre törekedve, szakszerűen, élcsapat-öntudattal, prófétai küldetéstudattal vitte (viszi) ügyeit, mint az SZDSZ. Még tovább menve: a Bokor éppen úgy nem a katolikus többség, a keresztény középosztály Bokorja, mint ahogyan az SZDSZ sem a többség és nem elsősorban a középosztály – pláne nem a keresztény középosztály – pártja.

### *Miért nem a „nemzeti" irány?*

Az MDF mint politikai párt nem gyakorolt meghatározó hatást a Bokorra. A Jurta színházbeli összejövetelek, a Hitel számai kétségtelenül megbizsergették a szíveket, de „hivatalos" kapcsolatfelvételre, együtt munkálkodásra nem került sor. Ez annál is meglepőbb, mivel a Bokor identitásához elengedhetetlenül hozzátartozik a nemzeti hovatartozás, a nemzeti jelleg kihangsúlyozása. A Bokor, akárcsak a Regnum Marianum, speciálisan magyar lelkiségi mozgalom, amely Isten Országának építése közben is népben és nemzetben gondolkodik. A Bokor hosszú idő óta szívén viseli a külföldi, elsősorban erdélyi magyarok sorsát, és lehetőségei szerint támogatja is őket. (Másokkal együtt a Bokor elsők között szervezett ökumenikus misét a romániai forradalom idején.) Az egymásra találás elmaradásának okai valószínűleg máshol keresendők!

A Bokor – fontos teológiai és egyház-szociológiai okokból fakadóan, de saját negatív tapasztalataiból eredően is – tartózkodással fogad minden olyan kijelentést, szlogent, plakátot, amely pártcélok érdekében „szájára veszi", tartalmazza vagy egyenesen öndefiniálásra használja fel a keresztény szót, keresztény jelzőt. A Bokor talán semmitől sem irtózik jobban, mint a kereszténység zászlai alatt megvívott tényleges vagy jelképes csatáktól. A koronás, jogarral ellátott úgynevezett „keresztény" hatalomgyakorlás elfogadása különösen ellenkezik a kérdés negatív történelmi tapasztalatait ismerő közösségek számára. A Bokor túl sokszor megégette magát ahhoz, hogy tüzet kiáltson akkor is, amikor csak a rőzsét hordják: a hatalom és a klérus, a trón és az oltár szövetségének új típusú apró jelei is bizalmatlanná tették a bázismozgalmat.

### *Egyéb irányzatok*

A Bokor SZDSZ-re szavazó középkorú, idősebb, a Fideszre szavazó fiatalabb, az MDF-re szavazó városi, középkorú tagjai mellett főként vidéken, falun, néhány Bokor-beli a FKgP-re, a KDNP-re és – ahol lehetett – a Zöld Pártra voksolt. Feltételezhető, hogy a Bokor szellemi központjaitól (Budapest, Székesfehérvár) távol esők, a közhangulat által jobban befolyásoltak szavaztak a kisgazdákra vagy a kereszténydemokratákra.

Talán nem túlzok nagyon, ha azt mondom, hogy a Zöld Párt felé nagyon vonzódott, a KDNP-t pedig kifejezetten kerülte a Bokor többsége. Az előző által preferált értékek, programjában szereplő kitételek (például erőszakmentesség), antipártként való viselkedése, a hatalomszerzés szempontjából eleve reménytelen helyzete szimpatikussá tette a pártot a „környezetvédő" Bokor szemében. Ha nincs a Zöld Párton belüli széthúzás, ha hitelesebb emberek hitelesebben, színvonalasabban tudták volna

képviselni a pártot, és sikerült volna több jelöltet állítani, akkor még több Bokor-szavazatot tudhatott volna magának ez a párt.

A kereszténydemokratákra fokozottan igaznak érzem az MDF keresztény irányultságánál elmondottakat. Programjuk koncepciótlannak, politizálásuk kivárásosnak minősített, negatív megítélésén s a plakatívnak érzett keresztény öndefiníciójuk iránti ellenszenven még a hitelesnek mondható – többek között Bulányival együtt bebörtönzött – elnök személye sem tudott változtatni. Hatásos fellépésüknek tudható be, hogy egyáltalán szavazatokat kaptak a Bokor-tagoktól.

### A kisebbség kisebbsége

Külön kell szólni a nem szavazók kisebbségben maradt táboráról. Az urnáktól távol maradó Bokor-tagokat két nagyobb kategóriába lehet sorolni. Az egyikbe az érdekteleneket, az apolitikus, a választásokért felelősséget nem érzőket és a kényelmeseket, míg a másikba a kérdést teologikusan megközelítőket, a bibliai alapokra helyezkedő fundamentalistákat sorolom.

Az érdektelenek kategóriájába tartozónak látom – skatulyázom be – azokat, akiknek a lényétől idegen, személyiségétől, érdeklődési körétől távol esik a politika szférája. Mások az elmúlt évek változásait nem fogták fel igazán, a politikáról, közéleti tevékenységről, állampolgári jogokról még a régi rendszerbeli emlékeik alapján gondolkodnak vagy inkább éreznek. Az érdektelenek és lemaradók mellett még a kényelmesek a lakói ennek a doboznak. Utóbbiak attól váltak nem szavazókká, hogy nem csináltak lelkiismereti kérdést a választásokból, nem vették a fáradságot ahhoz, hogy a hozzájuk töredékesen eljutó információkkal valamit is kezdjenek. Úgy maradtak kívül az egészen, hogy szellemi tunyaságból nem gondolták végig saját álláspontjukat, nem vették a fáradságot a tudatos döntéshez és lusták voltak elmenni szavazni.

Az érdektelenek főként fiatalokból, a Bokor perifériáján lévőkből összeálló csoportjánál érdekesebb és fontosabb az általam fundamentalistáknak elkereszteltek tábora. A sokszor ultraradikális nézeteket valló fundamentalisták, akik mint a Bokor saját ellenzéke progresszív szerepet töltenek be a mozgalomban, a Bibliára, Jézus Krisztus életére és az egyház történetére hivatkozva tartózkodtak a szavazástól. Nézeteik pontos, tételes interpretálása helyett (bízva abban, hogy ezt válaszukban megteszik ők maguk) e helyen csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy felelősen végiggondolt apolitikus ars poeticával, kidolgozott érvekkel rendelkeznek. (Felelős és következetes magatartásuk még akkor is megérdemel minden tiszteletet, ha merev, a világtól, közügyektől való, szektaszerű elzárkózásról tanúskodik.) Ugyanakkor a nem szavazó fundamentalisták másik csoportja ellentmondásba keveredik saját nézeteivel akkor, amikor egyébként közügyek intézésébe (például Nagycsaládosok Egyesülete, független szakszervezetek ügyeibe) belefolyik. Ugyanígy járnak azok a politikai élet eseményeit kíváncsian figyelő fundamentalisták is, akik „ideológiai önmegtartóztatásból” maradnak el az urnáktól.

### Epilógus

Visszatérve a dolgozat elején feltett kérdésre megállapíthatjuk, hogy a Bokor lényegében osztja Bulányi György politikafogalmát. A két szélsőség – a képviselőjelöltek és a fundamentalisták – közötti többség azáltal, hogy szavazott, kijelölte a Bokor „közéleti törődésének” egyik felső és a politizálás alsó határát, pontosabban: a választásokon való részvételt a „közéleti törődés” kategóriájába sorolta. A Bokor bázisközösségen belüli információáramlás problémái, az át-, ki- és végigbeszélés hiányosságai és a Bokorban uralkodó szabadság, tolerancia, a birkaszellem és a kézi vezérlés hiánya együtt jelzik a két pólus meglétét, a különböző pártokra való szavazást. Ugyanakkor a Bokor lelki-szellemi összeérésére, egységesülésére utal a manipulálatlan, viszonylag egységes, azonos helyre leadott („egy irányú”) szavazás.

Habár a Bokort megkörnyékezte a politika, nemet tudott mondani csábításaira. Évtizedes együttgondolkodásból, együttélésből és nem a kampány alatt szerzett tapasztalatokból, de még csak nem is a közös múltból eredeztethető a viselkedése.

A Bokor voltaképpen nem pártokra, hanem értékekre szavazott, nem pártok mellett kötelezte el magát, hanem közéleti felelősségtől vezérelve a szellemiségével leginkább megegyező politikai irányzat(ok) mellett tette le a voksát. Nem szállította le az eszményeit, nem igazította azokat pártok programjaihoz, nem csapódott egyik politikai csoportosuláshoz sem.

A következő választások feltehetően egészen más körülmények között zajlanak majd. A hazai politikai kultúra, a demokrácia technikáinak kialakulása nem fogja érintetlenül hagyni a Bokor bázis-közösséget sem. Vélhetően csökkenni fog az érdektelenek és nőni fog a politika kígyószerű mozgásától megundorodók, valamint a nézeteiket visszaigazolni látó fundamentalisták száma. Valószínű, hogy a jövőben nem kell tartani a visszarendeződéstől, de az MSZMP-MSZP-hatalom visszatérésétől sem. Így a Bokor-szavazók aránya előreláthatólag kisebb, míg a közélettel törődők, közéleti tevékenységet választók aránya nagyobb lesz.

**Jegyzetek**

[1] Az írás széles körű empirikus vizsgálatok hiányában kizárólag a saját véleményemet tükrözi.
[2] Elpisz görög szó, magyar jelentése remény.

*Egyház és Világ, 1990. augusztus 10. 9–12. oldal*

# Fekete marad-e a bárány?

A Bokor bázisközösség katolikus megújulási fórumot rendezett Budapesten február 24–25-én a Ferencvárosi Művelődési Központban. A fórumon, ahol a Bokor tagjain kívül más lelkiségi irányzatok és felekezetek képviselői is részt vettek – mintegy négy-ötszázan –, hat előadás és körülbelül hetven hozzászólás hangzott el. A szervezők a jézusi örökség tudatosítását és az evangéliumi üzenet hatékony eszközeinek a megtalálását, valamint ennek megvalósítását jelölték meg célként.

A bázisközösségek ideológiája lényegesen eltér a „keleti politika" ideológiájától. A történelmi dilemmára, a túlélésre a bázismozgalom a hivatalostól eltérő választ adott: az állam nélkül, s ha kell, az állam ellenére éli meg kereszténységét. A század eleji alapítású cserkészmozgalomból kinövő Regnum Marianum és a Bulányi György piarista szerzetes köré csoportosuló Bokor katolikus bázisközösségek nem akartak mindenáron legálisan, kizárólag a templomok falai között működni, s elsősorban nem az állammal, hanem saját lelkiismeretükkel akartak jóban lenni. A katolicizmus, a természetesség, a magyarság hármas eszméje az egyik, és a kicsiség, szegénység, az erőszakmentesség hármas eszméje a másik bázisközösség „teológiájának" a summázata.

A Rákosi-, majd a Kádár-rendszer nem tudta lenyelni a békát: az egyház keretén belül viszonylag hatékonyan működő autonóm csoportok létét. Öt koncepciós perben ítélte el vezetőiket, tagjaikat, és a tagságot megpróbálta félelemben tartani. Miután a hagyományos eszközök kevésnek bizonyultak a megsemmisítésükre, az állam nyomatékosan felszólította a hierarchiát az állam és az egyház 1950-es megállapodásának betartására. Mi volt e megállapodás lényege?

A püspöki kar vállalta, hogy támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét, az alkotmányban foglaltakat, továbbá, hogy „az egyházi törvények szerint eljár azokkal szemben", akik a törvényes rend ellen fellépnek. A hierarchia a megállapodásban egyúttal elítélt mindenféle államellenes tevékenységet, egyszersmind elítélte a „katolikus egyháznak államellenes politikai célokra való felhasználását". A szerződés következő pontjaiban a püspöki kar felhívással fordult a katolikus hívőkhöz: támogassák az ötéves terv, a „szocialista iparosítás" megvalósítását, a **„**szolidaritás erkölcsi elvén nyugvó" termelőszövetkezeti és a „békéért folyó" mozgalmat. Ezzel szemben a kormány ígéretet tett arra, hogy biztosítja a katolikus hívek számára a „teljes vallásszabadságot", a katolikus egyház számára pedig a működési szabadságot, továbbá hogy visszaad nyolc katolikus iskolát, s gondoskodik a katolikus egyház anyagi szükségleteinek fedezéséről. Ezzel a szerződéssel az egyház nem kevesebbet vállalt, mint azt, hogy maradéktalanul elfogadja a Rákosi-féle alkotmányt, hogy saját hatáskörben, saját szabályai alapján, házon belül lép fel azokkal szemben, akik a törvényes rend, azaz a valláspusztító kommunista diktatúra ellenére akarnak hívőként, papként dolgozni, azokkal szemben, akik katolikus hiterkölcsre épülő tevékenységgel akaratlanul-szükségképpen megsértik az emberi jogokat nem garantáló törvényeket. Az egyház egyszerre tiltja az „államellenesnek" minősített egyházpolitika folytatását, és támogatja a kommunista rendszert, legitimálja az állampárt gazdasági politikáját, népszerűsíti politikai céljait. Békepapságot támogató felhívásukkal lelkiismereti konfliktust okozott a megállapodás a papságnak, s az egyház ennek nyomán megoszlott rendszerkiszolgálókra és a rendszer által üldözöttekre.

A magyar állam mindezekkel szemben, az általa a fentiekben meghatározott szűk körben vállalta, hogy a „teljes" vallásszabadságot, az egyház működéséhez szükséges maradványszabadságot biztosítja. Az egyetlen tollvonással elvett számos iskola és mérhetetlen egyházi vagyon helyett az állam alamizsnát ígért. A klérus a megegyezés kényszerű megkötésével beleegyezett saját likvidálásába, a pillanatnyi életért vállalta a lassú halált.

Az állam, a közte és az egyház közötti immár hagyományosnak számító „jó viszonyának" és Róma „keleti politikájá"-nak fenntarthatósága érdekében arra ösztönözte a klérust, hogy egyházon belül, egyházjogi eszközökkel rendezze az ügyeket. Az 1950-es megállapodás eredményeként stallumhoz jutott, államesküt letett és az állam iránt lojális főpásztorok úgy érezték, hogy nem kockáztathatják az addig elért eredményeket – és saját püspöki székűket –, nem áshatják alá a Vatikánnak a térségünkről alkotott elképzeléseit néhány ezer hívő kedvéért. A hierarchia semmivel sem volt kíméletesebb, mint az állam. Az egyházi jog büntetőparagrafusait éppolyan gyakorisággal alkalmazta, mint az állam a büntető törvénykönyv szakaszait. Államvédelmi ügyekből így lett egyházfegyelmi ügy, ideológiai ellenségből, teológiailag téves eretnekség, „államellenes szervezkedésből" egyházellenes mozgalom. Így lett Bulányi

György a Vatikán által is elmarasztalt fekete bárány, s a Bokor bázisközösség a magyar egyház botránykövе.

Az 1950-es megállapodás szelleme ma is jelen van, a benne foglaltak mélyen meghatározzák ma is az állam és az egyház viszonyát. A vatikáni külügyminisztérium vezetője továbbra is Casaroli bíboros, aki az általa aláírt 1964-es egyezményről ma is a legteljesebb elismerés hangján szól. A magyar püspöki kar döntő többségben azokból a megfáradt püspökökből áll, akik kompromittálódtak. A magyar katolikus egyház élén olyan főpásztor áll, aki az előző rendszerben a Mindszentyt elítélőkhöz, ma a Mindszentyt rehabilitálókhoz csatlakozott. A katolikus békepapi mozgalmat ugyanaz a főpásztor oszlatta fel, aki eddig a vezetője volt. Miután az egyház képviselői öt éven keresztül részt vettek a politikacsinálásban, ellenállás nélkül szavazták meg a parlamentben mindazt, amit eléjük tettek, most körlevélben tiltják meg papjaiknak a direkt politizálást, miközben beengedik a templom falai közé a keresztény-demokrata párt propagandistáit. Az egyház élvezi a pluralizmus felé tartó társadalom előnyeit, a szabad sajtót és a véleménynyilvánítás szabadságát, de ugyanerre már az egyházon belül nem ad lehetőséget: ma ugyanúgy egyetlen egy ember kezében összpontosul a katolikus sajtó irányítása (!), mint a Kádár-rendszerben. Az egyháznak ezek a vezetői tárgyalnak a hatalom régi-új képviselőivel. Az Állami Egyházügyi Hivatal helyett létrejövő Országos Vallásügyi Tanácsban azzal a Sarkadi Nagy Barnával ülnek le tárgyalni, aki 1982-től Miklós Imre jobb keze volt. A Mindszenty-gyászmisét az a Casaroli bíboros mondja, aki annak idején rábeszélte őt az ország elhagyására, s az a Szűrös Mátyás avatja fel Mindszenty szobrát, aki a hírhedtté vált III/3-as bizottság jelentései alapján mindent tudhatott az egyház működéséről. A pártállam volt vezetői és az államegyház képviselői még mindig jól megértik egymást, az új, hatalomra kerülő pártok még tiszta kezű vezetői pedig az egyház köpönyegforgató elöljáróival kényszerülnek egy tárgyalóasztalhoz ülni.

Ellentmondások veszik körül a Bokor bázisközösséget is. Harmincezer példányban megjelenhetett egy könyv Páter Bulányiról; riportok, újságcikkek jelennek meg szinte hetenként a Bokorról, míg a katolikus sajtó, a hierarchia mélyen hallgat. Hazai és külföldi magánkiadók jelentetik meg Bulányi teológiai munkáit, s a Szent István Társulat, az Eclesia mereven elzárkózik mindennemű közléstől. Az *Élet és Irodalom* hasábjain vita folyt a hierarchiáról, püspökválasztásról, míg a katolikus sajtó megtagad mindennemű polémiát Bulányival. Az esztergomi érsek megtiltja püspökeinek a Katolikus Megújulás Fórumon való részvételt, de elküldi megfigyelőjét, egy nyugdíjkorú, falusi plébános bácsi személyében. Paskai László a Nemzetközi Katolikus Szolidaritási konferencián Bulányival találkozni sem volt hajlandó, rá két napra Kolozsváron, a román és magyar nép figyelmét a dialógusra és a kiengesztelődésre hívta fel… A Bokor bázisközösséget jól ismerő régi „harcostárs”, a Regnum Marianum bázisközösségi mozgalom egyrészről dialogizál a Bokorral, másrészről eltanácsolta tagjait a fórumon való részvételtől. A Bokor köré előítéletekből, félremagyarázásokból emelt falak ma is szilárdan állnak.

Nehéz az Új Emberen felnevelt, nem teológus egyház népének véleményt formálnia a vitatott Bokor-teológiáról. Különösen nehéz akkor, ha a mű eddig csak szamizdatban volt hozzáférhető, s erről csak közvetve, a hierarchia tolmácsolásában, az általánosság szintjén lehetett hallani. Valószínűleg tarthatatlanok lesznek a Bulányival szemben támasztott teológiai kifogások, ha teológiai művei kaphatók lesznek a könyvesboltokban. Minden valószínűség szerint ki fog derülni, hogy Bulányi teológiája semmivel sem jobb vagy rosszabb a holland Schillebeec, a nyugatnémet Küng vagy a dél-amerikai Boff teológiájánál. Valamennyien gondolkodó teológusok, akik bizonyos, végérvényesen csak hatalmi szóval lezárható teológiai kérdésekről polemizálnak, ám az egyház keretein belül. A püspökválasztás, a laikusok bevonása, az „alulról” történő egyházépítés, a lelkiismeretnek és nem az államérdekkel összenőtt hierarchiának való engedelmeskedés nálunk eretneknek számító gondolatok. Nyugaton és északon, Dél-Amerikában és a Távol-Keleten komoly képviselői és könyvtárnyi irodalma van. Amiért pedig a Vatikáni Hittani Kongregáció meg szokta feddeni saját megújító mozgalmait, az az alternatív egyházi gyakorlat folytatása (a laikusok általi gyóntatás és misézés, és a laikusok felszentelése). Ilyen alternatív gyakorlatot pedig a Bokor nem folytat.

Az egyházat és a Bokor bázisközösségi mozgalmat ugyanaz a csapda tartja fogva. Az egyház akarva akaratlanul belement abba, hogy az 1950-es és az 1964-es megállapodásokat keresztülvigye. Politikai okok miatt teológiai vádakkal elítélte Bulányit. Csakhogy időközben a foglár eltűnt, az ítélet megmaradt. Szívesen visszavonná a klérus Bulányi felfüggesztését, de konspirációs készségét nem hajlandó bevallani, tévedhetetlenségének látszatát nem hajlandó feladni. Bulányitól várja teológiai „tévedé-

seinek” megvallását. Pontosabban: feltétlen, kritika nélküli engedelmességet követelnek tőle, ami egyet jelentene negyvenéves hatékony munkájának a megtagadásával, a múlt kibeszéletlenségével. Bulányi viszont nemcsak erre nem hajlandó, de arra a faltörő kos szerepre sem, amire a püspöki karral elégedetlen Nyugat és türelmetlen hazai kisebbsége akarja rábírni: az egyházszakadásig is elmenő, nyílt szembefordulásra. Bulányi nem akar kiválni az egyházból, de a mindkét félnek kellemetlen csapdahelyzetet is meg szeretné szüntetni. Ezért, miután a Bokor egy évvel ezelőtt nem kapott meghívást a lelkiségi mozgalmak találkozójára, a hierarchiával való párbeszéd felvételének szándékával rendezte meg a Katolikus Megújulási Fórumot.

A magyar katolikus egyház, Rómával az élen, nem tudott lépést tartani a régiónkban bekövetkezett forradalmi változásokkal. A világi, ateista, profán közeg, a társadalom előbb eszmélt, előbb ébredt föl a negyvenöt éves szendergésből, mint az egyház. A klérus nem hogy nem tudott a változás egyik motorja lenni, de a munkásőrséggel együtt az egyik utolsó támogatója lett a pártállamnak. Az évtizedes elzártság, a modern, új teológia, a társadalomtudományok (szociológia, pszichológia, politológia) ismeretének hiánya, a kontraszelekció, a fiatalítás, a nevelés elmaradása most érződik igazán: a megmerevedett struktúra mind a mai napig kénytelen a valódi megújulásra. Miközben a békés átmenet idején lecserélődik a vezető elit, de legalábbis szembenézni kényszerül saját múltjával, addig az egyházak úgy csinálnak, mintha mi sem történt volna, elöljáróik úgy viselkednek, mintha egyedül ők tudtak volna tiszták maradni a hatalom csúcsain. Mindebből úgy fest, hogy ma, az állam és az egyház szétválásának idején a hierarchia az 1950-es megállapodás következményeivel, saját hibáival, míg a Vatikán a „keleti politika” következményeivel nem tud, nem akar szembenézni.

*Élet és Irodalom, 1990. április 13.*

# „Jöjjön el a te országod”

A történet, amely nem hagy nyugodni, nem most történt, és valójában nem is olyan érdekes, nincsen benne semmi meglepő. Talán lejegyzésre sem érdemes, mert az ilyen és ehhez hasonló jelenségek eltörpülnek a rendszer egyéb bűnei mellett.

Történetem a Rákosi-korszakban kezdődik, amikor – mint tudjuk – feloszlatták a szerzetesrendeket, megkötötték az 1950-es megállapodást, üldözték a híveket és a közösségeket. Főszereplőmet, Halas Ágnest, a Szociális Missziós Nővérek rend apácáját az utcára dobták, mondván: „örüljön, hogy nem ültetik le”, „tanulja meg végre, mi az, hogy munka”. Halas Ágnes – nekem már csak Ági néni – a napi tizenkét óra gyári munka mellett emberek vallási közösségekbe szervezését is elkezdte végezni. Az eredmény nem maradt el, Bulányi Györggyel együtt „államellenes tevékenység folytatásáért” elítélték. Hét és fél éven keresztül lehetett „az ismerd meg hazánk börtöneit” akkortájt eléggé széles körű mozgalom tagja. Elhelyezkedési, megélhetési és lakásgondok, büntetett előélet, állandó megfigyelés és persze folyamatos bázisközösségi munka – a szabadulást követő évtizedek legfőbb jellemzői.

Aztán konszolidálódtak a viszonyok, a nyolcvanas évek elején Ági néni nyugdíjas lett, és „zöldövezeti lakást kapott” – mesélte nekem egyszer túláradó, földöntúli örömmel. A szabadság-hegyi, jó levegőjű, kertes lakás titkára azonban hamar fény derült. Amikor meglátogattam, láthattam, hogy a valóban elegáns környék egyik virágba borult kertjének közepén álló, bájos villa üres, penészes alagsorában lakik évek óta. Nappal is fényt kellett gyújtani a szobában, és a nyár meleg napjait leszámítva, máskor a gyér fűtés miatt hősugárzót kényszerült használni. Viszont igaz, ami igaz, mindez a madárcsicsergéssel és a zöld penésszel együtt nem került sokba, és a koszt sem okozott gondot, mivel a villa kertestül, emeletestül a feloszlatott Szociális Missziós Nővérek rendjének tulajdonát képezte, illegálisan. A rendfőnöknő és még néhány rendtárs lakta a száraz, meleg, napsütötte szobákat. Mindannyian tartották szerzetesi fogadalmukat, csak hivatásuknak éltek, tették a dolgukat. Míg az első szint lakói a helyi plébánia pasztorációs, közösségszervezői munkáiból vették ki alaposan a részüket, addig Ági néni a Bokor bázisközösségeit szervezte, szellemi termékeit sokszorosította öreg írógépén.

Valamennyien félillegalitásban dolgoztak, sorsuk közös volt, külön utakon jártak, de ugyanazt csinálták. Nem is volt addig semmi baj, amíg a hívő embernek illett meghúznia magát, amíg csak csendesen, a pártállam háta mögött lehetett pasztorálni. A problémák akkor kezdődtek, amikor bejelentették a pápa magyarországi látogatását, amikor körülhordozták a Szent Jobbot az országban, és amikor a tévé egyenes adásban közvetítette az éjféli misét. Az alagsor és az emelet közötti jó kapcsolat a lelkiismereti és vallásszabadságról hozott törvény elfogadásának, az 1950-es megállapodás felbontásának és Mindszenty rehabilitálásának idején romlott el végérvényesen. A szabadság-hegyi kis apácavilla megtelt feszültséggel. A szabad választások első fordulója után megtörtént az, amit már nem lehetett tovább halogatni. Egy kellemes tavaszi napon, egy szerény nagyböjti ebéd közben a rendfőnök megfellebbezhetetlenül közölte: Ági néninek el kell mennie, a villa nem lehet továbbra is „bulányisták központja”. A ház immár legálisan is a rend háza, sőt a megújuló apácarend egyik központja lesz, ahol nem jut fedél egy négy évtizede Bokor-tag nővérnek.

Eddig a hírérték nélküli, szürke, minden szenzációt nélkülöző albérlettörténet. Ráadásul nem is most, az MDF, illetőleg a jobbközép nagy győzelme után történt mindez, hanem jóval korábban. Akkor esett meg az eset, amikor csak a választások első fordulóján jutottunk túl, amikor a kereszténydemokratákkal csak a választási koalíció köttetett meg, akkor, amikor a keresztény–liberális koalíció hatalmi pozíciói még nem tűntek olyan biztosnak…

*Magyar Napló, 1990. július 19.*

# Égő, tüzes parázs

„Látom, még rokkantakat is hoztak! – szólít meg az árkádok alatt a csuromvizes, esőszagú, háromfalunyi távolságból gyalog idezarándokoló nénike. – Hallja-e? Igen vallásosak tetszenek lenni, mert olyan szépen énekeltek” – teszi hozzá derűsen. És már dúdolja is: „Égő, tüzes parázs égesd, égesd a szám, ne tudjak hallgatni tovább”.

Öreg néném, zarándok öreganyám szavai zátonyra futnak bennem. Az a Bokor, amely egyike a magyar katolikus lelkiségi mozgalmaknak, ilyen vallásos volna? Ennyire megragadta volna ezt a tapasztalt zarándok anyót a Bokor pünkösdi ünnepe, amelyet most, Pünkösd után egy héttel tartott Gödöllő határában, Máriabesnyőn? Megérezhetett-e valamit is ez a bőrig ázott, visszeres lábú, drága mami abból a túláradó örömből, amely abból is adódott, hogy idén rendári felügyelet nélkül, szabadon, hat év után először templomfalak között ünnepelhetett ez a félezer ember? A kihangosított modern elektromos cicernyákból kiömlő, felszabadult hangokat a lelke ilyen jól befogadta?

Pedig az éjszakázás miatt felmálházott, fejkendős, stólás zarándokok falujába el sem juthatott a hír a bázisközösségekről. Nem tudhatott az állami szervezeteknek és egyházi közösségeknek, valamint a hívőknek a velük szemben tanúsítandó magatartásáról. Nem hallhatott keleti politikáról, sem jó és rossz közösségekről, sem a „bajszos püspök”-ről, sem pedig a kis lépések politikájáról. Az Új Emberben megmegjelenő Miklós Imre fotókról, az alája írt köszöntésekről nem gondolkozott el soha: olyan papos külsejű egyházszolgának, atyafinak hihette. Hogy mi a különbség a békepapi és a bázisközösségi mozgalom között, arról valószínűleg szintén nem voltak ismeretei. Az ugyan biztosan föltűnt neki, hogy a templomokba kevesebben járnak, a legények többet kocsmáznak, a férfiemberek többet dolgoznak és káromkodnak, hogy a lányok többször esnek teherbe és az asszonyok kevesebbet szülnek, a párok hamarabb szétválnak, az unokák pedig már keresztet vetni is alig tudnak: De hát őt a nagypolitika sohasem érdekelte.

Ő hagyományból és lelkesedésből minden évben kétszer is fölcihelődött. Cipeléstől meggörnyedt háttal, ízületes lábakkal. Míg élt az ura, addig vele együtt, utána csak az asszonyokkal és néhány férfiemberrel gyalog nekivágtak az útnak, hogy ünnepre Máriabesnyőre érjenek. Itt aztán szép magyar Mária-énekek mellett gyónások, mélyről jövő kérő és hálaadó imák után ülve-alva éjszakáztak a templomban.

A besnyői templomban nem szoktak találkozni lelkiségi mozgalmakkal, sőt ilyen népes zarándokcsoporttal sem. Most csak az ajtóig jutottak el, mivel tele volt a templom emberrel, szóval, dallal és hittel: tüzes parázzsal. Mária-zászlaikra támaszkodva hallgatták az Egy, Szent, Egyetemes és Apostoli Anyaszentegyházról, az Istennel és az Egyházzal való egységről szóló szavakat. Most nem akarták áttörni az embergyűrűt, mint ahogyan azt máskor azért megtették; hallgatták az elmélkedéseket. Érezték az egységet és a parazsat. Még előítélet nélkül érezhették, mivel nem ismerték a „Bokor-teológiát”, a Keressétek Isten Országát című munkát. Így, mint annak idején az egyszerű pásztorok azt érezhették, hogy jó szándékú, jóakaratú emberek között vannak, akik önkritikusan keresik az utat Isten felé és az Egy, Szent, Egyetemes, Apostoli Anyaszentegyház felé. Ahogyan hallgatom az imában és munkában megöregedett öreg nénét, ahogyan nézem gondban és tisztességben megráncosodott, megnemesedett esőáztatta arcát, úgy tűnik, szívét melegség töltötte el, amikor a tüzes parázsról hallott énekelni. Meg arról, hogy ne tudjunk hallgatni tovább!

*Igen, 1989. augusztus 4.*

# Hadviselők

# Hej élet, be gyöngyélet!

Minden ellenkező híresztelés ellenére úgy látom, hogy jó sora van ma a magyar bakának és feljebbvalójának. A közalkalmazotti szférában mindenhol leépítés van, emberek rettegnek az elbocsátástól. A hivatásos katonát ilyen veszély egyáltalán nem fenyegeti. Egyetlen egy hivatásos katonatiszttől sem kívánnak megválni, sőt – összefüggésben az általános hadkötelezettség háttérbe szorulásával – a jövőben egyre több hivatásos státust létesít számukra a honvédség.

A sorkatonák a rövidebb szolgálati időnek, a reggeli napirend könnyítésének, a civil kimenőruha bevezetésének, az év végi rendkívüli szabadságnak örülhetnek, továbbá annak, hogy a rövidebb katonaidőből és a kevesebb éleslövészetből eredően nagyobb az esélyük a sorkatonai szolgálat túlélésére.

Míg a közalkalmazottak nem nagyon gondolhatnak béremelésre, különböző pótlólagos fizetéskiegészítésekre, addig a honvédelmi tárca a kétmilliárdos elvonás és a csaknem egymilliárdos kifizetetlen számlák ellenére is talált arra lehetőséget, hogy a hivatásos katonák és közalkalmazottaik anyagi helyzetén több mint kétmilliárd forinttal javítson.

Míg a magyar gazdasági élet szereplői előtt, néhány kivételtől eltekintve, az alagút vége továbbra is homályos, addig biztosra vehető, hogy a magyar hadiipar – annak ellenére, hogy a 15,5 milliárd forintos támogatási programcsomag most „nem jött össze” – előbb-utóbb alapos állami segítségre számíthat. A katonaság rövidesen több millió dollár erejéig fog különböző fegyverzetet, illetve alkatrészt kapni Oroszországtól, miután tavaly is ők voltak a haszonélvezői az orosz adósságok egy része „elrendezésének” a MiG-repülőgép-vásárlási üzlet formájában.

Míg a nyugati országok különböző kutatási, oktatási, ösztöndíjprogramjai nehézkesen érnek el hozzánk, addig a volt keletnémet fegyverek és alkatrészek gyorsan és ingyen itt termettek, s az amerikai szenátus által támogatott „felzárkózási katonai egységcsomag” is hamarosan megérkezik. Míg a magyar egyetemisták és a tudományok művelői külföldi egyetemekre általában csak a befogadó ország anyagi támogatásával jutnak el, addig a hivatásos tisztek tucatjai tanulhatnak Nyugat-Európa és a tengerentúl katonai tanintézeteiben, sajátíthatják el a szakma mesterfogásait nemzetközi gyakorlatokon – a magyar adófizetők pénzén.

Míg a legkiválóbb tehetségű civileknek nem adatik meg, hogy az állam által biztosított speciális oktatásban részesüljenek, addig a kiváló katonatisztek számára lehetséges az ENSZ katonai kiképzőközpontjában zajló ismeretbővítés. A NATO-hadgyakorlatokon való részvételhez szükséges 300-400 millió forint is minden bizonnyal megszavaztatik, hiszen „ezen nem múlhat a felzárkózásunk”. De van pénz másra is: a kormányprogrammal és a honvédelmi miniszter első hivatalos megnyilvánulásaival szöges ellentétben a HM folytatja a tábori lelkészség intézményének kiépítését, amely idén még 22-23 millió, jövőre pedig 60 millió forintot fog fölemészteni.

Mindezek után már csak „hab a tortán”, hogy a Kispest–Honvéd labdarúgócsapata a közelmúltban a Magyar Köztársaság katonai különgépével utazott Kölnbe, a Bayer Leverkusen elleni UEFA Kupa visszavágó mérkőzésre. Egy szó, mint száz, jó érzés lehet ma katonának, honvédségi polgári alkalmazottnak, katonasportolónak lenni Magyarországon.

*HVG, 1994. november 26.*

# A koraszülött jóléti állam fegyverkezése

A magabiztosan bejelentett antiszociális kormányintézkedéseket néhány nappal megelőzően a katonai kiadások jelentős növeléséről szóló megállapodás is nyilvánosságra jutott: Magyarország háromszázmillió dollár értékű harci-technikai eszközt kap Oroszországtól a fennálló kilencszázmilliós orosz tartozás törlesztőrészleteként. Szociális kiadások radikális csökkentése az egyik, katonai kiadások jelentős növelése a másik oldalon.

Mindez nem előzmény nélkül való, 1993-ban az Antall-kormány már kötött hasonló szerződést Oroszországgal. Az orosz haditechnikai eszközöket, ezen belül a huszonnyolc MiG–29 típusú repülőgépet 713 millió dollár értékben számították be az orosz államadósság ellentételezéseként; ez a vám, a vámkezelési díj, az importáfa és a statisztikai illeték terhével együtt 101,5 milliárd forintra rúg. Ennek a fegyvervásárlásnak a kamatterheit – a jegybanktól felvett hitelek miatt – a jelenlegi kormányprogram évi 20 milliárd forintra becsülte, amit utóbb a Pénzügyminisztérium évi mintegy 4 milliárd forintra módosított. Az is közismert, hogy 1993-ban az Országgyűlés az úgynevezett idegen-barát elektronikus felismerőrendszerre további 1,1 milliárd forintot különített el, s a pótköltségvetés 4,6 millió forinttal növelte a Honvédelmi Minisztérium költségvetését.

A Magyar Honvédség a saját tartalékából és egyéb, más célra félretett honvédségi anyagok és eszközök közül az elmúlt négy évben összesen mintegy 60-70 milliárd forintot használt fel, vagyis ennyivel egészítette ki az éves költségvetését, tehát az 1993-as katonai kiadások ezzel az egy évre jutó, 15–17,5 milliárd forintos tétellel is növekednek. Mindezt figyelembe véve kiderül, hogy 1993-ban a Magyar Honvédség nem az eredetileg megállapított 64,5 milliárd, de nem is a Magyar Közlönyben közzétett 169 milliárd, hanem összesen 186,1–188,1 milliárd forintnyi támogatásban részesült. (Ez természetesen nem azonos az ország katonai védelmére szánt összes költséggel, hiszen a határőrség, a különböző helyeken elszámolt polgári védelem és a Köztársasági Elnöki Katonai Iroda ráfordításai nincsenek benne.)

1994-ben nem volt fegyvervásárlás, így a honvédség költségvetése (66,5 milliárd forint) csak a pótköltségvetésben megállapított összeggel (1,7 milliárd forint), a már említett mintegy körülbelül négymilliárdos kamatteherrel és a tartalékok arányos felhasználásával (15–17,5 milliárd forinttal) nőtt, ez 31 százalékkal volt több a tervezettnél. (Az összes költség 87,2–89,7 milliárd forintot tett ki.)

Idén a bejelentett újabb fegyvervásárlás eredményeképp ismét lényegesen felduzzad a honvédelmi tárca eredeti költségvetése, annak ellenére, hogy a sorkatonák létszáma ötezer fővel csökken. (A Bokros-csomagterv szerint a Magyar Honvédségtől várhatóan összesen mintegy 1,6 milliárd forintot vonnak el.) A növekedés oka, hogy az orosz tartozás egyharmadát haditechnikai eszközökben törlesztik: a magyar szárazföldi alakulatok korszerű páncélozott szállítójárműveket és valószínűleg rakéta-sorozatvetőket kapnak, ezzel a honvédségre szánt költségek körülbelül 53 százalékkal (mintegy 42 milliárd forinttal) fognak emelkedni. Ráadásul a Partnerség a békéért programra (katonai tevékenység, gyakorlatok, konferenciák, tanfolyamok, NATO nyelvi kiképzőközpont) további 493 millió forintot irányoztak elő, azaz mindent egybevetve – és figyelembe véve az elvonást is – várhatóan mintegy 121,8 milliárd forint lesz az idei kimutatható katonai kiadás.

Sokan úgy vélik: örülni kell, hogy Oroszország egyáltalán rendezi a számlát, továbbá haditechnikán kívül egyebet úgyse adhatna, az pedig legalább jó, így tehát nem is kiadásról, hanem talált pénzről beszélünk. Csakhogy ezért például energiahordozókat is kaphatnánk, s talán nem kellene a lakossági energiaárakat jelentősen emelni. Tudni kell még, hogy a fegyverekkel történő kompenzálás magyar kérésre történt (nézetkülönbség csak a fegyverfajta tekintetében volt a két fél között), továbbá hogy az oroszfegyver-vásárlás költségei (amint azt a 1993. évi költségvetés végrehajtásáról alkotott törvény is tartalmazza) a központi költségvetés bevételi és kiadási oldalát egyaránt megemelték, tehát itt közgazdasági értelemben is fegyvervásárlásról van szó.

Kiszámítható, hogy az oroszfegyver-beszerzések nyomán három év alatt összesen 187–192 milliárd forinttal – 90-92 százalékkal – többet költünk a hadseregre, mint azt az elfogadott költségvetésekben a mindenkori Országgyűlés jóváhagyta. Ilyen túlköltekezéssel egyik tárca sem büszkélkedhet, az elmúlt években csak a honvédség duplázhatta meg a kiadásait.

Ugyanezeket az adatokat a bruttó hazai termék (GDP) százalékához is szokás viszonyítani. Amennyiben feltételezzük, hogy folytatódik az 1994-ben elért 2 százalékos GDP-növekedés, kiszámít

ható, hogy a Magyar Honvédség kiadásai 1993-ban elérték a GDP 5,2, 1994-ben a 2,0, és idén feltehetőleg a 2,4 százalékát. (Nem pedig az ez évre tervezett 1,3 százalékot.) Ez a három év átlagában 3,2 százalékos évi GDP-arányt jelent, ami az 1,7 százalékos hivatalos átlagnál 1,5 százalékkal több. Ez négytized százalékkal nagyobb a rendszerváltás előtti utolsó év megfelelő adatánál, továbbá az 1981 és 1984 közötti időszak valamennyi évének arányát felülmúlja. Ez, a védelmi költségekre fordított 3,2 százalékos GDP-arány 0,4 százalékkal magasabb, mint az európai NATO-országok becsült GDP-jeinek 2,8 százalékos átlaga (1993). A GDP százalékos arányát tekintve Magyarországnál többet csak négy, kevesebbet viszont hét európai NATO-tagország költött védelemre, csupán Norvégia költött ugyanennyit.

Az itt leírt – bárki által kiszámítható – adatokból számos következmény fakad. Mindenekelőtt – paradox módon – az, hogy ekkora és ilyen felépítésű hadsereg a megemelt ráfordítások ellenére is egy-két éven belül finanszírozhatatlanná válik, hogy a honvédségnek szüntelenül kifizetetlen számlái keletkeznek, hogy a hivatásos katonák jelentős százaléka a létminimum alatt él, és közülük sokan elhagyják a hadsereget, hogy a sorkatonai szolgálat teljesítésének feltételei nehezebbek lettek, hogy a katonák az előírtnál kevesebbet tudnak gyakorlatozni, a haditechnika elavult, és fenntartása egyre költségesebb, sőt hovatovább lehetetlen – egyszóval pont arra nem alkalmas a hadsereg, amire kitalálták. Ezen még az sem fog segíteni, hogy a haderőreform különböző átcsoportosításokat tervez, és 20-25 százalékos létszámcsökkentéssel számol.

Nem kétséges tehát, hogy a honvédség nehéz helyzetéről szóló kimutatások igazak és elszomorítóak. De világosan kell látni, hogy mindaz, ami a rendszerváltozás óta a honvédség háza táján történik, az általános elszegényedés része, a hadsereg egyszerűen csak részesedik a társadalmi problémákból, minthogy már nincsenek meg azok a politikai, ideológiai szűrők, amelyek ezt a szférát kiváltságos, privilegizált társadalmi alrendszerré tették. Így a létminimum alatt élő sok ezer katonának és az egész társadalomnak szembe kell néznie azzal, hogy honvédség szegénysége ellenére a Honvédelmi Minisztérium messze a legnagyobb mértékben lépi túl az eredeti költségvetéseit, az összes tárca közül a legtöbb pénzt fordíthatta csúcstechnológia vásárlására, tehát még így is privilegizált helyzetben van, előjogait még ezen sanyarú körülmények között is meg tudta őrizni. Vezetése képtelen lemondani a totális háború képzetéről és az ehhez szükséges – hadkötelezettségen alapuló – embertömegről, azaz a saját katonáinak érdekét is szolgáló szemléletről és módszerről.

Az elemzett adatokat más számokkal is összehasonlíthatjuk. Megállapítható, hogy a Magyar Honvédség részesedése a GDP-ből átlagosan 0,4 százalékkal nagyobb, mint a családi pótlék és a várandósági pótlék átlaga, és 1,3 százalékkal nagyobb, mint az egész Művelődési és Közoktatási Minisztérium költségvetése. Továbbá: a kormány által bejelentett 170 milliárdos kiadáscsökkentés 84,4 százalékát az összes oroszfegyver-import teszi ki; a Világbanktól most felveendő 400 millió dollárt még az idén mindenestül fegyvervásárlásra fordítjuk; a családi pótlék, a gyes és gyed, továbbá a várandósági pótlék eltörléséből, illetve juttatási rendszerének megváltoztatásából idén remélt 23-25 milliárd forintnál csak 1995-ben sokkal többet költünk vadonatúj fegyverekre; az 1995-re eredetileg tervezett szociális kiadások együttes összege 8 milliárd forinttal kevesebb a három év orosz fegyverimportjának értékénél. Nehéz nem észrevenni, hogy a március 12-ei program szerint a vállalkozói érdekek fontosabbak az oktatási, szociális és egészségügyi érdekeknél, és a hadsereg érdekei is előbbre valók a civil szféra érdekeinél. Más szóval a magyar gazdaság ugyan nem bír el egy koraszülött jóléti államot, de elbír egy koraszülött jóléti államra jellemző fegyverkezést.

*Élet és Irodalom, 1995. április 7.*

# Haderőreform-bújócska

Haderőreform címén Magyarországon öt éve ugyanaz folyik: leépítés és felfegyverzés. A leépítés a hadsereg létszámára vonatkozott: a rendszerváltás idején 155 ezres magyar hadsereg mára 93 ezer főre apadt. A hadsereg fenntartására egyre kevesebb pénz jutott, a létesítmények állaga romlott, akadozik az alkatrész-utánpótlás, nincs elég üzemanyag a kiképzésre, a pilóták kevesebbet gyakorolhatnak.

Ezzel egyidejűleg viszont lejátszódott egy ellentétes irányú folyamat is: elkezdődött a hadsereg felfegyverzése. A szovjet fegyverek – köztük a MiG–29-esek – beérkezésével gyakorlatilag megduplázódott az 1993-as honvédelmi költségvetés, a hadirepülők korszerűsítésére, az idegen-barát felismerő rendszerre külön több mint egymilliárd forintot költöttek, és a Partnerség a békéért program félmilliárd forintját is a honvédelmi költségvetésen kívül szavazta meg az Országgyűlés.

A haderőreformról szóló legújabb elképzelés nem szakít a hagyományosnak mondható „leépítek és fegyverkezek" koncepcióval, sőt, azt kell mondani, hogy ugyanazt csinálja, csak sokkal határozottabban és nagyobb méretekben. Mit jelent ez? Elsősorban azt, hogy a jelenlegi koalíciónak sikerült az, ami az előzőnek nem: házon belül meg tudott állapodni a hadikiadásokról, a pénzügyi és a honvédelmi tárca a hatalomra kerülést követő egy éven belül kompromisszumot tudott kötni.

Ennek az alkunak az eredménye, hogy napjainkban fogadta el a parlament a hadsereg létszámáról rendelkező országgyűlési határozatot. Ennek nyomán a hadsereg létszáma már 1996 végére közel 12 ezer katonával fog csökkenni. A légvédelmi rendszerre és a rádiólokációs fejlesztésekre vonatkozó összesen mintegy 52 milliárd forintba kerülő s az előzővel párhuzamosan futó parlamenti határozati javaslatok kimenetele sem lesz kérdéses.

Az sem lehet véletlen, hogy hosszú évek után most sikerült kormányzati szándékként deklarálni a svéd ipari és pénzügyi csoporttal az egymilliárd dollár értékű katonai „együttműködés" tervét. Igaz ugyan: még nem dőlt el, hogy kell-e nekünk a harminc Gripen repülőgép, vagy sem, az viszont már eldöntött dolog, hogy ennyi pénzt hajlandók vagyunk áldozni az elavult MiG–21-es sorozat leváltására.

A történetből természetesen nem hagyható ki az ellenzék és a kisebbik koalíciós partner sem. A leépítésről kibontakozó heves vitában az ellenzék „példa nélkülinek", „értelmetlennek" nevezte a létszámcsökkentést, és „bűnös felelőtlenséggel" vádolta meg a kormányt, miközben koalíció és ellenzék egyaránt erős, ütőképes, korszerű, NATO-kompatíbilis hadseregért szállt síkra. Nézetkülönbség talán csak abban volt közöttük, hogy az ország veszélyeztetettségét az ellenzék nagyobbnak ítéli, mint a koalíció. Mivel a jelenlegi ellenzék korábban maga is haderőreform- és leépítéspárti volt, mostani fellépése nem értékelhető másként, mint a kormánypártok utálatából eredő és a lakosságnak szóló populista szerepjátékként. Annál is inkább így van ez, mivel az egyetlen valódi ellenérvet nem mondták ki: azt, hogy a haditechnika árának jelentős részét 2000 és 2005 között kellene kifizetni, tehát a mai kormány a későbbi kormányok kontójára költekezik.

Az SZDSZ sem lehet maradéktalanul boldog, mivel érdemben alig tud beleszólni a HM–PM-kapcsolatrendszerbe, továbbá mert a HM csak idehaza ilyen magabiztos, de külföldön és külföldi partnerrel szemben már nem. A honvédelmi tárca felé megfogalmazható vád az, hogy a NATO iránti elkötelezettségét bizonyítandó, mindent kritikátlanul elfogad. Az ország a mindenáron és azonnal való NATO-tagság akarásával elveszteti a csatlakozás legnagyobb hozadékának nevezett gazdasági modernizáció lehetőségét, és Magyarország csak fegyverpiaca marad a nyugati világnak.

Ennél is nagyobb bajnak érzem azt, hogy az ország a Nyugat bátorításával ismét nyíltan fegyverkezik, hogy a jelen válságos gazdasági körülményei között is a hadsereg, és nem a kultúra, az oktatás élvez prioritást, hogy a katonai lobbi ilyen erős, hogy a NATO-csatlakozásra való hivatkozással – a civil szférát megelőzően – megkezdődött a honvédség modernizációja, miközben a csatlakozás feltételei ködbe vésznek. De lehet, hogy még nagyobb a baj: a politikai elit még mindig azt hiszi, hogy az erős hadsereg alkalmas eszköze a tartós béke megteremtésének.

*HVG, 1995. november 4.*

# Jogszabálysértő hadibeszerzés

Az európai hagyományos fegyveres erők csökkentését célzó párizsi szerződés (CFE) keretében [1] 1992 júliusa és 1995 novembere között Magyarország összesen 510 tankot semmisített meg. Az utolsó tank megsemmisítésére a nyilvánosság előtt, ünnepélyes keretek között került sor Gödöllőn, a honvédelmi és külügyi tárca vezetői és a katonai valamint légügyi attasék jelenlétében. Ki gondolt volna ekkor még arra, hogy az utolsó tank nem a legutolsó volt…?

Minden bizonnyal senki, hiszen a harckocsik modernizációjának programjában a régi tankok felújításának terve szerepelt csak, és ekkor nem számíthatott arra még senki, hogy a váratlan magyar harckocsivásárlás nyomán ismét tankokat kell megsemmisíteni. A honvédelmi miniszter azonban április 4-én megkötötte a megállapodást Minszkben, azaz Magyarország 100 darab úgynevezett korszerű, közepes T–72-es típusú harckocsit vásárol Belarusztól. Az alig használt tankok – amelyeket épp a CFE alapján Belarusznak kellett volna megsemmisítenie – nyáron érkeznek hazai földre. Mivel Magyarország jelenleg a CFE által előírt 835 darab harckocsival rendelkezik, a vásárlás nyomán meg kell semmisítenie – nyilván ismét ünnepélyes keretek között – 100 másik T–55-ös tankot, hogy helyreálljon a vásárlással felborult egyensúly.

### A CFE ellentmondásai

A CFE megkötése előtt mindkét fél egyaránt mindent elkövetett azért, hogy fegyverzet-átcsoportosítással (Varsói Szerződés) vagy a legfejlettebb fegyverek „újraelosztásával” (NATO) lehetővé tegye a számára megfelelőbb arányok kialakítását, és hogy biztosítsa a régebbi harceszközök kiselejtezését. Ennek ismeretében szabad csak véleményt formálni a CFE-egyezményről, és értékelni azt, hogy a legnagyobb csökkentésre a helikopterek mellett épp a tankok esetében (összesen 50-50 százalék) kötelezte el magát a két katonai tömb [2].

Fontos kérdés, hogy a CFE-szerződés szempontjából minek minősül a magyar–belarusz fegyverüzlet. A CFE szemszögéből nézve nem változik semmi, hiszen a vásárlás, illetőleg az eladás nem borítja fel a kialkudott rendet, a harckocsik darabszáma és nem a típusa van meghatározva, továbbá ez az üzlet is hozzájárul ahhoz, hogy Belarusz be tudja tartani a CFE-megállapodást. A problémát csak az jelenti, hogy a CFE-szerződés kimondja, hogy a fegyverzetek „csökkentésén szinte kizárólag megsemmisítés értendő” [3]. Exportra tehát nincs mód, csak a főszabályként alkalmazandó megsemmisítés mellett például a közszemlére bocsátásra vagy földi céltárgyként alkalmazásra való átalakításra nyílik lehetőség. A CFE-szerződés esetében ez nagyon fontos és előrelátó szabályként került rögzítésre. Olyannyira így van ez, hogy az exportra szánt fegyvereket a szerződés megkötésekor be kellett jelenteni, így ezektől függetlenül került megállapításra a megsemmisítésre váró fegyverek száma. Vagyis például Szlovákia 168 darab harckocsit, 237 darab páncélozott harci járművet és 259 darab tüzérségi eszközt, valamint 29 repülőgépet jelentett be exportra várónak, amelyek a megállapított megsemmisítési kvótákon felül értendők, és amelyeket az eladásukig nem szabad figyelmen kívül hagyni [4]. A megsemmisítésre ítélt 100 darab T–72-es eladásával Belarusz, ezek megvételével Magyarország – Washington és Moszkva jóváhagyásával – egyaránt megsértette a CFE-szerződést.

További probléma a CFE-szerződéssel, hogy akaratlanul is keretet és ösztönzést ad arra, hogy a megadott kvótákon belül, a szerződő felek szabadon modernizálják fegyverzetüket. A CFE a szigorúan ellenőrzött fegyverkereskedelmet legitimálja, és nem tesz annál sokkal többet, mint hogy nemzetközi keretet ad a szűnni nem akaró fegyvergyártásnak és fegyverkereskedelemnek, és rendezett keretek közé szorítja a hadseregek folyamatos modernizációját. A hidegháború minden belső és külső kontrollt nélkülöző, számolatlanul fegyverkező évtizedei után természetesen mindezt a fegyverzeteknek a korábbinál alacsonyabb szintű egyensúlya megteremtéseként és ezáltal jelentős előrelépésként is lehet értelmezni, csakúgy, mint a megváltoztathatatlanba való szkeptikus belenyugvásként. Tény viszont, hogy a fegyverkezés, a fegyverzetcserék és a fegyverzetek modernizációja nyomon követhetővé vált az Atlanti-óceántól az Urál-hegységig, továbbá hogy a CFE-szerződés egyik célját, a meglepetésszerű támadás és a nagyarányú támadó hadműveletek kezdeményezésének kisebb esélyét sikerült elérni.

Magyarország esetében a CFE-szerződéssel kontrollált fegyvermodernizáció azt jelenti, hogy a nagyszámú, de kisebb harcértékű „harckocsiparkot” és az orosz államadósság fejében megkapandó

páncélozott „szállítójárműparkot” (BTR–80) ezáltal egy korszerűbb és lényegesen nagyobb harcértéket képviselő, bár lényegesen kevesebb darabszámú harckocsi- és páncélozottjármű-park váltja fel. Magyarország a meglévő 138 darab T–72-s tankhoz vásárolt 100 darab alig használtat, és a meglévő 150 darab BTR–80-as páncélozott szállító harci járműhöz, az orosz államadósság terhére a tervek szerint behoz 450 darabot [5]. A modernizáció következtében, a CFE betartása érdekében jelentős ráfordítással megsemmisítünk 100 darab T–55-ös tankot és legalább 290 darab magyar gyártmányú PSZH-t, feltéve ha nem tudjuk ezeket egy harmadik világbeli piacon értékesíteni. A mennyiségre és minőségre vonatkozó szabályok betartásával, a NATO beleegyezésével minőségi cserét csinálunk: majdnem megduplázzuk a birtokunkban valaha volt legmodernebb harckocsik számát, és pontosan megháromszorozzuk a korszerűbb páncélozott szállítójárművek számát. A magyar hadsereg, a magyar szárazföldi haderő ezáltal lényegesen megerősödik, és egyáltalán nem lehetne azon csodálkozni, hogy – mint az a MiG–29-es vadászgépek esetén történt – ez hasonló lépésre sarkallná a környező országokat is.

Az üzletek külön pikantériája, hogy mindezt az egyik oldalon a volt VSZ-tag, a jelenleg semleges, de minden erejével a NATO-ba igyekvő Magyarország teszi a NATO előzetes hozzájárulásával. A másik oldalon, az eladó oldalán a volt szövetséges, a NATO kibővítésének legnagyobb ellenzője és legfontosabb akadályozója, Oroszország és a vele katonai szövetségre lépett Belarusz áll. A fegyverüzlet is jól jelzi egyrészt Magyarország szuverenitásának csorbulását (a nem NATO-tag Magyarország beszerzéseihez mi köze van a NATO-nak?), másrészt a fegyverbiznisznek az érdekeken, a politikán felül álló és nemzetközi szerződések felett álló mindenhatóságát.

**Esemény rekonstrukció**

Még 1996. február végén sem lehetett a tankvásárlásra gondolni, hiszen ellenkező esetben a Honvédelmi Minisztérium NATO és Multilaterális Együttműködési Főosztálya nem írta volna azt az EBESZ tagországainak, hogy „Magyarország 1996-ban a BTR típusú harci járműveken kívül más, a tárgykörbe tartozó haditechnikai eszköz, fegyvertípus egyetlen változatát sem tervezi beszerezni” [6]. Nem tudni pontosan, hogy a színfalak mögött mi történt, de egy hónappal később a vásárlás terve kiszivárgott. Az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának (HB) üléséről készült jegyzőkönyv (1996. III. 25.) tanúsága szerint ugyanis a Fodor Istvánnal, a HM politikai államtitkárával készült sajtóbeszélgetés során kiderült, hogy a sajtó képviselője valahonnan már előzetesen értesült a készülő harckocsivásárlásról, és ezért tehette fel a témára vonatkozó kérdését. Mivel az államtitkár „nem cáfolta” a vásárlás tényét, a *Magyar Hírlap* híradása nyomán vált publikussá az addig titokként kezelt vásárlás [7].

Egy nevének elhallgatását kérő képviselő elmondása szerint, a tankvásárlásról a Magyar Hírlap írása előtt is tudtak a HB tagjai, mivel annak terve informálisan eljutott hozzájuk. Sőt – szintén informálisan – azt is jelezték többen, hogy a harckocsivásárlással nem értenek egyet, de ezeket a „jeleket” a HM „nem vette”. A tankvásárlással a HB hivatalosan először csak azután foglalkozott (1996. III. 25.), miután Fodor István a sajtóban három nappal korábban „kifecsegte” azt [8]. A HB zárt ülésen másfél órán keresztül foglalkozott a „harckocsivásárlás ügyé”-vel, tehát erről nem áll rendelkezésre további információ, viszont a HB-tagoknak a sajtóban megjelent véleménye szerint a HB „megrökönyödéssel vette tudomásul” a vásárlást (Mécs Imre) [9], illetőleg „a testület kész helyzet elé került, amikor döntenie kellett a még alá nem írt, de már véglegesített szerződés jóváhagyásáról” (Gyuricza Béla) [10]. Így tehát – a fideszes HB-alelnök által véleményezett keretek között – igaz Keleti Györgynek azon megállapítása, hogy „mielőtt megállapodtunk volna a belaruszokkal, a kérdésről a parlament honvédelmi bizottságát tájékoztattuk” [11], de semmiképpen nem igaz a HM azon hivatalos véleménye, miszerint „a honvédelmi bizottság a vásárlásról időben tájékoztatást kapott” [12]. Utólag az is rekonstruálható, hogy a HM „az üzlet előtt konzultált a NATO illetékeseivel” [13], továbbá hogy a kormány titkos, úgynevezett 3000-es határozatban döntött a tankvásárlásról [14].

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a harckocsivásárlás esetében a HM-nek olyan akciójáról van szó, amelyet titkosan akart kezelni, és amit a kormánnyal ugyan sikerült elfogadtatnia, de amiről előzetesen tudta, hogy a HB-tagjai nem támogatják. A HM a vásárlás előtt konzultált a NATO-val, és miután „a NATO magas rangú személyiségei semmilyen kifogást nem emeltek a vásárlás ellen” [15], a magyar kormány titkosított határozatának birtokában a HM minden vonatkozásban előkészítette a belarusz féllel a szerződést. A HM államtitkára viszont idő előtt hozta ezt nyilvánosságra, és az akarat-

lanul kiszivárgott információ miatt elkerülhetetlen volt, hogy a HB-t kihagyják a kommunikációból. A HB már csak az elkészült és a tíz nap múlva aláírásra kerülő szerződés tényével ismerkedhetett meg, a döntés előkészítéséből kihagyták, a vásárlást érdemben nem volt módja befolyásolni. A vásárlási krónikából az is következik, hogy a NATO előbb tudott a vásárlásról, mint arról a HB-t hivatalosan tájékozatták volna.

**Civil kontroll**

Alapvető kérdés, hogy a tankvásárlás esetében megvalósult-e a hadsereg polgári ellenőrzése, azaz a civil kontroll? A NATO-csatlakozás egyik legfontosabb feltételeként a lépten-nyomon emlegetett civil kontroll érvényesült-e ebben az esetben? Amennyiben az ellenzéki és kormánypárti képviselőknek a sajtóban megjelent véleményeit vesszük alapul, akkor nem, ha a HM véleményét vesszük alapul, akkor igen, mert a HM-álláspont szerint a „vásárláshoz nincs szükség a bizottság beleegyezésére" [16].

Mit mond erről az írott és íratlan szabály? A honvédelmi törvény azt mondja, hogy „az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága folyamatosan figyelemmel kíséri a fegyveres erők feladatainak megvalósítását, felkészültségük és felszerelésük színvonalát, a rendelkezésre bocsátott anyagi eszközök felhasználását", továbbá „az illetékes miniszter a fegyveres erőket érintő szervezeti intézkedések (jogszabályok, egyedi döntések) tervezeteit a Honvédelmi Bizottságnak bemutatja, ha az intézkedés: *a)* legalább 1000 főt érint, vagy *b)* valamely tevékenység megszüntetését vagy új tevékenység megindítást tartalmazza" [17]. A tankvásárlás az első idézett bekezdés alapján gyaníthatóan „civilkontroll-köteles", míg a második szerint mindenképpen az, mivel a beszerzés egyben olyan szervezeti intézkedés is, amely minden vonatkozását tekintve érint legalább ezer főt, és bizonyos tevékenység megszüntetésével és új tevékenység megindításával szükségszerűen együtt jár. A tételes jogon kívül pedig azt kell megjegyezni, hogy mivel a HB a leírt módon értesült és vélekedett a vásárlásról, ez nem nevezhető civil kontrollnak. A HM és a HB között úgynevezett negatív kooperáció valósult meg, amelynek ismérvei az eltitkolás, a megmásítás és a késedelmes információközlés.

A civil kontroll elmaradásával paradox és groteszk helyzet állt elő. A NATO-tagság feltételének beállított civil kontroll a NATO-felé törekvés finisében nem érvényesült, a HB nem gyakorolhatta ezen törvény adta feladatát, miközben a NATO beleegyezett a vásárlásba. A NATO előbb szerzett hivatalosan tudomást a vásárlásról, mint a HB, azaz ebben az esetben már a NATO jelentette a valódi kontrollt, és nem a HB.

**Mibe kerültek a harckocsik?**

A harckocsik vételárát „a fehérorosz partner kérésére bizalmasan kezelték" [18], és a magyar fél csak annyit volt hajlandó elárulni, hogy „az új harckocsi árának kevesebb mint tíz százalékáért jutottunk" hozzá [19], továbbá hogy „az új harckocsi árának öt százalékáért vehettük meg" [20].

Egy új T–72-es harckocsi világpiaci áráról eltérő adatok láttak napvilágot, amelyek közül a 3 millió dollár per darab (100 darab esetében 300 millió dollár, azaz mintegy 31,2 milliárd forint) tűnik a legvalószínűbbnek. A *Figyelő* című hetilap értesülései szerint 120-130 ezer dollárért vettük darabját a tankoknak (azaz a 100 darabot összesen mintegy 1,7 milliárd forintért) [21]. A hivatalos közlésre több mint egy hónapig kellett várni, amikor is a honvédelmi miniszter képviselői kérdésre a parlamentben elmondta, hogy „az ár, beleértve a szállítás, az áfa és egyéb, a magyar költségvetés számára befizetendő összegeket, 2,7 milliárd forint az előzetes számítás szerint" [22].

Mindezek alapján megállapítható, hogy a tankokat, az új tankok világpiaci árának mintegy egyhuszadáért (körülbelül 5,4 százalékáért), azaz mintegy 1,7 milliárd forint értékű valutáért vásároltuk, vagyis ebből a szempontból valóban „jól járt a Magyar Honvédség" [23]. A probléma itt az, hogy nem vadonatúj tankok megvételéről van szó, hanem alig használt, felújított, újszerű állapotban lévő, jelenleg használaton kívül, tartós tárolásban lévő olyan tankokról, amelyekre a fehéroroszok megadják az újakra érvényes garanciát. A vételár kiszámításánál tehát nem lehet a vadonatújakra vonatkozó világpiaci árakkal számolni, a viszonyítási pont csak az eredeti árat megközelítő, de annál mindenképpen alacsonyabb piaci ár lehet. (Tehát az új tankok világpiaci árának 15-20 százalékáért vettük meg a tankokat, ami természetesen még így is kedvező, viszont a hivatalosan állított arányoknál magasabb.)

A honvédelmi miniszter válasza nyomán az is könnyen kiszámítható, hogy az úgynevezett járulékos költségek között számon tartott „szállítás, az áfa és egyéb, a magyar költségvetés számára befizetendő összegek” [24] mintegy egymilliárd forintot tesznek ki, tehát a tankok rendszerbe állításának költségei ezen felül értendők. Az utóbbiak közé tartozik a beérkező harcjárművek szervizelése (amennyiben a garancia erre nem terjed ki), a páncélosok telepítése, harckocsibázisokon való hadrendbe állítása és az infrastruktúra kiépítése. Mivel a hazai harckocsibázisok is elavultak, illetőleg mivel itt a régit részben felváltó korszerűbb harckocsi rendszerbeállításáról van szó, a páncélosok telepítése külön pénzbe kerül: a Debrecenbe kerülők esetében elsősorban a tárolóhelyek, míg a Hódmezővásárhelyre telepítendők esetében a teljes infrastruktúra kiépítése jelent újabb kiadást. Mindezzel együtt tehát a harckocsik rendszerbe állítási költségeit is figyelembe véve becsülhette összesen 4-5 milliárd forintra a beszerzés költségeit a Honvédelmi Bizottság alelnöke [25]. Ebbe a két adat közötti, mintegy 1,3-2,3 milliárd forintnyi különbségbe azonban minden bizonnyal beletartozik a vásárlással szükségszerűen együtt járó, a CFE-szerződés betartása érdekében 1996. november 15-éig végrehajtásra kerülő 100 darab T–55-ös harckocsi megsemmisítésének költsége is (15 ezer dollár/darab, azaz összesen 210 millió forint) [26].

Mindent egybevetve tehát a vételárat (1,7 milliárd forint) a járulékos költségek (1 milliárd forint), a rendszerbe állítással járó költségek (1,1-2,1 milliárd forint) és a megsemmisítés költségei (210 millió forint) növelik. Tehát igaz ugyan, hogy a tankvásárlás jó üzlet volt, hiszen a tankokhoz az új harckocsik árának 15-20 százalékáért jutottunk hozzá, továbbá a T–55-ösök felújítására vonatkozó izraeli ajánlat (mintegy 14 milliárd forint/100 darab) költségeinek mintegy negyedéért, harmadáért vettünk alig használt T–72-eseket. Viszont az is igaz, hogy maga a vételár a tankvásárlással szükségszerűen együtt járó költségeknek kevesebb mint a felét (34–43 százalékát) teszi ki, azaz a tranzakció teljes költségkihatása közel 2,3–2,9-szerese a nyilvánosság előtt bevallottnak, tehát, mindent egybevetve, a vételár többszörösébe kerül az országnak.

A szükségszerűen és azonnal (1996-ban) jelentkező költségeken kívül azonban jelentkeznek a szükségszerűen, de nem azonnal jelentkező költségek is. Ilyen költségek lesznek a közeljövőben az éjszakai hadműveletekre alkalmassá tevő optikai célzóberendezés, valamint a honvédelmi miniszter által már bejelentett NATO-szabvány szerinti híradóeszközök beszerzési és beszerelési költségei [27]. (Utóbbira a vásárlások nélkül is sor került volna, hiszen a régi tankok felújításához ez is hozzá tartozott volna.) Ezáltal még azt sem mondhatjuk, hogy olyan modern haditechnikát vásároltunk, amelyre a következő években nem kell költeni.

**Tankcsata a törvényekkel**

A HM és néhány országgyűlési képviselő között vita alakult ki arról, hogy a harckocsiüzlet a közbeszerzés hatálya alá tartozik-e, vagy sem. Keleti György azon a véleményen van, hogy „a T–72-esek megvételét a közbeszerzési törvény alóli kivételnek tekintik” [28], mivel „a már rendszerbe állított fegyverzet pótlása nem tartozik a közbeszerzési törvény hatálya alá” [29]. Kövér Lászlónak címzett parlamenti válaszában a miniszter élesen elkülöníti egymástól a parlamenti felhatalmazáshoz kötött „korszerűsítés” és az ilyen kötelezettséggel nem járó – a tankvásárlást általa ebbe a kategóriába sorolt – „típuscsere” vagy „pótlás” fogalmát. Keleti György álláspontja szerint csak a korszerűsítés jár tenderkiírási kötelezettséggel, továbbá a korszerűsítés fogalma alatt „a hadseregben típusként nem létező harceszközök vagy bármely más technikai eszközök beszerzésére vonatkozó” vásárlást kell érteni. Mivel – szavai szerint – a magyar hadseregben már régóta rendszeresítve van a T–72-es harckocsi, és csak az „elhasználódott, korszerűtlen” [30] tankok típuscseréjéről, pótlásáról van szó, nem volt szükség se tenderkiírásra, se pedig parlamenti jóváhagyásra. Érvelése legalább hat szempontból nem állja meg a helyét (nyelvtanilag, önmaga cáfolta interjúiban, fogalmilag, tényszerűség szempontjából és jogi szempontból). Ezek az alábbiak: 1. Nyelvtani szempontból a korszerűtlen minőségjelzőnek a korszerű az ellentétpárja, és nem a típuscsere vagy a pótlás. 2. Keleti György két, a tankvásárlásról adott interjújában maga is „jóval korszerűbb T–72-esekről” [31], illetőleg a „maiaknál lényegesen korszerűbb harckocsikról” [32] tesz említést. A HM tanügyben nyilatkozó illetékese is „korszerű harckocsikról” beszél [33]. 3. A korszerűsítésnek soha, semmikor nem kritériuma az, hogy adott országban már rendszeresítették-e az adott harci eszközt, vagy sem. A két dolog egész egyszerűen nem függ össze. 4. A T–

72-esekkel valóban, minden vitát kizáróan korszerűbb lett a magyar harckocsiállomány. Ezért vettük őket. A típuscsere maga a korszerűsítés egyik formája. 5. A pótlás kifejezés teljesen értelmezhetetlen. Olyannyira nem felel meg a valóságnak a pótlás kifejezés, hogy *a)* a belarusz tankok a CFE-szerződésben megállapított szám feletti mennyiséget jelentik, így nincs mit pótolni, *b)* a CFE-szerződés betartása miatt a vásárolt tankok okán kell majd megsemmisíteni azokat a korszerűtlen harckocsikat, amelyeket a vásárlással most „pótolunk". A vásárlással tehát éppen fölöslegünk támad, de ettől függetlenül sincs mit pótolni. 6. A közbeszerzésekről szóló törvény nem teszi lehetővé ezt a HM-értelmezést.

**Közbeszerzési bonyodalmak**

A közbeszerzésekről szóló törvény nem ismeri sem a korszerűsítés, sem a típuscsere, sem pedig a pótlás fogalmát [34], ellenben kimondja, hogy a törvény hatálya alá tartozó árubeszerzés az „a visszterhes szerződés alapján megvalósuló tevékenység, mely a forgalomképes és birtokba vehető dolog tulajdonjogának vagy pedig használatára, hasznosítására vonatkozó jognak határozott vagy határozatlan időre történő megszerzésére irányul" [35], valamint hogy a közbeszerzés értékhatára „árubeszerzés esetében tízmillió forint" [36]. Igaz ugyan, hogy a „törvény hatálya nem terjed ki azokra az államtitkot vagy szolgálati titkot érintő közbeszerzésekre, amelyek vonatkozásában az Országgyűlés illetékes bizottsága a törvény alkalmazását kizáró előzetes döntést hozott" [37], de esetünkben ilyen döntést a HB nem hozott. Egyáltalán kérdéses, hogy olyan közbeszerzésről van-e itt szó, amely államtitkot vagy szolgálati titkot érint. Az erről rendelkező törvény [38] szerint az államtitok közé azon adatfajták tartoznak, amelyek körét az erről szóló törvény melléklete tartalmazza [39], illetőleg szolgálati titok az, amit esetünkben a HB elnöke [40] vagy Keleti György mint a kormány tagja annak minősít [41].

A törvény vonatkozó részeinek áttekintése után kijelenthető, hogy mivel az Államtitokköri jegyzéknek sem az „Általános adatfajták" [42], sem pedig a „Különös adatfajták" [43] című körébe nem sorolható a nevezett fegyverbeszerzés, ezért államtitokról ez esetben nem lehet szó. Mint említettem, a HB elnöke a vásárlást nem minősítette szolgálati titoknak, így esetünkben csak a honvédelmi miniszternek volt erre törvényi felhatalmazása. A miniszternek erre nemcsak a nevezett törvény, hanem a közelmúltban általa kiadott, vonatkozó HM-rendelet egyik pontja is lehetőséget adott [44]. Amennyiben a honvédelmi miniszter – bárhol, szabályozott jogánál fogva – élt a szolgálati titokká minősítés lehetőségével, és ezt a rendelkezését nem bírálta felül [45], úgy saját államtitkára szegte ezt meg elsőként és azelőtt, hogy a minősítésre a HB elnökének egyáltalán módja lett volna. A szolgálati titokká minősítés elképzelése azért sem állhatja meg a helyét, mert március 22-étől a lapok rendszeresen tudósítottak a vásárlás különböző részleteiről, továbbá mivel a szerződés aláírásának tényét rögtön a minszki útjából visszatérően még a tököli reptéren maga a miniszter jelentette be.

Még egy lényeges részlet miatt teljesen érthetetlen a vásárlás titkosítására irányuló szándék: a CFE-szerződés miatt az üzletben résztvevő egyik fél sem tarthatta titokban a megállapodást. Mindezek nyomán le kell szögezni, hogy mivel a harckocsivásárlás egyértelműen árubeszerzésnek minősül, egyértelműen meghaladja a törvény által megállapított értékhatárt, továbbá mivel a HB nem hozott a törvény alkalmazását kizáró előzetes döntést, valamint a beszerzés a vonatkozó hazai jogszabályok és az illetékes személyek nyilatkozatai, valamint a CFE-szerződés miatt nem minősülhet állam- vagy szolgálati titoknak – azzal együtt, hogy a kormány titkos határozatot hozott róla –, ezenkívül mivel a közbeszerzési eljárásnak „a közbeszerzési törvényben meghatározott szabályaitól csak annyiban lehet eltérni, amennyiben azt a közbeszerzési törvény kifejezetten megengedi" [46] –, a HM-nek pályázatot kellett volna kiírnia. Ennek elmaradása miatt a fegyverbeszerzéssel a honvédelmi tárca megszegte a közbeszerzési törvényt.

**A HM saját bevételei**

Az is ismeretes, hogy az Országgyűlés által a honvédség részére megtervezett és jóváhagyott kiadások teljes körű fedezésére, vagyis a HM által kezelt honvédelmi kiadásokra a parlament 1992 óta minden évben „beépít" néhány milliárd forintnyi olyan tervezett bevételt, amelyet a HM többek között az állam tulajdonában, de a HM kezelésében lévő ingatlanok eladásából köteles előteremteni. Vagyis a

központi költségvetés minden évben a parlament által megállapított szükséges összegnél – megítélés szerint – ennyivel kevesebb vagy több pénzt ad a honvédelmi tárcának, érdekeltté téve őt így is abban, hogy a haderőreform kapcsán fölöslegessé váló ingatlanaitól minél előbb megszabaduljon.

A HM költségvetési bevételei különböző forrásokból tevődnek össze (intézményi és egyéb működési bevétel, felhalmozási és tőkejellegű bevétel, az Országos Egészségügyi Pénztártól származó bevétel). Ezek között szerepel a feleslegessé váló ingatlanok és technikai eszközök értékesítéséből származó bevételi tétel is. A HM-nek 1992-ben 7,2, 1993-ban 8, 1994-ben 9,4, 1995-ben 10,7 milliárd forint saját bevételt kellett volna produkálnia, de ebből csak 3,2, 2,5, 8,4 (az 1995-ös teljesítés még nem ismert) milliárd forintnyi, ezen belül pedig évi mintegy egymilliárd forintnyi, ingatlan eladásából származó tényleges bevételt tudott realizálni [47]. Ezen tapasztalatokból okulva a tárca 1996-ra összesen 4,1 milliárd saját bevételi előirányzatot javasolt, de ennek ellenére a költségvetési törvény 10 milliárd forint saját bevételt írt elő, aminek közel felét (4,5 milliárd forint) az ingatlanok és technikai eszközök értékesítéséből kell „előállítania". Az Országgyűlésnek ez a törvényi formát öltött szándéka ellentétes a honvédelmi tárca javaslatával, miszerint az éves költségvetésben a feladatokat teljes körűen meg kell finanszírozni, és a kötelező bevételek előírását meg kell szüntetni, továbbá hogy az ott képződött bevételeket a hadsereg a kincstárba fizesse be, ami aztán a hadsereg részére utóbb visszafizethető [48].

A HM nehéz helyzetbe került, hiszen javaslatait a költségvetés évről évre figyelmen kívül hagyja, évről évre képtelen teljesíteni az előírt ingatlaneladási kvótát, ami a saját költségvetésében nemcsak hiányként, de évről évre növekvő, felhalmozott hiányként jelentkezik. Szorult helyzetén idén úgy próbált enyhíteni, hogy vevő hiányában az ingatlanokat vételár fejében átadja értékesítésre az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.-nek (ÁPV Rt.). Ez a megoldás bár kifejezetten szellemes, viszont kérdéses, hogy összhangban van-e a privatizációs törvénnyel.

**Privatizációs gondok**

Mint ismeretes a honvédelmi tárca a tulajdonában lévő ingatlanok jövőbeni eladásából, azaz „saját" bevételeiből kívánja finanszírozni a harckocsivásárlást. A járulékos költségek nélküli tankvásárlásra szükséges összegek (mintegy 1,7 milliárd forint) a *Figyelő* című hetilap értesülései szerint a HM mezőtúri, ócsai, nagyatádi és nagykanizsai honvédségi ingatlanainak az ÁPV Rt. részére történő eladásából folynának be a HM kasszájába [49]. A kérdés itt az, hogy az ÁPV Rt. mint vagyonkezelő és tulajdonos szerezhet-e tulajdonjogot az állam tulajdonában és a HM kezelésében lévő ingatlanokon, és fizethet-e ezért pénzt. A privatizációt szabályozó törvény [50] tételesen felsorolja, hogy az ÁPV Rt. saját bevételeit és a hozzá rendelt vagyonból befolyó bevételeket milyen célokra fordíthatja [51]. Ezek között nem szerepel olyan, amely törvényes lehetőség adott volna a tulajdonátruházáshoz és pénzkifizetéshez, ezért ezt a pénzügyi tranzakciót törvénytelennek kell tekinteni.

Az is bizonyos, hogy ebben a konstrukcióban a tankvásárlás az ÁPV Rt. tervezett privatizációs bevételeinek a terhére, a korábbi privatizációs bevételekből történik. Az „eladó" HM piaci áron most azonnal megszabadul a kezelésében lévő, számára is terhet jelentő ingatlanaitól, és ezáltal teljesítette a költségvetés ez irányú előírását. A „vevő" ÁPV Rt. részéről ez kiadás, és amennyiben el tudja az ingatlanokat adni, a bevételeket a privatizációs bevételek között fogja számon tartani. A gondot az okozza, hogy ugyanazokat az ingatlanokat kétszer „privatizálják" (egyszer a HM az ÁPV Rt.-nek, és egyszer az ÁPV Rt. valakinek). Akár el tudja adni az ÁPV Rt. a HM-ingatlant, akár nem, a kormány mindenképpen a költségvetésen felüli vissza nem térítendő gyorshitelt, a privatizációs bevételekből elvett, tankvásárlásra fordított céltámogatást adott a HM-nek. Olyan támogatást, amelynek vagy meg tudja teremteni később a fedezetét, vagy nem, de a kockázatát már az állam és nem a HM viseli.

**Költségvetési kérdések**

Amikor az Országgyűlés határoz a honvédelmi költségekről, annak kiadási és bevételi oldaláról, azt is pontosan meghatározza, hogy ez a pénz mire fordítható. A kérdés az, hogy szerepel-e valamilyen formában a tankvásárlás a költségvetésben? A HM 1996. évi költségvetésének általános indoklása kimondja, hogy „a haderő-átalakítással összefüggésben szükségessé váló haditechnika-fejlesztés 1996-ban még nem kezdhető meg", továbbá hogy „új haditechnikai eszközök rendszerbe állítására" a

honvédségnek „gyakorlatilag 1996-ban sem lesz módja”, valamint hogy „haditechnika-korszerűsítést a tárca 1996-ban is csak az orosz államadósság-törlesztés terhére hajthat végre, illetőleg hogy a nemzeti légtér-szuverenitás és légtér-gazdálkodási rendszer fejlesztésének, továbbá a csapatok kismagasságú légvédelmi oltalmazásához szükséges beruházási feladatoknak az előkészítése” kezdhető meg [52]. A HM költségvetésének fejezeti mutatója szerint az 1996. évi „legfontosabb eszközbeszerzések az elhasználódott eszközök pótlására, az egyes területeken jelentkező hiányok csökkentésére, az üzemeltetéshez nélkülözhetetlen fődarabcserék, javítóanyagok biztosítására szolgálnak” [53]. A harckocsi kifejezés akkor fordul elő e fejezeti részben, amikor a szövegben az szerepel, hogy „megkezdődik, illetőleg folytatódik – döntően a hazai iparra támaszkodva – a honvédség jelenlegi eszközparkjából a gazdaságosan felújítható eszközök modernizálása”, köztük a harckocsiké [54]. A fejezet később konkrétan szól „a harckocsi-modernizációs program megkezdéséről”. Mindebből egyértelmű, hogy a költségvetés számolt a harckocsi-modernizációsprogram elkezdésével, illetőleg folytatásával, de modernizáció alatt 1996-ban egyértelműen a már meglévő harckocsik felújítását érti, amit elsősorban a hazai iparra támaszkodva kívántak megoldani. Tankvásárlás az eszközbeszerzési, beruházási körbe nem tartozik bele, az előirányzott költségvetési célok között nem lelhető fel, és erre fordítható pénzről – sem a kiadási, sem pedig a bevételi oldalon – nem tud a költségvetés.

További kérdés lehet, hogy változtat-e ezen az, hogy a HM saját bevételeinek terhére vásárolta a tankokat? Azt kell erre válaszolni, hogy semmit nem változtat ezen, hiszen a költségvetés egységes, a költségvetés a kiadási és a bevételi oldalról egyaránt rendelkezik. A úgynevezett saját bevételek tehát a miniszteriális költségvetés szerves részét képezik, amelynek felhasználása kizárólag a parlamenti jóváhagyás szerint történhet. Ezen az sem változtat, hogy az államháztartásról szóló törvény [55] a kormánynak lehetővé teszi a költségvetés fejezetei közötti előirányzat-átcsoportosítást, de csak abban az esetben, ha ez a „központi költségvetési szervek előirányzatainak célját, rendeltetését nem érinti” [56]. A harckocsivásárlás nem szerepelt a HM költségvetésében, és a fegyverbeszerzésre való bármilyen, a HM által kezdeményezett előirányzat-átcsoportosítás érinti az előirányzat célját és rendeltetését.

A „saját bevételeivel” megtévesztő elnevezés, mert nem azt jelenti, hogy a HM a bevételeivel azt csinál, amit akar, nem azt jelenti, hogy saját bevételeivel, mivel a saját ingatlanait adja el, és ügyességén múlik azok értékesítése, szabadon is gazdálkodhat. A saját bevétel pontosan ennek ellenkezőjét jelenti, azt, hogy a tárcának a parlament által pontosan meghatározott költségvetési kiadásai a szintén a parlament által meghatározott saját bevétel összegével együtt válnak finanszírozhatóvá. A kormánynak és a HM-nek tehát nem állt jogában a HM saját bevételeinek terhére sem megállapodni harckocsivásárlásokról. A költségvetési törvényt tehát a vásárlást jóváhagyó kormány és a vásárlást lebonyolító HM egyaránt megsértette.

Külön említést érdemel, hogy a tankbeszerzés azáltal is megsérti a költségvetési törvény előírását, hogy az nem „döntően a hazai iparra támaszkodva” történt [57], vagyis a harckocsi-modernizáció elmaradása révén a hazai ipar megint kimarad az üzletből. Ez is mutatja a HM és a magyar, illetőleg a nemzetközi és a magyar hadiipari lobbi ellentmondásos viszonyát és ellenérdekeltségét.

A költségvetési törvénynél maradva azonban fel kell tenni legalább még egy kérdést. Nevezetesen azt, hogy ha az ÁPV Rt.-től elő is teremthető a vételár, a vásárlás költségvonzatát (2,3–3,3 milliárd forintot) a HM miből fogja fedezni? Erre több – törvénytelen – lehetősége van, hiszen valamiből mindenképpen el kell venni erre a célra. A költségvetés szól „a rendszerben tartásra kijelölt haditechnikai eszközök felújításáról” [58] és a „különféle haditechnikai eszközök és egyéb szakanyagok nagyjavításának, felújításának a dologi kiadásokon belüli” összegéről [59]. Erre a tavalyinál egymilliárd forinttal többet, azaz összesen közel 2,7 milliárd forintot szánt a költségvetés. Kézenfekvő lenne például, hogy ebből az összegből a harckocsi-felújításra fordítható összeget költi tankvásárlásra a tárca, mivel a vásárlás nyomán immár tankfelújításra nem kell költenie. Valószínű, hogy a HM innen akar lecsípni valamennyit, hiszen a repülőgép-javításról már megkötött szerződést felbontotta. Mivel nem tervezett plusz bevételekkel reálisan nem számolhat a HM, a költségeket mindenképpen az éves költségvetésének terhére tudja csak „kigazdálkodni”. Úgy is lehet fogalmazni, hogy ha a HM ennyi pénzt egy évben ki tud gazdálkodni, ott súlyos problémák vannak a költségszámításokkal, és a költségvetés civil ellenőrzésével, továbbá ott alaptalan a HM nehéz helyzetével kapcsolatos vészharangkongatás, illetőleg a hivatásos és a sorkatonai állomány helyzetének további rovására történik a hadibeszerzés. (A tankvásárlásra valahonnan „előállított” milliárdokból a HM nem a használatában lévő 160 laktanyáját, azok konyhai beren-

dezéseit, vizesblokkjait, fűtési rendszerét, a teljes hibaelhárítást, azaz a humán szférát kívánja preferálni.) Az is igaz továbbá, hogy a haderőreform sajátos értelmezése folytán az eladásra kerülő ingatlanokból tankok lesznek, és a létszámleépítéssel nem javul a hivatásos katonák helyzete…

**Hadilábon a határozatokkal**

I. A kormány és a HM azonban nemcsak törvényeket, hanem országgyűlési határozatot is megszegett a tankvásárlással. Megszegte mindenekelőtt a honvédelem alapelveiről szóló, az Országgyűlés által 1993-ban jóváhagyott határozatot [60]. „Magyarország figyelembe veszi szomszédainak jogos biztonsági érdekeit" – szól a határozat egyik pontja [61]. Szóba jöhet természetesen ennek megsértése is, de itt elsősorban a határozat egészén végighúzódó és annak lényegét adó védelmi jelleg megsértésére – szám szerint legalább öt pont megszegésére – gondolok, mivel a tank nem védelmi, hanem támadó fegyvernek minősül [62].

Abban egységes a hadtudomány, hogy a harckocsikat a szárazföldi csapatok csapásmérő technikájának tartja, és valószínűleg abban is konszenzus van, hogy a T–72-es nem nevezhető úgynevezett többfunkciós, 25 tonnát meg nem haladó, a védelmi funkcióra leginkább alkalmas harci járműnek. Az is valószínűnek tűnik, hogy nem elsődlegesen a T–72-esek, és nem elsősorban harci járművek azok, amelyekről az alapelv a „bárhol alkalmazható" „gyors reagálású" szárazföldi csapatok kapcsán beszél, és amelyre hivatkozással történt a beszerzés. Elsősorban azért van ez így, mert a gyors reagálású erőkhöz a légi mozgékonyságú erőkön kívül, egyebek mellett tüzérségi eszközök, tüzérségi tűzvezető és vezetési komplexumok, páncéltörő tűzeszközök is tartoznak. Kétségtelen, hogy a T–55-ösnél korszerűbb, mozgékonyabb T–72-es gyorsabb reagálást tesz lehetővé, csakhogy az alapelvek hadibeszerzésekről szóló pontja pontosan meghatározza azt, hogy „a honvédség haditechnikai fejlesztése arra irányuljon, hogy kielégítse a korszerű védelem olyan követelményeit, mint a megbízható felderítés, a légi mozgékonyság és légi támogatás, a rádiótechnikai hadviselés, a műszaki akadályok létesítésére való képesség, a páncélelhárítás, a mobil légvédelem és korszerű vezetés" [63]. Az alapelvek itt, a T–72-esek vételével kapcsolatban nem létező olyan fejlesztési program szükségességéről tesznek említést, amelyek a szintén megnevezett célprioritás eléréséhez (felderítés, páncélelhárítás, légvédelmi hatékonyság növelése, rádiótechnikai hadviselés, műszaki akadály létesítése, vezetés) szükségesek. Ezek elérése érdekében azonban nem tankokra – különösen nem T–72-es harckocsikra – van szükség.

Összességében tehát elmondható, hogy a korszerűbb tankokkal ugyan jobban eleget lehet tenni a gyors reagálást igénylő feladatoknak, viszont a határozat a katonai védelem koncepciójához igazította a haderőfejlesztést és a haditechnikai fejlesztést. Ebben a programhoz kötött koncepcióban a harckocsibeszerzés nemcsak, hogy nem bír prioritással, de a deklarált célokkal ellentétes irányba mutató lépésként hat. A „gyors reagálású" csapatok felállításánál, önmagában véve szintén nem bír meghatározó súllyal a harckocsibeszerzés, illetve ennél sokkal fontosabb, ezt megelőzendő technikai beszerzések után következhetne csak, így a beszerzés nemhogy nem indokolható az Országgyűlés határozatával, de ellentétes azzal.

A tankvásárlás egy szemléleti problémára is rámutat, hiszen a HM nem az új prioritások teljesítése kapcsán „követ el" törvénytelenségeket, hanem a hagyományos szemlélettől determináltan költekezik. A Varsói Szerződés (VSZ) utáni magyar hadtudomány és az írott joggá vált szabályok sem elegendők még ahhoz, hogy a HM csúcsain lévők képesek lennének a másként gondolkozásra. A tankvásárlás esetében nem a képviselők, a szakértők és az újságírók által legtöbbet hangoztatott érvvel van a baj, miszerint új függőséget hoztunk létre, és ezek a tankok nem NATO-kompatíbilisek [64]. A vásárlással e tekintetben az a baj, hogy a szellemi NATO-kompatibilitás elemi megértésének hiányáról árulkodik.

II. Míg az alapelvek megjelölik a célt és az elérésükhöz rendelt eszközöket, addig a honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról szóló országgyűlési határozat a „hogyan" és a „mennyit" kérdéseire ad választ [65]. Ez a határozat a fejlesztésnek nemcsak az időbeli szakaszait jelölte meg (hosszú és középtáv) hanem megkettőzte a honvédelemre a jövőben vonatkozó költségvetést is, vagyis az évenként meghatározandó honvédségi kiadások mellett bevezette a négy és a tíz-tizenöt évre szóló, konkrét katonai beszerzésekre vonatkozó költségvetés intézményét. Ez rendelkezik arról, hogy hosszú és középtávon, a miniszteriális és programköltségvetés keretei között

mire, milyen haditechnikai fejlesztésekre lehet az országnak költenie. A programköltségvetés keretei között hosszú távon kerülnek beszerzésre a harci repülőgépek (1,5 milliárd dollár), közép- és hosszú távon a légvédelmi rakéták (214–229 millió dollár) és a rádiólokációs rendszer (143 millió dollár). A határozat azt is kimondja, hogy középtávon, 1998-ig „a haditechnikai korszerűsítés finanszírozásához… a különböző segélyprogramok, kedvezményes hitelkonstrukciók, gyártási együttműködési lehetőségek feltárására, kihasználására, a hazai ipar legszélesebb bevonására kell támaszkodni" [66], valamint hogy a honvédséget egyebek mellett „a katonai objektumok számának csökkentésével úgy kell átalakítani, hogy alapvető feladatainak teljesítésére folyamatosan képes legyen" [67]. A tankvásárlás „szerepeltetése" tehát hiányzik a miniszteriális és programköltségvetésben, ez a tétel nincs betervezve 1998-ig, továbbá meg van határozva az eladásokból befolyó jövedelmek rendeltetése.

A haditechnikai eszközök behozataláról egyébként kormányrendelet rendelkezik [68]. Ez többek között kimondja, hogy „a haditermékek behozatalára vonatkozó szerződés csak a szerződéskötési engedély kézhezvételét követően köthető meg" [69], valamint hogy ennek behozatala „csak olyan esetben engedélyezhető, ha az ügylet nem ellentétes az alkotmányban foglalt előírásokkal és a Magyar Köztársaság nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségével" [70]. Kérdés, hogy a sürgető körülmények között volt e mód arra, hogy a Soós Károly Attila, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium politikai államtitkára által vezetett Haditechnikai Tárcaközi Bizottság [71] engedélyezze a szerződéskötést. Az viszont bizonyos, hogy ha engedélyezte, akkor megsértette a kormányrendelet idézett pontját, mivel Magyarország csak a CFE-szerződés megszegése árán (exporttilalom és limit) vehette meg azokat.

Végezetül, összefoglalva elmondható, hogy a magyar–fehérorosz tanküzlettel kapcsolatban számos jogszabályi kifogás emelhető. A vásárlás egy nemzetközi szerződést, négy törvényt (honvédelmi, költségvetési, privatizációs, közbeszerzési) és két országgyűlési határozatot (A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről, valamint A Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú fejlesztésének irányairól és létszámáról címet viselő határozatot), továbbá egy kormányhatározatot sért. A fegyvervásárlás kapcsán a magyar kormány és annak honvédelmi minisztériuma a NATO-csatlakozás négy legfontosabb feltétele közül hármat megsértett (a hadsereg feletti civil kontroll, a piacgazdaság szabad érvényesülése, a törvények uralmán alapuló demokrácia), de a negyedik kritérium teljesítését – a szomszédos népekkel való kiegyezést – sem segítette kifejezetten. A vásárlás nyomán 4-5 milliárd forinttal nőtt a HM éves kiadási kerete, a betervezetteken túl a privatizációs és más bevételekből ennyit fordított az ország fegyvervásárlásra. Kétségtelen, hogy anyagilag a tankvásárlás Magyarországnak megérte, viszont kérdés, hogy más szempontból nem fizettünk-e túl nagy árat érte?

**Hivatkozások és jegyzetek**


[1] A szerződés pontos neve: Szerződés a hagyományos fegyveres erőkről Európában (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe). A CFE-szerződést 1990. november 19-én írta alá a NATO és a Varsói Szerződés összesen huszonkét tagállama Párizsban. A VSZ megszűnése és a Szovjetunió felbomlása miatt került sor a taskenti megállapodásra 1992. május 15-én, melynek során a CFE részes államainak száma huszonkilencre nőtt. Az EBEÉ helsinki utótalálkozóján döntöttek a CFE 1992. július 17-től történő életbeléptetéséről. Csehszlovákia kettéválása miatt, 1993. február 5. óta a CFE-rendszernek harminc részes állama van. Észtország, Lettország, Litvánia 1992-ben kikerültek a CFE alkalmazási területéből, viszont a többi (12) szovjet utódállam csatlakozott a megállapodáshoz. A CFE-szerződésből kimaradtak a semleges országok, és az el nem kötelezett Jugoszlávia. Ezért Magyarország szomszédai közül Ausztria, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, Szlovénia és Horvátország nem tartozik az aláíró országok közé. Forrás: Dr. Nagy László – Siklósi Péter: *A CFE-szerződés hatása Magyarország katonai-biztonsági környezetére.* HM SVKI Védelmi tanulmányok. No. 5. Budapest, 1994.

[2] Michel Renner: *Békére készülődve. A világ helyzete 1993.* Budapest, 1993, Föld Napja Alapítvány, 151. o.

[3] Dr. Nagy László – Siklósi Péter: *A CFE-szerződés hatása Magyarország katonai-biztonsági környezetére.* HM SVKI Védelmi tanulmányok. No. 5. Budapest, 1994, 8. o.

[4] Siklósi Péter: A CFE-szerződés és Magyarország katonai-biztonsági környezete. I–II. *Pro Minoritate,* 1995. 2. szám 1195/3–4.
[5] Dr. Nagy László – Siklósi Péter: I. m.; Siklósi Péter: I. m.
[6] Az okmány 1996. február 29-én került átadásra. Dr. Bokor Imre: Húsvéti ajándék Keleti Györgytől. *Új Magyarország,* 1996. április 9.
[7] Lencsés Károly: Használt T–72-es harckocsikat vennénk. *Magyar Hírlap,* 1996. március 22.
[8] A „kifecsegés"-sel kapcsolatban a „a HM illetékese" azt mondta, hogy „nem felel meg a valóságnak, hogy ezt az ügyletet »kifecsegték« volna, és csak azért került nyilvánosságra, mert ilyen vásárlást nem is lehet titokban tartani". – Folytatódik a vita a tankvásárlásról. *Népszabadság,* 1996. április 22.
[9] Mécs Imre a HB SZDSZ-es elnöke. *Népszabadság,* 1996. április 6.
[10] Gyuricza Béla, a HB Fideszes alelnöke. *HVG,* 1996. április 6.
[11] Dési János: Ki fenyegeti Magyarországot? Interjú Keleti Györggyel. *Magyar Hírlap,* 1996. május 7.
[12] Folytatódik a vita a tankvásárlásról. *Népszabadság,* 1996. április 22.
[13] Dési János: Ki fenyegeti Magyarországot? Interjú Keleti Györggyel. *Magyar Hírlap,* 1996. május 7.
[14] Az Országgyűlés „azonnali kérdések és válaszok" órájában Dr. Kövér László (Fidesz) kérdése a miniszterelnökhöz, annak távollétében a honvédelmi miniszterhez. Forrás: OGY Internet.
[15] A „HM-illetékes" szavai. Folytatódik a vita a tankvásárlásról. *Népszabadság,* 1996. április. 22.
[16] M. P.: Száz T–72-es harckocsit vásárol a HM. *Népszabadság,* 1996. március 30.
[17] 1993. évi CX. törvény a honvédelemről. *Magyar Közlöny,* 1993. december 27. 188. szám 6. szakasz (1), (3) bekezdés.
[18] Száz harckocsi a honvédségnek. *Népszabadság,* 1996. április 5.
[19] Uo.
[20] Dési János: Ki fenyegeti Magyarországot? Interjú Keleti Györggyel. *Magyar Hírlap,* 1996. május 7.
[21] Krecz Tibor: Tankcsapda. *Figyelő,* 1996. április 18. 21–22. o. Más lapok szerint 2,7 milliárd (Tömöry Ákos: Hadipolgárok. *HVG,* 1996. április 20. 114. o.), illetőleg a Honvédelmi Bizottság alelnöke szerint 4-5 milliárd forintot költünk a tankvásárlásra. („Törvénysértő Keleti György tankvásárlási akciója" Bertók László Attila interjúja Gyuricza Bélával. *Új Magyarország,* 1996. április 20. 5. o.)
[22] Kövér László (Fidesz) kérdése a miniszterelnökhöz a T–72-es harckocsik beszerzésének tárgyában. A miniszterelnök helyett Keleti György honvédelmi miniszter válaszolt. Országgyűlés, 1996. május 7. Internet.
[23] Keleti György szavai. *Népszabadság,* 1996. április 5.
[24] Parlamenti válasz.
[25] „Törvénysértő Keleti György tankvásárlási akciója" – Bertók László Attila interjúja Gyuricza Bélával. *Új Magyarország,* 1996. április 20. 5. o.
[26] A harckocsi-megsemmisítést a HM felügyelete alatt álló gödöllői Currus Harcjármű-technikai Rt. végzi. Ez a megrendelés az rt.-nek munkaalkalmat teremt: az rt. a korábbi, a HM-nek nullszaldós megsemmisítéseivel szemben ezért a munkájáért már pénzt kér.
[27] Dési János: Ki fenyegeti Magyarországot? Interjú Keleti Györggyel. *Magyar Hírlap,* 1996. május 7.
[28] Krecz Tibor: Tankcsapda. *Figyelő,* 1996. április 18. 21–22. o.
[29] Keleti György parlamenti válasza Kövér László (Fidesz) kérdésére. Országgyűlés, 1996. május 7. Internet.
[30] Uo.
[31] Dési János: Ki fenyegeti Magyarországot? Interjú Keleti Györggyel. *Magyar Hírlap,* 1996. május 7.
[32] A T–72-esek növelik függőségünket. *Népszabadság,* 1996. április 6.
[33] Folytatódik a vita a tankvásárlásról. *Népszabadság,* 1996. április 22.
[34] A közbeszerzésről szóló 1995. évi XL. törvény. *Magyar Közlöny,* 1995. május 26. 41. szám.
[35] 7. szakasz (1) bekezdés.
[36] 95. szakasz (a) bekezdés.
[37] 6. szakasz (a) bekezdés.
[38] Az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény. *Magyar Közlöny,* 1995. június 30. 56. szám.

[39] 3. szakasz (1) bekezdés.
[40] 6. szakasz (1) bekezdés c) pont.
[41] 6. szakasz (1) bekezdés m) pont.
[42] Melléklet 1–24.
[43] 62–78.
[44] 11/1995. (XI. 14.) HM-rendelet a honvédelmi vonatkozású szolgálati titokkörről. 44. pont. „Az MH fejlesztésére vonatkozó koncepciók, pénzügyi tervek…" A vásárlás jellege (hirtelen jött lehetőség, tervezhetetlenség, nemzetközi szerződés léte) miatt a rendelet egyáltalán szóba jöhető pontjai (3., 26., 43., 46., 53.) ez esetben nem kerülhettek alkalmazásra.
[45] Erre a törvény 10 szakaszának (5) bekezdése alapján lett volna lehetősége.
[46] 25. szakasz.
[47] Janza Károly: *A védelmi források kezelése a piacgazdaságra történő átmenet időszakában. Katonapolitikai és védelempolitikai konferenciasorozat.* 2. köt. Budapest, 1994, BHKK, 31. o.
Mónus Miklós: Mire elég? Interjú Janza Károllyal a HM helyettes államtitkárával. *Magyar Honvéd,* 1996. január 12. 7. o.
A Magyar Köztársaság 1996. évi költségvetéséről szóló 1994. évi CIV. törvény. *Magyar Közlöny,* 1884. október 30. 130. szám.
*A Magyar Köztársaság 1995. évi költségvetési törvényjavaslatához. Fejezeti indoklás.* 1. köt. IX. Honvédelmi Minisztérium. Budapest, 1994. október 9. 3. o.
*Jelentés a Magyar Köztársaság 1994. évi költségvetésének végrehajtásáról.* 2. köt. IX. Honvédelmi Minisztérium. Budapest, 1995. augusztus 9. 10. o.
[48] Janza Károly: *A védelmi források kezelése a piacgazdaságra történő átmenet időszakában. Katonapolitikai és védelempolitikai konferenciasorozat.* 2. köt. Budapest, 1994, BHKK, 33–34. o.
[49] Krecz Tibor: Tankcsapda. *Figyelő,* 1996. április 18. 21–22. o.
[50] Az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló 1995. évi XXXIX. törvény. *Magyar Közlöny,* 1995. május 17. 38. szám.
[51] 22. szakasz (2), 23. szakasz (1), (2), (3), (4) bekezdések.
[52] *A Magyar Köztársaság 1996. évi költségvetése. A HM 1996. évi költségvetésének általános jellemzése.* 1. köt. 95. o.
[53] *A HM-fejezet 1996. évi költségvetésének címek, alcímek szerinti részletezése.* 2. köt.
[54] Uo.
[55] Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és az ahhoz kapcsolódó egyes rendelkezések módosításáról. 1995: CV. tv. *Magyar Közlöny,* 1995. december 13. 108. szám.
[56] 39. szakasz (1).
[57] Uo.
[58] *HM 1996. évi költségvetésének általános jellemzése.* 95. o.
[59] *A Magyar Köztársaság 1996. évi költségvetése. Fejezeti indoklás. IX.* Honvédelmi Minisztérium.
[60] 27/1993. (IV. 23.) OGY-határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. *Magyar Közlöny,* 1993, 48. szám.
[61] I. m. I. fejezet 4. pont.
[62] I. m. I. fejezet 1. és 3. pont; III. fejezet 18. pont; V. fejezet 25. és 28. pont.
[63] 35. pont első mondat. Ezen az sem változtat, hogy az alapelvek ugyanitt így fogalmaz: „A haditechnikai fejlesztési programok mindenekelőtt a légierő, valamint a gyors reagálású és a légi mozgékonyságú csapatok létrehozását, a felderítés, a páncélelhárítás és a légvédelem hatékonyságát növeljék." 35. pont második mondat.
[64] Valóban nem NATO-kompatíbilisek, de a „kiváltott" tankok sem voltak azok, továbbá a NATO-ban egymástól eltérő fegyverrendszerek vannak rendszerben. Vélhetően új függőséget sem jelent, mivel a T–72-es alkatrészeit a FÁK országain kívül Lengyelországban és Szlovákiában is gyártják, továbbá a megsemmisítésre kerülő T–55-ösök egyes darabjai is felhasználhatók.
[65] 88/1995. (VII. 6.) OGY-határozat a Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról.
[66] I. m. 9. szakasz (b) bekezdés.
[67] I. m. 5. szakasz.

[68] A haditechnikai eszközök és szolgáltatások kiviteléről, behozataláról, illetve reexportjáról szóló 48/1991. (III. 27.) kormányrendelet. *Magyar Közlöny*, 1992. március 27. 33. szám.
[69] I. m. 4. szakasz (4) bekezdés.
[70] I. m. 5. szakasz (1) bekezdés.
[71] 10/1995. (IV. 13.) ME-határozat.

*Eszmélet, 1996. 32. szám (tél) 184–204. oldal*

# Kié itt a tét?

Az egyéves küldetés számai ismertek. A 420 fős magyar IFOR-alakulat 19 hidat épített, illetve javított ki, 65 kilométer vasúti pályát és 20 kilométer utat készített, 100 ezer négyzetmétert vizsgált át, 2 ezer merülést hajtott végre. A téli időszakban pedig a hóeltakarítás és a hídkarbantartás „katonai" feladatait látja el. Mindez Magyarországnak 2,9 milliárd forintjába került. Az IFOR-t felváltó SFOR-ban való tizennyolc hónapos magyar részvételre 1997-ben 2,2-2,3 milliárd forintot irányzott elő a költségvetés, és előreláthatóan 1998-ban további legalább 1 milliárd forintot fog rá költeni Magyarország. Harminc hónap alatt tehát mintegy 5 milliárd forintot emészt fel a boszniai, horvátországi hidak, utak és vasutak építése, illetve felújítása. Hogy mit jelent mindez, az attól függ, hogyan tesszük föl a kérdéseket, és hogy milyen szempontok szerint válaszolunk rájuk.

Mivel ez az összeg a legnagyobb katonai segély, amelyet Magyarország a rendszerváltás óta ad, s valószínűleg az egyik legnagyobb, amelyet valaha is adott, felmerülhet a kérdés: ilyen gazdagok volnánk? Nyilván a magyarországi utak, hidak és vasutak javítására is ráfért volna a rendkívüli költségráfordítás, és itt ugyanennyi pénzből – a helyzetből eredően – valószínűleg olcsóbban, több közlekedési útvonalat lehetett volna „feljavítani". Az 5 milliárd a két és félszerese az 1997-ben tudományos kutatásra fordítható OTKA-programnak és közel fele a Magyar Tudományos Akadémia 1997-ben 30 százalékkal megnövelt kiadásainak. Ha tehát ezeket nézzük, hihetetlenül magas a katonai segély összege.

Ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy mennyit ér meg a béke a szomszédságunkban, akkor a válasz: nyilván sokkal többet, mint 5 milliárd forint, annál is inkább, mivel ennek a sokszorosát vesztettük el a volt Jugoszláviát sújtó embargó miatt. Egyébként is térségünk stabilizálódása – egyebek között a tőkebeáramlás miatt – minden pénzt megér. A délszláv területeken élő magyar kisebbség nyugalma pedig ki sem fejezhető pénzben.

Ha az országimázs szempontjából vagy a magyar nép identitása és önbecsülése, a hiányzó hős mítoszának megtalálása – vagyis az egész nemzetre kiható eredmények – szempontjából tekintünk az 5 milliárdra, szinte bagatell az összeg. Ha humanitárius szemszögből tekintünk a magyar „misszió" munkájára, akkor a szolidaritás kifejezésére, a népek megbékélésére, a térség „europaizálására" és „a háborús sérülések gyógyítására" fordított pénz nagysága eltörpül e morális kötelezettségeink magasztos átérzése mellett.

A megközelítéseket még nyilván lehetne sorolni. A felsoroltak mindegyike része a valóságnak, de egyik sem oka a magyar katonai részvételnek. A részvételnek egyetlen oka van: a NATO-tagság elérése. Magyar szemszögből nem misszióról, nem küldetésről, nem béketeremtésről, nem szolidaritásról, nem humanitárius katonai segítségnyújtásról van szó, még csak katonai segélyről sem, hanem a NATO-tagság reményében tett felajánlásról. Emocionálisan színezhető, több szempontból „píárosítható", humanitárius mázzal leönthető, szigorúan racionális megfontolásról. Az IFOR–SFOR-részvétellel, 5 milliárdért (taszári „állomásoztatással" kiegészülve) „megvehetővé" vált a NATO-tagság.

Mindez elfogadása és tevékeny támogatása is egyben az identitásvesztett és ellenségkép nélkülivé vált „új NATO-imázs" projektnek. Bosznia szimbólum lett: a békefenntartás nemes feladatának szimbóluma. Pedig „csak" a bővítésről gondolkodó NATO és a NATO-ba törekvő országok közös hadgyakorlata lett, amikor egymást testközelből, akcióban ismerhetik meg. Kis kockázattal, célfeladat végrehajtása közben, informálisan lehet de facto „nátósítani" a bekívánkozók egy részét. A NATO missziós szerepkörben tetszeleghet, demonstrálhatja létének szükségességét „a megváltozott világrendben", miközben presztízsveszteség nélkül bármikor elállhat a bővítés tervétől. Az IFOR–SFOR-művelet a rugalmas bővítés, a NATO életben tartásának akciója, a pályázók elbírálásának eszköze, amit az erre legalkalmasabb terepen folytathatnak le. Nem elhanyagolható szempont tehát az sem, hogy a NATO, miközben békét teremt, elsődlegesen a saját szervezetét építi. Olyan akciót vezet, amelyiknek az igazi tétje nem a daytoni béke betartása, hanem önmaga legitimálása.

*HVG, 1997. január 4.*

# Alezredes fegyelmi bírák előtt

A honvédelmi miniszter parancsára fegyelmi eljárást tartottak a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tanára, a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájának (HEL) egyik ügyvezetője, Szűcs Mihály alezredes ellen. A katonás megjelenésű, idegen nyelveket beszélő és többek között a békefenntartó eljárásmódok kiképzési módszertanában szakmai érdemeket szerzett alezredes csak úgy tudott maga körül viszonylagos békét teremteni, hogy a szolgálati viszony kilátásba helyezett megszüntetése előtt kilépett a HEL-ből. Az ellene felhozott és utóbb „bizonyítást nyert" vád az volt, hogy az alezredes mint a fegyveres erő tagja a pártoktól függetlenül működő társadalmi szervezetben, a HEL-ben politikai és a fegyveres szerv feladataival ellentétes tevékenységet fejtett ki.

A kérdés jogi megítélése enyhén szólva problémákkal terhes, hiszen nincs meghatározva a tilalom tárgya, a politikai tevékenység mibenléte. Önmagában az is kérdéses, hogy párttagság, párttisztség vagy esetleg mindkettő politikai tevékenységnek számít-e? Ha igen, akkor az ilyen politikai tevékenység tilalma sérti-e, vagy sem az emberi jogok európai egyezményében foglaltakat? Mind e kérdésekre hamarosan választ kapunk, hiszen a közeljövőben hozza meg első magyar vonatkozású ítéletét a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága, a Független Rendőrszakszervezet korábbi főtitkárának e tárgykörben benyújtott keresete nyomán. A bíróság előkészítő fórumaként működő Emberi Jogi Bizottság már tavaly júliusban kialakított többségi véleménye szerint a párttagság tilalma és a politikai tevékenység korlátozásának megfoghatatlansága sérti az említett egyezményt. Annak megválaszolása tehát, hogy pártpolitikától mentes társadalmi szervezetben viselt tisztség a hatályos jog szerint politikainak számít-e, vagy sem, ma kizárólag csak elöljárói és politikai szándékokon múlik.

A Hadsereg és Társadalom Baráti Kör, a Manfred Wörner Alapítvány (MWA), a Magyar Atlanti Tanács alapító és tisztségviselő hivatásos és magas rangú katonatisztjei a kiterjedt NATO-lobbizáskor és közszerepléseikben nem folytattak politikai tevékenységet? Tetteik nem irányultak és irányulnak a honvédelmi politika, az állami tevékenység befolyásolására? A NATO-népszavazás idején óriásplakátokkal és újsághirdetésekkel a szavazókat megtévesztő MWA katonatisztjei nem folytattak politikai tevékenységet? A kérdés megítélése attól függ, hogy a kormánynak tetsző vagy nem tetsző társadalmi tevékenységről van szó? Vagy induljon eljárás az MWA kurátora és aktivistája, Végh Ferenc vezérezredes ellen is, vagy – az egyébként szintén határozottan NATO-párti – Szűcs Mihály is gyakorolhassa a HEL-en keresztül a közügyekben való részvétel állampolgári jogát.

A honvédelmi miniszter persze azt is mondja, hogy Szűcs Mihály tevékenysége a fegyveres szerv feladataival ellentétesnek minősül. Első nyilatkozatainak egyikében az általános hadkötelezettség eltörlését maga is szorgalmazó honvédelmi miniszter ezzel azt állítja, hogy mindazok, akik ellene vannak a hadkötelezettségnek, azok a hadsereg feladataival ellentétes tevékenységet fejtenek ki. Mindenki. Így a parlament valamennyi pártja is, hiszen hosszú távon egyhangúan a hivatásoshadsereg-modellt támogatják. A sorozás megszüntetését tudományosan cáfoló katonatiszt kutatók és az ezzel a nézettel azonosuló HM-szakértők is a hadsereg feladataival ellentétes tevékenységet fejtenek ki, csak ők ezt munkaköri feladatként, parancsra teszik. E megközelítésből az is egyenesen következnék, hogy az alkotmányban előírt hadkötelezettséggel egyet nem értők és e rendelkezések mibenlétét vitatók alkotmányellenes – természetesen politikai – tevékenységet folytatnak, és különösen ezt teszik, ha mindezt szervezetten végzik. Tehát, mint az alkotmányos rend megdöntésére szervezkedőket, súlyos büntetésekkel kellene sújtani őket…

Ha ehhez még igaz is lenne „a fegyveres szerv feladataival ellentétes tevékenység" állítása… De nem igaz! A sorozott hadsereget eltörölni szándékozóknak körülbelül a kilencven százaléka a hivatásos katonaságban látja garantálva az ország biztonságát, vagyis a fegyveres szerv feladataival teljesen azonosulva, azok minél teljesebb körű érvényesüléséért támogatják az átállást. A katonatisztek nem elhanyagolható része, köztük a közszereplést és meghurcolást is vállaló Szűcs Mihály, kizárólag a minőségi és valóban hatékony feladatellátásért támogatja a hivatásos katonákból álló hadsereg létrehozását, ami persze olcsóbb, korszerűbb és az emberi jog érvényesülése szempontjából összehasonlíthatatlanul jobb modell lenne. Halkan – nehogy ellenük is eljárás induljon! – megkockáztatnám azt is, hogy a hivatalos verziótól eltérően ma már alig akad hadtudós és aktív katonatiszt, aki híve lenne a kényszerkatonaságnak. Amikor „a sorkatonai beosztások szerződéses katonákkal való feltöltéséről", „a tiszthelyettesek számának megduplázásáról", „a szerződéses katonákkal feltöltött első NATO-zászlóalj

sikereiről” vagy a kizárólag hivatásos katonákból álló magyar NATO-SFOR műszaki alakulat eredményeiről szólnak a hírek, akkor mindig a hivatásos modell minőségi előnyeiről van szó.

A „Szűcs-ügy” természetesen a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságának, a hadseregben uralkodó viszonyoknak és a civil kontrollnak az ügye is. Mert nem az a civil kontroll, hogy helyettes államtitkárnak neveznek ki valakit, aki egyebek mellett e téma tekintélyes tudósa is, aki aztán szakmai hitelét kockára téve kénytelen elvégezni a civil ellenőrzést gátoló piszkos munkát (a HM-döntés védelme az alezredessel szemben). Persze szellemes trükk közszolgálati fizetéssel, azaz HM-en belüli státussal megvenni – egyben elhallgattatni – az egyik legkellemetlenebb, katonai ügyekkel foglalkozó civil szervezet vezetőjét. Ismerős „megoldás”, hogy kormányváltás után a HM, nagy nyilvánosságot kerítve az ügynek, meghívja a honvédelem ügyében illetékes civil szervezeteket, majd „az együttműködés reményében” benyújtott tervezetekre sohasem válaszol. Mindezek kizárólag a NATO-csatlakozás feltételeinek formálisan megfelelő lépések, amelyekbe azonban már nem fér bele az, hogy egy küldetéstudattal megvert, feddhetetlen hivatásos katona feltárja a hadsereg valóságos helyzetét annak érdekében, hogy a hadseregen belül is megtörténjen már végre a rendszerváltás, és ne ellenérdekelt sorkatonák tömegeivel kelljen reménytelenül foglalkozni az ország fegyveres védelme helyett. A HM lépése a hivatásos katonák megfélemlítését szolgálja, akiket elszigetel a civil társadalomtól, veszélyeztetve ezzel a hadsereg civil kontrollját.

Könnyű lenne a „Szűcs-ügyet” a mai, talán tényleg keményvonalas kormány újabb negatív lépéseként elkönyvelni, mint azt a sajtó egy része SZDSZ-es ügyként, pártpolitikai botrányként interpretálva az ügyet, meg is tett. A dolog szépséghibája azonban az, hogy az alezredes ellen nem most először indult eljárás. A szociálliberális kormány idején a katonai belső elhárítás ugyanígy figyelte Szűcs Mihályt, és hasonló formában léptek fel vele szemben. A HEL-t képviselő alezredest a politikai élet és a honvédség korábbi vezetői éppúgy fogadták, mint a jelenlegiek, miközben a háttérben adatokat gyűjtöttek ellene. Most az történt, hogy az ötéves fennállását ünneplő HEL tavaly novemberi közgyűlésén a HM magas rangú képviselője párbeszédre buzdított, majd a Szűcs Mihály által itt elmondottakat „bizonyítékul” használták fel az ellene indított fegyelmi eljárásban. Nemkülönben elgondolkodtató, hogy még szeptemberben a honvédelmi miniszterrel azonos pártot képviselő politikai államtitkár hivatalosan fogadta a HEL-küldött alezredest, és további együttműködésben állapodott meg vele. (Lehet, hogy a párbeszéd és együttműködés kifejezések az új HM-vezetés szótárában a felelősségre vonás, a diszkrimináció és az elhallgattatás szinonimái?)

A Nemzetvédelmi Egyetemen oktató alezredes fegyelmi eljárása azonban felveti az egyetemek függetlenségének kérdését is. A hatályos jog súlyos megsértése, ha a honvédelmi miniszter egy egyetemi oktató elleni fegyelmi eljárás lefolytatására utasíthatja az egyetem rektorát. Még messzebbre megyek: mi lesz ezzel az országgal, ha béke és háború kérdésében önálló véleményük szabad képviseletétől megfosztott katona tanárok oktathatnak csak, ha a nemzetvédelem ügyét magának sajátítja ki a honvédelmi tárca, a katonai szakma?

*Magyar Hírlap, 1999. január 27.*

# Kard és szerelem

Az idén negyedszer adták át a Balassi Bálint-emlékkardot. A 16. századi végvári kard mintájára kovácsolt szablyát katonai tiszteletadás mellett, politikai eseménynek kijáró külsőségek közepette a katolikus tábori püspök és dandártábornok adta át Bálint-napon a Gellért Szállóban. A „Balassi Bálint emlékét, szellemi örökségét idéző" díszkard irodalmi díjat testesít meg, és a Bálint-napi parádé díjazottja egy „arra érdemes" költő.

Balassi Bálint szellemének, szellemi örökségének egyik meghatározó része a költő katonaélete. Mint híres versében, az Egy katonaénekben a végvári vitézek általa is élt életéről írja: „Ellenség hírére vitézeknek szíve gyakorta ott felbuzdul, / Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is vitéz próbálni indul", továbbá hogy „Ellenséget látván örömmel kiáltván ők kopjákot törnek", valamint hogy „Az éles szablyákban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek".

A „civilekkel" és nőkkel szembeni erőszakos viselkedése miatt kortársai által gyűlölt, pörösködő, rokonaitól erőszakkal várat foglaló végvári vitéz és kóbor lovag nemcsak parancsra, a haza és önmaga védelmében ölt, hanem kedvtelésből, mulatságból, szórakozásból is. A véres fegyveres harc életeleme volt, élvezettel ölt, ebben talált értelmet, örömöt és esztétikumot.

Nemzedékek óta iskoláinkban memoriterként szereplő idézett katonai és költői hitvallása merőben ellentétes nemcsak a keresztény és keresztyén egyházi felfogással, de a korabeli büntetőjoggal, és – ma használatos kifejezések szerint – a nemzetközi joggal és az emberi jogokkal is. A vitéz köztörvényes bűnöző és háborús bűnös is volt. Költői nagyságán mindez nem változtat ugyan, de nehéz őt elképzelni mint nemzeti hőst és humanista példaképet, mivel nemcsak hogy oly korban élt e földön, „mikor az ember úgy elaljasult, hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra", hanem – kor- és vitéztársaival együtt – aktívan részt vett ennek a korszellemnek a kialakulásában.

A szellemi örökség további meghatározó eleme Balassi istenes és szerelmes költészete. A „Te katonád voltam, Istenem" szavakkal a száján az életétől Esztergom falai alatt búcsúzó költő volt Szerb Antal szerint a magyar irodalom legnagyobb vallásos költője Ady előtt. Az Isten katonája azért tért át a katolikus hitre, hogy az udvar jóindulatát megnyerje, és az egyház érvénytelennek mondja ki házasságát. Az Istennél személyes ellenségeire panaszkodik, és Istentől remél védelmet tőlük. „Az úrfajta megalkudni, megbékülni, nagy gőgjében mással összeférni nem tudása, a magyar önmagában tökéletesség, amit beszennyez minden emberi érintés, magyar méltóság, örök bánatok forrása szólal meg Balassa istenes verseiben" – mondja Szerb Antal. Szerelmes verseit a költő maga is szégyellte, kortársai a „fajtalan" versek közé sorolták, a szintén költő és katona Zrínyi Miklós könyvtárában is ebben a kategóriában tartották nyilván őket. A költő tehát gyarló emberi érdekekből lett tagja a katolikus anyaszentegyháznak, amelynek tagjaként feudális gőgös magyar úrként nagyszámú udvari és utcai – szent és profán – szerelmek dalnoka lett.

Az irodalmi díj kigondolóinak szándéka szerint a hazánkban is egyre inkább elhatalmasodó Valentin-nap szorult valamilyen ellenünnepre.

Szemükben ugyanis a Valentin-nap, a szerelem és szerelmesek ünnepe, a konzumérzelmek angolszász majmolását, a „kultúrmocsok" megjelenését szimbolizálja, és amolyan populáris és „túl gejl" ünneppé kezd válni. Olvasva az újságokban megjelenő Valentin-napi önmutogató ömlengéseket, talán ki lehet mondani, hogy a szerelem napját másként, színvonalasabban is meg lehetne ünnepelni. De miért kell ehhez a Bálint-napot „balassibálintosítani"? Miért kell az 'erős'-et, 'egészséges'-et jelentő latin valens szóból származó Valentin és Bálint névnapot katonai tartalommal felruházni? Miért kell ehhez militáns irodalmi díjat alapítani, militáns ünnepet kreálni?

Balassi Bálintnak a Valentin-napot ellensúlyozandó férfiasságát, erejét és „vitézségét" talán jobb volna végérvényesen feledni, nem pedig tábori püspökös, dandártábornokos, szablyás, miniszter asszonyos újjáélesztésén fáradozni. De ha már a Valentin-nap túl felszínesnek mutatkozik, akkor miért nem tér vissza a díjat létrehozó tisztelt grémium Szent Bálint vagy Szent Valentin katolikus vértanú (sok történész szerint a kettő azonos) elvi, morális vagy vallási és egyházi alapokon egyaránt védhető alakjához?

*Népszabadság, 1999. március 22.*

# Katonát vegyenek!

A megoldás szellemes, de semmiképpen sem nevezhető újnak. A történelem során mindig akkor alkalmazták, amikor az állam vagy a hadsereg válságban volt, vagy a nagy változások korát élte, amikor az állam háborúra készült, vagy be akarta biztosítani az elért győzelmét. Vagyis akkor vetettek ki különadót békeidőben a lakosságra, amikor a növekvő katonai kiadások fedezése az egyébként is beszedett adókból már nem volt fedezhető. A legújabb kori magyar történelemben sem volt ismeretlen a honvédelmi hozzájárulás néven nevesített katonaadó. A Varsói Szerződés időszakában, egészen a nyolcvanas évek végéig az a hadköteles, aki sorkatonai szolgálatát nem vagy nem a jogszabály által meghatározott időtartamban teljesítette, fél vagy másféléven keresztül – 1987-től kezdve – a személyi-jövedelem-adójának 50 százalékát honvédelmi hozzájárulás címén fizette be az államkincstárba. Az évezredes hagyományok azonban nemcsak a Varsói Szerződés, hanem a NATO-tagság idején is folytatódni látszanak, hiszen a honvédelmi tárca új hadseregreformja komolyan foglalkozik a katonaadó legfrissebb változatának bevezetésével. Ennek értelmében a hadköteles három hónapos kiképzés után pénzzel megválthatná a sorkatonai szolgálatából fennmaradó három vagy hat hónapot. Aki nem fizet, az továbbra is ingyen katonáskodik, aki viszont leszerel, az vállalja, hogy fizetéséből a törvényben meghatározott mértékben – egy erre szakosodott alapítványon keresztül – hozzájárul a szerződéses katonák anyagi helyzetének javításához. Ez azt jelenti, hogy az így befolyó összeggel a leszerelő állampolgárok a honvédelmi költségvetésben nem szereplő módon, az egyébként is beszedett adók fölött, azokhoz nem nyúlva, közvetlenül járul hozzá a hadsereg finanszírozásához, azaz saját zsebből tovább növeli a katonai kiadásokat.

E szellemes megoldással a honvédség sok legyet üt egy csapásra. Mindenekelőtt megszabadul a hazaszeretetből katonáskodni tovább nem akaró, alulmotivált, állandó gondot okozó, a fegyverek amortizációjában jeleskedő „fiaitól”. Ezzel egyszerre fog javulni a hadsereg fegyelmi és „deviáns” (alkohol-, drog-) mutatója, miközben a leszerelők pénzén meg tudja fizetni az anyagiakért katonáskodni már hajlandó szerződéseseket. A hadsereg növelni tudja imázsát, e tekintetben részben önfinanszírozóvá válik, és rengetek pénzt takarít meg. Nemcsak a fegyverzetben nem esik annyi fölösleges kár, hanem a leszerelőnek 3–6 hónapig nem kell illetményt, ruházatot, élelmiszert, elhelyezést, egészségügyi ellátást biztosítani, valamint nem kell szociális stb. alapon különböző segélyekben részesíteni. Pusztán abból, hogy mindezen anyagi terhektől (fenntartási költségek) megszabadul, a honvédség takarékossági intézkedések vagy többlet költségvetési igény nélkül előteremtette a szerződéses katona költségének körülbelül egyharmadát, míg a második egyharmadát maguk a leszerelők fogják állni. Úgy is lehet fogalmazni, hogy miközben gyakorlati síkon a honvédelmi vezetés belátta, hogy az általános hadkötelezettség értelmetlen, tarthatatlan és drága, elvi síkon kitart annak fenntartása mellett, és a leszerelőkkel fizetteti meg a szerződéses, azaz a majdan hivatásosokból álló hadsereg fölépítésének – részleges – árát.

A probléma azonban ennél sokkal összetettebb. A honvédelmi hozzájárulás rendszerében jóval igazságosabb lenne, ha a leszerelő sorkatonák pénzét nem az utódaikon basáskodó szerződéses katonák illetményére, hanem saját és sorstársaik mostoha körülményeinek javítására fordítaná a hadsereg. Azonban ennél is fontosabb talán, hogy ezzel a lépésével a honvédelmi vezetés – a szándékaival ellentétben – nem tud hatni a bevonulási kedv pozitív alakulására, és téved a politikai vezetés, amikor ezzel akarja legalizálni és a honvédséghez becsatornázni a katonai szolgálat elkerülésére kifizetett pénzeket. Aki ugyanis eddig pénzért szerzett orvosi papírokat és protekciót, a három hónapra sem akar katona lenni és utána a honvédségnek kifizetni azt a pénzt, amivel egyébként az egészet, úgy ahogyan van, kikerülheti. Vagy a katonai szolgálatra bármilyen, így egészségügyi okból is alkalmatlan hadkötelesek is fizetik majd a katonaadót? Úgy, mint korábban? Az elképzelés jövedelmezőségéhez nem fér kétség, hiszen eme új adónem fizetői köre ezáltal egyszerre körülbelül 50 százalékkal bővül, és a három hónapos kiképzési, valamint a fenntartási költséggel csökkennek a hadsereg kiadásai. Ebben az esetben egyetlen egy katonai szolgálatra véglegesen alkalmatlan hadkötelesen kétharmadnyi szerződéses katona költsége spórolható meg és a hadsereg teljes egészében „ingyen” jut egy szerződéses katonához (a harmadik harmadot a szolgálatra alkalmatlan fedezi), és összességében 50 százalékkal több szerződéses katonához jut „saját” ráfordítás nélkül. Nem lehet kétséges, hogy van ebben valami igazságosságra való törekvés és az általános hadkötelezettséget valóban általánossá tevő szándék is. De ez annak a ténynek a

be nem vallott felismeréséből táplálkozik, hogy hosszú évek óta az általános hadkötelezettség a gyakorlatban egyáltalán nem általános, hogy a hadköteleseknek több mint a fele különböző legális és illegális technikákkal el tudja kerülni a hadsereget, tehát a helyzet régóta igazságtalan és törvényellenes.

A koncepció további vitatható pontja a katonaadó összegszerűsége. Ha az jelentéktelen, akkor mindenki azt választja, és kicsi a bevétel belőle, ha jelentős, akkor vagyoni cenzus alapján lesz valaki hónapokig katona. Egyébként is, mihez képest lesz jelentéktelen vagy jelentős a katonaadó mértéke? A mindenkori minimálbér, a létminimum, a szerződéses katona bére lesz a mérték? (Akkor, amikor a három hónapnyi kiképzésre a sorkatona ezek töredékét kapta kézhez az államtól?) Elindul egy szociális és kereseti viszony szerinti mérlegelési és hazugságfolyamat, össznépi társadalmi játék arról, hogy valójában mindenki az összes figyelembe vehető minimum körül keres?

A helyzetet a végletekig orvosolhatatlanná teszi a sorkatonák anyagi helyzete. A bevonulók mintegy 80 százaléka ugyanis 18 és 20 év közötti olyan fiatal, akik közül a bevonuláskor mintegy 40 százaléknak, a leszereléskor mintegy 70 százaléknak nincs munkája. Az állással rendelkező bevonulók éppen a sorkatonai szolgálat miatt veszítik el munkaadójukat, mivel a munkahely sem kilenc, sem három hónapot nem bír várni. A sorkatonák már ma is a legnagyobb problémának a szolgálat teljesítése alatt őket és családjukat ért jelentős jövedelemkiesést és a megélhetési nehézségeket tartják. A sorkatonai szolgálatra bevonulók nehéz anyagi helyzetét jelzi az is, hogy 90 százalékuk még szüleivel lakik együtt. Ezt, pont ezt a réteget akarják megadóztatni, a kényszerkötelezettség alóli szabadulás megadása ellenében? Nyilván nem, hiszen ez a réteg gyakorlatilag fizetésképtelen vagy csak jelképesen megadóztatható. A gyerek legális „szabadulásáért” áldozni kész szülők azonban fizetőképesek. Ha csak egy mód van rá, a család össze fogja szedni a pénzt, és a részleteket pontosan fizetve, ki fogja váltani gyermekét a sorkatonaság „fogságából”. Mindezek tudatában különösen visszatetsző ez az új elképzelés, hiszen az új adónem valójában új családiadó-típussá válik, amely közvetlenül a családokat és azon belül is a fiúgyermekkel, gyermekekkel megáldott nagycsaládokat fogja sújtani, némileg kompenzálva a kormány családsegítő programját. A társadalomban amúgy is meglévő anyagi egyenlőtlenségeket tovább fogja növelni, és a teljes sorkatonai időt a gazdaságilag és „kapcsolatilag” szegények vagy az elhivatottak fogják csak kitölteni. A hadsereg ezáltal nemcsak mint improduktív nagyfogyasztó, hanem mint közvetlen adóbeszedő és szegénységet generáló vesz részt a társadalmi folyamatokban. Miközben a tisztek NATO-kompatíbilis fizetéseket követelnek (mint egyébként közismert, a pedagógusok, az egészségügyi dolgozók és a tudósok stb. már a csatlakozás óta NATO-szintű fizetéseket kapnak!), a sorállomány akár marad, akár megy, csak szegényedni fog. Apropó NATO! A NATO-tagországok több mint felében vagy eltörölték már, vagy eldöntötték, hogy eltörlik az általános hadkötelezettséget. Arról az intézményről döntöttek így, amelyről a magyar politikai és katonai vezetés a NATO-népszavazás idején azt mondta, hogy a csatlakozás esetén nálunk is meg fog szűnni.

*Népszava, 1999. november 17.*

# A valódi aknák

A politika és a közélet frontvonalai alá vannak aknázva. Hol az egyik párt fut aknára, hol a másik, hol pedig a harmadik pártonkívüliről derül ki, hogy aknazár veszi körül. Mintha a rendszerváltás óta arról szólna a közéleti és politikai diskurzus, hogy ki tudja a másikat aknamezőre vezetni. A váratlan és botrányos robbanások, a morális és politikai halálesetek közepette senki sem figyel arra, hogy Magyarország területén valódi aknák is vannak.

A történet sikertörténetként indult. Magyarország a taposóaknák teljes betiltását előíró ottawai egyezmény legelső ratifikálói között volt. 1998 márciusában még fontos regionális aknakonferenciát is rendeztünk Budapesten, ahol nemcsak térségünk országainak képviselői jelentek meg, de az akkor már Nobel-békedíjas Nemzetközi Kampány a Gyalogsági Aknák Betiltásáért Mozgalom (ICBL) képviselői is. A magyar ratifikálásért személyesen is sokat tett Kovács László külügyminisztert és az ottawai egyezményt ünnepélyes keretek között aláíró Göncz Árpád köztársasági elnököt együtt fényképezte a világsajtó a taposóakna betiltásáért legaktívabban fellépő Kanada külügyminiszterével, Lloyd Axworthyvel és az ICBL vezetőjével, Jody Williamsszel.

A folytatás aztán kissé magyarosra sikeredett. Jóval a határidő előtt, 1999. június 31-éig megsemmisítettük ugyan szinte valamennyi (354 884 darab) GYATA–64 típusú gyalogsági aknánkat (kiképzési célokra tartottunk meg körülbelül 2000 darabot), de nem jelentettük, hogy rendelkezünk más típusú gyalogsági aknákkal is. Elfelejtettük közölni az ENSZ-szel, hogy katonai raktárainkban ezres nagyságrendben vannak távirányítással felrobbantható repeszaknáink (MON–50, MON–100, MON–200). Ki tudja miért, azt sem közöltük, hogy bár rendelkeztünk botlódrótos repeszaknával (POMZ–2) is, de ezeket (29 720 darabot) – szintén 1999 júniusáig – mind egy szálig megsemmisítettük.

Nem elég, hogy nem jelentjük itthon és külföldön a botlódrótos repeszaknakészlet teljes megsemmisítését, de amit jelentettünk, az sem volt minden vonatkozásában pontos és teljes. Nem közöltük, hogy a megsemmisített gyalogsági aknákat milyen eljárással semmisítettük meg és a széjjelszerelés milyen környezetvédelmi normák szerint történt. Ennek oka az lehetett, hogy az információk elhallgatása kisebb presztízsveszteséget jelent az országnak, mint annak beismerése, hogy nálunk nincsenek erre érvényes, kötelező vagy ajánlott normák, s amelyek az EU területén érvényesek, azok Magyarországon nem is ismeretesek. Az sem növeli persze az ország tekintélyét, hogy az aknaszétszedést végzők a minimális védőfelszerelés nélkül végzik egyáltalán nem veszélytelen munkájukat.

A régmúlt és a közelmúlt aknái nemcsak a közéletben vannak jelen és fenyegetnek robbanással. Magyarországon három olyan aknásított körzet is van, ahol mind a mai napig találhatók gyalogsági aknák. A régmúltból, a második világháborúból származó gyalogsági (és persze harckocsi elleni) aknákat rejt a föld (pontosabban az erdő) Nagybajom határában. Bizonyosra vehető, hogy a németek által telepített mintegy 20 000 aknából több ezer lapul a Nagybajom és Böhönye község területén fekvő körülbelül három-ötezer hektáros erdőben. A közelmúltban távozó szovjet csapatok sem vittek magukkal minden aknát. Az általuk használt katonai bázisok, lő- és gyakorlóterek jelentős része ma sem aknamentesített. Igaz, hogy a szovjet hadsereg által használt területeken eddig talált összesen több ezer aknának mintegy 95 százaléka gyakorlóakna volt, de e területek teljes aknátlanítása még várat magára. A harmadik aknásított területen sem magyar kezek telepítettek aknákat. A volt jugoszláv, a mai horvát határ mintegy hatvanhat kilométeres szakaszán két időszakban is szerb és horvát katonák, szabadcsapatok helyeztek el ezerszámra gyalogsági aknákat. Magyar területre is bőven jutott az aknákból, de senkinek sincsen telepítési térképe. Az ottawai egyezmény megsértését nemcsak ezeknek az aknásított területeknek az elhallgatása sérti, hanem az is, hogy ezek nincsenek jelölve: se kerítés, se tábla nem figyelmeztet a veszélyre.

A magyar külpolitika által megígért és nemzetközi elismerést kiváltó tervekből sem lett eddig semmi. Hiába ígértek a németek és a norvégok anyagi támogatást is, nem tudtuk valóra váltani Szlovénia egyes részeinek aknamentesítését (amely kisebbségi sorban élő magyarokat is érint). Beharangoztuk, hogy a volt jugoszláv területek aknasérültjei számára a szigetvári kórházban létrehozunk egy komplex rehabilitációs intézményt. A kanadaiak még pénzt is adnának hozzá, de az ügyet felkaroló Gyermekek a Gyermekekért Alapítványt két éven át valamennyi megkeresett minisztérium elutasította. (Talán most majd felkarolja őket az Ifjúsági és Sportminisztérium?)

A valódi kül- és belpolitikai sikertörténetnek indult aknátlanítási program tehát a kormányváltás után valahol megfeneklett. Két gyalogságiakna-típus vonatkozásában (megsemmisítésében) lényegesen előreléptünk, az ottawai egyezmény többi pontjának betartásában és a megígért programok megvalósításában viszont lényegesen hátrébb. Persze lehetne még sokkal hátrébb is lépni. Most éppen ennek előkészületei folynak. A honvédelmi tárca ahelyett, hogy végre eleget tenne az 1997-es és 1999-es ombudsmani jelentésben foglaltaknak, és gondoskodna arról, hogy a honvéd tűzszerész és aknakutató zászlóalj létszáma, felszereltsége megfelelő legyen, a zászlóaljat a szárazföldi vezérkar alárendeltségéből áthelyezik a sokkal rosszabb körülményeket biztosító logisztikai támogató parancsnoksághoz. A zászlóalj, amely csak ez év első hat hónapjában 84 365 kilogramm robbanótestet – köztük 127 darab aknát – semmisített meg, múltja, jelene és munkában feltehetően bővelkedő jövője miatt sokkal jobb sorsra lenne érdemes. A polgári lakosság és a gyakorlatozó katonák, a helybéliek és a turisták, a határőrök és határsértők sokkal nagyobb biztonságban lennének, ha a zászlóalj költségvetése is olyan mértékben emelkedne évenként, mint a Honvédelmi Minisztériumé. Mert a nemzetközi szerződés betartása felettébb fontos, de ennél még fontosabb lenne az emberi életek megóvása. Az ország aknátlanítására ugyanis sokkal nagyobb esélyt látok, mint a politika és a közélet aknáinak feledésére.

*Népszabadság, 2000. augusztus 3.*

# A hadsereg halottai

A várpalotai gyakorlótéren, katonai kiképzés során súlyos baleset történt. Meghalt négy ember, két sor- és két hivatásos katona. A történtek okán számos kérdés merül fel. Ki a felelős a balesetért? Lesz-e élő felelőse a történteknek, vagy felelősként az elhalálozottak lesznek megnevezve? Miért iktatták ki a baleset elkerülését garantáló úgynevezett rátöltésgátlót? Szabályellenesen, de parancsnak engedelmeskedve, minden esetben így folyik a kiképzés? Hogyan lehetséges az, hogy egy súlyosan sérült, az egyik későbbi áldozat, saját maga vezette gépkocsin ment kórházba? Milyen az az előírásnak megfelelőnek nevezett biztosítás, ahol egyetlen katonamentő áll készenlétben, és amelynek négyszer kellett fordulnia a sérültekkel? Nincs elégséges magyarázat arra sem, hogy a mentőhelikopter igénybevételével miért késlekedtek?

Az erre a kérdésekre adott válaszok mibenléte már sajnos nem segít a sérülteken és az elhunytakon. De mennyire kell elfogadnia, beletörődnie egy humánus és civilizált társadalomnak az ilyen eseményekbe? Mennyire megnyugtatóak a honvédelmi miniszternek azon szavai, melyek szerint az elmúlt tíz évben nem volt ennyi áldozatot követelő baleset a hadseregben?

A katonáknak szükségük van kiképzésre, a kiképzés és a gyakorlás értelemszerűen fegyverekkel történik, s itt is, mint bárhol a világon – a legnagyobb elővigyázatosság mellett is – előfordulhatnak balesetek, ami a dolgok természetéből adódóan a hadseregben emberéleteket veszélyeztet, és olykor emberéleteket követel. Balesetek mindenhol vannak és lesznek, s csak az autóútjainkon sajnos ennél is többen halnak meg hétvégenként, pedig a hadsereg az autózásnál is veszélyesebb üzem, ahol robbanóanyaggal, fegyverrel folyik a „munkavégzés”. Ez mind igaz, de gondoltunk-e már arra, hogy békeidőben sem szükségszerű, magától értetődő, hogy sorkatonák haljanak meg a hadseregben? Foglalkoztatja-e az a közvéleményt, hogy az elmúlt tíz évben összesen, a várpalotai balesetnél sokkal több embert, több tucat sorkatonát ért halálos baleset a hadseregben, nem beszélve a tisztázatlan körülmények között meghaltakról és öngyilkosságot elkövetőkről? Mellékesen eszünkbe jut-e egy ilyen borzalmas baleset kapcsán az, hogy most semmi más nem történt, mint ami háborús viszonyok között előírás szerint megtörténik az „ellenség” embereivel?

A hivatásos és továbbszolgáló katona önként, hivatástudatból és/vagy egzisztenciális okokból vállalja a veszélyt, maga dönt arról, hogy a hadsereg nevű veszélyes üzemben fog dolgozni, élni és pénzt keresni. A meghalt két kiskatonának ez a lehetősége nem adatott meg, az általános hadkötelezettség alkotmányban rögzített előírása miatt, kényszerből kellett vállalnia mindazt, amiben élete elvesztésének a lehetősége is benne volt. (Természetesen nem lehet vitás, hogy a gyász egyetemleges, a fájdalom oszthatatlan, és annak nagysága nem tehető attól függővé, hogy hivatásos vagy sorállományú katona volt-e az illető.)

A két elhunyt sorkatona nem akart hivatásos katona lenni, muszájból vállalták a tizenkét hónapos szolgálatot (mert hiszen a tizennyolc hónapos polgári szolgálat jelen formájában nem megfelelő alternatíva), és leszerelése előtt néhány héttel, a nekik kötelezően előírt katonai feladat teljesítése közben lelték halálukat. Nyilvánvalóan alig várták a közeli leszerelésüket, utóbb, valószínűleg, a hadseregre mint életüknek egy ilyen-olyan előjelű, de mindenképpen átmeneti, rövid szakaszára emlékeztek volna vissza. Őket haláluk után ne léptessék elő, nekik ne kelljen „elviselniük” a katonai temetést. A hadsereg ne próbálja őket integrálni végérvényesen, legalább holtában ne kösse magához azokat, akiket besorozott, akiknek a haláláért felelősség terheli, bármi is szerepeljen majd a hivatalos jelentésben. Ha a hadsereg nyilvánosan nem is követi meg az ilyen körülmények között elhunytakat, legalább azzal tisztelje meg őket és hozzátartozóikat, hogy puskaropogás, lőporszag, egyenruhás tisztek és tábori lelkészek nélküli civil temetés megtartását teszi lehetővé. Ugyanis civil temetés esetében is egyértelmű, hogy ők a hadsereg saját halottai.

*Népszabadság, 1994. augusztus 22.*

# A koncert folytatódik

„Hamarosan kezdődik a koncert” – tudta meg a magyar hírszerzés egy lehallgatott szovjet jelentésből a doni áttörés előtt néhány nappal. A rekviemmé alakult doni „koncert” egyik darabját ötvenhat év után a minap Pákozdon „újrajátszották”. A nemzeti emlékhellyé avatott Don-kanyar emlékkápolnában helyezték katonai és ökumenikus tiszteletadás mellett örök nyugalomra a doni áttörésnél elhunytakat képviselő és orosz segítséggel hazaszállított névtelen magyar katona földi maradványait. A Rudkino közelében elhunyt, harmincnyolc-negyven éves hőst tizenkét ágyúlövés mellett temették újra, miközben az ország összes templomában megszólaltak a harangok.

A „koncert” azonban nem a Donnál kezdődött, és nem Pákozdon végződik. A Don-kanyar tragédiájának közvetlen előzménye Magyarország Szovjetunió elleni hadba lépésével kezdődött. Amíg a politikai közgondolkodásban nem magától értetődő, hogy a 2. magyar hadseregnek semmi keresnivalója nem volt az országhatártól ezerötszáz kilométerre, hogy a doni magyaroknak a haza védelméhez és a harcokban „megdicsőült hazához” (Kállay Miklós) semmi, a fasiszta Németországgal való politikai fegyverbarátsághoz, a keresztény nemzeti Nagy-Magyarország megteremtésének szándékához viszont annál több közük volt, addig nincs nemzeti és nemzetek közötti megbékélés. Amíg a mindezért felelősséggel tartozó Bárdossy László miniszterelnöknek és a csendőrségnek, valamint a Horthy-korszak kitüntetéseinek – az egész korszaknak – a rehabilitálására történnek kísérletek, addig a nemzeti megbékélés csak nehezebb lesz.

Az ismeretlen magyar katona hősi szimbolikájával sincs minden rendben. A tiszteletre méltó rudkinói magyar honvéd könnyen lehet, hogy nem is magyar volt, hiszen a 2. hadsereg tagjainak mintegy húsz százaléka az ország területén élő nemzetiségek köréből került ki. A hősként eltemetett honvéd a doni hadseregben szolgálók nagy arányának megfelelően minden bizonnyal nincstelen földműves vagy szegényparaszti sorból származott, akinek esze ágában sem volt vérét ontani sem a hazáért, sem pedig az úri középosztályért, de felkoncolás ellenében kénytelen volt vállalni a katonai szolgálatot, a gyilkolást és az utókor által hősi halálnak nevezetteket. Most egy nemzet tiszteleg ugyan előtte, de azért küldték ki őt a keleti frontra, mert nem számított katonailag a legértékesebb emberanyag közé, mivel a királyi honvédség legértékesebb részét – tekintettel a román veszélyre – szándékosan itthon hagyták. Az „Isten segítségével hazatért” (Orbán Viktor) rudkinói férfi annak idején is jószerivel csak az Isten pártfogására volt bízva, hiszen a róla való megfelelő gondoskodást (ellátás, fegyverzet, váltás) elmulasztották, és ezáltal az állam a biztos halálba küldte besorozott polgárát. Vajon az ellenséges orosz és a szövetséges német csapatok között puszta életéért minden irányba és mindhiába küzdő doni hős Jány Gusztáv hadseregparancsnok megközelítésében az „esküjéhez és kötelességéhez” hű kisebbséghez vagy „a fej nélküli gyáva” menekülő többséghez tartozott-e, nem tudhatjuk, mint ahogyan azt sem, hogy a hazahozott egyáltalán katona volt-e. A 2. magyar hadsereg állományában ugyanis mintegy ötvenezer, honvédegyenruhát viselő munkaszolgálatos is „harcolt”, közöttük zsidók és politikailag megbízhatatlanok. A munkaszolgálatosok az arcvonalban árkot áshattak – az ünnepélyes eseményről készült beszámolók szerint a most eltemetett földi maradványok a Voronyezstől húsz kilométerre levő lövészárokból kerültek elő –, de fegyvert nem kaphattak, így nekik még az sem adatott meg, hogy harcolva haljanak meg.

Az elhunyt férfi nemcsak hogy esetleg magyar, hős és katona nem volt, de alacsony származásánál fogva sem a társadalmi, sem a katonai elitbe nem tartozott, és fegyverfogásra is alkalmatlannak ítéltetett. Újratemetését ágyúlövések kísérték – miközben annak idején bajtársaival együtt éppen attól rettegett, ami most a dicsőségét hivatott hirdetni. A háborús és irredenta politika oltárán ágyútöltelékként feláldozott mintegy százhúszezer emberünk végtisztességének megadásakor az ágyútűz egyszerre stílszerű és disszonáns „koncerthang”. E groteszk katonai rítuson sokat oldott az országos harangzúgás, és az, hogy az egyházak képviselői a hadfi elindulásakor és halott testének hazahozatalakor is jelen voltak, és ugyanúgy éreztek. Megszentelt kontinuitás és ökumenikus halál.

A második világháborúban békülékenységük jeleként az oroszok visszaadták az 1848-as zászlóinkat, amit aztán azzal viszonoztunk, hogy rövid időn belül hadat üzentünk nekik. Most visszaadták nekünk a rudkinói ismeretlen férfi földi maradványait, a doni hőst, mire pedig az orosz válsághelyzet esetére legfelső helyről beígérték nekik az atomrakéták telepítésének megfontolását. A „koncert” tovább folytatódik.

*HVG, 1999. november 20.*

# Sorozott nemzeti őrsereget – de minek?

Az Országgyűlés által a minap tárgyalt, Simicskó István által kezdeményezett határozati javaslat a nemzetőrség létrehozásáról nagyon rövid. Mindössze két pontból, összesen három mondatból áll. Az indoklás is alig hosszabb. Pedig a Fidesz nemzetbiztonsági politikusa nem akármire, hanem „egy önálló fegyveres erő” létrehozására tett javaslatot. A még tavaly szeptemberben képviselői önálló indítványként benyújtott javaslat a nemzetőrség létrehozásának időpontja tekintetében viszont nagyon konkrétan fogalmazott. A kezdeményező szerette volna, ha még az idén megalakul a „nemzetőrség parancsnokságának törzse, valamint egy nemzetőr egység”.

Simicskó István máshol kifejtett elképzelése szerint (*Új Honvédségi Szemle*, 2001. január) a nemzetőrség („nemzeti gárda, honi gárda, territoriális erők stb.”) „sajátos magyar képződmény”, olyan „bajtársi közösség”, „ahol frissen tartják a fegyver- és harcászati ismereteket”. Feladata „a hadra fogható” „idősebb és fiatalabb férfiak” (és „akár hölgyek”), az „egymást követő” „elmaradt” korosztályok kiképzése, a katonai utóképzés, a tartalékképzés, továbbképzés, a területvédelmi erők megalakítása, a katasztrófavédelmi alegységek képzése és mozgósítása, a honvédelemhez valamilyen formában kapcsolódó tevékenységek összefogása és „a hadsereghez, fegyverforgatáshoz, honvédelemhez kapcsolódó klubok, önképző körök, technikai sportok befogadása”. A nevezettek behívására nyáron kerülne sor, hogy az „megfeleljen a továbbtanulni akarók számára is” összesen „három hónap körüli” időtartamban, mivel az alapkiképzés ma is ilyen hosszú. A nemzetőrség mintegy húsz-huszonkétezer fős, vegyes rendszerű, önkéntesekből és sorozott állományból álló fegyveres testület lenne, amely „felváltaná” a jelenleg hasonló létszámú „sorkatonai intézményt”. A három hónapos alapképzés mindenki számára kötelező lenne, utána viszont önkéntes alapon lehetne nemzetőrként továbbszolgálni. Minden megyében és Budapesten működne egy-egy nemzetőrközpont, ezer-ezer emberrel. Kizárólag az „lehetne katona, határőr, rendőr és más fegyveres testület tagja”, aki volt nemzetőr. Simicskó elképzelhetőnek tarja azt is, hogy idővel ezt a követelményt ki lehetne terjeszteni „minden férfira, aki állami szolgálatban, közhivatalban akar dolgozni”.

A nemzetőrség létrehozásának gondolata azonban nem érthető meg teljes egészében Simicskó István másik „a Magyar Honvédség professzionális haderővé történő átalakításáról” szóló (Vidoven Árpáddal együtt benyújtott) országgyűlési határozati javaslata nélkül, mely azt célozza, hogy az MH „jelenlegi tényleges katonai állományát fokozatosan váltsa fel a kizárólag hivatásos és szerződéses katonai szolgálatot teljesítőkből álló honvédség”.

A Fidesz (a kormány) két honvédelmi fegyveres szervezetet kíván létrehozni. Az első a jövőnek és a NATO-nak szól, ennek tehát modern, jól felszerelt és motivált, külföldön is bevethető hadseregnek kell lennie. A NATO elvárásainak kizárólag egy hivatásos és szerződéses katonákból álló professzionális, kis létszámú hadsereg felel meg. A másik szervezet a nemzetőrség. Ez lenne a múlt és a hazafias, a militáns, az egyházi, azaz az ideológiai nevelésnek helyet adó sorozott tömeghadsereg.

E koncepció politikai hozadéka az, hogy az SZDSZ és a későn ébredő MSZP mellett és ellenében, kormányzati pozícióban lehet hangoztatni a hivatásos hadseregre való áttérést, a nemzetközi trendekhez való alkalmazkodást, a NATO-kompatibilitás elérését, miközben a jelenlegi sorkatonai szolgálathoz képest eljelentéktelenítettként lehet beállítani az „egynyári” nemzetőri szolgálatot. Humánpolitikai szempontból is „kiváló” az ötlet, mivel a professzionális hadseregbe nem illő (nem kellő, alkalmatlan) hivatásos katonák alkalmazhatók lesznek a nemzetőrök kiképzésére és a nemzetőrségek fenntartására. Infrastrukturálisan is „bölcs” az elképzelés, mert a toborzott szerződéseseknek és hivatásosoknak fel nem ajánlható, lerongyolódott katonai infrastruktúrát a nemzetőrségnek oda lehet adni, a felújítás alatt lévő laktanyákat nem kell eladni. Az „elit” és a „plebs” fegyveres testületre jutó, folyamatosan növekvő katonai kiadásokat hatékonyabban lehet majd felhasználni, hiszen a három hónapos amatőrök szerényebb körülményekkel és amortizálódott fegyverekkel is beérik, fizetést sem kell adni nekik (csak nemzeti öntudatot). Több jut a NATO-szinten teljesítő, idejüket és életüket pénzért adó, kockáztató profi katonáknak és az „elit” hadseregnek. Bár lerövidül, de átmentődik az általános hadkötelezettség.

A kezdeményezők 1848 és 1956 hagyományaként próbálják beállítani a nemzetőrséget, miközben annak szervezésmódja is, a történelmi helyzet is egészen más. (A nemzetőrség lényege az önkéntesség volt.) Ez a nemzetőrség fenntartaná azt a szocializációs erőteret, amelyben úgymond „a fiú férfivé érik”.

A nemzetőrség valójában a katonai folklór, a huszáros hagyományőrzés és cserkészes együttlét nemzeti romantikával és harcos kereszténységgel átitatott ötvözete. Felsejlenek benne a közelmúlt honvédelmi intézményei, a Munkásőrség („hétvégi bajtársi közösségekben történő gyakorlatozás"), az MHSZ „klubmozgalom" vagy a kötelezően oktatott honvédelmi ismeretek című tantárgy. Ez a rendpárti, ideologikus és emocionális szemlélet nem képes belátni, hogy a sorozásos modell mára szakmailag, morálisan, jogilag és katonailag egyaránt megbukott, azt mesterségesen és kényszerrel életben tartani lehetetlen. Képtelen továbbá elfogadni azt, hogy a polgári szolgálat intézménye integrálhatatlan a nemzetőrségbe.

Az pedig, hogy a nemzetőri szolgálat előfeltétele legyen bármilyen állami vagy közhivatalban való szolgálatnak, túltesz azon is, amit az átkosban megköveteltek az állampolgároktól. A Simicskó-féle kettős javaslattal bizony az államhatalom erősödik és nem a polgári berendezkedés. Ha ezeket elfogadják, akkor a honvédelemben is úgy kezdődik el a jövő, hogy legalább olyan rossz lesz, mint a múlt.

*Népszabadság, 2001. december 7.*

# Szelídek lázadása

# Szolgálatmegtagadók a bíróság előtt

Eddig, ha katonaiszolgálat-megtagadók perére igyekeztem, a Fő utca felé vettem az irányt. Belépve a jól őrzött objektumba, az elsőfokú katonai bíróságnak helyt adó, erőt sugárzó épületbe, rögtön igazolnom kellett magam. Olykor nagy nehezen, alkudozások után, csak mint a szolgálatmegtagadó „rokona" vehettem részt a nyilvánosnak mondott tárgyaláson. Néha még így sem! 1987 elején a fegyverfogást politikai okból elutasító Keszthelyi Zsolt perére az egyik szülőn és két megfigyelőn kívül nem engedtek be mást. Nemcsak Konrád György, Gadó György, Solt Ottilia és mások várakoztak hiába, de az Amnesty Internationalnek erre az alkalomra hazánkba látogató képviselője is. Kiszely Károly első magyar katolikus szolgálatmegtagadót a négy végtagjánál fogva szabályosan kidobták az épületből. A körülbelül harmincfőnyi, főként a demokratikus ellenzékhez tartozó békésen várakozó közönség láttán a katonai rendészet nagy erőket riadóztatott, demonstrálva harckészültségét.

A tárgyalások „militáns" légköre később is megmaradt. A Fő utcában – 1988 őszéig – a rabomobilok megbilincselve hozták az előzetes letartóztatásban védekező katonaiszolgálat-megtagadókat, hogy azután a kizárólag katonákból álló bíróság két-három év szabadságvesztésre ítélje őket. Csak most, április végén, május elején fordulhatott elő velem először, hogy a szolgálatmegtagadók pereire nem a régi helyre, hanem a Markó utcába igyekezhettem. A Pesti Központi Kerületi Bíróság (PKKB), a polgári bíróság előtt természetesen minden másként zajlik, mint a Fő utcában. Nem a társadalomra veszélyes bűnelkövetőket ítélik el, hanem a hadkiegészítő parancsnokok döntései ellen fellebbező, polgári szolgálatot kérvényező felperesek ügyében hoznak itt ítéletet. A PKKB-én meghozott ítélet is csak enyhébb lehet, mivel a bíróság legfeljebb a huszonnyolc hónapos, szociális vagy egészségügyi munkahelyen végrehajtandó" polgári, vagy a tizennyolc hónapos laktanyában „végrehajtandó" katonai szolgálatra „ítélheti" a felperest. Természetesen most már nincs igazoltatás, alkudozás a bejutásnál. Nem kell hirtelen rokonná változnom ahhoz, hogy jelen lehessek a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás emberi jogát európai körülmények között érvényesíteni akaró, szabadlábon védekező, valóban nyilvános pereken.

A polgári bíróságok nagy körültekintéssel tárgyalják a szolgálatmegtagadók ügyeit. Szükség is van erre, hiszen a jogszabály szűkszavú, a lelkiismereti okok számba vehetetlenek, irányelvek, döntést megkönnyítő (objektivizáló) ítélt esetek még nincsenek. A bíró és a két népi ülnök a jog eszközeivel kényszerül körüljárni ugyanazt a lelkiismeret fogalmat, amit se a hadkiegészítő parancsnok javaslattevő szerve, a – pedagógusból, pszichológusból, orvosból, jogászból álló – „lelkiismeret-vizsgáló bizottság", sem pedig a jogtudomány nem tudott definiálni.

A bíróságnak számos – a konkrét ügyek kimenetelét tekintve döntő fontosságú – kérdésre kell megnyugtató, tisztességes választ találnia. Például válaszolnia kell arra, hogy a nem erőszakos bűncselekményt elkövető, büntetett előéletű kérelmező esetében megállapítható-e a lelkiismereti ok „fennforgása", vagy sem; hogy a hadsereggel egyszer és mindenkorra való lepaktálást jelenti-e az MHSZ-tanfolyamon szerzett (olcsóbb) jogosítvány, vagy sem; hogy elég-e csak valószínűsíteni a Jehova-tanúk gyülekezetébe való tartozást, vagy papírt is kell róla szerezni (egyáltalán szabad-e bármilyen vallású kérelmezőtől vallási hovatartozásáról igazolást kérni?); hogy számon lehet-e kérni húszéves fiataloktól azt, hogy miért nem vettek részt pacifista rendezvényeken.

A katonaiszolgálat-megtagadás egészét érintő nagy kérdések persze nem ezek. A legnagyobb kérdés ezen a téren az, hogy a parlamentbe, a törvényhozó hatalomba bekerült SZDSZ, Fidesz beváltja-e ezen a téren tett ígéreteit. Vajon sikerül-e a képviselőknek legalább a kétharmad részét meggyőzni arról, hogy az alanyi jogon választható, a katonai szolgálattal azonos időtartamú polgári szolgálat felel meg leginkább az európai mértéknek, hogy Európát ezen a téren egy ilyen törvénnyel lehet a leghamarabb utolérni – megelőzni? A nagy kérdésekre adott válaszokra előreláthatólag augusztusig várni kell. A konkrét ügyekben azonban augusztusra már biztosan többet tudunk, a kis kérdésekre pontos válasz adható majd. Nyár végére a Legfelsőbb Bíróság meghozza jogerős ítéleteit, kialakul valamilyen joggyakorlat, s a szerencsés polgári szolgálatosok már túl lesznek fegyvertelen szolgálatuk első hónapjain.

*Pesti Hírlap, 1990. május 15.*

# Szelídek lázadása

*„Ha sikerül legyőzni a félelmet,*
*aláásom a trón alapját, legalábbis*
*azon a részen, ahol az én félelmem*
*támasztja alá.”*

Ryszard Kapuśiński

A katonaiszolgálat-megtagadással kapcsolatos első élményem éppen tízéves. Emlékszem, Sopronban az egyik plébánia ifjúsági összejövetelén egy egyetemista fiú azt mondta, hogy számára a „Ne ölj!” bibliai parancsa azt is jelenti, hogy ne vonuljon be katonának. Amikor börtönbe került emiatt, az egyház „kiközösítette”. Büntetett előéletű lett, és diplomásként segédmunkás. Esete engem a jogi kar falai között sem hagyott nyugodni. Azt sem tudom elfelejteni, amikor a börtönben találkoztunk. Őneki mint rabnak kezet sem volt szabad fognia velem, a Büntetőjogi Tudományos Diákkör tagjával…

1987 őszén mint Eötvös-ösztöndíjas kezdhettem hozzá a katonaiszolgálat-megtagadók „deviáns csoportjának” kutatásához. Állami ösztöndíjasként is szinte csak illegálisan dolgozhattam. 1988. március 14-én megtört a jég: megkezdődött a katonaiszolgálat-megtagadók problémájának rendezése. A következő, június végi országgyűlés törvényt fog hozni a polgári szolgálatról. Ha a beterjesztett törvénytervezeten a T. Ház nem változtat, minden marad a régiben: ma ugyanúgy börtönbe kerülne a soproni fiú, mint öt évvel ezelőtt. A tartalékos állományban lévők, a már esküt tettek ugyanis nem választhatják a polgári szolgálatot.

Az idáig vezető út eseményeit, a változásokat foglaltam itt össze – jelenleg mint MTA–Soros-ösztöndíjas – az ÉS-publicisztikákhoz szokott olvasó számára talán szokatlan módon.

**Szelídek bilincsben**

A katonaiszolgálat-megtagadók évtizedeken át majdnem azonos létszámban „nyertek elhelyezést” a baracskai fogház és börtön körleteiben. Egészen a legutóbbi évekig sima, jogilag és erkölcsileg egyaránt „helyre tett” procedúra után lehetett ezért büntetés-végrehajtási intézetbe kerülni. A hadra fogható tizennyolc–huszonnyolc éves sorkötelesnek elég volt a bevonuláskor kijelentenie, hogy lelkiismereti okból csak alternatív szolgálatot hajlandó teljesíteni, és máris megvalósította a Btk. 336. paragrafusába foglalt tényállást, amely békében öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegeti az ilyen, „a társadalomra veszélyes” magatartást. A szolgálatot megtagadó Jehova-tanú, nazarénus, reformadventista, keresztény bázisközösségi tag, szabadkeresztény ennek következtében előzetes letartóztatásba került, munkahelyét elvesztette, büntetőeljárás indult ellene, hozzátartozóit zaklatták, majd a katonai bíróság jogerősen harmincegy–harminchat hónapos szabadságvesztésre ítélte. Köztörvényes – néha politikai – bűnelkövetőként kezelték s tartották nyilván őket. Az erőszakmentesség híveit bilincsbe verve szállították, megalázó módon bántak velük, és erőszakos bűnelkövetők közé zárták. Jogaikról nem tájékoztatták őket, hathatós ügyvédi védelem nélkül, teljes társadalmi érdektelenség mellett álltak bíráik előtt a zárt tárgyalásokon. Az élethivatásuknak a katonai szolgálatot választó bírák, a HM-nek alárendelt katonai bíróságok beosztottjai a Magyar Népköztársaság nevében mint „független” bírók ítélkeztek az esküt nem tett, jogfosztott polgári személyek felett. Kisstílű pár- és perbeszédek folytak a lelkiismereti és vallásszabadságról, az alkotmányról, a haza szolgálatának értelmezéséről. A kihallgatásokon és a tárgyalásokon a vulgármarxizmus, a hivatalos állami világnézet és az őskeresztény hagyományokon nyugvó, elhalásra ítélt vallásos világnézet vérszegény – kimenetelét tekintve előre eldöntött – ütközetei dúltak. A pozitív jog köntösébe öltöztetett párthatalom vívta – formálisan szabályos – látszatcsatáit a természetjog képviselőivel. A Rákosi-féle alkotmány készítői, a Btk. – köztük az 1978. évi hatályos Btk. – szerkesztői, az 1976-os honvédelmi törvény alkotói nem tudtak szabadulni az 1936-os sztálini alkotmány és a Visinszkij-féle jogelmélet hatása alól. Ezen „sarkalatos törvények” az ellenségképben, a háborús ideológiában gondolkodó, legitimációs hiánnyal küszködő nyílt diktatúra jogi kellékei. Az osztályharc és a permanens forradalom eszméjétől átitatódott, állandó harckészültségben lévő kelet-

európai társadalmak előtt ismeretlenek a tolerancia, a pluralizmus, a „működőképes” társadalom fogalmai, ennek következtében pedig hiányoznak a kisebbség védelmének, a lelkiismereti és vallásszabadság garantálásának szabályai. A szocialista társadalomról kialakított képbe nem fértek bele az uralom nélküli társadalom filozófiáját vallók, a polgári engedetlenség, a passzív rezisztencia képviselői, az erőszakmentes mozgalmak és békekezdeményezések.

A katonaiszolgálat-megtagadók kérésük ellenére nem lehettek a szociális és egészségügyi szféra „nonprofitot” termelő dolgozói, hanem lettek börtönök lakói, stigmatizált, büntetett előéletű, jogfosztott alattvalók. A célokhoz elvezető garantáltan biztos ideológiát a hetvenes évek második felére ismételten kikezdte az elszegényedés, a hitehagyottság és az általános ellehetetlenülés – valamint minden „független erő”, amely meg tudott maradni, létre tudott jönni az elnyomás idején is. Az „ellenerők” egyike a hivatalos intézményi létbe nem passzírozott vallási csoportok, behódolásra képtelen gyülekezetek, felekezetek tábora volt. A megfélemlített magyar átlagpolgár vagy „a közélet” „az értelmiség” és „a másként gondolkozó” nem figyelhetett fel a rendezetlen helyzetű vallási közösség (Magyarországi Jehova Tanúi felekezet) és a kisegyházak (Krisztusban Hívő Nazarénus Gyülekezet és Reformadventista Egyház) katonaiszolgálat-megtagadóira. Számukra a probléma nem létezett. A katolicizmus talaján, egy radikális nézeteket valló bázisközösségi miliőben az erőszakmentesség jézusi koncepciójából bontakozott ki egy – a magyar katolikusok között – új magatartási forma: a katonai szolgálatot elutasítóké.

## Az első katolikusok

Kiszely Károly (Regnum Marianum bázisközösség – 1976) és dr. Merza József (Bokor bázisközösség – 1979) voltak az elsők, akik mint katolikusok tagadták meg a katonai szolgálat teljesítését. (Polgári szolgálatot vállaltak volna!) Azáltal, hogy ők az egyik történelmi egyház hívei voltak, s hogy nem rejtették véka alá tettüket, a katonaiszolgálat-megtagadás új megközelítést igényelt a hatalom, a társadalom és a magyar egyház részéről. A katonaiszolgálat-megtagadás immár nem érdektelen, „szakadár”, világtól elzárt vallási csoportok ügye volt többé. Az állam még inkább üldözőbe vette az erőszakmentes bázisközösségeket, növelték a szolgálatmegtagadásért járó büntetési tételeket, szigorítottak a büntetés-végrehajtáson. A magyar társadalom a külföldi rádióadókból, szamizdat kiadványokból ismerkedhetett meg a hazai „engedetlenekkel”. Az Állami Egyházügyi Hivatal ellenőrzése alatt működő behódolt római katolikus egyház képtelen volt integrálni a bázisközösséget. Nem volt képes földalatti egyházként működni, a világegyház álláspontja szerint cselekedni. Nemhogy nem védte meg fegyvert elutasító híveit, de még cinkosságot sem vállalt velük: püspökkari állásfoglalásban ítélte el őket 1986. október 17-én.

A Jehova-tanúk által elkezdett, a Kiszely-féle és a Bokor katolikus bázisközösség által folytatott áldozatvállalás kezdte meghozni gyümölcseit: itthon és külföldön egyre többen figyeltek fel a katonaiszolgálat-megtagadás lehetőségére, illetve az érte járó büntetés tarthatatlanságára. A kérdés akkor törte át igazán a hallgatás falát, amikor 1986-ban ismertté vált a katonai szolgálatot politikai okból nem vállaló Tóth Tamás esete. Keszthelyi Zsolt politikai szolgálatmegtagadó ügyét a magyar demokratikus ellenzék a „zászlajára tűzte” 1987-ben, és megalakult a szolgálatmegtagadást pártoló első magyar – tulajdonképpen polgári engedetlenségi – csoport, a Keszthelyi Zsolt Bizottság. A Keszthelyi-ügy kapcsán az egész szolgálatmegtagadás problematikája a felszínre került. Ettől kezdve – a glasznoszty hátszelének is köszönhetően – eleinte ugyan elítélő hangnemben, de a téma helyet kapott az első nyilvánosságban.

## Töredezik a jég

1985 után Magyarország gazdasági helyzete, hitelképességének és nemzetközi tekintélyének legalább a megtartása megkívánta, hogy az emberi jogok érvényesülésében az ország előbbre lépjen. A nem formális nemzetközi és hazai nem vallási csoportok, szamizdat lapok fölléptek a szolgálatmegtagadók érdekében. A változást sürgette az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának ide vonatkozó határozata (1987. II. 10.), az Európa Parlament ajánlása (1987. IV. 9.) és több más nemzetközi okmány. A hazai és nemzetközi nyomás, az MSZMP hatalmi pozícióinak gyengülése, a gazdasági kényszerhelyzet, a válság elmélyülése és a politikai reform halaszthatatlansága azt eredményezte, hogy az állami és egyházi

szitkok, az üldözés és kiközösítés évtizedei után, a katonaiszolgálat-megtagadás nem mint üldözendő bűncselekmény, hanem mint rendezhető társadalmi probléma került szóba. Először tavaly tavasszal, az állami és egyházi vezetők találkozóján Paskai László római katolikus érsekprímás – a korábbi püspökkari állásfoglalással ellentétben – vetette (vethette) föl a nyilvánosság előtt a katonaiszolgálat-megtagadók problémáját. A külföldre már korábban kiszivárogtatott, vélhetően a nyugati hitelek szempontjából sem elhanyagolható hazai bejelentést követően felgyorsultak az események. Amikor Grósz Károly miniszterelnök ígéretet tett a kérdés rendezésére, a katonaiszolgálat-megtagadás gondolata nálunk is „polgárjogot nyert", végleg bevonult az első nyilvánosságba.

Az Országos Béketanács – mint az MSZMP békeszerve, „transzmissziós szíja" – hirtelen a szolgálat-megtagadók oldalára állt át. Baracskán humanizálni próbálták a börtönviszonyokat, lehetővé tették a Biblia használatát… A munkahelyek visszafogadták a „megtévedteket", az Igazságügy-minisztérium (IM) lehetővé tette feltételes szabadon bocsátásukat, a folyamatban lévő pereket felfüggesztették, a bebörtönzött hetvenhárom szolgálatmegtagadót szabadon bocsátották. A polgári szolgálattal több alkalommal foglalkozott az MSZMP Politikai Bizottsága és a Minisztertanács. Az Országgyűlés ez ügyben módosította az alkotmányt januárban, a Honvédelmi Bizottság megbízásából törvénytervezetek készültek. A HM és az IM a honvédelmi törvény módosítási javaslatát dolgozta ki, az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal (ÁBMH) a minisztertanácsi rendelet tervezetét készítette el – mindezt 1989. március 31-ei határidővel. Most az Országgyűlés elé kerülnek ezek a polgári szolgálatot bevezető jogszabályok.

A sok száz ismeretlen és a néhány ismertté vált katonaiszolgálat-megtagadó legyőzte félelmét, egy ponton aláásta a trónt, s hozzájárult ahhoz, hogy most az egész trón elveszítse magabiztosságát. Nagy részük van abban, hogy Kelet-Európában Lengyelország után (1988. július) a másodikként Magyarországon válik elfogadottá a polgári szolgálat intézménye. Az Országgyűlés előtt álló törvénytervezet azonban csak félig oldja meg a problémát, minthogy a 26/B § (2) bekezdése szerint a polgári szolgálatot a tartalékos állományban lévők nem választhatják: ilyen körülmények között félő, hogy a trón ezen részének teljes aláásásához még sok időre és sok áldozatra van szükség.

*Élet és Irodalom, 1989. június 30.*

# Aki nem lép egyszerre…

Az esetleg szeptemberben az Országgyűlés elé kerülő új honvédelmi törvény koncepcióját még a nyári szünet előtt megvitatta a Honvédelmi Bizottság. A koncepció készítői néhány hónap alatt kétségtelenül alapos munkás végeztek: az általuk összeállított közel ötvenoldalas tanulmány helyes és pontos információkat, alternatívákat tartalmaz, és összességében elmondható róla, hogy szimpatikusan korrekt munka.

E dicséret mellett nem szabad szó nélkül hagyni, hogy a koncepció képtelen túllépni az általános hadkötelezettség elvén, a haza védelmének kötelezettsége helyett nem képviseli elég markánsan a haza szolgálatának kötelezettségét, illetve ennek bevezetését. A koncepció készítői – az alternatív szolgálatot vállalók esetében – nyitva hagyják a lelkiismeret fogalmának értelmezését, nem kívánják rendezni sem a tartalékos állományban lévők helyzetét, sem azt, hogy kötelező legyen az információszolgáltatás a katonai szolgálati formák mindegyikéről. Nem helyeselhető, hogy az állampolgári jogok és kötelezettségek alkotmányos kérdésében a honvédelemről szóló új elképzelés az 1989 előtti álláspontra helyezkedik. A koncepció készítői nem látják érettnek a helyzetet arra, hogy a kiskatonák helyett széles körben szerződéses (más néven hivatásos) katonákra támaszkodjon a hadsereg. Holott pusztán anyagi szempontokat figyelembe véve – legalábbis a *Magyar Honvéd* című hetilap szerint –, csak a harckocsizók esetében például öt év alatt egyetlen katonán kilencmillió forint lenne megtakarítható, s az üzemeltetési, javítási kiadásokat is mintegy 20 százalékkal tudnák csökkenteni. Az átállási költségeket is figyelembe véve, az idei 54 milliárd forinthoz képest a kis létszámú, hivatásos hadsereg felállítása esetén feltehetően lényegesen csökkenthető lenne a HM 1993. évi 75-80 milliárd forintra tervezett igénye.

A honvédelemmel kapcsolatos kérdések gyakorlati megoldhatóságánál talán jóval fontosabb azok elméleti megközelítése. Az 1989. évi alkotmánymódosítás nyomán alapvetően megváltozott ugyanis a honvédelmi kötelezettség megítélése, pontosabban fogalmazva: az alapjogokhoz, az állampolgári jogokhoz való viszonya. 1989 előtt Magyarországon – csakúgy, mint a többi kelet-európai országban – a jogok és kötelezettségek elválaszthatatlanok voltak egymástól. Az utóbbihoz kapcsolódtak az előzők: a hangsúly a kötelezettségen volt, míg az állampolgári jogokat egyrészt csak deklarálták, másrészt pedig azok csak a kötelezettségeknek alárendelten, azok teljesítésének függvényében voltak értelmezhetők. S bár mind a mai napig törvényalkotót és törvényalkalmazót egyaránt kísért ez a felfogás, valójában – a lelkiismereti szabadság és a katonai szolgálat összefüggésében legalábbis – alapvetően megváltozott a helyzet.

Az alkotmány módosításának indoklása kimondja ugyanis, hogy „a lelkiismereti és vallásszabadság maradéktalan érvényesülésének előmozdítása érdekében indokolt az alkotmánynak a honvédelmi kötelezettségre vonatkozó rendelkezését módosítani”. Ha tehát ennek – és az itt tovább már nem idézett indoklásnak – alapján a lelkiismereti és vallásszabadság érvényesülésének elsődlegességéből és a haza védelmének másodlagosságából indulunk ki, akkor a koncepció készítőinek el kellett volna jutniuk az általános hadkötelezettség elvének oldásához, az alternatív szolgálathoz való alanyi jog elismeréséhez, a tartalékos állományban lévők lehetőségének kitágításához (a tartalékosoknak a behívóparancs kézhezvétele után is legyen lehetőségük a polgári szolgálat kérelmezésére).

Ha az új honvédelmi törvény megalkotásakor a parlamenti képviselők következetesen kívánják érvényesíteni a már egyszer elfogadott emberi jogokat – köztük a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás emberi jogát –, akkor bizony szembe kell nézniük azzal az esetleg sokakat kényelmetlenül érintő, másokat pedig talán elbizonytalanító helyzettel, hogy a katonai szolgálat mibenlétét és miként jét is át kellene értelmezni.

*HVG, 1992. július 25.*

# A katonaiszolgálat-megtagadás helyzete Magyarországon

A napóleoni háborúk óta ismeri a világ a mindenkire (általában a tizennyolc–ötven év közötti egészséges férfiakra) kiterjedő általános hadkötelezettség intézményét. Ma a világ országainak több mint felében létezik valamilyen formában hadkötelezettség. Európa minden olyan országában, ahol hadsereg van – Anglia kivételével – általános hadkötelezettség van érvényben, s a becsült adatok szerint a Föld lakosságának közel kétharmada olyan országban él, ahol kötelező a katonai szolgálat.

A katonai szolgálat megtagadása jóval a napóleoni háborúk előtti időktől ismert. Amióta az emberek, a népek és a nemzetek közötti konfliktusokat harccal, fegyverrel, háborúval próbálják megoldani, mindig voltak olyanok, akik nem voltak hajlandók katonáskodni. A világtörténelemnek nincsen olyan csatája, háborúja, fegyveres konfliktusa, amelyben valaki ne mondott volna nemet a harcra, ne maradt volna tudatosan ki a háborúskodásból, vállalva az ezzel járó következményeket. Mindig akadtak olyan vallásos csoportok, egyházak, gyülekezetek, amelyek azt vallották, hogy embert ölni háborúban is bűn, hogy katonáskodni nem szabad.

A huszadik század elején létrejövő békemozgalmak némelyike, valamint a különböző kisegyházak sokat tettek azért, hogy az első és a második világháborút követően törvénybe iktassák a katonai-szolgálat-megtagadás jogát, az alternatív szolgálat választásának lehetőségét. A nyolcvanas évek végére a kötelező katonai szolgálattal kapcsolatban oly mértékű szemléletváltozás következett be világszerte, az emberi jogi és a vallási szervezetek, továbbá a nemzetközi katonaiszolgálat-megtagadó szervezetek hangja oly mértékben felerősödött, hogy 1988-ban az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága – ezt méltányolva – a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadást emberi jognak ismerte el. Így ennek és az ehhez kapcsolódó más ENSZ-dokumentumoknak, továbbá az Európa Parlament és az Amnesty International ajánlásainak, jelentéseinek nyomán ma már pontosan körülírható a katonaiszolgálat-megtagadásnak, a polgári szolgálat szabályozásának a kívánatos formája.

Európa nyugati felében – Svájcot nem számítva – nincsen olyan ország, amelyikben ne lehetne választani a katonai szolgálat helyett a civil, más néven polgári szolgálatot. Kelet-Közép-Európában a rendszerváltás időszakára tehető a polgári szolgálat intézményének a bevezetése, s nem véletlen, hogy a visegrádi hármak mindegyikében működik ez az intézmény. Kelet-Európában, a Baltikum államaiban és Oroszországban tervezik a polgári szolgálat bevezetését, Szlovéniában és Horvátországban a jugoszláviai polgárháború akadályozta meg ennek az új szolgálati formának a meghonosítását.

Magyarországon szerencsés egybeesések nyomán az Országgyűlés 1990 elején e tárgyban módosította az alkotmányt, 1990 nyarán pedig a honvédelmi törvényt. Ezáltal Magyarországon – Kelet-Európában Lengyelország után a másodikként – választani lehet *fegyveres, fegyvertelen és polgári szolgálat* között. A börtönök kapui már korábban – 1989. március elsején – megnyíltak, s kiszabadultak a katonai szolgálat megtagadásáért egy–három évre elítélt Jehova-tanúk, nazarénusok, reformadventisták és a Bokor katolikus bázisközösség tagjai (Keszthelyi Zsolt „politikai” katonaiszolgálat-megtagadó néhány héttel korábban szabadult). A katonai szolgálat megtagadóit mentesítették a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól, és a folyamatban lévő „katszolgos” perekben felmentő ítéletek születtek.

A nyugat-európai tapasztalatoktól eltérően (ahol a bevonulók 3–5 százaléka él az alternatív szolgálat lehetőségével) nálunk nem növekedett ugrásszerűen a katonai szolgálatot elutasítók száma, a hadkötelezettseknek csak néhány ezreléke választja a polgári szolgálatot. A Honvédelmi Minisztériumtól származó hivatalos adatok szerint 1989 augusztusa és 1991 augusztusa között 1114 polgári szolgálat és 137 fegyver nélküli katonai szolgálat iránti kérelem érkezett a területvédelmi és hadkiegészítő parancsnokságokhoz. Ebből elbíráltak 938-at, illetve 114-et, és 465-öt, illetve 97-et fogadtak el. Vagyis 176, illetve 23 esetben a kérvények elbírálása még nem történt meg. 1991 augusztusában 473, illetve 17 (összesen 490) alkalommal mondtak a beadványokra nemet a „hadkieg”-parancsnokok. Amíg tehát a fegyvertelen katonai szolgálat teljesítésére irányuló kérelmek 85,0 százalékát engedélyezték, addig a polgári szolgálat iránti kérelmek 50,4 százalékát elutasították.

Az 1991. augusztusi bevonuláson – a napi sajtóból vett adatok szerint – lelkiismereti okra való hivatkozással polgári szolgálatot 17, fegyver nélküli katonai szolgálatot pedig egy fő kérvényezett. (Ismeretlen ok miatt 1991. februárban 198-an, májusban 79-en, augusztusban 343-an nem jelentek meg a bevonulás helyén.) A kérvényeket elutasító határozatok bírósági felülvizsgálatát kevesen kérik. Saját

tapasztalataim szerint az első fokon eljáró bíróságok az esetek több mint felében nem adnak helyt a fellebbezésnek. A másodfokon eljáró fővárosi bíróság 1991 novemberéig összesen 26 esetben hirdetett ítéletet, és mind a 26 esetben jóváhagyta az elsőfokú ítéletet, azaz elutasította az alternatív szolgálatot kérő felperes keresetét.

A honvédelmi tárcától származó, a sajtóban közzétett adatokkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy azok nem tartalmazzák a kérvényezők teljes számát, hanem félreérthető módon csak azokét, akik lelkiismereti okokra való hivatkozással nyújtották be kérelmüket. Ez azonban mit sem változtat azon a tényen, miszerint a fegyveres alakulatokhoz (honvédség, határőrség) évente behívásra kerülő 60-70 ezer sorköteles és ennek a sokszorosát kitevő hadköteles (tartalékos állományban lévő) férfilakosság közül két év alatt összesen 1251-en kívántak csak alternatív szolgálatot teljesíteni, és hogy ma Magyarországon 500 fő körül van azok száma, akik polgári és 100 fő körül azok száma, akik fegyvertelen katonai szolgálatot teljesítettek, illetőleg teljesítenek.

Az egyesült Németországban 1991-ben, az Öböl-háború évében mintegy 150 ezren (!) – a besorozottak körülbelül 30 százaléka – kérvényezték a polgári szolgálatot, és mindössze 4 százalékukat utasították el. (Az elutasítottak közül sokan fordultak az illetékes bizottsághoz, majd annak nemleges döntése után a bírósághoz, a 4 százalék tehát tovább apadt.) Ha figyelembe vesszük, hogy annak idején Nyugat-Németországban a katonai szolgálatot elutasítók aránya mindig is a nyugat-európai átlag három–ötszöröse volt, akkor egyrészt arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ez a hihetetlenül magas megtagadói arány és létszám az Öböl-háború tükrében sem meglepő, másrészt el kell gondolkodnunk azon, hogy Magyarországon a nyugat-európai átlaghoz képest is miért olyan indokolatlanul kevesen élnek a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás emberi jogával.

Az alacsony számok mögött meghúzódó okokat legalább három oldalról, a jogalkotói és jogalkalmazói, illetve a megtagadói oldalról és a mindezeket is magában foglaló társadalmi háttér oldaláról egyaránt értelmezni kell.

Nézzük először a jogalkotói, jogalkalmazói megközelítést! 1989-ben hosszas és nehéz előkészítés után, heves viták közepette, a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban születtek meg a polgári szolgálattal kapcsolatos jogszabályok. Ezért a szabályozás magán viseli a foganás (Grósz-kormány) és a születés (Németh-kormány) idejének minden problémáját, nehézségét és kínját. Akkor, amikor még a levegőben volt az erőszakos hatalomátvétel, a hatalommegtagadás lehetősége, amikor a régi és az új hatalmi elit kerekasztal-tárgyalásai kimenetelének eredménye még bizonytalan volt, amikor Magyarország területén még körülbelül ötvenezer szovjet katona állomásozott – nos, akkor a katonaiszolgálat-megtagadás lehetősége törvénybe foglalásának csak örülni lehetett, és nem lehetett elvárni, hogy a szabályozás színvonalát tekintve azonnal utolérjük az alkotmányos demokráciákat.

1990 őszén, a honvédelmi törvény ismételt szabályozásának időszakában már természetesen egészen más a kül- és a belpolitikai háttér. A katonaiszolgálat-megtagadók jogaiért korábban kiálló és a (nemzeti) hadsereg fontosságát hangsúlyozó pártok egyaránt bekerültek a demokratikusan megválasztott Országgyűlésbe, az ország túljutott az előbb említett bizonytalanságokon, és „győzött” a békés átmenet. A katonai szolgálat megtagadására vonatkozó jogszabályokat azonban nem sikerült alapvetően hozzáigazítani a nemzetközi ajánlásokhoz, nem sikerült „korszerűsíteni”. Az úgynevezett lelkiismeret-vizsgáló bizottságok kiiktatásán kívül – a lényeget tekintve – nem történt változás: ugyanaz a felemás, végig nem gondolt, emberi jogi szempontból vitatható, félreértésekre okot adó szabályozás maradt hatályban. Mivel korábban a jogalkotókat az alternatív szolgálatot vállalók nagy számától való félelem vezérelte, olyan szűrőket, fékeket hagytak a törvényben, és olyannyira nem sikerült tisztázni az ezzel összefüggő fogalmakat, jogi kérdéseket, hogy e jogszabályok alkalmazása (a jogalkalmazás) problematikussá vált. A területvédelmi és hadkiegészítő parancsnokok – a kérelmeket elbírálók – megoldhatatlan helyzetbe kerültek, és csak sajnálkozni lehet azon, hogy tömegesen hoznak a jogszabály félreértelmezhetőségéből adódóan elutasító határozatokat, saját vélt érdekeiknek megfelelően döntenek, és rendkívül alacsony színvonalon képesek csak ellátni ezen feladatukat. A túlterhelt, a lelkiismeret fogalmával kezdeni mit sem tudó bíróságok, egységes irányelvek és joggyakorlat hiányában szemmel láthatóan vergődnek egy-egy polgári szolgálatos perben.

Ha a másik oldalról, a megtagadói oldalról próbálunk okokat keresni az alacsony megtagadói arányra, akkor első megközelítésben kézenfekvő, hogy a történelmi hagyományokra, a katonai szolgálat nevelő hatására, a katonaviseltséggel kapcsolatos stb. még mindig pozitív beállítódásra, a mindenféle új meg-

honosításával szükségszerűen együtt járó bizonytalanságra, az információhiányra gondolunk. A válasz azonban nyilván nem ilyen egyszerű, hiszen elég csak arra utalni, hogy a bevonulók nagy része emberemlékezet óta boldogan elkerülné a hadsereget, ha rajta múlna. Továbbá a tartalékos állományban lévők nagy része azon fáradozik, hogy elkerülje a visszahívást. Nagyon sokan szereznek alkalmatlanságukat bizonyító fiktív egészségügyi papírokat, vagy helyezkednek el olyan munkakörben, ahonnan gyakorlatilag nem kell bevonulniuk. Számomra mindazonáltal úgy tűnik, hogy az alternatív szolgálat kérvényezési procedúrájában, időtartamában, juttatási rendszerében, azaz diszkriminatív, elriasztó jellegében – tehát a jogalkotói oldalon – keresendők az elsődleges okok.

A jogalkotói, jogértelmezői és megtagadói oldal mellett azonban szólni kell arról a társadalmi közegről is (és ez lenne a problémafelvetésünk szempontjából a harmadik oldal), amelyben ezek a folyamatok lejátszódnak. Abban a politikai, társadalmi térben, abban a közép-kelet-európai régióban, amelyben a katonaiszolgálat-megtagadás (azaz egyfajta erőszakmentes attitűd) felmerül, témánk szempontjából számos releváns jelenséget kell figyelembe venni. A társadalmi átalakulás és átalakítás, a jogállamiság megteremtése, a gazdagsági gondokon való túljutás szándéka annyi problémát, feladatot vet fel, hogy ezek között eltörpül, elvész a katonaiszolgálat-megtagadás problematikája.

A katonaiszolgálat-megtagadás gondolatát korábban támogató, életben tartó civil társadalmi kezdeményezéseket „felfalták" a pártok, a pártoskodás szférája alatt nincsenek, illetőleg erőtlenül léteznek csak társadalmi szervezetek. Az ország kormányzásába beleszóló pártok, a hatalmon lévők vagy az afelé törekvők – a dolgok és a politikacsinálás évszázados természetéből adódóan – már másként gondolkodnak a katonai szolgálatról, mint tették protopárt- vagy választásipárt-korukban.

A tömegkommunikáció – és itt teljesen mindegy, hogy milyen pártállású vagy beállítottságú médiáról van szó – egységesen hanyagolja és hanyagolni kénytelen a politikai elit által témává nem tett kérdéseket, illetve nem tudja a felszínre hozni a társadalom mélyrétegeiből azt, ami nincs meg benne. Tudomásul kell venni, hogy Kelet-Európában nincs békemozgalom, nincs feminista mozgalom és – meg merem kockáztatni – nincs ökológiai mozgalom sem. Kelet-Európa országai nem tartanak még (vagy már) ott, hogy alternatív mozgalmai legyenek, hogy a polgári engedetlenség jelenségeinek értő és értékelő háttere legyen. Kelet-Európa népei pillanatnyilag az életben maradással és nem a polgárosodással vannak elfoglalva; a lelkekben nem történt rendszerváltás, és nem történt meg az átmenet az alattvalói létből az állampolgári létbe. Kelet-Európa számára az Öböl-háborúban való részvétel „csupán" a Nyugat-Európához (Európához), a legújabb szövetséges hatalmakhoz való csatlakozást jelentette, nem pedig az olajért, a térség egyeduralmáért folytatott, tízezrek életét precízen kioltó háborúban való részvételt.

A mindezeken talán túlmutató igen fontos kérdésről azonban – még mindig a harmadik, a társadalmi háttér oldalánál maradva – itt nem beszéltünk. Nem tértünk ki térségünk ébredő nacionalizmusaira, a nemzetállami létet kivívó vagy azt megtartani szándékozó törekvésekre, a nyílt vagy burkolt határmódosítási szándékokra, az új nemzeti identitást kapó hadseregekre, a régióink országaira jellemzővé vált mini fegyverkezési versenyre, a „ki tudja a leggyorsabban a legkevesebb pénzből a legjobb fegyvert beszerezni" mottójú, az éhező országokat megszégyenítő programokra, a felszabadult és elszabadult érzésekre, *az erőszak, a harc, a katonai erények gerjesztett kultuszára.*

A magyar demokrácia két évét szemlélve nekem úgy tűnik, hogy a magyar parlament, a magyar honvédelmi tárca, a magyar egyházi intézményrendszer ugyanúgy képtelen belátni, mint történelmi elődei vagy mint a környező országok hasonló intézményei, hogy fegyverekkel, korszerűsített harci repülőkkel, a nemzeti érzések militarizálásával és az állam erőszakszervezeteinek megkeresztelésével és megáldásával nem lehet tartósan sem a belső, sem pedig a külső békét megteremteni.

*Hadtudomány, 1993. 2. szám 92–96. oldal*

# Hadkötelezettség és szabadságjogok

Az 1793. június 24-ei második forradalmi francia alkotmány mondta ki a világon elsőként az általános hadkötelezettséget. Az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Magyarországon 1868-ban, Oroszországban 1874-ben vezették be az általános hadkötelezettséget. Franciaország esetében alig több mint kétszáz, Oroszország esetében mintegy százhúsz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy 1996-ban mindkét ország bejelentse az általános hadkötelezettség megszüntetését. A „feltaláló" és az egyik legsikeresebb „alkalmazó" ország között elterülő kompországban, Magyarországon mikor kerül sor hasonló bejelentésre, vagy legalább mikor teszi lehetővé az alkotmány a kérdés alacsonyabb szinten történő szabályozását?

A nyugati alkotmányokban az államhatalom korlátozása érdekében és az államhatalom gyakorlásához viszonyítva fogalmazták meg az állampolgári szabadságjogokat, a gazdasági, a szociális és kulturális jogokat, az állami tevékenységben való részvételt és az állampolgárok egyenjogúságát biztosító jogokat. Ez utóbbit egészíti ki az állampolgárok kötelezettségeiről szóló rész. A szocialista alkotmányfelfogás szerint az alkotmány – és a jog – nem elsősorban a hatalom gátja, hanem a hatalomgyakorlás kényszerítő eszköze. Ebből eredően az állampolgári kötelezettség is az. A jog nemcsak normaszöveg, mindenkire nézve kötelezően előírt szabály, de politikai tartalmakat is hordozó, erkölcsi jellegű kötelezettséget is tartalmazó jogi norma. A jognak és a kötelességnek az összekapcsolása, egysége (az 1918-as oroszországi föderációs alkotmány óta) a szocialista alkotmányozás Marxnak tulajdonított, dogmává lett tétele.

A szocialista alkotmányok állampolgári jogok és kötelezettségek cím alatt, általában az alkotmány második fejezetében, együtt tárgyalták a két össze nem tartozó fogalmat. Ez a megközelítés abból a jogi felfogásból eredt, hogy a jogok és kötelességek egymással szembeállíthatók, egymást kiegészítők és egymástól függő jogi intézmények, holott az összefüggés nem ilyen természetű. Az állampolgári jogok valójában olyan emberi jogok, amelyek biztosítása az állam feladata, de alanya elsődlegesen a társadalomban élő ember, és csak másodlagosan az állampolgár. Megfordítva: az emberi jogok az embert nem állampolgári kötelességeinek teljesítése miatt illetik meg, hanem emberi mivolta miatt. Nem függvénye egymásnak tehát az állampolgári jog és kötelesség, viszont a polgárnak a közösség, a társadalom iránt vannak/lehetnek kötelességei.

A közösség iránti kötelezettségek között a törvények (szokásjog) betartása mindig szerepelt, de már az adófizetés kötelessége nem, és sokkal kevésbé a mindenkire kötelezően előírt honvédelmi szolgálat. Sem a múltban, sem pedig a jelenben ez nem járt és jár szükségszerűen együtt az államisággal, az említettel ellentétben nem „örök" állampolgári kötelezettség. A számos szocialista és nem szocialista alkotmányban ma is szereplő kiemelés – miszerint a honvédelmi kötelezettség a „legnemesebb" és „legszentebb" kötelezettség (Vietnami Demokratikus Köztársaság), a „legnagyobb kötelesség és legnagyobb becsület" (Koreai Népi Demokratikus Köztársaság), „szent" kötelesség (Olaszország) – jól érzékelhetően ideologisztikus, állami-politikai megközelítés, és alapvetően jogon kívüli elemekből táplálkozik. Ez részben a katonai szolgálat misztifikációjának és a katonai szolgálat erkölcsi tartalommal való felruházásának eredménye. A szocialista társadalmakban ez az uralkodó politikai ideológia minden áron való megvédésének szándékából és a társadalom átalakításának vágyából eredt, más esetben a nemzeti öntudat, a dicső múlt nosztalgikus megközelítése áll a megfogalmazás mögött.

A liberális társadalomfilozófiai megközelítés szerint az állampolgári alapkötelezettséget nem lehet az individuum érdekei elé helyezni. Nem lenne szabad az individuum számára kényszerkötelezettséggé tenni a honvédelmi kötelezettséget. Nem az állam, hanem az emberek iránti kötelesség a fontos, az állampolgári jogok és kötelességek egysége a jogok államcentrikus, elavult felfogását tükrözi. Szemléletváltozásra lenne tehát szükség, az állam társadalmi beavatkozási tilalmát abszolúttá kellene tenni, valamint annak elfelejtését kellene megkísérelni, hogy a társadalom egészét és benne az embert át kell alakítani.

A társadalomban élő embernek tehát vannak kötelességei a közösség iránt, de ennek tartalma nehezen fogalmazható meg. Könnyebb megfogalmazni az állam által előírt állampolgári kötelességeket, amelyek az állampolgári viszonyból eredeztethetők. Ilyen kötelességek minden, adott közegben élő embertől elvárhatók, de azok tartalmát a mindenkori állam határozza meg. Tehát míg a kötelezettség állandó, annak tartalma időben, térben, közfelfogástól, társadalmi berendezkedéstől és főleg politikai akarattól vezérelten változó. A világ alkotmányai megoszlanak a tekintetben, hogy alkotmányozási kérdésnek tekintik-e vagy sem a honvédelmi kötelezettséget. Annak ellenére, hogy számos nyugati alkotmányban

is szerepel a honvédelmi kötelezettség szabályozása, semmiképpen sem mondható, hogy az alapkötelezettségek között mindenképpen említést érdemel.

A hadkötelezettség léte alkotmányos feszültségek hordozója. A feszültség alkotmányjogi szempontból csak akkor oldható fel, ha az alkotmány kimondja, hogy a haza védelme olyan alkotmányos érték, amely miatt egy másik alapjog korlátozást szenvedhet, illetve az állam hozzányúlhat az alapjogokhoz, amennyiben a haza szolgálatának célja más módon nem érhető el. A haza védelme érdekében tehát bekövetkezhet és be is következik az alapjogsérelem. A besorozott katona részére az állam előírja, hogy az eskü letételével az élet feláldozásának kockázatát is vállalja, illetőleg a jog adott esetben eltűri, sőt elvárja, hogy a katona a támadó életét kioltsa (az élethez és az emberi méltósághoz való jog sérelme).

A bejegyzett egyházak közül néhány hitvallásával, és a bejegyzéstől, valamint egyházi hovatartozástól függetlenül sokak lelkiismeretével nem fér össze a katonai szolgálat, illetőleg sokaknak a vallási előírásaival (például szombatisták, Jehova tanúi, nazarénusok, adventisták) és életmódjával (például szombatisták, ortodox zsidók, Krisna-hívők, vegetáriánusok) nem fér össze a katonai, többeknek pedig még a polgári szolgálat teljesítése sem (lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog). A katonai szolgálat mindezeken túl súlyosan korlátozza még a személyes szabadsághoz való jogot, a szabad mozgásnak és a tartózkodási hely szabad megválasztásának a jogát, továbbá a gondolat- és – az állam- és szolgálati titkok körét kivéve – a véleménynyilvánítás szabadságához való alapjogokat is. Mindezeken kívül a jogegyenlőséget, az egyenjogúságot és a törvény előtti egyenlőséget is sérti a hadkötelezettség szabályozása és annak gyakorlata. Ezáltal a hadkötelezettség az ember és ember közötti bármiféle diszkrimináció tilalmának alapvető szabályába ütközik.

*Magyar Hírlap, 1996. június 27.*

# A hadkötelezettség ára

A világ haderővel rendelkező országai közül mintegy ötven rendelkezik önkéntes haderővel, köztük az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Japán, Kanada, Malajzia, Mexikó. Európában eddig egyedül csak Nagy-Britannia és Írország volt a hivatásos hadsereg híve, mígnem 1994-ben Belgiumban is eltörölték az általános hadkötelezettséget, illetve Hollandiában az idén tértek át a hivatásoshadsereg-szervezési modellre; de Spanyolországot, Olaszországot, sőt a semleges Ausztriát is foglalkoztatja az áttérés gondolata. Az önkéntesekből álló hadseregre való áttérés egyik legnagyobb akadályának az áttérés költségeit szokták megnevezni. Alapvető kérdés tehát annak vizsgálata, hogy az ország fegyveres védelmét melyik hadsereg-szervezési modell szolgálja hatékonyabban?

## Gazdasági kérdések

Mindenki egyetért abban, hogy a politika által meghatározott biztonsági-katonai célt minimális gazdasági ráfordítással kell elérni. Az is nyilvánvaló, hogy első megközelítésre a hivatásos hadsereg közvetlen költsége tűnik magasabbnak, hiszen a sorkatonák és a szerződéses (önkéntes) katonák illetménye közötti arány a nyugati országokban is 1:5–9-hez. De az is nyilvánvaló, hogy a pénzügyi számítások végeredményét alapvetően az befolyásolja, hogy milyen tételeket veszünk figyelembe. A nyugati szakirodalom a katonai költségek kiszámításánál a miniszteriális és programköltségvetésen kívül figyelembe veszi a privát és kiegészítő állami szektor katonai jellegű kiadásait is.

A privát és a kiegészítő állami szektor ugyanazon jelenség két oldala. Idetartozik a bevonulók és a tartalékosok keresetkiesése és az utóbbiak „kártalanítása", a gazdaságból, termelésből, munkavégzésből való kimaradás miatt okozott kár és az elmaradt haszonból (állam esetében többek között az adókiesésből), valamint a szabadidőben végzett munka elmaradásából keletkező – állami és magán – veszteségek. E szektor volumene nem elhanyagolható, hiszen Svájcban mindez 30–40 százalékkal részesedik a védelem kiadásaiból, azaz ha ezeket is hozzászámolnák a sorozáson alapuló svájci hadsereg kiadásaihoz, akkor az egyharmaddal nagyobb lenne.

A magyar bevonulóknak a legnagyobb gondot a „jelentős jövedelemkiesés" (23,5 százalék) és a bevonulás nyomán fellépő családi megélhetési nehézségek (16 százalék) jelentik, azaz a sorkatonák mintegy 40 százaléka komoly egzisztenciális problémák forrásaként éli meg a katonaságot (1993-as adatok) [1].

A vázolt állapotokon az sem változtat lényegesen, hogy Magyarországon a bevonulók mintegy 45 százaléka (1993) munkanélküli, tehát az ő munkakiesésük okozta veszteségekkel nem kell számolni. A hadsereg – azáltal hogy nem tud tartós munkahelyet biztosítani nekik kapun belül, azáltal hogy nem tud a civil életben használható tudást adni a bevonulóknak – a munkanélküliség helyzetén semmit nem tud segíteni. Még akkor is igaz ez, ha a hadsereget nem az ifjúsági munkanélküliség kezelésére hívták életre, és a probléma kezelésére egyébként is alkalmatlan, mivel csak elodázza a munkahelytalálást. Az is ismert, hogy a bevonuló munkanélküliek jelentős része valamilyen munkát azért végzett, tehát elmaradt hasznuk nekik is van, továbbá hogy mivel a hadsereg által a bevonulóknak juttatott illetmény összege a rendfokozattal nem rendelkező honvéd esetében mintegy 3200 forint, az egyre mostohább ellátásból eredő „hiánypótlások" költségeit (elsősorban élelem és ruha, továbbá utazás) a szülők állják (a bevonulók 90 százaléka a szüleivel él együtt [1991]). A sorkatona teljes ellátása tehát olyan pénzekbe kerül, amelynek csak egy részét viseli az állam, a nem nevesített további költségeket mint „honvédelmi költség-hozzájárulás", mint sehol explicit módon meg nem jelenő adó a besorozott családja viseli.

A hadsereg haszon–költség számításainál legalább ilyen fontos tétel a munkaerő ára és az ember-gép kapcsolat mutatója. A sorozott hadsereg – látszatra – azért olcsóbb, mert a sorkatona munkaereje olcsó. A hadkötelezettség alapján teljesített szolgálat valódi költségei a költségvetésben nem, csak összt társadalmi szinten jelentkeznek. Mivel a kiskatona és a tartalékos elvégzi a haza fegyveres védelmével össze nem függő, csak a hadsereg struktúrájához kötődő, de nem közvetlenül katonai feladatokat is, a hadseregnek ezeket a szolgáltatásokat a munkaerőpiacon nem kell megvásárolnia, hanem a munkaerő valódi értéke alatt kapja meg őket. A bevonulók békeidőben a haza fegyveres védelme helyett takarítanak, főznek és mosnak, állampolgári kötelezettség gyanánt szakácsok, sofőrök és pincérek a katonai szolgálatuk ideje alatt. Ez nemcsak hogy nem felel meg a katona definíciójának (katona az, aki fegy-

verrel védi hazáját), de robot, természetbeni adózás, segédmunka, munkaszolgálat, sokak szerint újkori rabszolgaság. Ráadásul mivel olcsó a munkaerő, és nem kell piaci értékén fizetni érte, ez a munkaerővel való gazdálkodást is meghatározza, és rendszerint a munkaerő elpocsékolásához vezet. Az olcsó munkaerő nem ösztönzi a hadsereget a munkaerő racionálisabb felhasználására, ezáltal a hatékonyabb munkavégzésre, így a hadsereg többe kerül, mint amennyit biztonsági feladatai megkívánnának. A minden munkát elvégző katona nem emeli, hanem rontja a katona és a hadsereg tekintélyét. Egy megint másik megközelítésben a katona munkavégzése feketemunkaként is felfogható, hiszen a hadsereg munkahelyeket teremt, anélkül hogy megfizetné a munkavégzést, és ahelyett hogy civil állampolgárok alkalmazásával valódi munkahelyként funkcionálna.

Az általános hadkötelezettség megtartása mellett nem fog nőni a szerződéses állomány – hazánkban is évek óta tervbe vett – aránya. A hadsereg vonzereje akkor fog nőni, ha nemcsak megfizetik a katonát, vagyis nem egyszerűen csak pénzt adnak neki, hanem munkaerejét értékén tudják megvenni, amikor a fegyveres erők versenyképessé válásával a hadsereg presztízse növekszik, amikor a hadseregben vagy a hadsereg által szerzett ismereteit utóbb a polgári életben is el tudja adni.

Egy piacgazdaságban nem lehet hivatástudattal, hazafias kötelességgel, kényszerrel pótolni a szakértelmet, a profizmust. Piacgazdaság keretei között a hadsereget nem lehet félig piacosítani, a haditechnikát piaci áron venni, a munkaerőt pedig messze áron alul véve pazarolni.

Alapvető gazdasági és hatékonysági kérdés a kiképzés költsége. A haditechnika egyre bonyolultabb és értékesebb, és ezzel arányosan a használata egyre magasabb szakértelmet és hosszabb kiképzést igényel. A tizenkét hónapos szolgálati időt figyelembe véve az önkéntesek esetében az alap- és szakkiképzésre fordított idő a katonaidő 8–31 százalékát, a sorkötelesek esetében 33–50 százalékát teszi ki. Nem elég, hogy a hadsereg kénytelen ennyi időt fordítani a kiképzésre, de a már valamilyen szakképzettséggel rendelkezőknek mindössze 27 százalékát képes szakmája szerint foglalkoztatni (1993) [2], ami jelzi a civil és katonai ismeretek nehezen konvertálhatóságát, másrészt pedig a hadsereg irracionális, bürokratikus működését.

Az önkéntes kiképzésének előnye nemcsak annak egyszeriségében és alacsonyabb ráfordítási mutatójában van, abban, hogy a hadseregmunkahelyén dolgozó katona a fegyverét is magáénak érezve annak állagát is lényegesen jobban védi, de abban is, hogy magára a katonai feladatra, a szakfeladat elvégzésére sokkal több idő jut. A mai és főleg a kilenc hónapos szolgálati idő bevezetése idején kialakul az a helyzet, hogy arányait tekintve a rövid szolgálati idő nagy része a hosszú kiképzéssel múlik el, és a legénység egyik része tanul, a másik meg oktat, de hazát senkinek sincs ideje védeni. Az optimális ember-gép kapcsolat azért sem alakulhat ki, mivel egyik oldalon az olcsó munkaerő és a méregdrága gépek állnak szembe, ami az egyre rövidülő szolgálati idő és az egyre hosszabb kiképzés miatt hatványozottan jelentkezik.

A fenti gazdasági fejtegetések ma már nemcsak elméleti meggondolás tárgyát képezik, hanem kifejezetten ezen szempontok miatt tért át Belgium és tér át Franciaország, továbbá Hollandia a hivatásoshadsereg-szervezési modellre. A francia elnök az általános hadkötelezettség eltörlésekor egyenesen azt hangsúlyozta, hogy egy „hatékonyabb, korszerűbb és kevésbé drága” [3] hadsereg felállítása miatt kerül sor erre a lépésre, egyben bejelentve a katonai kiadások jelenlegi szint alatti befagyasztását. Belgiumban a honvédelmi miniszterről elkeresztelt „Decroix-terv” alapján végrehajtott hadseregreform egyik pontja az általános hadkötelezettség eltörlése volt, miközben a védelmi kiadásokat 1992 és 1997 között befagyasztották.

### A katonai szolgálat mítosza

A katonai szolgálat a premodern társadalmakban a férfivá válás szimbolikus közege, és a férfi egyfajta beavatási időszakának minősül. Az iparosodott és urbanizált, liberalizált társadalmakban a katonai szolgálatnak ez a megközelítése nem tartható. A civil és a katonai szféra közötti fegyelmi „olló” egyre tágabb, a besorozottakat egyre kevésbé lehet a katonaélet gyakran irracionális és mindig hierarchizált közegébe integrálni. Magyarországon a besorozottaknak csak 18 százaléka teljesíti szívesen, 21 százaléka pedig kényszerből állampolgári kötelezettségét, míg a két szélső érték közötti 61 százalék „elvégzem, de nem túlságosan érdekel” alapon teljesíti (1989) [4]. A lakosságnak mintegy a fele ellene van a hadkötelezettségnek, de minden bizonnyal a hadra fogható lakosság kisebbik hányada válaszolna

arra a kérdésre igennel, hogy személy szerint ő „szívesen vonulna-e be katonának”. Az európai sorozott hadseregek mindegyike legitimációs válsággal küzd, aminek az ellenszerét ebben a keretben még nem sikerült megtalálni.

A katona leterheltsége fokozatosan nő, és ez is hozzájárul ahhoz, hogy ezzel arányosan a szabadideje fokozatosan csökken. Ezáltal a regenerációra fordítható idő kevés, ami növeli a feszültséget, és fegyelemsértéseket indukál.

Mivel az antiszociális bevonulók aránya és a devianciára hajló sorkatonák száma nő, a hadsereg kénytelen energiáinak nagy részét a bevonulók „lelki karbantartására” (humánszolgálat, tábori lelki szolgálat stb.) fordítani, nevelési funkciók betöltésére kényszerül, ahelyett hogy végezné a csak őáltala elvégezhető feladatát.

Azt is tudomásul kell venni, hogy a hadsereg mára már semmiképpen sem a nemzet szimbóluma, és a honvédelmi kötelezettség vagy a hadkötelezettség nem oldja meg az állampolgári érzés válságát.

**A sorozott hadsereg előnyei**

A hivatásosokból és önkéntesekből álló hadsereg előnyei:

– Megszűnik az emberi szabadságjogok és az állampolgári kötelezettség közötti összeférhetetlenség, a szabadságjogok kényszerű korlátozása – az emberi jogok szabadabban tudnak érvényesülni.

– Megszűnik a szolgálat kényszerítő-kötelező jellege, ami már önmagában is jelentős mértékben garantálja a haderőreform sikerét és önmagában véve is egy haderőreform.

– Alapvetően megváltozik az állam és a katona közötti jogviszony: az állam által egyoldalúan létesített jogviszonyból, a szerződő felek igényeit egyaránt figyelembe vevő kétoldalú jogviszony lesz, ami jobban megfelel az alkotmányos demokrácia alapértékeinek.

– Biztosítja az állampolgárok jobb közérzetét, segíti az állampolgári öntudat kialakulását, felszabadítja azt egy mintegy száz éve tartó szolgaság alól.

– Pusztán az általános hadkötelezettség megszüntetése hosszú távon önmagában véve pacifikálja az egész társadalmat, hiszen nemzedékek életéből marad ki a katonai szocializáció.

– Az önként bevonulók katonai elkötelezettségi foka nagyobb, mint a besorozott katonáké, tehát a katonai szolgálat mibenléte is megváltozik. Ebből eredően a balesetek, az öngyilkosságok, a katonai bíróságokat foglalkoztató szolgálatifegyelem-sértések száma lényegesen csökken.

– Az önként bevonulók a hosszabb kiképzés és tapasztalat, továbbá az erős motiváció miatt alkalmasabbak a modern haditechnika alkalmazására és a technikailag nehezebb feladatok szakszerűbb elvégzésére, ezáltal az ország hatékonyabb védelmét teszik lehetővé, valamint fegyveres konfliktus esetén ezáltal is kisebb az emberáldozat kockázata.

– A hivatásos katonák alkalmazása elsősorban épp azokon a területeken lenne indokolt, amelyek a vonatkozó országgyűlési határozatok szerint fejlesztendők (a gyors reagálású szárazföldi erőknél és a légvédelem különböző területein), és amelyek békeidőben is folyamatos készültségi szolgálatot látnak el.

– A katonai szolgálat csak az önkéntesség bevezetésével, a megfelelő anyagi és természetbeni juttatások rendszerének kidolgozása árán tehető vonzóvá, egyébként nem.

– A szakvélemények többsége drágábbnak mondja az önkéntesekből álló hadsereg fenntartását, valójában ennek a fordítottja igaz. Az önkéntes hadsereg esetében a költségek átcsoportosításra kerülnek. (Jelentősen csökken a hadsereg létszáma, és emiatt, továbbá a hivatásosok egyszeri kiképzése miatt a kiképzési költség; az egyre drágább haditechnika a kíméletesebb és szakszerűbb bánásmód miatt tovább működőképes; az úgynevezett katonai szolgálatra való felkészítés [összeírás, sorozás, előkészítő tanfolyamok, kötelező gyógykezelés] elmaradása, a katonai fegyelmező apparátus csökkentése és koncentrált célfeladat meghatározása mind alacsonyabb költségigényt jelent, továbbá az önkéntesekből álló hadsereg esetében a privát és kiegészítő állami szektor költségei nem jelentkeznek.)

– A hadsereg megszabadul a nem kifejezetten katonai elvárásoktól (nevelés, szocializáció, a hazaszeretet „gerjesztése”, a „férfivá érlelés” funkciója, szakképzési teher stb. [szekunder funkció]) és feladatoktól (a mezőgazdaság segítése, árvízvédelem és katasztrófahelyzetben való helytállás), és kizárólag egyedüli feladatának, a haza fegyveres védelmének szentelheti energiáit (primer feladat).

– A hadsereg megszűnik a társadalom „mumusaként” funkcionálni, hiszen behívóparancsaitól és kiképzéseitől stb. az állampolgárnak többé nem kell tartania. A hadsereg sokkal kisebb erőfeszítéssel az lehet, amire létrehozták, és visszanyerheti korábbi presztízsét.

– A hadseregnek nem kell foglalkoznia többet a katonai szolgálatukat – különböző okokból – nem vállalókkal, és nincs szükség tovább az alternatív szolgálati formákra (fegyvertelen katonai és polgári szolgálat). A polgári szolgálat összes jogi, gyakorlati dilemmája, továbbá az államot, foglalkoztatót és állampolgárt terhelő költsége megszűnne.

– Az önkéntes katonák külföldön is bevethetők, illetve külföldre (Öböl-háború, IFOR-Okucani, különböző ENSZ-megbízatások) eddig csak önkénteseket küldtünk és küldhettünk. A leendő NATO-tag Magyarország a NATO-kötelékben érdemben elsősorban a hivatásos katonákat fogja tudni „használni”,

– Amennyiben Magyarországnak nincsenek háborús szándékai (ezt az Országgyűlés határozati formában ki is fejezte), és várakozásainak megfelelően a NATO tagja lesz, akkor értelmét veszíti az az általános hadkötelezettség fenntartását célzó – egyébként magalapozott – nézet, miszerint háborús helyzetben nagyszámú kiképzett tartalékosra is szükség van. A NATO-tagság – többek között – éppen azt jelenti, hogy az országot nem meri senki megtámadni, illetve ha mégis, akkor a szövetségesek katonai szövetségesük segítségére sietnek.

– Háborús helyzet esetén a hadiszervezet feltöltése is megoldható volna önkéntesekből, a leszerelt hivatásos katonák amerikai vagy japán „mintájú”, mozgósítható, békeidőben is folyamatos kiképzésben részesülő egységeinek mozgósítása árán.

– Az úgynevezett civil kontroll nem szenvedne hátrányt, hiszen az alkotmányos demokráciában nem a parancsnokainak besorozottak és kiszolgáltatottak, hanem az Országgyűlés, a vezérkartól elválasztott Honvédelmi Minisztérium és a társadalom más szervei biztosítanák a civil kontrollt. Az állampolgárok civil kontrollja pedig úgy is megvalósul, hogy a civil és katonai élet közötti átjárhatóság (munkahely, foglalkozás, szakma) megvalósul, és feloldódik a hadsereg zártsága.

– Hivatásosakból és önkéntesekből álló hadsereg esetében a tisztek és a legénység közötti azonos jogállás nemcsak a hadsereg belső demokratizálódásához vezetne, de harci cselekmények esetében elősegítené a hatékonyabb feladatmegoldást.

– A hadseregnek megszűnt az ideológiai funkciója, többé nem ilyen vagy olyan ideológiának, politikai, vallási vagy más beállítódásnak keretet adó színtér, és nem lehet immár a demokratikus társadalomfejlődési modell letéteményese sem.

– Az önkéntesség elvére történő áttéréssel növekedne biztonságunk, mert ez nemcsak hatékonyabb országvédelmet biztosítana, nemcsak növekedne a magyar hadsereg hazai és külföldi presztízse, de egyben bizalomerősítő – azaz biztonságnövelő – lépésként is értékelhető. A térség pacifikálásához is jelentősen hozzájárulna.

– A tömeghadseregek kora végérvényesen lejárt, a hadtudomány ma a hatékony védelem lehetőségét a kisebb, de jobban felkészített, modern technikával ellátott hadseregben látja. Tömeghadsereglététől teljesen függetlenül is világszerte csökkentik a hadseregek létszámát. (Az összlakosság 1,5 és 1,0 százaléka helyett ma a 0,5 százalék a kívánatos katonalétszám, ami Magyarország esetében ötvenezer fős hadsereglétszámot jelent.)

– Magyarországnak sem kimondva, sem pedig kimondatlanul nincsen ellenségképe; háború veszélye sem közvetlenül, sem közvetve belátható időn belül nem fenyeget,

– Semmilyen veszély nem igazolja a hadkötelezettséget; ennek fenntartása sem a terrorizmustól, sem az etnikai feszültségektől, sem atomfegyverektől, sem pedig a migrációtól – jellegénél fogva – nem képes megvédeni az országot.

– Politikai akadálya nincs az általános hadkötelezettség eltörlésének, hiszen a hét parlamenti párt közül a kisgazdák kivételével valamennyi párt kinyilvánította elvi egyetértését.

– Az ország lakossága, a közvetlenül érintettek örömmel fogadnák a hadkötelezettség eltörlését, annál is inkább, mivel aki továbbra is katonának akarna állni, az előtt változatlanul ott lenne a lehetőség (hivatásos, önkéntes katonai szolgálat formájában).

**Hivatkozások**


[1] Dr. Eszényi József – Komor Levente: *Sor-sors. Sorkatonák a Magyar Honvédségben. Honvéd Tudósok 4.* A Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központja, 1994. (Ezen bekezdés adatai e kiadványból valók, és 1989-ből származnak.)

[2] Dr. Csabai Károly – Dr. Móricz Lajos: *Az önkéntes haderő létrehozásának lehetőségei Magyarországon.* Kézirat. Budapest, 1994. (E bekezdés mindkét adata innen való.)

[3] Vida László: Változó francia katonai doktrína. *HVG*, 1996. március 2.

[4] Dr. Eszényi József – Komor Levente: I. m.



*Új Honvédségi Szemle, 1996. 9. szám 27–33. oldal*

# Szolgák egyenruhában

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló törvény heves vitát váltott ki a parlamentben, ám ezt követően a T. Ház szép csendben megszavazta a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló törvényt is. Ez utóbbiról – nagyrészt a kisgazdáknak köszönhetően – annyit tudhatott meg a közvélemény, hogy az a civil ruha viselésének „hazaáruló" engedélyezésével fellazíthatja a katonai fegyelmet. Vagyis a „törvény szellemével" van baj – mondta szavazatuk indoklásakor a pártok közül egyedül szólásra emelkedett kisgazda szóvivő. Ez így is van, csak éppen fordítva: a törvény nem a liberális, hanem a konzervatív szellemisége miatt okoz gondot.

Miközben a hivatásos katonákkal foglalkozó törvény legnagyobb visszhangot kiváltó része az illetménytábla, vagyis hogy kinek mekkora bér – és főleg mikortól – fizethető, addig a sorkatonák vonatkozásában a másik törvény továbbra is fenntartja a rabszolgastátust. A kiskatona ugyanis nemcsak védeni köteles hazáját, de bármikor kötelezhető a haza fegyveres védelmével szorosan össze nem függő munkák elvégzésére időn túl is. A fizetett hivatásosoknak alárendelt honvédek tizenkét hónapig tartó fegyveres és fegyvertelen munkájukért várhatóan havi 3200 forintot fognak kapni, és a hozzátartozók szociális ellátása sem rendeződött megnyugtatóan.

Az otthon hagyott hozzátartozók érdemi szociális kompenzáció hiányában nemhogy nélkülözni kényszerülnek a bevonuló munkaerejét, de a haza szolgálatára rendeltek még komoly kiadást is jelentenek a számukra. A szülők, feleségek és gyermekek természetesen ebbe is belenyugodnak, „csak egészségesen viszontlássák szeretteiket". Az aggodalomnak nemcsak azért van alapja, mert a hadseregben békeidőben is sérülnek és halnak meg kiskatonák, hanem mert az új törvény elő is írja, hogy a besorozott katona „a parancsot az önfeláldozásig terjedő bátorsággal", illetve akkor is köteles végrehajtani, ha az „életét vagy testi épségét közvetlenül vagy súlyosan veszélyezteti". Mennyire más e mindenképpen felmagasztosító és utóbb hősi jelzőt kiérdemlő kötelesség teljesítésének megközelítése a számunkra oly fontossá vált nyugati világban, ahol a hivatásos elöljáró köteles élete kockáztatása árán is megvédeni a sorállományú beosztottját.

De antiliberális a hadköteles katona szabadságjogainak jelentős, a katonai szolgálattal szükségszerűen összefüggő mértéket lényegesen meghaladó törvényi korlátozása is. A törvény egyszerűen megtiltja azt, hogy a hadköteles katona bírálhassa a szolgálati parancsot, utasítást, intézkedést, hogy „azokról jog- és érdekérvényesítő tevékenységi körén kívül elmarasztaló véleményt" nyilvánítson, hogy a „szolgálati rendet és a fegyelmet sértő nyilatkozatot" tegyen, valamint hogy „a sajtónyilvánosság igénybevételével hivatalos ügyben magánvéleményt" mondhasson. Többek szerint a sorállomány által biztosított civil kontroll ezáltal teljesen kiiktatódott, hiszen a katona – az állam- és szolgálati titokkörön kívül is – teljes némaságra van kárhoztatva. A helyzetet súlyosbítja, hogy míg a hadköteles katonák érdekképviselete teljesen megoldatlan, addig a fegyelmi felelősség kérdése minden részletre kiterjedően kidolgozott. A törvény a fenyítések között nevesíti a hadköteles katonával szemben alkalmazható, „21 napig terjedő, fogdában letöltendő fogság" intézményét, amelynek kiszabására a parancsnok jogosult. A jogi végzettséggel nem rendelkező, az ügyben adott esetben érintett és ezért elfogultsággal vádolható parancsnok bírói „jóváhagyás" nélkül, egyszemélyi döntésével milyen alapon foszt meg valakit napokra, hetekre szabadságától, amely intézkedés ellen az érintett gyakorlatilag nem is tud védekezni, még ha formálisan lenne is lehetősége erre, csak éppen honnan vegyen egy jogi képviselőt?

Az elfogadott törvényben egy számunkra valahonnan már ismerős, kifejezetten nem NATO-kompatíbilis tömeghadsereg-modell körvonalazódik, ahol a sorállomány az élete feláldozása árán is védi nemcsak a hazáját, hanem a parancsnokait, azok szinte korlátlan hatalmát és a totális intézmény zártságát is, miközben parancsnokaival együtt képtelen lesz önállóan megbirkózni a háborús körülmények hozta váratlan helyzetekkel. Pedig valószínűleg nemcsak a hadkötelesek érdekeinek, de az ország hatékonyabb védelmének is az felelne meg, ha a hazát a hivatásos, megfizetett, veszélyhelyzetben cselekedni képes, érdekeiket és véleményüket fogságfenyítés veszélye nélkül is képviselni tudó egyenruhás polgárok védenék.

*HVG, 1996. június 8.*

# A róka fogta csuka

## (A politikai fogoly neve: általános hadkötelezettség)

Még sohasem voltunk egyszerre ilyen közel és ilyen távol az általános hadkötelezettség megszüntetésétől. Még nem voltunk ilyen közel hozzá, mivel a hazai és külföldi biztonság- és katonapolitikai változások, a különböző tudományterületek adatai és prognózisai, az emberi jogok térnyerése elég egységesen azt kívánná meg, hogy a következő években megszűnjön Magyarországon az általános hadkötelezettség. Viszont nem felejthető el az sem, hogy mindehhez bizonyos megkerülhetetlen tények tudomásulvételére, valamint szemléletbeli változásra és politikai akaratra lenne szükség. Utóbbiak miatt az általános hadkötelezettség eltörlésének ügye még sohasem állt ilyen rosszul, mint most Magyarországon.

De elemezzük részletesebben ezt a paradoxont.

A Varsói Szerződés és a Szovjetunió megszűnését követően, valamint a hagyományos fegyveres erők csökkentéséről szóló CFE-szerződés megkötésével alapvetően megváltozott Európa, Közép-Kelet-Európa és benne Magyarország biztonság- és katonapolitikai helyzete. 1991 óta egymást nem fenyegeti többé a két katonai tömb, a fegyverkezési verseny egy alacsonyabb spirálon folytatódik tovább, a térség országai szabaddá és többségében demokratikussá váltak, ami egy racionálisabb és a gazdasági következményeket jobban figyelembe vevő országvédelem kialakításában is testet öltött. Megteremtődött annak a lehetősége, hogy – Jugoszláviát leszámítva – tartósan egy békés övezetben éljünk, és ezzel együtt megszűnt annak a szükségessége, hogy békeidőben a teljes férfilakosság katonai szolgálatot teljesítsen.

A nyugat-európai országok többsége eljutott az általános hadkötelezettség megszüntetésének a fontolóra vételéig. Közülük többen, így Belgium, Hollandia, Luxemburg – a katonai költségek növelése nélkül – már át is állt, míg Franciaország 1998 és 2002 között áll át a hivatásoshadsereg-szervezési modellre. Olaszországban ezekben a hetekben született meg az évek óta tervezett döntés az átállásról. Dániában általános hadkötelezettség van ugyan érvényben, de gyakorlatilag kizárólag azok lesznek sorkatonák a „túlkínálat” miatt, akik ezt önként vállalják. Portugáliában és Spanyolországban évek óta tervezik a modellváltást. Ma már azt kell megállapítani, hogy miután az Egyesült Államok, Kanada, Nagy-Britannia már korábban eltörölte az általános hadkötelezettséget, továbbá mivel Izlandnak nincs önálló hadserege, a NATO-országok többségében – tíz tagországban – nincs általános hadkötelezettség. Ma már csak délen az egymással, illetve a kurdokkal folyamatosan háborúskodó és az emberi jogokat lábbal tipró Törökország és Görögország, északon az Oroszországgal határos Norvégia, és a militáns hagyományokon nyugvó német hadsereg számít az általános hadkötelezettség NATO-n belüli bástyájának.

A NATO-bővítés nyomán Magyarország ehhez a NATO-hoz fog tartozni oly módon, hogy külföldi NATO-szolgálatba kizárólag hivatásos katonákat vezényelhetünk. A három csatlakozó ország miatt a szervezeten belül megváltoznak ugyan majd az arányok, de még így is többségben lesznek az általános hadkötelezettséget elvető országok. Az általános hadkötelezettség megszüntetésére irányuló tendenciát az is erősíti, hogy 2000-től Oroszországban is áttérnek a kizárólag hivatásosokból álló hadseregre.

E tendencia kialakulása nem előzmény nélküli. A piacgazdaság körülményei között élő, pragmatikusan gondolkodó nyugatiak elsősorban gazdasági szempontok miatt térnek át a hivatásosokból álló hadsereg-szervezési modellre. Hallatlanul precíz, hosszú távú számításokat végeztek ugyanis arról, hogy a két modell közül melyik az olcsóbb. Számításba vették, hogy a sorkatonai szolgálat ideje alatt a behívottak termelőmunkát nem végeznek, adót és társadalombiztosítást nem fizetnek, sőt az állam köteles viselni a folyamatos kiképzéssel együtt járó költségeken kívül TB-költségeiket is. Egyértelműen kimutatták, hogy a sorkatonák által használt haditechnika sokkal hamarabb megy tönkre, mint a hivatásos katonák által használt. A sorkatonasággal együtt járó infrastrukturális költségek is jelentős részben megszüntethetők, amennyiben őket a saját lakásukban lakó hivatásosok váltják fel.

A gazdasági szempontoknak része a hatékonyság kérdése is. Számos magyar szakíró súlyosan téved ugyanis akkor, amikor az általános hadkötelezettség megszüntetését azonosítja a gyengébb védelemre való berendezkedéssel. Nehéz lenne amellett érvelni, hogy a nagyhatalmi álmokat dédelgető Franciaország és Anglia vagy a világ egyedüli nagyhatalma, az Egyesült Államok ne törekedne a számára elérhető legnagyobb katonai befolyásra, az erős hadseregre. Mivel pontosan erre törekednek, törekvéseiket a

mai kor viszonyai között legjobban a békeidőben kizárólag hivatásos katonákból álló hadsereggel tudják elérni. Aki tehát „hivatásos" hadseregért kiállt, az éppen nem tartozik azok közé, akik le akarják szerelni a honvédséget, és azt javasolják, hogy fehér ingben és nyakkendőben kell fogadni az ellenséget (ők „csak" pacifisták, ami egy más dolog). De az 1918-ban honvédelmi miniszter Linder Béla elhíresült mondása („nem akarok többet katonát látni") sem szolgál itt semmilyen analógiával, hiszen a hivatásosokból álló hadsereg jelenleg éppen az adott ország tág és szűk értelemben vett katonai biztonságának leghatékonyabb eszköze, aminek az égvilágon semmi köze a külföldi állampolgárokat fölfogadó zsoldos- vagy idegenlégiós hadsereghez. Aki tehát valóban erős hadsereget akar, hatékony országvédelmet, aki a történelmi hagyományokra utalva román, szlovák és szerb megszállástól félti az országot, annak éppen a katonai védelem legerősebb mai formáját, a hivatásosokból álló hadsereg felállítását kellene erőteljesen szorgalmaznia. (Éppen ezért lehetséges, hogy a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájában pacifisták és erőszakellenesek mellett hivatásos katonák is vannak, de a militaristáknak is helye van.)

Az áttérést azonban nemcsak a gazdaságosság, az ország erősebb katonai biztonsága, a hatékonysági mutatók, a hadtudomány eredményei támasztják alá, hanem más, gyakorlati szempontok is. Ezek közül az egyik legfontosabb: 2004-re a demográfiai hullám miatt „elfogynak" a sorkatonai szolgálatra behívhatók. Nem lesz elég behívható magyar fiatal még akkor sem, ha a mai 30 százalék körül mozgó alkalmatlansági mutatókat lényegesen le lehetne szorítani. (Jelenleg azonban úgy tűnik, hogy nem hogy nem lehet leszorítani, de az alkalmatlanok aránya folyamatosan nő.) Tovább növelheti a kiesők számát, hogy a sorállományú katonák mintegy 15 százaléka drogfogyasztó.

Természetesen emberi jogi szempontból is egyértelműen meghaladott az általános hadkötelezettség intézménye. És most nem azt emelném ki, hogy a sorkötelezettség békeidőben militarizmus és kényszerrabszolgaság, továbbá hogy a sorkatonákat testi és lelki, intézményesített és informális kényszernek, megaláztatásnak, szenvedésnek teszi ki, hanem azt, hogy az általános hadkötelezettség a társadalmi igazságtalanság egyik legfőbb területe. Megválaszolhatatlan ugyanis az, hogy egy alkotmányos demokráciában miként lehetséges, hogy egyesek pénzért és összeköttetések révén elkerülhetik a katonaságot, mások viszont nem?

Ha ilyen egyértelmű az átállás szükségessége, akkor mégis miért vagyunk attól – a bevezetőben állított módon – mégis olyan távol?

Ennek okai a távoli és közeli múltban és a politikai elit hozzáállásában keresendők. Bennünk él az a tévhit, hogy a nemzet ereje a hadseregben van, hogy a hadsereg férfivá érleli az ifjút (érdemes megnézni ezeket a férfiakat például a leszerelésük napján), hogy szocializál és nevel (természetesen, csak az a kérdés, hogy mire, például a hazaszeretet mellett dohányzásra, alkoholra, drogra és káromkodásra, továbbá egymás testi épségének veszélyeztetésére), hogy a hadsereg kiegyenlíti a társadalmi hátrányokat (ehelyett tovább növeli azokat), hogy képzéseivel elősegíti leszerelésük utáni elhelyezkedésüket (pont a fordítottja igaz, gerjeszti a munkanélküliséget). Mindehhez egy új keletű, modern tévképzet is társult: a sorkatonaság intézménye garantálja legjobban a hadseregen belüli civil kontrollt.

Mindezen beidegződéseket, ha nem is könnyen, de feledni lehetne. E feledés mellett lenne a magyar lakosságnak – a szociológiai felmérések szerint – mintegy a fele. Hiányzik azonban az átálláshoz szükséges politikai akarat. Igaz, nem mindig volt ez így, és most sem teljesen így van. Történetesen, a rendszerváltás időszakában létrejött egy kis párt, amelynek tagjai, fiatal koruk és emberi jogi elköteleződésük miatt pontosan tudták azt, hogy mit jelent sorkatonának lenni. Programjukban helyet is kapott az általános hadkötelezettség eltörlése. A kis pártból mára kormánypárt lett, és a Fidesz az általános hadkötelezettség eltörlését a távoli jövőbe prolongálta. Egy másik, akkor még szintén új és kis párt hasonlóképen gondolkodott erről, de aztán egyre erősebb párt lett, majd pedig négy éven át kormánypárttá vált. A rendszerváltás előtt a katonaiszolgálat-megtagadók ügyét oly karakánul fölkarolókból alakult párt adta az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának elnökét, és döntő beleszólása volt az ország katonapolitikájába. Az elmúlt négy év alatt azonban ebben az országban kevesen voltak a Honvédelmi Bizottság elnökénél, holdudvaránál és az általa vezetett bizottságnál jobban az általános hadkötelezettség fenntartása mellett. Az élet, a hatalom, a politika és persze az eszmék forgandók, és a mára ismét ellenzékbe kerülő párt néhány hete kardot rántott az általános hadkötelezettség eltörléséért.

Az SZDSZ emberi jogi színeváltozása láttán az általános hadkötelezettség híveinek egyik szeme nevet, a másik meg sír. Nevet, mert végre valamelyik parlamenti párt egyértelműen és határozottan kiáll

az általános hadkötelezettség ellen, végre a parlamentbe kerül a probléma, országgyűlési vita tárgyává válik a kérdés, és mindez pozitív hatással lehet a közvéleményre, és ezáltal elősegítheti a változást. A másik szemük azonban sír. Nem elsősorban azért, mert ezen a frontszakaszon nyolc évig vagy aludt, vagy pedig ellentámadott az SZDSZ; azért, mert most fájhat igazán a hatalomban – ebből a szempontból – elpocsékolt négy év; azért, mert témafelvetésének egyedüli oka a hatalomból való kiszorulás és az életben maradáshoz szinte kötelező irányváltás (a világ és a pártok, vagyis a demokráciák így működnek); vagy azért, mert maradt volna elég hitele erre, hanem azért, mert az általános hadkötelezettség problémáját bezárja, bebetonozza a kormánypátok és az ellenzék között tátongó mélységes szakadékba. Oda, ahová a váltást lehetővé tevő kétharmados igenléshez szükséges erőhöz képest minimális parlamenti súllyal rendelkező viszonylag kicsiny ellenzéki SZDSZ a kérdéskört belerángatja, és oda, ahova a döntő fölényében lévő kormánypártok hatalmi arroganciával fognak tüzelni. A publicisztika már most kikezdte és szellemtelen, oktalan módon próbálja lejáratni a hadkötelezettség megszüntetését személy szerint mindig támogató – a volt fideszes, tehát árulónak tartott – Fodor Gábort és az e tekintetben nem makulátlan Mécs Imrét. Már most bigott békeharcosoknak nevezik őket, és lelki szemeim előtt látom már, hogy a vitákban elő fog még kerülni a gaz liberális, a nemzetgyengítő, a nemzet- és hazaellenes, a házáruló, a kozmopolita, sőt a férfiatlan jelző is. A hatalmi túlsúly pellengérre fogja állítani az általános hadkötelezettség ellenzőit és magát a hivatásoshadsereg-szervezési modellt, a hatalom kutatóműhelyei pedig produkálni fogják azokat a kutatási eredményeket, amelyek politika alapú ellenvéleményüket hivatottak „tudományosan” alátámasztani. A hadkötelezettség nyolc-kilenc éve húzódó ügye kiszabadíthatatlanul foglya lesz az SZDSZ kontra kormánypártok viaskodásának, a liberális és nemzeti erők között húzódó mély törésvonalnak. Az általános hadkötelezettség eltörléséről szóló vita ideológiai küzdelemmé silányul, és a mellette érvelők a nemzeti identitást kikezdő liberális kártevők lesznek.

E negatív prognózisnál azonban sokkal jobb lenne a pozitív és az egész nemzet ügyét szolgáló megoldás közös kialakítása. Nevezetesen, mivel a kérdéskör kikerülhetetlen és az átállás előbb-utóbb elkerülhetetlen, a Fidesz „felvállalhatná” az ügyet. Hogy hat hónapos sorkatonai szolgálatot ígértek, hogy akkor nem teljesítik a kormányprogram ezen részét? Az általános hadkötelezettség eltörlésével a lakosság többet kapna, mint amennyit ígértek neki, a kormánypártok pedig büszkélkednének a túlteljesítéssel. A változást könnyen lehetne magyarázni a pragmatikus, éppen ezért takarékos országvezetés stratégiájával és a teljesen új helyzetet teremtő NATO-tagsággal (NATO-küldetésben úgyis kizárólag önkéntesek vehetnek részt), valamint nem utolsó szempontként a Fidesz-gyökerekhez való visszatéréssel, a célok folyamatosságával. A kormánypártok, ahelyett hogy most ismét átalakítanák a kiképzési rendet, hogy többletköltségeket áldoznának az elavult és úgyis lecserélendő rendszer életben tartására, elébe és élére állhatnának a történéseknek, kifogva ezáltal az SZDSZ vitorlájából is a szelet. Az átállás kezdeményezésének érdeme és az emberi jogok képviseletéhez való visszatérés az SZDSZ-t, a várható pozitív külföldi visszhang, a környező országoknak mutatott példa és az ott élő magyar hadkötelesek életének megkönnyítéséből származó elismerés a kormánypártokat erősíthetné. Mindeközben pénz, paripa, fegyver és egy meddő ideológiai vita spórolható meg.

Az „oly távol és oly közel” paradoxona föloldható tehát, annál is inkább mivel a parlamenti pártok döntő többsége – úgy általában és 2002 után – az általános hadkötelezettség eltörlésének a híve…

*Magyar Nemzet, 1998. augusztus 28.*

# Tárgytévesztés

Az Országgyűlés Alkotmány- és Igazságügyi Bizottságának minapi ülésén az egyik fideszes képviselő szokatlan őszinteséggel tárta fel büntetőjogilag sem érdektelen múltját, amikor az általános hadkötelezettség megszüntetését célzó, SZDSZ kezdeményezte vitában kijelentette, hogy még a rendszerváltás előtt mindent elkövetett annak érdekében, hogy elkerülje a sorkatonai szolgálatot. A felvetést mereven elutasító kormánypárti nézetek fő bizottsági megjelenítőjeként fellépő ifjú honatya ezzel ugyan hiteltelen képviselőjévé vált a jelenlegi hadseregmodell fenntartását célzó nézeteknek, de kétségtelen, hogy ebbéli paradox helyzetében nincsen egyes-egyedül, hiszen – különböző okokból – a hadköteles polgárok több mint fele, a honatyák jelentős része, sőt maga a honvédelmi miniszter sem öltött magára még soha katonaruhát, miközben ők a legelkötelezettebb hívei a kényszerkatonaságnak.

A bizottsági ülést azonban mégsem a személyes vallomások tették emlékezetessé, hanem az a magatartás, amely e bizottságtól ez idáig idegen volt. Történt ugyanis, hogy a kormánypárti képviselők lehetetlenné tették a hadkötelezettség eltörlése érdekében benyújtott országgyűlési határozati javaslat tárgysorozatba vételét. Az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság minden ciklusban a mindenkori kormánypárti vagy ellenzéki oldalról érkező bármilyen, az alkotmányba vagy a házszabályba nem ütköző javaslat tárgysorozatba vételét támogatni szokta. Jó lelkiismerettel tehette ezt, hiszen a mindenkori kormányzó többség a plenáris üléseken tönkreszavazhatott bármilyen javaslatot. A bizottsági tagok előzetes és utólagos pártfegyelmi nélkül engedhették tovább a felvetéseket, hiszen azok bizottsági elfogadásával szakmailag keveset kockáztattak. Ezáltal a bizottság a végső elfogadás esélyét tekintve irreleváns szűrőt jelent. Ami azonban most történt, az a bizottságon belüli és a parlamentben kialakult demokratikus hagyományok felrúgását is jelenti, hiszen egy, az alapjogszabályokkal nem ütköző, nem mellékesen a polgárok legalább felének támogatását élvező javaslat a kormánypártoktól nem kaphatta meg még azt a lehetőséget sem, hogy arról legalább vitázhassanak a képviselők.

Mondhatnánk persze, hogy ne legyünk telhetetlenek, hogy minden nem megy egyszerre: legalább bizottsági közegben lefolyhatott az első szakmai vita a hadkötelezettség alkotmányos mibenlétéről. Sajnos azonban ez sincs így, mivel egy szakmailag gyengén felkészült ellenzék és egy érvekre figyelni és válaszolni képtelen, csak megalapozatlan katonai közhelyeket puffogtató kormánypárti oldal csapott össze.

Mivel az eleve az alkotmány módosítására irányuló javaslat esetében alkotmányos és a házszabállyal kapcsolatos kételyek nem merültek fel, továbbá mivel elvileg valamennyi parlamenti párt hosszú távon egyetért az általános hadkötelezettség megszüntetésével, a vita a mikor, a mennyiből és a miért kérdések körét érintette. Az SZDSZ-esek négy év rákészüléssel, nagyobb ráfordítással 2002-től, a kormánypártok a hadseregen belüli felfordulás, a hadsereg megzavarása, gyengítése, a NATO-csatlakozás, a most készülő új katonai stratégia és a polgári szolgálat elterjedése miatt csak a távoli bizonytalan jövőben akarják a modellváltást. Teszik ezt a kormánypárti képviselők akkor, amikor a francia, belga és holland példa nyomán tudható, hogy az áttérés négy év alatt, egy fillér plusz ráfordítás nélkül kivitelezhető; hogy az áttérés lényege éppen a hadseregben lévő strukturális, emberi és anyagi felfordulás elkerülésében és a nagyobb hatékonyság kialakításában keresendő; hogy éppen az új katonai stratégia készítése idején és nem annak hatályosulása után kell ezzel a kérdéssel foglalkozni, továbbá hogy a polgári szolgálatos kérelmek aránya a hadköteleseknek mindössze a 0,2 százalékát teszi csak ki. És milyen kár, hogy mindkét oldal elfelejtette az általuk hol nyíltan, hol hallgatólagosan, hol pedig anyagilag is támogatott, a NATO-népszavazást megelőző médiakampány mottóját, mely szerint az ország NATO-tagsága esetén meg fog szűnni Magyarországon az általános hadkötelezettség. Még a javaslatot előterjesztő, támogató és az azt ellenző általában magasan kvalifikált alkotmány- és igazságügyi bizottsági tagok is képtelenek látni azt, hogy az általános hadkötelezettség eltörlése nem a NATO-tagság esetén kötelezően beváltandó ígéret csupán, hanem az euroatlanti integrációt közvetlenül elősegítő tényező lenne.

Persze nehéz is lenne az előterjesztőknek a NATO-csatlakozásra hivatkozni, amikor az ellenzék akadályokat gördít a NATO-tagság elé. Úgy is nehéz a jelenlegi helyzetről vitatkozni, hogy közben nemcsak a katonai szolgálatát elkerülni akaró fideszes honatya, de az általános hadkötelezettség mellett nyolc évig érvelők mostani pálfordulása is a hitelességet érintő aggályokat vet fel. Mert nincs jó válasz arra az ellenzéki kérdésre, hogy miért nem az elmúlt négy év kormánytöbbségét élvezve terjesztette be javaslatát az SZDSZ…

Az általános hadkötelezettség megszüntetését célzó javaslatnak az első parlamenti, bizottsági szintű megbeszélésén elszenvedett csúnya, alkotmányos demokráciánkhoz méltatlan vereségében a legszomorúbb azonban mégiscsak az, hogy egyik oldal egyik képviselőjének sem jutott eszébe az emberi jogok egyetemes nyilatkozatának ötvenedik évfordulójával közel egy időben tartott ülésén az, hogy a vitában egyetlen egy emberi jogi érvet felhozzon.

*HVG, 1999. január 9.*

# Fegyver nélkül – avagy a lelkiismereti szabadságról

## A hadsereg védelmező, biztonságot szolgáló komplementer társadalmi funkciója békeidőben

Előadásomat és annak írásos változatát [1] – amelyet a szekcióvezető Tamás Pál vitaindítója [2] alapján készítettem el – a civil kontroll meghatározásával kezdem.

A fegyveres testületek feletti kontrollnak – a civil kontrollnak – számos meghatározása közül az általam használatos definíció az angol „control” szó tág, többes értelmű értelmezésén alapul [3]. Ennek alapján a hadsereg feletti kontroll egyrészt jelenti a kormányzást és irányítást, amit a kormány, esetünkben a kormánykoalíció lát el. A fegyveres testületek kontrollja másrészt kézbentartást és irányítást is jelent, amit a kormánykoalíció az ellenzéki pártokkal együtt végez. A kontrollnak az ellenőrzési értelemben vett uralmi funkcióit az Országgyűlés és annak bizottságai, elsősorban a Honvédelmi Bizottság „csinálja”. Korlátozott befolyással és korlátozott ellenőrzéssel – mint kontroll-funkciókkal – a polgárok, a civilek és az általuk létrehozott szervezetek rendelkeznek. Mindebből is következően a civil kontroll nem teljesen azonos a fegyveres erők demokratikus kontrolljával. A civil kontrollba értendő a polgári ellenőrzés is, amelynek körébe nemcsak a katonaruhát levető volt katonák tartoznak, hanem minden polgár, állampolgár és valamennyi, a kontrollt gyakorolni akaró civil szervezet is.

Ma Magyarországon a hadsereg kormányzása, irányítása, uralma, ellenőrzése a parlamenti pártok által történik, az egyházak segítségével, az utóbbiak ideológiai támogatásával. A civil kontroll ezen funkciói a parlamenti pártok volt katona szakértőin és az egyházak hivatásos katonáin keresztül, tehát – sajnálatos módon – szinte kizárólag katonatiszteken és nem civileken keresztül valósul meg.

A polgárok, a civilek és szervezeteik korlátozott befolyása és korlátozott ellenőrzése különböző – szám szerint öt – civil szerveződési formán keresztül történik. A kormányzati vagy pártirányítású „civil” szervezetek hatalmi érdekek és pénzek mentén szerveződnek, és a honvédelemi pártpolitikák (szak-politikák) megerősítését szolgálják. A volt katonák által alakított „civil” szervezetek inkább „katonai think-tank”-ek, amelyek a kutatási megrendelésekért folytatott kíméletlen harcban elveszítették függet-lenségüket, és nélkülözik a civil attitűdöket. A honvédséghez és a mindenkori honvédelmi vezetéshez közelálló és a Honvédelmi Minisztérium, valamint a Magyar Honvédség erkölcsi, anyagi támogatását élvező civil szervezetek (veterán, sport, hagyományőrző stb.) egyben a mindenkori felhőtlen katonai-civil kapcsolatok reprezentálására felhasznált szervezetei is a honvédségnek. A honvédséghez közel nem álló, civil tagokból álló, honvédelmi és párt támogatásból nem részesülő mozgalmi jellegű civil szervezetek – kategórián belüli – erős ellenőrzési funkció betöltésére képesek. Az egyenruhás állampol-gárok által létrehozott katonai szakszervezetek egzisztenciális kötődésüknél fogva eleve korlátozott ellenőrzésre képesek csak, viszont a katonai érdekek, részérdekeik vonatkozásában befolyásolási képességük – a körön belül – nem elhanyagolható. (Sajnálatos, hogy a hadseregen belüli legnépesebb és a hierarchia legalján lévő csoport, a sorkötelesek érdekvédelme megoldatlan.)

A civil szervezetek röviden vázolt korlátozott befolyásolási és korlátozott ellenőrzési funkcióinak számos oka lehet (például történelmi hagyományok, a civil-katonai szakmai képzés hiánya, a civil mozgalmak gyengesége). A legfontosabb okot azonban abban a szemléletben látom, amely a katonai érdekeknek abszolút prioritást ad. Ez a szemlélet abból indul ki, hogy például a költségvetés minden forintjáról lehet vitatkozni, de a katonai költségvetés az szent. Az utóbbit a pártok és a civil szervezetek, valamint az állampolgárok többsége vitán kívüli, „jogon felüli” területnek tartja. E szemlélet napjainkban úgy jelentkezik, hogy a NATO-elvárásoknak meg kell felelni, hogy a Széchenyi terv összesen egyetlen egymilliárd forintjáról több szintű részletes vita folyik, míg a katonai kiadások GDP-aránya vita nélkül évi sok milliárd forinttal folyamatosan nőhet, továbbá a vadászrepülőgép-vásárlásra szánt 160–200 milliárd forint esetében kizárólag a megveendő géptípus a vita tárgya.

## A hadseregnek mint nevelőhelymodellnek a komplementer társadalmi funkciója békeidőben

A jelenlegi magyar helyzet az, hogy a hadseregben nem szocialista, hanem keresztény-keresztyén („történelmi egyházi”) ifjúsági nevelés folyik. A hajdani sorkatonai szolgálatától pszichoszomatikus megbetegedést (gyomorfekélyt) elszenvedő miniszterelnök, Orbán Viktor, a legrosszabb, az ötvenes

éveket idéző módon szólt arról, hogy „minden magyar fiatalembernek kapnia kell alaki kiképzést, és bizonyos mértékű lelki felkészítést is”, továbbá hogy „azokra, akik nem tettek katonai esküt, az ember egy kicsit másként tekint, mint azokra, akik ezt a súlyos kötelezettséget vállalták” [4]. (Utóbbi kijelentés – amennyiben jogszabályi formát ölt – méltó lenne arra, hogy a közelmúltban megalakult antidiszkriminációs bizottság megvizsgálja.) A miniszterelnök szavai pontosan kifejezik, hogy a hadseregnek mint – társadalmi funkcióját tekintve – nevelőhelyet betöltő szervezetnek elsődlegesen az ideológiai és világnézeti, azaz nemzeti és állampolgári identitás szempontjából van szerepe. Én azonban a hadseregen keresztül történő ezen szerepelsajátítás szükségességét tagadom, mivel a társadalom más intézményei (család, oktatás, munkahely) – amennyiben feltétlenül szükségesek ezek a szerepek – erre sokkal alkalmasabbak.

A sorozáson alapuló katonai szolgálat a maga kilenc – a jövőben hat – hónapos időtartamával a specializációra épülő modern társadalomban viszont alkalmas arra, hogy a munkahelykeresés és a karrierépítés, a kitolódó tanulás és a családalapítás időszakát jelentősen megnehezítse. (Kettétöri az életpályát.)

A hadköteles korosztály többsége ma Magyarországon nem lesz katona, ami az általános hadkötelezettség végét jelenti, és egyben az egyik legnagyobb társadalmi igazságtalanság. Ezt a strukturális igazságtalanságot a sorozásokat és alkalmassági vizsgálatokat szigorító tervezett intézkedésekkel sem lehet majd megszüntetni, többek között azért, mert a hadseregnek eleve nincs szüksége a behívható fiatalok nagy számára. A paradox helyzet feloldására született egyik elképzelést, a nem önkéntes alapon felállítandó nemzetőrséget negatív szcenáriónak és a militarizáció újabb megnyilvánulásának tartom.

## A hadsereg komplementer társadalmi funkciója békeidőben: új technológiák és új minták forgalmazója

A NATO-tagságot megelőző időben a csatlakozáspártiak egyik érve az volt, hogy a tagság együtt fog járni a magyar hadiipar feltámasztásával. A NATO-tagság után két évvel tisztán látható, hogy eddig ebből a várakozásból semmi sem lett, és nagy a valószínűsége annak, hogy nem is lesz. Magyarországnak és két társának „beengedésével” a NATO nemcsak tagokat és geostratégiai területeket „szerzett”, de piacot is. Magyarország esetében is érvényesül azon hagyományos elv, mely szerint meg kell venni más, nagyobb és erősebb országok hadiipari termékeit. Kisebb beszállításokra, egy-egy kisebb volumenű katonai termék eladására mindig lesz mód, de ettől a magyar hadiipar nem fog talpra állni.

A több mint tíz éve tartó haderőreform során a települések lobbiznak az odatelepült helyőrségek megmaradásáért, a katonaipari létesítmények fennmaradásáért, mert munkahelyet, jobb infrastruktúrát remélnek, és a katonák fogyasztásában bíznak. A dolgok egészét figyelembe vevő lelkiismereti megközelítés szerint az ezekben reménykedő lakosság nincs tudatában annak, hogy a katonai objektumok és hadiipari létesítmények veszélyforrások is. A helyi lakosságra nézve ezen objektumok a balesetekkel, katasztrófákkal, környezeti károkozásukkal veszélyforrások, háború esetén pedig állandó célpontok. Mindezzel együtt morális veszélyforrások is, hiszen ami a fegyvergyártónak munkahely, kenyér, jobb infrastruktúra, fejlett technológia, az a másik oldalon kényszeres katonai szolgálat, fegyverhasználat, fegyvereladás, gyorsabb és biztosabb halál.

## Társadalmi feladatok a lelkiismereti szabadság szempontjából

A civil kontroll maradéktalan megvalósítása érdekében a civil szervezetekkel kapcsolatban is érvényesülnie kell az egyenlő elbánás elvének. A honvédséghez nem közel álló civil szervezeteknek is lehetőséget kell adni a civil kontroll gyakorlására. Elengedhetetlen továbbá a civil szféra és a pártok szakértői testületeinek civilesítése. Az állampolgárokban tudatosulnia kell, hogy minden adóforint ugyanannyit ér, és azok elosztása ugyanannyi vitát (társadalmi vitát) érdemel. A honvédelmi témákat is választási témává kell tenni, amely alapján – más kiemelt témákhoz hasonlóan – a szavazók dönteni, szavazni tudnak. Lehetőséget kellene biztosítani arra, hogy az állampolgárok – a kétszer egy százalékhoz hasonlóan – rendelkezhessenek a rájuk jutó (egy főre jutó) katonai kiadások felhasználásáról. Vagyis arról, hogy ezt az összeget másra, esetleg gyógyászati, szociális vagy oktatási célra használja fel az állam.

Az optimális szcenárió esetén az egyházak kivonulnak a hadseregből (a tábori lelkészi szolgálat a honvédségen kívül létezik), megszűnik az általános hadkötelezettség, létrejön a honvédségtől független katonai szakombudsman intézménye és a honvédelmi tárcától független, civil közegben működő nemzetvédelmi egyetem.

Addig is, amíg mindezek megvalósulnak a jelen feladatait abban látom (mérsékelt szcenárió), hogy a hadseregben az egyházak jelenlétét fokozatosan csökkenteni kell, és minden egyháznak egyenlő jogi és anyagi feltételeket kell biztosítani. Meg kell kezdeni az általános hadkötelezettség eltörlését. Föl kell adni a hadsereg szocializációs szerepébe vetett hitet és a nemzetőrség vagy a katonaadó bevezetésének ötletét. A sorozotthadsereg-modellt éltető laktanya-építési programot le kell állítani. A polgári szolgálatot alanyi joggá kell tenni, meg kell szüntetni a lelkiismereti indoklás kötelezettséget, a jogszerű és egységes bírói gyakorlat kialakítása érdekében jogi iránymutatásokat kell adni, mérsékelve ezzel a közigazgatási hivatalok és a polgári szolgálatot felügyelő Gazdasági Minisztérium jogsértő gyakorlatát. A polgári szolgálat időtartama a sorkatonai szolgálattal (a ténylegesen letöltött szolgálattal) megegyező lehetne csak, és kétoldalú szerződések, valamint viszonosság alapján lehetővé kellene tenni a külföldön letölthető polgári szolgálatot.

Meg kell teremteni a sorkatonák érdekvédelmi szervezetei létrehozásának feltételeit, és politikai lépéseket kellene tenni a katonai ombudsman létrehozására. A nemzetvédelmi egyetemnek a honvédelmi tárcától való leválását és civilesítését fel kellene gyorsítani.

**Hivatkozások**


[1] „A polgár biztonsága – mozgásban a védelmi szektor” című konferencián elhangzott előadás anyaga. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2001. március 7.

[2] Tamás Pál: *Vitaindító gondolatok a „Civil érdekek és a védelempolitika új irányai” című szekció munkájához.* Kézirat. Budapest, 2001. február 6.

[3] Joó Rudolf: A fegyveres erők civil irányítása: megoldásváltozatok a fejlett demokráciákban. In Joó Rudolf – Pataki G. Zsolt (szerk.): *A haderő demokratikus irányítása.* Budapest, 1998, ZMNE, valamint Leszerelési és Civil-Katonai Kapcsolatok Központja. 8. o.

[4] *Vezetői értekezlet – 2001. március 1.* A Magyar Honvéd hetilap melléklete. HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Kht., Budapest, 2001. március. 7. o.



*Új Honvédségi Szemle, 2001. 12. szám*

# Halak a hálóban

# Konformitások

Az állam, a hatalom, az uralomra törekvők, és az uralmon lévők mindig megkövetelték az engedelmességet, az aktuális hatalomgyakorlás ideológiájával való legalább bizonyos fokú azonosulást. Elvárták és megkövetelték állampolgáraiktól, alattvalóiktól a konformitásnak legalább a legalacsonyabb fokát: a behódolást. Elő is segítették: előjogokkal, jutalommal és büntetéssel.

A konformitás három típusa közül ez utóbbit a legkönnyebb elérni, igaz, ez a legkevésbé is maradandó. A behódolás alkalmi; folyamatosan, jelen időben lehetséges történés. A kényszerített behódolás a személyiséget nem érinti, csak a felületen, a viselkedés szintjén mutatható ki. A konformitás második fázisáról, az azonosulásról akkor beszélhetünk, amikor egy tan, egy eszmerendszer, egy ideológia hatni kezd, amikor megérinti a személyiséget. Az azonosulást az eszme nagyszerűsége és/vagy hirdetőjének lenyűgöző volta, a vonzerő idézi elő. Az emberben ekkor ébred fel a vágy, kezd megerősödni az eszmébe vetett hit; emberek elkezdenek hinni abban, hogy a ma hirdetett eszmék holnap valóra válhatnak.

Hogy az eszme valóra váltásához szükséges magatartás, az internalizáció végbemenjen, ahhoz arra van szükség, hogy az eszme és a hozzá tartozó cselekvési mód a személyiséget átjárja. Ekkor már minden ellenőrzés fölöslegessé válik. Az internalizáció folyamata tart a legtovább, viszont a leginkább maradandó, beépül a személyiségbe. A konformitásnak ezt a fokát az igazságra törekvés motiválja.

Thoreau, Tolsztoj, Gandhi példája azt mutatja, hogy minden korban, minden földrészen ki lehet maradni a behódolás konformitásából, hogy lehetséges egy testben, lélekben és szellemben egyaránt elkorcsosult népnek, nemzetnek megmutatni a „jobbik részt”, lehetséges valamilyen más normákhoz igazodó konformitás is. Meg lehet találni az emberi élet harmóniáját, alagutakat lehet ásni a hóba – pusztán csak az igazságra kell figyelni. Ők kiléptek a vérrel és vassal körülhatárolt konformitásból, átváltoztak, és megteremtettek egy másik, szeretettel és békével megjelölt konformitást. Megteremtették azokat a feltételeket, amelyek kinevelték azokat az embereket, akikkel létrehoztak egy mozgalmat, amely széles körben megteremtette a lehetőséget az újfajta konformitáshoz.

Ők – felismerve az igazságtalanságot – életükkel hitelesítették, kimunkálták saját „igazságközelítő” gondolatrendszerüket, és szorgalmasan öntözték az ebben gyökerező magvakat. Ezzel adtak esélyt az újfajta konformitásnak, amelyet lehet az erőszak nélküli együtt nem működésnek, a passzív rezisztenciának, a polgári engedetlenségnek, az uralomelfogadás-nélküliségnek nevezni. Bennük és követőikben internalizálódott, belülről fakadó automatizmussá, csontig ható élménnyé vált, hogy az erőszak semmilyen formája soha senki ellen nem alkalmazható.

Thoreau, Tolsztoj és Gandhi saját életükben sem tudták eszméiket maradéktalanul elfogadtatni, ami pedig az utóhatásukat illeti: a Nagy Kísérlet nem sikerült. Példájuk, szellemiségük azonban átsüt mindenfajta hatalmon, államtípuson, államformán és uralmon, a világméretű kardcsörtetésen. Szellemiségükből táplálkozott a dél-afrikai Luthuli, az amerikai Martin Luther King, a magyar Schmitt Jenő Henrik, Karácsony Sándor, Hamvas Béla, Bibó István, Bulányi György és sok névtelen „engedetlen”. Valamennyien ugyanarról a szőlőtőről származnak, ugyanannak a tőkének a gyümölcsei. Ugyanabból a transzcendens világképből táplálkoznak, amelynek kulcsszava a szeretet, alfája és omegája pedig az Isten.

*Harmadik Part, 1989. 1. szám*

# Kardokból ekevasat

Aznap, amikor Budapesten ülésezett a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői Katonai Tanácsa és az Országgyűlés őszi ülésszaka megkezdte munkáját a Parlament szomszédságában, Magyarországon eddig példátlan polgári jogi megmozdulásra került sor. Október 5-én 13 órakor mintegy ötszáz ember transzparensekkel, fehér virággal a kezében, családias szellemű békés demonstrációt tartott a József Attila-szobor mellett a katonaiszolgálat-megtagadók kiszabadulása, a volt szolgálatmegtagadók rehabilitálása és egy európai mércével mérhető civil szolgálati törvény bevezetése érdekében.

A katonai szolgálat megtagadásának problémája március óta fokozott mértékben foglalkoztatja a hazai közvéleményt, amikor is az egyházi és állami vezetők találkozóján a kérdés felvetődött. Áprilisban hozta a kormány nyilvánosságra, hogy százötvennyolcan töltik szabadságvesztésüket katonaiszolgálat-megtagadás miatt. Az azóta eltelt fél év alatt a szolgálatmegtagadásról számos nyilatkozat látott napvilágot, a Politikai Bizottság éppúgy foglalkozott vele, mint a Honvédelmi és az Egészségügyi és Szociális Minisztérium, az Országos Béketanács vagy a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör és a Fidesz.

A gyakorlatban azonban minden a régi: a bebörtönzöttek száma változatlan, a volt szolgálatmegtagadókat továbbra is mint köztörvényes bűnözőket tartják nyilván, és augusztusban ismét tizenhárom ember ellen indítottak katonaiszolgálat-megtagadás címén büntető eljárást. A kérdés megítélése tehát ellentmondásos. Míg egyik oldalon teret nyert az a felfogás, hogy a katonaság elutasítása önmagában véve nem bűncselekmény, addig a másik oldalon a hatályos törvények alapján történik a probléma kezelése. A jogalkotás lépéshátrányba került a kérdésről ma vallott nézetekhez viszonyítva.

A katonai szolgálat megtagadásáról csak a közvélemény szerzett ez évben megkésve tudomást, valójában a század elejétől kezdve a Jehova Tanúi, a Krisztusban Hívő Nazarénus Gyülekezet és az adventista-reformadventista gyülekezetek tagjai rendszeresen megtagadták a fegyverfogást. 1976-tól kezdve számukra lehetővé vált a nem fegyveres katonai szolgálat teljesítése, amivel csak alig él egyik-másik gyülekezet, így összességében nem oldódott meg a probléma. Annál is kevésbé, mivel 1976-tól kezdve katolikus szolgálatmegtagadók is jelentkeztek, akik egy vallási megújítású „alternatív mozgalom”-nak, a bázisközösségeknek a tagjai. Az állam és a magyar katolikus egyház – kis lépésekben „gondolkodó” („kiegyensúlyozott”) kapcsolatát a szolgálatmegtagadók kérdése kezdte beárnyékolni. Ezért és az egyházon belüli egyéb (teológiai, hierarchikus, egyházfegyelmi) feszültségek levezetése miatt is a Magyar Püspöki Kar 1986 októberében, ellentétben a hivatalos egyházi tanítással, nyilatkozatban ítélte el a katonaiszolgálat-megtagadókat. 1976-tól napjainkig huszonkilenc katolikus tagadta meg a fegyverfogást a Bokor nevű katolikus bázisközösségből (az eddig rájuk kiszabott büntetési idő 55 év és 11 hónap). 1986-ban fordult elő először, hogy egy fiatalember politikai okból tagadta meg a katonai szolgálatot; ennek az eseménynek a nyomán megnőtt az érdeklődés a kérdés iránt.

Miközben itthon a szolgálatmegtagadók 10–36 hónapos szabadságvesztésüket töltötték, diszkriminációt szenvedtek börtönön belül és kívül, addig Európa számos országában létrehozták a katonaság helyett vállalható civil szolgálat intézményét, megalakult a katonaiszolgálat-megtagadók nemzetközi irodája, és 1987-ben az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága a katonai szolgálat megtagadását emberi jognak ismerte el.

A külső és belső nyomásnak tehát nem lehetett tovább ellenállni: Magyarországon is (a szocialista országok közül másodikként) elkezdődött a disputa a kérdés rendezéséről. Két modellértékű rendezési javaslat körvonalai kristályosodtak ki. Az egyik az úgynevezett védelmi modell, amelyik minden hadkötelesnek lehetőséget ad a fegyver nélküli szolgálatra, de a hadsereg kötelékén belül, katonaként. (Ez az úgynevezett alternatív katonai szolgálat, ezen belül az úgynevezett nem fegyveres katonai szolgálat). A másik az úgynevezett szolgálati modell, amelynek tiszta formájában minden hadköteles alanyi jogon, szociális, egészségügyi, környezetvédelmi stb. szolgálatot választhat, a hadseregtől függetlenül, azzal megegyező időtartamban. (Ez az úgynevezett civil, polgári vagy társadalmi szolgálat.) Az utóbbi modell alapelve az, hogy a civil szolgálat békében és háborúban egyaránt létezik. E modell választásával együtt jár a bebörtönzöttek szabadon bocsátása és a teljes körű rehabilitálás is.

Magyarországon először szervezett formák között a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör foglalkozott érdemben a katonaiszolgálat-megtagadással. Az Országos Béketanács két alkalommal széles körű

részvétellel eszmecserét szervezett a katonaiszolgálat-megtagadásról. Állásfoglalást tett közzé, amelyben többek között a civil szolgálati törvény bevezetésének időpontjául 1989. január 1-jét javasolta, illetve a köztes időben a szolgálatmegtagadókkal szembeni toleráns magatartásra hívta fel a figyelmet.

A Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör képviselői június 27-én egy petíciót adtak át 790 aláírással, és törvényjavaslatot nyújtottak be az Országgyűlés elnökének, mindkettőben az alternatív civil szolgálat bevezetését sürgették.

Ilyen előzmények után került sor a Bokor nevű bázisközösség és a Kelet–Nyugat Párbeszéd Kör szervezésében az október 5-ei demonstrációra. Ezt megelőzően, október 4-én, Assisi Szent Ferenc napján a budapest-törökőri templomban hívők és nem hívők együtt töltötték az estét azzal a céllal, hogy lélekben is „demonstráljanak", készüljenek a másnapra, templomi keretek között is megemlékezzenek a bent levő és már szabadult társaikról.

A látványosabb együttlétre nagy rendőri jelenlét mellett másnap került sor. Pontosan 13 órakor dr. Merza József volt szolgálatmegtagadó és Juhász Károly ócsai géplakatos egy 1792 fő által aláírt petíciót adott át a Sajtóiroda vezetőjének, Faragó Andrásnak. A miniszterelnöknek címzett nyílt levelet és törvényjavaslatot Perlaki Tamás a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör és Boros László a Fidesz nevében Vass László államminiszteri titkárnak nyújtotta át, majd néhány irodalmi szövegrészlet és a miniszterelnöknek címzett nyílt levél felolvasása után a szolgálatmegtagadók iránt érzett szolidaritás jeléül összegyűjtött fehér szegfűket a hétgyermekes Márczi Imréné vitte leányaival a rendőrkordon mögött lévő József Attila-szoborhoz. A demonstráció a Himnusz eléneklésével fejeződött be.

A megmozdulást, amelyen Bulányi György piarista szerzetes, a bázisközösség vezetője is megjelent, nemzetközi sajtótájékoztató követte, amelyen a szervezők nehezményezték, hogy további súlyos ítéletek kiszabására van kilátás, hogy a volt szolgálatmegtagadók mentesítési és útlevélkérelmeit elutasítják, hogy a júniusban már egyszer benyújtott törvényjavaslatra semmilyen válasz nem érkezett, hogy társadalmi beleszólás nélkül, a nyilvánosság teljes kizárásával, a színfalak mögött folyik a törvény előkészítése. A Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör képviselője szolidaritását fejezte ki a Csehszlovákiában és Lengyelországban a közelmúltban bebörtönzött, illetve a börtönben lévő szolgálatmegtagadókkal.

Délután elutaztak a fővárosból a VSZ Egyesített Fegyveres Erői Katonai Tanácsának 38. ülésén részt vett delegációk, a parlament folytatta munkáját, József Attila pedig talpig fehér szegfűben most már a DUNÁRA figyelt…

*Hitel, 1988. 3. szám*

# Polgári szolgálat

A modern hadseregek létrejötte után, az általános hadkötelezettség bevezetését követően beszélhetünk csak katonaiszolgálat-megtagadásról. A katonai szolgálatot megtagadni annyit jelent, mint egyénileg nemet mondani a háborúra, nem részt venni a „jogos" vagy jogtalan érdekekért az erőszak eszközeivel vívott küzdelemben; tudatosan kimaradni a törvénnyel szentesített ölési gépezetből. Az állam ilyenkor két dolgot tehet: vagy szigorúan büntet, börtönnel vagy halállal „szankcionál", vagy pedig különböző közmunkáknál használja fel a szolgálatmegtagadók munkaerejét. A háborúk után a demokratikusan fejlődő országokban, ahol a szabadságjogok érvényesülésének hagyományai voltak, egyre tarthatatlanabbá vált az első megoldás. A polgári és politikai jogok térnyerését követően pedig kívánatos volt, hogy az általános hadkötelezettség kényszerén enyhítsenek. Az elmozdulás két irányba történt: vagy bevezették az önkéntesség elvén nyugvó fizetett zsoldos hadsereget (Nagy-Britannia, Egyesült Államok), vagy pedig megalkották a polgári szolgálat intézményét (Svédország, Norvégia, Hollandia).

A reguláris alakulatokba szervezett katonasággal szemben a polgári szolgálat eskütevés nélküli, fegyvertelen, katonaságtól független civil szolgálatot jelent. Az egyik fegyverrel a kézben, a katonai törvények hatálya alá tartozva – meghatározott ideig – főfoglalkozású katonaként, a másik ápolóként, szociális munkásként, polgári törvények hatálya alatt, továbbra is civilként szolgálja ugyanazt a hazát, ugyanazt a nemzetet.

### A kisebbség választja

A polgári szolgálatot mindig a kisebbség választja. Olyanok, akik vallási, világnézeti, etikai, emberbaráti, esetleg politikai nézeteik miatt vannak kisebbségben. Egyszóval lelkiismereti alapon, saját nézeteik, meggyőződésük alapján választják a másik szolgálatot (és mások szolgálatát). Ez a kisebbség sikerrel és hatékonyan alkalmazható a segítőszakmákban, a szociális és egészségügyi ágazatokban. A katonaiszolgálat-megtagadókról, azaz a polgári szolgálatot választókról – anélkül, hogy idealizálnánk őket – nemzetközi tapasztalatok alapján elmondható, hogy az átlagnál érzékenyebben reagálnak a világ és benne a társadalom problémáira, önként vállalt feladataikat pontosan és tisztességgel elvégzik.

Az alacsony társadalmi presztízsű, alacsonyabb jövedelmet kínáló, társadalmilag fontos ágazatok – mint például a szociális és az egészségügyi ágazat – rendszerint munkaerőhiánnyal küszködnek. A világ számos országában felismerték a kézenfekvő azonosságot az olcsó, ám minőségi – emberbaráti – munkát végző katonaiszolgálat-megtagadók és a társadalom érdekei között.

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának 1987. március 10-ei 43. ülésszakán részt vevő negyvenkét állam közül huszonhat igennel szavazott a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadásnak emberi jogként való elismerésére. Magyarországon a soron következő, június végi országgyűlési ülésszakon döntenek az alternatív katonai szolgálat bevezetésének miként jéről. A feltehetőleg július 1-jén hatályosuló új szolgálati rendről szóló szabály már hosszú évek óta váratott magára: nemzetközi tekintélyünk súlyos csorbát szenvedett a miatt az elv miatt, amely évenként körülbelül hetven katonaiszolgálat-megtagadót juttatott börtönbe.

### Politikai döntés

A minden szinten jelentkező gazdagsági válság, a hitelképesség elfogadtatása, a társadalmi konszenzus igénye az emberi jogok érvényesülésének hiányaira, a civil társadalom kiépítésére irányította a figyelmet. Attól kezdve, hogy a katonai szolgálat témája helyet kaphatott a napi hírek között, lényegében három szinten folytak a polgári szolgálat bevezetésének előkészületei. A kérdés legelőször politikai döntést igényelt. A PB augusztusi döntése után „beindult" az államigazgatási gépezet: a honvédelmi tárca az Igazságügyi Minisztérium, az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal, a Belügyminisztérium és a Szociális és Egészségügyi Minisztérium bevonásával hozzálátott a törvénytervezet előkészítéséhez. A második szinten olyan, állami költségvetésből finanszírozott „társadalmi" szervezetek kapcsolódtak be az előkészítés szűk körű vitájába, mint például az Országos Béketanács, az ifjúság szervezetei, valamint köztes szervezetek, mint a 4-6-0 Békecsoport. A harmadik csoportot az alulról jövő, alternatív

kezdeményezések jelentették, ezek közül elsősorban a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör és a katonaiszolgálat-megtagadókat is „kiállító” Bokor katolikus bázisközösség. A polgári szolgálat bevezetését sürgetve, az utóbbi két csoport közös demonstrációt is szervezett a Parlamentnél. A polgári szolgálat ügyét a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz) és a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) is fölvette programjába.

Az elmúlt negyven év talán az emberek közötti kapcsolatrendszerben, a társadalom kötőszövetében tette a legnagyobb kárt. A társadalom alapsejtjei a családok, a szűkebb és tágabb közösségek szétzilálódtak, a tisztesség, a megbízhatóság fogalmai kiüresedtek, a hit, a bizalom, a tudás nélküli társadalom és a benne élő ember megbetegedett és a deviancia tüneteit produkálta. A meg nem oldott, felhalmozódott társadalmi feszültségek egyéni problémaként is jelentkeztek.

Az utolsó évtizedekben nagyságrenddel nőtt a világviszonylatban amúgy sem alacsony társadalmi beilleszkedési zavarok fogalmi körébe vont jelenségek száma. Az öngyilkosok és az alkoholisták számát tekintve a világelsők közé tartozunk, de a kábítószer-élvezők száma éppúgy megnövekedett, mint a bűnelkövetőké. Több ember szenved neurózisban, idegrendszeri és érzékszervi megbetegedésekben. Mindezzel összefüggésben nő a gyógyszerfogyasztás, az elmegyógyászati kórképpel történő leszázalékolás, a mentálhigiénés problémák miatti táppénzkifizetések és a rokkantak száma. Ha mindezekhez hozzávesszük a házasságok negatív mérlegét, a csecsemőhalálozás magas arányát, a születéskor várható élettartam alakulását, a haláloki csoportokat és azok életkori megoszlását, a társadalom egészségügyi állapotáról egyre borúsabb kép tárul elénk.

Az 1989-es magyar valóság a krónikus lakáshiánnyal, az általános elszegényedéssel (a lakosság egyötöde a létminimum alatt él), a népességstruktúra kedvezőtlen alakulásával, a minden téren jelentkező válsággal, a válság válságával a megoldást illetően nem biztat vérmes reményekkel.

A magyar nép egészségügyi állapotáról kiállított, joggal tragikusnak nevezhető látlelethez jelentősen hozzájárul az egészségügy lehangoló állapota is. Az eszköz- és emberhiánnyal küszködő, centralizált és diszfunkcionálisan működő egészségügy mellett a másik „ludas” a szociális ágazat, a szociális háló hiánya.

1988 nyarán az ÁBMH körlevéllel fordult a minisztériumokhoz, hogy minden tárca mérje föl saját területén, hogy hány polgári szolgálatost tud foglalkoztatni. A Szociális és Egészségügyi Minisztérium (SZEM) a felkérésre részletes felmérést készített szakterület szerint, megyei bontásban. A SZEM a szociális- és egészségügyi ellátás 240 ágazatában a 19 megyében összesen 803–878 segédmunkás és 587–668 érettségizett polgári szolgálatost tud azonnal foglalkoztatni. A gyermek- és ifjúságvédelemben, a nevelőotthonokban, a súlyos fogyatékosok intézményeiben, a szakosított szociális otthonokban, a képző- és foglalkoztatóintézetekben, az egészségügyi gyermekotthonokban, az időskorúak, elmebetegek szociális intézeteiben és a mozgáskorlátozottak, vakok, értelmi fogyatékosok intézményeiben a munkalehetőségek száma szinte kimeríthetetlen. Ezeken kívül a családsegítő központok, a kórházak szintén befogadóképesek. (Csak a budapesti kórházakban mintegy ezer polgári szolgálatost tudnának foglalkoztatni a segédápolótól kezdve a konyhai és udvari munkán át a gépkocsivezetőig.)

A kialakult helyzeten az segítene, ha az egészségügyi és szociális ágazat anyagi támogatását jelentősen megnövelnék, illetőleg bekövetkezne egy szemlélet- és struktúraváltás. Mind a politikai és gazdasági helyzettel, átalakulással, mind pedig a szociálpolitika és egészségügy reformjával összefügg a polgári szolgálat intézményének bevezetése. Nem merném állítani, hogy a polgári szolgálat egy csapásra megold minden problémát, hogy alapvetően befolyásolja a szociális és egészségügyi közállapotokat, hogy erre alapozható a szociális és egészségügy feltámadása. Sőt kezdetben, a szervezési és képzési gondok miatt még szellemi és anyagi ráfordítást is igényel. Perspektivikusan, összességében szemlélve a polgári szolgálat bevezetésével kapcsolatban elmondható, hogy ez segítséget adhat egy átgondolt, anyagi forrásokkal is rendelkező szociális és egészségügyi program megvalósításához.

**Szemléletváltás szükséges**

A katonai szolgálat megtagadásakor a probléma nem az, hogy az egyén nem akar katona lenni. De távol járunk az igazságtól, ha a problémát „csak” emberi jogi kérdésként, a politizálás, a politikai csatározások színtereként vagy „csak” szociális és egészségügyi ágazatok munkaerő-problémájaként fogjuk föl. A kérdés, a kihívás az: miként tolerálja a többség a kisebbséget, a társadalom miként tűri a más-

ságot, az állam mennyire képes feloldani a lelkiismereti szabadság és az általános hadkötelezettség – nem szükségszerűen meglevő – konfliktusát.

Ugyanez másként megfogalmazva azt is jelenti, hogy a katonaiszolgálat-megtagadókhoz való viszonyban jól mérhető az, hogy egy társadalom mennyire képes túllépni a fegyverek mindenhatóságába vetett feltétlen hiten, hogy felismeri-e a honvédelmi érdeken túli össztársadalmi érdeket. A demokratikus berendezkedésnek – ha nem is a legfontosabb, de mindenképpen egyik fokmérője az alternatív szolgálat léte. A polgári szolgálat formáját tekintve pedig az a kérdés, hogy sikerül-e azt a társadalmi elvárásoknak megfelelően mindenki által békében és háborúban egyaránt szabadon választható huszonnégy hónapos időtartamban bevezetni.

*Magyarország, 1989. június 23.*

# Félig beváltott ígéretek

1988. március 14-én, az állami és egyházi vezetők találkozóján Grósz Károly ígéretet tett arra, hogy a katonaiszolgálat-megtagadás problémáját a Magyar Népköztársaság rendezni fogja. Az azóta eltelt idő alatt valóban sok minden történt: felfüggesztették a katonaiszolgálat-megtagadók ellen indított büntetőeljárásokat; akiket megtagadásért tartottak fogva, azokat feltételesen szabadlábra helyezték; a polgári szolgálat tárgyában is módosították az alkotmányt, és elkészültek a polgári szolgálatot bevezető jogszabálytervezetek. (A HM és az IM által készített „Törvényjavaslat a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény módosításáról" és ennek lényegében a végrehajtási utasítása, a minisztertanácsi rendelet tervezete, amely az ÁBMH, az IM és a PM közös munkája.)

„A polgári szolgálatot a hadköteles bizonyított lelkiismereti okból, engedély alapján teljesítheti" – szól a tervezet egyik, vitára okot adó bekezdése. A lelkiismeret fogalmával a jog – például a polgári jogi vétkesség vagy a büntetőjogi bűnösség esetében – csak közvetve dolgozik, akkor is úgy, hogy a kritériumokat objektivizálta és formalizálta. A lelkiismeret fogalmának a megközelítését a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás szabadság-, illetve emberi jogként való elismerése vetette fel. Nehezen határozható meg, hogy mi tartozik konkrétan a lelkiismeret fogalmába. Azt azért tudni lehet, hogy a lelkiismereti szabadság az egyén elidegeníthetetlen alapjoga, az állammal szemben is olyan hivatkozási alap, amely néha az egyént feljogosítja arra, hogy a törvényeket megszegje (például illegális kommunisták esetében), és egy államnak sincs arra joga, hogy bárkit kényszerítsen lelkiismeretével ellenkező magatartásra (Sólyom László).

A törvénytervezet azonban még tovább megy, bizonyított lelkiismereti okról beszél, ahol a bizonyítás alatt „a lelkiismereti okra való hivatkozás megalapozottságát" érti. A hangsúlyt tehát nem a minden hadkötelesben meglevő lelkiismeretre, a definiáltan lelkiismereti ok megnevezésére teszi (ami alapján a polgári szolgálatot mindenki szabadon választhatná), hanem a lelkiismereti ok bizonyítására, megalapozottságára. Ez egyben azt is jelenti, hogy ez a szolgálati mód nem automatikusan, nem alanyi jogon választható, hanem a lelkiismereti okot bizonyítani, a megalapozottságot igazolni kell az erre a célra létesített bizottság előtt. A megalapozottságról első fokon „a fővárosi, megyei tanács végrehajtó bizottsága által kijelölt, illetve felkért szervek képviselőiből létrehozott bizottság véleményének figyelembevételével" a hadkiegészítő és területvédelmi parancsnok dönt. Az itt megszületett „határozat elleni fellebbezést a Honvédelmi Minisztérium bírálja el a Minisztertanács által kijelölt, illetve felkért szervek képviselőiből létrehozott bizottság figyelembevételével". A bizottságok véleményeznek, a katonák döntenek – kecskére bízták a káposztát. A mechanizmus így még akkor is túlbiztosított, ha harmadfokon, „a hadköteles a határozat (polgári) bírósági felülvizsgálatát kérheti".

Ha mindezek ellenére elkerülhetetlen valamilyen szűrő kiépítése, akkor sem a bizonyított lelkiismereti ok objektivizálhatatlan fogalmára kellene tenni a hangsúlyt, hanem a következmények vállalására, az áldozatvállalási készségre. A szűrés egyrészt automatikusan – a polgári szolgálati idő arányosabb meghosszabbításával – történhet, másrészt egy fegyveres testületektől független döntési jogkörrel bíró bizottság felállításával. A bizottság egyetlen feladata a valószínűsíthetően megalapozatlan kérelmek kiszűrése, a szemmel láthatóan kétséges esetek (például erőszakos bűncselekmények elkövetői, katonai sportok űzői) polgári bíróság elé utalása lenne, a lelkiismereti szabadság és az emberi méltóság tiszteletben tartása mellett. Minden más esetben engedélyezné a polgári szolgálat teljesítését.

Az egyik legvitatottabb probléma világszerte a polgári szolgálat időtartama. A nemzeti és nemzetközi szolgálatmegtagadó irodák, békeszervezetek a sorkatonai szolgálattal azonos idejű polgári szolgálatért szállnak síkra, míg a gyakorlatban általánosan a sorkatonai szolgálatnál arányosan hosszabb polgári szolgálattal találkozunk. Ennek azonban az oka az, hogy figyelembe veszik azt az időt is, amit tartalékos szolgálatnak hívnak. A tartalékos szolgálati idő beszámításával – és nem pedig hozzáadásával a törzsidőhöz – a sorállományban töltött időhöz képest lesz hosszabb a polgári szolgálat.

Az Amnesty International, az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága és az Európai Parlament dokumentumai óvakodnak a polgári szolgálat idejének a konkrét meghatározásától, viszont egyértelműen állást foglalnak az arány kérdésében: a sorállományban eltöltött szolgálati idő egyharmad, egynegyed részével meghosszabbított polgári szolgálat még elfogadható; minden, az ezt az arányt meghaladó

szabályozás diszkriminatív. (Az arányos szolgálati idő elvének Magyarországon ma 22,5–24 hónap polgári szolgálat felel meg.)

A törvénytervezet két alternatívát terjeszt a honatyák elé: a 36 vagy 30 hónapos időtartamú polgári szolgálatot, mondván: Magyarországon a katonai szolgálat is a 18 hónapos sorkatonai és „a 18 hónapot meg nem haladó" tartalékos szolgálatból áll. (A SZEM, a KISZ, a MISZOT, a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózati Kör, a Magyar ENSZ Társaság Emberi Jogi Bizottsága, a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és több alternatív szervezet a 24 hónapos, az SZDSZ és a Fidesz a 18 hónapos polgári szolgálat bevezetését tartja indokoltnak.)

A törvénytervezet másik, saját logikájával nézve elfogadhatatlan paragrafusa kimondja, hogy „az a tartalékos hadköteles, aki katonai esküt tett, fegyver nélküli katonai vagy polgári szolgálat iránti kérelmet már nem terjeszthet elő". Tehát a törvénytervezet személyi hatálya csak a tizennyolc–huszonhárom éves hadköteles korosztályra terjed ki. A már esküt tett előfelvételisek, sorkatonai szolgálatukat félbe szakítók, a tartalékos állományban levők akkor sem választhatják a polgári szolgálatot, ha úgy érzik, hogy „értékrendszerükkel ellentétes magatartást" kíván meg tőlük az a katonai szolgálat, amely „egyéni lelki sérüléssel" és „önmagával való meghasonlással" járna. Rájuk, ha a lelki sérülést, a meghasonlást el kívánják kerülni, továbbra is szabadságvesztés, börtön vár. Azokat a katonaviselteket tehát, akik leszolgáltak három, majd kettő, a legutolsó szabályozás szerint pedig másfél évet a Magyar Néphadseregben, nem illeti meg a választás joga? Őrájuk nem vonatkozik a lelkiismereti és vallásszabadság alkotmányos alapelve? A Magyar Népköztársaságban az állampolgárok a törvény előtt nem egyenlők?

Franciaországban a mozgósítási parancs kézhezvételekor is lehet polgári szolgálat teljesítéséért folyamodni. Hogy Magyarországon a kérvényt a mozgósítás zavartalansága miatt a várható, előre tudható tartalékos behívás előtt mennyi idővel lehessen benyújtani, voltaképpen technikai kérdés. A második kérdésre sokkal inkább elvi, mintsem technikai a válasz. Tulajdonképpen itt alkotmányjogi, pontosabban alkotmánybírósági kérdésről van szó. Ez év január 10-én, az alkotmány módosításakor ugyanis megszűnt létezni a lelkiismereti szabadság és a honvédelmi kötelezettség teljesítése között addig fennálló ellentét. A polgári szolgálat bevezethetősége miatt, a „lelkiismereti és vallásszabadság maradéktalan érvényesülésének előmozdítása érdekében" került sor az alkotmány módosítására. Ez a lelkiismereti szabadság kontra honvédelmi kötelezettség kérdését, vitáját végérvényesen eldöntötte az előző javára.

A harmadik kérdésre is lehet válaszolni. Egy szerződés többek között akkor megtámadhatatlan, egy eskü akkor érvényes, ha az nem testi vagy lelki kényszer alatt született meg. Eddig két lehetőség között kellett választani: a katonaság (eskütevés) és a börtön között. Kényszerhelyzetben, irreális választási lehetőség láttán a hadra kötelezettek az elsőt szokták választani… De egyébként is, a ma vezetői közül, a törvényt ihletők közül, a „régi reformerek" közül ki meri elvitatni a változás jogát? Ki mer és ki tud az átértékelések, a változtatások, a naponta változó tényértékelő politikai állásfoglalások idején statikusan gondolkodni? Jó lenne, ha az a pb-tag, az az országgyűlési képviselő dobná az esküt tett katonákra az első követ, aki nem tett az elmúlt negyven évben olyan „esküt", amit ma szívesen ne korrigálna, ha tudna…

A katonaiszolgálat-megtagadók 95 százalékát kitevő Magyarországi Jehova Tanúi felekezet tagjai különös helyzetben vannak. Ők azok, akik egyrészt az állam leghűségesebb alattvalói, a közlekedési szabályoktól a vámszabályokig minden, állam diktálta normát a legutolsó betűig betartanak. Másrészt ők azok, akik ha másként nem megy, életük kockáztatása árán is összeülnek közösségeikben, nemet mondanak a katonai szolgálat teljesítésére. A nyilvánosságtól, az érdekképviselettől elzárkóznak, apolitikusak. Rájuk egyes országokban – így például Ausztriában, Finnországban – úgy tekintenek, hogy eo ipso alkalmatlanok, elveiknél fogva képtelenek az általános hadkötelezettség elfogadására. Interiorizálódott meggyőződésük miatt alkalmatlannak tartják őket bármilyen szolgálati módra, anélkül hogy kivennék őket az általános hadkötelezettség hatálya alól. Ez a fajta megkülönböztetés, kivételezettség nem ritka a nemzetközi gyakorlatban, Görögországban a papokat és szerzeteseket, Szíriában a zsidókat, Izraelben a mohamedánokat, Paraguayban a mennonitákat, Romániában a nazarénusokat mentik fel automatikusan a szolgálati kötelezettség alól. Az is ismert megoldás, hogy az adott szektán belül a közösségvezető által meghatározott szociális feladatot lát el szolgálatteljesítés címén. (Arra nézve, hogy ki a szektatag, a közösségvezető hiteles választ tud adni. Ismerve a bemerítkezéshez, kereszteléshez szükséges szigorú feltételeket, attól sem kell tartani, hogy számuk megnő.)

Fontos, az IM szabályozásra váró feladatai közé sorolt probléma a rehabilitáció és a márciusban feltételesen szabadultak jogi helyzete. Mivel a hivatalos álláspont bebörtönzésük óta megváltozott, az ő bűncselekményük a jövőben polgári szolgálattá szelídül, s ki kell mondani a büntetett előélethez fűződő joghátrányok alóli kollektív, általános mentesítésüket. A börtönben eltöltött éveket a munkaviszonyba be kell számítani; amennyire az lehetséges, a régi munkahelyükre vissza kell venni őket; lehetővé kell tenni részükre az útlevél kiadását – tehát teljes erkölcsi és jogi rehabilitációra van szükség.

A polgári szolgálat bevezetése voltaképpen kettős kihívást jelent a magyar társadalomnak. Egyrészt jelenthetné a civil társadalom épülését, az emberi jogok térnyerését, és apró, de nem elhanyagolható segítséget, lökést adhatna a szociális és egészségügyi szféra talpra állításához. A másik oldalon a hadsereget versenyhelyzetbe „kényszeríti", segít neki vonzásának, hajdan volt tekintélyének struktúráját, működését racionalizálni, morálisan megújulni, párthű gondolkodását elfelejteni, a múlt torzulásait levetkőzni. A huszonnégy hónapos, mindenki által alanyi jogon választható polgári szolgálat bevezetése csak az első lépés lehet az önkéntesekből álló, vonzóvá tett független magyar hadsereg fölállításához. A polgári szolgálat bevezetését célzó jogszabálytervezetek nem felelnek meg a nemzetközi és hazai elvárásoknak, Grósz Károly kormányfőként 1988 márciusában tett ígérete, úgy tűnik, nem válik valóra. Félig beváltott ígéret marad, és amennyiben az alternatív szervezetek, illetve a képviselők által nem kerül korrigálásra, úgy tovább rontja a kormány és a pártfőtitkár hitelét.

*Magyar Nemzet, 1989. június 27.*

# Lelkiismeret és fegyver

Mintha két malomban őröltek volna a katonák és a képviselők az Országgyűlés Honvédelmi, valamint Ifjúsági és Sportbizottságának legutóbbi közös ülésén. A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvényt módosító törvényjavaslatot Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter a régi, már-már letűnt időkre emlékeztető módon ismertette az új megközelítésekhez, változásokhoz és változtatásokhoz hozzászokott képviselőkkel.

„Fontos, hogy ha valamikor független lesz Magyarország, meg tudjuk védeni" – mondta Filó Pál képviselő az együttes bizottsági ülésen. Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter válaszában többször utalást tett egy általa meg nem nevezett külső erőre, amely árnyékként van jelen mindenfajta hadsereg-reformunk, újításunk mögött. A miniszter véleménye szerint mivel a kiképzésre még tizenkét hónapra sincs szükség, a maga részéről nem zárkózott el a katonaidő lényeges csökkentésétől sem, „mihelyt ezt megtehetjük".

A módosítási javaslat számos új megoldást és egy Magyarországon teljesen ismeretlen szolgálati mód, a polgári szolgálat bevezetését és szabályozását foglalja magába. „Már nagyon várják a választók ezt a törvényt" – mondta Géczi István az Ifjúsági és Sportbizottság elnöke. Hozzátehetjük rögtön: nem ezt a fajta, lelkiismereti okot vizsgáló bizottságok elé citáló, harminc–harminchat hónapos, a tartalékos állományban lévőkre nem vonatkozó polgári szolgálatot várta, várja a választó. De az ülésen résztvevő képviselők közül sokan, így többek között Börcsök Dezső, Viczián János, Pregun István, Tóth Károly sem. Ők valamennyien úgy gondolják, hogy nem lehet kizárni a tartalékosok esetében sem a „tudatváltozást", hogy semmilyen bizottság nem vizsgálhatja érdemben az ember lelkiismeretét, és hogy még a harminc hónap is méltatlanul hosszú idő. Sebők János képviselő a katonai és polgári szolgálatot „egyenlő jogi értékűnek" nevezte, ami enyhén szólva elüt a tervezetben szereplő megközelítéstől. „Csak a haza szolgálata legyen kötelező, ezen belül a katonai és a polgári szolgálatot mindenki szabadon választhassa" – mondta Zsigmond Pál, akaratlanul is utalva ezzel a leglényegesebbre, a honvédelmi törvény lelkére: az általános hadkötelezettség elvére.

A polgári szolgálat intézményének a gyökerei ide nyúlnak, a törvénytervezet ebből vezeti le ezt a fajta szolgálatot is, innen ered a polgári szolgálat szabályozásában szereplő és kifogásolt kettős – katonai és polgári – jelleg. A hadsereg mostoha gyermekének tekinti a polgári szolgálatot, míg ez nem kívánt szülői felügyeletnek érzi a gyámkodást. Pedig kínálkozik az általános hadkötelezettség magyarázó elvén kívül egy másik, szintén alkotmányos alapelv: a lelkiismereti- és vallásszabadságé. Az első elvet részesítették 1949 óta előnyben, holott a kettőnek teljesen azonos „helyi értéke" volt az alkotmányban. Azért csak volt, mivel a január 10-ei országgyűlés a lelkiismeret- és vallásszabadság „maradéktalan érvényesülése érdekében" megfordította a kialakult rangsort.

Ez év januárjától tehát megszűnt a rivalizálás a két paragrafus között: a lelkiismereti- és vallásszabadság érvényesülése hazánkban – jog szerint – előbbre való az általános hadkötelezettség elvénél. Ebből a megközelítésből szemlélve a mindenki által választható polgári szolgálat már nem engedély, nem a honvédelmi tárca nagylelkű ajándéka, hanem az alkotmányból eredő jog. Ennek a jognak a korlátozása pedig akár alkotmánybíróság által vizsgálandó tétel is lehetne…

A polgári szolgálat bevezetésének apropójából a HM több más fontos módosítást is tervbe vett. A felsőoktatási intézményekbe felvettek 1992-től kezdődően a sorkatonai szolgálatukat a végzést követően kezdhetik majd meg. Ez az újítás, anélkül hogy indoklása olvasható lenne, nem vonatkozik majd a Minisztertanács által meghatározott tanintézetek hallgatóira, köztük a hittudományi főiskolák és a Rendőrtiszti Főiskola hallgatóira.

Az elmúlt években 40 százalékkal csökkent a tartalékos állományban lévők igénybevétele. Ezért a jogszabálytervezet javasolja a tisztesek és honvédek esetében tizennyolc hónapról tizenkét hónapra, tisztek, zászlósok és tiszthelyettesek esetében huszonnégy hónapról tizennyolc hónapra leszállítani a tartalékos szolgálat idejét.

A sorkatonai korhatárnak az eddigi huszonnyolc évről harminc évre való felemelése a tervezet igazi meglepetése. Míg az egyik oldalon csökken a katonaidő, a másik oldalon nő a sorkatonának – életkoruknál fogva – behívható személyek köre. A HM azzal indokolja döntését, hogy a családfenntartói, egészségügyi, tanulmányi okból szolgálathalasztásban részesülők – és azok, akiket a nyilvántartás pontatlanul regisztrál – gyakran nem kerülnek behívásra a bűvös huszonnyolcadik életévük előtt. A

polgári szolgálatot teljesítők esetében a kiterjesztés egyben azt is jelenti, hogy őket kérelmeiknek esetleges késedelmes elbírálása miatt akár a harmincegyedik életévükben is behívhatják szolgálni. A javaslatnak ezt a pontját Nagy Endréné képviselőnő felvetésére a bizottság elutasította.

Lényeges változáson megy keresztül a katonai eskü szövege is: ezentúl a bajtársak nem fognak felesküdni arra, hogy hazájukat „minden külső és belső ellenség ellen” az „életük feláldozása árán” is megvédik.

*Aréna, 1989. június 29.*

# A nagy kompromisszum

A kocka el van vetve – gondolhatta a honvédelmi lobbi, amikor június 14-én, az Országgyűlés Honvédelmi, valamint Ifjúsági és Sportbizottsága együttes ülésén a honvédelmi törvényt módosító törvényjavaslathoz megszerezte a szavazati többséget. A törvény társadalmi vitájára nem volt se mód, se idő, és az Ellenzéki Kerekasztal sem vonta a honvédelem kérdését újrafogalmazó tervezetet a sarkalatos törvények körébe. Mindezek dacára a 27-én kezdődő országgyűlésnek ez a napirendi pontja nagy küzdelmet, végül a civil és katonai oldalon egyaránt eredményként értékelhető kompromisszumot hozott.

A törvénytervezet parlamenti tárgyalásakor jelen volt szinte mindenki, aki az elmúlt másfél évben alternatív vagy hivatalos oldalról pro vagy kontra tett valamit a polgári szolgálat ügyéért. Az egyik oldalon ott volt Kárpáti Ferenc honvédelmi, illetőleg Kulcsár Kálmán igazságügyi, Horváth István belügy- és Csehák Judit szociális és egészségügyi miniszter, valamint a tervezetet közvetlenül előkészítő szakértők, köztük Fehér József alezredes a HM-ből, László Jenő igazságügyiminiszter-helyettes és Halmos Csaba, az ÁBMH államtitkára. Alternatív részről a karzaton foglalt helyet a MISZOT, a Katolikus Ifjúsági Mozgalom és a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör megfigyelője is. „Mint állampolgár, mint képviselő, mint orvos arra kérem tisztelt képviselőtársaimat, hogy a törvénytervezet félmegoldásaival ne elégedjenek meg, hogy végleg szakítsanak egyértelműen a másság büntetésének gondolatával, hogy ismerjük föl a honvédelmi érdeken túli össztársadalmi érdekeinket is” – mondta felszólalásában az ezen az ülésszakon feltűnően aktív dr. Sinkovics Mátyás képviselő, a János Kórház főigazgató főorvosa. Ő, dr. Mezey Károly és Moravcsik Ferencné szemmel láthatóan lelkiismeretesen felkészült azokból a háttéranyagokból is, amelyeket a HM anyagát ellensúlyozva a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör bocsátott a rendelkezésükre. Valamennyien a polgári szolgálat diszkriminációmentes értelmezésére, a szociális háló hiányát is pótolni hivatott polgári szolgálat társadalmi jelenlétére és a huszonnégy–huszonhét hónapos polgári szolgálat bevezetésére hívták föl a T. Ház figyelmét. Dr. Sinkovics javaslata, amelyben a polgári szolgálatosok kérelmeinek elbírálásából a HM kivonulását javasolta, a Honvédelmi Bizottság ismételt összehívását tette szükségessé. Azonban a bizottságnak ez az ülése sem tudott meggyőzően érvelni a harminc hónapos polgári szolgálat mellett, hosszas szavazás, ügyrendi tévedések után, heves érzelmek közepette kénytelen volt aznap még egyszer összeülni. Másnap reggelre megszületett a kompromisszum: valamennyi szolgálati mód egységesen huszonnyolc hónapos időtartamú lett.

Ha összehasonlítom az alternatív szervezetek, a MISZOT, a Magyar ENSZ Társaság Emberi Jogi Bizottsága és az OBT e tárgyban megfogalmazott nyilatkozatait, javaslatait, állásfoglalásait a tervezet törvényerőre emelkedett bekezdéseivel, számottevő a hasonlóság: polgári szolgálatot elsősorban szociális és egészségügyi munkakörben, fegyveres testületektől teljesen függetlenül, lehetőség szerint otthon lakva lehet majd teljesíteni, az esküt még nem tetteknek és a tartalékos állományban lévőknek, békében és háborúban egyaránt. A volt katonaiszolgálat-megtagadókat mentesítik a büntetett előélethez fűződő joghátrányok alól. Azoknak a szolgálatmegtagadóknak, akiknek büntetését felfüggesztették, büntetésük hátralevő részét nem kell letölteniük. Közeledés történt az időtartam és a kérelmek elbírálásában. S bár továbbra is a területvédelmi és hadkiegészítési parancsnok dönt a jogászokból, orvosokból, pszichológusokból és egy hivatásos katonából álló bizottság javaslata alapján a polgári szolgálatos kérelméről, ezt követően azonban polgári bírósághoz lehet fordulni, kihagyva ezzel a javaslatban még szereplő Honvédelmi Minisztériumot, mint másodfokon döntést hozó szervet. Lényeges előrelépés, hogy nem kell bizonyított lelkiismereti oknak fennállnia a kérelmezőnél, elég a jelző nélküli „sima” lelkiismereti ok megléte. Visszalépés, hogy az Országgyűlés felhatalmazta a HM-et, azaz teljhatalmat adott neki arra, hogy a kérelmek elbírálásának szabályait saját maga alkossa meg. (Az Igazságügyi Minisztériumot illette volna meg ez a jog.) Elvileg mindenképpen vitatható a törvény azon paragrafusa, amely a polgári szolgálatot vállalók köréből eleve kizárja azokat, akik fegyvertartási engedéllyel rendelkeznek.

Mindent egybevetve az új honvédelmi törvény hatályba lépésével lényeges változás történt: a civil társadalom létrejöttének esélyei tovább növekedtek. Tapasztalatok birtokában a képviselők egy év múlva térnek vissza újra a polgári szolgálat ügyére. Remélhetőleg akkor majd elfogadják azt a – már most megfogalmazódott – képviselői javaslatot, hogy alanyi jogon, bizottságosdi nélkül, akár a sorkatonai szolgá-

latot teljesítők is választhassák a polgári szolgálatot. Addig azt, aki katonai, nem fegyveres katonai, illetve polgári szolgálatot sem hajlandó teljesíteni, az eddigi öt évig terjedő szabadságvesztés helyett „csak” három évig terjedő szabadságvesztéssel lehet büntetni.

*Ötlet, 1989. július 13.*

# Halak a hálóban

*„A polgári szolgálatot a hadköteles lelkiismereti okból, engedély alapján teljesítheti.”*
(Honvédelmi törvény)

Negyed kilenc körül már általában itt van mindenki. Az ajtó előtt már ott toporognak a kérvényezők, és bent az irodahelyiségben is együtt van már a bizottság.

A munkaügyi szakigazgatási szerv, az illetékes hadkiegészítő és területvédelmi parancsnokság (hadkieg) képviselője, az ifjúságpolitikai titkár, a református lelkész és az igazgatási osztály vezetője kerül ugyanannak a bizottságnak az egyes számú, míg az orvosnő, a pedagógusnő, az igazgatási osztályvezető-helyettes és a hadkieg másik képviselője a kettes számú részbizottságba. Egy alkalommal bizottságonként öt-hat ember kérelme kerül terítékre, így napi tíz-tizenkét beidézett neve mellé kerül valamilyen bejegyzés. Pest megyében a benyújtott hatvankét kérelemből húszat fogadott el a megyei tanács végrehajtó bizottsága által életre hívott testület. A júniusban módosított honvédelmi törvény szerint ugyanis ezeknek a „kijelölt, illetve felkért szervek képviselőiből létrehozott” bizottságoknak kell véleményt mondaniuk az alternatív szolgálatot kérvényezőkről.

Ez a „lelkiismeret-vizsgáló bizottság” a Pest megyei hadkieg „javaslattevő, véleményező testülete”. A grémium tehát csak támogat vagy elutasít, a döntést egy személyben – a bizottság véleményének figyelembevételével” – a hadkieg parancsnoka hozza meg. A civil kérelmet elbíráló katonai határozat ellen fellebbezni nem lehet, viszont bírósági felülvizsgálatra van mód.

*

A bizottság felállításánál a végrehajtó bizottság arra törekedett, hogy minél több külsős, nem tanácsi dolgozó vegyen részt a munkában. Az igazgatási osztály vezetőjének és a hadkieg képviselőjének jelen kell lennie, míg a többi résztvevőre a vb, illetőleg annak szakigazgatási szervei tettek javaslatot. A katonaság civilben lévő lojálisan viselkedő zászlósa nem tagja, csak titkára a bizottságnak. Szavazati joga ugyan nincs, bár előfordult, hogy ő is szavazott. A szálak az ő kezében futnak össze: ő terjeszti elő a hadköteles kérvényét, ő ismerteti az iratokat, ő készíti el a javaslatot, és a jegyzőkönyv hitelességét – az elnökkel együtt – aláírásával ő igazolja.

Egyházi személy jelenlétét ugyan nem írja elő jogszabály, a vb mégis úgy gondolta, hogy szükség van egyre. Református lelkészre gondoltak, minthogy megítélésük szerint a „protestáns felekezetek a legilletékesebbek ebben a kérdésben”. A katonaviselt lelkész úr, túl az ötvenen és egy szívinfarktuson, nem képvisel semmilyen markáns álláspontot: nem áll sem az „erőszak-nemalkalmazás”, sem pedig az „erőszak-alkalmazás” elve mellett. Toleráns magatartása, úgy látom, mégis bátorítóan hat a kérelmezőkre.

Megítélése szerint minden egyházon belül működik egy szigorúbb irányzat, amely a hitéletet komolyan veszi. Ezek köréből kerülnek ki a katonaiszolgálat-megtagadók. A hősök véréből és a túlélők munkájából egyaránt hit fakadhat, így a keresztyén lehet katonaságot vállaló és elutasító is. Az erőszak, mint olyan, elvetendő, de minthogy az ember bűnös, bűnelkövető, elkerülhetetlen, hogy az állam ne alkalmazzon erőszakot, s elkerülhetetlen, hogy szükség esetén például ne éljen a halálbüntetés jogával. Ő személy szerint a fegyverektől nem irtózik, mint a kérelmezők egyike-másika, de a katonaságnál sokkal hasznosabbnak tartja a polgári szolgálatot. A papír szerint „az egyházak képviseletében” jelen lévő, a bizottsági tagságra egyházi elöljárója által javasolt lelkész úr – elmondása szerint – esetleg csak a református egyházat képviseli, vagyis azt az egyházat, amelyiknek semmilyen állásfoglalása nincs ebben a kérdésben.

A Pest megyei végrehajtó bizottság nincs egyedül azzal a gyakorlattal, hogy egyházi személyiséget hív meg a testületbe. Székesfehérváron például meghívást kapott a helyi római katolikus püspöki titkár. A katolikus vallású szolgálatmegtagadókkal való szolidaritás minden formáját ez idáig elutasító fehérvári püspökség most hirtelen szavazati joggal bír a polgári szolgálat „odaítélésében”. Győrben talán még kacifántosabb volt a helyzet! Míg beválogatták a bizottságba a korábbi egyházügyi hivatal, most éppen az Országos Vallásügyi Tanács „katonáját”, addig a hittanosát elkísérő papot be sem akarták engedni. Itt a lelkek állami felügyelője kiszorította a lelkek pásztorát.

Az ülések helyét és idejét közhírré kell tenni, hogy a nyilvános „bizottsági tárgyaláson” minden érdeklődő részt tudjon venni. Nem lehet tudni, hogy hol akadt el az információ, miért nem értesültek az állampolgárok az ülésről, de tény, hogy szinte teljes érdektelenség mellett folytak a meghallgatások országszerte. A nyilvánossággal pedig nemcsak Győrben, de Székesfehérváron is baj volt: az egyik kérelmező hozzátartozója előtt csak akkor nyíltak ki az ajtók, amikor írásban kérte kirekesztésének indokait.

*

A szituáció egyik félnek sem feldolgozható. A javaslattevő fél az alig körülírt lelkiismeret fogalmával, a lelkiismereti ok problémájával küszködik: Miként lehet az alternatív szolgálat engedélyezéséhez szükséges lelkiismereti ok „megalapozottságát” megállapítani? Milyen indokokat, körülményeket kell figyelembe venni, milyen kulcsszavaknak kell elhangzani ahhoz, hogy ki lehessen jelenteni: a kérelmező olyan „belső értékrendszerrel” bír, „amellyel ellentétes magatartás kikényszerítése az egyén lelki sérülésével, önmagával való meghasonlásával járna”. (A honvédelmi törvény indoklása.) Hogyan tudják megállapítani a jog, az orvoslás, a nevelés, a vallás, az államigazgatás, a lélek avatott, de inkább avatatlan, erre az államigazgatási aktusra felkért szakemberei az önéletrajzokból, „igazolásra alkalmas más iratokból”, hogy mi lakik az emberi szívekben, mi húzódik meg a lélek legmélyén? Hogyan tapogathatók le azok az élmények, lelki rezdülések, hogyan ragadható meg az érzések, a hit, a gondolatok szövedékében az a lelkiismeret, amely nem akar fegyvert fogni?

A kérelmező huszonéves állt már sorozó-, esetleg érettségi vagy valamilyen felvételi bizottság előtt. A lelkéről azonban nem kellett nyilvánosan számot adnia még sehol. Alig túl a kamaszkoron, jól csengő szavakba kéne önteni mindazt, aminek a definiálásával a szaktudományok is mind ez ideig adósak maradtak. Egy hivatali helyiségben, személyazonosságának igazolása után, a népes bizottság szeme láttára, füle hallatára valljon Istennel való kapcsolatáról, lélekformáló film- és olvasmányélményeiről, személyiségalakító barátságairól, oldottan, hivatalosan beszéljen lelkének intim rétegeiről.

A HM alternatív ügyekben illetékes ezredese szerint a kérelmeket benyújtókat három kategóriába lehet sorolni. Az egyikbe azok tartoznak, akik szociális és egészségügyi indokok alapján kívánnak alternatív szolgálatot teljesíteni, míg vannak, akik nyilvánvalóan a katonai szolgálat alóli kibúvás szándékával adják be kérelmüket. A harmadik csoportba azok tartoznak, akiknek kérelme törvényes motiváció alapján született meg, azaz lelkiismereti ok húzódik meg a háttérben.

Csaba már mint bevonult, de még esküt nem tett kiskatona „tagadott be”. „Örömmel és nagy szeretettel” vonult a seregbe, de azután úgy beszéltek vele, „mint a kutyával”. Ettől aztán kikészült, és egyszer csak összeesett. „Az idegei nincsenek rendben!” – szól bele az iratismertetésbe az édesanya, aki elkísérte tizenkilenc éves, egyedül fölnevelt fiát. Az anya és fia civakodásba kezd, aminek kis idő elteltével az elnök vet véget. Befejezi az iratismertetést, és fölteszi a szokásos kérdéseket: „Kíván-e valamit hozzátenni a hallottakhoz?” „Nem.” „Mi a véleménye a fegyveres szolgálatról?” „Hülyeségnek tartom! Az legyen katona, aki alkalmas rá!” Ennél azonban jóval több indoklás kéne, a polgári szolgálatra vonatkozó kérelmet csak akkor támogathatják, ha Csaba lelkiismereti okra hivatkozik. „Vannak-e a katonasággal kapcsolatos lelkiismereti problémái?” – próbálkozik menteni a helyzetet az elnök. „Nem akarok fegyvert fogni, félek tőle!” Az elnök megkönnyebbülten sóhajt, és már diktálja is a jegyzőkönyv-vezetőnek: „Lelkiismereti oka abban keresendő, hogy nem fogja meg a fegyvert.” A villanyírógép zakatoló kattogásába az édesanya szava vegyül: „Soha nem volt szó alternatív szolgálatról! A fiamnak az idegei nincsenek rendben, a múlt kedden az ereit is fölvágta.” A váratlan bejelentést dermedt csend követi. A bizottsági tagokkal együtt én is csak most veszem észre, hogy Csaba jobb csuklóján széles kötés feszül. Milyen jó lenne, ha most itt lenne az egy szinttel fölöttünk ülésező másik bizottságba került orvos és pedagógus. A ránk nehezedő némaságot jobb híján ismét az elnök töri meg: „Na, és voltak vele kórházban?”

Az anya kéretlen tanúvallomásával a kérdés eldőlt, nincs mit tovább firtatni. A bizottság megértéséről biztosítja Csabát és édesanyját, de immár az ügy nem rájuk tartozik, a kérelmet nem támogatják. Csabáék ismét egyedül maradnak gondjaikkal, egészségügyi problémáikkal. Ha Csabát a katonaorvos nem minősíti szolgálatra alkalmatlannak, Csaba ugyanott folytatja, ahol abbahagyta: visszakerül az alakulathoz.

A bizottságnak nem ez volt az első ilyen esete. Sokan azt hiszik, hogy valamilyen gyógykatonaságról, szociális, egészségügyi helyzetükhöz mért munkáról-munkácskáról van szó. Tájékozatlanságukban, tanácstalanságukban, katonaságtól való félelmükben bemenekülnek a polgári szolgálat feliratú sátorba, ahelyett hogy idegi természetű egészségügyi problémák miatt mindenfajta szolgálat alóli felmentésért, szociális gondjaik miatt halasztásért folyamodnának. Helyesebben szólva, elmondták ők annak idején a problémáikat a sorozáson, papírt is vittek minderről, de hát… A bevonulás után kétségtelenné vált, hogy ők nem szimulánsok, hanem ágybavizelők, klausztrofóbiások, súlyosan szorongók, idegrendszeri rendellenességben szenvedők, vagy az otthon maradottak gondjai miatt teljesen alkalmatlanok a haza fegyveres védelmére. Az ilyen kiskatonáktól aztán szabadulni próbáltak az alakulatok, mivel semmire se tudták őket használni. Van már alternatív szolgálat, amiről a központi tájékoztatók ellenére sem a parancsnokok, sem pedig a kiskatonák nem tudták, hogy mi fán terem. „Gondod van, bajtárs? Nem bírod a gyűrődést? Sebaj, adjál be papírt alternatívra!" – adták ki az aktuális jelszót az alakulatok. Így fordulhatott elő, hogy az egészségügyi problémákkal küszködők bejelentették alternatív szolgálati igényüket, amit aztán az írnokok formába öntöttek. A papír végére odabiggyesztették, hogy a kérelmező durva bánásmódot nem tapasztalt, s a kiskatona máris hazamehetett, az alakulata megszabadult tőle. Látszólag mindenki jól járt, csak a lelkiismeret-vizsgáló bizottság áll tehetetlenül.

*

Z. Józsefnek nehéz gyerekkora volt. Édesapja hamar meghalt, tízen voltak testvérek, így a fóti gyermekvárosba került. Innen lopásért egy év tíz hónapra Tökölre, a fiatalkorúak fogházába vitte a sors. Lopás bűntettének alapos gyanúja miatt most is büntetőeljárás indult ellene, s előreláthatólag két év szabadságvesztés vár rá. Kettőnk külön kis beszélgetéséből az is kiderül, hogy mint polgári szolgálatos otthon lakva el-eljárna hétvégeken fusizni, kőműveskedni. Ha itt elutasítják, „akkor sincs gáz", mivel a büntetőeljárás alatt nem hívhatják be katonának. A hosszú hajú, elhanyagolt külsejű, büntetett előéletű, visszaesőnek számító Z. József nem kifejezetten a polgári szolgálat ideális típusának a megtestesítője.

Kimondottan zavarban van, feszeng a félkör közepén elhelyezett székben. Felveszi a sokszor megalázott emberekre annyira jellemző pózt, az állandóan védekezésre kényszerülő, „nekem úgysem lehet igazam" attitűdöt. Ezen egyáltalán nem csodálkozom, hiszen a négy bizottsági tagon kívül jelen van két civil katona, egy gépírónő és szerény személyem. Nyolc, nyilvánossághoz, „probléma-elővezetéshez", megjelenni tudáshoz szokott ember néz farkasszemet az effajta szocializációban nem részesült, intézetekben nevelkedett, igazgatói, nevelői szobákban, rácsok között elbizonytalanított kérelmezővel. A szituációt átélve rögtön eszembe jut a lelkiismereti bizottságok léte ellen fellépő nyugati, skandináv mozgalmak egyik érve. Ugyanis az, akinek képességei átlagon aluliak, aki szubkultúrából érkezik, aki kevésbé intelligens, az eleve hátránnyal, sőt behozhatatlan hátránnyal indul ilyen helyzetekben. Még ha igénybe veszi is a külföldön jól bevált, békemozgalmak által szervezett, megméretésre fölkészítő szolgálatot, jogi segítséget, a puszta megjelenése, kommunikációs zavarai miatt méltatlannak ítéltetik a polgári szolgálatra. Z. József felkészítésével persze senki sem foglalkozott, s a tőle elvárható elemi szintű tájékozottságnak is híján van. Ő pedig segítség nélkül nem tud mást tenni, mint elbukni ezen a vizsgán is.

Zoltán rezignált értelmiségi. Olyan, mintha most lépett volna elő a nem autentikus létből. Ügyes fiú, dörzsölt srác. Míg leérettségizett, sok helyen dolgozott. Megfordult a HM kezelésében lévő gépgyárban, élt a fővárosban és vidéken. Mivel nem vették fel egyetemre, jelenleg könyvesboltban eladóként dolgozik. Kérelmét Konrád György-idézettel indítja, önéletrajzában kiemeli „klasszikus-humanista" neveltetését, stílusosan leírja, hogy „az emberi élet kioltása semmire sem jelent megoldást", meg hogy a „parancsra tettem ideológiája nem igazolható", majd végül finoman utal a református hozzátartozókra. Zoltán előrelátó volt, ő nem hagyott kérdőjeleket motivációját illetően. Tudta, hogy miről mennyit kell írni, mire kell célozni, s Z. Józseffel ellentétben elő tudta vezetni írásbeli kérelmét. Tudta, hogy miként kell viselkednie ahhoz, hogy elérje a kívánt célt. Viszont a meggyőződés, a lelkesedés, a hit vagy az elkötelezettség halvány jelét sem tudom felfedezni a szokványos kérdésekre adott válaszaiban. Az elharapott fél-háromnegyed mondatai után csengenek. A jól megtalpalt írott anyag ellenére a személyes rész mintha nemcsak bennem, de a bizottságban is kételyeket hagyna. Határhelyzetet érez a testület, s egymást érik a kérdések. „Ha veszélyben lenne a családja, megfogná-e a fegyvert?" – teszi fel

(engem a katonai bíróságok ügyészeire, bíráira emlékeztető) kérdését az elnök. „Nem" –, s még mielőtt Zoltán kifejthetné bővebben a válaszát, a lelkész úr tovább kérdez: „Akkor se fogna fegyvert, ha a barátnőjét támadnák meg?" „Akkor sem!" És Zoltán a maga „kidumálom" módján átlépeget a csapdákon. Ez a laza stílus szemet szúr a vele egykorú jogászfiúnak, aki most mint sorkatona a hadkieg megfigyelőjeként van jelen. Az ülés során most szólal meg először: „Hogyan is volt az, hogy a HM vidéki gépgyárában dolgozott, ami köztudottan hadiüzem?" Az irányzék nem rossz, ez lehet az egyetlen szeplő az életrajzon. Zoltán azonban nem ijedős (csak rezignált), és mielőtt még a bizottság hölgytagja magából kikelve védelmébe venné („ez nem érv", „végső soron a kenyérgyárak és a cigarettaüzemek is a katonaságot szolgálják"), kivágja magát.

A játszma befejeződött, s bár az elnök – akinek szavazata vitás esetekben perdöntő – nincs meggyőződve a kérelmező lelkiismeretének a tisztaságáról, a bizottság egységes támogatásáról biztosítja Zoltánt.

Zoltán felsóhajt, távozik.

*

A hittudományi főiskoláról érkezett elsőéves teológushallgató először a fegyvertelen szolgálatot, majd miután a bizottságtól tudomást szerzett a polgári szolgálat létéről, ez utóbbit választja. A fekete felöltős, papos külsejű, gyenge fizikumú, gyermekarcú teológus világosan, egyértelműen, a hallgatóságát megnyerve beszél. Szabatosan kifejti, hogy az egyházon belül azt az irányt képviseli, amelyik elutasítja a fegyverfogást, s hogy a nemzeti érzéssel, a haza védelmével nem ellentétes az alternatív szolgálat. S bár papírjai (egyházi igazolások, bizonyítékok) messzemenően rendben vannak, és az általa előadottak meggyőzően hangzanak, ő sem úszhatja meg kérdés nélkül, mivel a működési szabályzat előírja a „részletes kihallgatást".

„Miért kérvényezi ön az alternatív szolgálatot, amikor a katolikus egyház nem tiltja a katonáskodást?" A kispap válaszában elmondhatná, hogy már a Római Birodalomban élő keresztények közül is sokan megtagadták a szakrális eskü letételét és a fegyverfogást. Idézhetné hosszan Hornuszt, majd a Kr. u. 200 körüli időkből az egyházatyákat, Origenészt, Lactantiust, Tertullianust, akik már kategorikusan tilosnak mondják a katonai szolgálatot. Röviden vázolhatná a konstantini fordulat, az egyháznak az államnak való, máig tartó behódolása lényegét, utalhatna Toursi Szt. Mártonra vagy Assisi Szt. Ferencre. Végül egy nagy ugrással részletesen kifejthetné a II. vatikáni zsinat *Gaudium et spes* című konstitúciójának lényegét, amely már pártját fogja a fegyvert elutasítóknak is, és az egyén lelkiismeretére bízza, hogy valaki miként szolgál. Sőt! Itt és most még azzal is elő lehetne hozakodni, hogy bázisközösségi tag, ne adj' isten, az erőszakmentességet valló Bulányi-féle közösség tagja!

László azonban inkább érzi, mintsem tudja, hogy itt nem innen kell megközelíteni a dolgot. Mert ki tudja? Lehet, hogy felkészült vitapartnerekkel ül szemben, akik az ágostoni teológia, a keresztény természetjog, a jogos háború fogalmába esetleg még – hiszen csak elsőéves – bele tudnák zavarni. Ha most a bizottság elkezdené mondani neki Alexander Halensis, Aquinói Tamás nézeteit, vagy fölhoznák ellenpéldának Szt. Imrét, Szt. Istvánt vagy Loyolai Szt. Ignácot, hogyan vágná ki magát? Arra pedig, hogy Evatovics Kunó katolikus erkölcstanából vagy Prohászka Ottokárnak a háború lelkéről írott munkájából idézzenek neki, gondolni sem mert. Ha meg a katonaiszolgálat-megtagadókat elítélő Paskai bíboros úr nevével összeforrott, máig vissza nem vont 1986. októberi püspökkari nyilatkozatot hoznák szóba, egyenesen egyházellenes színben tűnne fel. S igaz, hogy csak két hónapja kispap, azt már bizonyára tudhatja, hogy Bulányi páter nevével nem jó érvelgetni, ha valaki egyszer már pap akar lenni… Nem valószínű, hogy a válaszadás előtti pillanatokban mindez megfordulna László fejében. Mint ahogyan valószínűleg annak sincs tudatában, hogy milyen úttörő szerepre vállalkozott! A katonaviselt egyházban, a katonaságon átesett papság között úgy lesz jelen, mint „fehérek között egy európai".

László válaszában egyszerűen csak a Tízparancsolatra és benne a „Ne ölj!" parancsra hivatkozik, no meg arra, hogy neki olyan hivatása van, amivel nem fér össze a fegyver kézbevétele. Békességet szeretne teremteni, s úgy fogalmaz, hogy „így is elég nagyot tudok szolgálni". „Ha nem lennék kispap, akkor is így cselekednék!" – teszi még hozzá, s fejezi be életének talán első prédikációját.

*

Almási László kétgyermekes mélyépítő üzemmérnök, az összes beidézett közül valószínűleg a legkorábban kérvényezte a polgári szolgálatot. Kérvényét még akkor adta be – 1988 nyarán –, amikor a polgári szolgálatról szóló törvény előkészítését sem kezdték meg. Kérvénye, pontosabban a katonai szolgálat elutasítása büntetőjogi következményekkel jár. Majdnem napra pontosan egy éve dr. Gyürkés Tamás hadbíró százados az elsőfokú, szelektíven zárt tárgyaláson társadalomra veszélyesnek találta Almásit, és húsz hónapi végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte. A Bulányi-féle bázisközösségbe tartozó római katolikus Almási sorsa ettől kezdve szó szerint összefonódott a reform, az ország sorsával. A társadalom erjedési fokától, a törvény-előkészítő folyamat állásától függött hónapokon át, hogy kegyelmet kap, bebörtönzik, vagy nem. Az idővel való versenyfutásból végül is ő – és a reform – került ki győztesen.

Lászlónak azért kicsit szerencséje is volt a kegyelemmel. A kegyelem ugyanis nem jár minden katonaiszolgálat-megtagadónak, és nem jár automatikusan. A hatályos büntető törvénykönyv szerint ugyanis két paragrafus alapján is el lehet követni a katonaiszolgálat-megtagadás bűncselekményét. A büntetés további végrehajtása és a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól csak az egyik paragrafus (a 336-os) alapján elítéltek mentesülnek kegyelemből, míg a másik (a 344-es) alapján elítéltek nem. Eljárási kegyelemben viszont csak azok a katonaiszolgálat-megtagadásért elítéltek részesülnek, akik 1989. szeptember 30-ig bejelentették, hogy készek alternatív szolgálat teljesítésére. Almási eljárási kegyelemben részesült, mivel a húsz hónapnyi börtönbüntetés helyett a huszonnyolc hónapnyi, polgári szolgálatnak nevezett büntetést választotta…

Valahogy úgy alakult, hogy a bizottság előtt való megjelenésének napja csak egy héttel követte a bírósági felmentés kihirdetését. Sőt, mint azt a magyar napilapok is hírül adták, az Amnesty International ez idő tájt hozta a nyilvánosságra 1988. évi jelentését, amelyben Almási mint lelkiismereti okból elítélt (fogolyjelölt) is szerepel.

A bizottság, látva az előzményeket, hallva a Legfelsőbb Bíróság felmentő ítéletének indoklását, az előírt „zárt tanácskozás” mellőzésével, azonnal döntött: Almási László hadköteles kérelmét egyöntetűen támogatja.

*

Nagy Tibor senkiben sem hagy kétséget. Határozott, ugyanakkor szerény, tekintélyt kivívó megjelenésével, okos válaszaival csak alátámasztja mindazt, amit róla önéletrajzából, az igazolásokból már megtudtunk. Narkósokkal foglalkozik munka- és szabadidejében egyaránt: ez a hivatása. Egy családgondozó, tanácsadó, kallódókat felkaroló református misszió munkatársa egy személyben, huszonegy évesen. „Nem tudom, hogy mit csináltam volna, ha nincs ez a polgári szolgálat. Bementem volna a börtönbe is, mert sem tanulmányozni, sem elsajátítani nem akarom az emberölés technológiáját. Elítélek minden olyan mozzanatot, cselekvést, ami erőszak, és ami embertársaink felé irányul” – mondja, amikor a bizottság támogató javaslatával a zsebében a közeli presszóban beszédbe elegyedünk. Hallgatva áldozatos, testet-lelket igénybe vevő, egész embert kívánó munkájáról szóló beszámolóját, elkerülhetetlen a kérdés: honnan ez az elhivatottság? „Az Isten Fiától, Jézus Krisztustól! Az ő hitével és bizalmával próbálok odafordulni a narkós emberekhez. Mivel évekig éltem együtt velük, tudom, hogy gyógyíthatatlan narkomán nincsen, csak olyan, akit nem szerettünk eléggé. Az eredmények láttán úgy érzem, érdemes értük dolgozni. Ezért is hisszük – térünk át a katonaság dolgára –, hogy az élő Istentől eredő, Jézus Krisztustól tanulható szeretet képes átformálni embereket, s az ilyen szeretet békít ki egymással szembenálló feleket is.”

Az öblös hangú bajuszos fiatalember esete megzavar. Minek kell neki és számos szociális- és egészségügyben dolgozónak vagy éppen papnak, lelkésznek, rabbinak készülőnek, pedagógusnak, természetvédőnek polgári szolgálatra szóló behívót kézbesíteni? Nem ugyanazt csinálják-e ők civilben, mint amit „polgári katonaként” elvárunk tőlük? Talán nem elég az államnak, a népnek, a hazának, hogy egy egész életen keresztül polgáriszolgálat-szerű tevékenységet folytatnak? Feltétlenül ott kell valakinek hagynia hivatását, munkahelyét ahhoz, hogy hitelt érdemlően bizonyítsa: hazájáért tud és akar tenni, mint állampolgár *tud* áldozatokat hozni a többiekért?

*

Tartalékos állományban lévő alternatív szolgálatot vállaló alig akad. Az ország tizennégy ilyen esete közül egyetlenegy jutott Pest megyének. „Nem üzlet négy-öt nap tartalékos szolgálat helyett mondjuk hét hónapos polgárira bevonulni!” – mondja a hadkieg képviselője. Hát, ami azt illeti, üzletnek valóban nem üzlet harminc-negyven-ötven évesen, havi hatszáznegyven forint illetményért és ötszáz forint ruhapénzért hosszú hónapokra, félévekre elmenni polgári szolgálatra. „Jól meggondoltad?” – kérdezem a huszonkilenc éves albérletező, havi tízezer forintból a feleségét is eltartó, értelmiségi pályáját épp hogy elkezdő tartalékos kérelmezőtől. „A honvédelmi törvény – kezdte – a nem fegyveres katonai szolgálat idejét huszonnégy plusz négy, a polgári szolgálat idejét legfeljebb huszonnyolc hónap időtartamban határozza meg. Ez a gyalázatosan hosszú idő ellentétes az ENSZ, az Európa Parlament és az Amnesty International elveivel, javaslataival. Kimondható, hogy emberi jogot sért, és diszkriminatív. Ráadásul a tartalékosok kérelmezési-szolgálatteljesítési mechanizmusa csapdaszerűen van kidolgozva. Ha ugyanis én mint egy évet leszolgált tartalékos honvéd nem akarok többé fegyvert fogni, akkor azt csak a behívó kézhezvétele előtt tehetem meg, de úgy, hogy írok egy kérvényt a hadkiegnek. Itt tudtam meg a bizottság egyik tagjától, hogy a hadkieg velem mostanában nem akart foglalkozni, a későbbiekben mindössze egy hónap erejéig akartak behívni. Most, hogy kérvényeztem a polgárit, beindult a gépezet! Ennek pedig a vége az, hogy most azonnal tizenhat hónapig kell szolgálatot teljesítenem. Így tizenhatszor annyit fogok szolgálni, mintha maradtam volna a fenekemen. Ráadásul én ingyen szolgálok, a tartalékos katonák meg fizetésük meghagyásával.” „Mégis, miért vállalod?” „Nem azért, mert gyenge vagyok matematikából. Azért vállalom, mert számomra a másik út járhatatlan.”

*

A bizottság ülésein rendszeresen összetalálkozom egy ötvenöt év körüli agilis férfival. Láthatóan nem tagja a grémiumnak, ugyanakkor tapintatosan bele-beleszól a munkába, véleményt nyilvánít. Dr. Merza József matematikus – maga is egykori szolgálatmegtagadó – minden bizonnyal a legtapasztaltabb kívülálló. Rövidebb-hosszabb ideig részt vett valamennyi itteni ülésen, s a barátaitól kapott információi révén rálátása van az országban működő többi bizottság munkájára is. „Hogyan vélekedik a lelkiismeret-vizsgáló bizottságokról?” – kérdeztem a készséges „öreg” szolgálatmegtagadótól. „A bizottságok munkáját látva egy kicsit elbizonytalanodtam. Elvileg ugyanis mindenfajta lelkiismeret-vizsgáló kikérdezés ellen vagyok, most azonban az volt az érzésem, hogy jelenleg hasznos feladatot is betölthet ez az ellenőrző eljárás, éppen a valódi lelkiismereti tiltakozók meggyőződésének védelmében. Túl sok volt a tájékozatlan, a megalapozatlan meggyőződésű vagy egyáltalán minden különösebb meggyőződés nélküli fiatal. Többen pénzkereseti lehetőséget láttak a polgári szolgálatban, mások egészségügyi, szociális okokra hivatkoztak. Voltak, akik pszichiátriai esetek, s belőlük sem a katonaságnak, sem a polgári szolgálatnak nem lenne haszna. Úgy vélem azonban, hogy nem túl hosszú időn belül meg fog változni a helyzet: a kibújást kereső kérelmezők ki fogják tanulni azt a mesterséget, hogy mit kell mondani, és hogyan kell viselkedni. Ennek jeleit már most is tapasztaljuk. Akkor azonban a szűrés már nehéz lesz, értelmét veszti, meg is kell szüntetni. Aki nem akar fegyvert fogni, azt ne kényszerítsék. Minden ilyen emberrel csökken az ölésből kiképzést kívánók tábora. Fontosnak tartom azonban a polgári szolgálatra jelentkezettek pályaalkalmassági vizsgálatát. Ezt valóban gondosan, szakértelemmel kell elvégezni.” „Milyen módosításokat javasolna?” „Sok javaslatot kell tennünk, amíg eljutunk az emberek szeretet-szolgálatának arra a fokára, ahonnan a most bevezetett polgári szolgálat a maga jelenlegi szabályozó eljárásával együtt csupán az első, kezdetleges lépésnek bizonyul majd. Két, soron következő lépést viszont azonnal mondani tudok. Az első: szűnjék meg a hadkiegészítő parancsnoknak a döntési joga. A polgári bizottság – általában jogász végzettségű – elnöke döntsön az alternatív szolgálat engedélyezéséről, hiszen a néha hosszúra nyúló meghallgatáson ő kaphatott legvalósabb képet a kérelmezőről. A másik dolog, amiben biztos vagyok: a bizottságban nincs szükség egyházi személyre. Ha ugyanis a kérelmező lebeszélésére, az igazságos háború elvének védelmezésére vállalkoznak, akkor az ő jelenlétük megfoszthat attól a reménytől, hogy az Istenbe vetett hit alkalmas az emberiség békéjének megteremtésére. A kisebb felekezetek álláspontja általában jól ismerhető, a nagy történelmi egyházaknak pedig nincs egységes kiforrott tétele a katonáskodás kérdésében, képviselőjük tehát csak ambivalens álláspontot képviselhet.”

*

A honvédelmi tárca előzetes számításai nem jöttek be. A HM 1988-as felmérése szerint, a megkérdezett másfél ezer újonc 54,9 százaléka választotta volna a polgári, 19,4 százaléka a fegyver nélküli és csupán 24,6 százaléka a fegyveres szolgálatot – ha ezt megtehette volna, és ha a szolgálati módok azonos időtartamúak lennének. Ha az alternatív szolgálat ideje lényegesen hosszabb, akkor 36,9 százalékuk választaná a polgári és a nem fegyveres katonai szolgálatot együttvéve. Ezzel szemben a felmérést követő évben, amikor már nem feltételes módban, hanem jelen időben lehet beszélni a polgári szolgálatról, a hadköteleseknek – beleértve a bevonultatott huszonöt-huszonnyolcezer újoncot és a sokezer tartalékost – alig egy százaléka élt a lehetőséggel. A HM minimum kétezer, maximum tizen-ötezer katonaiszolgálat-megtagadóval, a szociális és egészségügyi tárca ezerötszáz–háromezer polgári szolgálatossal számolt. Ezzel szemben az a hatszáz ember, aki alternatív szolgálat iránti kérvényét 1989. szeptember 29-éig eljuttatta az illetékes hadkieghez, nem tényező egyik oldalon sem.

Hogy hányan várnak? Hányan részesítenék előnyben az alternatív szolgálatot, hogy ha mások lennének a feltételei? Hogy mi az oka annak, hogy a polgári szolgálat nálunk nem tud lábra kapni? – Ezekre a kérdésekre idén nyáron a már új összetételben ülésező parlamentnek kell megadnia a „hatályos” választ.

*Élet és Irodalom, 1990. január 5. és 12.*

# Kényszeredett szolgálat

# Tűzoltó leszek, s katona?

A békát 1997-ben éppúgy nehéz lenyelni, mint 1989-ben. A polgári szolgálatról szóló törvénynek (Psztv.) az Országgyűlés által ezekben a hetekben tárgyalt tervezete hasonlóan heves vitákat vált ki, mint 1989-ben, amikor még a rendszerváltás előtt a parlament bevezette a polgári szolgálat intézményét. A vita ténye önmagában véve még örvendetes is, tárgya és természete, a mögötte meghúzódó érték-preferenciák viszont pontosan mutatják a rendszerváltás alatt megtett szellemi, ideológiai utat. Vagy pontosabban: a totális állameszmétől való távolságtartás és az egyéni, az állampolgári szabadság megélésének és megélhetőségének mértékét.

**Új hazaszeretet**

Mert mi is a polgári szolgálat? Az állam feltétlen és korlátlan főhatalmának az emberi jogok tiszteletben tartása miatt bekövetkező önkorlátozása. Az állam belső szuverenitásának korlátozása, az egyéni szuverenitás elsőbbségének elismerése az állami szuverenitással szemben. Az állam és az állami érdek mindenhatóságának megszüntetése, az emberi szabadság és lelkiismeret prioritásának kimondása az állam szabadságával szemben. Évszázados vagy évezredes szokásokon, evidenciákon, értékpreferenciákon való változtatás: a védelem alternativitásának, a haza védelme sokféleségének elfogadása. Egy új hazaszeretet és egy új biztonságfogalom megjelenésének megnyilvánulása. A totális diktatúrák, a militarista és nacionalista társadalmak kudarca, az alkotmányos demokráciák győzelme. A kizárólagos ideológiák elvetésének és a másság elfogadásának példája. Az emberi jogok, azon belül is a gondolati, a lelkiismereti és vallási szabadsághoz való jog gyakorlati érvényesülésének egyik mértéke.

Magyarországon a polgári szolgálat intézményét nem kérdőjelezi meg senki. Sőt az annak külön törvényi szintű szabályozására irányuló kormányzati szándék és a törvény általános parlamenti fogadtatása az alkotmányos demokrácia lényeges fejlődését mutatja. A fejlődés azonban ellentmondásokkal terhes, mivel egyrészt a polgári szolgálat létének megkérdőjelezése ugyan szalonképtelen lépés lenne, másrészt viszont annak tartalmába olyan szabályok beépítése történik, ami magát a szolgálat lényegét kérdőjelezi meg. Mondhatni, ez a sajátos magyar demokratizálódás, a félmegoldásokban való örömködés, népátverés vagy visszarendeződés. A logikai sor azonban nem folytatható: az emberi jogi „visszarendeződés" mögött nem a kormány és nem a kormánypártok állnak, hanem az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága.

A polgári szolgálat lényegét veszélyeztető javaslat, hogy a polgári szolgálatot a hivatásos tűzoltóságnál is lehessen teljesíteni. Első olvasatban ez nagyon jól hangzik, hiszen a többnyire a szociális és egészségügyben, a gyermek- és ifjúságvédelemben dolgozó polgári szolgálatosokhoz hasonlóan ez is humanitárius tevékenység.

**A tűzoltó civil?**

A kiindulópont az, hogy Magyarországon intézményi keretek között tüzet oltani csak önkéntes vagy hivatásos tűzoltóság keretei között lehet. A hivatásos tűzoltóság olyan, a tűzrendészeti törvény hatálya alá tartozó szervezet, ahová a szigorú alá- és fölérendeltségi viszonyban szolgáló, utóbb rendfokozattal ellátott hivatásos tűzoltónak kizárólag katonaviselt férfiembereket vesznek fel. A hivatásos tűzoltóság rendvédelmi szervezet, csakúgy, mint a rendőrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a büntetés-végrehajtási testület és a vám- és pénzügyőrség.

A polgári szolgálat teljesítésének civil helyét, polgári munkahelyen való letöltését valamennyi nemzetközi dokumentum evidenciaként kezeli. A dokumentumok közül három konkrétan is említést tesz erről. Ez utóbbi dokumentumok érdekessége, hogy közülük kettő előterjesztésében, a határozattervezet szövegezésében Magyarország is részt vett, és később ennek nyomán fogadta el őket az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága (1989, 1993). (A harmadik dokumentum „csak" az Európa Tanács javaslata 1987-ből.) Ezek után lehet, de felettébb kínos a nemzetközi fórumokon általunk előterjesztett és képviselt javaslattól eltérő belső szabályokat hozni, nem beszélve az integráció és jogharmonizáció arculcsapásáról.

Azt a polgári szolgálatost, akit a tűzoltóságnál helyeznek el, rendvédelmi szervezethez kényszerítik. Az alternatív szolgálatnak ez a formája jól ismert nálunk is, csak ezt úgy hívják, hogy fegyvertelen katonai szolgálat.

Nyilvánvaló, hogy a tűzoltóságnak a foglalkoztatói körbe való bevonása mögött ideológiai érvek húzódnak meg. A polgári szolgálat nevének és formális tartozékainak megtartása mellett próbálják meg visszacsatolni a rendvédelmi oldalhoz, valamilyen hivatásos állományúak ellenőrzése alá vonni. Jelenti ez a haza szolgálatának egypólusú értelmezéséhez való visszatérést, és a civil társadalommal szemben az állami dominancia tovább erősítését vagy a civil szféra egy szeletének visszahódítását.

**Az az egy százalék**

Vitatható a polgári szolgálat időtartamának a meghatározása is. Ma Magyarországon egy hadköteles állampolgár átlagosan 12 hónapos sorkatonai és 16,2 napos (!) tartalékos katonai vagy 18 hónapos, egyben letöltendő polgári szolgálatot teljesít. A honvédelmi törvény ugyan lehetőséget ad arra, hogy tartalékos szolgálatra elvileg 4, katasztrófaszolgálatra pedig elvileg további 2 hónapra legyen behívható valaki, de mindebből mindössze alig több mint két hét kerül ténylegesen leszolgálásra. Tehát az egyik oldalon egy potenciálisan, keretjellegűen meghatározott „elvi időtartam" részleges kitöltéséről (katonai szolgálat), a másik oldalon egy minden esetben ténylegesen és konkrétan leszolgált „gyakorlati időtartamról" (polgári szolgálat) van szó. Az elmélet és a gyakorlat között feszülő kirívó ellentmondást a kérdéssel foglalkozó nemzetközi dokumentumok nem tolerálják; a tényleges, valódi és átlagos katonai szolgálathoz viszonyított, vele azonos hosszúságú polgári szolgálat bevezetéséért szállnak síkra.

Kétségtelen, hogy a nemzetközi gyakorlatban nem érvényesülnek maradéktalanul ezek az ajánlások, viszont az is igaz, hogy számos ország (például Ausztria, Dánia, Olaszország és Szlovénia) maximálisan betartja ezt a szabályt, esetükben a két szolgálati forma a gyakorlatban is azonos hosszúságú. Más országok gyakorlata pedig (például Fehéroroszország, Spanyolország, Lengyelország) közel áll hozzá, amikor a tényleges katonai szolgálat egyharmadával növelik csak meg a polgári szolgálat hosszát.

1989-ben a polgári szolgálat időtartamának diszkriminatív meghatározására félelemből került sor: a honvédelmi tárca attól tartott, hogy a magyar honvédség hadrafoghatósága veszélybe kerül. Az azóta eltelt csaknem hét év azonban bebizonyította, hogy a magyar közfelfogás, a történelmi tradíciók, továbbá a kérelmezők alacsony száma miatt nem kell tartani ettől. (A hadköteles állampolgároknak körülbelül egy százaléka teljesít polgári szolgálatot.) A hadrafoghatóságot tehát a polgári szolgálat nem veszélyezteti, katonai szempontból semmi sem indokolja a polgári szolgálat tervbe vett hosszúságát. A jogfejlődés, az emberi jogok térnyerése és prioritása ráadásul leszűkítette a katonai szempontok figyelembevételének lehetőségét. Ez azt is jelenti, hogy ma már a polgári szolgálat döntően és elsődlegesen nem honvédelmi, hanem emberi jogi kérdés.

*HVG, 1997. április 7.*

# Polgárjogot nyert a polgári szolgálat

Végre van törvényünk – kiálthatnak fel mindazok, akik figyelemmel kísérték a polgári szolgálatról szóló törvény 1994 óta folyó előkészületeit, majd pedig a törvénynek az elmúlt hetekben történt parlamenti elfogadását. A törvény megszületése mindenképpen nagy előrelépés, hiszen a polgári szolgálat 1989-es, alkotmánymódosítással együtt járó bevezetése óta a szolgálattal összefüggő kérdéseket a honvédelmi törvény és a Munkaügyi Minisztérium rendeletei szabályozták eddig. Az első magyar polgári szolgálatról szóló törvény azonban nemcsak puszta létével jelent lényeges előrelépést, hanem tartalmában is. A törvény a bevezetésében rögtön leszögezi, hogy a polgári szolgálat a szolgálati kötelezettség teljesítésének „a katonai szolgálattal egyenértékű formája", továbbá hogy a polgári szolgálat „a nemzet számára hasznos munkavégzést jelent". A törvény ezzel nem deklarál mást, mint hogy a hazát többféleképpen lehet szolgálni, hogy a hadkötelezettség típusai között (fegyveres vagy fegyvertelen katonai vagy polgári szolgálat) nincsen értékkülönbség. A törvény ezen bevezető megállapításai nemcsak keretet adnak mindannak, ami alább szabályozásra kerül, a polgári szolgálatot nemcsak elhelyezi az állampolgári kötelezettségek rendszerében, de rendkívül fontos jogtörténeti, biztonságpolitikai és szociológia szempontból is.

Jogtörténeti szempontból vagy pontosabban az emberi jogok érvényesülésének hazai történetében azért bírnak jelentőséggel az idézett mondatok, mivel először kerül sor törvényi szinten annak kimondására, hogy egy emberi jog (a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás és a helyette vállalt polgári szolgálat) érvényesülése az államnak ugyanolyan érdeke, mint az ország fegyveres védelme. Egy emberi jog válik ezáltal állampolgári joggá, egy emberi jog kerül egyensúlyba egy állampolgári kötelezettséggel.

A preambulum megfogalmazása egyben az új biztonságpolitikai elképzelések jogi formát nyert kifejeződése is. Kifejezi azt, hogy a haza biztonságát nemcsak katonaként lehet „garantálni", hanem azzal egyenértékű nem katonai tevékenységekkel is. Érzékelteti azt, hogy egy ország biztonságának nemcsak a katonai, hanem számos egyéb, ugyanolyan fontosságú biztonsági összetevője (például gazdasági, szociális, ökológiai) is van.

Szociológiai szempontból azért jelentenek újdonságot az említett megállapítások, mivel ez a szemlélet szakítást jelent az évszázados hagyománnyal, amely a katonai szolgálatot a férfivá vagy felnőtté válás beavatási közegének tartja, amely az egyén társadalmi elfogadottságát a katonaviselthez köti, de kifejezi azt is, hogy a hadsereg elvesztette monopol szocializációs funkcióját. A hazaszeretet fogalmának új megközelítését is jelentik a bevezetésben szereplő megállapítások, hiszen ezentúl a nemzet szolgálatában részt vevő katona és a polgári szolgálatos szolgálata között nincsen semmilyen minőségi vagy értékkülönbség.

A polgári szolgálatról szóló törvény eurokonform abban a vonatkozásban is, hogy lehetőséget ad arra, hogy a magyar polgári szolgálatot vállalók külföldön, külföldi polgári szolgálatot teljesítők pedig Magyarországon tehessenek eleget ezen állampolgári kötelezettségüknek. Az ötlet a nemzetközi gyakorlatban jól ismert, hiszen például a német–francia megbékélés egyik mozzanata éppen az volt, hogy lehetővé tették egymás országaiban a polgári szolgálat letöltését. Néhány osztrák, német és holland polgári szolgálatos – viszonosság nélkül – eddig is teljesített Magyarországon polgári szolgálatot. (A Magyar Máltai Szeretetszolgálat és a Magyar Auschwitz Alapítvány már jelezte, hogy szívesen fogadna külföldi polgári szolgálatosokat.) Fölösleges hangsúlyozni, hogy az Európa keleti vagy nyugati országaiban letöltött – jelenleg – másfél éves polgári szolgálat milyen szemléletbeli változást, nyelvtanulási és kapcsolatépítési stb. lehetőséget ad úgy, hogy mindez az országnak csak fillérekbe kerül.

A törvény pontosan felsorolja, hogy polgári szolgálatot hol nem lehet teljesíteni (fegyveres erőket és rendvédelmi szerveket irányító közigazgatási szervnél; bíróságnál; ügyészségnél; közjegyzőnél; pártnál; egyéni vállalkozásnál), és hogy milyen tevékenységi körbe tartozó munkavégzéssel kell teljesíteni (egészségügyi és szociális; gyermek- és ifjúságvédelmi; kulturális, művelődési, oktatási; természet- és környezetvédelmi; vízgazdálkodási; valamint az e tevékenységekhez kapcsolódó állampolgári jogvédő tevékenységek). E logikailag jól felépített rendszerből egyedül a tűzoltóságnál teljesíthető polgári szolgálat lehetősége „lóg ki". A tűzoltóságnál teljesítendő polgári szolgálatba azonban a tűzoltóság nem szólhat bele (hiába jelentik be igényeiket), a kérdésben kizárólag illetékes munkaügyi központok csak

abban az esetben oszthatnak be hozzájuk polgári szolgálatost, ha ehhez maga a polgári szolgálatos írásban hozzájárul.

Az egységes jogalkalmazást, a jogbiztonságot szolgálja, hogy a törvénynek a Magyar Közlönyben való megjelenését követő kilencvenedik nap után, tehát a hatálybalépését követően a megyei, illetve fővárosi közigazgatási hivataloknál lehet a polgári szolgálatot kérvényezni, és hogy a törvény most már pontosan körülírja a kérvény egyedüli okaként megnevezett lelkiismereti ok mibenlétét („lelkiismereti oknak kell tekinteni minden olyan indokot, amely összefügg a kérelmező személyiségét meghatározó valamely vallási, erkölcsi vagy egyéb természetű meggyőződéssel").

A korábbiakhoz képest lényeges változás, hogy a polgári szolgálatot általában a harmincadik életévig lehet teljesíteni, illetve azon harminc és negyvenöt év közöttiek, akik még sorkatonai szolgálatot nem teljesítettek, négy hónap polgári szolgálat teljesítésére kötelezettek.

A sorkatonák ellátási rendszeréhez a jövőben jobban igazodik majd a polgári szolgálatosok juttatási rendszere. Kötelező lesz részükre is folyósítani a bevonulási – új nevén az úgynevezett szolgálati – segélyt, a ruhapénz az 1989 óta változatlan havi 500 forint helyett körülbelül 3500 forint lesz, étkezési hozzájárulás címen továbbra is napi 320 forintot, illetményként („zsoldként") havi 3510 forintot fognak kapni, illetve a jövőben „tartósan kiemelkedő munkájukért" szerény jutalomban is részesíthetők. A sorkatonák utazási kedvezményeivel megegyezően a polgári szolgálatosok helyi utazása ingyenes, és a munkába járás költségeit a foglalkoztató viseli. A társadalombiztosítási ellátások vagy a sorkatonákat megillető egyéb kedvezmények tekintetében a polgári szolgálatost mint eddig, továbbra is „honvédelmi kötelezettségét teljesítő személynek kell tekinteni", vagyis ezen terheket az állam viseli.

A törvény az említett és említésre itt nem került számos pozitívuma mellett néhány negatív megfogalmazást is tartalmaz. A törvénynek az egyik legnagyobb vitát kiváltó pontja a polgári szolgálat időtartama. A törvény ugyanis, az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának akarata szerint, a sor- és a tartalékos katonai szolgálat összidejében határozta meg a polgári szolgálat hosszát. Vagyis a ténylegesen letöltött 12 hónapos sorkatonai szolgálat mellett a polgári szolgálatosnak le kell töltenie a csak papíron és csak potenciálisan létező, összesen 4 hónapos tartalékos és a gyakorlatban eddig még soha semmikor le nem töltött további 2 hónapos, katasztrófaelhárításra vonatkozó – szintén tartalékos – szolgálatot is. A sorkatonai szolgálat 9 hónapra történő csökkentése esetén ez azt jelenti, hogy a polgári szolgálat hossza 15 hónap lesz, vagyis arányait tekintve rosszabb lesz a helyzet a jelenleginél. (Most 12 hónap viszonyul a 18 hónaphoz.)

A polgári szolgálatról szóló törvény megszületésének ténye egyértelműen kifejezi, hogy a polgári szolgálat polgárjogot nyert Magyarországon, hibái pedig hűen jelzik a felemás magyar átmenetet.

*Magyar Nemzet, 1997. május 6.*

# Pró és kontra a polgári szolgálatról

A polgári szolgálatról szóló törvényt április elején fogadta el az Országgyűlés. A törvényjavaslatot a Munkaügyi Minisztérium terjesztette be, és az Országgyűlés négy bizottsága tárgyalta, majd nagyon szerény képviselői érdeklődés és egyetlen tartózkodás mellett az Országgyűlés azt egyhangúlag elfogadta. A színfalak mögött azonban kemény harc folyt: a bizottságok, az egyes pártok, a különböző érdekképviseleti és ideológiai lobbik próbálták a maguk elképzeléseit beépíteni a törvény szövegébe. Az Emberi Jogi Bizottság helyett sajnálatos módon kizárólag a Honvédelmi Bizottság (HB) érezte magáénak az emberi jogként elismert polgári szolgálatot szabályozni hivatott törvényt.

Az ellenzéki tagok javaslatai nyomán a bizottság mindent elkövetett annak érdekében, hogy a polgári szolgálat elveszítse civil jellegét, a kérvényezés határideje korlátozódjon, hogy a rendvédelmi szerveknél kelljen azt letölteni, hogy az időtartama és a juttatási rendszere büntető jellegű legyen, és hogy a Honvédelmi Minisztérium kontrollja jobban érvényesüljön. A honvédelmi és a munkaügyi tárca ellenállása nyomán a Honvédelmi Bizottságnak – a rendszerváltás előtti felfogást idéző – javaslatai csak részben tudtak érvényesülni, így a polgári szolgálat militarizálási kísérlete nem egészen sikerült.

A parlamenti pártok különbözőképpen viszonyultak a törvényhez. Az ellenzékben lévők vagy teljesen érdektelenek voltak (MDNP), vagy nem értették meg a törvény lényegét (FKgP, KDNP), és hazafias köntösbe bújtatott militarista szónoklatokkal ártottak, ahol tudtak (FKgP, KDNP és MDF), vagy pragmatista alapon próbálták kigyomlálni a törvényből a civil elképzeléseket (Fidesz). A kormánypárti pozícióban lévő és az emberi jogi kérdésekben, a kisebbség, a másság tiszteletben tartásának kérdéseiben máskor oly aktív SZDSZ nem szentelt különösebb figyelmet e törvényre, míg az MSZP akarata érvényesülni tudott.

A polgári szolgálatról szóló törvény súlyos hibája, hogy a polgári szolgálat hosszát, valamint a letöltésének helyét illetően és a visszaható hatály vonatkozásában visszalépést jelent a korábbi szabályozáshoz képest. A kilenc hónapos sorkatonai szolgálat bevezetése után ugyanis a polgári szolgálat tizenöt hónapos lesz, ami azt jelenti, hogy a két szolgálat közötti időtartam aránya a polgári szolgálat hátrányára változik. A jövőben – a polgári szolgálatot vállaló írásos beleegyezésével – lehetőség nyílik a hivatásos tűzoltóságnál való szolgálat teljesítésére is. Ez a rendvédelmi és a szolgálati szabályzat hatálya alá tartozó, szigorúan hierarchizált, katonai jellegű intézménynél teljesítendő szolgálat komolyan sérti a polgári szolgálat civil lényegét. A törvény visszaható hatályának – a honvédelmi törvénynek a sorkatonákra vonatkozó változó szabályaival összhangban – érintenie kellene a már polgári szolgálatukat töltő hadköteleseket is.

Természetesen a törvénynek nemcsak hibái, hanem erényei is vannak, sőt ezek vannak többségben. A polgári szolgálatot vállalók juttatási rendszere jobban fog közelíteni a sorkatonákéhoz, a polgári szolgálatot lehet majd állampolgári jogvédő tevékenységi körben is letölteni, sőt – viszonossági és önkéntességi alapon – külföldön is. („Minden olyan indokot, amely összefügg a kérelmező személyiségét meghatározó valamely lényeges vallási, erkölcsi, vagy egyéb természetű meggyőződéssel”, lelkiismereti oknak kell tekinteni.) Lényeges és pozitív változás az is, hogy ezentúl a megyei (fővárosi) közigazgatási hivataloknál kell kérvényezni a polgári szolgálatot, és hogy minden, polgári szolgálatost foglalkoztató munkahely a polgári szolgálattal együtt járó költségek többségét visszakérhetik a Munkaügyi Minisztériumtól.

A törvény – hibáival együtt – lényeges előrelépést jelent. A jelzett hibákat pedig remélhetőleg mihamarabb korrigálják, és erre nem kell hét évet várni, mint a polgári szolgálatról szóló törvény megszületésére.

*HVG, 1997. július 24.*

# A politikai érdekképviselet mechanizmusa a polgári szolgálatról szóló törvény megalkotásának menetében

A polgári szolgálatról szóló törvény megszületése kapcsán felmerülő érdekképviselet mechanizmusa során meg kell különböztetnünk szervezeten belüli és szervezeten kívüli, parlamenti és civil, továbbá gazdasági és politikai, valamint hazai és „nemzetközi" érdekérvényesítést. Az érdekérvényesítés időbeli tagolása szempontjából pedig különbséget kell tenni a törvény-előkészítés idején, a törvényhozási szakaszban, valamint az utólagosan történő érdekérvényesítés között [1].

**A törvény-előkészítés szakasza**

Az Országgyűlés által 1989. január 10-én elfogadott, az alkotmány módosításáról szóló 1989. évi I. törvény elvi lehetőséget biztosított a polgári szolgálat teljesítésére Magyarországon. Ugyanez a törvény a polgári szolgálat teljesítését az erről szóló külön törvény hatálybalépésétől tette függővé [2]. Ez a törvény még 1989 júniusában megszületet, de nem „önálló" törvény keretei között, hanem a honvédelmi törvény módosításáról szóló törvény formájában [3]. A honvédelem egészének – benne a polgári szolgálatnak – a törvényi szintű újraszabályozására 1993-ban került sor [4]. Az ekkor elfogadott törvény kimondta, hogy a „polgári szolgálat teljesítésére, a szolgálatot teljesítők jogaira és kötelezettségeire, fegyelmi és anyagi felelősségére, valamint a szolgálat teljesítésének helyére, elhalasztására és félbeszakítására vonatkozó rendelkezéseket külön törvény állapítja meg" [5].

A Munkaügyi Minisztérium 1994 májusában készítette el kizárólag a polgári szolgálat szabályozásáról szóló törvény első tervezetét (Psztvt.), és 1996 novemberében került a kormány, majd pedig az Országgyűlés elé a törvény végső tervezete. A törvényt az Országgyűlés 1997. április 8-án fogadta el, és július 24-én lép hatályba. [6]

Mindent egybevetve tehát, az 1989-es alkotmánymódosításban megfogalmazottakhoz képest a honvédelmi törvény módosítása nyomán ugyan törvény foglalkozott a polgári szolgálattal, és ténylegesen lehetőség nyílt a polgári szolgálat teljesítésére, de az e tárgyban első önálló és külön törvény megszületésére majdnem napra pontosan hét évet kellett várni.

Az első tervezet és az Országgyűlésnek való beterjesztés között eltelt közel két és fél év alatt, a szervezeten belüli és szervezeten kívüli, a civil és a politikai érdekképviselet érvényesült.

A szervezeten belüli kvázi-érdekképviselet egyrészt a Munkaügyi Minisztérium irányítása alatt álló Országos Munkaügyi Központnak (OMK) a megyei és fővárosi munkaügyi központokban folyó munkán gyakorolt felügyeletéből és a polgári szolgálatról szóló jelentéseiből, másrészt a Pest Megyei Munkaügyi Központnak (PMMK) és a Fővárosi Munkaügyi Központnak (FMK) a polgári szolgálatosokért felelős agilis főelőadója munkájából állt. Míg az első esetben inkább összefoglaló, leíró jellegű munka folyt, addig az utóbbi esetekben egyes konkrét kérdésekkel kapcsolatban fogalmazódtak meg vélemények, illetve éppen a munkaügyi vagy a honvédelmi tárcától kértek jogi útmutatást (polgári szolgálatosok oktatása, a polgári szolgálat alóli kibújás elbírálása, utazási kedvezmények érvényesítése, bevonulási segély finanszírozása, külföldi – különösen a finn és a francia – tapasztalatok átvételének propagálása). Ezek a jogalkalmazás és a jogértelmezés körébe vonható javaslatok és állásfoglalást kérő megnyilvánulások voltak.

A Pest Megyei Munkaügyi Központ az intézményes, háromszor tíznapos oktatási kötelezettségen kívül javasolta a fegyelmi rendszer újragondolását és szigorítását, a korábbi munkahelyen és a kis településeken történő szolgálatteljesítés kizárását, a foglalkoztatói kör felülvizsgálatát (a személyi összefonódások elkerülése érdekében), a juttatási rendszer radikális átalakítását (illetmények helyett a minimálbér 90 százalékát kapja a polgári szolgálatot teljesítő), a szolgálat teljesítése mellett munkavállalási lehetőség megengedését és végül egy, az OMK-nak alárendelt önálló országos polgári szolgálatos központ létrehozását. [7]

A szervezeten belüli kvázi-érdekképviselet körébe tartozik még, hogy 1995 augusztusában a MüM Ellenőrzési Főosztálya elkészítette „összefoglaló jelentését", amely a polgári szolgálat teljesítésével kapcsolatos szabályok megtartásáról készült [8]. A polgári szolgálat egészéről készült jelentés intézkedési javaslatai között konkrétan szerepelt, hogy a jelentés tapasztalatai kerüljenek felhasználásra a törvénytervezet véglegesítése során.

A szervezeten belüli kvázi-érdekképviselet körébe tartozik a Belügyminisztériumhoz tartozó Országos Polgári Védelmi Parancsnokság által kifejtett érdekképviselet is. A polgári védelem a törvény-előkészítés utolsó szakaszában közvetlenül és közvetett formában (a nyilvánosság igénybevételével) próbálta elérni, hogy egészségügyi, híradás-technikai és informatikai képzettséggel vagy jogosítvánnyal rendelkező polgári szolgálatosok teljesíthessenek szolgálatot náluk. Gazdasági megfontolások motiválták őket, hiszen a hivatásos állományuk folyamatosan csökken, a folyamatos munkavégzés és az utánpótlásuk nem biztosított (gazdasági érdekképviselet). [9]

A szervezeten belüli kvázi-érdekképviselet mellett voltak szervezeten kívüli érdekérvényesítő csoportok, amelyek egyházi és civil szervezetek voltak. A kvázi-szervezetiérdekképviselethez tartozik, de az PMMK-hoz kötődik a jezsuita rend által támogatott Faludi Ferenc Akadémia és az Evangélikus Egyház Bétel Missziói Otthona, valamint a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola fellépése. Ezen egyházi szervezetekkel a PMMK megállapodott polgári szolgálatos táborok, illetve oktatás megtartásáról. Mind katolikus, mind pedig evangélikus részről tapasztalható volt az a saját igény is, hogy a polgári szolgálatosok az általuk kidolgozott rendszerben egyhetes, illetve egy hónapos oktatásban-nevelésben részesüljenek. Az egyházi intézmények, szervezetek által kidolgozott javaslatokban tetten érhető a polgári szolgálatot vállalók ideológiai-vallási befolyásolásának szándéka. A Zsámbéki Katolikus Főiskola esetében gazdasági érdekérvényesítés szempontjai is szerepet játszottak, hiszen kidolgozott terveinek valóra váltása esetén jelentős és folyamatos pénzbevételhez jutna. A szervezeten belüli kvázi-érdekképviselet és az egyházi érdekérvényesítés eredményeképpen került a Psztvt.-be a polgári szolgálatot vállalók szervezett keretek között történő oktatásának kötelezettsége.

A PMMK javaslatai közül a fegyelmi rendszer újragondolását fogadták el, sor került a korábbi munkaviszonyban való szolgálatteljesítés szigorítására és a foglalkoztatói kör felülvizsgálatára, illetve mibenlétének meghatározása nélkül az oktatás kötelezettségét rögzítették a Psztvt.-ben.

A civil társadalom oldaláról az Alba Kör – Erőszakmentes Békemozgalom, a polgári szolgálatot teljesítők érdekvédelmi szervezete kapcsolódott be a törvény-előkészítő munka folyamatába. Ennek két szintjét lehet megkülönböztetni. Az első szint a szervezeten belüli kvázi-érdekképviseleti szervekkel és az egyházi szervezetekkel való párbeszéd szintje, a második szint az államigazgatási szervekkel kialakított munkakapcsolat. Az első szinten a legnagyobb nézetkülönbség a polgári szolgálatosok oktatása (PMMK és egyházi szervezetek), a foglalkoztatói kör meghatározása és konkrét esetekben történő eljárás kapcsán merült fel (PMMK). A második szinten a Honvédelmi Minisztériummal a bevonulási segély és a büntetőjogi felelősségre vonás tárgyában, a Művelődési és Közoktatási Minisztériummal pedig a minisztérium ajánlási jogkörével kapcsolatos jogértelmezési és a foglalkoztatási kör kiegészítésének tárgyában folytatott az Alba Kör megbeszéléseket és levelezést. Miután 1995-ben az Alba Kör az Európai Unió által finanszírozott PHARE-mikroprojekt keretében elkészítette a katonaiszolgálat-megtagadásról és a polgári szolgálatról szóló emberi jogi jelentését, ezek a tárgyalások intenzívebbé váltak [10].

Az Alba Kör (AK) elérte, hogy a HM állást foglaljon a katonai szolgálatot megtagadók újra-behívásával kapcsolatban (nem kerülnek behívásra mindazok, akiket a katonai szolgálat megtagadásáért jogerősen elítéltek); továbbá hogy a művelődési tárca megváltoztassa az ajánlással kapcsolatos belső elbírálási rendszerét (katona referens kiválása a folyamatból, és a rendészeti főosztály illetékességének megváltoztatása); hogy a jogértelmezés terén változások következzenek be; továbbá hogy a foglalkoztatási körbe a kulturális, művelődési és oktatási tevékenység is bekerüljön.

A MüM és az Alba Kör között folyamatos volt a kapcsolat. Ennek során a Psztvt. különböző variációihoz az Alba Kör két háttértanulmányt és négy írásos hozzászólást készített, és a vonatkozó nemzetközi dokumentumok közül hetet fordított le. 1996 folyamán négy alkalommal folytattak az Alba Kör képviselői megbeszéléseket a tárca közigazgatási államtitkárával és a törvény-előkészítő főosztály képviselőjével [11]. Az Alba Kör javaslatainak figyelembevételével került megfogalmazásra a törvény preambuluma (a szolgálati formák egyenrangúsága), továbbá a polgári szolgálat teljesítésének tevékenységi köre (a polgári szolgálatot hol lehet, és hol ne lehessen teljesíteni), a polgári szolgálat külföldön, illetve viszonossági alapon való letöltésének lehetősége, a tartalékos állományban lévőkre vonatkozó eltérő szabályozás. Szintén ez a civil szervezet kardoskodott a lelkiismereti oknak az alkotmánybírósági határozatból (46/1995) való átvétele, a juttatási rendszer kiegészítése és növelése, valamint az egyes tételek rugalmas szorzójának megállapítása, a minden foglalkoztatók egészének járó

visszatérítési rendszer kialakítása és a sorkatonai szolgálat megfelelő adaptálása mellett. Az Alba Kör támogatta a polgári szolgálat teljesítésére irányuló kérelmek elbírálási rendszerének egyszerűsítését (a jegyzők helyett a közigazgatási hivatalok vezetői döntsenek), a polgári szolgálatra való alkalmasság orvosi vizsgálatának civilesítést (a polgári szolgálatos alkalmasságát ne katonaorvosok vizsgálják), továbbá a fegyelmi felelősségre vonás szigorítását (a polgári szolgálatot teljesítők munkavégzésbeli mulasztásainak szigorúbb megítélését).

A civil szervezet nem támogatta a polgári szolgálatosok kötelező szervezett oktatásának bevezetését. Kompromisszum eredményeként a felek elfogadták, hogy amennyiben az oktatás világnézetileg semleges, és nem bentlakásos közegben, valamint maximum néhány napos időtartamban kerül megtartásra, akkor az oktatás bevezetése támogatható. Ugyancsak kompromisszum eredménye a polgári szolgálat hossza is: a sorkatonai szolgálathoz viszonyítva másfélszer hosszabb polgári szolgálat került be a Psztvt.-be.

Az Alba Körnek nem sikerült elérnie, hogy a vonatkozó részek a Hvt.-ből átkerüljenek a Psztvt.-be, és ezáltal egy egységes és egy helyen szabályozott jogforrás szülessen; hogy az új járulékteher (lakhatási hozzájárulás) a foglalkoztatót terhelje; hogy a polgári szolgálatosnak, illetve a MüM-nek a HM-felé előírt adatszolgáltatási kötelezettsége korlátozására sor kerüljön; hogy a törvény melléklete tartalmazza a polgári szolgálatos jogainak és kötelezettségeinek kivonatát tartalmazó okmányt; és hogy a törvény-előkészítéssel egyidejűleg a minisztérium teremtse meg a polgári szolgálat ügyeivel foglalkozó intézményi hátteret.

**Törvényhozási szakasz**

A törvényhozási szakasz százharmincegy napja alatt érdekképviseleti igénnyel a szervezeten belüli kvázi-érdekképviselet körébe tartozó PMMK, a polgári védelem és a tűzoltóság országos parancsnokságai, a civil szférából az Alba Kör léptek fel, illetve a nemzetközi érdekérvényesítésről az Európa Parlament egyik képviselőjének fellépése nyomán lehet beszélni.

A PMMK a Honvédelmi Bizottság egyik MSZP-s képviselőjén keresztül próbálta érvényesíteni elképzeléseit. Négy módosító javaslatuk közül kettőt – az Alba Kör támogatásával – módosító indítványként fogalmaztak meg, és így került be a törvény szövegébe. [12]

A polgári védelem és a tűzoltóság a HB két kormánypárti és egy ellenzéki képviselőjén keresztül juttatta kifejezésre akaratát, nevezetesen, hogy e rendvédelmi szerveknél is lehessen polgári szolgálatot teljesíteni. A tűzoltóság esetében a konkrét forrást is „lokalizálni” lehet: a veszprémi tűzoltó-parancsnokság nyerte meg a helyi SZDSZ-es országgyűlési képviselőt az ötlet felkarolására. A kisebbik koalíciós párt emberi jogi munkacsoportja ennek nyomán támogatta ezt a javaslatot, majd pedig – hosszas vita után – a tűzoltóságnál teljesíthető polgári szolgálat lehetősége be is került a törvénybe (a gazdasági érdekképviselet politikai érdekképviseletté vált).

Ebben a szakaszban az Alba Kör két alkalommal tette közzé a Psztvt.-ről és az általános vitában elhangzottakról írásos véleményét. A MüM kérésére nemzetközi statisztikai adatokkal, szakirodalommal látta el a jogelőkészítő főosztályt. Szövegszerűen megfogalmazott tizenhat módosító indítványt, amelyek közül az Emberi Jogi Bizottság egyik MSZP-s képviselője tizenegyet csatlakozó módosító javaslatként az Országgyűlésnek beterjesztett. Ezek közül azonban csak egyetlen egyet fogadott el a T. Ház (a polgári szolgálatot teljesítő megbízható állampolgárijog-védő tevékenységgel is). A Psztvt.-t illetékesség okán tárgyaló négy Országgyűlési bizottság összesen tizenegy alkalommal foglalkozott a Psztvt.-vel, ezek közül az Alba Kör nyolc bizottsági – köztük valamennyi HB- – ülésen részt vett, és érdemben szólt bele a törvényalkotás menetébe. A HB tagjainak a polgári szolgálat kérvényezésére és időtartamára vonatkozó nemzetközi dokumentumokat küldött el. Az Alba Kör szóvivője a bizottsági munka befejezése és a módosító indítványokról való parlamenti szavazás előtt az időtartam és a tűzoltóságnál teljesítendő polgári szolgálat ügyében magánlevélben fordult a kormánypárt tizenkilenc képviselőjéhez.

Az Alba Kör igénybe vette a médiát is véleményének közlésére és nyomásgyakorlásra. Sőt, egy Európa Parlamenti képviselőt, Dr. Christof Tannert is sikerült megnyerni ügyüknek, aki a polgári szolgálat időtartamának vonatkozásában hivatalos levelet küldött a munkaügyi miniszternek és a HB elnökének [13].

Az érdekérvényesítési mechanizmus érdekessége, hogy a témában legaktívabb HB „külön életet élt”. Bár kétségtelen, hogy a HB legaktívabb tagjai ellenzéki képviselők voltak (Fidesz-MPP és MDF), mégis a HB-nek a Psztvt. megváltoztatására tett javaslatait a bizottság teljes egyetértésben hozta meg. A HB-n belüli pártarányok és pártpreferenciák nem érvényesültek, a HB-tag kormánypárti képviselők – gyakran a saját pártjuk által képviselt véleménnyel ellentétben – egységesen támogatták az ellenzéki javaslatokat, és viszont. A HB-üléseken csak a MüM és néha a HM, illetve az Alba Kör képviselőivel alakult ki vita. Ennek alapján állítható, hogy a HB egy párthovatartozástól független, saját, katonai vagy militarista, de mindenképpen közös értékrend alapján szólt hozzá a Psztvt.-hez (katonai/militarista érdekképviselet). Ebben a kérdéskörben a HB nézetei váltak egyeduralkodóvá, mivel a dolgok természetéből adódó ellensúly szerepét az Emberi Jogi Bizottság nem volt képes betölteni. Ebben az esetben e bizottságnak nem volt közös (például emberi jogi) értékrendje és egységes álláspontja. Mint bizottságnak nem volt szervezett és pártpreferenciáktól független érdekképviseleti fellépése. A foglalkoztatási bizottságot is hasonlók jellemezték, mivel ez a bizottság a kérdéskört alapvetően hatáskörétől távol esőnek érzékelte, katonai és emberi jogi kérdésként viszonyult hozzá.

A polgári szolgálat országgyűlési munkája során az egyes pártok részéről nem mutatkozott külön érdekképviselet, illetve nem lehetett megkülönböztetni külön liberális, konzervatív, keresztény-demokrata vagy szociáldemokrata értékrendet. Egyedül a nemzetinek mondott és nacionalizmussal, valamint militarizmussal kevert értékrend jutott kifejezésre a KDNP, az MDF és az FKgP részéről.

**Szubsztantív célelérés**

Az Alba Kör a kitűzött társadalmi-politikai céljait jelentős mértékben érvényesíteni tudta, de nem maradéktalanul. Elképzelései elsősorban a törvény-előkészítő munka során érvényesültek, míg a törvényhozási munka során eredményessége az általa ellenzett módosító javaslatok „megfúrásában” nyilvánult meg. A parlamenti munka során a neki nem tetsző javaslatokat a bizottsági üléseken való intenzív jelenlétével, szakmai indokaival és médiaképességével tudta „megvétózni”, illetve hozzájárult a HB és a MüM által képviselt kormányálláspont egymáshoz való közelítéséhez, vagyis kompromisszumos javaslatok megszületéséhez.

**Organizatórikus identitás**

A törvény-előkészítő és törvényhozói munkában való részvétellel az Alba Körnek a társadalomban elfoglalt helye megerősödött, és nőtt a társadalmi elfogadottsága. Az AK önazonosság-tudatára, szervezeti identitására azonban nem volt ilyen hatással. Az AK jól medializált és sikeres munkája következtében presztízsnövekedést könyvelhet el, ami az Alba Kör munkájának egészére igaz, és hosszabb távú fennmaradását prognosztizálja. Mindezeken túl ismét hangsúlyossá tette az Alba Kör érdekképviseleti tevékenységét, ellensúlyozva ezzel az utóbbi időben egyre inkább megnyilvánuló NATO-tagság-ellenességét.

**Processzuális eredmény**

A Ptv. megszületése kapcsán az Alba Kör ismét belevonódott a politika alakításának folyamatába és bebizonyosodott, hogy aktorként számolnak vele. Formális döntési jogkörre ugyan nem tett szert, de nemcsak észrevetette magát, vagy elismerték, hanem stratégiai pozíciót tudott betölteni. Ennek biztos jele volt, hogy a parlamenti beszédek egy része az AK anyagaira épült, sőt szó szerinti átvételek is történtek (például a munkaügyi miniszter, a HB elnöke, néhány képviselő), más beszédek pozitív (például MSZP, SZDSZ) vagy negatív formában (például MDF, FKgP, KDNP), de a civil szervezet javaslataira utaltak, illetve arra reflektáltak. Ezzel az AK történetének egyik legnagyobb sikerét érte el, és jól mutatja, hogy esetében egy intézményesedett és permanenssé vált mozgalomról van szó.

**Innováció a politikában**

Az Alba Kör a Psztv.-vel kapcsolatos érdekérvényesítése során képes volt intézményi változásokat előidézni. Ezek nem csupán rituális innovációk voltak, hanem olyanok, amelyek az állam- és pártkapcsolatok, valamint a kormányzati szervek és a politikai közvetítő rendszer egészére is hatást gyakoroltak. A legfontosabb politikai innovatív hatást minden bizonnyal a jogrendszerre gyakorolta: egy, az alaptörvényben is szereplő emberi jog és egy állampolgári kötelezettség törvényi szintű szabályozására. A politikai innováció esetében még emlegetni szokás, politikai módszerek és politika tartalmak esetében azonban nem lehet ilyen eredményekről beszámolni.

**A politikai kultúrára és a politikai szocializációra gyakorolt hatás**

Az Alba Kör a civil oldalról érkező hatékony érdekképviseletével – azzal, hogy fel tudta mutatni, hogy a „nagypolitikára" is lehet hatást gyakorolni, továbbá azzal, hogy a nyilvánosság igénybevételével tette mindezt –, működésével alakítója volt a politikai kultúrának. A Alba Kör a politikai szocializációra kevésbé volt hatással, a politikára és főleg a közgondolkodásra gyakorolt szocializációs hatása azonban nem volt elhanyagolható.

Az Alba Kör eredményaspektusait tekintve összességében tehát szubsztantív részleges célelérésről, az organizatórikus identitás stabilizálódásáról, jelentős processzuális eredményről, intézményi, azaz egyirányú innovációról és a politikai kultúrára gyakorolt hatásról lehet beszámolni. Mindezzel együtt az AK tevékenysége egyáltalán nem nevezhető össznemzetinek, csak szubkulturálisnak. Az AK eközben mikroméretű szerveződés maradt, mozgalmat generáló mobilizáló képessége nem változott, illetve azok hatásai még nem érzékelhetők. Az általa kivívott és kínálkozó politikai teret kitöltötte, bár kétségtelen, hogy a törvény-előkészítés szakaszában profibb és hatékonyabb munkát végzett, mint a törvényhozói szakaszban. Intézményesedési és tartalmi vonatkozásokban előrelépett, közvetlen társadalmi bázisa nem, viszont ismertsége és társadalmi elfogadottsága nőtt. A belső szervezeti, működési életében nem történt érdemi változás, inkább a meglévő struktúra és a belső folyamatok konzerválódtak.

Az érdekérvényesítési folyamatban civil szervezetekkel nem dolgozott együtt (nincsenek ilyenek), de ellenmozgalommal vagy pszeudomozgalommal sem került szembe, mint korábban az Országos Béketanács, a jelenlegi Magyar Békemozgalom esetében. „Ellenfelei" elsősorban a HB tagjai és a rendvédelmi szervezetek közül kerültek ki. Az első esetben egyes, elsősorban ellenzéki képviselők részéről kifejezetten az Alba Körre és képviselőire irányuló, a törvénytervezet tárgyalását megelőző időkből származó és a békemozgalmi kérdésekkel összefüggő ellenérzésekből eredő, „személyes jellegű" ellenszenv is nehezítette az érdekérvényesítést. Másodsorban az intézményen belüli kvázi-szervezeti-érdekérvényesítőkkel voltak vitái, míg az egyházi szervezetekkel egyetlen egy konkrét témában volt kommunikáció, illetve nézetkülönbség. A nemzetközi kapcsolattartást jelzi az EU-képviselő lobbija, ami szokatlan a mai magyar gyakorlatban. A végig pártsemlegesen dolgozó AK „pártlobbistái" fele-fele arányban kerültek ki a két kormánypárt köréből, ami nem az AK látens pártpreferenciáját tükrözi, hanem az ebben a témában is jelenlévő kormánypárt-ellenzék törésvonalat. Az AK a felsorolt eredményaspektusok szempontjai szerinti sikerei révén túllépett az alternatív mozgalmakkal kapcsolatban megfogalmazott „egzempláris funkción", mivel igaz ugyan, hogy kisszámú támogatóval, szerény anyagi bázissal, társadalmi relevanciával, innovációs funkcióval és nem számottevő kvalifikációs bázissal rendelkezik, de tevékenysége és eredményei túllépnek a példaadás és példázattá válás keretein.

**Jegyzetek**

[1] Az utólagosan történő érdekérvényesítés alatt a törvény elfogadása utáni olyan tevékenységet értem, amely a végrehajtási rendeletre, illetve a Munkaügyi Minisztériumnak a törvénnyel összefüggő egyéb rendeletalkotási munkájára és a polgári szolgálatról szóló törvény, valamint a honvédelmi törvény módosításából eredő jogértelmezési kérdésekre vonatkoznak. Ennél részletesebben a kérdéssel most itt nem foglalkozom.

[2] 12. szakasz.

[3] 1989. évi XXII. tv. a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény módosításáról.

[4] 1993. évi CX. tv. a honvédelemről. 1994. január 1-jén lépett hatályba.

[5] Hvt. 120. szakasz.

[6] 1997. évi XXI. tv. a polgári szolgálatról. A törvény azóta hatályba lépett.

[7] Greman József, a PMMK főtanácsosa: *A polgári szolgálatról szóló törvénytervezet véleményezése.* Budapest, 1994. május 18.

[8] 734/1995. VIII. 41. 54/MA/95. Budapest, 1995. április 28.

[9] L. K.: Alternatív szolgálat a polgári védelemnél is. *Magyar Hírlap,* 1996. november 11. – Az írásra reagálva az Alba Kör megkereste az újságírót és a MüM illetékeseit, aminek következtében a téves elvárásokat megfogalmazó cikk helyesbítésére sor került. L. K.: Törvény készül a polgári szolgálatról. *Magyar Hírlap,* 1996. november 20.

[10] Csapody Tamás: *Emberi jogi jelentés a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás magyarországi helyzetéről.* 1995.

[11] A tárgyalásoknak két szintje volt. Egy hatékony és korrekt államtitkári és egy elégtelen és inkorrekt jog-előkészítői szint. Az előző bizonyult dominánsnak, de ez a kettősség jelentősen megterhelte az együttműködést, és megnehezítette a civil érdekérvényesítést.

[12] A PMMK javaslatait beterjesztés előtt – informális kapcsolatainak köszönhetően – az Alba Kör véleményezte. A PMMK–Alba Kör „közös" javaslata szerint, az önkormányzati tulajdonban lévő szociális intézményekben lehessen polgári szolgálatot teljesíteni, továbbá a Psztvt.-nek az időtartamra és a juttatási rendszerre vonatkozó szabályai vonatkozzanak a polgári szolgálatukat már teljesítőkre is. A bármilyen területen dolgozó fogyatékos munkavállalók mellett teljesíthető polgári szolgálatot és az orvosi alkalmasság katonaorvosok általi megállapítását az Alba Kör nem támogatta.

[13] Ismereteim szerint a levélnek nem volt hatása, sőt a MüM részéről csak mintegy két hónapos késéssel került sor annak megválaszolására.

*A III. Országos Politológus Vándorgyűlésen elhangzott előadás anyaga.*
*Miskolc, 1997. május 9–10.*

# A polgári szolgálatról szóló törvény megszületésének körülményei és a törvény értékelése

## Általában

A polgári szolgálatról szóló törvény megszületése lényeges előrelépést jelent a korábbi szabályozáshoz képest. A törvény a nemzetközi dokumentumokkal – két kivétellel – összhangban van. A törvény elősegíti az egységes jogalkalmazást és a nagyobb jogbiztonság érvényesülését. Számos olyan megoldást tartalmaz, amely lehetővé teszi a lelkiismereti ok meglétének szakszerűbb megállapítását és a foglalkoztatási kör pontos meghatározását, a polgári szolgálatot választók juttatási rendszerét a korábbi helyzethez képest jobban hozzáigazítja a többi hadköteleséhez, és lehetővé teszi a nemzetközi polgári szolgálat bevezetését.

Lényegesen jobb törvény születhetett volna azonban a törvény-előkészítő munka pontosításával, az Országgyűlés és a parlamenti pártok, valamint a sajtó nagyobb érdeklődése mellett, ha az ellenzéki pártok pozitív hozzáállást, az Emberi Jogi Bizottság tagjai aktívabb, a polgári szolgálat lényegével tisztában lévő országgyűlési képviselők nagyobb arányú fellépést tanúsítottak volna, továbbá ha a Honvédelmi Bizottság felhagyott volna militarista szemléletével. A Honvédelmi Bizottság és annak elsősorban ellenzéki tagjai különösen sok kárt tettek a törvényszövegben.

Az Alba Kör különösen nehezményezi a polgári szolgálat hosszát, továbbá hogy a polgári szolgálatot hivatásos tűzoltói szervezeteknél is lehet teljesíteni, valamint azt, hogy az időtartam vonatkozásában a polgári szolgálatról szóló törvénynek nincsen visszaható hatálya.

Mindezekre való tekintettel mérlegelés tárgyát képezi, hogy – a törvény hatályba lépését követően, figyelemmel az addig elkészülő végrehajtási utasításra is – a vitatott kérdésekben érdemes-e az Alkotmánybírósághoz fordulni, vagy sem.

## Konkrétan

### *A törvény-előkészítés szakasza*

A polgári szolgálatról szóló törvény első változatát a Munkaügyi Minisztérium 1994 májusában, míg a kormánynak, majd pedig az Országgyűlésnek beterjesztett változatát 1997 novemberében készítette el. Az azóta eltelt időszakban a törvénytervezetekhez (Psztvt.) az Alba Kör két háttér-tanulmányt készített („Az Alba Kör hozzászólása a polgári szolgálatról szóló törvény tervezetéhez I., II.” – 1994. szeptember 14. 16 oldal és 1994. október 27. 19 oldal), valamint négy írásos hozzászólást terjesztett be, és a vonatkozó nemzetközi dokumentumok közül hetet fordított le, illetőleg adott közre. 1996 folyamán az Alba Kör képviselői négy alkalommal folytattak megbeszéléseket Dr. Pulay Gyulával, a MüM közigazgatási államtitkárával. Ezenkívül a Alba Kör képviselői számos megbeszélést folytattak, és leveleztek a MüM jogi főosztályával, a Művelődésügyi és Közoktatási, valamint a Honvédelmi Minisztérium tisztségviselőivel, a fővárosi, valamint a Pest megyei munkaügyi központok előadóival. Az Alba Kör ebben az időszakban tette közzé a katonaiszolgálat-megtagadásról és a polgári szolgálatról az Európai Unió támogatásával készült emberi jogi jelentését (1995. december 10.).

A törvény-előkészítő munka során az Alba Kör képviselői gyakran tárgyaltak és vitáztak a felsorolt államigazgatási szervek képviselőivel, és a tárgyaló felek tárgyalási készségéről és partnerként való elfogadásunkról jó benyomásokat szereztünk. A velük kialakított munkakapcsolatot nagyon jónak tartjuk, és nagyra értékeljük. A törvény gazdájával pedig – Dr. Pulay Gyula államtitkár úrnak köszönhetően – különösen jónak, konstruktívnak és hatékonynak mondható a kialakított együttműködés. Fontos megemlíteni, hogy mind a törvény-előkészítés folyamán, mind pedig a parlamenti munka során a HM részéről a törvénytervezet progresszív támogatását tapasztaltuk.

## A törvénytervezet parlamenti fogadtatása

### *Az Országgyűlés*

A törvénytervezet parlamenti fogadtatásáról vegyes benyomásokat szereztünk. Az emberi jogok tiszteletben tartását és fontosságát olyan nagy becsben tartó Országgyűlés nem mutatott érdeklődést a törvénytervezet iránt. Az általános vitában összesen tizenkilenc képviselő jelenlétében összesen nyolc képviselő, míg a részletes vitában összesen tíz képviselő jelenlétében három képviselő szólalt fel. Vita semmilyen kérdésben nem alakult ki. Az Országgyűlés plenáris üléseinek munkájában a Fidesz-MPP egyáltalán nem vett részt, az MDNP pedig a törvénytervezethez nem kapcsolódó tartalommal nyilvánult csak meg (alternatív rendőri szolgálat).

Számunkra külön öröm, hogy az Alba Körnek, mint a Munkaügyi Minisztériummal „példaszerű kapcsolatot kiépítő" civil szervezetnek a neve az egyik felszólalásban elhangzott (Győr Sándor [MSZP] 1997. február 11.).

### *Az Országgyűlés bizottságai*

A négy illetékes országgyűlési bizottság (Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi; Honvédelmi; Foglalkoztatási és Munkaügyi; Alkotmányügyi, Törvény-előkészítő és Igazságügyi Bizottság) napirendjén összesen tizenegy alkalommal szerepelt valamilyen formában a törvény tervezete. Ezek közül az Alba Kör képviselői nyolc alkalommal voltak személyesen jelen. A módosító javaslatokat tárgyaló összes bizottsági ülésen, valamint a HB – a témát érintő – összes ülésén jelen volt képviselőnk. Az általunk látogatott bizottsági ülések közül öt volt olyan, ahol – esetenként többször is – szót kaptunk, és érdemben hozzászólhattunk a vitához.

A bizottságok egymástól eltérő mélységben foglalkoztak a Psztvt.-vel. Sajnálatos módon az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság – mint bizottság – nem volt kellően tudatában annak, hogy emberi jogi kérdés ügyében van döntési jogköre, és nem a tőle elvárható mélységben foglalkozott a Psztvt.-vel. A Psztvt.-vel a legtöbbet a HB foglalkozott és leginkább ez a bizottság érezte magát illetékesnek a polgári szolgálat témájában. A HB – a képviselők párthovatartozásától teljesen függetlenül – mindent elkövetett azért, hogy a polgári szolgálatnak elvesszen a civil jellege, és azt a fegyveres és rendvédelmi szervek érdekei szerint lehessen letölteni, valamint hogy a sorkatonáknál hátrányosabb juttatási rendszerben és időtartamban legyen csak letölthető. A háttérben a HB hatékonyan lobbizott, és a kormány nevében fellépő MüM-öt számos lényeges kérdésben (tűzoltóság, időtartam) eredeti, a Psztvt.-ben megfogalmazott véleményének megváltoztatására bírta.

Az Országgyűlés által elfogadott törvény tehát lényegében nem más, mint az Országgyűlés egyik bizottságának, a HB-nak és a kormányálláspont kompromisszumának az eredménye.

Az Alba Kör képviselőit egyébként mindig szívesen látó HB-nak a Psztvt.-vel kapcsolatos magatartását militaristának, a nemzetközi dokumentumokkal és az alapvető emberi jogok szabad érvényesülésével ellentétesnek ítéljük.

### *Országgyűlési képviselők*

Figyelemre méltó, hogy a HB-ban a hangoló szerepet a kormánypárti Kaszás Tibor (SZDSZ) mellett ellenzéki képviselők, elsősorban Wachsler Tamás (Fidesz-MPP) és Póda Jenő (MDF) vitték. Az említett képviselők javaslataikkal mindent megtettek azért, hogy a polgári szolgálat ellen hangulatot keltsenek, hogy ellehetetlenítsék a polgári szolgálatot, és lejárassák az Alba Kört.

A polgári szolgálat emberi jogának támogatásáért számos képviselőnek tartozunk köszönettel. Így többek között (névsor szerint) Czuczi Mihálynak (SZDSZ), Donáth Lászlónak (MSZP), Hajdú Zoltánnak (SZDSZ), Kőszegh Ferencnek (SZDSZ), Szabó Lajos Mátyásnak (MSZP) és Tóth Pálnak (MSZP).

## Az Alba Kör beadványai

Az Országgyűlés törvényalkotó munkája során az Alba Kör eddig két alkalommal tette közzé véleményét. A Psztvt.-vel kapcsolatos értékelését (Vélemény, 4 oldal, 1997. január 17.) és az általános vitában elhangzottakra való reagálását (A polgári szolgálatról, 9 oldal, 1997. február 17.) pártállástól függetlenül megküldtük a kérdés iránt érdeklődést mutató képviselőknek. A Psztvt.-hez tizenhat konkrét módosító javaslatot juttattunk el huszonnégy képviselőnek (1997. március 2.). Módosító javaslataink a foglalkoztatási kör kiszélesítésére, az időtartam csökkentésére, a kötelező oktatásban való részvétel meghatározására, a juttatási rendszer pontosítására, a fegyelmi büntetés európaivá tételére, az adatvédelem szigorítására, a polgári szolgálat törvényi szabályozásának egységesítésére vonatkoztak. Ezek közül Donáth László képviselő (MSZP) csatlakozó módosító javaslatként tizenegyet beadott az Országgyűlésnek. A többi nem kapott megfelelő bizottsági támogatást, így azok nem kerültek beadásra. A tizenegy módosító javaslat közül végül egyetlenegyet (a polgári szolgálat teljesíthető jogvédő tevékenység folytatásával is) fogadott el az Országgyűlés.

Megkeresésünk nyomán az Európa Parlament képviselője, Dr. Christof Tanner a polgári szolgálat időtartamának tárgyában hivatalos levelet (Brüsszel, 1997. március 17.) küldött Kiss Péter munkaügyi miniszternek és Mécs Imre képviselőnek, a HB elnökének.

A HB valamennyi tagjának elküldtük a polgári szolgálat kérvényezésére és időtartamára vonatkozó nemzetközi dokumentumokat (1997. március 6.). A bizottsági munkák befejezése után és a módosító javaslatok parlamenti szavazása előtt az időtartam és a tűzoltóságnál teljesítendő polgári szolgálat ügyében a kormánypártok összesen tizenkilenc képviselőjét kereste meg magánlevélben e sorok írója, aki egyébként a Psztvt. ügyében az Alba Kört mindvégig képviselte.

## A parlamenti pártok és a törvény

A bizottsági munka, a felszólalások és a beadott módosító javaslatok tükrében pontosan lehet látni az egyes pártoknak a polgári szolgálat emberi jogához való viszonyát. Az ellenzék valamennyi pártja – különböző mértékben, de – a Psztvt. „lerontására” és militarizálására törekedett. A polgári szolgálat lényegével egyszerűen nem volt tisztában a KDNP, az FKgP és az MDNP, míg az MDF és a Fidesz-MPP pontosan értve a polgári szolgálat mibenlétét kezdte ki azt.

Az SZDSZ mint párt közömbösen viselkedett, a Psztvt.-t és a mindenkori kormányálláspontot támogatta, de a részéről az emberi és a kisebbségi jogok más eseteiben tapasztalható aktivitást most nem mutatta. Az MSZP frakciójáról is az SZDSZ-hez hasonlókat lehet elmondani.

Mindezek fényében egyrészt fontosnak tartjuk ismét hangsúlyozni, hogy a Psztvt.-vel fontossága szerint foglalkozó, korábban említett képviselők odafigyelését különösen értékesnek tartjuk. Másrészt szeretnénk jelezni, hogy ezen képviselők kizárólag a kormányon lévő két párt soraiból kerültek ki.

## Média

Az Alba Körnek a polgári szolgálattal kapcsolatos közleményeit, véleményét legtöbbször a Magyar Hírlap közölte. A Népszabadság a témához kapcsolódó három MTI-közlemény egyikét sem hozta le, és konkrét személyes megkereséseink és konkrét ígéretek ellenére a lap egyetlenegyszer sem adott helyet véleményünknek. Különösen értékes médiasiker, hogy a *HVG* kétszer is foglalkozott a témával (mindkétszer kiemelve az Alba Kör szerepét), továbbá hogy az MTV legnézettebb ifjúsági műsorának, a Repetának kétszer is vendégei lehettünk.

A polgári szolgálat témájának sajtómegjelenítését nem, viszont az Alba Kör véleményének a médiában történt megjelenítését megfelelőnek tartjuk.

*„Érted vagyok”, 1997. 4. szám*

# Szolgálni vagy védeni?
## (A polgári szolgálat és a polgári védelem emberi jogi megközelítése)

### A hatályos jog megközelítése

Magyarországon az általános honvédelmi kötelezettséget az alkotmány rögzíti. Ennek alapján, a haza védelme érdekében az állampolgárok *személyes szolgálatot* és *vagyoni szolgáltatást* kötelesek teljesíteni. Az állampolgárok személyes honvédelmi kötelezettségként *hadkötelezettség*, *polgári védelmi kötelezettség* és *honvédelmi munkakötelezettség* teljesítésére kötelezettek. Az alkotmány azt is kimondja, hogy az általános honvédelmi kötelezettség alapján *fegyveres* vagy *fegyver nélküli katonai szolgálatot*, vagy *polgári szolgálatot* kell teljesíteni. A személyes honvédelmi kötelezettség másik típusáról, a *polgári védelmi kötelezettségről* „csak" a honvédelmi törvény rendelkezik. Eszerint az állampolgárokat béke és rendkívüli állapot idején polgári védelmi kötelezettség terheli.

A *személyes honvédelmi kötelezettségként* teljesített szolgálatok közül a *hadkötelezettekre* a honvédelmi törvény (fegyveres és fegyver nélküli katonai szolgálat, valamint részben a polgári szolgálat), a polgári szolgálatról szóló törvény (kizárólag a polgári szolgálat), valamint a polgári védelemről szóló törvény vonatkozik. (A honvédelmi munkakötelezettségnek nincsen önálló törvényi szabályozása, az erre vonatkozó előírásokat a honvédelmi törvény tartalmazza.)

Mindebből következően a *személyes honvédelmi kötelezettségnek* három önálló formája létezik, amelyek közül az egyiknek, a *hadkötelezettségnek* szintén egymástól jól elkülöníthető három formája van. A hadkötelezettség formái között csak részleges „átjárás" van, hiszen aki egyszer már kapott polgári szolgálat teljesítésére engedélyt, az fegyveres vagy fegyvertelen katonai szolgálatot már nem teljesíthet, viszont az, aki már volt katona, mint tartalékos és póttartalékos állományban lévő hadköteles – kérelemre – teljesíthet polgári szolgálatot vagy fegyver nélküli katonai szolgálatot. (Jogi szempontból nem tisztázott, hogy aki már teljesített fegyvertelen katonai szolgálatot, az később fegyveres katonai szolgálatot teljesíthet-e?) Ugyanakkor a hadkötelesek polgári védelmi kötelezettsége és honvédelmi munkakötelezettsége, teljesítsenek azok bármikor fegyveres, fegyvertelen vagy polgári szolgálatot, változatlanul érvényben van. A magyar jog tehát e tekintetben nem tesz semmilyen különbséget a fegyvert ismerő és a fegyveres kiképzésben nem részesült, fegyver nélküli vagy polgári szolgálatot teljesített között: a fegyveres és fegyvertelen katonai, valamint polgári szolgálatot teljesítettek béke és rendkívüli állapot, illetőleg rendkívüli vagy szükségállapot idején egyaránt polgári védelmi kötelezettségre, illetve honvédelmi munkakötelezettségre kötelezhetők.

Mindebből következik a személyes honvédelmi kötelezettségek egymástól való jogi, tartalmi és időbeli, illetőleg a hadkötelezettségen belüli szolgálati formák egymástól való elkülönülése.

### Helyettesítő szolgálatok

A *személyes honvédelmi kötelezettségek* egymástól való elkülönülését és az egyes szolgálati kötelezettségek tartalmát jól kifejező megnevezések is tükrözik. Az általános hadkötelezettségen *(compulsory military service)* belül létező kötelező katonai szolgálatot *(national service)* fel lehet cserélni helyettesítő szolgálattal vagy helyettesítő szolgálatokkal *(substitute service)*. Magyarországon a helyettesítő szolgálatot a fegyvertelen katonai szolgálat *(unarmed military service)* és a polgári szolgálat *(civil service)* testesíti meg. A fegyvertelen katonai szolgálat és a polgári szolgálat egyaránt helyettesítő szolgálat *(substitute service)*, hiszen teljesítésének alapja a kötelező katonai szolgálat. Ezen általános kötelezettség nélkül ezek a „speciális" szolgálati formák sem léteznének, és a katonai szolgálat helyettesítésére jöttek létre. Formális megközelítésben ezek egyben alternatív szolgálatok *(alternative service)*, a hadkötelezettség vagy a katonai szolgálat alternatívái. Valójában mégsem azok, hiszen a fegyveres katonai szolgálattal szemben ezekben az esetekben a teljesítés engedélyhez kötött, ezeket a szolgálati formákat kizárólag bizonyos feltételek megléte esetén lehet csak teljesíteni. A fegyveres katonai szolgálat nem választható, hanem „automatikusan" kötelező, az állam által kikényszerített szolgálat, így az ehelyett létező szolgálatokat sem lehet teljesen szabadon, vagylagosan választani.

Az alternatív szolgálat *(alternative service)* elnevezés alatt elsősorban a honvédelem kínálta alternatívákat, a fegyveres, az „egyenruhás", a rendvédelmi szervezetekhez közelebb eső vagy azzal

megegyező szolgálatot kell érteni. Amennyiben a polgári szolgálatnak az a modellje érvényesül, amikor nem katonai, nem egyenruhás, hanem az ezektől független „civil" államigazgatásban, közhasznú területen kell a szolgálatot letölteni, akkor szerencsésebb egyszerűen civil szolgálatról *(civil service)* vagy helyettesítő civil szolgáltról *(civilian substitute service)* beszélni. Amikor az előző feltétel érvényesülése mellett a civil jelleg oly mértékben áthatja a rendszert, hogy dominánsan vagy kizárólag humanitárius, nonprofit vagy közhasznú munkahelyek, vagyis a civil szféra a polgári szolgálatos foglalkoztatója, akkor civil közszolgálat *(civilian public service)* a pontos kifejezés.

**A polgári szolgálat**

Magyarországon a polgári szolgálat – az 1989-es bevezetése óta – *civilian public service* értelemben teljesített szolgálati forma. A polgári szolgálatos státust elnyerő hadkötelesek elsősorban egészségügyi vagy szociális jellegű munkavégzéssel, továbbá nem nyereségérdekelt és közhasznú feladatot ellátó szervezetnél tölthették le a katonai szolgálatnál akkor tíz hónappal hosszabb, huszonnyolc hónapos polgári szolgálatukat. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy bármilyen nonprofit és közhasznú szervezetnél, az említetteken kívül többek között a környezet- és természetvédelmi területeken, valamint civil szervezeteknél volt letölthető a polgári szolgálat. Az 1997-ben hatályba lépett – egyébként első önálló törvényi szintű –, a polgári szolgálatról szóló törvény tételesen felsorolja, hogy milyen körbe tartozó munkavégzéssel lehet polgári szolgálatot teljesíteni (egészségügyi, szociális; gyermek- és ifjúságvédelmi; kulturális, művelődési, oktatási; természet- és környezetvédelmi; vízgazdálkodási és az e tevékenységekhez kapcsolódó állampolgári jogvédő tevékenység). A törvény azonban azt is taxatíve felsorolja, hogy hol nem lehet polgári szolgálatot teljesíteni (fegyveres erőket és rendvédelmi szervezeteket irányító szervnél; közigazgatási szerv honvédelmi [rendvédelmi] igazgatási, koordinációs, védelmi felkészülési feladatokat ellátó szervezeti egységénél; fegyveres és rendvédelmi szerveknél; bíróságnál; ügyészségnél; közjegyzőnél; pártnál, valamint párt által létrehozott szervezetnél; egyéni vállalkozásnál).

Mind a korábbi, mind pedig a hatályos törvényi szabályozás alapján látható, hogy a magyar rendszert – mint általában a világ országaiban – *civilian public service* típusúnak lehet nevezni, hiszen a polgári szolgálatot egyaránt le lehet tölteni civil államigazgatási, nonprofit, közhasznú intézményekben és civil szervezeteknél. Semmiképpen nem lehet azonban *alternative service* jellegűnek mondani, mivel a törvény kizárja a polgári szolgálatnak katonai, fegyveres rendvédelmi szervezetnél, valamint az igazságszolgáltatás területein és a politikai szférában való teljesítését. A törvény egyetlen kivételt ismer: az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóságot. Bár ez sem logikailag, sem történetileg, sem szervezetileg nem illik bele a rendszerbe, a kivétel nem eredményezi a *civilian public service* jelleg megváltozását és az *alternative service* irányába való lényeges elmozdulást. A tűzoltó polgári szolgálatos tevékenységi kör ugyanis kiegészítő jellegű, mivel azt kizárólag csak a polgári szolgálatos írásbeli kérelmére lehet engedélyezni, szemben a többi – idézett – hat tevékenységi körbe tartozó munkavégzéssel, amelyek egyikének kötelező érvényű kijelölése az állami szerv feladata.

**A fegyvertelen katonai szolgálat**

A fegyvertelen katonai szolgálatot *(unarmed military service)* és a polgári szolgálatot összeköti a teljesítésüket megelőző eljárásjogi hasonlóság. A fegyvertelen katonai szolgálat kérvényezésére és elbírálására is ugyanazok az előírások érvényesek, mint a polgári szolgálatra. Az engedély kiadását követően azonban a szolgálat teljesítésének miléntje, a felügyeleti szerv kiléte és az ezekkel együtt járó, eltérő „jogi hovatartozás" miatt a két szolgálat – egyszer és mindenkorra – „elválik" egymástól. Az „elválás" olyan radikális, hogy ettől kezdve a két szolgálat nem említhető egy lapon, hiszen a polgári szolgálatot „polgári törvények" hatálya alá tartozva, „civil" minisztérium alárendeltségében, míg a fegyvertelen katonai szolgálatot a honvédelmi törvény hatálya alá tartozva, a Honvédelmi Minisztérium, illetőleg a Magyar Honvédség alárendeltségében kell letölteni. Bár lényeges jogi, elvi és gyakorlati különbség áll fenn a fegyveres katonai és fegyvertelen katonai szolgálat között (eskütevés helyett fogadalomtétel, fegyveres kiképzés helyett fegyvertelen katonai kiképzés, nem fegyveres katonaiszolgálat-teljesítés) a fegyvertelen katonai szolgálatot teljesítő – általában a nazarénus, az adventista, ritkábban a

Jehova-tanú egyház tagja – minden egyéb vonatkozásban katonának minősül. (1989 és 1993 között még a fegyveres katonai szolgálatnál hat hónappal hosszabb ideig, összesen huszonnégy hónapig tartott a fegyvertelen katonai szolgálat. 1993 óta azonban a két katonai szolgálati forma szolgálati ideje is azonos.)

A fegyvertelen katonai szolgálatra a vallás- és lelkiismereti szabadság minél teljesebb körű érvényesülése, a hadseregen belüli toleranciaszint növelése, a másság iránt fogékonyabb gondolkodás térnyerése miatt mindenképpen szükség van. Ugyanakkor – és ez nem cáfolja az előbbiek prioritását – gyakorlatilag alig van ilyen szolgálatot teljesítő hadköteles. (1994-ben 91 fő, 1995-ben 41 fő, 1996-ban 34 fő, míg a legutolsó bevonulás alkalmával [1998. augusztus] senki sem adott be kérelmet fegyvertelen katonai szolgálat teljesítésére.)

A vázolt terminológia szerint a fegyvertelen katonai szolgálat *alternative service* értelemben vett helyettesítő szolgálat, tehát sem nem *civilian substitute service*, sem nem *civilian public service* és nem is *civil service.* A fegyvertelen katonai szolgálat a polgári szolgálathoz hasonlóan a fegyveres katonai szolgálatnak az alternatívája, és a „hozzájutás" tekintetében vele megegyező szolgálat. A teljesítést illetően viszont a két szolgálat között alapvető a különbség, hiszen a fegyvertelen katonai szolgálat nem hadseregen kívüli, nem civil foglalkoztatónál, hanem a hadsereg kötelékén belül letöltendő „egyenruhás" szolgálat.

**A lelkiismereti ok fogalma**

A fegyver nélküli katonai szolgálat, valamint a polgári szolgálat – lelkiismereti okból kért – engedély alapján teljesíthető. A lelkiismereti ok fogalmát az Alkotmánybíróság meghatározása nyomán [1] a polgári szolgálatról szóló törvény pontosan tartalmazza: „lelkiismereti oknak kell tekinteni minden olyan indokot, amely összefügg a kérelmező személyiségét meghatározó valamely lényeges vallási, erkölcsi vagy egyéb természetű meggyőződéssel" [2]. Az alkotmánybírósági határozat a saját korábbi – más kérdésben hozott – döntése alapján, saját alkotmányértelmezési gyakorlatából kiindulva alkotta meg a lelkiismereti ok definícióját. Eszerint a lelkiismereti szabadságot „a személyiség integritásához való jogként értelmezte", amikor kimondta, hogy „az állam senkit nem kényszeríthet olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiséget meghatározó valamely lényeges meggyőződésével. Az államnak nemcsak az a kötelessége, hogy ilyen kényszertől tartózkodjék, hanem az is, hogy lehetővé tegye – ésszerű keretek között – az alternatív magatartást" [3]. Egy másik ügyben, az egyházi ingatlanokról határozva az Alkotmánybíróság továbbfűzte ezt a gondolatot [4], mondván: „a lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság külön is nevesített joga azt ismeri el, hogy a lelkiismereti meggyőződés, s ezen belül adott esetben a vallás az emberi minőség része, szabadságuk a személyiség szabad kibontakozásához való jog érvényesülésének feltétele".

**Nemzetközi dokumentumok**

A polgári szolgálat teljesítésének civil helyét, nem katonai, polgári munkahelyen való letöltését valamennyi vonatkozó nemzetközi dokumentum kívánatosnak tartja. A dokumentumok közül három konkrétan is említést tesz erről. Ezen három dokumentum érdekessége, hogy közülük kettő előterjesztésében és a határozattervezet szövegezésében Magyarország is részt vett. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának 1989-es és 1993-as határozata hangsúlyozta, hogy a polgári szolgálat formáinak „katonai szolgálaton kívülinek", „nem harcinak", hanem „polgári jellegűeknek" „kell lenniük" [5]. A harmadik dokumentum, az Európa Tanács javaslata szerint a polgári szolgálatnak „polgárinak és közérdekűnek" kell lennie [6].

**A polgári védelem**

A polgári védelem *(civil defence)* – korábbi nevén légoltalmi szolgálat – bár a ma használatos nevében egyértelműen hasonlóságot mutat a polgári szolgálattal, tartalmában tekintve pedig a polgári szolgálathoz hasonlóan kifejezetten hordoz humanitárius elemeket, mégis alapvetően attól eltérő szolgálat. A polgári védelemről szóló törvény maga mondja ki, hogy a „polgári védelem a honvédelem rendszerében megvalósuló szervezet, feladat- és intézkedési rendszer, amelynek célja fegyveres

összeütközés, katasztrófa és más veszélyhelyzet esetén a lakosság életének megóvása, az életben maradás feltételeinek biztosítása, valamint az állampolgárok felkészítése azok hatásainak leküzdése és a túlélés feltételeinek megteremtése érdekében" [7]. A rendőrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a büntetés-végrehajtási szervezet, a vám- és pénzügyőrség, valamint a hivatásos állami és önkormányzati tűzoltóság mellett és hozzájuk hasonlóan – ahogyan azt a törvény egyértelműen kimondja – a polgári védelem is rendvédelmi szervezet [8].

Az elnevezésbeli hasonlóságon kívül azért sem lehet a polgári védelem és a polgári szolgálat összecserélhetőségéről beszélni, mivel a polgári védelemről szóló törvény értelmező rendelkezéséből pontosan látható, hogy a polgári szerv fogalma alatt az államigazgatási és az önkormányzati szervek, a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek kivételével valamennyi jogi személyt, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet és egyéni vállalkozókat kell érteni. A törvény tehát maga is egyértelmű választóvonalat húz a polgári szervek és a fegyveres, illetőleg rendvédelmi szervek közé. Az elkülönülést tovább erősíti, hogy „a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról" szóló törvény hatálya a polgári védelem hivatásos állományára is kiterjed, sőt ennek a törvénynek az alkalmazásában a polgári védelem fegyveres szervezetnek minősül, ahol is a fegyveres szervek hivatásos tagjai „különleges közszolgálatot" teljesítenek.

A polgári védelem hivatásos tagjai tehát nem köztisztviselők és nem közalkalmazottak, hiszen „a köztisztviselők jogállásáról" szóló törvény hatálya alá nem tartoznak [9]. E törvény indokolása úgy fogalmaz, hogy a rendvédelmi szervek esetében is „beszélhetünk közhatalmi jogosítványokról és államigazgatási hatáskörökről, mégis a törvényalkotó úgy ítélte meg, hogy feladataik és szervezetük sajátosságai miatt célszerű továbbra is fenntartani azt a megoldást, amely szerint az ott dolgozók szolgálati viszonyát külön törvényi rendelkezések szabályozzák. A külön törvény, „a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról" szóló törvény kimondja, hogy a hivatásos polgári védelmi szolgálat „az állam és a hivatásos állomány tagja között létrejött különleges közszolgálati jogviszony, amelyben mindkét felet a sajátos szolgálati körülményeknek megfelelő" „meghatározott kötelezettségek terhelik, és jogosultságok illetik meg" [10]. Értelemszerűen, a polgári védelem mint szervezet nem tartozik a közhasznú szervezetek közé sem, még akkor sem, ha a polgári védelem által végzett közhasznú tevékenységek közül a mentés és a katasztrófaelhárítás közhasznú tevékenységnek minősül.

**A polgári védelmi kötelesség**

Polgári védelmi kötelezettséget békeidőben és rendkívüli állapot idején kell teljesíteni. Békeidőben az alkotmány által szabályozott veszélyhelyzetben (elemi csapás) és a polgári védelmi törvény által felsorolt veszélyhelyzetekben, összesen tíz esetben. Mivel rendkívüli állapot rendelhető el külső katonai veszély (hadi állapot, háborús veszély) esetén, továbbá rendkívüli vagy szükségállapot rendelhető el más külső veszély (külső fegyveres csoport váratlan támadása) idején, a polgári védelmi kötelezettséget ezen minősített esetekben is teljesíteni kell. Szükségállapot elrendelése esetén (belső társadalmi konfliktus, terrorcselekmények, katasztrófa) idején is polgári védelmi szolgálattételre kötelezhető az állampolgár, mivel a törvény kimondja, hogy a polgári védelem célja nemcsak a katasztrófavédelem és más veszélyhelyzetben való védekezés, de fegyveres összeütközés (rendkívüli vagy szükségállapot) idején való „helytállás" is. Mindebből eredően tehát polgári védelmi kötelezettség áll fenn külső katonai természetű veszély, hadi állapot, támadás eseteiben (rendkívüli vagy szükségállapot), erőszakos belső társadalmi konfliktus, terrorcselekmények eseteiben, valamint nagy intenzitású természeti vagy ipari katasztrófa (szükségállapot) és kisebb intenzitású katasztrófa (veszélyhelyzet) eseteiben. Polgári védelmi kötelezettség azért van békeidőben, mert olyan katasztrófa helyzet állhat elő, amely veszélyhelyzetnek vagy szükségállapotnak minősül; háborús helyzetben azért, mert ezekben az esetekben rendkívüli állapot elrendelésére kerül sor. Vagyis polgári védelmi kötelezettség van valamennyi rendkívüli vagy szükségállapothoz vezető fegyveres összeütközés esetére, mivel a polgári védelem feladatköre – a polgári védelemről szóló törvény hatálya – kiterjed ezekre az esetekre.

A polgári szolgálattal megegyezően a polgári védelem feladatai bármennyire is humanitáriusak tehát, azokat a fegyveres és a rendvédelmi szervezetekre vonatkozó törvények hatálya alá tartozva, nem közszolgálati és nem közhasznú szervezetként, hanem különleges közszolgálati feladatkörben és jogvi-

szonyrendszerben látja el. A polgári védelem alapvetően és meghatározóan rendvédelmi, fegyveres, „egyenruhás", a hadsereghez kötődő szervezet.

### Komplex országvédelem

A polgári védelem, a katasztrófa és a katasztrófavédelem, a tűzvédelem, valamint a honvédelem feladatai és jogi szabályozása szétválaszthatatlanul összekapcsolódik. A katasztrófavédelemmel és a honvédelemmel az alkotmány, a honvédelmi törvény és a polgári védelemről szóló törvény, míg a tűzvédelemmel a tűzvédelmi törvény foglalkozik. Magyarországon nincsen külön katasztrófa-, illetőleg katasztrófavédelmi törvény. A szakemberek számottevő csoportjának véleménye szerint nincs is szükség önálló katasztrófavédelmi törvényre, mivel az említett jogforrások „megfelelő jogalapot nyújtanak az összes katasztrófavédelmi feladat megnyugtató megoldásához, és gyakorlatilag átfogják a katasztrófa-veszélyeztetettség összes területét", illetőleg „egy új, mindent átfogó törvénybe sűrített katasztrófavédelmi szabályozás sokkal több kárt okozna, mint amennyi hasznot hozna" (Pataky 1996).

Az említett négy „védelmi ügy" szoros kapcsolata magától értetődik, hiszen egy komplex országvédelem (Németh–Patyi 1997) egységes védelmi rendszer kialakítását követeli meg. Az országvédelem katonai elemeit a fegyveres erők (Magyar Honvédség, Határőrség) és a rendvédelmi szervek (rendőrség, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a büntetés-végrehajtási szervezet, a vám- és pénzügyőrség, a hivatásos polgári védelmi szerv, a hivatásos és önkormányzati tűzoltóság) alkotják. A rendvédelmi szervek – így a polgári védelem is – alapvető feladataik ellátása mellett közreműködnek egyes – a honvédelmi törvényben pontosan meghatározott – honvédelmi és országmozgósítási feladatok ellátásában is. Az Országgyűlés 1993-ban, a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről szóló határozatában [11] úgy fogalmazott, hogy „a polgári védelem békeidőszakban működjön közre elemi csapás, ipari vagy egyéb szerencsétlenségek (katasztrófák) következményeinek, hatásainak csökkentésében, valamint a katasztrófák másodlagos hatásaiból adódó veszélyhelyzetek elhárításában. Az országot ért fegyveres támadás esetén a polgári védelem feladata a polgári lakosság és objektumok ellen irányuló csapások, rombolások okozta károk következményeinek felszámolása, a lakosság életének és anyagi javainak megóvása".

A polgári védelmi törvény a természeti csapás és az ipari balesetek között külön is nevesíti a tömeges megbetegedések bizonyos körét, a súlyos kategóriába eső ivóvíz-szennyeződést, a légszennyezést, a veszélyes hulladék okozta környezeti szennyezést, a nukleáris balesetet, a rendkívüli következményekkel járó hóesést és a közlekedés ellehetetlenülését. Ezen humanitárius, egészségügyi, környezetvédelmi, közlekedési feladatait azonban ugyanolyan jogi és alárendeltségi stb., tehát rendvédelmi, honvédelmi és katonai („félkatonai") keretek között végezheti és végzi, mint az országot ért fegyveres támadás következményeinek felszámolása kapcsán felmerülő feladatait. A polgári védelem sokirányú, de alapvetően kettős feladatkörei (polgári és katonai) sem a hatályos jogszabályok, sem a pedig a feladatok természete és a megoldásukra adott válaszok, a praktikum szempontjából nem elválaszthatók.

### A magyar jogfejlődés iránya

A magyar jogalkotás kezdetektől fogva, még a rendszerváltás időszakában arra az álláspontra helyezkedett és az azóta nyomon követhető jogfejlődés egyértelműen abba az irányba mutat, hogy a polgári szolgálat egy bizonyos ponton „leválik" a katonai szervezetektől, és azt a honvédségtől és minden rendvédelmi szervezettől független nonprofit, közhasznú civil közegben kell teljesíteni. 1989 és 1993 között ezek a „leválási pontok" a polgári szolgálatos kérelmek elbírálásában javaslattételi joggal rendelkező, mondjuk így „lelkiismeret-vizsgáló bizottságok" voltak, amelyekben a hadsereg képviselői is közvetlenül részt vehettek, sőt – és ez a fontosabb – ebben az időszakban a polgári szolgálat teljesítésére vonatkozó kérvényről a döntést is hivatásos katona, a hadkiegészítő és területvédelmi parancsnok hozta meg. Ezzel a gyakorlattal azonban az 1993-as honvédelemi törvény szakított, és a „lelkiismeret-vizsgáló bizottságok" jogutód nélkül megszűntek, továbbá a kérelmekről civilek (a jegyzők) döntöttek úgy, hogy az eljárásban a hadkiegészítő parancsnokság ügyfélként részt vehetett. Az 1997-ben elfogadott, a polgári szolgálatról szóló törvény megerősítette ezt az elbírálási rendszert azzal a

módosításával, hogy a döntési jogkört a közigazgatási hivatalok vezetőjéhez telepítette, meghagyva a hadkiegészítő parancsnokságnak a lehetőséget, hogy az eljárásban ügyfélként jelen legyen. (Ez gyakorlatilag fellebbezési lehetőséget biztosít a hadseregnek.) A fegyver nélküli katonai szolgálat engedélyezése iránti kérelmet másodfokon a Honvédelmi Minisztérium, míg a polgári szolgálat engedélyezése iránti kérelmet a Munkaügyi Minisztérium bírálja el.

A polgári szolgálattal kapcsolatos igazgatási, bizonyos jogalkotói, szervezési, ellenőrzési feladatokat kezdetektől fogva vegytisztán „civil" államigazgatási szervezet, először az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal majd pedig a Munkaügyi Minisztérium látta el. (A választásokat követő átszervezések után pedig a jogutód intézmény, a Család- és Szociálisügyi Minisztérium.) A felügyeleti szervnek számos kötelezettsége van a Honvédelmi Minisztérium felé (adatszolgáltatási, jelentéstételi kötelezettség), de feladatait a rendvédelmi szervezetektől teljesen függetlenül, mellé- és nem fölérendelt partneri viszonyban látja el.

A „leválási pont" tehát egyre távolabb került a hadseregtől, olyannyira, hogy a hadsereg ugyan befolyásolni tudja a polgári szolgálatos kérelmek sorsát, de elbírálásukba nem szólhat bele. A törvényhozás ezzel is a *civil public service* értelemben használt polgári szolgálat iránt kötelezte el magát. A fegyver nélküli katonai szolgálat esetében ez a „leválás" csak részleges, hiszen a másodfokú döntési jogkör a hadsereg kezében maradt, megerősítve ezzel e szolgálati forma *alternative service* mivoltát.

**Polgári–polgári védelmi szolgálat**

A személyes honvédelmi kötelezettségek *(hadkötelezettség, polgári védelmi kötelezettség* és *honvédelmi munkakötelezettség)* egymástól való jogi, tartalmi és időbeli elkülönítése, illetőleg a hadkötelezettségen belüli szolgálati formák *(fegyveres* vagy *fegyver nélküli katonai szolgálat, polgári szolgálat)* egymástól való elkülönítése egyértelmű. A honvédelmi kötelezettségek egymással nem helyettesíthető szolgálati formák, átjárás és „konvertálhatóság" közöttük nem létezik.

A *civil defence* szolgálat jogi és tartalmi szempontból nem hozható szinkronba nemcsak a *civilian public service*-szel, de a *civil service*-szel és a *civilian substitute service*-szel sem. A polgári védelmi szolgálat kizárólag az *alternative service* kategóriájába lenne beilleszthető.

A polgári szolgálatnak polgári védelmi foglalkoztatónál való letöltését a polgári szolgálatról szóló hatályos, 1997 megalkotott törvény kifejezetten tiltja. A polgári szolgálat intézményének polgári védelmi, katasztrófavédelmi közegbe való beépítése a hatályos jog adta keretek között nem lehetséges. A polgári szolgálat *civilian substitute service* értelemben került be a magyar közgondolkodásba és jogalkotásba, követve az emberi jogokra, közte a polgári szolgálatra vonatkozó – mint láttuk, magyar közreműködéssel is létrejövő – nemzetközi ajánlásokat és a kialakuló, irányadó nemzetközi gyakorlatot.

Amennyiben az új kormányprogram elképzelései szerint [12] a polgári szolgálatosoknak a polgári védelem kötelékében, békeidőben vagy veszélyhelyzetekben kell letölteniük a hadkötelezettségből adódó állampolgári kötelességüket, akkor a polgári szolgálat intézménye *civilian substitute service* és *civilian public service*, de *civil service* értelemben is megszűnik létezni. A „polgári szolgálat" *alternative service* vagy pusztán *substitute service* lesz, hiszen rendvédelmi szervezetnél, hivatásos katonai elöljárók beosztottjaként, hierarchikus viszonyok között, a fegyveres és fegyvertelen katonai szolgálathoz hasonló szolgálati formában, a katonai szolgálat egyik alternatívájaként kell letölteni. A „polgári szolgálatos" a hadsereggel azonos szervezettségű és hasonló körülmények között működő katonai alakulatok egyikéhez kerül. Létrejön a polgári szolgálatra vonatkozó kritériumok alapján teljesítendő *polgári–polgári védelmi szolgálat*, ami végeredményét tekintve katonai szolgálatot jelent.

Lelkiismereti okból nem lehet ezáltal mentesülni a katonai szolgálat teljesítése alól, hiszen a polgári védelem is az egyik típusa a katonai szolgálatnak. A lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadásnak *(conscientious objection)* az ENSZ által 1987-ben deklarált emberi joga nem tud többé érvényesülni, és csorbul ezáltal a lelkiismereti- és vallásszabadság. A lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás emberi jogának a gyakorlására Magyarországon nem lesz többé lehetőség.

A lelkiismereti ok fogalmának törvényi meghatározása és az Alkotmánybíróság által kialakított joggyakorlat nem teszi lehetővé a polgári–polgári védelmi szolgálat bevezetését. (Az állam nem írhat elő olyan kötelezettséget, amely az állampolgárok lelkiismereti meggyőződésével összeférhetetlen lenne, ami a személyiség integritását veszélyeztetné.)

Amennyiben a polgári–polgári védelmi szolgálat bevezetésére mégis sor kerülne, az a helyzet alakulna ki, hogy egy civil közegben zajló procedúra után civil döntéshozók hoznának döntést arról, hogy a kérvényező teljesíthet-e honvédelmi szolgálatot egy rendvédelmi fegyveres testületnél. A „leválási pont" csak látszólagos lenne, hiszen a folyamat eleje és vége rendvédelmi közegben zajlana, gyakorlatilag nincs tétje a döntésnek, a civil döntéshozó közbeiktatása funkcióját veszti.

A polgári szolgálattal kapcsolatos, eddig „civil" minisztériumot megillető igazgatási, bizonyos jogalkotói, szervezési, ellenőrzési feladatok ellátása elképzelhetetlen lenne a polgári védelemnél dolgozó „polgári szolgálatosok" esetében. Egy rendvédelmi szervezet keretei között megvalósuló „polgári szolgálat" szabályozása immár nem egy „civil" minisztérium, hanem a polgári védelmet és a tűzoltóságot egyaránt felügyelő Belügyminisztérium feladata lenne. A polgári szolgálatnak polgári védelmi, azaz polgári–polgári védelmi szolgálattá alakítása tehát jelenleg nem lehetséges.

Az Országgyűlés kétharmados többséggel természetesen dönthet másként. Ennek az országgyűlési döntésnek az előfeltétele azonban a polgári szolgálatról közel tíz éve vallott filozófia, valamint az emberi jogokról, ezen belül is a lelkiismereti- és vallásszabadságról vallott általános és konkrét nézetek alapvető megváltoztatása. Következménye pedig a nemzetközi progresszív jogfejlődéssel való szakítás és az európai uniós törekvésekkel való szembehelyezkedés.

**Jegyzetek**

[1] 46/1994. (X. 21.) számú alkotmánybírósági határozat a honvédelemi kötelezettségekről.
[2] A polgári szolgálatról szóló törvény 60. §-a (3), illetőleg a honvédelmi törvény 116. §-a (3) bekezdése.
[3] 64/1991. (XII. 17.) számú alkotmánybírósági határozat az abortuszról.
[4] 4/1993. (II. 12.) számú alkotmánybírósági határozat a volt egyházi ingatlanokról.
[5] Az ifjúság szerepe az emberi jogok érvényesítésében és védelmében, beleértve a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadását. ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa, E/CN. 4./1983./L. 69. 4. pont, 1983. március 2. Előterjesztő: Ausztria, Costa Rica, NSZK, Magyarország, Spanyolország, Svédország.
Az ifjúság szerepe az emberi jogok érvényesítésében és védelmében, beleértve a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadását. ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, E/CN. 4./1993./L. 107. 5. pont, 1993. március 8. Előterjesztő: Ausztria, Costa Rica, Magyarország, Oroszország, USA, Kanada, Hollandia, Portugália, Nagy-Britannia és Írország.
[6] A kötelező katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásáról. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, R. (87) 8. számú javaslat. 1987. április 9.
[7] A polgári védelemről szóló törvény. 2. § (1) bekezdés a) pont.
[8] A polgári védelemről szóló törvény. 2. § (1) bekezdés g) pont.
[9] 1992. évi XXIII. törvény a köztisztségviselők jogállásáról. 1. § (1) bekezdés.
[10] 1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról. 3. § (1) bekezdés.
[11] Országgyűlési határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. 27/1993. (IV. 23.) 23. pont.
[12] Az új évezred küszöbén. Kormányprogram a polgári Magyarországért. (H/21. szám) In *Hatékony katasztrófaelhárító rendszer.* 62. o.

**Hivatkozások**

Pataky Iván 1996. Gondolatok a katasztrófatörvény szükségességéről. *Hadtudomány,* 1996. 3. szám 99–108. o.

Németh Sándor – Dr. Patyi Sándor 1997. Védelmi felkészítés és az országmozgósítás. *Új Honvédségi Szemle,* 1997. 10. szám 44–64. o.

*Jogtudományi Közlöny, 1999. 1. szám 37–45. oldal*

# A polgári vagy polgári védelmi szolgálat?

A fegyveres katonai szolgálatot helyettesítő polgári szolgálat bevezetését majd pedig ismételt jogi szabályozását mindig viták kísérték. A hazai polgári szolgálatról szóló első, 1997-ben elfogadott önálló törvény esetében is így volt, és ma már azt is tudni lehet, hogy a következő parlamenti ciklus esetében sem lesz ez másként. A Fidesz – Magyar Polgári Párt és a Független Kisgazdapárt kormányprogramjában azzal, hogy a polgári védelmet a polgári szolgálatosokat is foglalkoztató tűzoltóságba kívánja olvasztani, és a fegyveres katonai szolgálatot megtagadókat a katasztrófaelhárítás rendszerébe szeretné bevonni, a polgári szolgálat történetét végigkísérő egyik legfontosabb kérdés kerül újragondolásra [1]. Tanulmányom vállalt célja az, hogy a polgári szolgálatosok vonatkozásában vitába szálljon ezzel az elképzeléssel, és érveket hozzon fel annak érdekében, hogy a jelenlegi helyzet – legalábbis ebben a vonatkozásban – nem szorul korrigálásra, és a polgári szolgálatnak az úgynevezett polgári–polgári védelmi szolgálattal való felcserélése szükségtelen.

## A polgári szolgálatosok társadalmi hasznossága

A polgári szolgálatról szóló törvény preambuluma rögzíti, hogy a polgári szolgálat a katonai szolgálattal egyenértékű szolgálati forma, ami „a nemzet számára hasznos munkavégzést jelent”. A polgári szolgálatosok társadalmi hasznosságát jól jelzi, hogy a foglalkoztatóknak a polgári szolgálatosra vonatkozó mennyiségi igénye fokozatosan nő. Míg 1990-ben mindössze 84, addig 1996-ban már 1302, 1998 első negyedévében pedig 1950 foglalkoztató akart polgári szolgálatost alkalmazni [2].

A foglalkoztatók igényei a polgári szolgálatot kérvényezők alacsony száma miatt nem kielégíthető. A törvényben előírt feltételeket teljesítő foglalkoztatóknak általában hónapokat kell várniuk arra, hogy polgári szolgálatost „kapjanak”, sok foglalkoztató viszont egyáltalán nem jut vagy nem az igényelt számban jut polgári szolgálatoshoz. Az állandó forráshiánnyal küszködő, a szinte folyamatos reformok közepette élő és létszámgondokkal küszködő szociális- és egészségügy, a gyermek- és ifjúságvédelem, a különféle kulturális, művelődésügyi, oktatási intézmények készséggel alkalmazzák az olcsó polgári szolgálatos munkaerőt. A civil társadalom, a nonprofit szféra (NGO-k, társadalmi szervezetek, egyesületek, alternatív szervezetek stb.) ugyanilyen felszívóerőt képviselnek: a mintegy ötvenezer bejegyzett civil szervezet közül nagyon sokan felelnek meg a törvényi feltételeknek, és alkalmaznak, illetve alkalmaznának polgári szolgálatosokat. Ezáltal a társadalom egyik fejlődési motorjaként emlegetett civil társadalom is sokat köszönhet a polgári szolgálat intézményének.

## A polgári szolgálat kontrollja

Az Országos Munkaügyi Központ 1995-ös kimutatása szerint 1990 és 1995 között 29 fő tagadta meg a polgári szolgálat teljesítését [3]. (Közülük 19-en voltak a Jehova Tanúi felekezet tagjai.) 11 fő részesült fegyelmi büntetésben, 39 főt pedig feljelentettek. A fegyelmi büntetések általában a munkavégzési kötelességek megszegése, közvetlen vezetőkkel szemben tanúsított összeférhetetlen magatartás, ittas megjelenés, szolgálattételre való sorozatos késve jelentkezés, valamint az igazolatlan távollét kategóriáiba voltak sorolhatók. A fegyelmezetlenségek „mögött a katonai szolgálatra való alkalmatlanság” húzódott meg sok esetben [4].

A polgári szolgálatról szóló 1997-ben elfogadott törvény lényeges szigorításokat tartalmaz a polgári szolgálatot teljesítők munkavégzésével kapcsolatban. A munkafegyelem, illetve a polgári szolgálattal kapcsolatos kötelezettségek ellátása terén azonban változatlanul vannak megoldásra váró problémák. Ez a problémakör folyamatos odafigyelést igényel, viszont aggodalomra nem ad okot, hiszen a polgári szolgálatosok ugyanabból a társadalmi közegből jönnek, mint a katonai szolgálatot teljesítők, velük kapcsolatban is ugyanolyan problémák merülnek fel, mint a sorkatonákkal kapcsolatban, ráadásul a sorkatonai és tartalékos katonai szolgálatra bevonulók esetében nagyobb arányban találkozunk hasonló problémákkal. A polgári szolgálat teljesítésével kapcsolatos fegyelmi problémák szintje egyrészt nem éri el a kritikus mértéket, másrészt nem kérdőjelezi meg a polgári szolgálat intézményének létjogosultságát. Ennek a problémának a kezelése elsősorban annak függvénye, hogy a Munkaügyi Minisztérium utódjaként felálló hivatal hajlandó-e kiépíteni a polgári szolgálat törvény szerinti teljesítéséhez

szükséges országos kontroll hálózatát, továbbá hogy az ehhez szükséges anyagi fedezetet az új kormányzat rendelkezésére bocsátja-e, vagy sem. Mivel a polgári szolgálat jogi háttere alapvetően rendezett, a szolgálatteljesítés rendje átlátható, és a meglévő – elsősorban fegyelmi – problémák kezelhetők, alapvető változtatásokra nincs szükség, a hiányosságok pedig a struktúrán belül, rendeleti úton megoldhatók.

**A polgári szolgálatra vonatkozó adatok**

Polgári szolgálat teljesítését 1989 és 1996 között összesen 10 371 fő kérte. 1989 és 1994 között a 4211 kérelem közül 2870 nyert elfogadást (68 százalék), 1995 és 1996 között a 6160 kérelmező közül 5113 (83 százalék). Vagyis 1989 és 1996 között összesen 7983 fő (a kérelmezők 76 százaléka) teljesíthetett polgári szolgálatot [5]. Az 1989 és 1994 között polgári szolgálat letöltésére engedélyt kapott hadkötelesek az ebben az időszakban besorozottak (összesen 438 920 fő) 0,6 százalékát teszik ki. (Az 1997-ben polgári szolgálatot kérők száma csak körülbelül ismert, ez 4500 volt.) Az 1995-ben és 1996-ban sorkatonai szolgálatra behívottak számához képest (összesen 82 100 fő) az ugyanezen két évben polgári szolgálatra engedélyt kapottak számaránya 0,16 százalék. A polgári szolgálatot 1994 és 1996 között kérvényezők száma az ugyanezen időszak alatt a sorkatonai szolgálat teljesítésére egészségügyi okokból ideiglenesen alkalmatlanok számához (összesen 43 980 főhöz) képest nem egészen 18 százalék [6].

Talán nem érdektelen a polgári szolgálatot kérvényezők számának és az engedélyek arányának nemzetközi összehasonlítása sem. A nyugat-európai országok közül Belgiumban a bevonulók mintegy 4 százaléka, Finnországban mintegy 5 százaléka, Németországban 25 százaléka kér polgári szolgálatot. A rendelkezésre álló 1994-es adatok szerint Ausztriában, Belgiumban, Dániában, Finnországban, Franciaországban, Németországban, Svédországban az engedélyezések aránya 98–99 százalék, Spanyolországban 90 százalék, Olaszországban 90–97 százalék, míg Hollandiában 40 százalék [7]. (Hollandiában és Franciaországban az általános hadkötelezettség megszüntetése miatt megszűnik a polgári szolgálat intézménye.)

A rendszerváltás idején Magyarországon, egy 150 ezres hadsereg fenntartásának időszakában, a polgári szolgálatra vonatkozó megalapozott ismeretek hiányában, és legfőképpen a kiszámíthatatlan következmények miatt az akkori politikai elit szükségesnek látott bizonyos fékeket beépíteni a polgári szolgálat teljesítésének rendszerébe. A katonai vezetés attól tartott, hogy a hadkötelesek mintegy 15 százaléka választja majd a polgári szolgálatot, jelentős veszteséget okozva ezzel a hadseregnek. Azóta azonban egyértelművé vált, hogy a polgári szolgálat kérvényezési folyamata, a lényegesen hosszabb szolgálati idő és az egzisztenciális nehézségek önmagukban véve is olyan akadályok, fékek a polgári szolgálat szabad választásában, hogy a „lelkiismeret-vizsgáló bizottságok” megszüntethetők, a hadkiegészítő parancsnokok döntési jogköre civilikre (a közigazgatási hivatal vezetőjére) átruházható, a döntési folyamatokba a hadsereg beleszólási lehetősége szűkíthető. A jogállami kereteknek megfelelően kialakult, hogy a honvédelem elvárásai és igényei az Országgyűlés, valamint a Honvédelmi Minisztérium jogalkotói munkáján keresztül maximálisan érvényesíthető.

Az említett lényeges változásokkal sem emelkedik radikálisan a kérvényezők száma. A polgári szolgálatot kérelmezők száma ugyan lassan emelkedő tendenciát mutat – és a 60 ezres hadsereg létszámigénye is alacsonyabb –, ez azonban nem veszélyezteti sem az ország védelmi képességét, sem a hadkötelesek hadrafoghatóságát. Annál is inkább így van ez, mivel az 1997-ben bevezetett új kiképzési rendszerben a sorkatonai szolgálatra behívottak szinte azonnal leteszik a katonai esküt, szemben a korábbi rendszerrel, amikor az eskü letételéig három-négy hét telt el. Ennek azért van nagy jelentősége, mivel a polgári szolgálatot az eskü letételéig lehet kérvényezni, továbbá mivel 1995-ben és 1996-ban a polgári szolgálatos kérelmek 36, illetve 24 százaléka került beadásra a bevonulás napja és az eskü letétele között [8]. Vagyis azáltal, hogy a honvédelmi tárca, illetve a Magyar Honvédség a lelkiismereti szabadság ezen – egyébként lényeges – korlátozásával élt, a következő két-három évben nem hogy nem fog nőni, de legalább mintegy 20 százalékkal csökkeni fog a polgári szolgálatot kérvényezők aránya.

Amennyiben a polgári szolgálat a jövőben polgári védelmi szolgálatot (polgári–polgári védelmi szolgálatot) fog jelenteni, az erre a szolgálatra jelentkezők száma megjósolhatatlan. Annyi azonban bizonyosra vehető, hogy radikálisan csökkeni fog, hiszen a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás, illetve polgári szolgálat vállalása megszűnik a hadsereg valós alternatívájának lenni. Nem

lesz értelme ezt a szolgálati formát választani, nem lesz miért az ehhez szükséges eljárási procedúrát végigjárni. Értelmetlenné is válik a megváltozott tartalmú „polgári szolgálat" választása akkor, amikor az a kilenc hónapos sorkatonai szolgálatnál változatlanul fél évvel (kétharmaddal) hosszabb lesz, és továbbra is egzisztenciális gondokkal jár együtt. (Még tisztázatlan, hogy a kormányprogramban szereplő hat hónapos sorkatonai szolgálat bevezetése esetén a polgári szolgálat időtartama hány hónapos lesz.)

**A polgári szolgálat költségei**

A polgári szolgálat költségvonzata – szemben a sorkatonai szolgálatot teljesítőkével – megoszlik az állam és az állami vagy nem állami foglalkoztató között. A polgári szolgálattal összefüggő kiadások egy részét és a járadék jellegű terheket az állam közvetlenül – az új kormánystruktúra felállásáig a Munkaügyi Minisztériumon keresztül – fedezi. (A hivatalos kimutatások szerint a Munkaügyi Minisztérium 1996-ban 136 millió forintot, 1997-ben 200,3 millió forintot költött a polgári szolgálattal összefüggő kiadásokra.) A költségek másik részét, összesen 61 százalékát a foglalkoztatók viselik. A polgári szolgálat összes költsége tehát – 1998-ban háromezer polgári szolgálatot teljesítőt feltételezve – az államnak mintegy 245 millió, a foglalkoztatóknak pedig mintegy 390 millió forint költséget fog jelenteni. A foglalkoztatókat terhelő 390 millió forint harmada, negyede még indirekt módon sem terheli az államkasszát, mivel a foglalkoztatók jelentős része nem állami intézmény. (A munkaügyi tárca 1998-as költségvetésében a tavalyival teljesen azonos összeg, 200,3 millió forint költségvetési előirányzat szerepel a polgári szolgálat fejezetcím alatt!) A sorkatonák éves fenntartási költsége a kiképzési költségeket nem számolva is ennél jóval magasabb, hiszen a polgári szolgálatosoknál nem jelentkező elhelyezési és egyéb (kulturális, sportolási, postai) költségtényezők drágítják a sorkatonai szolgálatot. 1997 év eleji árain számolva, egy sorkatona elhelyezése évi 135 288 forintba, egyéb költségei évi 33 920 forintba kerültek a honvédelmi tárcának [9]. Az államnak tehát 169 208 forinttal többe került egy sorkatona, mint egy polgári szolgálatos 1997-ben.

A polgári–polgári védelmi szolgálatot teljesítőket az ország egész területéről összegyűjteni, részükre közös elhelyezéssel együtt járó kiképzést biztosítani, ezért kiképzőközpontokat, majd pedig esetleg laktanyaszerű elhelyezést létrehozni költséges vállalkozás. Az eltérő iskolai végzettséggel és szakmai felkészültséggel rendelkezőknek olyan differenciált képzést biztosítani, amelyet utóbb a civil életben is használni tudnak, amely valós és konvertálható tudást biztosít, különösen költséges megoldás. A képzéshez és elhelyezéshez szükséges infrastruktúra kiépítése jelentős beruházással járna, úgyhogy a polgári–polgári védelmi szolgálat mindenképpen sokkal többe kerülne, mint a polgári szolgálat. Számításaim szerint az infrastruktúra kiépítését követően a polgári–polgári védelmi szolgálat költségei elérnék a fegyveres katonai szolgálat teljesítésének költségeit, azaz évi mintegy félmilliárd forint többletkiadással járna. A költségvonzatoknál nem szabad elfelejteni, hogy a polgári szolgálatosok munkájukkal tényleges hasznot hajtanak, közalkalmazotti helyeken közalkalmazotti béreket spórolnak meg, míg a polgári védelem keretei között (nem katasztrófahelyzetben) hasznot nem hoznának, tehát esetükben – a költség-haszon számítások szerint – az elmaradt haszon is veszteségként jelentkezik.

**Elhelyezkedési esélyek**

A polgári szolgálatról szóló törvény nagyon megszigorítja a korábbi munkahelyen való polgári szolgálat teljesítését. A polgári szolgálatot teljesítőknek ezért szinte mindegyike új munkahelyre és munkakörbe kerül. Gyakori eset viszont, hogy a polgári szolgálatos a szolgálati idejének letöltése után is a szolgálatteljesítés helyén marad, immár munkaviszonyban. Ez azért lehetséges, mert szolgálati idejének tizenöt hónapja alatt a polgári szolgálatot teljesítő beletanul az adott munkába, gyakran megkedveli az egészségügyi, szociális stb. munkát, azonosul a nonprofit szervezet céljaival. A szolgálat teljesítését követő alkalmazást az is elősegíti, hogy a foglalkoztató és a polgári szolgálatos munkajogi és anyagi kockázat nélkül már kipróbálhatták egymást, túl vannak a „próbaidőn", és pontosan tudják, hogy ki mire számíthat. Ezért a polgári–polgári védelmi kiképzés és az ezt elismerő tanúsítvány semmivel sem ad utóbb nagyobb elhelyezkedési lehetőséget. Sőt, pont fordítva látom: aki a humán szféra állami vagy civil foglalkoztatóinál már hosszabb ideig mint polgári szolgálatos bizonyított, az házon belül van, az a munkahely megtartása, illetve alkalmazása terén helyzeti előnnyel indul azzal szemben, aki polgári–

polgári védelmi szolgálatot teljesített, és az ajtón munkáért kopogtat. Nem lényegtelen az sem, hogy a polgári–polgári védelmi szolgálat bevezetése nyomán az egészségügyi és szociális stb. szféra, továbbá az NGO-k az egyik fontos utánpótlásbázisukat veszítenék el. A korábban munkanélküliek vagy pályaválasztás előtt álló fiatalok munkahely-keresési gondjainak megoldását rövid és hosszú távon egyaránt a katasztrófavédelemtől, tűzoltóságtól független, vagyis a civil munkahelyeken való szolgálat-teljesítés tudja inkább megoldani.

Mint a hadsereg esetében, úgy a polgári védelem esetében sem lehet fő szempont, hogy a szolgálat teljesítése alatt a hadköteles elvégezze a nyolc általánost, vagy szakmát kapjon. A honvédelem, annak semmilyen „ága" nem vállalhatja át a társadalom más alrendszereitől azok feladatát; a honvédelem feladata a haza védelme, és nem az oktatás, a szocializáció vagy a civil életben való elhelyezkedés elősegítése. A „civil életnek" kell megteremtenie a „civil életben" való képzés és elhelyezkedés lehetőségét. Ebből a megközelítésből a polgári–polgári védelmi szolgálatnak nemhogy nem lehet célja a szakmai képzés, a „papíradás", hanem kifejezetten nem kívánatos ennek a meghaladott elképzelésnek a hasonló keretek közötti újjáélesztése.

### Modellváltás és az integráció

Akik a polgári szolgálatot választották, azoknak a lelkivilágától, attitűdjétől, életfelfogásától a polgári–polgári védelmi szolgálat éppen úgy idegen lesz, mint a fegyveres vagy fegyvertelen katonai szolgálat. Az is pontosan látható előre, hogy ezáltal dominóelvszerűen fog működni a rendszer: akikben él a katonai szolgálat teljesítése helyett a polgári szolgát teljesítésére vonatkozó igény, azok igyekeznek majd elkerülni a fegyvertelen katonai szolgálathoz hasonló polgári–polgári védelmi szolgálat teljesítését. A minden fajta szolgálatra egészségügyileg – papíron – alkalmatlanok száma tovább fog növekedni, a hadkötelezettség alóli kibújás szándékából eredően még többen fognak külföldre menni tanulni, dolgozni és élni. A hadkötelesek lelkiismereti és más okokból ismét nagyobb számban fogják megtagadni a katonai szolgálat teljesítését. A katonaiszolgálat-megtagadás bűntettének egyre gyakoribb elkövetése miatt a bíróságok a generális prevenció érdekében egyre szigorúbb, fölfüggesztésre nem kerülő, végrehajtandó szabadságvesztéseket fognak kiszabni. Magyarországot ezáltal ismét elmarasztalják az Egyesült Államok külügyminisztériumának emberi jogi jelentései, továbbá Magyarország ismét felkerül az Amnesty International, a Helsinki Watch és más emberi jogi szervezetek által készített dicstelen listákra, amelyek a lelkiismereti meggyőződésük miatt bebörtönzötteket veszik számba. Magyarország e tekintetben az ezredforduló idején ugyanoda fog kerülni, mint a rendszerváltás előtt.

A döntés mindenképpen negatív nemzetközi visszhangot fog kiváltani, és kiváltja a hazai és nemzetközi emberi jogi és békeszervezetek tiltakozását is. Mindezeken túlmenően ellentétes Magyarország európai uniós integrációs törekvéseivel, ami persze nem azt jelenti, hogy ezen áll vagy bukik az ország uniós tagsága, viszont semmiképpen nem vág egybe a ma már az egész jogalkotást átható EU-jogharmonizációs törekvésekkel.

A modellváltás ellen szól az is, hogy a tervezett modell bevezetésének nincsen perspektívája. Az átállásra 2000 előtt nincs esély, az azt követő öt-tíz éven belül pedig egyszerűen megszűnik az általános hadkötelezettség Magyarországon. Bármennyire is provizórikus ma még az általános hadkötelezettség 2005–2100-ig való megszűnése, és a politikai elit bármennyire is tartózkodóan beszél erről, az uralkodóvá váló hadtudományi nézetek, a biztonsági helyzet, a demográfiai mutatók, a nemzetközi tendencia és Magyarország NATO-tagsága miatt ezzel komolyan kell számolni.

### Magyarország és a katasztrófák

Egyetlen ország sem védett és védhető teljes mértékben a katasztrófáktól. Magyarország azonban – a hidrológiai eredetű veszélyek kivételével – nem tartozik a természeti (geológiai, időjárási, biológiai) katasztrófák által súlyosan veszélyeztetett területek közé (Pataky 1996). E tekintetben egyedül, de nem elhanyagolhatóan az árvíz- és belvízveszély mondható átlagon fölülinek, annál is inkább, mert ebből a szempontból az ország fekvése kedvezőtlen, és az országhatárokon túlról áthúzódható veszélyeket is figyelembe kell venni. A civilizációs vagy technikai katasztrófák potenciális bekövetkezésével is számolni kell, viszont ezek esélyének nagysága sem kiugró. Budapest és a nagyvárosok veszélyeztetettsége

természetesen fokozott (Tóth 1997), ugyanakkor ennek a veszélyeztetettségnek a megszűntetése sem igényel rendkívüli intézkedéseket. A társadalmi jelenségek (terrorista cselekmények, sztrájk, belső fegyveres konfliktusok) okozta veszélyek lehetősége nem számottevő, és bár az ország fekvéséből és tranzit jellegéből adódó migráció a jövőben esetleg komoly veszélyforrást jelenthet, mégsem valószínű, hogy a migrációból eredő problémák (Pataky 1997) vagy a terrorizmus eszköztára bővülésének következményei (Gergely 1996) Magyarország esetében elérik a katasztrófa mértékét. Mindebből következően a polgári védelem, illetve a katasztrófavédelem jelentősége, feladatai fontosak, és ezen a területen – a lakosság felkészítése, a technika korszerűsítése stb. terén – számos tennivaló akad (Pataky 1996, Zellei 1996), mégis kijelenthető, hogy a polgári védelem és a katasztrófavédelem szempontjából „csak" úgynevezett küszöb alatti események bekövetkezésével kell számolni. Vagyis olyan pusztító hatások bekövetkezésével nem, amelyek nagysága, területi kiterjedése vagy a lakosságra gyakorolt hatása rendkívüli állapot vagy szükséghelyzet, esetleg veszélyhelyzet (minősített időszak) elrendelését tenné szükségessé (Csikós-Nagy 1996).

Háborús konfliktus vagy külső fegyveres csoport váratlan támadása és ezáltal ebből eredő katasztrófa sohasem zárható ki, viszont a közelmúlt nemzetközi politikai és az ezzel együtt járó katonai változásai, a magyar hadsereg teljes át- és felfegyverzése, továbbá az a tény, hogy Magyarország katonai biztonságát senki nem fenyegeti, valamint hogy Magyarország meghívást kapott a NATO-ba, valószínűtlenné teszi a háborús konfliktusokat. Mindebből következően az ezekből eredő katasztrófák bekövetkezése is valószínűtlen, és az ezekre való fokozott felkészülés is szükségtelen. A katasztrófák megakadályozására és elhárítására szerveződő polgári–polgári védelemnek tehát természetesen akadhat feladata, de sem a kialakult, sem pedig a várható helyzet nem indokolja az ilyen „századok" létrehozását.

## Konklúziók

A polgári–polgári védelmi szolgálat bevezetése lényeges visszalépést jelentene, és az emberi jogok szűkítéseként, regresszív lépésként kellene értékelni, miközben az áttérésnek praktikus és gazdaságossági indoka, valamint perspektívája nincsen. A polgári szolgálat polgári–polgári védelmi szolgálatra való fölcserélését csak elvi, katonai, militarista indokból lehetne könnyen tudomásul venni. Amennyiben a hagyományos porosz, militáns megközelítés, a hadsereg szocializációs és nemzetet megtartó mivoltára vonatkozó elképzelések kerülnének – a rendszerváltás előttihez hasonlóan, de máig hatóan – előtérbe, akkor érthető lenne a polgári–polgári védelmi szolgálat bevezetése. Egy, a polgári Magyarország megteremtésének eszméjét zászlajára tűző kormánytól azonban mindez idegen, még akkor is, ha programjában ez helyet kapott is.

Nem tartanám jó megoldásnak a polgári szolgálat részleges „polgárivédelmesítését" sem. Vagyis azt sem tartanám kielégítő megoldásnak, ha a tűzoltóság esetében érvényesülő mai szabályozás analógiájára a polgári védelmi, katasztrófavédelmi szolgálatot szabadon, írásbeli kérelem esetén lehetne teljesíteni. Ebben az esetben, éppen az elmondottak miatt, a polgári szolgálatosoknak csak a töredéke fogja a polgári–polgári védelmi szolgálatot választani. Az évi mintegy háromezer fős, polgári szolgálatot választók töredéke érdekében egy működő és bevált rendszert átalakítani nem szabad, és nem érdemes. Az átalakítással járó szervezési, elhelyezési, oktatási stb. költségek egyrészt tervezhetetlenekké válnak, másrészt gazdaságtalanná teszik az új rendszer működését.

Mindent egybevetve, a polgári szolgálat folyamatos jogi „karbantartására", a hatályos jogszabályok végrehajtására, a vonatkozó előírások érvényesítésére van szükség, míg a jól működő polgári szolgálatnak az új évezred küszöbén tervezett „leváltására" semmilyen szempontból nincs szükség.

## Jegyzetek

[1] Az új évezred küszöbén. Kormányprogram a polgári Magyarországért. (H/21. szám) In *Hatékony katasztrófaelhárító rendszer.* 62. o.
[2] Forrás: Munkaügyi Minisztérium, 1997 és 1998.
[3] Országos Munkaügyi Központ (OMK), 1995. június 9. Iktatószám: 2679/95.
[4] Uo.

[5] Ugyanez éves bontásban: 1989-ben 574 fő, 1990-ben 298 fő, 1991-ben 472 fő, 1992-ben 492 fő, 1993-ban 721 fő, 1994-ben 1654 fő, 1995-ben 2484 fő, 1996-ban 3676 fő teljesíthetett polgári szolgálatot.
[6] Honvédelmi Vezérkar, 1997. március 10. Nyilvántartási szám: 65/8/1997.
[7] European Boreau for Conscientious Objection (EBCO). Brüsszel, 1994.
[8] Honvédelmi Minisztérium, 1997. március 10. Nyilvántartási szám: JIF-314/1997.
[9] Uo.

**Hivatkozások**

Pataky Iván 1996. Gondolatok a katasztrófatörvény szükségességéről. *Hadtudomány,* 1996. 3. szám 99–108. o.

Németh Sándor – Dr. Patyi Sándor 1997. Védelmi felkészítés és az országmozgósítás. *Új Honvédségi Szemle,* 1997. 10. szám 44–64. o.

Tóth Rudolf 1997. A Polgári Védelem a főváros biztonságáért. *Új Honvédelmi Szemle,* 1997. 12. szám 112–118. o.

Pataky Iván 1997. A migráció mint biztonságpolitikai tényező. *Új Honvédségi Szemle,* 1997. 5. szám 67–72. o.

Gergely Attila 1996. A terrorizmus bővülő eszköztára. *Hadtudomány,* 1996. 1. szám 90–95. o.

Csikós-Nagy József 1996. A területi szintű védelmi igazgatás szerepe a rendkívüli időjárás által okozott válsághelyzetek felszámolásában. *Új Honvédségi Szemle,* 1996. 9. szám 100–106. o.

Zellei Gábor: 1996. A katasztrófapszichológia helyzete és időszerű feladatai hazánkban. *Hadtudomány,* 1996. 1. szám 81–90. o.

*Mozgó Világ, 1998. 11. szám 26–32. oldal*

# Kényszeredett szolgálat
## (Az általános hadkötelezettség és a polgári szolgálat)

A közvélemény a polgári szolgálatról úgy vélekedik, hogy minden rendben van vele. Sőt, az általános megítélés szerint a rendszerváltás idején egyszer és mindenkorra Magyarországon is megoldódott a katonaiszolgálat-megtagadás problémája, a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadást emberi jogként ismerte el a magyar törvényhozás; a politikai és vallási okokból bebörtönzött katonaiszolgálat-megtagadókat kiengedték és rehabilitálták; aki nem akar katona lenni az a továbbiakban ezt szabadon megteheti, és a polgári szolgálat teljesítése mind a jog, mind pedig a gyakorlat szempontjából teljesen megoldott. Kétségtelen, hogy ezen megállapításoknak van némi alapja, sőt az is elmondható, hogy a szabályozás és a probléma kezelése hasonlít a progresszív nyugati szabályozáshoz, és nagyon jó lenne, ha tőlünk keletre, valamint délre legalább hasonló lenne a helyzet. Viszont az is kétségtelen, hogy keveset tudunk mindezek elvi, jogi, jogértelmezési és jogalkalmazási anomáliáiról.

A polgári szolgálatnak kizárólag ott van értelme, ahol általános hadkötelezettség van érvényben. Az első majd pedig a második világháború borzalmai után, amikor emberek százezreit kényszerítették arra, hogy legjobb lelkiismereti meggyőződésük ellenére „vállalják” a katonai szolgálatot, a gyilkolást és a hősi halált, sokan felléptek a katonai szolgálat megtagadhatósága érdekében, elsősorban az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában. Ennek az egyik következménye a fegyveres katonai szolgálat helyett vállalható polgári szolgálat bevezetése lett. A gyakorlat azonban viszonylag hamar bebizonyította, hogy bár lehet átgondolt és megalapozott jogelméleti levezetéseket tenni, a polgári szolgálat intézménye nehezen illeszthető be a mindent átszövő, a honvédelmet szinte mindennél fontosabbnak tartó állami, politikai elképzelések közé, de össztársadalmi elfogadtatása és a jogrendszerbe való szerves integrálása gondot is okoz. Bárhogyan is okoskodik ugyanis mindkét oldal (a katonai és a civil), a biztonság fogalmát akármilyen tágan is értelmezik, a katonai és a polgári szolgálat nincs azonos „súlycsoportban”.

A két vagy Magyarországon három (fegyveres katonai, fegyvertelen katonai és polgári) szolgálati forma egymással össze nem mérhetősége miatt szétválik egymástól: sérül az általános hadkötelezettség mindenkire egyenlően, egyenlőképpen vonatkozó kategorikus imperativusa. Amennyiben ugyanis a katonától elveszik a fegyvert, vagy amikor a hadköteles nem hierarchizált, nem katonai körülmények között teljesíti „katonai” szolgálatát, akkor az általános hadkötelezettségre kötelezett személy egy civil, a hadseregtől teljesen független és ezért azzal voltaképpen össze nem hasonlítható szolgálatot teljesít. Amennyiben a katonai szolgálatot liberalizálják, és a hadseregen belül is maximálisan tiszteletben próbálják tartani az emberi jogokat, tehát a katonai szolgálatot hasonlítják a polgári szolgálathoz és ezáltal a civil élethez, úgy a katonai szolgálat – lényegi ismérveinek elvesztése nyomán – megszűnik katonai szolgálatnak lenni, és elveszíti alkalmasságát a haza fegyveres védelmére. Amennyiben pedig – mint ahogyan azt egyébként a kormányprogram tervezi – a polgári szolgálatosból polgári védelmi vagy katasztrófavédelmi szolgálatost „faragnak”, és rendvédelmi szolgálatban való szolgálatteljesítésre kötelezik, akkor alig történik több, mint hogy a fegyveres katonai szolgálatnak egy könnyített változatát hozzák létre, amelynek csak a nevében van köze a polgári szolgálathoz.

Az általános hadkötelezettség megvalósítása, a valóban egyenlő köztherviselés számos helyen sérül. Az általános hadkötelezettség keretei között a katonai szolgálat és ezáltal a polgári szolgálat elkerülésének is léteznek ugyanis legális, valamint illegális formái. A magyar jogszabályok szerint legális formája ennek az, amikor a hadköteles öt évet elérő vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmény miatt büntetőeljárás alatt áll, vagy előzetes letartóztatásban van, de akkor sem hívható be valaki katonának, ha állam elleni bűncselekményt követett el, és a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól még nem mentesítették, továbbá amikor valaki szabadságvesztését tölti. De ebbe a kategóriába tartoznak azok a hivatásukat gyakorló lelkészek is, akik az állam által elismert mintegy nyolcvan egyházhoz és felekezethez tartoznak, továbbá akik három vagy ennél több gyermek eltartásáról a saját háztartásukban gondoskodnak; akinek a testvére (mostohatestvére) a katonai szolgálat teljesítése alatt a szolgálati helyen öngyilkosságot követett el, vagy ott bűncselekmény következtében életét vesztette, avagy szolgálatának teljesítése közben bekövetkezett, illetőleg azzal összefüggő baleset következtében meghalt. Nem hívható be sorkatonai szolgálatra továbbá az a hadköteles sem, aki valamilyen fegyveres szerv (Magyar Honvédség, Határőrség, rendőrség, polgári

védelem, vám- és pénzügyőrség, büntetés-végrehajtási szervezet, állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) hivatásos vagy szerződéses állományú tagja.

A szolgálati formák legális elkerülésének leggyakoribb esetei azonban mégsem ezek, hanem a katonai szolgálatra egészségügyi szempontból való alkalmatlanság. Az egészségügyi vizsgálatok során a hadkötelesek nagy százalékáról derül ki, hogy alkalmatlan vagy csak különböző korlátozásokkal alkalmas a katonai szolgálatra. A legutóbbi sorozás alkalmával a megjelentek alig 40 százaléka volt minden korlátozás nélkül alkalmas a szolgálat teljesítésére. 1995-ben a véglegesen alkalmatlanok aránya 20,11 százalék, 1996-ban 19,21 százalék, míg 1997-ben 19,29 százalék, továbbá az ideiglenesen alkalmatlanok aránya – ugyanilyen éves bontásban – 15,14 százalék, 17,72 százalék és 19,55 százalék volt. Miután az ideiglenesen alkalmatlanoknak általában több mint a fele (a sorozáson megjelentek körülbelül 10-15 százaléka) sohasem kerül a hadsereg kötelékébe, ez azt jelenti, hogy – kiegészülve a körülbelül 20 százaléknyi véglegesen alkalmatlannal – a hadköteleseknek mintegy 30-35 százaléka egészségügyi okokból sohasem húz katonaruhát. Valamilyen korlátozással lesz csak alkalmas – szintén ilyen okokból – a hadkötelesek újabb körülbelül 20-27 százaléka, vagyis ők nem teljes értékű katonaként, a szolgálatot teljesítő egészséges sorkatonákhoz képest kevesebbet teljesítve szolgálják le sorkatonai idejüket. (Mindehhez még hozzá kell számítani azokat is, akik baleset, halál, egészségügyi stb. okok miatt a szolgálat teljesítése alatt válnak alkalmatlanná a szolgálat folytatására.)

A katonai szolgálat elkerülésének illegális formái között leginkább a hamis orvosi papírokkal rendelkezőket és a jogellenesen alkalmatlanná nyilvánítottakat kell érteni. A kapcsolatokkal vagy anyagi háttérrel rendelkezők kapcsolataik vagy megvesztegetés révén végleg ki tudják kerülni a hadsereget. (A közelmúltban vált ismertté mintegy kétszáz sorköteles jogellenesen alkalmatlanná nyilvánításának esete.) A nyolcvanas évek végéig azok, akiket sorkatonai szolgálat teljesítése alól bármilyen okból felmentettek, vagy akik a sorkatonai szolgálatból hat hónap letöltése előtt leszereltek, honvédelmi hozzájárulás fizetésére voltak kötelezve. Mindez éppen abból a megfontolásból került kimondásra, hogy a köztherviselés általános érvényesülése érdekében pénzzel „váltsa meg”, illetőleg kompenzálja személyes szolgálatát az, aki azt valamilyen okból elmulasztja. E rendelkezés eltörlése mindenképpen előremutató volt, hiszen senki sem hibáztatható, ítélhető pénzbüntetésre (valódi) egészségügyi alkalmatlanság esetén, és lehet olyan társadalmilag preferált, a katonai szolgálatnál fontosabb ok, amely miatt a katonai szolgálat elmaradhat. Ugyanakkor a köztherviselés megvalósítására nem születtek újabb javaslatok.

Mindent egybevetve tehát a mindenkori magyar sorköteleseknek valószínűleg kevesebb mint a fele „öltözik be” valóban katonának, és biztosan jóval több mint a fele nem lesz katona, vagy nem tölti ki a teljes szolgálati időt, vagy pedig nem minden korlátozás nélkül tölti ki azt. A hadköteles magyar lakosságnak több mint a fele tehát ténylegesen nem vállal részt vagy nem egyenlő arányban és mértékben veszi ki részét az ország fegyveres védelméből. Ettől a pillanattól kezdve, az 50 százalékos küszöb alatti hatékonysági mutató mellett – szociológiai értelemben – egész biztosan nem lehet általános hadkötelezettségről beszélni. Gyakorlatilag tehát ma Magyarországon megszűnt az általános hadkötelezettség, miközben ezt sem a jog, sem pedig a politika nem hajlandó tudomásul venni.

Ezen a súlyos jogegyenlőséget sértő állapoton két módon próbál a hadsereg és a kormányprogram segíteni. Az első – máshol is alkalmazott – módszer szerint a katonai szolgálatra véglegesen vagy ideiglenesen alkalmatlanokat igyekeznek „legalább” polgári szolgálatosként alkalmazni. Ez, az egyébként – jogi hátteret nélkülöző – csak a gyakorlatban, informálisan létező „megoldás” a két szolgálati forma jogegyenlőségének és jogszabály szerinti egyenértékűségének tagadásából, valamint a polgári szolgálat lebecsüléséből ered. A másik, immár kormányzati akarattá formálódott elképzelés szerint a sorkatonai szolgálatra egészségileg alkalmatlanokat is be kell vonni a katasztrófaelhárításból eredő feladatok ellátásába. Mindkét megközelítés a köztherviselés egyenlősítését és az egyéni alkalmasság differenciáltabb kezelését célozza, ugyanakkor az állam ellenőrzését akarja kiterjeszteni, miközben a megoldást nem az általános hadkötelezettség eltörlésében, hanem az általános hadkötelezettség „még általánosabbá” tételében látja. Ez végső soron a társadalom militarizálása irányába tett lépésként értékelhető.

Demográfiai szempontból a sorkatonák behívásával kapcsolatban alapvetően két lehetőséggel lehet számolni. Az egyik esetben, mint számos országban, így jelenleg Magyarországon is annyi a katonai szolgálatra alkalmas, behívható hadköteles, hogy az adott hadsereg nem képes közülük mindenkit katonának behívni. (Dániában a behívottak aránya 30 százalék, Olaszországban 65 százalék.) Kínában

az általános hadkötelezettség alapján az lesz katona, aki szerepel a nyilvántartásokban, aki nem él a korrupció lehetőségével, Dániában pedig az, aki a hadsereg kínálta előnyökért hajlandó szerződéses katona lenni. Magyarországon az új kormány a teljes behívhatóság érdekében azt tervezi, hogy hat hónapra csökkenti a kilenc hónapos sorkatonai szolgálat idejét, vagyis évenként több hadköteles behívására kíván lehetőséget teremteni.

Magyarországon azonban a demográfiai adatok hamarosan más képet fognak mutatni, és ez a másik lehetőség. Míg 1995-ben 87 ezer fiatal lett nagykorú, addig 2004-ben már csak 62 ezer nagykorúval lehet számolni. Tehát a hadsereg jelenlegi sorállományú igényét, a 26 881 főt, 2004-ben már nem lehet kielégíteni. 2004 tájékán tehát lehet, hogy polgári védelmi, katasztrófaelhárítási szolgálatra bőven akad behívható hadköteles, sorkatonai szolgálatra viszont nem. Ebben az esetben megfordulnak az arányok: a katasztrófaelhárítási szolgálat teljesítése válhat általánossá, míg elsősorban a sorkatonai szolgálat érdekében fenntartott általános hadkötelezettség nem tudja biztosítani a szükséges sorkatonai létszámot.

A társadalmi egyenlőség elvét sérti az is, hogy polgári szolgálatot a gyakorlatban kizárólag az választhatja, akinek van erre anyagi fedezete. Egy polgári szolgálatos ugyanis, különböző jogcímeken, egy harmincnapos hónapban összesen havi mintegy tizennyolc forintot kap kézhez, vagy ilyen összértékben jut illetményekhez vagy ennek megfelelő természetbeni juttatáshoz. A polgári szolgálatos a hivatalos létminimum és a hivatalos minimálbér alatt kénytelen létezni, vagyis saját, megtakarított pénzéből vagy gyakrabban a szülei eltartottjaként kell tizenöt hónapon keresztül élnie. Nem elfeledve a sorkatonák és ezáltal a hozzátartozóik nehéz anyagi helyzetét, valamint az állam által ez esetben is a szülőkre hárított anyagi terhek nagyságát sem, a polgári szolgálatot teljesítők anyagi függősége nemcsak behatárolja a polgári szolgálatot választók körét (anyagi alapú választás), hanem aránytalan a sorkatonákéhoz képest is. További következménye pedig az, hogy arra a lépésre „kényszeríti” a polgári szolgálatosokat, hogy a szolgálat teljesítése mellett jogellenesen munkát vállaljanak.

Az általános hadkötelezettség alapján szervezett hadsereg fontosságába vetett hit és az egész társadalmat átszövő honvédelmi érdek prioritásként való elfogadása számos országban általánosnak mondható. A nemzetállamok, az új vagy még nem elég erős államok, a többnemzetiségű lakosságot integrálni akaró országok és birodalmak a hadseregben vélték felfedezni azt az erőt, amely képes olvasztótégelyként működni, amely a nemzeti összetartozás eszméjét képes átadni, amely az állampolgárság közös nevezőjét adja, amely az állami lét legfőbb letéteményese és az állam gerince. Egyrészt olyan szocializációs erőtér, amely meghatározó az egyén számára, másrészt olyan ideológiai közeg, amely lehetővé teszi az állam fennmaradását. A másik oldalon mindehhez az önkormányzati rendszer gyengesége, a demokratikus és civil hagyományok fejletlensége és a civil társadalom hiánya, valamint a puccsveszélytől, végső soron az ország szétesésétől való félelem érzése társul. Abban a pillanatban, amikor egy nemzet elhiszi magáról, hogy elég demokratikus, és elfogadja, hogy állampolgárai a hadsereg közbeiktatása nélkül is szeretik hazájukat, továbbá ha az adott ország a hatékonyságot már fontosabbnak tartja az érzelmi megközelítéseknél, valamint ha az emberi jogok érvényesülése a hadsereg érdekeinél fontosabbakká válnak, akkor az általános hadkötelezettség alapján teljesített szolgálatok elveszítik jelentőségüket. A katonai szolgálat és polgári szolgálat alapján végzett munka joggá, hivatássá, munkaviszonnyá válik. A társadalomban a civil értékek erőteljesebben jelennek meg, és a militáns hagyományok és késztetések veszítenek mindenhatóságukból.

A polgári szolgálat létezése számos pozitív társadalmi kihatása mellett ellenérzéseket is kivált. A polgári szolgálatosok puszta létükkel ellene dolgoznak a munkahelyteremtésnek, az adott területen lenyomják a béreket, és ezáltal az adott ágazatban feszültséget generálnak. Németországban, ahol 1998-ban 170 ezer fő – a katonai szolgálatra behívottak egyharmada – tagadta meg a katonai szolgálat teljesítését, az elmúlt három év viszonylatában pedig átlagosan 155 ezer hadköteles fiatal kért polgári szolgálatot, az egészségügy és szociális ellátás meghatározó hányada épül az ő – egyébként elismert – tevékenységükre. A szakszervezetek nem győznek tiltakozni a polgári szolgálatosok alkalmazása ellen, hiszen egy állam által kötelezővé tett szolgálat miatt a piacgazdaság szabályai és a munkavállalói oldal érdekei sérülnek, az adott alrendszer egésze nem tud megfelelően működni. Az alacsonyan képzett vagy alacsony képzettséget igénylő státusokban nagy számban dolgozó polgári szolgálatosok olcsó munkaerőt biztosítanak, olyanok, mint egy belföldről verbuválódott vendégmunkás áradat. Az állam, akárcsak a hadsereg esetében, alkalmazásban tart egy olyan tömeget, amellyel nem fegyverrel „védelmezteti” a

hazát, hanem az általa végzett munkával támogatja az állami intézményeket. Radikálisnak mondható megközelítésben az állam a polgári szolgálatosok által (is) militarizálja a társadalmat, békeidőben is katonai törvényekkel szabályozza az államigazgatás egyes területeit, és avatkozik be a társadalomnak a hadseregtől – elvileg – független alrendszereibe. Katonai alapú szolgálati kötelezettséggel biztosítja az olcsó munkaerőt a nem katonai szféra egyes területein: meghatározott idejű kényszermunkára kötelezi az állampolgárokat. Mindehhez emberi jogi alapon hozzá lehet tenni még, hogy legyen bármennyire is történelmileg elfogadott és legitim az általános hadkötelezettség, továbbá legyen az bármennyire is humánus, a polgári szolgálat pedig bármennyire is civil orientált, mindez súlyosan sérti a lakóhely szabad megválasztásának, a mozgásszabadságnak, a lelkiismereti, a vallás- és véleménynyilvánítási szabadságnak a jogát. A modernkori jogfejlődés bármennyire elfogadja az állam- és nemzetérdekből származó szabadságjogok időleges (a szolgálat idejére történő) korlátozását, és a nemzetközi dokumentumok bármennyire is tapintatosan fogalmaznak e tárgykörben, legyen továbbá az általános hadkötelezettségnek és a polgári szolgálatnak az emberi jogokhoz való viszonya bármennyire is „javuló", mégis az emberi jogok és az általános hadkötelezettség sohasem lesz összeegyeztethető, köztük állandó és kibékíthetetlen ellentét feszül.

A polgári szolgálat választhatósága is problémákkal terhes. Magyarországon a polgári szolgálat alanyi jogként nem, csak különböző kritériumok megléte esetén választható, vagyis a lelkiismereti okból történő polgári szolgálat teljes körű teljesítésének joga sérül. A lelkiismereti okból történő katonai-szolgálat-megtagadás nem azonos a polgári szolgálat lelkiismereti okból történő kérelmezésével. Az előbbi öt évig, a polgári szolgálat teljesítésének megtagadása (a polgári szolgálat alóli kibúvás) pedig három évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető. (A kormány a polgári szolgálat megtagadásának büntetési tételét növelni szándékozik.) Vagyis az ezen szolgálatokat lelkiismereti meggyőződésből elutasítók továbbra is – tegyük hozzá azért, hogy 1989 óta lényegesen megváltozott jogi és depolitizált körülmények között – bebörtönözhetők. (A jelenlegi gyakorlat szerint a katonai szolgálatot megtagadóknak nyolc–tizenkét hónapnyi, börtönben végrehajtandó, de három év próbaidőre felfüggesztett, a polgári szolgálat alóli kibúvást elkövetőknek hat hónapnyi, börtönben végrehajtandó, de egy év próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztéssel kell számolniuk.) Vagyis a lelkiismereti- és vallásszabadság emberi jogának teljes körű érvényesülése nem megoldott, még akkor sem, ha a nemzetközi dokumentumok a tisztán civil módon és civil közegben teljesített polgári szolgálatot a probléma elégséges feloldási formájának tartják.

A polgári szolgálat „választhatóságával" és a humanitárius közegben történő teljesítésével függ össze a velük szemben megfogalmazott „lelkesedni is kötelező" elvárás. Vagyis aki polgári szolgálatot teljesít, az csak elismert lelkiismereti okból teljesíti ezt a szolgálatot, tehát annak szívvel-lélekkel, önfeledten kell teljesítenie szolgálatát; mert a polgári szolgálatot belső, esetleg vallásos meggyőződésből választotta és vállalta – szól az általános vélekedés. Ez nem más, mint egy büntetőjogilag szankcionálható állampolgári kötelezettség felmagasztosítása, egy kötelező jogi norma erkölcsi tartalommal való felruházása, a polgári szolgálat szakralizálása. A polgári szolgálat teljesítésének heroikus megközelítése egyenesen levezethető persze a katonai szolgálatot övező hagyományokból: a hazaszeretetből eredő, megtisztelőnek, sőt szentnek nevezett kötelezettségből, amit egyébként az 1949-es magyar alkotmány is tartalmazott. A retorikai megközelítések a gyakorlatban azonban nem érvényesülnek, hiszen a sorkatonáktól ma már – a nacionalista és archaizáló hangokon kívül – senki nem várja el a lelkes szolgálatteljesítést. Még akkor is így van ez, ha a hatályos honvédelmi törvény az állampolgároknak „a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségére és áldozatkészségére épít". Ugyanígy a polgári szolgálatosoktól sem lenne elvárható, hogy munkájukat önfeledten végezzék. Mindkét esetben maximálisan elegendő lenne a tisztességes, jogszabály szerinti szolgálatteljesítés. (Senki sem várja el az állam által előírt másik kötelezettség, az adózás esetében, hogy az állampolgárok lelkesedjenek a megadóztatásukért. Az állam ebben az esetben pusztán az adónak a jogszabály szerinti befizetését várja el polgáraitól, anélkül hogy hazafias kötelezettségként nevesítené vagy hazafiatlannak nevezné azt, aki megszegi eme állampolgári kötelezettségét.)

A haditechnika fejlődése, a hadtudományi nézetek megváltozása és a kilencvenes évek után a világpolitikai helyzet átalakulása is kellett azonban ahhoz, hogy az említett nehézségek, dilemmák, anomáliák az általános hadkötelezettség megszűnéséhez vezessenek számos országban. (Ma már a NATO-tagországok többségében megszűnt vagy megszűnőben van az általános hadkötelezettség.) Ez

esetükben egyben a polgári szolgálat megszűnését is jelentette, ami emberi jogi szempontból – a kötelező katonai szolgálat megszűnésével együtt – a társadalmi igazságosság és egyenlőség, az egyenlő közteherviselés szempontjaiból nézve egyértelmű előrelépést jelent.

Magyarország esetében két, azonos eséllyel bíró modellnek lehet jövője. Amennyiben fennmarad az általános hadkötelezettség, úgy a polgári szolgálatnak, a katonai szolgálattal együtt történő humanizálására sort kell keríteni (a polgári szolgálat alanyi jogon, bármikor történő választhatóságára; a juttatási rendszer korrigálására; az időtartamok szinkronba hozására; a tájékoztatási kötelezettség garantálására). A polgári szolgálatosokat foglalkoztatók körét nem lenne szabad tovább tágítani; a rendvédelmi szerveknek a foglalkoztatói körből való kizárását tovább kellene szigorítani; gyakorlattá kellene tenni a külföldön való polgári szolgálat teljesítésének lehetőségét. Egyben meg kellene találni a polgári szolgálattal kapcsolatos munkaügyi problémák megfelelő kezelésének a módját. A másik modell szerint megszűnik az általános hadkötelezettség és vele együtt a polgári szolgálati kötelezettség. Úgy gondolom, hogy Magyarország európai uniós tagságának szempontjából a korrigált első és a második modell egyaránt elfogadható, de a második lenne az optimálisabb, a tagság megszerzését morálisan, valamint anyagilag is elősegítő megoldás, továbbá az ország NATO-tagságának szempontjából is inkább a második modell megvalósulása lenne kívánatos.

*Beszélő, 2000. 1. szám 28–30. oldal*

# A polgári szolgálat Magyarországon

A polgári szolgálatról szóló törvény (Psztv.) a honvédelmi törvénnyel (Hvt.) együtt kimondja [1], hogy a megyei (fővárosi) közigazgatási hivatalok engedélyezése után, a katonai eskü letételéig (tartalékosok esetében a behívóparancs kézhezvételéig) kizárólag lelkiismereti okból előterjesztett kérvény nyomán lehet a sorkatonai és a tartalékos katonai szolgálat együttes időtartamával megegyező hosszúságú polgári szolgálatot teljesíteni. A hadseregtől független civil egészségügyi és szociális, gyermek- és ifjúságvédelmi, kulturális, művelődési, oktatási, természet- és környezetvédelmi, vízgazdálkodási és az ezekhez kapcsolódó állampolgári jogvédő tevékenység körébe tartozó munkavégzéssel lehet „letudni" a polgári szolgálatot. (Rendvédelmi szervezeteknél, bíróságnál, ügyészségnél, közjegyzőnél, pártnál, egyéni vállalkozónál a szolgálat teljesítése nem megengedett.) Hasonló módon lehet kérvényezni, a hadseregben letöltendő, a fegyveres katonai szolgálattal megegyező hosszúságú fegyver nélküli katonai szolgálatot. A polgári szolgálatos illetményt, ruhapénzt, étkezést vagy étkezési hozzájárulást kap, amelynek teljes pénzbeli értéke a hivatalos létminimum alatti összeg mintegy 80 százalékát teszi ki. A polgári szolgálatot teljesítők foglalkoztatóját – egy kivétellel – az illetékes munkaügyi központ jelöli ki. A polgári szolgálatos az írásbeli hozzájárulása esetén tűzoltóságnál töltheti le ezen állampolgári kötelezettségét. A sorkatonai és a fegyvertelen (sor)katonai szolgálat hossza egyaránt kilenc hónap, míg mindkettő esetében a tartalékos katonai szolgálat négy hónap. A polgári szolgálat hossza – annak pontatlan szabályozása miatt – vitatott, de a gyakorlatban tizenöt hónap. A sorkatonák és a polgári szolgálatosok jogosultságai és társadalombiztosítási ellátásának szabályai azonosak, szociális kedvezményeik hasonlóak.

A törvény hátránya – előnyei mellett – mindenképpen az, hogy egy 1993-as Európa parlamenti határozattal és egy szintén 1993-as ENSZ emberi jogi bizottsági javaslattal ellentétben, nem teszi lehetővé a polgári szolgálat bármikor való kérvényezését [2]. A helyzet még lényegesen rosszabbodott akkor, amikor – az Alkotmánybíróság határozata alapján is megkérdőjelezhetően – a honvédelmi tárca, kifejezetten a polgári szolgálatos kérelmek csökkentése érdekében a bevonulás és a katonai eskü letétele közötti időtartamot 1997 őszén négy hétről huszonnégy órára csökkentette.

Szintén nemzetközi dokumentumokba, az Európa Tanács 1967-es és az Európa Parlament 1993-as határozataiba [3] ütköző módon, a sorkatonai szolgálat kilenc hónapjához (270 nap) és a tartalékos katonai szolgálat ténylegesen letöltött, átlagosan tizenhat napos szolgálatához (összesen 286 nap) képest a polgári szolgálatos tizenöt hónapot (455 napot) szolgál. Ez több mint másfélszerese a valóban letöltött katonai szolgálatnak. Arányait tekintve is rosszabb helyzetet teremett az új szabályozás, hiszen a korábbi tizenkét hónapos sorkatonai és a tizennyolc hónapos polgári szolgálat egymáshoz viszonyított 1,5-es aránya, 1,7-re módosult.

Lényeges, de nem elégséges előrelépés, hogy a Psztv. adaptálta az Alkotmánybíróságnak a lelkiismereti okról szóló meghatározását, ugyanakkor nem tette ezt az elvi síkon mozgó definíciót konkrétabbá.

A Psztv. és az 1999 márciusában hatályosult új büntető törvénykönyv (Btk.) lényegesen megszigorította a polgári szolgálat teljesítésével kapcsolatos jogszabálysértéseket. A Psztv. négyfokozatú fegyelmi felelősségre vonásának legsúlyosabb büntetése az egy igazolatlan munkanap esetére előírt három munkanappal való szolgálathosszabbítás. A Btk.-ba új büntető tényállások kerültek, úgyhogy például a munkahelyétől jogellenesen tíz napnál tovább távolmaradó szolgálatost egy évig terjedő szabadságvesztéssel kell büntetni. A Btk. a katonai szolgálat vonatkozó szabályaival szinkronban változott, aminek keretében új tényállásként létrejött a polgári szolgálat megtagadásának – öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő – tényállása. (A polgári szolgálat alóli kibúvás bűntettének három évig terjedő szabadságvesztéssel való büntethetősége eddig is szerepelt a Btk.-ban.)

### A polgári szolgálat statisztikái

A polgári szolgálat bevezetését követően 1989. július 7-étől 1998. december 31-éig a Szociális és Családügyi Minisztérium adatai szerint összesen 15 807 főnek engedélyezték e szolgálati forma teljesítését. A sorkatonai szolgálatot választókhoz képest, a nevezett nyolc és fél év viszonylatában – évi átlagosan 50 ezer sorkatonai szolgálatot teljesítővel számolva – a polgári szolgálatra engedélyt kapottak aránya 3,7 százalék.

A polgári szolgálatra engedélyt kapottak közül azonban nem teljesíti mindenki ezt a szolgálatot. A nevezett időszakban összesen hatvanan, az összlétszám 0,4 százaléka bújt ki a polgári szolgálat teljesítésének kötelezettsége alól (Btk. 336/A. §). A polgári szolgálat alóli kibúvás bűncselekménye miatt a bíróságok általában hat–tíz hónap börtönbüntetést szabnak ki, a szabadságvesztés végrehajtását pedig egy–három év próbaidőre felfüggesztik.

A polgári szolgálat teljesítésére engedélyt kapott hadkötelesek közül 12 410 fő (79 százalék) kezdte meg a szolgálatot. A szolgálatteljesítés előtt vagy annak folyamán az engedélyt kapottak közül 1013 fő (6,4 százalék) részesült valamilyen szolgálathalasztásban (egészségügyi ok: 8 százalék, családfenntartó ok: 5 százalék, tanulmányi ok: 60 százalék, fontos közérdek: 1 százalék, személyi érdek: 26 százalék). A szolgálatát félbeszakították összesen 462 főnek (3 százalék). A félbeszakítás leggyakoribb oka a tanulmányok elkezdése vagy folytatása volt (48 százalék), de az „okozati listán" szerepel még az egészségügyi ok (34 százalék), a családfenntartói ok (9,7 százalék), az előzetes letartóztatás és a szabadságvesztés mint okok (3,7 százalék), továbbá a képviselőjelöltség mint ok (1,3 százalék).

A szolgálat teljesítésére engedélyt kapottak közül 7560 főt (48 százalék) bocsátottak el a szolgálati jogviszonyból. A „leszerelés" okai hat kategóriába sorolhatók. A szolgálati ideje letelt 7037 főnek (93 százalék), a szolgálat teljesítésére egészségügyi szempontból alkalmatlannak bizonyult 325 fő (4,3 százalék). A sorkatonákhoz hasonló szabályozás szerint, ha a polgári szolgálatosnak már volt három (vagy időközben megszületett a harmadik) gyermeke (31 fő, 0,4 százalék), illetve ha hat hónap szolgálati időt már kitöltött és a második gyermeke megszületett (71 fő, 0,9 százalék), el kellett bocsátani a szolgálatból. A szolgálat teljesítését kizáró életkori határ elérése (3 fő, 0,03 százalék), valamint a szolgálat teljesítése alatti elhalálozás (9 fő, 0,1 százalék) miatt szintén megszűnt a szolgálati jogviszony.

A munkaügyi központok a vizsgált nyolc és fél év alatt 161 esetben (1,3 százalék) szabtak ki valamilyen fegyelmi büntetést. Megrovásban részesítettek 23 főt (0,2 százalék), áthelyeztek más munkakörbe 12 főt (0,1 százalék), más foglalkoztatóhoz helyeztek 54 főt (0,4 százalék). A csak 1997 júliusától létező büntetési mód, a szolgálatmeghosszabbítás büntetésének lehetőségével 72 esetben éltek a munkaügyi központok. (Az 1997 júliusa és 1998 viszonylatában a polgári szolgálatot megkezdők létszámához viszonyítva ez az arány 1,2 százalék, az összlétszámhoz viszonyítva 0,6 százalék.) A vizsgált időszakban – a polgári szolgálat teljesítését elutasítókat is figyelembe véve – összesen 139 polgári szolgálatos feljelentésére került sor, ami az engedélyt kapottak 0,9 százaléka.

A polgári szolgálatosok foglalkoztatását – mint ahogyan erre a korábbiakban már kitértem – az 1997-es törvény hét tevékenységi körben teszi lehetővé. A törvény hatályba lépését követő hat negyedévben (1997. I. és II., valamint 1998. I–IV.) negyedévenként átlagosan 4112 polgári szolgálatos teljesített szolgálatot különböző foglalkoztatóknál. A munkaügyi központok a polgári szolgálatosokat elsősorban az egészségügyi és szociális szférában (43 százalék), másodsorban a kultúra, művelődés, oktatás (35 százalék) területeire osztották be szolgálatteljesítésre. A természet- és környezetvédelemnél 7 százalékuk, a gyermek és ifjúságvédelemnél 5 százalékuk, a tűzoltóságnál 3 százalékuk, míg a vízgazdálkodás területén nem egészen 0,5 százalékuk volt foglalkoztatva. (Nagyon magas – 7 százalék – az egyéb, a foglalkoztatói jogosítványt meg nem újító, de még polgári szolgálatosokat alkalmazó foglalkoztatók aránya). Fontos lenne tudni, hogy a hetedik tevékenységi körben a törvény által 1997 óta külön nevesített, az említett területekhez kapcsolódó állampolgári jogvédő tevékenységet milyen arányban folytattak polgári szolgálatosok, csakúgy, mint azt, hogy civil szervezeteknél milyen arányban foglalkoztatták őket. Ezen számokra a kimutatások nem térnek ki, így kizárólag az állapítható meg, hogy ismeretlen arányban, de az említett hat kategóriában kerültek ők is „elszámolásra".

A nevezett időszakban átlagosan negyedévenként 2314 foglalkoztatót tartottak nyilván. A legtöbb foglalkoztató a kultúra, művelődés, oktatás területéről (44 százalék), majd pedig az egészségügyi és szociális területről (33 százalék) – összesen 77 százalék – került ki.

A polgári szolgálatot teljesítők iskolai végzettség szerinti megoszlása is érdekes képet mutat. Ugyanezt a hat negyedévet alapul véve, a szolgálatot teljesítők egy százalékának nem volt meg és 18 százalékának megvolt a nyolc általános iskolai végezettsége. A szakmunkások aránya 34 százalékot, az érettségizetteké 31 százalékot, míg a felsőfokú végzettségűek aránya 16 százalékot tett ki.

A polgári szolgálat teljesítők megyék szerinti megoszlása eltérő. 1989 és 1998 között a legtöbb polgári szolgálatos Budapesten (18 százalék), Pest megyében (16 százalék) és Zala megyében (8 százalék) volt, míg a legkevesebb Vas (3 százalék), Jász-Nagykun-Szolnok (2 százalék) és Nógrád (2

százalék) megyékben (SZCSM). A polgári szolgálatosoknak tehát több mint 30 százaléka a fővárosban és Pest megyében, valamivel több mint 40 százaléka az ország nyugati megyéiben és közel 30 százaléka a keleti megyékben teljesíti polgári szolgálatos kötelezettségét. A megyei (fővárosi) arányokat figyelembe véve, Közép-Magyarország (Budapest és Pest megye – 33 százalék) után, Észak-Dunántúl megyéiben (Komárom-Esztergom, Fejér, Veszprém megyék – 5,3 százalék), a Dél-Alföld megyéiben (Bács-Kiskun, Csongrád, Békés megyék – 4,7 százalék), Nyugat-Dunántúl megyéiben (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala megyék – 4,3 százalék) teljesítettek legtöbben polgári szolgálatot. A sorban őket követi a dél-dunántúli (Somogy, Baranya, Tolna – 4 százalék), az észak-magyarországi (Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén – 2,7 százalék), és az észak-alföldi (Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg – 2,3 százalék) megyék.

**Következtetések**

Polgári szolgálat kérvényezése nem általános jelenség Magyarországon, a hadköteleseknek csupán a töredéke szeretne élni ezen jogával. A nyolc és fél év tapasztalatai szerint a kérvények száma folyamatosan nőtt, akárcsak az engedélyezések száma, ugyanakkor a kérvények kevesebb mint kétharmadát engedélyezik, és közel egynegyedében születik egyéb határozat. A közigazgatási hivatalok szűrő szerepe tehát erős, különösen magas a megszüntetett és felfüggesztett határozatok száma. Az elutasító határozatokat a polgári szolgálatosok, az engedélyező határozatokat pedig a hadkiegészítő parancsnokságok általában nem fellebbezik meg. Az utóbbi időben ezen a téren növekedés volt tapasztalható, de így is elmondható, hogy a közigazgatási hivatalok döntéseit tekintették az érintettek véglegesnek. A bírósági ügyek száma alig másfél százalék. A hadkötelesek fele még a behívóparancs kézhezvétele előtt, közel egyharmaduk közvetlenül a katonai eskü letétele előtt kérvényezi a polgári szolgálattevés lehetőségét. A polgári szolgálatot teljesíteni kívánó állampolgárok fele tehát a közvetlen külső kényszertől függetlenül hozza meg döntését, míg mintegy 30 százalékuk viszont a legközvetlenebb helyzetben. (Ezek aránya azonban lényegesen csökkenni fog a korábban már ismertetett eskü-időpont megváltoztatása miatt.)

A polgári szolgálatra engedélyt kapottak közül ezrelékben mérhetők azok aránya, akik nem akarják teljesíteni a szolgálatot. Az engedélyt kapottak mintegy 80 százaléka megkezdi szolgálatát. Akik nem kezdik meg vagy félbeszakítják szolgálatukat, azok leggyakrabban tanulmányi okból teszik mindezt. (Számukra kötelező megadni a halasztást vagy a félbeszakítást.) A polgári szolgálatosok közel 40 százalékának szakították félbe egészségügyi okokból a szolgálatát. Az ugyanilyen okból szolgálat-halasztásban részesült mintegy 10 százalékkal együtt ez azt jelzi, hogy a polgári szolgálatosok egészségével vagy annak megítélési mechanizmusával (a sorozáson vagy azt követően) súlyosnak mondható problémák vannak. A polgári szolgálatosok 90 százalékának azáltal szűnik meg a szolgálati jogviszonya, hogy teljes egészében kitöltötték a szolgálati időt. Hasonlóképpen örvendetes mutató, hogy a szolgálatra alkalmatlanná válók aránya alacsonynak mondható.

A kiszabott fegyelmi büntetések száma meglepően alacsony. Ezen belül a munkaügyi központok – a feljelentés megtételét megelőzően – előszeretettel élnek a legsúlyosabb büntetéssel, a szolgálatmeg-hosszabbítással. Az alacsony büntetési számnak számos oka lehet (alapvetően problémamentes a polgári szolgálat teljesítése; a problémák kezelésé nem történik meg – kezelhetetlenek ezen eszközökkel; más úton – informálisan, esetleg jogellenesen – történik a kezelésük).

A polgári szolgálatosoknak közel a fele dolgozott az egészségügyi és szociális szférában, a kultúra, művelődés, oktatás területét is ideszámítva közel a háromnegyedük. A fennmaradó 25 százalékon osztozott a természet- és környezetvédelem, a gyermek és ifjúságvédelem, a tűzoltóság és a vízgazdálkodás, valamint az egyéb kategóriába sorolt foglalkoztatók. Különösen érdekes, hogy az 1997 óta létező lehetőséggel – a polgári szolgálatos írásbeli hozzájárulásával – a tűzoltóságnál összesen 848 fő teljesítettek szolgálatot. A tűzoltóság ezzel az aránnyal messze meghaladja a vízgazdálkodást, amely egyébként 1989 óta mindössze 44 foglalkoztatási hellyel rendelkezett, szemben a 240 tűzoltósági hellyel. E mutató – a polgári szolgálatosoknak a katasztrófavédelemnél való esetleges foglalkoztatása szempontjából – azt sugallja, hogy közel egy évtizedig nem volt rájuk tényleges igény a vízgazdálkodási gondok elhárítása terén.

A polgári szolgálatot teljesítők többsége szakmunkás, az érettségizettek aránya ennél alig kisebb. E két kategória teszi ki a polgári szolgálatosok derékhadát, közel kétharmadát. A nyolc általánossal rendelkezők száma megelőzi a diplomával rendelkezők számát, ami az előzőekkel együtt azt jelzi, hogy a polgári szolgálat teljesítése jelenleg egyáltalán nem értelmiségi jelenség. A diplomások alacsony száma az értük való versengés vonatkozásában, az általános iskolai és az az alatti végzettséggel rendelkezők esetében pedig a foglalkoztatóknál való elhelyezés okoz nehézségeket.

Az adatok tükrében nem lehet megállapítani, hogy a polgári szolgálat kérvényezése városi vagy vidéki jelenség-e inkább. Számos okkal magyarázható (például lakosságszám, információhoz való hozzájutás), hogy Budapest és Pest megye arányai kiugróak. (A megyei átlagnál jóval magasabb Zala és Fejér megyei adatokra még nem találtam magyarázatot.) A dunántúli megyékben valamivel gyakrabban vállalkoznak a hadkötelesek polgári szolgálatra, mint az ország keleti felében. Ennek oka lehet többek között az információ hiánya, lehet a sorkatonai szolgálatnál hosszabb és annál nehezebb megélhetést biztosító polgári szolgálat tudatos elutasítása is, de lehet a katonai szolgálat nagyobb presztízse is.

Az összesített adatokat és arányokat tekintve a polgári szolgálatosoknak kiugróan a legtöbb egészségügyi problémája Pest megyében van, aminek pontos okai nem ismertek (a legbetegebb közeg?, a legkönnyebb hamis egészségügyi papírokat szerezni?, a legkorrektebb egészségügyi szűrő működik?, a büntetés egyik burkolt formája, illetve a kezelhetetlen polgári szolgálatosoktól való megszabadulás formája?). Heves megyében személyi érdekből szolgálathalasztásban részesül majdnem minden negyedik szolgálattevő, aminek valószínűsíthető oka nem a rászorultság átlagon felüli mértéke, hanem a munkaügyi központ túlzott engedékenysége. Pest megyében fegyelmi büntetést nem szabtak ki, vagyis a házon belüli fegyelmi eszközökkel nem éltek, viszont azon kívüli eszközzel, a feljelentés intézményével annál gyakrabban. Ez a fokozatnélküliség, valamint probléma- és felelősségexport minden bizonnyal nem megfelelő és nem hatékony. Békés megyében viszont még ezzel az eszközzel sem éltek, ami – legalábbis az adatok tükrében – ezt a megyét teszi a legfegyelmezettebb megyévé. (Valószínűbb azonban, hogy ez az adat egyszerűen a kontroll hiányáról tanúskodik.) Vas megyében viszont pont fordított a helyzet: itt szabták ki a legtöbb fegyelmi büntetést, döntő többségben a legsúlyosabbat. Szolgálatmeghosszabbításban részesült ugyanis majdnem minden tizedik szolgálatteljesítő. Ugyanakkor valószínűleg ez az egyébként kirívóan nagy számban előforduló büntetés hatékonynak – bár nem egyértelműen pozitívnak – bizonyul, hiszen feljelentésekre itt csak a szolgálatot elutasítók esetében került sor. A Pest megyei feljelentések és a közép-magyarországi megtagadások arányai a legmagasabbak, de a megyei számokhoz viszonyítva ezek arányosnak tekinthetők.

**Jegyzetek**

[1] A polgári szolgálattal kapcsolatos legfontosabb jogforrások:
– Az alkotmány módosításáról szóló 1989. évi I. törvény. Alkotmány 70/H. § (2) bekezdés.
– 46/1994. (X. 21.) AB-határozat.
– A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény.
– A polgári szolgálatról szóló 1997. évi XXI. törvény.
– A polgári szolgálatot teljesítőket foglalkoztató szervek nyilvántartásának egyes kérdéseiről szóló 11/1997. (VII. 18.) MüM-rendelet.
– A honvédelmi törvény végrehajtására kiadott 178/1997. (XII. 27.) kormányrendelet módosításáról szóló 200/1997. (XI. 19.) kormányrendelet.

[2] 1993. március 8. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának 49. ülésének jegyzőkönyve. Az ifjúság szerepe az emberi jogok elősegítésében és védelmében, beleértve a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadását is (E/CN. 4./1993./L. 107.).
1993. március 11. Az Európa Parlament határozata az emberi jogok tiszteletben tartásáról az Európai Közösségben (A3-0025/92).

[3] 1993. március 11. Lásd az előző pontban.
1967. január 26. Az Európa Tanács 337. számú határozata a lelkiismereti okból történő katonaiszolgálat-megtagadás jogáról.

*Valóság, 1999. 10. szám 78–86. oldal*

# Nem mese ez, kedves, hanem polgári szolgálat

Az egész olyan, mint a mesében. A nagy és erős király, követve az ősök parancsát, elrendelte, hogy minden férfi alattvalója köteles bevonulni az állam hadseregébe. A király tudományokkal és humánpolitikával foglalkozó szelíd öccse azonban addig kérlelte a királyt, míg az megengedte, hogy a hadra fogható magyar legények egy része fegyvertelen, de kötelező munkával szolgálja az államot. A királyi udvar ügyeit intéző kancellária azonban addig ármánykodott, amíg egyre szigorúbb szabályokat nem hoztak annak érdekében, hogy csak kevesen választhassák az alternatív szolgálati formákat (a polgári szolgálatot vagy a fegyvertelen katonai szolgálatot). Az alattvalók (polgárok) immár hiába tiltakoznak mindkét szolgálat ellen (közvélemény-kutatási adatok) és bíznák a király, az állam, a haza (és a NATO) védelmét fizetett (hivatásos és szerződéses) katonákra, a király (Orbán Viktor: „Azokra, akik nem tettek katonai esküt, az ember egy kicsit másként tekint, mint azokra, akik ezt a súlyos kötelezettséget vállalták") és az udvar (kormánykoalíció + MIÉP + Simicskó István: nemzetőrség), valamint az udvari szervek (minél több hadköteles behívása a hat hónapos szolgálati idő és az egészségügyi alkalmassági szint leszállítása révén) hajthatatlanok, a szelíd öcs (civil, emberi jogi mozgalom: Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája, Alba Kör – Erőszakmentes Békemozgalom) pedig magatehetetlen.

A polgári szolgálat jövője bizonytalan, jelenének lényege azonban jól megragadható. A polgári szolgálat a katonai szolgálattal jogi és morális értelemben egyaránt teljesen egyenrangú. Olyan, civil foglalkoztatónál letöltendő szolgálati forma, amely minden vonatkozásában független a hadseregtől. A polgári szolgálat a katonai összeírástól kezdve egészen a katonai eskü letételéig (a laktanyába való bevonulást követően is, az eskü szövegének aláírásáig) bármikor kérvényezhető. (Aki már tett esküt, tehát tartalékállományban van, az a tartalékos szolgálatra szóló behívó kézhezvételéig kérheti a polgári szolgálatot.) A kérvény elbírálásának előfeltétele, hogy a hadköteles egy évnél nem régebbi, sorozáson megszerzett egészségügyi alkalmassággal rendelkezzen. (Aki alkalmatlan sorkatonának, az alkalmatlan polgári szolgálatosnak is.)

A közhiedelemmel ellentétben, a polgári szolgálat választása nem jár alanyi jogon, tehát az állandó lakhely szerinti közigazgatási hivatalhoz – a tőlük beszerzett adatlapon – benyújtott kérelem elfogadása nem automatikus. A kérelem elbírálása szigorú és gyakran igazságtalan. A honvédelmi törvény szerint kizárólag a lelkiismereti okból benyújtott kérelem fogadható el. („…lelkiismereti oknak kell tekinteni minden olyan indokot, amely összefügg a kérelmező személyiségét meghatározó valamely lényeges vallási, erkölcsi vagy egyéb természetű meggyőződéssel"). A mindig személyes, egyes szám első személyben, lehetőség szerint legalább egy oldalon (körülbelül kétezer karakter) alaposan kifejtett lelkiismereti ok mibenléte nehezen írható körül. Nem számít lelkiismereti oknak, és ezáltal nem teljesíthet polgári szolgálatot az, aki egészségügyi (fizikai vagy lelki) problémával indokolja kérelmét. Biztos elutasítással számolhat az, aki bedől a megtévesztő propagandának, és pszichés problémaként (például „félek a tömegtől" vagy „irtózom a fegyverektől") nevesíti lelkiismereti problémáját, vagy drogosnak, netán homoszexuálisnak mondja magát kérvényében. Hasonlóképpen jár az is, aki szociális (például nehéz anyagi körülmények, bankkölcsön visszafizetése), egzisztenciális (például kiváló munkahely vagy külföldi ösztöndíj elvesztése), továbbá tisztán ideológiai (például pacifista, anarchista) vagy politikai (például párthovatartozás, államellenesség) okokból kérvényezi a polgári szolgálatot.

Az sincs persze egyszerű helyzetben, aki pontosan értelmezi az imént idézet törvényszöveget, és vallási meggyőződéséből eredően írja meg beadványát. (Az „egyéb" ok a gyakorlatban értelmezhetetlen.) Amennyiben valaki nem tagja a katonai szolgálatot elutasító vallási csoportok egyikének sem, akkor nehéz, de nem reménytelen megindokolnia vallási gyökerű döntését. Nevezetesen azt, hogy a tábori lelkészi szolgálatot fenntartó, valamint Magyarország NATO-csatlakozását támogató, a NATO jugoszláviai háborúját és a jelenleg folyó afganisztáni háborút el nem ítélő történelmi egyház tagjaként miért nem akar valaki fegyvert fogni. Valószínűleg mindezen jogi, értelmezési és „történelmi" problémák miatt alakult ki az a gyakorlat, hogy a legtöbben – a végtelen számú értelmezési lehetőséget kínáló – etikai okból kérvényezik a polgári szolgálatot.

Tapasztalataim szerint, a törvényalkotó és a jogalkalmazó egymást okoló hibájából eredően, a diplomát szerzett hadköteleseknek is gondot okoz a vallási vagy az etikai alapú lelkiismereti ok megfogalmazása. Az arctalan bürokratáknak címzett kérvényben azért nehéz a legmélyebb lelki történésekről

huszonhárom-huszonnégy évesen értelmiségiként is hitelesen szólni, mert vagy egy túlintellektualizált, vagy pedig egy súlytalan, sztereotípiáktól hemzsegő beadvány születik.

A közigazgatási hivatalnál, postán vagy személyesen, utólag dokumentálhatón benyújtott kérvény halasztó hatállyal bír. Ugyanis a benyújtás pillanatától kezdve a kérvény jogerős elbírálásáig a honvédség „nem rendelkezhet" a hadkötelessel. Amennyiben a lelkiismereti okból benyújtott kérelem engedélyezésre kerül, akkor a hadköteles (béke idejére) kikerül a hadsereg látóköréből, és a kérelem beadását követően mintegy három hónapon belül, de a kérelem pozitív elbírálást követően legfeljebb egy éven belül elkezdheti a január elsejétől tizenegy hónap hosszú (jelenleg tizenöt hónapos) polgári szolgálatát. Mint minden hadköteles, így a polgári szolgálati státussal rendelkező is élhet a szolgálat-halasztás és a szolgálat-félbeszakítás lehetőségével. Ha él vele, akkor is csak a harmincadik életévéig hívható be szolgálatteljesítésre. A halasztásra okot adó körülmények számosak lehetnek (például szociális, egészségügyi, tanulmányi), de ezek közül csak néhány esetben kell kötelezően engedélyezni is azt. Ebbe az utóbbi kategóriába tartozik például az első, nappali tagozaton megszerzendő diploma és a szintén nappalin végzendő PhD-képzésben való részvétel. (Ezek újraszabályozása és egyben szigorítása a közeljövőben várható.)

Nemcsak a polgári szolgálat nem választható szabadon, de a szolgálat teljesítésének helye sem. A polgári szolgálatos foglalkoztatóját az állandó lakhely szerinti munkaügyi központ illetékes előadója a Gazdasági Minisztérium által előzetesen engedélyezett, kizárólag nonprofit foglalkoztatók közül jelöli ki. (Külföldön nem lehet polgári szolgálatot teljesíteni.) Ez nem jelenti azt, hogy a polgári szolgálatosnak nem lenne alapvető érdeke előzetesen tájékozódni, sőt helyet keresnie magának. Amennyiben azonban személyi vagy anyagi összeférhetetlenség áll fenn, továbbá ha a polgári szolgálatos „befogadó nyilatkozatot" visz magával, netán kiválasztott foglalkoztatójával „odatelefonáltat", vagy követelőzően lép fel, számíthat – egyébként méltányolt – kérésének elutasítására.

A polgári szolgálat foglalkoztatói köre pontosan meghatározott (szociális és egészségügy; gyermek- és ifjúságvédelem; oktatás, kultúra, nevelés; környezetvédelem, vízgazdálkodás; tűzoltóság és a mindezekhez kapcsolódó emberi jogi tevékenységet folytató civil szervezeti kör). Friss diplomával rendelkezőknek érdemes a pályaválasztásba illő foglalkoztatónál teljesíteni a szolgálatot. Az „idősebb" diplomásoknak különösen nem érdektelen tudni azt, hogy kellően megindokolt esetben a polgári szolgálatot megelőző munkahelyen is, hasonló vagy azonos beosztásban letölthető a szolgálat. A polgári szolgálatos értelemszerűen ingyen dolgozik, de különböző illetmények alapján összesen havi mintegy nettó huszonötezer forint (és társadalombiztosítás) illeti meg. Rendelkezik a sorkatonákat megillető összes kedvezménnyel is (szociális, utazási, rendezvénylátogatási stb.), de semmilyen jövedelemszerző tevékenységet nem folytathat. Akárcsak a sorkatona, a polgári szolgálatos sem hívható be szolgálatteljesítésre, amennyiben kettő vagy annál több gyermeket nevel saját háztartásában.

A polgári szolgálat előnyének mondható, hogy a szolgálatteljesítő nemcsak otthon lakhat, de a munkajogi szabályok szerint elvégzett munka után és a szabadsága alatt szabadon mozoghat, külföldre engedély nélkül utazhat, és szabad idejével teljes egészében maga rendelkezik.

Számos esetben előfordul, hogy a diplomások olyan kimagasló tudományos, közérdekű vagy akár sporttevékenységet folytatnak, amely alapján érdemes kérvényezni a sorkatonai szolgálat alóli mentességet, ami egyben a polgári szolgálat teljesítését is okafogyottá teszi.

A polgári szolgálatos „mese" nemcsak a királyról, az államról és az udvarról, de még csak nem is a diplomás királyi öcs lobbiképességéről szól, hanem az emberi jogokról, a lelkiismereti- és vallásszabadságról. Egyébiránt is fontos az európai uniós csatlakozási történet részeként is felfogható „mese", hiszen a polgári szolgálat egyre szigorodó szabályai kapcsolódnak a nemzeti identitásról, a hazaszeretetről, a szellemi és fizikai honvédelemről, valamint a nacionalizmusról, a civil és a militáns nevelésről vallott nézetekhez. A végső megoldást azonban a magyar politikai elit a NATO-csatlakozásról szóló népszavazás során (1997) már egyszer meghirdette: a NATO-tagországok többségéhez hasonlóan el kell törölni az általános hadkötelezettséget. Ennek elhalasztott megvalósulása esetén (SZDSZ: 2004, MSZP: 2006, Fidesz: 2010) megszűnik a kényszersorozás és a modernkori munkaszolgálatnak is nevezhető polgári szolgálat intézménye is.

*Új Generáció (a fiatal értelmiségiek lapja), 2001. november 20.*

# Békeidőben önkéntes hivatásos haderőt?

*Hozzászólás az Alkotmánybíróság 50/2001. (XI. 29.) határozatához, amelyet a Magyar Szocialista Párt országos népszavazás kezdeményezésének tárgyában hozott. (Az AB határozata által népszavazásra fel nem tehető kérdés így szólt: „Akarja-e Ön, hogy békeidőben a sorkatonai szolgálat megszűnjön, és azt önkéntes hivatásos haderő váltsa fel?")*

Magyarországon az 1868. évi 40. törvénycikk tette általánossá a hadkötelezettséget. A trianoni béke során a győztes hatalmak megtiltották Magyarországnak az általános hadkötelezettség alapján felállítandó hadsereg létrehozását (1920. júniusi 4.). A második világháborút követően 1948. október 1-jén került ismét bevezetésre Magyarországon az általános hadkötelezettség.

A magyar és a nemzetközi jogirodalomban és gyakorlatban az általános hadkötelezettség lényege az, hogy gyakori és rendszeres sorozás nyomán a hadköteles korú és egészséges férfiakat sorkatonának hívják be. A sorkatonai idő letöltése után a hadkötelesek tartalékos állományba kerülnek. Az általános hadkötelezettségre épülő állandó (reguláris) hadsereg legnagyobb részét az általános hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítők (sorkatonák, tartalékosok) alkotják. Ez az az úgynevezett keretrendszerben működő hadsereg, amelynek béke idején csak azt a részét tarják fegyverben, és amely harckészültséghez, kiképzési feladatok megoldásához, továbbá veszélyhelyzet vagy háború estén az általános mozgósításhoz szükséges.

A Magyar Honvédség személyi állománya az aktív szolgálatot teljesítő katonákból, hadkötelesekből, továbbá polgári személyekből (köztisztviselőkből, közalkalmazottakból) áll békeidőben. Az aktív katonaállományhoz a hivatásos, a szerződéses és a hadkötelezettség alapján behívott, sorkatonai és tartalékos, valamint póttartalékos szolgálatot teljesítő katonák tartoznak. Ez az úgynevezett vegyes kiegészítési rendszer, melyben egyszerre vannak jelen az önként (hivatásos és szerződéses) szolgálatot teljesítők és azok, akik hadkötelezettség alapján szolgálnak. Tisztán általános hadkötelezettség alapján fennálló haderő nincsen, hiszen mindig voltak olyan állampolgárok, akik hivatástudatból, önként, fizetés ellenében szolgáltak.

Az alkotmány 70/H. §-ának (1) bekezdése kimondja, hogy „a haza védelme a Magyar Köztársaság minden állampolgárának kötelessége". A mondat tárgya és alanya egyaránt többértelmű. A „haza védelme" kifejezésről eligazítást ad az alkotmány 5. §-a, mely szerint: „A Magyar Köztársaság állama védi a nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét és területi épségét, valamint a nemzetközi szerződésekben rögzített határait." Kétségtelenül igaz, hogy a haza védelme a mindennapok nyelvén és a történelem tanúsága szerint elsődlegesen fegyveres honvédelmet jelent, ugyanakkor nehéz tagadni, hogy a haza védelmének nem egyedül fegyverrel a kézben vagy katonaként lehet megfelelni. A honvédelmi törvény (Hvt.) is ismeri a honvédelmi munkakötelezettségen kívül a vagyoni kötelezettséget, de ezen túlmenően a haza védelemnek számos civil és katonai vonatkozása lehetséges.

Az idézett mondat alanyi köre is felettébb tág. Ennek alapján minden férfi és nő, minden gyermek és aggastyán, egészséges és ágyhoz kötött számára védelmi kötelezettség áll fenn. Átvitt értelemben ez helyénvaló is lehet: (a maga módján és szintjén) minden állampolgárnak van és lehet védeni valója, védenie kell hazáját; ugyanakkor a gyermekekre, aggastyánokra, betegekre a haza fegyveres vagy fegyvertelen védelmében nem számíthat az állam, és többnyire még a munkájukra sem. Az idézett mondat abban sem pontos, hogy fizikai lehetetlenséget vár el, hiszen a Magyar Köztársaság miden állampolgára esetében csak akkor tudja kikényszeríteni a haza védelmét, csak akkor tudja minden állampolgárát megalapozottan kötelezni a haza védelmére, ha állampolgára az ország területén tartózkodik. Ezt a jogi és gyakorlati anomáliát a Hvt. is felismerte, hiszen úgy fogalmaz, hogy „…minden magyar állampolgárságú és a Magyar Köztársaság területén élő férfi hadköteles" (Hvt. 70. § (1) bekezdés).

Az alkotmány 70/H. § (1) bekezdéséből eredően az ország függetlenségének, területi épségének, határainak védelme absztrakt és eszmei célként megfogalmazott fogalommá válik (nem tudjuk, hogy kinek milyen módon mikor kell védenie hazáját). Absztraktabb előírást tartalmaz, mint az adózásra vonatkozó alkotmányos előírás. Az ugyanis azt mondja ki, hogy „a Magyar Köztársaság minden állampolgára köteles jövedelmi és vagyoni viszonyainak megfelelően a közterhekhez hozzájárulni"

(alkotmány 70/I. §). Ezzel az alkotmány a jövedelem és vagyon szerinti arányos adózási kötelezettséget rögzíti, irányt mutatva ezzel az adózás miléntjének pontos megfogalmazásához.

Az alkotmány 70/H. § (1) bekezdésének előírása szerint tehát a haza védelmének (szellemi és fizikai) fogalmi köréből egyaránt következhet bármi. Nevezetesen annak is lehetne létjogosultsága, hogy minden szülőképes nő legyen sorkatona, meg annak is, hogy a férfiak csak akkor vonuljanak be katonának, ha az állam jól megfizeti őket. A hangsúly tehát azon van, hogy az állam valamilyen módon minden állampolgárát megszólítva, valamilyen kötelezettséget számára meghatározva, folyamatosan biztosítsa a haza védelmét, közte elsődlegesen, de közel sem kizárólagosan a haza katonai védelmét. Ezt az állam számos módon, számos elképzelés mentén valósíthatja meg, amelyek sorába szervesen illeszthető az, hogy békeidőben nem hívja be állampolgárait katonai szolgálatra. Mondhatja azt az állam, hogy az állampolgárok adója képezi a kötelező hozzájárulást a haza védelméhez, de mondhatja azt is, hogy az állampolgár személyes szolgálatára (személyes honvédelmi kötelezettségére) akkor számít, ha háborúba sodródik az ország. Az államnak folyamatosan kell védenie a hazát az állampolgárai által és érdekében, de nem feltétlenül minden állampolgárának személyes bevonultatása, katonai szolgálata által. Egyetlen állampolgár sem vonhatja ki magát a haza védelmének folyamatos kötelezettsége alól, de ennek természete, mibenléte nem meghatározott. Adott esetben a magas (katona)adót fizető állampolgárai az államnak több hasznot hoznak, mintha ugyanők katonáskodnának, ami által a több bevételből az állam erősebb hadsereget tud fenntartani. Vagyis minden állampolgárára építve jobban meg tud felelni a haza védelmi feladatának, ennek az alkotmányos kötelezettségének.

Az alkotmány 70/H. § (1) bekezdéséből az következik, hogy – tekintettel az alaptörvény 5. §-ának bekezdésére is – az ország határai által meghatározott haza és annak függetlensége, mindezek folyamatos védelme általában véve a haza minden állampolgárának kötelessége. Az állam minden állampolgárra olyan és annyi feladatot, kötelezettséget róhat, amilyet és amennyit csak akar. Ennek tartalmát, formáját, időbeliségét – az állampolgárok alkotmányos jogaira és nyilván az állam által elfogadott nemzetközi megállapodásokra tekintettel – kizárólag az állam határozza meg.

De meghatározza-e az alkotmány a haza védelmének minden állampolgárra kiterjedő kötelezettségét vagy kötelezettségeit?

Az alkotmány 70/H. § (2) bekezdése szerint: „Az állampolgárok az általános honvédelmi kötelezettség alapján fegyveres vagy fegyver nélküli katonai szolgálatot, illetőleg törvényben meghatározott feltételek szerint polgári szolgálatot teljesítenek”. Itt az alkotmányban először és egyértelműen kimondásra kerül az általános honvédelmi kötelezettség. Az alkotmánynak nem feltétlenül feladata meghatározni az általános honvédelmi kötelezettség mibenlétét, mint ahogyan ezt nem is teszi meg. Az alkotmány általános honvédelmi kötelezettségről szól. Olyan honvédelmi kötelezettségről, amely minden magyar állampolgárra, nemre, életkorra, vallásra, világnézetre, lakóhelyre stb. való tekintet nélkül kötelező. Konkrétabbá válik a haza védelmének fogalma, hiszen kimondásra kerül, hogy az ebben az esetben egyértelműen honvédelmi kötelezettséget jelent, amely nemcsak hogy minden magyar állampolgárra vonatkozik, de az alanyi kör maximalizálása („minden állampolgár”) után annak tartalma (tárgya) is körvonalazódik. Vagyis minden állampolgár a honvédelmi kötelezettségek körében szóba jöhető összes kötelezettséggel terhelhető. Általában és konkrétan, ahogyan ezt az állam a számára előírja. A kötelezettségek tartalma, mibenléte ugyanis sokrétű és állandóan változó. A magyar és a nemzetközi tapasztalatok alapján körvonalazódik, hogy az általános hadkötelezettség alanyai általában milyen, a honvédelemmel összefüggő kötelezettséggel vannak megterhelve. Ennek legfontosabb kötelme a fegyveres katonai szolgálat, amelyet az alkotmány (a fegyver nélküli katonai szolgálattal és a polgári szolgálattal együtt) konkrétan nevesít. Az alkotmány azonban nem sorolja fel az állampolgárokat terhelő honvédelmi kötelezettségek rendszerének minden elemét. Nem tesz említést az állampolgárait terhelő vagyoni szolgáltatási kötelezettségekről. De magát a személyes honvédelmi kötelezettségeket sem taglalja teljes egészében, hiszen nem szól a polgári védelmi és honvédelmi munkakötelezettségekről sem, melyeket utóbb a Hvt. pontosan szabályoz, és amelyek szintén nem elhanyagolható terheket rónak az állampolgárokra (Hvt. 69. § (2) bekezdés b) és c) pontjai). Mindebből pontosan látható, hogy az alkotmány a honvédelmi kötelezettség rendszeréből kizárólag a leglényegesebb elemet emelte be a szövegbe. Nem tartotta feladatának a részletesebb, pontosabb, netán taxatív felsorolását mindannak, amit az általános honvédelmi kötelezettség alapján elvár, és aminek a nevesítését és szabályozását utóbb a Hvt.-re hagyja.

Az alkotmány nem mondja meg, nem írja körül, nem utal arra, hogy mit tart az általános honvédelmi kötelezettség egészéről, mi annak a megváltoztathatatlan tartalma. Annyit mond ki, hogy az általános honvédelmi kötelezettség talaján áll, és ennek alapján és ezen rendszeren belül gondolkodva kell az állampolgároknak a számos honvédelmi kötelezettségek közül az általa egyedül nevesített szolgálati kötelezettségek valamelyikét teljesíteni. Ebből nem lehet arra következtetni, hogy az általános honvédelmi kötelezettségnek mi a tartalma, és mik a megváltoztathatatlan keretei. Annyi derül ki mindössze, hogy a szolgálati kötelezettségek valamelyikét minden állampolgárnak, mindenkor, általában véve teljesítenie kell. Ilyen egyetemes, megkötéseket és kereteket nem ismerő folyamatos előírás azonban teljesíthetetlen, és nem is létezik. A Hvt. hagyományosan ismert és elfogadott és meglehetősen komoly szűkítéseket vezet be az alanyi kör tekintetében, hiszen kimondja, hogy csak a hadköteles korú (17–50 év közötti) férfiakra tart igényt (Hvt. 70. § (1) bekezdés). A honvédelmi törvény további tizenhárom – hol időleges, hol végleges – esetben tekint el a sorkatonai szolgálat teljesítésétől (például aki két vagy több gyermek eltartása esetén; fontos közérdek vagy személyi érdek miatt; hivatását gyakorló lelkész esetében (Hvt. 103. § (1) bekezdés a)–n) pontok).

A szolgálati kötelezettség teljesítésének komoly feltétele az egészségügyi alkalmasság, mivel „nem hívható be sorkatonai szolgálatra az a hadköteles, aki katonai szolgálatra alkalmatlan” (Hvt. 103. § (1) bekezdés a) pont). Mindebből eredően kizárólag a hadköteles férfiak vonatkozásában nem hívható be fegyveres, fegyver nélküli vagy polgári szolgálatteljesítésre a potenciális szolgálatteljesítőknek több mint a fele. Az alkotmány minden állampolgárra vonatkozó általános védelmi kötelezettségének, az általános honvédelmi kötelezettség alapján teljesítendő szolgálati kötelezettségeknek a tényleges teljesítésére az állampolgárok körülbelül 25 százaléka köteles (a hadköteles férfiak). A hadköteles férfiak mintegy felének van törvényes indoka, hogy ne teljesítse szolgálati kötelezettségét. Ez azt jelenti, hogy az általános hadkötelezettség alapján a magyar lakosságnak csupán mintegy 12-13 százaléka, egyben a hadköteles férfiak fele teljesít ténylegesen szolgálatot. A alkotmányban rögzített általános honvédelmi kötelezettség tehát nemcsak a kötelezettség mibenlétében, felsorolásában mond keveset, de békeidőben soha semmikor nem valósult meg.

A katonai szakirodalom az általános hadkötelezettségen alapuló haderőket a benne szolgálók arányait tekintve három csoportba osztja. Azon haderőt, ahol a sorozott állomány aránya meghaladja a haderő katonai létszámának kétharmadát, „kemény sorozásos” haderőnek nevezik (például Törökország, Svájc). Ahol a sorozottak aránya 50–67 százalék között mozog, ott „puha sorozásos” (például Portugália, Svédország), ahol viszont a sorozottak aránya nem éri el az 50 százalékot, ott „pszeudosorozásos” haderőről beszélnek (például Dánia). Az utóbbi kategóriába tartozik Magyarország is. Ez annyit tesz, hogy nemcsak a hadkötelesek fele nem lesz soha sorkatona Magyarországon, de akik azok lesznek, azok is csak kevesebb mint a felét alkotják a békeidőben katonai szolgálatot teljesítők létszámának. Magyarországon tehát a gyakorlatban megszűnt az általános szolgálati kötelezettség és a hadseregben is kisebbségben vannak a sor- és a (behívott) tartalékos katonák, vagyis többségében nem a hadkötelezettség alapján behívottakra épül a hadsereg.

A felsoroltak természetesen nem az alkotmány hibájából fakadnak, és ettől még az alaptörvény előírásai az érvényesek. Ebből az alkotmány normaszövegére vonatkozóan nem következik az, hogy az hibás, idejétmúlt vagy szabadon felülírható stb. Az azonban következik, hogy az alkotmány idézett bekezdéseit a mindenkori hatalom a mindenkori védelmi szükségleteknek megfelelően és az adott időszak hadseregszervezésről vallott nézetek szerint értelmezi és relativizálja. A mindenkori honvédelmi törvény viszonylag sűrűn történő átírása során nem kellett az alkotmányhoz hozzányúlni (kivéve az alternatív szolgálati formák bevezetése során), mert az általános honvédelmi kötelezettséget, annak minden formáját, köztük a legfontosabbikát, a szolgálati formák mibenlétét e nélkül is tudta szabályozni.

Az MSZP által népszavazásra szánt kérdés, miszerint „Akarja-e Ön, hogy békeidőben a sorkatonai szolgálat megszűnjön, és azt önkéntes hivatásos haderő váltsa fel?”, ebbe a logikai sorba illeszthető. Nem kétséges, hogy a szolgálati kötelezettség újabb időbeli korlátozása lényeges változás lenne. Lényegesebb, mint a katonai szolgálat folyamatos és érdemi rövidülése. Ugyanakkor a kezdeményezés nem irányul az általános honvédelmi kötelezettség megszüntetésre. Annak a fentiekben felsorolt összes egyéb formáját érintetlenül hagyja. Nem vonja kétségbe és nem kérdőjelezi meg, hogy a haza védelme minden állampolgár kötelessége, és hogy az állampolgárok általános honvédelmi kötelezettsége hatályban marad. Az általános honvédelmi kötelezettségek közül egyet érint, bár kétségtelenül a

legfontosabbat és az alkotmány által egyedül nevesítettet. Azt javasolja, hogy maradjon változatlan az általános honvédelmi kötelezettség, ezen belül pedig változatlanul legyen hatályban a szolgálati kötelezettség, csak az a békének minősülő időszakban ne kerüljön érvényesítésre. (Ugyanezt a megoldást alkalmazza a francia alkotmány.) Ha béke van, senkinek ne kelljen fegyveres vagy fegyver nélküli katonai vagy polgári szolgálatot teljesítenie. Csakúgy, mint azon hadkötelesek mintegy ötven százalékának, akik hivatalos engedélyek birtokában, egészségügyi, tanulmányi, „gyermeknevelési" stb. okokból nem teljesítenek sorkatonai szolgálatot, vagy csak akkor, ha a behívhatóságukat kizáró ok megszűnt. A népszavazási kezdeményezésben a hadköteleseknek nem a szolgálat alóli végleges mentesítéséről van szó, hanem egy hosszabb-rövidebb, de jól meghatározható időszakra történő felfüggesztéséről. A békeidőszak befejeződésével vagy a háború, veszélyhelyzet kinyilvánításával az állam aktivizálhatja az addig is folyamatosan érvényes szolgálati kötelezettséget, a többi – háború esetére kidolgozott – honvédelmi kötelezettséggel együtt.

Az alaptörvény és az alapelv megváltoztatása nélkül egy olyan időbeli korlát beépítésére kerül sor, amely ugyan eddig nem volt ismeretes Magyarországon, de nem mond ellent az alkotmány szövegének. Kétségtelenül, mint minden honvédelmitörvény-módosítás, úgy ez is egyrészt tovább relativizálja az alkotmány általánosságra vonatkozó meghatározását, másrészt tovább értelmezi azt. A viszonylag stabil alkotmánynak ezáltal viszonylag instabil törvényi szintű szabályozására kerül sor, amely mint minden törvényi változtatás, módosult tartalommal tölti meg az absztrakt elvárást. Nem kiüresítésről van tehát szó, amint azt az Alkotmánybíróság határozata hangsúlyozza, hanem tartalommódosításról, amely ebben az esetben újabb tartalomszűkítést is jelent egyben. Érdemi szűkítést, amely például a tervezett nemzetőrség intézményének a bevezetésekor is elkerülhetetlen lesz. A nemzetőrség felállása esetén ugyanis két-három hónapos katonai szolgálatot kellene teljesíteni, ami akár a hat hónapos sorkatonai szolgálathoz képest is jelentős és érdemi változása a szolgálati kötelezettségnek. Ez felvethetné (de nem veti fel) az alkotmányos szabályok kiüresedését.

Az alkotmány 28/C. §-ának b) pontja kimondja, hogy „hatályos nemzetközi szerződésből eredő kötelezettségekről, illetve az e kötelezettségeket tartalmazó törvények tartalmáról" „nem lehet országos népszavazást tartani". Az Alkotmánybírósághoz beérkezett panasz szerint a szolgálat békeidőre való felfüggesztése sérti az idézett mondatot, mivel „a népszavazás eredménye érinti a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalásait, így a NATO-csatlakozással vállalt feladatok teljesítését". A panasz ezen pontja teljes egészében megalapozatlan. A sorkatonai szolgálat békeidőre való megszüntetése akkor érintené az említett kötelezettségeket, ha az ország fegyveres védelmének ellátása és a szövetségesi kötelezettség teljesítése kizárólag a békeidőben is teljesített sorkatonai szolgálat intézményével (rendszerével) lenne megvalósítható. Ez azonban nincs így, hiszen éppen az önkéntesekből, hivatásosokból, továbbszolgálókból álló hadsereg felállítása a népszavazás célja, vagyis az ország védelmének békeidőben, másik elv alapján történő ellátása a változás – itt hangsúlyozandó – lényege.

Katonai szakmai szempontból nem vitás, hogy az ország védelmének és a nemzetközileg vállat kötelezettségeknek békeidőben is maximálisan meg lehet fellelni nem sorozott haderővel is. Ennek fényes példája, hogy a NATO-tagországok többségében ma már békeidőben nem kell sorkatonai szolgálatot teljesíteni. A sorkatonai szolgálat intézményét békeidőben fenntartó NATO-tagországok közül Törökország kivételével mindenhol napirenden van a hivatásos önkéntes haderőre való áttérés, vagy a kérdés vita tárgya. Fontos tudni, hogy a NATO szabad kezet ad ebben tagjainak, hogy erre vonatkozó NATO-előírás nem született még, és Magyarország a NATO-hoz való csatlakozás során semmilyen ilyen irányú kötelezettséget nem vállalt. Amennyiben a NATO és a nemzetközi kötelezettségvállalás ebben a kérdéskörben érvként jelenhet meg, akkor az kizárólag a békeidőben történő sorkatonai szolgálat megszüntetése mellett hozható fel. A NATO vezetőinek szóbeli nyilatkozatai szerint ugyanis – Magyarország esetében is – az önkéntes hivatásos hadsereg modelljének bevezetését tartják követendő példának. Mindemellett azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Magyarország NATO-népszavazása idején a lakosság meggyőzésére irányuló médiakampány legfontosabb szlogenje az volt, hogy a NATO igenlése esetén eltörlik a sorkatonai szolgálatot.

Több kifogás tért ki arra, hogy az alkotmány 28/C. §-a (5) bekezdésének a) pontja kizárja a kérdés népszavazásra bocsátását. („A költségvetésről, a költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről és illetékekről, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények tartalmáról" „nem lehet országos népszavazást tartani"). A panaszos arra hívta fel a figyelmet, hogy a

népszavazás nyomán bekövetkező változás „jelentős mértékben érinti a költségvetést, illetve annak végrehajtását". Nem lehet vitás, hogy valamilyen szintű és valamilyen előjelű változást hozna a békeidőre történő sorkatonai szolgálat megszűnése és a helyébe lépő önkéntes hivatásos haderő felállítása. A közgazdászokat és a katonai szakirodalmat megosztja annak megítélése, hogy a változás pozitív vagy negatív előjelű anyagi következményekkel jár-e. Mivel a közelmúlt ilyen irányú változásai Belgiumban, Hollandiában, Franciaországban és Olaszországban egyértelműen pozitív előjelűek voltak, a magam részéről azt az álláspontot osztom, hogy az áttérés olcsóbbá teszi a haza fegyveres védelmét. (Drágább az áttérés, ha – mint arra Magyarországon megvan az esély – a militáns lobbi győzedelmeskedik, és a változást többlet pénzeknek a honvédelembe történő bevonására használja fel.) Tehát pozitív szcenárió esetében az 5. §-ban és a 70/H. §-ban foglaltak hatékonyabban tudnának megvalósulni. A változás azonban ettől még változás marad, az átalakítás jelentős mértékben érinti a költségvetést. Amennyiben a panaszos érve helyénvaló lenne, akkor soha sem lehetne semmilyen olyan népszavazást tartani, amelynek jelentős költségvetési vonzata van. Bármilyen irányú és bármire vonatkozó népszavazás kezdeményezése megtagadható lenne, mivel annak – értelemszerűen – lehetnek jelentős költségvetési következményei. Ezen az alapon a NATO-csatlakozásról sem lehetett volna népszavazást tartani és az EU-csatlakozásról sem lehet majd, mivel az jelentős mértékben érintette, illetve érinteni fogja a költségvetést. Az MSZP kezdeményezése azonban sem elsődlegesen, sem indirekt módon nem a költségvetésnek vagy annak végrehajtására stb. irányuló törvények tartalmának megváltoztatására irányul. A kezdeményezés olyan, a hadkötelezettség tárgykörébe tartozó, a szolgálati kötelezettséget érintő időszakos változást kíván elérni, amelynek természetesen lennének, lehetnének jelentős költségvonzatai, és amely a pénzek átcsoportosítása stb. nyomán hatással lenne a költségvetésre. Ez azonban minden változás és minden népszavazás természetes velejárója. Nem lehet megakadályozni egy népszavazást annak alapján, hogy mekkora annak a költségvetési kihatása. A népszavazás engedélyezéséről nem lehet előzetes költségvetési számítások alapján dönteni. Ha az előzetes költségvetési számítások alapján kerülne sor népszavazás kiírására, akkor – az inflációhoz igazodva – meg kellene pontosan állapítani az anyagi határokat.

A panaszos, majd később az AB-határozat is a békeidő és „az önkéntes hivatásos haderő" meghatározhatóságát vitatja. Az alkotmány valóban nem szól a békeidőről. Azáltal azonban, hogy beszél „hadiállapotról", „háborús veszélyről", „rendkívüli állapotról", „szükséghelyzetről" (19. § (3) bekezdés g), h), i) pontok), pontosan lehet tudni, hogy minden más, az egyik említett fogalommal sem leírható időszak a békeidő.

Az Alkotmánybíróság határozata azt mondja, hogy a békeidő nem azonos a minden más, az alkotmányban nevesített állapot különbségével. Ennek ellenkezőjét állítom, ugyanis minden olyan időszak, amely nem minősített időszak, automatikusan békeidőszak. Az alkotmány által nevesített négy, az államot, a lakosságot stb. veszélyeztető időszak éppen az alaptörvényben foglaltak szerint kerül megnevezésre, és az Országgyűlés által kerül kihirdetésre. Tehát a mindenkori Országgyűlés mindenkori döntése nyomán szakad meg a minősítetlen, azaz a békeidőszak, és kerül az ország egy minősített állapotba, amely automatikusan és teljes pontossággal meghatározza a békeidőszak végét, majd pedig kezdetét.

A békeidő fogalma logikusan következik az alkotmány szövegéből. Azonban nemcsak a logika törvényei szerint, valamint a közbeszédből és a történelemből tudható a békeidő fogalma, hanem azt a honvédelmi törvény is ismeri és használja. A hatályos Hvt. összesen hat helyen használja a „béke-időszak", a „békeidő", a „békeállapot" kifejezést. A katonai szakirodalom bevett kifejezése például a „békelétszám", a „békeállomány" és a „béke idején fenntartott hadsereg". Igaz ugyan az AB-határozatban foglaltak egy része, mely szerint „a kérdésben megjelenő békeidő" fogalmát „az alkotmány 70/H. §-a és egyetlen más rendelkezése sem tartalmazza", de a békeidőszak az alkotmány „számára" egyáltalán nem új, tőle nem idegen és a hadkötelezettség kérdéskörében – jogilag is – közismert kategória. Ebből eredően a békeidőben történő sorkatonai szolgálat eltörlése nem áll ellentétben az alkotmánnyal, nem idegen az alaptörvény hatályos fogalmi rendszerétől, és tartalmilag sem módosítja az alkotmányt.

A panaszos a békeidő meghatározhatatlanságával indokolja azt, hogy „a kérdés nem ad választási lehetőséget a hivatásos haderő bevezetésének időpontjára és egy ilyen változás esetleges feltételeire". Meglátásom szerint a békeidő létező és tág fogalmi körén belül teljes választási lehetőség nyílik a

hivatásos haderő bevezetésének időpontját illetően. A mindenkori törvényhozó hatalom fogja eldönteni – az eredményes ügydöntő népszavazást követően –, hogy mikor milyen feltételek, részletek stb. mellett fogja bevezetni a változást.

Az „önkéntes hivatásos haderő” megnevezése valóban pontatlan, és a két fogalom valóban nem tekinthető egymás szinonimájának, mint ahogyan azt a panaszt tevő megemlítette. Korrektebb lett volna, ha a népszavazást kezdeményező önkéntesekből, hivatásosokból és továbbszolgálókból álló haderőről beszél, de még pontosabb lett volna, ha a polgári személyekből álló megnevezést is hozzáteszi. Azonban az önkéntes hivatásos haderő kifejezés közérthetően fejezi ki a változás irányát és lényegét. Mindazonáltal a feltett kérdést konkrétnak kell tekinteni, amelyre egyértelmű válasz adható.

*Fundamentum, 2002. 1. szám 87–89. oldal*

# Észak-atlanti töprengések

# Magyarország és a NATO-csatlakozás – civil szemszögből*

Magyarország csatlakozásának közel tízéves időszaka az euroatlanti szervezethez (1990–1999) három hosszú periódusra tagolható. Az első a nevezetes Horn Gyula-kijelentéstől (1990) a Varsói Szerződés megszűnésén (1991) át a második szabad választásokig (1994) tartó lappangási időszak; a második időszak az intenziválódás periódusa a választásoktól a NATO-csatlakozás ügyében megtartott népszavazás időpontjáig; míg a harmadik szakasz az azóta és a teljes jogú NATO-tagság elnyeréséig tartó preintegrációs időszak.

A második hosszú periódus, az intenziválódás időszaka további szakaszokra osztható. Az ezen belüli első időszak az 1994-es országgyűlésiképviselő-választástól, a Munkáspárt népszavazási kezdeményezésének elutasításáig tartó időszak. A második időszak az említett elutasítástól a népszavazási kampány kezdetéig tartott. A harmadik periódus a NATO-kampány közel tíz napja (a kampány időszaka), a negyedik a kampánycsend két napja és maga a népszavazás (a népszavazás időszaka). A harmadik hosszú periódus, a preintegráció első szakasza a népszavazás befejezésétől a népszavazás eredményének parlamenti elfogadásáig tartó időszak (a legalizálás időszaka), míg a második szakasza a választásokat követő kormányváltás időszakáig terjed.

## A demokrácia érvényesülése

A közel tíz év időmetszet szerinti tagolása mellett a NATO-csatlakozást lehet a formális (eljárási) és tartalmi demokrácia érvényesülésének „metszete" mentén is elemezni. Vagyis a demokrácia intézményeire, szabályaira és eljárásaira vonatkozó formális vonatkozásokon túl, a demokrácia éppen aktuális érvényesülésének folyamata szerint is. Előadásom tárgya a tartalmi demokrácia érvényesülése a második nagy periódusban, az intenziválódás időszakában.

A formális demokrácia főbb feltételei alapvetően adottak 1989 óta, a rendszerváltás óta, tehát ebben a periódusban is. Ezek: a jog uralma, a hatalmi ágak szétválasztása, a hatalom választott birtokosai, szabad és tiszta választások, szólásszabadság és az információ alternatív forrásai, a társulás autonómiája, a fegyveres testületek polgári ellenőrzése.

A tartalmi demokrácia feltételei azonban nem voltak adottak. Az alábbiakban az alkotmányos kérdések és a törvényesség, az emberi jogok és a médiumok, a politikai pártok, valamint a civil társadalom szempontjai szerint elemzem a NATO-csatlakozás folyamatát.

## Alkotmányos kérdések és törvényesség

A jog uralmához jogszabályokra, a jogszabályok betartásához az azokat ismerő és azokat azonosan értelmező, működő intézményrendszerre, demokratikus hagyományokra, demokratikusan és jogtisztelő módon gondolkodó döntéshozókra és jogalkalmazókra, valamint hatékony szankciórendszerre van szükség. A NATO-csatlakozás ügyében a felsoroltak mindegyikének esetében súlyos hiányosságokra derült fény.

A NATO-népszavazás tárgyában két megkeresés is érkezett az Alkotmánybírósághoz (AB). Az intenziválódás első szakaszát lezáró eseményként a Munkáspárt az általa kezdeményezett népszavazás parlamenti elutasítását követően, továbbá a preintegráció első szakaszában egy párt (MIÉP) és két civil szervezet (Alba Kör, Társadalmi Koalíció) a népszavazás érvényességének és eredményességének ügyében fordult az AB-hoz. Az AB mindkét esetben hasonló módon foglalt állást: az első esetben saját illetékességének hiányát, a második esetben az alkotmányossági panasszal élők illetéktelenségét állapította meg. Az AB ezáltal úgy foglalt állást mindkét esetben, hogy nem foglalt állást; úgy hozott határozatokat, hogy adós maradt a felmerült jogértelmezési problémák érdemi megválaszolásával; nem vállalta döntésének alkotmányjogi megalapozását; döntéseit csak eljárásjogi és nem alkotmányjogi szempontból alapozta meg; mint utolsó jogorvoslati fórum kibújt a jogi felelősség alól; ezáltal magáévá tette és automatikusan legalizálta és legitimálta a politikai elit akaratát. Az AB egyértelműen és

* In Beszteri Béla – Hervainé Szabó Gyöngyvér (szerk.): *Európai Unió, regionalizmus, szuverenitás.* Székesfehérvár, 1998, MTA Veszprémi Területi Bizottsága és Kodolányi János Főiskola, 219–223. o.

megkérdőjelezhetetlenül a hatalom birtokosai véleményének adott zöld jelzést, politikai döntést hozott, amelynek csak látszólagos köze van a jog uralmához.

Az intenziválódás második szakaszában, amikor 1997 júliusában megszületett a politikai akarat a NATO-csatlakozásról tartandó népszavazás megtartásáról, az Országgyűlés egy, a népszavazással kapcsolatos alkotmánymódosítást fogadott el. Az Országgyűlés szándéka ezáltal az volt, hogy a népszavazás érvényességi határát 50 százalékról leszállítsa 25 százalékra. Szakmai vagy technikai okok miatt azonban az alkotmánymódosítás szövege nem tükrözte maradéktalanul a jogalkotói szándékot, lehetőséget adva ezáltal a népszavazás érvényességének és eredményességének utólagos vitájára. Ennek a jogalkotói munka színvonalát minősítő hibának az üzenete: az Országgyűlés ellenőrzés nélküli hatalmának tudatában nem vette a fáradságot akaratának szövegszerűen is hibátlan megjelenítésére. Azonban mindezeknél lényegesebb, hogy az alkotmányos demokráciák íratlan szabályát (ahogyan a választások előtt nem illik megváltoztatni a választási törvényt, úgy közvetlenül a népszavazás kiírása előtt nem való megváltoztatni a népszavazás érvényességére vonatkozó szabályokat) a javaslatot tevő kormány szándékának megfelelően az Országgyűlés súlyosan megsértette.

A legfőbb törvényhozó testület, az Országgyűlés, a népszavazásról szóló törvény értelmezése (az AB-hoz benyújtott első felülvizsgálati kérelem) és annak módosítása (az AB-hoz benyújtott második felülvizsgálati kérelem) tárgyában teljesen „magára maradt”; egy személyben volt törvényhozó, alkalmazó és törvényértelmező; minden alkotmányos kontroll nélkül dönthetett; az adott helyzethez „szabta” a jogot, és nem a jogot alkalmazta az adott helyzetre; nem a jog maradéktalan érvényesülése, hanem politikai érdekei szerint döntött.

A törvények uralma azonban számos más esetben sem tudott maradéktalanul érvényesülni. A demokratizálódásnak ebben a szakaszában és az alacsony színvonalú demokratikus politikai kultúra időszakában csak egy részleteiben nem teljesen kidolgozott összeférhetetlenségi törvény és másik három, valódi szankcionálási jogkörrel fel nem ruházott törvény, a médiatörvény, a reklámtörvény és a népszavazási törvény megalkotására került sor.

A Külügyminisztérium (KüM), a Honvédelmi Minisztérium (HM), a Művelődési és Közoktatási Minisztérium vagy maga a kormány úgy adott ki összesen mintegy 170 millió forintot NATO-kommunikációs stratégia címén, hogy a közbeszerzési törvényt figyelmen kívül hagyta; hogy az elosztásból a nyilvánosságot teljesen kizárta; hogy szocialista és szabaddemokrata pártszimpátia alapján, valamint személyes ismertségen alapuló „informális pályázatok” útján osztotta ki a pénzt.

A gazdasági reklámtörvényen túlmutató teljes körű reklámtörvény hiánya különösen a kampánycsend előtti időszakban és magában a kampánycsend időszakában tette lehetetlenné a reklámetikai kódexekben egyébként kötelezően előírtaknak való megfelelést. A politikai reklám szabályainak kidolgozatlansága tette lehetővé – a jogállami felfogástól idegen módon – a honvédelmi tárca által hétmillió forinttal támogatott „pro NATO” kiadványnak, a NATOPOLy című CD-ROM-nak vagy a Manfred Wörner Alapítványnak (MWA) szintén NATO-csatlakozás-párti, anonim óriásplakátjainak és újsághirdetéseinek a megjelenését. A NATOPOLy megjelenése személyiségi jogokat sértett, a fegyverek reklámozásának tilalmába ütközik, és annak a művelődési tárca általi terjesztése összeférhetetlen a tárca közjogi jogállásával.

Az Országos Választási Bizottság (OVB) törvénysértést követett el akkor, amikor a szavazás kimenetelét befolyásoló szlogennel ellátott választási plakátokat tett közzé („Európa ránk figyel!”), valamint „mulasztásos törvénysértést” követett el, amikor a kampánycsend megsértése kapcsán hozzá beérkezett panaszok többségét a mai napig nem bírálta el. Az OVB azonban a kampánycsend megsértésének kimondásán és ennek nyilvánosságra hozatalán túl egyébként sem merészkedhet: a törvény a kampánycsend megsértőivel szemben semmilyen egyéb szankciót nem tesz lehetővé. Jogállami keretek között elképzelhetetlen lenne az is, hogy ugyanazon szervezet (OVB) egyszerre egy, a népszavazást érvényesnek és eredményesnek nyilvánító, azaz döntéshozó szervezet, és egyben a saját döntése ellen benyújtott panaszok elbírálására is hivatott.

### Emberi jogok és médiumok

A tartalmi demokrácia kritériumai között az emberi jogok (a kisebbségi jogokkal együtt), valamint a médiumok külön-külön kezelendők, azonban a téma szoros összefüggései miatt itt mégis együtt

kerülnek említésre. Az emberi jogok közül esetünkben a szólás és véleménynyilvánítás, valamint a médiához való hozzájutás szabadságának érvényesülése merül fel elsődlegesen. Az intenziválódás második felében hatályosuló médiatörvény, valamint a még a kampány előtt sugárzásba kezdő kereskedelmi csatornák nagy lehetőséget kínáltak a jogállami keretek minél szélesebb körű érvényesüléséhez, elsősorban a független, kiegyensúlyozott, tárgyszerű és objektív tájékoztatáshoz. A NATO-csatlakozás kapcsán azonban ez csak töredékesen valósult meg. Ennek oka az újságírói függetlenség hagyományának és a független médiának a hiányában, az egymás törvénytelenségeinek eltussolásában szolidáris médiumokban, a pártok kezében lévő vidéki sajtóban, az információ alternatív forrásainak hiányában és a kormány NATO-kommunikációs stratégiájában keresendő. Ez utóbbi, folyamatosan megsértve a médiatörvény szponzorálási és az objektív tájékoztatásra vonatkozó szabályait, mintegy 160 millió forint ellenében megvásárolta a magyar írott sajtót és az elektronikus (közszolgálati és kereskedelmi) médiát, politikai hovatartozásától függetlenül. A médiaelit persze nem tett mást, mint amit megvesztegetése nélkül is megtett volna: a politikai és gazdasági elittel együtt a médiaelit is egyértelműen NATO-párti volt. Ebben az esetben nem a hatalmon lévőkkel való – egyébként meglévő – túlzott lojalitás dominált, hanem a saját meggyőződésük; a hatalom pénzei csak megerősítették ebben őket. A demokratikus politikai kultúra súlyos hiányát tükrözte, hogy a média kifejezetten gátolta azt, hogy az egész társadalom érdekeit szolgáló nyilvános megbeszélésekre és vitákra sor kerülhessen; nem korlátozta a kormányzat és a pártelit hatalmát, gátolva ezáltal a vitapontok igazságos, hatékony megoldási valószínűségét. A médiumok az uralkodó politikai pártok kliensei lettek, ezen pártok politikai monopóliumát valósították meg. A pártok és a médiumok az egypártrendszerben szokásos módon viselkedtek.

A médiaelit körében a NATO igenlése oly méreteket öltött, hogy különböző szakmai, érdekvédelmi szervezeteik (MÚOSZ, MÚK, Nyilvánosság Klub) a hallgatásukkal teljes mértékben támogatták a szólásszabadságot korlátozó állapot fennmaradását.

A kormány NATO-kommunikációs stratégiája kapcsán az Országgyűlés Külügyi Bizottsága a külügyi tárca, valamint az elektronikus médiumok kérésének megfelelően politikai nyomást gyakorolt az ORTT-re: a médiatörvény jogellenes alkalmazására szólított fel. Az Országgyűlés a Kulturális és Sajtóbizottságával együtt – az egyik civil szervezet ismételt felkérése ellenére – nem volt hajlandó napirendre tűzni az ORTT döntéseinek következtében egyértelművé vált jogellenes állapot megvitatását. A legfőbb törvényhozó testület a végrehajtó hatalom jogsértő magatartása mellett tört lándzsát, törvénysértésre buzdítva a törvények uralma és a pártok felügyelete alatt tevékenykedő ORTT-t. A törvényhozó és végrehajtó hatalom, illetve az igazságszolgáltatás hatalmi ágainak szétválasztásán esett ezáltal csorba.

A külföldi (multinacionális) tulajdonban lévő vagy külföldi érdekeltségű lapok NATO-ügyben nem a független és pártatlan újságírás hagyományainak megteremtésével tűntek ki, hasonlóan a Postabank vagy a Vico által támogatott, illetve kiadott lapokhoz. A média és a politika összefonódására jó példa, hogy a honvédelmi tárcával szimbiózisban élő, Honvédség és Társadalom Baráti Kör elnevezésű szervezet alapítójának, Josef von Ferenczy dandártábornoknak és médiamenedzsernek a tulajdonában lévő Ferenczy Europress Budapest Kiadóhoz tartozó napilapok ötmillió forintot kaptak a HM NATO-kommunikációs stratégiájának keretéből. A NATOPOLy CD-ROM-ot is készítő, az SZDSZ-hez közel álló Európa Stúdió Kommunikációs Kft. összesen mintegy tizenkétmillió forinttal, a legnagyobb összeggel részesült a kormány NATO-kommunikációs stratégiájából.

**Politikai pártok**

A vizsgált időszakokban a politikai pártok a NATO-csatlakozás kérdésében azonos nézeteket vallottak. A háttérben meghúzódó vagy egy-egy konkrét kérdésben (például atomtörvény, NATO-IFOR magyar kontingens, Irak elleni szerepvállalás) képviselt nézetkülönbségek nem változtattak az egységes „pro NATO" álláspontón. Az MSZP reformkommunistáinak vagy baloldali tagjainak egyébként kiközösítéssel fenyegető NATO-ellenessége sohasem artikulálódott. A két kormánypárt között már az intenziválódás szakaszának első pillanatától kezdve az egész NATO-csatlakozás ügye egyetlen vitakérdésre korlátozódott (a NATO-csatlakozásról tartandó népszavazásra). Míg 1997 nyaráig az volt a kérdés, hogy kiírásra kerüljön-e a népszavazás, addig 1997 nyarától kezdve az, hogy – a földtulajdon-

lással összekapcsolva – milyen típusú legyen a népszavazás, továbbá hogy mikor kerüljön megtartásra. Hiába volt választási és kormányprogramba és országgyűlési határozatba foglalva a népszavazás kiírásának kötelezettsége, 1997 nyaráig kormánypártok és ellenzék között látens konszenzus volt a népszavazás elhagyásáról. A NATO-népszavazással kapcsolatos közvélemény-kutatási eredményekben beállt fordulat és nem a pártok demokratikus elkötelezettsége okán került mégis kiírásra a népszavazás, ami a látens konszenzus folytatása volt más eszközökkel: a jogi következmények nélküli véleménynyilvánító népszavazás csak formális és nem tartalmi változást jelentett. Az ígéreteknek csak látszólag megfelelő, minimális kockázatot jelentő, a NATO-csatlakozás menetét érdemben semmiképpen nem befolyásoló véleménynyilvánító népszavazás áldemokratikus mivolta visszaélést jelentett a népszavazás intézményével (teljes mértékben kiüresítette volna azt), miközben sem jogi, sem morális, sem pedig anyagi indokokkal megfelelően nem volt alátámasztható. A hatalmon levők újabb, színfalak mögötti összekacsintásának bizonyítékaként és a pártok szavahihetőségének elvesztéseként értékelhető a véleménynyilvánító népszavazás melletti egységes kiállás. A kormánypártok által irányított egyirányú folyamatok megszűntetése érdekében, teljesen váratlanul, a Fidesz-MPP ezt a konszenzust rúgta fel javaslatával, amelyre a kormány ugyanilyen váratlanul igent mondott, miközben ellenzék és kormánypárt egyaránt ellentmondásokba keveredett.

Az ellenzék hol fogcsikorgatva (Fidesz-MPP), hol vállvetve (MDNP), hol passzívan (MDF), hol pedig saját magának tulajdonítva az eredményeket (FKgP) maximálisan támogatta Magyarország NATO-tagságát. A politikában és az érintett pártoktól szokatlan módon az ellenzék nem aknázta ki a kormánypártok gyenge pontjait (például NATO-kommunikációs stratégia; pénzek hozzáférhetősége; a NATO-t igenlő, de korábban már kompromittálódott szocialista politikusok). Ennek pozitív oldala, hogy a parlamenten belül sem az ellenzék, sem pedig az SZDSZ oldaláról nem került kijátszásra a koalíció létét is olykor veszélyeztető, például a Duna kérdésében is egy pillanatra felszínre törő „kommunista" kártya. Pontosabban fogalmazva: a „kommunistázás" a parlamenten kívülre került. Az egyébként az 1994-es és az 1998-as választásokon az MSZP mögött álló Munkáspárt ismét betöltötte „történelmi hivatását": a kommunista pólus megjelenítésével lehetőséget biztosított arra, hogy az MSZP szakíthasson kommunista múltjával és annak szerves részét képező NATO-ellenességével. Az MSZP tudatosan megtartotta a kommunizmus-antikommunizmus szembenállást, de immár azt a maga javára fordította: a parlamenti pártok részére megteremtette a NATO-tagságot pártolók közös ideológia nevezőjét (azaz, hogy az antikommunisták akarják, a kommunisták elutasítják a NATO-tagságot). A posztkommunista időszakot végigkísérő és nyilván még több választási ciklusban visszaköszönő kommunista-antikommunista törésvonal egy fontos külpolitikai cél érdekében „mobilizálhatóvá", a fogalmi pár pedig „flexibilissé" vált. Ez egyszerre jelzi a dolog mély és tartósnak ígérkező politikai tartalmát, valamint az ellentét erejének kopását.

Az ellenzéki pártok még a választások közeledtével, a NATO-kampány időszakában sem tudtak saját „NATO-profilt" kialakítani. A Fidesz-MPP kivételével nem tudtak a NATO-ügyhöz saját, csak általuk képviselt, a választási kampányban hivatkozási alapot adó elképzeléseket megfogalmazni. A NATO-csatlakozásban és a népszavazásban rejlő médialehetőségeket sem aknázta ki az ellenzék, szöges ellentétben a kormánypártokkal, amelyek jól sáfárkodtak helyzeti előnyükkel, és ügyesen elhalászták az egyébként „pártok felett álló" „nemzeti ügy" médialehetőségeit.

A pártok erősen centralizált, hierarchizált struktúrája nem adott teret a biztonságpolitikával, a NATO-val kapcsolatos filozófiák és elképzelések vitájához, nem adott lehetőséget a kérdés egészének vagy egy-egy részkérdésnek a kihordásához. Nem érvényesült a pártokon belüli demokrácia. Ennek következtében a NATO-csatlakozásnak sem párt-, sem kormányzati, sem pedig szakminiszteri szinten nem létezik tudományosan kidolgozott érvrendszere. A csatlakozás akarása szlogen szinten, a politikai közhelyek szintjén maradt.

A NATO-csatlakozás vonatkozásában nem működött az alkotmányos demokrácia alapját képező plurális rendszer; az ellenzék elveszítette kontrollszerepét; a törvényhozó pártok axiómaként kezelték a NATO-csatlakozást, aminek következtében a vizsgált időszakban és azt megelőzően a parlamentben erről semmilyen vita nem folyt.

Ennek is betudható, hogy az egyébként pártpreferenciák alapján tagolódó sajtóban a NATO ügye is egyoldalúan jelent meg, hogy a sajtó homogén módon kezelte a témát. Médiánk sem pártvitákról, sem parlamenti vitákról nem tudott beszámolni; az ellenzéki média alapvetően ugyanúgy viselkedett, mint a

kormánypárti média. A hatalomban részes pártok felügyelete alatt működő rádiós és televíziós kuratóriumok, valamint a hasonló szisztéma szerint dolgozó ORTT óvakodtak attól, hogy beleszóljanak a nem őket érintő, a hatalmon kívüli szféra által szóvá tett ügyekbe. A pártok közötti demokrácia érvényesülése érdekében folytattak késhegyig menő vitákat, de a közfunkció maradéktalan ellátására, a társadalom egészének érdekeire, a médiatörvény betartatására nem figyeltek oda. A média a NATO-csatlakozást mindenáron elérni kívánó pártellenőrzés alatt állott, és nem elégítette ki a kérdésben megosztott társadalom igényeit.

**Civil társadalom**

A lappangási időszakban megalakultak, majd az intenziválódás időszakában aktivizálódtak a „no NATO”- és a „pro NATO”-szervezetek. A civil társadalom még arra is gyengének bizonyult, hogy a felettébb erőtlen, de létező „no NATO”-mozgalmakkal (mozgalmi csírákkal – Alba Kör, Társadalmi Koalíció, Semleges Magyarországért Alapítvány) szemben „pro NATO”-mozgalmakat (mozgalmi csírákat) hozzon létre. Nem alakult ki a mozgalmak-ellenmozgalmak típus, amelyben felléphetett volna a harmadik erő, az állam (Szabó 1997), mivel az állam vagy hatalmi szervezetei maguk konstruálták meg az „ellenmozgalmat”. A „pro NATO”-póluson helyet foglaló szervezetek (Honvédség és Társadalom Baráti Kör, Magyar Atlanti Tanács [MAT], Manfred Wörner Alapítvány [MWA]) úgy vettek részt a politikai aréna küzdőterében, hogy a főhatalom monopóliumával rendelkező állam és a politikai hatalom más releváns csoportjai (kormányzat, szakminisztériumok) nemcsak hogy oldalukon álltak, de ők is hozták létre őket. Ezen kvázi-NGO-k vagy pszeudo-civilszervezetek alapítói, kurátorai és külföldi pénzeket kijárói között a kormány tagjai, kormánypárti és ellenzéki politikusok, országgyűlési bizottságok vezetői, magas rangú tisztséget betöltő minisztériumi tisztségviselők és magas rangú katonatisztek vannak jelen, akik egyben az ezen szervezeteknek adható pénzek felett is diszponálnak, vagy a pénzek felett kontrollálási jogosultsággal rendelkeznek (politikai és gazdasági összeférhetetlenség).

Az MWA az intenziválódás teljes időszakában, de legfeltűnőbb módon a NATO-kampányban mint a honvédelmi tárca fedőszervezete vett részt: a szakminisztérium és a Magyarországon érdekelt nemzetközi fegyvergyártó cégek anyagi és szakmai támogatásával jelenítette meg azok szándékait. Az MWA nemcsak a HM és a katonai lobbi nevében lépett fel, hanem a népszavazást közvetlenül megelőző kampány időszakában választási pártként is működött. Olyan csoportosulásként mutatta be önmagát, amely a NATO-csatlakozás bekövetkezésének esetére konkrét ígéretekkel állt elő, olyan ígéretekkel, amelyek valóra váltása – a pártokkal is gyakran megeső módon – eleve valószínűtlen vagy nehézkes (például az általános hadkötelezettség eltörlése). Lényegesebb ennél, hogy egyáltalán ígéretekkel áll elő egy olyan szervezet, amely az ígéretek beváltásához még potenciálisan sem rendelkezik hatalommal. A „választási ígéreteik” ezáltal vesztik el valós ígéret funkciójukat, és redukálódnak fedezet nélküli kijelentésekké, propagandává, számon kérhetetlen ígéretté. Az, hogy az MWA NATO-párti óriásplakátjain és újsághirdetésein nem tüntette fel a nevét, nem puszta feledékenység és a reklámetika megsértése, hanem annak a látszatnak a megteremtése, hogy hivatalos, állami közlésről, beváltandó és beváltható, „legális” forrásból származó valódi ígéretről van szó.

A Magyar Atlanti Tanács, amely a NATO-kommunikációs stratégiából a maga közel hét és fél millió forintnyi támogatásával a legnagyobb szeletet kihasító „civil szervezet” (a KüM e célra fenntartott keretéből a legnagyobb kifizetést kapta), az üzleti élet, a média, a politika és az értelmiség elismert képviselőit tömörítő elitklubként vállalta magára a NATO-csatlakozás népszerűsítését. Köztiszteletnek örvendő MTA-tagok saját személyükön és kapcsolataikon keresztül próbálták meg minél szélesebb körben legitimálni a NATO-tagságot; újságíró, lapszerkesztő, intézetvezető, akadémikus stb. tagjain keresztül a NATO-csatlakozás tudományos legitimálására vállalkoztak; mint az információk gyártásának, értelmezésének, szelektálásának és közlésének hatalmával rendelkező „kapuőrök” járultak hozzá a csatlakozás zökkenőmentes sikeréhez. Mindez számos esetben felveti az anyagi és morális összeférhetetlenség, valamint a tudomány – a Duna-ügyhöz hasonló – átpolitizálásának vagy az értelmiség árulásának problémáját.

Az intenziválódás időszakában ezen szervezetek single-issue szervezetként, lobbiszervezetként és integratív szakmai szervezetként, mozgalomként léptek fel, miközben ezek csak részben fedték a valóságot. Eleve több témára szakosodtak (ezért nem lehettek single-issue mozgalmak), a politikai,

gazdasági és médiahatalom birtokosai felé lobbizásra nem volt szükség (egységesen NATO-bővítés-pártiak voltak), a szakmai szervezet és a mozgalom kritériumainak pedig nem tudtak megfelelni. A hatalmi elitek többcsatornás legitimációs tevékenységet folytató egyik oldalának, a „civil" oldalnak a megjelenítésére hivatott szervezetekként, legitimációs forrásként működtek; céljuk a NATO-csatlakozásnak mint uralkodó politikai-biztonságpolitikai ideológiának a valódi viták nélküli elfogadtatása; a politikai nyilvánosság nem politikai pártok által uralt részének kisajátítása; a közvélemény „alulról" történő „megszervezése"; a lakosság mobilizálása a NATO-népszavazás érdekében.

A NATO-csatlakozás intenziválódásának szakaszában a tartalmi demokrácia pillanatfelvétele, az alkotmányos kérdések és a törvényesség, az emberi jogok és a médiumok, a politikai pártok és a civil társadalom vonatkozásában negatív képet mutat. Átpolitizált, az elitek akaratának alárendelt Alkotmánybíróság, törvények nélkül és törvények ellenében döntő parlament, meggyőződésből és anyagi ellenszolgáltatás fejében velük lojális sajtó, a szólásszabadság és a vélemények szabad megjelenésének súlyos korlátozása, a pluralitás és az alternativitás teljes hiánya, az ellenzék eltűnése, valamint a civil társadalom gyengesége, illetve kvázi-NGO-k megjelenése voltak a kimerevített kép jellemző részei.

**Hivatkozások**

Kaldor, M. – Vejvoda, Ivan 1997. Az Európai Unióhoz csatlakozás feltételei: Demokratizálódás a közép- és kelet-európai országokban. *Politikatudományi Szemle,* 6. évf. 3. szám 5–29. o.

Szabó Máté 1997. Erőszakos kirekesztés, avagy multikulturális kirekesztés? *Politikatudományi Szemle,* 6. évf. 1. szám 57–59. o.

*A IV. Országos Politológus Vándorgyűlésen elhangzott előadás anyaga.*
*Székesfehérvár, 1998. március 20–21.*

# Törvénytelen és indokolatlan volt a döntés a népszavazásról

Számos kísérlet történik arra, hogy a NATO-csatlakozásról szóló népszavazás elutasítását a NATO-csatlakozással kapcsolatos érvekkel támasszák alá. Ezáltal azonban a döntést értelmezők ugyanazt a hibás logikát követik, mint a parlamenti pártok. A népszavazási beadványt ugyanis jogilag nem lehet összekötni a NATO-csatlakozás kérdésével, nem lehet NATO-csatlakozással kapcsolatos érvekkel alátámasztani a jogi döntést.

A népszavazás elutasítására ugyanis egyértelműen és kizárólagosan politikai okokból került sor. A törvények uralmáról itt szó sincs, itt a politikaiakarat-konszenzus kíméletlen érvényesítéséről van szó. Jogszabály-fölöttiségről, ahol a politikai szándék jogértelmezési keretben jelenik meg, ahol a politikai akarathoz rendelték – jogszabályváltozás nélkül – a jogot, a politika által kívánt végeredményhez keresték meg az azt leginkább alátámasztani látszó értelmezést. A képviselők egész egyszerűen éltek a manipuláció lehetőségével, éltek azzal a kétségtelenül legitim és csak a parlamenti pártoknak megadott lehetőséggel, hogy politikai aktualitásoknak megfelelően döntsenek jogszabályok „érvényességéről". Ez a szelektív vagy relatív jogértelmezés ebben és csak ebben az értelemben véve tehát teljesen törvényes volt, egyébként azonban nem.

Jogi oldalról a legnagyobb problémát azonban abban látom, hogy a politikai indíttatású jogértelmezés viszonylagossá teszi a jogszabályok alkalmazhatóságát, és a minden jogállamban kiemelten fontosnak tartott jogbiztonság kerül veszélybe. Ennek negatív következménye az egész társadalomra nézve felmérhetetlen, mivel megerősödik az „erősebbnek áll a világ" szemlélete. Ilyen parlamenti döntések nyomán még az illúziója is odavész annak, hogy „az egyszerű nép" is beleszólhat az ország ügyeinek vitelébe. Az illúzióvesztés azonban bizalomvesztéssel társulhat: a politikába, sőt a demokráciába – a nép általi kormányzásba – vetett bizalom elvesztésével és „politikai apátiával" járhat együtt.

Az Országgyűlés nyilván nem véletlenül felejtette el a népszavazást elutasító határozat jogi indoklásának kifejtését. A határozat ugyanis csak annyit mond, hogy ebben az esetben „döntéshozatal nem rendelhető el". Az úgynevezett véleménynyilvánító népszavazás kiírásáról is csak annyi tudható meg a határozatból, hogy ennek kiírása „nem időszerű, mert ebben a kérdésben a Magyar Köztársaság jelenleg nincsen döntési helyzetben". Amellett, hogy ez az indoklás nem vonatkozik az úgynevezett „ügydöntő" népszavazásra (tehát a népszavazás elmaradásának indoka mind ez idáig ismeretlen), ez az érvelés több mint vitatható. Ennek rövid argumentációja a következő.

A parlament által 1993-ban elfogadott biztonságpolitikai alapelvek (4. pont) és a honvédelmi alapelvek (III. fejezet 18. pont) egyértelműen kimondja, hogy a Magyar Köztársaság célja a teljes jogú NATO-csatlakozás. Az MSZP–SZDSZ közötti koalíciós megállapodás (1994) a külpolitikai prioritások között elsőként említi Magyarország euroatlanti integrációjának szándékát (VI. fejezet 2.1 pont), és ugyanitt, a kormány honvédelmi politikájának irányelvei között az áll, hogy „a NATO-ba és a NYEU-ba történő betagolódásunk a magyar kül- és biztonságpolitika eltökélt szándéka" (VII. fejezet 1.5 pont). A kormányprogram (1994) is egyértelműen beszél a NATO-hoz csatlakozás szándékáról (XIII. rész), a haderőreform végrehajtásától pedig – egyebek mellett – azt az eredményt várja, hogy „a NATO katonai szervezetéhez való csatlakozásra alkalmas fegyveres erő jön létre" (XIV. rész). A kormány modernizációs programjának politikai koncepciója (1995. november) egyrészt a NATO-csatlakozás érdekében akarja a honvédelmet modernizálni (XV. fejezet), másrészt odáig megy, hogy azt állítja: „Egyetértés mutatkozik abban is, hogy Magyarország integrálódását nemcsak az Európai Unió-beli tagság, hanem az e szervezet biztonságát végső soron garantáló NATO-ba való felvétel egyidejű szorgalmazásával érhetjük el" (XIV. fejezet). A Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról szóló országgyűlési határozat (1995. június) „a NATO-hoz való csatlakozás szándékával összhangban álló" hadsereg átalakításról (1. szakasz), „a NATO katonai szerveibe integrálható korszerű fegyveres erő" létrehozásáról (2. szakasz) és „a NATO-hoz illeszthető szervezeti, harckészültségi és mozgósítási rendszer" kialakításáról (5. szakasz c) pont) beszél.

A NATO-„előszobaként" aposztrofált „Partnerség a békéért" program 1995-ben 493 millió, 1996-ban 622 millió forintot emésztett, illetőleg emészt fel. A légvédelem rádiólokációs rendszerének fejlesztéséről, valamint a légvédelmi rakétakomplexumok beszerzéséről szóló országgyűlési határozatok (1995. szeptember) összességében (1996 és 2005 között) mintegy 20 milliárd, illetve 30–32 milliárd forintba kerülő fegyverkezési programjának indoklásai – a kormányprogramot idézve –, egyaránt első

helyen jelölik meg „Magyarország és a NATO politikai és katonai kapcsolatrendszerének erősítését, a NATO-hoz való csatlakozást”. Most kimutathatóan tehát a NATO-tagság reményében az ország elköltött minimálisan 1 milliárd 165 millió forintot, és meghatározó módon e tagság reményében fog további 50–52 milliárd forintot elkölteni.

A NATO-tagságra vonatkozó idézett dokumentumok és ismertté vált költségek miatt komolytalannak és valótlannak tartom a népszavazás elutasításának „nem időszerű” okkal történő érvelését. Ami miatt viszont nevetségesnek, sőt cinikusnak tartom az érvelést, az az, hogy ennek az indoklásnak a leírására a dél-magyarországi NATO-logisztikaibázis létrehozásának és a magyar IFOR-erők horvátországi kiküldésének idején került sor. Ezekben a hetekben ugyanis másról alig esik szó, mint a NATO keleti kibővítése érdekében tett magyar áldozatvállalás szükségességéről.

Megfordítva a dolgot, furcsa módon valóban nem időszerű a népszavazás, mivel a törvényhozók már döntöttek, és az apparátus már a döntés végrehajtásán fáradozik. Ilyen értelemben tehát valóban „nincsen döntési helyzet”, csak nem „még”, hanem: „már”.

*Élet és Irodalom, 1996. február 2.*

# Aktív erőszak-mentességi akció

*Szervező:* Alba Kör – Erőszakmentes Békemozgalom
*Helyszín:* Budapest, Nyugati pályaudvar 10. vágány.
*Időpont:* 1996. május 31. 8 óra 25 perc.

*Az akció célja:* 1. Tiltakozni Magyarország tervezett NATO-tagsága ellen. 2. Tiltakozni a NATO-t propagáló, közpénzeken finanszírozott rendezvények ellen. 3. A tiltakozási kultúra részévé tenni az aktív erőszak-mentességi akciót.

*Az akció meghatározása:* Aktív erőszak-mentességi vagy polgári engedetlenségi akció. Aktív erőszak-mentességi akció, mert erkölcsileg megalapozott, a pacifista- békemozgalmi oldalról támadható cél ellen irányul, az erőszakmentesség körébe tartozó, intenzív cselekvést igénylő eszközök igénybevételével történő akció volt. Polgári engedetlenségi akció, mert: nyilvános, törvényellenes, morális okból indokolható olyan cselekmény volt, amely a politikai akarat megváltoztatására irányult. Akció, mert: összességében tíz fő vett benne részt, továbbá mivel a láncolásban öt fő vett részt, akik közül három fő odaláncolására került sor.

*Az akció aktualitása:* Az MTM Kommunikációs Rt. és a Manfred Wörner Alapítvány „NATO expressz" elnevezés alatt, „politikusok, diplomaták, szakértők, újságírók és üzletemberek kötetlen eszmecseréjére" egész napos programot szervezett a NATO vonaton és Hajmáskéren. A rendezvény célja: „hazánk NATO-csatlakozásának előmozdítása és a közfigyelem ráirányítása a csatlakozás kérdésére". (Az idézetek a szervezők által kiadott ismertetőből valók.)

*Az akció formája:* A vonat elindulását megelőző néhány percben öt albás aktivista a mozdony elé ment, majd közülük három főt a másik kettő odaláncolt a sínekhez. Transzparensekkel és élőszóval juttatták kifejezésre ellenérzéseiket, miközben az egyik aktivista a kulcsokkal eltávozott a helyszínről, a másik pedig a médiát és az utazóközönséget próbálta a helyszínre hívni.

*Az akció költsége:* A 16 méter lánc, a 3 darab lakat és a 2 darab H/8-as videokazetta ára mintegy húszezer forint volt, ezt az összeget hangsúlyozottan nem pályázati pénzekből, hanem tagdíjakból fedeztük. Az akció egyéb (telefon, fax, plakát) költségei (mintegy ötezer forint) az iroda havi rezsiköltségeinek részei.

*Az akció eredménye:* 1. Mintegy húsz percen keresztül volt módunk hangot adni nézeteinknek. 2. A vonat körülbelül tíz perccel később tudott csak elindulni, nem kis bonyodalmat okozva ezzel a szervezőknek. 3. Közvetlenül és közvetett formában a vonat összes résztvevője tudomást szerzett az akcióról. 4. A média segítségével az akció ténye és célja országszerte ismertté vált. 5. Erőszakmentesen, balesetmentesen és atrocitások nélkül sikerült a kivitelezés. 6. Az Alba Kör belső kohézióját jelentősen erősítette. 7. Talán sikerült meghonosítani hazánkban is az ilyen jellegű akciókat.

*Az akció értékelése:* 1. Egyértelmű siker, több apró hibával. 2. A kitűzött célokat sikerült elérni. 3. Az akció az Alba Kör szerves fejlődésének eredménye, szellemileg, valamint szervezési és infrastrukturális szempontból egyaránt megalapozott volt az akció. 4. Az akció kivitelezésének színvonala jelzi a jelenlegi albás állapotokat.

**Kronológia**

*Előzmények*

Az első magyar aktív erőszakmentes akció története nem a NATO expressz elleni odaláncolási akcióval, hanem néhány hónappal előbb kezdődik. 1996 márciusában vált ismertté, hogy a Magyarországon állomásozó NATO-IFOR-csapatok az ország különböző helyein – szám szerint négy helyszínen – lőgyakorlatokat fognak tartani hét hónapon keresztül. A legnagyobb visszhangja a Táborfalva térségében elterülő lőtér amerikai IFOR-igénybevételének volt. Az Alba Kör kemény magja helyszíni tapasztalatok birtokában komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a lőtér megnyitása előtti órában az 55-ös út

táborfalvai kereszteződésénél, ahol vasúti sínek vezetnek az IFOR-táborba, odaláncolással útzárlatot hoz létre. A kemény mag tanácstalan volt a kidolgozott tervvel kapcsolatban, és különböző elvi okok (a közúton közlekedő „vétlen" autósok zavarása: két irányban legalább egy órás torlódást és késedelmet okoztunk volna a forgalomban; az autók szükségszerű leállításával túlmehetünk az erőszakmentességen; néhány tagban kétség merült fel a tekintetben, hogy az IFOR mennyiben testesíti meg a NATO-t, vagyis béketeremtő vagy inkább militarista jellegű az IFOR jelenléte) és gyakorlati megfontolások (a lőtér megnyitásának pontos dátuma bizonytalan volt, akárcsak az, hogy ünnepélyes és nyílt vagy csendes és titkolt megnyitót terveznek; a leutazásból eredő hibaszázalék lehetősége) miatt inkább elállt a terv megvalósításától.

Utólag megállapítható, hogy bár az időpontról tudomást szereztünk, és ünnepélyes megnyitóra került sor, valószínűleg jól döntöttünk. Az akció előkészületei, elsősorban az, hogy az Alba Kör történetében először vetődött fel az aktív erőszak-mentességi akció lehetősége, hogy elkezdtünk ezen gondolkodni, nagy jelentőséggel bírt, és – kétségkívül – megalapozta a NATO expressz elleni akciót.

*Az akció*

*Előzmények:* 1996. május 10-én adtak hírt a napilapok a Manfred Wörner Alapítvány zászlóbontásáról és a tervezett NATO expressz indításáról. Ugyanezekben a napokban „NATO expressz" szerencsejáték indult a Magyar Hírlap hasábjain, amelynek a nyertesei a NATO expressz utasai lehettek. (Az Alba Kör mintegy tíz tagja hivatalosan részt vett a játékban, hogy hivatalos meghívást kapjunk a rendezvényre, és hozzájussunk a szükséges információkhoz. Közülünk senkit sem sorsoltak ki.) Az újsághírekből egyértelműen kiderült, hogy itt egy átgondolt, állami pénzekből finanszírozott, a NATO-t népszerűsítő kampányról van szó, alapítványi köntösbe öltöztetve, civil kezdeményezésként eladva. Elkezdtük gyűjteni az információkat. Ezekből dokumentálhatóan kiderült, hogy országgyűlési képviselők, miniszterek és a Honvédelmi Minisztériumnak a békepartnerségi programra szánt 532 millió forintja állnak az alapítvány mögött. A NATO expressz indítására pedig egy egész hónapos, a médiát megdolgozó „védelempolitikai tanfolyam" keretében kerül sor.

*Május 17.* Az Alba Kör kemény magja az éves rendes közgyűlés előkészítésére és az elmúlt hónapok feszítő kérdéseinek megbeszélésére gyűlt össze. Itt merült fel először az akció gondolata, amelyet a jelenlévők támogatólag fogadtak, és megállapodtunk abban, hogy a közgyűlést követően beszélünk az ötletről. Addig mindenki kézhez kapta a Manfred Wörner Alapítványról szóló hatoldalas anyagot, és az ezzel kapcsolatos újságcikkek fénymásolatát.

*Május 19.* A közgyűlést követően mintegy egy órás beszélgetésen az érdeklődők tízfős társasága részletesen átbeszélte a tervezett akciót. Egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy a szituáció alkalmas az akció végrehajtására, a táborfalvai helyzettel ellentétben itt elvi kifogások nem merülnek fel, és gyakorlati szempontból jó esély van a kivitelezésre. A stratégia lényege az volt, hogy a NATO expressz szervezőire építjük az akciót, azaz az általuk szervezett esemény hírértékére alapozunk, és az általuk keltett médiaérdeklődést használjuk ki, azaz kevés albás szervezéssel saját propagandagépezetüket fordítjuk ellenük. Személyre lebontva megbeszéltük a teendőket, különös figyelmet fordítva a sajátunk rögzítésére és a szigorú titoktartásra. A felkészülés fontos részévé tettük a szellemi-ideológiai előkészítést, ezért „kötelező olvasmányul" Földesi Tamásnak „A polgári engedetlenség – az emberi jogok »mostohatestvére«" című tanulmányát jelöltük ki. (In Lenkei Júlia (szerk.): *A polgári engedetlenség helye az alkotmányos demokráciákban.* Budapest, 1991, 143–158. o.) Mivel az akció veszélyekkel is jár, és következményei nem pontosan kiszámíthatók, három nap gondolkodási időt hagytunk egymásnak.

*Május 22.* A három nap gondolkodási idő letelte után is mindenki fenntartotta döntését.

*Május 24.* Megérkezett a NATO expresszre a hivatalos meghívó.

*Május 29.* Megbeszélésre gyűltünk össze az Alba irodájában. Láncolási gyakorlatokat tartottunk, és helyszíni szemlére kimentünk a Nyugati pályaudvarra. Percre pontosan kidolgoztuk a menetrendet, és bejártuk a felvonulási útvonalat.

*Május 30.* Utolsó találkozóra gyűltünk össze az Alba-irodában. Újabb láncolási próbákat tartottunk, precízen előkészítettük az eszközöket, és minden elvi és gyakorlati részletet még egyszer átbeszéltünk. Miután továbbra is mindenki kitartott eredeti szándékunk mellett, másnap reggel fél nyolcra beszéltük meg a találkozást.

*Május 31.*

6.45–7.30: Az egyik aktivista a Nyugati pályaudvaron szemlélődött. Megállapítást nyert, hogy a várakozásainknak megfelelően a tizedik vágányról indítják a NATO expresszt, hogy a vonat előtt elsőrangú láncolásra nyílik lehetőség, hogy a rendőri biztosítás lehetővé teszi az akciót, és hogy a nyugodt légkörből ítélve akciónkat sikerült titokban tartani.

7.35: Az irodában mindenki megjelent, és mindenki vállalta az akcióban való részvételt. Ellenőriztük a kellékeket, és videósunk (Csobay Zoltán) külön elindult. Botta Ádám és Késmárky Attila az irodában vállalták a háttérmunkát és a váratlan helyzetek kezelését.

7.45: Izgatottan és vidáman kiléptünk az Alba-irodából. Beszélgetve sétáltunk a pályaudvar felé. A vonathoz igyekvő Csurka Istvánt láttuk feltűnni, és jót derültünk azon, hogy ő még nem tudja, mennyire ráér még…

8.00: A vonat indulásával ellentétes oldalon, egy pályaudvari óra látószögében, a külső váróteremnél álldogáltunk.

8.15: Lassan elindultunk a 14. vágány mentén a NATO expresszel párhuzamos irányban, a vonat mozdonya felé. A peronon úgy döntöttünk, hogy várunk még néhány percet.

8.20: Átlépdeltünk két vágányon, odasétáltunk a vízcsaphoz, és kinéztük a láncolásra legalkalmasabb két pontot. Megvártuk, míg két vasutas elmegy, és a sínek közé léptünk.

8.25: A láncolás és a bilincselés zavartalanul folyt, normaidőn belül sikerült végrehajtani a két mozdonyvezető szeme láttára. Mindenki pontosan tette a dolgát: Kiss István a bilincselést követően gyorsan elillant a lakatkulcsokkal, Perneczki László (Pepe) kezünkbe adta a transzparenseket és a mikrofont, majd elrohant az erre az alkalomra készített szórólapokkal, hogy idehívja a sajtót és az utazóközönséget. Maloschik Miklós egy Alba Kör-táblával egy ötméteres láncon hátul, míg Fidrich Róbert (Fidusz) és Csapody Tamás egymással összeláncolva és egy-egy négyméteres lánccal külön-külön egy-egy sínhez láncolva két-három méterrel előbb állt, egy „NO NATO” feliratú transzparenssel a kezében. Csapody mintegy három-öt percig – amíg a rendőrök ki nem kapcsolták – a mikrofonba, azt követően mikrofon nélkül beszélt az egyre növekvő közönségnek, köszöntve a megjelenteket, és ismertetve az akció célját.

8.30: Rendőrök, különböző biztonsági emberek, továbbá a MÁV dolgozói érkeztek. A rendőrök először lebeszéléssel próbálkoztak, majd láncvágóért telefonáltak. Csobay Zolit elküldték, de ő tovább filmezett a másik oldalról. A sajtó egyre nagyobb számban kezdett jelen lenni, de a rendőrség igyekezett megakadályozni a forgatást. Ennek ellenére valamennyien dolgoztak, bár érezhető volt az ő tanácstalanságuk is.

8.35: Sietve megjelent Wachsler Tamás, a Manfred Wörner Alapítvány titkára, Csapodyval kezet fogtak, majd Wachsler intézkedés végett visszament. Megérkezett Nagy Andor, Orbán Viktor személyi titkára, akit Csapody szintén üdvözölt, és kérte, hogy mozgósítsa a sajtót.

8.40: Targoncával megérkeztek a láncvágók, és elvágták a láncokat. Az öt méter lánccal összeláncolt Maloschikot a rendőrség elvezette. Fiduszt és Csapodyt a másik oldalon szoros rendőri őrizettel vezették el, miközben Csapody végigbeszélte az utat, köszöntve az ablakon kihajoló Jeszenszky Gézát, a Magyar Atlanti Tanács életre hívóját és vezetőjét, egyben mindenkitől elnézést kérve a fennakadásért, de hangsúlyozva az Alba Kör akciójának céljait.

8.43: A Nyugati pályaudvar rendőrőrsén a személyi igazolvány leadása után megkönnyebbülve találkoztunk, és senki által nem zavartatva körülbelül tíz óráig beszélgettünk. Fontos megjegyezni, hogy a rendőrök munkáját sem az akció során, sem pedig később részünkről nem érheti vád: szakszerűen, de nem durván végezték dolgukat. Az aktív erőszak-mentességi akció ezen része befejeződött.

10.00: Kellékeinkkel együtt rendőrautóval átszállítottak minket a BRFK VI–VII. kerületi Rendőrfőkapitányságára, ahol a negyedik emeleten Fiduszt és Csapodyt előállították, Maloschikért visszafordult az autó.

10.30: A negyedik emeleten a zsebek kipakolása és tartalmuk jegyzőkönyvezése után a rendőrségi fogda egyik nyolcszor négy méteres nem túl koszos „férfi-előállítójába" került Fidusz és Csapody. A rendőrségi fogda irodájában szóló Juventus rádió ekkor még nem adott hírt az akciónkról.

10.45: A fogdaélet mindössze tizenöt percig tartott, hiszen átvehettük zsebeink tartalmát, és levittek bennünket az első emeletre, ahol már civil élet folyt, és a rendőr is elköszönt. Néhány perc múlva – talpig láncban – Maloschikot is idehozták.

11.00: A szabálysértési főelőadónak, Tóth Vilmosnénak külön-külön beszámoltunk a történtekről. A civil ruhás rendőr főhadnagy minden vonatkozásban korrekt volt, ami abban is megnyilvánult, hogy készséggel jegyzőkönyvezte mindazt, amit mondtunk.

12.00: Megérkezett Késmárky Attila a kulcsokkal, Maloschik megszabadult láncaitól. Attila beszámolt a külvilág eseményeiről, a többiekről és a sajtóérdeklődésről.

12.15: Az ellenünk gyorsított eljárásban lefolytatott szabálysértési eljárás eredményeképpen meghozott határozatban figyelmeztetésben részesítettek minket, a „gyülekezési joggal visszaélés szabálysértés elkövetése miatt". (Törvényi hivatkozások: 1968. évi I. tv. 103. szakasz (1) bekezdés; 48. szakasz (1) bekezdés g); 20. szakasz.) Bár a cselekmény ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható, pénzbírság kiszabására nem került sor. Cselekményünk a társadalomra „csekély fokban" bizonyult veszélyesnek. A határozat indoklása hűen kifejezi a történteket, egyben megfelel a polgári engedetlenségi akció definíciójában szereplő összes kritériumnak. A háromoldalas jegyzőkönyvről másolatot kértünk, amelyet kilencven forintos okmánybélyeg kifizetése után kézhez is kaptunk. Fellebbezési jogunkról lemondtunk, és elfogadtuk a megítélésünk szerint felettébb méltányos „ítéletet".

12.20: Ismét szabad emberként léptünk ki a BRFK kapuján. Az akció második szakasza is lezárult. Az Alba irodájába siettünk, ahol Pepe délelőtt óta faxokkal és telefonokkal bombázta a médiát. Még délelőtt Kiss Istvánnal kiadtak egy sajtónyilatkozatot, amelyben röviden tájékoztatták a médiát a történtekről. Zoli is hamarosan visszaérkezett a VHS-kazettára átmásolt anyaggal. Mint kiderült, a felvételek nagyon jól sikerültek.

13.00: A Kossuth rádió híreit már együtt hallgattuk meg. Nagy örömünkre a rádió bemondta az akciót. Miután megtudtuk, hogy a Déli Krónika is ezt tette, már tudtuk, hogy a történteket nem lehet eltitkolni, és csak a médiasiker nagysága lehet kérdéses, annak ténye már nem. A 13 órakor megjelenő *Esti Hírlap* már címoldalon számolt be az eseményről. A 15 és a 16 órás hírekben is szerepeltünk, továbbá a Juventus rádió is beolvasta a hírt.

13.00–15.00: Röviden átbeszéltük a párhuzamosan futó történéseket, és megfogalmaztuk a második sajtónyilatkozatot. Kitöltöttük a közösen vett lottószelvényt (25 = az Alba bejegyzési száma, 15 = az Alba bejegyzési száma, 31 = a NATO expressz indításának napja, 10 = a vágányszám, 16 = tizenhat tagja van a NATO-nak, ha ennyi is marad, akkor Magyarország nem lesz a szervezet tagja). A *Magyar Hírlap* és a *Mai Nap* telefoninterjút kért tőlünk.

15.00–18.00: Maloschik és Attila Farkas István segítségével az Ökoszolgálatból mintegy hetven darab háromoldalas faxot küldött el a sajtólistánk alapján (a második sajtónyilatkozatot és a kétoldalas szabálysértési határozatot). Csapody az irodából hívta a sajtót, és fogadta a hívásokat. Zoli a technikai dolgokban segédkezett Csank Balázzsal, továbbá Zoli vitte-hozta a TV3-nak a felvételünket. Faxon megkaptuk az akcióról szóló tizenkét soros MTI-jelentést. Több albás is bejött az irodába, baráti telefonok is érkeztek, úgyhogy sokan osztoztunk a közös örömből.

18.30: A Szlovák sörözőben kigondolt és ezért Szlovák akciónak elkeresztelt első magyar erőszakmentességi akció egy sör elfogyasztásával ugyanitt végződött.

**Médiaértékelés**

*Elektronikus média*

A TV3 Háromszög című híradója az Alba Kör felvételei nyomán, a Duna TV esti híradója saját felvételei alapján számolt be az akcióról. A TV1 híradójának és az Objektívnek is telefonon fölajánlottuk felvételeinket, de kategorikus elutasításban volt részünk. Különösen a TV-híradó szerkesztőnőjével való beszélgetés keltette azt a benyomást, hogy „megfontolt" szándékból zárkóznak el a közléstől. A TV-híradó – nyilván az objektív tájékoztatás érdekében – ennek megfelelően csak a NATO expresszről adott részletes tájékoztatást. A Hét, miután a felelős szerkesztő mondvacsinált okok miatt nem vállalkozott a közlésre, tisztességesen járt el: semmit nem közölt az eseményről. (Gyanítom, hogy a következő héten ad hírt az eseményről, nélkülünk.) A rádió – a fent említetteken kívül – nem adott tájékoztatást. A legértékesebb rádióhírnek a Déli Krónikában való megjelenés számít, de a délutáni ismétlés is felettébb fontos volt.

Mindezzel együtt jelentős és megfelelő az elektronikusmédia-siker. Anélkül, hogy előzetesen bárkinek is szóltunk volna, 16 óráig eloroztuk a NATO expressz elöl a médiát, az ország az albás tiltakozás kapcsán és a mi „hangszerelésünkben" értesült csak az eseményről. 16 óra után a rádió már nem olvasta be a hírt, a TV1 pedig tudatosan elhallgatta. A vonatszervezők elképzelései így sem érvényesülhettek maradéktalanul, hiszen két másik csatorna viszont beszámolt az akcióról.

*Napi sajtó*

Az *Esti Hírlap* már pénteken hozott hírt, és mellékesen a külpolitikai rovat vezetője külön faxon gratulált „bátor" akciónkhoz. A szombati (június 1.) országos lapok közül messze kiemelkedik a *Magyar Hírlap* és a *Népszabadság.* Az előző – nem kis részben Bogád Zoltánnak köszönhetően – címoldalon, „Blokád a síneken" főcímmel, „Késve indult a NATO expressz" alcímmel hozta az akciót, és a harmadik oldalon részletesen beszámolt róla. A *Népszabadság* az egész eseményről a harmadik oldalon számolt be, „Késéssel indult Hajmáskérre a NATO expressz" főcímmel, „Az Alba Kör tüntetett a pályaudvaron – Mécs szerint jók a csatlakozási esélyeink" alcímmel és remek indítással hozta az eseményt. A *Népszava,* a *Magyar Nemzet* és az *Új Magyarország* egyaránt hozta a hírt, viszont sem a címben, sem egyébként nem szentel nagyobb teret az akciónak. A bulvársajtó is felkapta az akciót: a *Mai Nap* fényképpel illusztrált címlapsztorit és „különleges részletekkel" szolgáló fényképes anyagot hozott le, míg a *Kurír* szintén címlapon fényképes anyagot közölt.

Az írott sajtóban való megjelenés különösen jó, hiszen a vidéki lapokat nem számítva mintegy 1 millió 630 ezer olvasóhoz kiemelt módon, és további 470 ezer olvasóhoz az adott újság legfrekventáltabb helyein jutott el az akciónk híre. Összesen tehát minimálisan mintegy 2,1 millió ember értesülhetett az ügyről! (A számok a GFK Hungária Szonda Ipsos Médiaanalízis 1995/II. című tanulmányából származnak.) Ismét bebizonyosodott, hogy a korábban kiépített és folyamatosan ápolt médiakapcsolatra lehetett a leginkább számítani, nagyrészt ettől függött az esemény medializálásának sikere.

*„Érted vagyok", 1996. augusztus*

# A NATO-tagságot ellenző civil szervezetek Magyarországon*

A NATO-tagságot ellenző szervezetek ma Magyarországon pártok, mozgalmak, érdekvédelmi szervezetek és ifjúsági szervezetek köréből kerülnek ki. Az integrációs szervezetek közül egy sincs, amelyik ilyen nézeteket vallana. Ezt a megállapítást nem cáfolja, hogy bizonyos integrációs szervezetekben már folyt erről vita (TESZ [1], TÉT [2], Civil Parlament [3], Haladó Erők Fóruma [4]) viszont Magyarország NATO-tagságával kapcsolatban egységes véleményt nem alakítottak ki, illetőleg ezzel kapcsolatos hivatalos állásfoglalásuk vagy bármilyen értékelhető hivatalos megnyilvánulásuk nem volt. Ennek az állításnak nem mond ellent az sem, hogy bizonyos integrációs szervezetek tagszervezetei NATO-tagság-ellenesek [5], ezért ez a megközelítés a NATO-tagság-ellenes tagszervezetek által írt cikkek „formájában" jelen van az integrációs szervezet közös lapjában (TÉT, Haladó Erők Fóruma [6]), vagy az adott szervezet vezetői között közismerten NATO-tagságot ellenzők is megtalálhatók (TÉT [7], Civil Kerekasztal [8]).

Külön kell szólni a Baloldali Együttműködési Tanácsról (BET), amely bár a NATO-tagságot ellenző civil szervezetekből (BAL, MET, MISZ, LAÉT, SZISZ [9]) és pártokból (Munkáspárt, Szociáldemokrata Párt) áll, viszont a NATO-tagság-ellenesség artikulálódása és a NATO-probléma megjelenése előtt alakult. A BET-nek nincs önálló, azaz kollektív NATO-tagság-ellenes állásfoglalása vagy más NATO-ellenes megnyilvánulása, viszont azáltal, hogy létezik és működik egy, a baloldaliságot a nevében is vállaló integratív struktúra, potenciálisan adva van a lehetőség egy NATO-tagság-ellenes baloldali integráció kialakulására.

A NATO-tagságot ellenző pártok mindegyike – szám szerint öt – parlamenten kívüli párt [10]. Közülük – témánk szempontjából – a Humanista Párt és a Munkáspárt érdemel itt figyelmet, mivel ezen bejegyzett pártoknak van kapcsolata bizonyos, a NATO-tagságot ellenző szervezetekkel, illetőleg ehhez kapcsolódó tiltakozó megnyilvánulásokkal.

Az internacionalista és transznacionalista, vallási jegyeket is hordozó baloldali Humanista Párt (HP) Magyarországon 1993 decembere óta létező, jelenleg inaktív párt, amely két éve alapítványi és mozgalmi formában működik. Az utóbbi, a humanista mozgalom aktívan NATO-tagság-ellenes. A humanista mozgalom nincs bejegyezve, és formálisan semmilyen viszony nem fűzi a Humanista Párthoz, informálisan azonban a HP megjelenési formája, ezért a HP szatellitszervezetének kell tekinteni. A Munkáspárt független ifjúsági szervezete a NATO-tagságot ellenző Marxista Ifjúsági Szövetség. A MISZ élvezi a Munkáspárt eszmei és infrastrukturális támogatását, ugyanakkor önálló NATO-tagság-ellenes elképzelésekkel és tiltakozási formákkal nem rendelkezik, ezért e szervezetet is a szatellitszervezetek közé kell sorolni.

### Az alternatív mozgalmak, kategóriák

Amennyiben a mára klasszikussá vált Joseph Huber-i meghatározást vesszük figyelembe, az alternatív mozgalmak kategorizálásánál, akkor azt kell megállapítani, hogy az általa felállított tizenegy kategória közül öt olyan van, amely a NATO-tagságot ellenző szervezetek esetében szóba jöhet. Ezek: 1. ökológiai (ETK, 1 db), 2. új békemozgalmi (Alba Kör, 1 db), 3. harmadikvilág-csoport (BOCS Alapítvány, 1 db), 4. nem dogmatikus baloldal (BAL, Fiksz Egyesület, SMA, 3 db), 5. az állampolgári jogok védelmére és kiterjesztésére irányuló mozgalom (LAÉT, 1 db). (A Bokor bázisközösség, a BAT, a MET itt besorolhatatlan.) A huberi megközelítés szerint tehát itt nem szerepel az alternatívéletforma-mozgalom, a valódi ifjúsági mozgalom, a kommunamozgalom, a feminizmus és az emancipációs mozgalmak (terápiás csoportok, szekták).

Amennyiben az alternatív közösségek és mozgalmak ma használatos kategóriái szerint dolgozunk, szintén öt kategória jöhet szóba: 1. ökológiai mozgalmak (ETK, 1 db), 2. új békemozgalom (Alba Kör, 1 db), 3. harmadikvilág-kezdeményezések (BOCS Alapítvány, 1 db), 4. önsegélycsoportok (LAÉT MET, 2 db), 5. autonómok (BAT, 1 db) [12]. Hiányzik a felsorolásból a feminizmus és a diákmozgalom, és nem kerülhetett besorolásra négy civil szervezet.

A két kategorizálási kísérletből az derül ki, hogy a nyugati és a magyar megközelítés nehezen vethető össze, a nyugati szociológia által alkotott kategóriák hazai alkalmazása során számos

* *Konfliktus, konszenzus, kooperáció.* Tanulmánykötet. Pécs, 1996–1997, JPTE és FES, 257–263. o.

nehézségbe ütközünk, és néha ráerőszakoljuk a szervezetekre a kategóriákat. Az eltérések ellenére annyit meg lehet állapítani, hogy az említett két kategóriarendszer nem tudja lefedni a NATO-tagságot ellenző valóban civil szervezeteket, tehát azok mintegy fele nem besorolható, és ezáltal nem tartoznak az alternatív mozgalmak, alternatív közösségek és mozgalmak kategóriájába. A NATO-tagság-ellenesség tehát csak részben – ha lehet ilyent mondani –, mintegy felerészben származik alternatív mozgalmi körből, és ha a számszerűséget (és nem az érvek gyakoriságát) nézzük, akkor csak ugyanilyen arányban táplálkozik mindez az alternatív mozgalmakat tápláló felfogásból, ideológiából és nézetrendszerből.

Magyarországon a NATO-tagságot ellenző szervezetek tehát amennyiben nem pártok, úgy szatellitszervezetek (2 db), alternatív szervezetek (5 db) és egyéb civil szervezetek (5 db). A civil szervezeteket hat csoportba lehet sorolni (békeszervezet: 1 db, baloldali szervezetek: 5 db, zöld szervezetek: 1 db, vallási csoportok: 2 db, és autonóm csoportok: 1 db). Amennyiben a két szatellitszervezetet is besorolnánk, akkor a tíz plusz kettő, azaz összesen tizenkettő szervezetből hét lenne a baloldali szervezet (közel 60 százalék), így azonban tíz szervezetből csak öt (azaz 50 százalék).

A NATO-tagságot ellenzőket csoportosítani lehet a politikai mobilizáció szempontjából is, vagyis hogy milyen hatást tudnak kiváltani, hány embert tudnak megmozgatni és aktivizálni a mozgalmon belül és kívül, milyen hatékonysággal tudják kifejezni, eljuttatni üzenetüket. Ebből a szempontból az Alba Kör, a BAL, az SMA és a humanisták emelkednek ki a sorból, körülbelül azonos mobilizációs hatalmat testesítve meg. (Nem emelkedik ki, de nem is elhanyagolható a Fiksz Egyesületnek a rádiójukon keresztül kifejtett mobilizációs ereje.) Ezzel együtt, a humanistákat is beleértve, ez a mobilizációs hatalom nem elhanyagolható, de mindenképpen lényegesen kisebb, mint a 25 ezer taggal, mintegy 25 millió forintos évi állami támogatással, kiépített szervezettel és infrastruktúrával rendelkező Munkáspárté, és eltörpül a NATO-tagságot propagáló parlamenti pártok mobilizációs hatalma mellett; viszont meghaladja a NATO-tagságot pártoló civil és pszeudomozgalmak mobilizációs hatalmát.

Amennyiben a szervezeteken belüli mobilizációs erőt a taglétszám és az aktívak-inaktívak arányában szándékozunk mérni, akkor számszerűsíthetők is az adatok. Amennyiben a tagok számához viszonyítunk, úgy a LAÉT 1,2 milliós tagságát nem számítva is a baloldali szervezetek közel másfélszeresei a nem baloldaliaknak (az arány körülbelül 4000 : 2700), a szatellitszervezetekkel együtt a baloldali „létszámfölény” közel hatszoros (az arány körülbelül 15 500 : 2700), a LAÉT-tal együtt több mint négyszázötvenszeres.

Hat szervezet tekinthető inaktívnak (BAT, BOCS Alapítvány, Bokor bázisközösség, ETK, LAÉT, MISZ); aktívnak öt szervezet: négy baloldali (BAL, Fiksz Egyesület, MET, SMA) s egy nem baloldali civil szervezet (Alba Kör), míg a másik szatellitszervezet a humanisták. Az „aktívak” összlétszáma mintegy tizenháromezer főt tesz ki. Amennyiben elfogadnánk az ezen civil szervezeteken belüli, becslésemen alapuló aktivitási arányt (50–60 százalék), akkor azt lehet mondani, hogy ma szervezett formában, szervezett keretek között mintegy hat-hétezer ember ellenzi aktívan hazánk NATO-tagságát.

Amennyiben a teleologikus megalapozottság és a tiltakozás artikulálódásának mértéke alapján mérlegelünk, akkor – mivel hat civil szervezet és a MISZ eleve nem rendelkezik önálló írott véleménnyel – három civil szervezet (Alba Kör, BAL, SEM) és egy szatellitszervezet (humanisták) emelkedik ki a mezőnyből.

### Kristályosodási pontok

A NATO-tagságot ellenző szervezetek egésze (tehát pártok, szatellitszervezetek és civil csoportok) között nem alakult ki kapcsolat; még laza hálózat jellegű kapcsolat kialakulásáról sem beszélhetünk. Nincs a mozgalmi szektornak vezetője, mint ahogy NATO-tagság-ellenes mozgalom sem létezik, sőt még premozgalom sincsen. Elsősorban lokális egységek léteznek, ezen túlmenően kristályosodási pontok már kialakulófélben vannak, sőt a tiltakozások piacán már ezek közösen meg is tudtak jelenni, de vagy nem direkt módon irányultak a NATO-tagság ellen, tehát nem témaspecifikus megnyilvánulások voltak (fegyverkezés-ellenes tüntetés, Hirosima-nap ‘96), vagy direkt módon jelentek meg, de megjelenésük zárványszerűnek tekinthető (hat szervezet által jegyzett felhívás). Ezek ugyan utólag, egy témaspecifikus, egytémájú (single-issue) mozgalom létrejövetelének esetén értékelhetők lesznek mint premozgalmi elemek, jelenleg azonban csak mint kristályosodási pontok léteznek.

A NATO-tagságot ellenző szervezetek tablóján három létező és két potenciálisan létező ilyen kristályosodási pont figyelhető meg.

A létezők közül az Alba Kör mint egyetlen aktív NATO-tagság-ellenes nem baloldali szervezet az egyik, a baloldali BAL a másik, és az egyes civil szervezetek támogatását élvező, azokkal a tiltakozások piacán közösen fellépő, esetleg azokon keresztül is hatást kifejtő Munkáspárt a harmadik. (Két civil szervezet és egy párt, vagy másképpen: egy békemozgalom és két baloldali szervezet.)

A potenciális kristályosodási pont két olyan baloldali integrációs szervezet, amelyik a NATO-tagság ügyében véleményt még hivatalosan nem mondott. A civil szervezet, a TÉT, az egyik, és a civil-párt tömörülés, a BET, a másik.

Ez az összefüggés, „mozgalmi szociometria" akkor válik teljesen világossá, amikor az artikulálódott tiltakozási formák egymáshoz való viszonyát, kapcsolódási pontjait veszik számba. [13]

Az Alba Kör egy-egy tiltakozási akciójában hat civil (BAL, BAT, BOCS Alapítvány, Bokor bázisközösség, ÉTK, Fiksz Egyesület) és egy szatellitszervezet (humanisták) vett részt [14], míg az Alba Kör egyik szervezethez vagy kristályosodási ponthoz sem kapcsolódik.

A BAL-hoz hat civil szervezet (Bokor bázisközösség, ETK, Fiksz Egyesület, LAÉT, MET, SME) és mindkét szatellitszervezet kapcsolódik. A BAL-nak két civil szervezethez (Alba Kör, Fiksz Egyesület), valamint a Munkáspárthoz és – igaz nem NATO-problematika okán, de – a Magyar Szocialista Párthoz (MSZP) is van kötödése, továbbá egy potenciális kristályosodási ponthoz (BET) kötődik.

A Munkáspárttal négy civil szervezetnek (BAL, LAÉT, MET, SMA) volt valamilyen kapcsolata (elsősorban a népszavazást kezdeményező aláírásgyűjtésben vettek részt [15]), illetőleg mindkét szatellitszervezettel tart fenn kapcsolatot, míg a Munkáspárt egy civil szervezetet (SMA-fórum szervezése), a saját ifjúsági szervezetét támogatta, és tagja a BET-nek. [16]

**Következtetések**

Mindent egybevetve úgy ítélem meg, hogy a NATO-tagságot ellenző nevezett szervezetek három ideológiai felfogás mentén vannak jelen a magyar társalomban. Az egyik az alternatív mozgalmakra Közép-Kelet-Európában jellemző alternatív ideológia, amely békemozgalmi, ökológiai, anarchista gyökerű, és ebben a közegben van jelen – magyar specialitásként – egy bázisközösségi vonulat is (az alternatív mozgalomhoz tartozók). A másik egy baloldali értékvilágból kinőtt, baloldali értékeket megjelenítő, de posztkommunista alapokon is nyugvó NATO-tagság-ellenesség, amely egyben újbalodali, alternatív mozgalmi jeleket is mutat (baloldaliak). Mindettől elkülöníthető az a csoport, amely munkásmozgalmi gyökerű, és reformkommunista elképzelésekből, internacionalista felfogásból, egy megreformált, korunk követelményeihez igazított, de marxista-leninista jegyeket még hordozó szemléletből táplálkozik (reformkommunisták).

Az alternatív mozgalom és a baloldali csoportok között, valamint a baloldali és reformkommunista csoportok között van kapcsolat, és van átjárás, míg az alternatív mozgalmak és a reformkommunisták között nincsen. Az alternatív mozgalmak és a baloldaliak, valamint a baloldaliak és a reformkommunista csoportok között létezik eseti akcióegység, hivatalosan artikulálódott témaspecifikus koalíció azonban egyik vonatkozásban sem jött létre. Mindenhol hiányzik a szituáció kollektív definiálása, de az említett viszonylatokban létezik mozgalmi kommunikáció. A baloldal és reformkommunisták közötti formálisan és informálisan egyaránt létező kommunikációban a centrum szerepe a civil szférában a BAL-é, egyébként pedig egyértelműen a Munkáspárté, míg az alternatív mozgalmak egymás közötti és a baloldallal való mozgalmi kommunikációjában az Alba Köré a centrumszerep. Az is látható viszont, hogy a két, formálisan, informálisan létező centrum kizárólag az Alba Kör elutasító magatartása miatt nem kommunikál egymással.

**Hivatkozások és jegyzetek**


[1] Társadalomi Érdekegyeztető Tanács (TÉT).
[2] Társadalomi Egyesülések Szövetsége (TESZ).
[3] Civil Parlament (CP).
[4] Haladó Erők Fóruma (HEF).

[5] A TÉT tagszervezete a Május Elseje Társaság (MET). A Haladó Erők Fóruma még nem döntött TÉT-tagságáról, fontolgatja azt.

[6] A „Tények és tétek” címet viselő TÉT-hírlevelekben, az eddig napvilágot látott két számban NATO-tagságot ellenző írások jelentek meg Dr. Aggod József (MET) tollából: „Verjed a népedet, de ha rám kerül, hagyd abba…” (1. szám 7. o.) és Mihályi Albert tollából: „A Haladó Erők Fóruma” (2. szám 2. o.).

[7] Dr. Bányász Rezső, az SMA kuratóriumának elnöke egyben a TÉT társelnöke is, továbbá a közismerten NATO-tagság-ellenes Dr. Kemény László a TÉT társelnöke.

[8] A Civil Kerekasztal és a honvédelmi tárca képviselőinek találkozóján is szóba került a NATO-tagság (a Leszerelési és Civil-Katonai Kapcsolatok Központja rendezésében, 1996. február 21.), ahol Dr. Kemény László soros elnök tartott vitaindítót. A NATO-tagságot ellenző állásfoglalásra nem került sor.

[9] Baloldali Alternatíva Egyesülés (BAL), Május Elseje Társaság (MET), Marxista Ifjúsági Szövetség (MISZ), Létminimum Alatt Élők Társasága (LAÉT), Szociáldemokrata Ifjúsági Szövetség (SZISZ).

[10] Ezek a következők: Hadkötelezettek Ideiglenes Szövetsége (HISZ), Humanista Párt (HP), Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP), Magyar Népjóléti Szövetség (MNSZ), Munkáspárt.

[11] A NATO-tagságot ellenző civil szervezetek névsora: Alba Kör – Erőszakmentes Békemozgalom; BAL (Baloldali Alternatíva Egyesülés); BAT (Budapesti Autonóm Társulás); BOCS Alapítvány; Bokor bázisközösség; ETK (Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület Klubja – az ELTE Természetvédelmi Klub jogutódja); Fiksz Egyesület; LAÉT (Létminimum Alatt Élők Társasága); MET (Május Elseje Társaság – a Münnich Ferenc Társaság jogutódja); SMA (Semleges Magyarországért Alapítvány).

[12] Szabó Máté: *Alternatív mozgalmak Magyarországon*. Budapest, 1993, Gondolat, 95. o.

[13] A „mozgalmi szociometria” kialakításához számba vettem valamennyi szervezet összes tiltakozási formában megjelenített, artikulálódott tiltakozásait, a közösen és az egymás támogatásával szervezett megmozdulásokat (demonstráció, felhívás), valamint az egymás tiltakozásaiban való részvételeket (aláírásgyűjtés, fórum).

[14] Kvázi-akcióegységről beszélhetünk csak, mivel direkt NATO-tagság-ellenes közös akciót az Alba Kör nem szervezett. Az említésre került szervezetek a fegyverkezés elleni tüntetésen (1995. november 14.) és a Hirosima-nap ‘96 (1996. augusztus 5.) rendezvényen vettek részt, amelyek mindegyike csak indirekt formában irányult a NATO-tagság ellen, még akkor is, ha egyes részvevők (például a humanisták) és talán a koordináló Alba Kör (Hirosima-nap ‘96) számára is ez elsősorban NATO-tagság-ellenes tiltakozás volt.

[15] A Munkáspárt aláírásgyűjtési akciójában a saját szatellitszervezetén kívül három civil szervezet is részt vett (LAÉT, MET, SMA), míg a BAL szervezetileg nem, csak tagjain keresztül vett részt az akcióban.

[16] A teljesség kedvéért említést kell tenni arról, hogy az egyik rendezvényt a Szociáldemokrata Párt is támogatta (SME-fórum), továbbá hogy a két vallási csoport (Bokor bázisközösség, BOCS Alapítvány) között szoros a kapcsolat, sőt a BOCS Alapítvány, mint ahogyan azt a neve is jelzi (Bokor Öko Csoport), a Bokor önálló jogi személyiséggel bíró csoportja.

# Még egyszer a NATO-népszavazásról

Nem tudhatjuk, hogy március 16-án, az Észak-atlanti Tanács brüsszeli ünnepi ülésén elmondott veretes beszéde alatt mire gondolt a magyar miniszterelnök. Szinte biztos, hogy nem a NATO-népszavazás előtt néhány nappal a kiskunmajsai ellenzéki fórumon elmondott – sokat idézett – beszédének mondatai csengtek a fülében. 1997. november 8-án ugyanis az ország NATO-hoz történő csatlakozásáról Orbán Viktor a Fidesz elnökeként kijelentette, hogy „a huszadik században keservesek a Nyugattal kapcsolatos tapasztalataink, de most fogcsikorgatva is igent kell mondanunk". Arra a kérdésre reagálva, hogy a NATO-csatlakozás után felvethető-e a trianoni szerződések újratárgyalása, kifejtette: bármikor kezdeményezhető az újratárgyalás, csak nem lenne kivel asztalhoz ülni. Majd idézve Antall József szavait így vélekedett: a trianoni szerződések kérdése olyan, „amire mindig gondolni kell, de beszélni róla nem szabad". Az ünnepi beszédben már nyoma sem volt a Kiskunmajsán még megengedett kritikus hangnak, nem esett szó nyugati tapasztalataink keserveiről, és arról sem, hogy miért kellett (külső vagy belső?) kényszerből igent mondanunk a NATO-meghívásra. Annyi biztos, hogy a NATO-csatlakozásnak volt számos ki nem mondott vetülete.

A brüsszeli Orbán-beszédnek azonban vannak olyan pontjai is, amelyeket még fogcsikorgatva sem lehet kritika nélkül hagyni, viszont nem elég csak gondolni rájuk – beszélni is kell róluk. A miniszterelnök ugyanis többek között azt mondta, hogy „a NATO-csatlakozásról tartott népszavazás nemzetegyesítő, nemzeti egységet teremtő hatású volt, mert korábbi, mindannyiunkban benne élő történelmi elvárásokat öntött megvalósítható formába". Attól tartok, hogy ezt az állítást nehéz empirikusan igazolni. A NATO-népszavazáson a választásra jogosult 8 059 039 állampolgár közül mindössze 3 968 668 fő (49,24 százalék) vett részt, míg az érvényes szavazatok száma 3 919 114 volt. Ebből 85 százalék az igen, és 15 százalék a nem szavazat. A NATO-népszavazáson nem vett tehát részt a választásra jogosultak több mint 50 százaléka, a választásra jogosultak közül pedig 43 százalék mondott igent. A NATO-csatlakozás dilemmája nem volt képes mobilizálni a magyar választópolgárokat, érdektelenségről és részvétlenségről tanúskodnak a népszavazási adatok, miközben a nemlegesen szavazók aránya sem volt elhanyagolható. A NATO-csatlakozás mellett nem voltak szimpátiatüntetések, spontán vagy szervezett megmozdulások. Mindezek fényében a miniszterelnöknek a NATO-népszavazás „nemzetegyesítő, nemzeti egységet teremtő" hatásáról mondott szavai távol esnek a valóságtól. A beszéd ezen része a közelmúlt teljes félreértésén vagy félremagyarázásán alapszik, csakúgy, mint az, hogy az 1956-tól vagy 1989-től bennünk élő történelmi elvárásoknak (többek között az első Fidesz-programokban szereplő elvárásoknak) a NATO-tagság felelne meg.

A beszéde másik részében mondottak nem kevésbé cáfolhatók. A kormányfő itt azt állította, hogy „belépésünk biztos pillére az a tény, hogy hasonlóan Csehországhoz és Lengyelországhoz, mára a törvény és a rend országát építettük fel Magyarországon". Azt nem tudom, hogy Csehország és Lengyelország esetében miként fest a törvény és a rend országa, de azt igen, hogy ez mit jelentett hazánkban a NATO-népszavazás vonatkozásában. Ezen miniszterelnöki szavak legerőteljesebb cáfolatát a ceremónián részt vevő Dávid Ibolya miniszter adta a népszavazást követően (1997. november 17.) elmondott parlamenti beszédében. A jelenlegi igazságügy-miniszter kijelentette ugyanis, hogy „az elmúlt időszakban egyre több adat kerül nyilvánosságra arról, hogy a kormány és a közszolgálati műsorszolgáltatók szerződést kötöttek egy-egy műsor szponzorálására, támogatására. Megdöbbenve értesültünk, hogy nemcsak különböző magazin- és tájékoztató műsorok, hanem szórakoztató műsorok is a kormány, illetőleg a minisztériumok megrendelésére készülnek. Néhány különös példa: a Külügyminisztérium szerződést kötött a Magyar Rádióval a Szabó család műsorának támogatására a NATO-csatlakozás népszerűsítése érdekében; a Külügyminisztérium szerződést kötött a Magyar Televízióval az Atlanti expressz című műsorsorozat támogatására; a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Televízió szerződést kötött a Manőver című műsorsorozat támogatására. Nem a műsorszolgáltatók magatartását kívánom minősíteni, ezt majd megteszi az ORTT (illetve az általam felsorolt esetekben meg is tette: több határozatában kimondta, hogy törvénysértést követtek el azáltal, hogy a közszolgálati műsorszolgáltató államtól és kormánytól való függetlenségének és szabadságának követelménye sérült). A képviselő asszony szavait elég kiegészíteni azzal, hogy a Külügyminisztérium által a NATO kommunikációs stratégiája szerint szponzorált kilenc tévéműsor, tizennégy rádióműsor és két videofilm, illetve videofilmprogram mindegyike törvényt sértett. Az ORTT azonban nemcsak a tiltott szponzorálást mondta ki,

hanem számos esetben azt is, hogy a NATO-műsorok nem voltak tárgyilagosak, kiegyensúlyozottak és objektívek. 1997-ben a Külügyminisztérium közel 100 millió, a Honvédelmi Minisztérium mintegy 35 millió forintos NATO-kommunikációs pénzei pályáztatás nélkül, saját, illetve pártkapcsolatrendszerek mozgatásával, a nyilvánosság teljes kizárásával kerültek szétosztásra, sok esetben anélkül, hogy a legalapvetőbb összeférhetetlenségi szabályokat betartották volna (az érdekelt NATO-lobbista szervezeteknek adták a pénzeket). Az egyoldalú NATO-propagandára juttatott milliókból kapott még öt napilap és több más lap, szerkesztőség is.

1997 júliusában az Országgyűlés Külügyi Bizottsága (KB) levélben szólította fel az ORTT-t, hogy egy NATO-csatlakozást népszerűsítő tévésorozatot (NATO expressz) elmarasztaló ORTT panaszbizottsági döntést bíráljon felül, és „értelmezze rugalmasabban" a médiatörvényt. A KB ezáltal durván és jogsértő módon beavatkozott az ORTT munkájába. Az ORTT formális indokokra hivatkozva azonnal hatályon kívül helyezte a panaszbizottságnak a KB által kifogásolt döntését…

A népszavazás szándékának deklarálásával egy időben, 1997 júliusában a kormány a népszavazással kapcsolatos alkotmánymódosító javaslatot terjesztett az Országgyűlés elé, amelyet azután az Országgyűlés el is fogadott. A szándék az volt, hogy a népszavazás érvényességi határát az addigi 50 százalékról leszállítsák 25 százalékra. Az Országgyűlés ezáltal legitim, de az alkotmányos demokráciákban szokatlan módon, az íratlan szabályokat súlyosan megsértve, a NATO-népszavazás megtartása előtt a NATO-népszavazás érvényességének garantálása érdekében módosította a vonatkozó jogszabályokat. (Ha marad a szabály, akkor a NATO-népszavazás még csak érvényes sem lett volna!)

A NATO-népszavazás kapcsán fény derült arra, hogy a szavazás pillanatában az alkotmányos demokráciához szükséges alapvető törvények hiányoztak (európai színvonalú összeférhetetlenségi, reklám- és médiatörvény) vagy alkalmazhatatlanok voltak, továbbá hogy szankciórendszer hiányában betartásuk a politikai szándéktól függött.

Ily módon törvénysértéseket, az írott és a szokásjog lábbal tiprását, elsősorban az anti-NATO-vélemények tudatos elhallgatását, a média voltaképpeni megvásárlását, a személyi összefonódások rendszerét, a rendszerváltás előtti egypárti módszerek visszatérését, a parlamenti ellenzéki szerep teljes hiányát, a szervilis és kliensi viszonyokon alapuló elosztási mechanizmust, a politikai élet összes szereplőjére jellemző antidemokratikus gondolkodást, a hatalommal való visszaélést hozta a NATO-népszavazás.

Mindezek után azt mondani, hogy „NATO-belépésünk biztos pillére az a tény", hogy „mára a törvény és a rend országát építettük fel Magyarországon", számomra olyan, mintha azt mondanánk, hogy a szintén a NATO déli szárnyához tartozó Törökország az emberi és kisebbségi jogok fő védelmezője.

*Magyar Hírlap, 1999. március 29.*

# Az alkotmánytalanított csatlakozás

A kormánypártok és az ellenzék hónapok óta vitázik a NATO-csatlakozáshoz kapcsolódó magyar csapatmozgásokkal összefüggő alkotmánymódosításról. A NATO-csatlakozást is beárnyékoló folyamatos alkotmánymódosítási vita valódi célja a kormány túlzott hatalmának megakadályozása, az ellenzék részére történő engedmények kicsikarása, pártpolitikai ellentételezése az egyébként teljes konszenzust élvező euroatlanti integrációnak.

A NATO-csatlakozásnak azonban a pártpolitikai csatározásoknál fontosabb és a csapatmozgásoknál lényegesebb alkotmányjogi összefüggései vannak. Az Országgyűlés ugyanis nem rendezte az alkotmány által kimondott függetlenség kérdését. („A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.") A függetlenség azt jelenti, hogy az állam a közhatalom gyakorlásában önálló, és döntéseit külső kontroll nélkül hozza meg. A honvédelem, az állam területének megvédése a szuverenitás legfontosabb területei közé tartozik. Magyarország éppen a függetlenség tételére hivatkozva szorgalmazta a Varsói Szerződés szervezetében való részvétel megszüntetését, ami végül a szervezet feloszlatásával meg is valósult. Magyarország eldöntötte, hogy a NATO-hoz való csatlakozással föladja függetlenségét, viszont nem korrigálta ennek megfelelően az alapokmányt. Lehet azt mondani, hogy a függetlenség elvesztése vagy korlátozása érdekében állt az országnak, mert cserébe mást, többet vagy számára értékesebbet kapott; hogy mindez „megéri". Lehet azt is mondani, hogy az ország mozgástere a NATO-csatlakozással nő, de azt aligha, hogy egy politikai-katonai szövetség teljes jogú tagjaként nem csorbul az alkotmánynak a függetlenséget rögzítő paragrafusa. (A sokak által gyakran hangoztatott propagandisztikus nézet, miszerint a NATO-tagsággal nemhogy csökken, de nő az ország függetlensége – nem érdemel külön cáfolatot.)

Az alkotmány azt is pontosan meghatározza, hogy a Magyar Köztársaság államának milyen védelmi feladatai vannak. Ezek a nép szabadságának és hatalmának, valamint az ország függetlenségének és területi épségének a védelme, továbbá a nemzetközi szerződésekben rögzített határainak a védelme. A Magyar Köztársaságnak ebben a körben meghatározott katonai-biztonsági, védelmi feladatai között nem szerepel más, pedig az országnak az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez való csatlakozásával más NATO-tagországokat ért fegyveres támadás esetén – a washingtoni szerződés 6. cikke szerint – Magyarországnak Európában vagy Észak-Amerikában is védenie kell „a nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét és területi épségét, valamint a nemzetközi szerződésekben rögzített határait". Az észak-atlanti szerződés híres 5. cikke kimondja a kollektív védelmi kötelezettséget, beleértve a fegyveres erő alkalmazását is, amely során a magyar katonák az észak-atlanti térségben bárhol bevethetők. Magyarországnak a határai ugyan nem változtak, de a NATO tagjaként a katonai szövetség, illetve a tagországok határait is védi; védelmi feladatai alaposan megnövekedtek, hiszen a szövetség területi épségének feladataiból is osztoznia kell. A magyar alkotmány tehát nem teszi lehetővé a washingtoni szerződés 5. cikkébe foglaltak teljesítését.

A függetlenség jelen feladásán az sem változtat, hogy minden nemzetközi szerződésnek – így az ENSZ alapokmányának – az aláírásával is valamilyen mértékben mindig csökken az ország függetlensége. Ebben az értelemben az ENSZ száznyolcvanöt tagországa közül egyetlen egyet sem – az egyébként katonailag semleges Ausztriát, Finnországot és Svédországot sem, sőt talán a megfigyelői státussal rendelkező Svájcot és a Vatikánt sem – lehet teljesen független államnak nevezni. Magyarország és persze valamennyi NATO-tagország azonban katonai értelemben elvesztette függetlenségét, hiszen ebben az esetben nem a világ szinte valamennyi államát tömörítő – adott esetben katonai feladatokkal is együtt járó – szervezetnek lett a tagja, hanem egy szűk körű, alapvetően védelmi feladatokat ellátó katonai szövetségnek.

Az Országgyűlés feledékenységből, hanyagságból vagy szándékosan, de mindenesetre egy NATO-országhoz méltatlan és az alkotmányos demokráciákban megengedhetetlen módon nem teremtette meg a csatlakozás alkotmányossági feltételeit. Bőven lett volna arra idő és lehetőség, hogy a NATO-tagságnak megfelelően a parlament módosítsa vagy kiegészítse az alkotmányt, alkotmányjogi szempontból korrektté tegye a csatlakozást. Így viszont Magyarország úgy csatlakozott a – néhány kivételtől eltekintve – demokratikus országokat tömörítő NATO-hoz, hogy megsértette saját alkotmányát. Hazánk úgy lett tagja a katonai szövetségnek, hogy a felvételi elvárásokban meghatározott alkotmányos demokrácia követelményét épp az alkotmány vonatkozásában nem tudta maradéktalanul teljesíteni.

*Élet és Irodalom, 1999. április 23.*

# Globe and Orbán

A miniszterelnök úr most az egyszer egész biztosan nem hibázott. A nukleáris fegyverek magyarországi telepítésével kapcsolatos, Kanadában elhangzott ominózus két mondata mind stilárisan, mind tartalmilag teljes egészében pontosan fejezi ki a fennálló valós helyzetet. Mert mit is mondott Orbán Viktor? Azt, hogy „nem férhet kétség ahhoz, hogy a szövetségnek még mindig szüksége van nukleáris fegyverekre, mivel Oroszország jövője bizonytalan" (első mondat). Az állítás hibátlan, mivel valóban nem fér kétség ahhoz, hogy a NATO deklarált, hivatalos álláspontja az atomütőerő megtartása és a nukleáris első csapás lehetőségének a fenntartása. A nukleáris fegyverek szükségességének indoklása (Oroszország) is alapvetően helyes. Tartalmában hűen fejezi ki mindazt, amit mindenki tud és érez, valamint ami miatt a közép-európai országok a NATO (nukleáris) védőszárnyai alá kívánkoztak. (Oroszország jövőjének és ezáltal az orosz nukleáris erő jövőjének a bizonytalansága is biztosra vehető.) A miniszterelnök persze még pontosabban is kifejezhette volna magát, miszerint nukleáris erejének megtartására nemcsak Oroszország, hanem más atomhatalmakkal szembeni „biztonsága" miatt is szüksége van a NATO-nak. De nem mondta mindezt, mert a valóságnak megfelelően akarta kifejezni magát, mivel Magyarországot aktuálisan nem a pakisztáni vagy iráni nukleáris erő izgatja, továbbá mivel a rendszerváltás utáni valamennyi kormány Magyarország NATO-tagságát mindig az orosz medve esetleges újbóli megjelenésével és az orosz atomtöltetekkel próbálta igazolni. Ilyen alapon azt is szemére lehetne vetni Orbán Viktornak, hogy tőle szokatlan módon nem ismerte fel a kínálkozó lehetőséget, és nem fogalmazott meg a kanadai – a nukleáris fegyverek szükségességét megkérdőjelező – állásponthoz közeledő magyar véleményt. Azonban ez az elvárás is nélkülöz minden alapot, hiszen Magyarország a kezdetektől fogva elfogadta és támogatta a NATO nukleáris stratégiáját, sőt egyetértett azzal is, hogy a NATO jelenlegi nukleáris stratégiája az előrelátható jövőben is fennmaradjon. Ezzel a hivatalos magyar állásponttal a politikai elit egyetért, és az lett volna a szenzációs hír, ha Kanadában Orbán ezzel ellentétesen foglal állást.

De nézzük Orbán második mondatát. „A magyar emberek lehet, hogy nem örülnének ennek, de ez a kormány megfontolná, hogy egy krízis esetén az Egyesült Államoknak megengedje atomfegyverek telepítését az ország területére." A demokratikusan csengő és a nemzetien hangzó első félmondat a miniszterelnök pontos társadalomismeretén alapul, ugyanis empirikusan igazolt, hogy a lakosság többsége jóllehet NATO-tagság-párti, de ugyanakkor nukleárisfegyver-telepítés-ellenes is. A kormányfő utóbb sem tette hozzá (pedig megtehette volna azt is teljes joggal), hogy na és, nem mindegy, hogy mit gondolnak most erről a magyar polgárok?, hiszen a NATO-népszavazás idején mindenki kinyilváníthatta véleményét. A népszavazáson részt vett kisebbség meggyőző többsége úgy döntött, hogy nekünk nukleáris fegyverekkel együtt kell a NATO-tagság. Az is igaz, hogy a szinte pontosan két évvel ezelőtti népszavazáskor a magyar lakosságnak fogalma sem volt a NATO nukleáris elképzeléseiről és az ezeket titokban vagy titkolódzva, de maximálisan támogató magyar politikai elit véleményéről. Ezért a tudatosan félrevezető NATO-kommunikációs stratégiáért azonban Orbán Viktor csak mint társ tettes (csendestárs) lenne felelősségre vonható, végtére is akkor nem ők voltak kormányon.

A második félmondatban Orbán Viktor a gyakorlat és a nemzetközi szerződések alapos ismeretéről tesz tanúságot. Jelenleg ugyanis a NATO-tag Magyarországon sem formálisan, sem informálisan nem teheti meg, hogy megkeresés esetén bármikor ne fontolja meg nukleáris fegyverek magyar földre történő telepítését. Magyarországon soha semmilyen parlamenti párt vagy képviselő nyilvánosan nem kezdeményezte, hogy Magyarországnak legyen a NATO hivatalos nukleáris álláspontjától bármiben is eltérő álláspontja, egyáltalán, hogy az országnak nukleáris kérdésekben önálló véleménye legyen. A magyar diplomácia mindig tudta, hogy miként kell erről gondolkoznia, és már a NATO-csatlakozás hajnalán kétszer is az atomfegyverek leszerelése ellen szavazott az ENSZ közgyűlésén. Az előző kormányzati ciklus külügyminisztere, Kovács László, hűen fejezte ki a magyar politikai elit véleményét, amikor 1997-ben úgy nyilatkozott, hogy „a NATO nukleáris doktrínája nem teszi lehetővé olyan államok felvételét, amelyek eleve deklarálják nukleáris fegyverek befogadásától való tartózkodásukat. Ki kell mondani, hogy a Magyarország atomfegyver-mentességének deklarálására irányuló igény a jelenlegi helyzetben nem egyeztethető össze euroatlanti integrációs törekvéseinkkel…" A helyzet azóta semmit sem változott: a népszavazást követően és NATO-tagságunk óta továbbra sem vetette fel senki a parlamentben a nukleáris kérdést. A NATO-csatlakozáskor az Orbán-kormány csak azt és csak úgy írt

alá, amit és ahogyan azt az Antall- és Boros-, majd a Horn-kormány – a mindenkori ellenzék teljes támogatásával – jóváhagyott. A befogadott, de még sokáig nem NATO-kompatibilis, a NATO harmadik vonalába tartozó, NATO-elvárásokkal frusztrált Magyarország a balkáni háborúban minden kérését lelkesen teljesítette a NATO-nak. Ebben a csak formálisan egyenlő helyzetben a politikacsinálók el sem jutottak odáig, hogy felismerjék: Dániához és Norvégiához hasonlóan kezdeményezhetnénk az atomfegyvereknek az ország területéről való száműzését, legalábbis békeidőben. Ugyanakkor az is teljesen egyértelmű, hogy NATO-tagságunk megszűnését jelentené, ha az alkotmányában rögzítenénk, hogy soha, semmikor semmilyen atomfegyver befogadását nem tesszük lehetővé.

Orbán tehát nemcsak precízen, de diplomatikusan is fogalmazott, amikor atomfegyver krízis esetére történő telepítésének megfontolásról és a telepítés esetleges megengedéséről nyilatkozott. Diplomatikus volt, hiszen feltételes módot használt (megfontolná), szűkített helyzetről szólt (csak krízis esetén) és döntési szituációról beszélt (a kormány megengedi, vagy sem). Már-már államférfiúi erényeket csillogtatott meg, hiszen több kritérium együttes meglétéhez kötötte a telepítési engedély esetleges megadását, miközben nukleáris fegyvereket a NATO Magyarországra szerződésszerűen bármikor telepíthet, és erről a kormánynak (nem hogy az ellenzéknek vagy a Parlamentnek) még tudomást sem kell feltétlenül szereznie. Norvégiának és Dániának ugyanis hiába van békeidőre atomfegyverek telepítését tiltó szerződése a NATO-val, területükre saját kormányuk tudta nélkül telepítettek atomfegyvereket. Ki tudja azt hitelt érdemlően bizonyítani, hogy az 1995 vége óta amerikai használatban lévő Taszáron és a balkáni háború óta folyamatosan (!) amerikai kézben lévő Ferihegy 1-en milyen fegyvereket tárolnak? De ha az orosz csapatok kivonulása óta nem is volt vagy nincs is nukleáris fegyver magyar területen, annak bármikori telepítési feltételei adottak. A taszári és ferihegyi reptér minden eshetőségre való felkészítésére dollármilliókat költött a NATO. E két repterünk esetében, mint a világ minden NATO-reptere esetében, minden emberi és tárgyi feltétel adott ahhoz, hogy nukleáris bombákat hordozó kettős rendeltetésű repülőgépek le és fel tudjanak szállni. De Orbán Viktor akkor is jól fogalmazott, amikor nem NATO-, hanem amerikai atomfegyverekről beszélt. Az európai NATO-tagországokban nem NATO-atomfegyverek, hanem amerikai tulajdonú nukleáris fegyverek vannak honosítva, és Taszár, valamint Ferihegy 1 – a magyar fennhatóság alá feltehetően soha vissza nem kerülő – elsődlegesen és meghatározóan amerikai és nem NATO-támaszpont.

Az Orbán-nyilatkozatot követő ellenzéki és médiaössztűz teljesen érthetetlen ezek után. A most megszólaló és a kormányfőt heves kritikával illető ellenzékiek egyébként teljes egészében ugyanúgy gondolkodnak, mint a miniszterelnök, és ugyanúgy is kénytelenek gondolkodni, mivel személy szerint ők, Orbánnal vállvetve hozták létre és tartják fenn az ominózus nyilatkozatot szülő kereteket. Éppen ezért a ködösítésben továbbra is érdekelt ellenzéki nyilatkozatok éppúgy hiteltelenek, mint a kormányfőt védeni akaró, a kijelentésének súlyát bagatellizáló kormányszóvivői, külügyi és hozzá nem értésről tanúskodó kormánypárti megnyilvánulások. Ezek a szememben mind álviták és a nyilatkozat lényegét, annak tartalmát elfedő kisstílű, szűk látókörű csatározások. A kormányfői nyilatkozat lényege olvasatomban ugyanis az, hogy teljesen kiszolgáltatott és a magyar lakosság előtt eltitkolt helyzetben vagyunk, amin csak a kérdésről való nyilvános gondolkodás segíthetne. Amennyiben nem fogalmazunk meg egy publikus, egyértelmű és önálló nukleáris politikát, akkor előbb vagy utóbb, de biztosan és ismét nukleáris fegyverek lesznek az ország területén.

*Magyar Nemzet, 1999. november 19.*

# Baljós körülmények

A népek tavaszának idei ünnepségsorozata különösen fényesnek ígérkezik. A Magyar Honvédség több nagyszabású ünnepséggel készül a NATO-csatlakozás, az észak-atlanti szövetség ötvenedik és a magyar hadsereg százötven éves évfordulójának megünneplésére. A csatlakozás napjára katonai parádét szerveznek a fővárosban, amelyen az alakulatok (nyilván a NATO-kompatíbilisek) és a haditechnikai eszközök (nyilván az interoperábilisek) is felvonulnak. A nagyobb ünnepségek szervezési jogát a jövőben magának vindikáló kormány a Városligetben hatalmas ifjúsági mulatságot (nyilván szigorúan drog nélkülit) szervez. A rendszerváltás előtti forradalmi napok összevont (március 15. és 21., valamint április 4.) ünneplési hagyományai tovább élnek tehát, mutatva azok meghatározó erejét, a politikai előjelváltozásokat és átcímkézéseket, valamint a történelmi sorsfordulók egymásba fonódását.

De más azonosságok, folyamatosságok és analógiák is léteznek. A NATO-csatlakozás időpontját tekintve a magyar diplomácia azt tartotta szem előtt, hogy arra még március 15-e előtt kerüljön sor. A március 12-ei csatlakozási dátum a külügyi szóvivő szerint szimbolikus jelentőséggel bír.

Ez valóban így van, csak másként. 1848. március 15-e ugyanis a szabadság, a függetlenség, a szuverenitás követelésének, a mindezt összefoglaló tizenkét pontos programnak a szimbóluma. A márciusi ifjak nem egy politikai-katonai szövetségbe törekedtek, hanem éppen azt szándékoztak meghaladni. A forradalmárok – akárcsak később, 1956-ban – azért áldozták életüket, hogy magyar katonát ne vigyenek külföldre, és idegen katonát ne állomásoztassanak magyar területen. Az állam legfőbb főhatalmáról nem kívántak még részlegesen sem lemondani, a senkinek semmilyen formában nem alárendelt önálló hadsereget nem integrálni, hanem megteremteni akarták. Az önálló magyar hadsereg megalakulása százötvenedik évfordulójának, valamint március 15-ének a NATO-csatlakozással való összeboronálása minden történelmi alapot nélkülöz. Mindezek egységes történelmi folyamatba ágyazása és a csatlakozás melletti érvként történő felhasználása nemcsak történelemhamisítás, de vetekszik még a rendszerváltás előtti politikai torzításokkal is. (Innen már csak egy retorikai lépés, hogy vélhetően az idei márciusi szónokok egyenesen Petőfi akaratának fogják tartani a NATO-csatlakozást, mint ahogyan egy jeles újságíró a közelmúltban azt írta, hogy a csatlakozásnak Zrínyi Miklós is örülne.)

A három ország NATO-tagságának kezdetét jelentő csatlakozási okmány átadására az amerikai Missouri állam Independence városában, a néhai elnök Harry S. Truman szülőföldjén és a róla elnevezett könyvtárban kerül sor. Az, hogy a katonai tömb bővülésére a vallási sokszínűségéről és a vallásgyakorlók magas aránya miatt elhíresült, úgynevezett bibliai övezetben fekvő városban kerül sor, önmagában véve is ellentmondásos.

Az amerikai külügyminiszter által kiválasztott helyszín politikai üzenete sokatmondó. A város neve függetlenséget, szabadságot jelent, amely demonstrálni hivatott azt, hogy a NATO kizárólag ezen értékek hordozója, hogy kizárólag demokratikus országokat fogad soraiba. Ez nem volt, és ma sincs mindig így, hiszen Görögország és Törökország esetében folyamatosan eltekintenek a szabadságjogok érvényesülésének számonkérésétől. A katonai szövetség tagjai pedig, mint önálló fegyveres erővel is rendelkező országok, ENSZ-felhatalmazással (Irak, Bosznia) vagy anélkül (esetleg Koszovó) vagy éppen azok ellenére (Ciprus, a kurdokkal háborúzó törökök) saját nemzeti érdekeik szerint (olaj, fegyver, gazdasági biztonság) avatkoznak vagy nem avatkoznak be, hajtanak végre büntetőakciót. Az államok önrendelkezési jogát, szabadságát, függetlenségét garantálni kívánó Biztonsági Tanács határozatainak a NATO vagy a NATO-tól függetlenül cselekvő valamelyik szövetséges csak akkor próbál érvényt szerezni, amennyiben valamilyen érdeke azt kívánja. A világcsendőri szerepben tetszelgő Egyesült Államok a bővítésnek a NATO-t legitimáló ceremóniája során a szabadságszerető szövetség szerepében kíván tetszelegni.

A monumentális konferenciaközpont vagy kaszárnya helyett a ceremóniára kijelölt Truman Centrum (könyvtár, múzeum, egyetem) meghitt, tudományos környezetet biztosít, az ünnepi aktusnak kulturális színezetet ad, és az eseménynek intellektuális hangulatot kölcsönöz. A helyszín olyan, mintha a NATO tudományos testület lenne, amely a kultúra terjesztését és a könyvtárközi forgalom növelését tűzte volna ki legfőbb célul. Mintha nem a világ valaha volt leghatalmasabb katonai szövetségének növekedéséről lenne szó, amely kultúráját a fegyverekkel védi. Mintha ennek a szervezetnek a tudósai nem arra lennének büszkék, hogy robotrepülőgépeik már kilencven százalék feletti pontossággal tudnak

gyilkolni, mintha a NATO fenntartása nem a tudomány és a kultúra elől szívná el az erőforrásokat. (A lényeget az fejezné ki, ha a városban lévő kézifegyvergyárban kerülne sor az ünnepségre.)

Azonban van mindezeknél még fontosabb negatív üzenete is a helyszín kiválasztásának. Truman elnök ugyanis nemcsak először szállt szembe az orosz és kínai kommunizmussal, nemcsak a NATO létrehozója és a Nyugat-Európát újjáépítő Marshall-terv kigondolója, hanem, szerintem, háborús bűnös is: ő adta ki a parancsot Hirosima és Nagaszaki atombombázására. Elnöksége alatt kezdődött meg az Egyesült Államokban az atomfegyverkezés, amely következtében mára a világon lévő atomtöltetek tíz százaléka elég arra, hogy az egész Föld elpusztuljon.

Ötven év elteltével, a Szovjetunió szétesése után a Trumanhoz való visszatérés azt próbálja elhitetni a világgal, hogy semmi sem változott: mintha Oroszországot az erőszak fenyegetésével változatlanul vissza kellene tartani, a NATO-nak változatlanul ugyanolyan feladatai lennének, mint megalakulásakor. (Egy lényeges változás azért van: a Közép- és Kelet-Európának adandó új Marshall-tervről szó sincs.) De jelenti azt is, hogy az Egyesült Államok morálisan is vállalja a trumani örökség legsúlyosabb pontjait, az atombomba ledobását és az atomfegyverkezést. Ezek a NATO által nyíltan és doktrinálisan is vállalt és kimondott elképzelések, hiszen a NATO a hágai nemzetközi bíróság atomfegyvereket elítélő döntése ellenére sem hajlandó lemondani azok elsőkénti alkalmazásáról, és folyamatosan fejleszti atomütőerejét. Magyarországot is nukleáris fegyverek ernyője fogja „védeni”, és hazánk is részt vállal az atomfegyverekkel való fenyegetésben, valamint – a NATO Atomtervező Csoport tagjaként – az atomfegyverek fejlesztésében.

Miközben a régió három, piedesztálra emelt országa virtustáncot jár csatlakozási örömében, kevesen gondolnak arra, hogy ehhez a NATO-hoz fognak tartozni, ezzel a terhes történelmi múlttal vállalnak eszmei, morális és katonai azonosságot.

A taggá válás körülményeinek problémája, hogy a három csatlakozó ország még ebben sem tudott összehangoltan lépni (lengyel kiszivárogtatás); hogy kicsinyes versengésük nevetségessé tette őket (ki tud többet Albright asszony szabadidejéről?); hogy mindez rontja a NATO-n belüli helyzetüket, a belső erőviszonyokat jelzi: nem volt beleszólásuk a helyszín kiválasztásába. Mi úgy ünnepeljük meg a NATO ötvenéves megalakulását, mintha annak negyven éven keresztül nem lettünk volna ellenségei, mintha együtt hoztuk volna létre a NATO-t, és mintha az atomrakétái nem irányultak volna Magyarországra, és a magyar honvédséget negyven éven keresztül nem valamelyik NATO-ország lerohanására készítették volna fel. Mintha százötven éve csak az euroatlanti integrációért alakult volna meg a magyar hadsereg, s forradalmi napokat ülünk a militáns országokhoz és a volt Szovjetunióhoz hasonlatos katonai parádé közepette. Ezek mind lényeges körülmények, de humorral és idővel felejthetők lesznek.

Nem ezek, hanem a három ország csatlakozási körülményeinek korábban említett politikai, történelmi üzenetei okozzák a baljós előérzetet. A bővítést a magyar külügyi szóvivő új korszak nyitányának mondja, de új korszak kizárólag a NATO tizenhat plusz három tagországa számára kezdődik március 12-én. A világ számára azonban ez merőben mást, a létező legrosszabbat jelenti: minden marad a régiben.

*Magyar Hírlap 1999. február 27.*

# Dávid és Góliát

Mit tehet az ember Magyarországon akkor, ha NATO-csatlakozás idején is meggyőződéses pacifista, és észérvek alapján ellenzi a NATO kiterjesztését? Mit tehet akkor, ha a NATO-csatlakozási ceremóniát látva, politikusokat hallgatva, a médiát nézve és olvasva már nevetni és sírni sem tud a sok valótlan állításon? Mit tehet akkor, ha a volt bibós barátai közül négyen is ott vannak a brüsszeli ceremónián, ha Magyarország nevében éppen ők mondják ki a csatlakozást? Mihez kezdjen most azzal, hogy a szakkolis, volt haver kormányfő a beszédében egyszerűen nem mond igazat, hogy a volt kolis és futballpajtás, a mostani tárca nélküli miniszter hajdanán lelkes dolgozat írásába kezdett a NATO-t is ellenző és a pártállam idején szétvert Dialógus Békecsoportról? Hogyan érezzen akkor, amikor a Kelet–Nyugat-konferencián és azon kívül is, velük együtt szőtte annó dacumál a független és semleges Magyarországról, az általános hadkötelezettség eltörléséről, a szabad és valóban egységes Európáról és a katonai tömbök nélküli világról szóló álmokat? Lehet az, hogy a közös szocializációnak ennyire mások legyenek a következményei? Mit gondoljon akkor, ha az egyik legjobb volt barát, akivel együtt csinálta tisztességgel végig a kalocsai, porig alázó sorkatonai szolgálatot, akivel együtt utálta meg – úgy tűnt egy életre – a hadsereget és a militarizmust, most frakcióvezetőként aktívan asszisztál az euroatlanti integrációhoz, és naiv NATO-t ellenző pacifistákról tesz említést.

Mit csináljon akkor, ha az általa képviselt pacifista civil csoportosulást, az Alba Kört – minden alap nélkül – a politika tudatosan összemossa a szélsőséges NATO-ellenes szervezetekkel? Mit tehet akkor, amikor még egy általa egyébként kedvelt, vezető beosztású liberális politikus hatalma teljében barátian megfenyegeti, hogy ha sokat ugrál az Alba Kör, akkor mindent megtesznek azért, hogy összemossák a szélsőséges NATO-ellenzőkkel? Mit válasszon: ne ugráljon, vagy tehetetlenül tűrje el, hogy befeketítsék? Hová bújjon szégyenében, ha erőszakmentes anti-NATO-aktivitása miatt a Szabad Kezdeményezések Hálózatának alapítása kapcsán szerzett ismerősei is egy lapon kezdik emlegetni rasszistákkal, fasisztákkal és antiszemitákkal? Mit kezdjen azzal, ha vezető értelmiségiek, újságírók, szerkesztők stigmatizálják, és éreztetik, hogy nem felejtik el, hogy „egy gyékényen árultál velük”, a szélsőségesekkel? Mit tehet akkor, amikor a magukat népi-nemzetinek mondók és nacionalisták haza-árulónak, az egypártrendszerben nagyszerűen elboldogulók kommunistabarátnak, a Varsói Szerződést kiszolgáló köpönyegforgatók pedig orosz bérencnek mondják? (Most aktuálisan Milosevics-barátnak!)

Mit tehet akkor, ha a két totális rendszert két fizetésért egyszerre szolgáló tábori püspök „a napjainkban elburjánzó erőszak és az erőszakmentességet, pacifizmust hirdető mozgalmak terjedése közepette” az Evangélium alapján akarja igazolni a NATO-csatlakozást? Mit szóljon akkor, ha kutatók és intézmények a NATO-csatlakozás adta pályázati lehetőségekkel – az ellehetetlenülést elkerülendő – sűrűn élnek, miközben ennek fejében aláírják, hogy a NATO-t soha semmilyen vonatkozásban nem bírálják? Mit tegyen, ha NATO-pénzekből hoznak létre „független” kutatóműhelyeket, amelyek többek között a hadsereg „független” civil kontrollját akarják megvalósítani?

Mit tehetne? Azt kell csinálni, mint eddig: profizmusra törekedve minél szakszerűbben dolgozni, most már mint egy NATO-tagország állampolgára. Tenni kell valamit azért, hogy a NATO-népszavazáskor mondott ígéretek beváltásra kerüljenek, illetve láthatóvá váljon, hogy valójában mit is jelent az országnak a csatlakozás. De tudsz-e még hinni, amikor belülről, résztvevőként megtapasztaltad, hogy miként működtek NATO-ügyekben az úgynevezett alkotmányos demokrácia intézményei az ORTT-től kezdve az adatvédelmi biztosig, az OVB-ig és az Alkotmánybíróságig, a NATO-kommunikációs pénzek felett diszponáló külügyi és honvédelmi minisztériumokig, egészen a művelődési tárcáig és az Országgyűlésig? Akkor, amikor bőrödön érzed a vélemény- és sajtószabadság acélkorlátjait? Na ne! Lehet, hogy naiv pacifista vagy, de ennyire naiv állampolgár már nem lehetsz többé!

Hát akkor mit csinálj? Megpróbálhatsz csinálni egy „no NATO” vagy „ki a NATO-ból” mozgalmat. Az ötlet bár nem túl eredeti, de még mindig jónak tűnik. De mit csinálj akkor, ha négyéves „no NATO”-munkálkodás után tizenöten jönnek el a Parlament elé a csatlakozás előtti utolsó tiltakozásra? Az Alba körös szűk magból sem jönnek el sokan, azok se, akik megígérték, nemhogy a hétszáz fős tagságból vagy más civil szervezetek tagjai közül! Már megint több volt a sajtós, mint a résztvevő, amit leírhatatlanul szégyellsz! Megkérdezi az egyik újságíró, mi lesz a NATO-tagság után az Alba Körrel. Semmi – válaszolod, a NATO-ellenes tiltakozás semmilyen mozgalmi innovációt nem jelentett, nem volt dagály, így apály sem lesz. Az erőszakmentesség, a pacifizmus területén állandó apály van.

Vissza a könyvtárba – mondhatná erre is Gyurgyák János barátod. Van értelme visszamenni a könyvtárba (ahonnan voltaképpen sohasem jöttél ki) akkor, amikor az idézettségi mutatók is rád vonatkozóan feledékenynek és NATO-barátnak mutatkoztak az elmúlt években? Amikor a hivatalos és elismert „tudományos NATO-irányvonal" tarol? Amikor a NATO-kutatásra kapott Bolyai ösztöndíjad elnyeréséből közvetlen tudományos környezetedben kifejezetten hátrányaid származnak?

Mindezek ellenére nem lehet mást tenni, mint tudomásul venni a Dávid és Góliát-féle szereposztást, a Don Quijote-szerepből adódó egyenes következményeket. Meg kell tanulni a kis szókimondásoknak és annak a bizonyos tizenöt főnek is nagyon örülni.

*Népszabadság, 1999. április 19.*

# Magyarország és a NATO-bővítés*

## (Összefoglaló jelentés Magyarország NATO-csatlakozásának eseményeiről az 1994 tavaszától 1997. december 15-éig terjedő időszakban)

### Általános összegzés

A NATO-fennállása alatt másodszor történt meg, hogy az adott ország NATO-tagságának kérdéséről népszavazás döntsön. Egy ilyen horderejű kérdésben alapvetőnek és kifejezetten kívánatosnak tartjuk, hogy az adott ország politikai vezetői kikérjék a lakosság véleményét is: alkalmazzák a népszavazás intézményét. Ezért fontosnak és a magyar demokratikus átalakulás szempontjából mérföldkőnek tartjuk, hogy – Lengyelországgal és Csehországgal ellentétben – Magyarországon a NATO-tagságról népszavazás megtartására került sor, továbbá hogy maga a népszavazás – ellentétben Szlovákiával – alkotmányos keretek között zajlott le. Véleményünk szerint ez – minden kritikánk ellenére – a népszavazás gondolatát következetesen elutasító, a népszavazás kockázatával szembe nézni nem tudó és a népszavazás kiírását elérni nem képes társadalmakhoz, a többi meghívott országhoz képest mindenképpen előremutató.

1. A magyar népszavazás lebonyolítása alapvetően demokratikus keretek között zajlott; a magunk részéről a jog uralma alatt álló eseménynek tekintjük, és éppen ezért annak eredményét elfogadjuk, és tiszteletben tartjuk.
2. A népszavazáshoz vezető törvénysértésektől hemzsegő utat, az írott jog és a szokásjog lábbal tiprását, elsősorban a szabad vélemények tudatos elhallgatását, a média voltaképpeni megvásárlását, a személyi összefonódások rendszerét, a rendszerváltás előtti egypárti módszerek visszatérését, a parlamenti ellenzéki szerep teljes hiányát, a szervilis és kliensi viszonyokon alapuló elosztási mechanizmust, a volt reformkommunistákra és a volt demokratikus ellenzékre, konzervatívokra és liberálisokra, kormánypártiakra és ellenzékiekre, népiekre és urbánusokra egyaránt jellemző antidemokratikus gondolkodást, a hatalommal való következetes és tudatos visszaélést viszont a legteljesebb mértékben elítéljük. Mindezeket a még nyilvánvalóan hosszan velünk élő múlt szomorú visszatéréseként értékeljük.
3. Szomorú volt látni, hogy a pártállam emlőin nevelkedett és a rendszerváltást követően szerepet kapott állami és pártvezetők, kormánypárti és ellenzéki képviselők egyaránt nem voltak képesek a NATO-csatlakozást alárendelni a törvényeknek, hogy a korábban a Varsói Szerződés propagandistái, külügyesei és katonái most – a módszerek változtatása nélkül – a NATO-csatlakozás ismét biztos egzisztenciát teremtő propagandistái, utazó NATO-nagykövetei, kvázi-NGO-k NATO-lobbistái lettek.
4. Magyarországon nem volt érdemi vita az ország NATO-csatlakozásról. Nem is lehetett, hiszen mind a pártok, mind pedig a kutatóműhelyek és az értelmiségiek adósak maradtak a NATO-csatlakozás érvrendszerével. A politikai, a média- és a gazdasági elit egyértelműen NATO-párti volt. Ennél is nagyobb probléma, hogy – néhány kivételtől eltekintve – az elitek intoleráns, antidemokratikus, agresszív és kirekesztő módon viselkedtek a másként gondolódókkal szemben. Az elitek olyan társadalmi légkört teremtettek Magyarországon, hogy akik NATO-ellenesek mertek lenni, azokat szélsőségeseknek, marginális csoportokhoz tartozóknak, antidemokratikusan gondolkodóknak és a régi rendszer híveinek, azaz megvetésre méltónak minősítették.
5. A NATO-népszavazáshoz vezető út pontosan jelzi, hogy Magyarország csak formálisan, gyakran pedig még úgy sem képes járni az alkotmányos demokráciák útján, hogy az erősen vegyes összetételű, különböző elit csoportoktól mennyire idegen a demokratikus játékszabályok tiszteletben tartása, a törvények mindenekfelettiségének elfogadása.

* A tanulmányból részlet jelent meg in Kurtán–Sándor–Vass (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve*. Budapest, 1998, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 881–884. o.

6. Az alkotmányos demokráciához szükséges alapvető törvények hiányoznak vagy alkalmazhatatlanok, illetőleg nincs szankciórendszerük, és betartásuk a mindenkori politikai szándék függvénye. Európai színvonalú összeférhetetlenségi, reklám- és médiatörvény nélkül, valamint független értelmiség, független kutatóintézetek és független média nélkül nem lehetséges Európához és az alkotmányos demokráciák családjához tartozni, még akkor sem, ha az ország a NATO tagja lesz.
7. A magyar lakosság a hivatalos NATO-propaganda által félrevezetetten, alapvető információk, tehát alternatívák hiányában szavazott a tagságról.
8. A választópolgárok nem voltak tudatában annak, hogy Magyarország a NATO tagjaként milyen kötelezettségeket vállalna. Kritériumok és feltételek nélküli NATO-tagságra mondott igent a lakosság. Ennek következtében a magyar kormány és Országgyűlés korlátlan felhatalmazást kapott arra, hogy olyan feltételekkel lép Magyarország a népszavazás által „legitimálva" a NATO-ba, amilyeneket a NATO diktál, és amilyeneket a magyar politikai elit akar.
9. A NATO-népszavazás azonban azt is megmutatta, hogy Magyarországon még annál is gyengébb a civil társadalom, mint azt addig hinni lehetett. Nincsenek alternatív mozgalmak, de még ezek csírái is alig léteznek. A NATO kérdése nem tudott például egy „no NATO" mozgalmat generálni, nem tudott társadalmi összefogást életre hívni, a NATO-t ellenzők képtelenek voltak összefogni. Akárcsak a rendszerváltást megelőzően, most is minden át és túl volt politizálva, a NATO kérdése is politikai érdekektől és a pártpolitika által volt vezérelve.
10. Az alkotmányos demokráciában élő szabad világ országai többségükben NATO-tagországok is egyúttal. Ezért ezek az országok, ezen országok pártjai és sajtója nem voltak érdekelve abban, hogy a magyar törvénytelenségek napvilágra kerüljenek. A NATO-bővítést ellenző pártok teljes egészében (itt elsősorban a zöld pártokra gondolunk), a média pedig döntő többségében elfelejtkeztek rólunk, illetőleg a saját országukon belüli ratifikálási folyamatra koncentráltak, jelezve ezzel is szűklátókörűségüket.
11. A lakosság egyoldalú tájékoztatása és főleg az, hogy a lakosságot nem volt mód gondolkodásra késztetni, ha nem is a NATO-tagság, de az európai uniós tagság kérdésében megtartandó népszavazás kérdésében nagyon könnyen visszaüthet. Ami pedig a NATO-csatlakozás érdekében Magyarország esetében történt, az nem kívánt irányba viheti, de mindenképpen lassíthatja Magyarország demokratikus fejlődését.

**Az Alba Kör álláspontja**

1. Az Alba Kör – ismerve a magyar közállapotokat és a „pro NATO" oldal tevékenységét – teljesen érthetőnek tarja a népszavazás eredményét, ugyanakkor csalódottan veszi azt tudomásul. Tiszteletben tartjuk az alkotmányos demokrácia szabályait (hiszen mi is ennek betartását kértük és kérjük számon a hatalomtól), ezért tiszteletben tartjuk a választópolgárok népszavazáson kinyilvánított akaratát, és tudomásul vesszük a többségi akaratot.
2. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy NATO-ellenes véleményünk megváltozott volna. A népszavazás azt is egyértelműen megmutatta, hogy legalább mintegy hatszázezer ember ellene volt a NATO-tagságnak, tehát ebből nyilván voltak számosan olyanok, akik velünk azonos vagy hozzánk hasonló érvek miatt szavaztak nemmel. A népszavazási eredmények tükrében is megerősítve érezzük magunkat abban, hogy kisebbségi véleményként ugyan, de NATO-csatlakozás-ellenes véleményünknek van létjogosultsága ebben a hazában.
3. Annál is inkább így gondoljuk ezt, mivel eddig egyetlen NATO-csatlakozást megkérdőjelező érvünket sem sikerült megcáfolni, és a többségi akarat elfogadása egyáltalán nem mérvadó a NATO kérdésében vitázó felek igazságának eldöntése szempontjából.
4. Természetesen nem állítjuk, hogy a népszavazáson minden nem szavazatot adó állampolgárral azonosan gondolkodunk. Kifejezetten ennek ellenkezőjét mondjuk: amennyiben a nem szavazatok bizonyos része valamilyen szélsőséges oldalról érkezett, úgy ezen szavazókkal nem tudunk semmilyen közösséget vállalni.

5. Ehhez kapcsolódik, hogy a népszavazás eredményének ismeretében sem gondoljuk azt, hogy a siker reményében bármilyen párttal vagy szélsőséges nézeteket vallókat tömörítő, esetleg militarista meggondolásból a NATO-t ellenző szervezettel össze kellett volna fognunk. Most is úgy ítéljük meg, mint ahogyan azt az első NATO-ellenes dokumentumunkban 1995 májusában kifejezésre juttattuk: pártoktól és a cél érdekében akár szélsőséges elemeket is integráló csoportoktól való határozott és egyértelmű elhatárolódásunk megfelelő lépés volt, és a NATO-csatlakozást ellenzők ügyét is előre vitte.

6. Az Alba Kör az önmagának kitűzött célokat – egy kivételével – maximálisan megvalósította. Az Alba Kör szerény strukturális és gazdasági kereteit messze meghaladva tudta folyamatosan és disszonáns hangok nélkül képviselni a NATO-ellenességet. Hiteles, erőszakmentes békecsoportként voltunk képesek társadalmi szinten megszólalni, alternatívákat kidolgozni, racionális és valódi ellenérveket felmutatni. Példát tudtunk adni egy felelős, átgondolt, szélsőségektől mentes civil politizálásra és a civil kurázsi térnyerésére. A törvények betartatása kapcsán az alkotmányos demokrácia elveinek érvényesüléséhez tudtuk hozzájárulni. A küzdelem kimenetelét illetően nem voltak illúzióink, mégis számos alkalommal tudtuk megadásra késztetni a hatalmat.

7. Nem sikerült viszont a civil társadalmon belül olyan maggá válni, amely szervezeteket vonz, és nem sikerült egy NATO-ellenes civil, egytémájú alternatív mozgalmat létrehozni. A magyar társadalomfejlődés szempontjából ezt tartjuk a legnagyobb elmaradt lehetőségnek.

8. Ennek elmaradásának nyilván számos társadalmi oka van, de mindemellett nekünk is van ebben szerepünk, tehát önkritikusan kell ebből a szempontból is szemlélni az elvégzett munkát.

9. Sikereink nem tévesztenek meg minket a tekintetben, hogy abban lényeges szerepe volt annak is, hogy a politikai és médiaelit a NATO kérdését – egyébként tévesen – a parlamenti és a parlamenten kívüli pártok küzdelmeként értékelte, valamint hogy a NATO kérdésében éveken keresztül nem volt parlamenti ellenzék, továbbá hogy szerény mobilizálóképességű békecsoportunk a hatalomnak sohasem jelenthetett sem valós veszélyt, sem pedig konkurenciát. Minket szalonképes, de eredendően marginális csoportként lehetett kezelni, olykor pedig a többi, a NATO-t ellenző szervezettel szemben preferálni. Más esetben pedig a demokrácia kellemetlen, de azzal együtt járó szerepkörének, a demokrácia létét demonstrálni hivatott kisebbségi szerepkörnek a betöltésére választott ki minket a hatalom.

10. A társadalmi struktúra (sajnálatos) differenciálatlansága, a NATO-probléma (hamis) definiálása és a hatalmi elitek kínálta, szinte ölünkbe hullott nevezett lehetőségekkel minden esetben igyekeztünk élni, olykor éppen ezek miatt a vendégjoggal „visszaélni”. Tudatosan és sikeresen törekedtünk arra, hogy mint „őfelsége ellenzéke” a nekünk jutott teret kihasználjuk, de kompromisszum nélkül képviseljük a hatalom kritikáját. Éppen ezért érhettünk el sok esetben a többi NATO-ellenes szervezetnél gyakran nagyobb eredményeket, és váltottunk ki gyakran a többi NATO-ellenes szervezetnél hevesebb indulatokat a hatalomból.

11. Többször elmondtuk, hogy az Alba Kör – taglétszámához, kapacitásához stb. képest – a NATO-kérdésében messze túlreprezentált volt a magyar és nemzetközi sajtóban. (Mintegy száz interjút adtunk, és nevünk több százszor került leírásra vagy kimondásra a hazai és külföldi médiában.) Ez azonban nem azonos azzal, mintha az Alba Kör által képviselt nézetek, vagy a NATO-csatlakozást ellenzők túl lettek volna reprezentálva. Pont ellenkezőleg gondoljuk: a NATO-csatlakozásról a Honvédelmi Minisztérium (HM) által készíttetett közvélemény-kutatások szerinti arányok soha semmilyen időszakban nem tükröződtek a médiában. Vagyis a NATO-csatlakozást ellenzők (24–35 százalék) és a kérdésben bizonytalankodók (12–26 százalék) sohasem kaptak – még megközelítőleg sem – a számarányuknak megfelelő médiaszereplési lehetőséget.

12. Az Alba Kör az elért eredményei ellenére sem kíván változtatni eddigi civil státusán, felhalmozott tapasztalati, kapcsolati, valamint ismertségi tőkéjét kizárólag a civil társadalom keretei között, változatlan céljai elérése érdekében kívánja felhasználni.

13. Nemcsak a hatalom jogtipró és visszataszító magatartását kívánjuk azonban kritika tárgyává tenni. Súlyos kritikával kell illetnünk a nyugati és az amerikai alapítványokat, civil és alternatív

szervezeteket is. Úgy gondoljuk, hogy ebben a nemzetközi szinten is jól ismert helyzetben, amibe Magyarország Madrid után került, a nevezett szervezeteknek kérés nélkül is segíteniük kellett volna a Madridban meghívott országok NATO-ellenzőit. Ahhoz képest pedig, hogy rendszeresen kértünk tőlük morális, szellemi, anyagi és médiatámogatást – néhány kivételtől eltekintve –, elhanyagolható segítséget kaptunk csak. Úgy érezzük, hogy a nyugati és az amerikai NATO-ellenes csoportok cserbenhagytak minket és a közép- és kelet-európai alternatívokat. Ők is felelősek tehát azért, hogy a demokrácia megcsúfolásával győzhetett, illetve hogy ilyen arányban és hogy egyáltalán győzhetett Magyarországon a NATO-barát hatalom.

14. Az Alba Kör NATO-ellenes tevékenységére anyagi segítséget kapott az ASFC-től, az amerikai kvékerek szervezetétől. Az AFSC anyagi támogatása tette lehetővé az 1997. november elején Budapesten megrendezett nemzetközi „no NATO" konferenciát (a támogatás mértéke: 12 ezer USA dollár) és egy „no NATO" könyv megjelenését (Csapody Tamás – Vit László: *Ámokfutás a NATO-ba*. Budapest, 1997, Cartafilus [2800 USA dollár]). Ezenkívül a kvékerek 500 USA dollárral, egy az Egyesült Államokban élő magyar származású vállalkozó pedig 1000 dollárral támogatta százezer darab röplap előállítását és terjesztését. Ezenkívül az Alba Körnek a NATO-t ellenző tevékenysége (1995 május – 1997 november) mintegy 300 ezer forintba került (telefon, fax, fénymásolás, posta, transzparens), amely különböző pályázatokból származott.

15. A népszavazást követően is rengeteg feladata van az Alba Körnek. Ezek többsége teljesen független a NATO kérdésétől (például a polgári szolgálatosok érdekképviselete, az erőszakmenetes gondolkodás terjesztése, katonai ombudsman bevezetésének elérése, a taposóaknák teljes körű betiltása). Számos feladatunk abból ered, hogy a népszavazás előtt elindítottunk néhány ügyet (például ORTT-ügyek, Kovács László feljelentése). Fontosnak tartjuk az elmúlt évek és hónapok dokumentálását, mivel a Külügyminisztérium (KüM) és a Honvédelmi Minisztérium (HM) által kiírt, a közelmúltat feldolgozó pályázatok máris egy hamis történetírás alapjainak lerakását célozták meg. Magyarország NATO-csatlakozásáig és azt követően is számos feladat kínálkozik, hiszen megkezdődött a magyar hadsereg teljes átfegyverzése, természetvédelmi területeken radarállomások létesítése, a NATO-kompatibilitás megteremtése érdekében a katonai kiadások titkolt növelése, és változatlanul folyik a lakosság félrevezetése. Előre látható pontosan az is, hogy ahogyan most Közép-Európa privatizációs botrányoktól, úgy néhány év múlva a katonai beszerzések kapcsán elharapódzó korrupciótól lesz hangos ez a térség. (Az Alba Körnek nincsen kialakult véleménye az EU-integrációról, és nem is várható, hogy EU-integráció-ellenes szervezetté válik.)

**Részletes értékelés**

1997. november 16-án népszavazás volt Magyarországon az ország NATO-tagságáról. A népszavazáshoz vezető utat érdemes időszakokra bontani. Az első időszak az 1994-es országgyűlési-képviselő-választástól 1995 decemberéig, a Munkáspárt népszavazási kezdeményezésének elutasításáig tartó időszak. A második időszak az említett elutasítástól a népszavazási kampány kezdetéig tartott. A harmadik periódus a NATO-kampány közel tíz napja, a negyedik a kampánycsend két napja és maga a népszavazás, míg az ötödik a népszavazás befejezésétől a népszavazás eredményének parlamenti elfogadásáig tartó időszak.

***Az első időszak*** *(1994. tavasz – 1995. december 22.)*

1. Az 1994-es országgyűlési választások során a Magyar Szocialista Párt (MSZP) választási programjába foglalta, hogy Magyarország NATO-tagságáról népszavazást kíván tartani. A választásokat megnyerő MSZP és a vele együtt kormányra került Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) által készített kormányprogram is tartalmazza a népszavazás kiírásának szándékát, annak ellenére, hogy az SZDSZ már ekkor mindent elkövetett annak érdekében, hogy ez az MSZP-s vállalás ne szerepeljen a kormány programjában.

2. 1995 őszén a parlamenten kívül rekedt Munkáspárt aláírásgyűjtést kezdeményezett azért, hogy Magyarország NATO-tagságáról népszavazás döntsön. A Munkáspárt megszerezte a törvényben

előírt számú hiteles aláírást, de az Országgyűlés a népszavazásról szóló törvényt súlyosan megsértve, saját politikai érdekeitől vezérelve, valamint a NATO-tagság alacsony támogatottsága miatt (1995 decemberében a lakosság 46 százaléka mondott volna csak igent a NATO-tagságra!) nem írta ki a népszavazást. Az Országgyűlés ugyanakkor határozatot hozott arról, hogy „amikor a csatlakozás feltételei ismertté válnak", a NATO-tagságról népszavazást fog kiírni. Tette ezt akkor, amikor egyébként mindent elkövetett a NATO-csatlakozás érdekében (politikai döntések, szerződések, jogharmonizáció, szabványok átvétele stb.).

3. Az Országgyűlés határozata miatt a Munkáspárt az Alkotmánybírósághoz (AB) fordult jogorvoslatért, de az AB közel két hónap gondolkodási idő után kizárólag saját illetékességének hiányát tudta megállapítani. Ezáltal formálisan nem, de gyakorlatilag jóváhagyta a parlament törvénytelen döntését.
4. A média, a politikai elit akaratának megfelelően, az értelmiség teljes hallgatása mellett törvényesnek és progresszívnek állította be a parlament döntését, az AB döntését pedig a parlamenti döntés teljes jóváhagyásaként kommunikálta.
5. A parlamenti pártok a NATO-tagságot egyhangúlag támogatták. (Az első szabad választások idején, 1990-ben a választásokon elindult valamennyi párt még a független, semleges Magyarország elérését tűzte ki célul!) A hadseregátalakítás és a NATO-IFOR-kötelékben való magyar részvétel mibenléte heves vita tárgya volt ugyan, de ezek a hajszálrepedések nem jártak együtt az észak-atlanti integráció hasznosságának megkérdőjelezésével.
6. 1995 májusában Magyarország adott otthont – Közép-Kelet-Európában először – az észak-atlanti közgyűlésnek. Ebből az alkalomból tartotta meg az Alba Kör első NATO-ellenes megmozdulását, amikor is közzétette NATO- és NATO-csatlakozás-ellenes 24 pontját, amelyet aztán az *„Érted vagyok"* című negyedéves réteglapon kívül soha semmilyen lap nem volt hajlandó közölni.
7. 1995 végén megalakul a miniszterek, országgyűlési képviselők, köztisztségviselők, katonai vezetők, ellenzéki, illetve kormánypárti politikusok által a NATO-tagság érdekében alapított Manfred Wörner Alapítvány (MWA). Ezzel háromra nőtt azon „álcivil" vagy kvázi-NGO szervezetek száma (Honvédség és Társadalom Baráti Kör [1994], Magyar Atlanti Tanács [1992]), amelyek bár jogilag független civil szervezetek, de alapítóik, tagságuk, vezetőségük és anyagi forrásaik tekintetében sem civil, sem pedig független szervezeteknek nem tekinthetők. Ezen kvázi-NGO-k a nyilvánosságra sohasem került közpénzek felhasználásával népszerűsítették a NATO-csatlakozást.

***Második időszak*** *(1995. december 22. – 1997. november 5.)*

*Események*

1. 1995 decembere és 1997 nyara között a kormánykoalíció és az ellenzék hallgatólagosan egyetértett abban, hogy mégse kerüljön sor népszavazásra. Ennek az egyértelműen kitapintható közös akaratnak tudható be, hogy egészen 1997 januárjáig nem készült el az úgynevezett NATO-kommunikációs stratégia, illetőleg hogy az Országgyűlés 1996-ban elégségesnek ítélte erre a célra a Külügyminisztérium esetében 120 millió forint, a Honvédelmi Minisztérium esetében pedig mintegy 35 millió forint jóváhagyását. (Amennyiben már ekkor nyilvánvaló lett volna a népszavazás megtartása, akkor ennél sokkal több pénzt irányoztak volna elő a NATO-kampány kivitelezésére) Ennek a viszonylag alacsony költségvetési előirányzatnak tudható be az is, hogy amikor 1997 tavaszán–nyarán az MSZP mégis a népszavazás megtartása mellett határozta el magát, a kormány tartalékalapjából került több tízmillió forint a NATO-propaganda céljaira (például NATO expressz, kvázi-NGO-k támogatása).
2. A népszavazás megtartásának deklarálásával egy időben, 1997 júliusában a kormány a népszavazással kapcsolatos alkotmánymódosító javaslatot terjesztett be az Országgyűlés elé, amelyet azután az el is fogadott. Az Országgyűlés szándéka ezáltal az volt, hogy a népszavazás érvényességi határát az addigi 50 százalékról leszállítsa 25 százalékra, csakhogy az elfogadott törvényszöveg ezt az akaratot nem tükrözte pontosan, nyitva hagyva ezáltal a lehetőséget többféle jogértelmezés előtt.

(A népszavazást követően ezért lehetett a népszavazás érvénytelenségének megállapítását indítványozni [részletesebben lásd az *Ami azóta történt* című rész 2. pontját].) Az Országgyűlés ezáltal legitim módon, de az alkotmányos demokráciákban szokatlan módon, az íratlan demokratikus szabályokat súlyosan megsértve, a NATO-népszavazás megtartása előtt, a NATO-népszavazás érvényességének garantálása érdekében módosította a vonatkozó jogszabályokat.

3. A kormánykoalíció még így sem merte vállalni a jogi következményekkel járó úgynevezett ügydöntő népszavazás kockázatát, ezért úgynevezett véleménynyilvánító népszavazás kiírását határozta el. Ennek a népszavazási típusnak alig lett volna jelentősége, hiszen ennek jogilag nincsen kötelező ereje: az Országgyűlés a véleménynyilvánító népszavazás eredményétől teljesen függetlenül szabadon dönthet. A kormány elfogadtatta a véleménynyilvánító népszavazási formát a korábban mindenfajta népszavazás megtartását kifejezetten ellenző, ellenzéki pozícióban lévő Fidesz – Magyar Polgári Párttal (Fidesz-MPP), a Független Kisgazdapárttal (FKgP) és a Magyar Demokrata Néppárttal (MDNP), továbbá a népszavazás gondolatát korábban nem támogató többi ellenzéki párttal is. Ez a javaslat pontosan kifejezi a parlamenti pártok szándékát: úgy váltani be a népszavazás ígéretét, hogy annak nincs súlya; formálisan betartani a demokratikus játékszabályokat, miközben a választott megoldás a demokrácia kiüresedését jelenti.

4. A Fidesz-MPP a saját politikai érdekeit szolgáló és már a következő évi választásokra figyelő felvetése nyomán a kormány augusztusban megváltoztatta véleményét: és ügydöntő népszavazás kiírását határozta el, és egyben a NATO-népszavazást összekötötte a magyar földtulajdonlás vitatott kérdésével. Tette mindezt azért, mert: 1. az egyoldalú NATO-propaganda hatásait a közvélemény-kutatási adatok már pontosan jelezték (vagyis a NATO-tagságot igenlők aránya mintegy 60 százalékra nőtt), és a hatalom számára vállalható szintet ért el az ügydöntő népszavazás kockázata; 2. változatlanul bizonytalan volt viszont, hogy a választópolgárok elmennek-e a népszavazás érvényességéhez szükséges arányban szavazni (a földtulajdonlással való összetársítással a nagyarányú részvételt akarták garantálni); 3. ki akarták húzni a talajt a földtulajdonlással kapcsolatos ellenzéki népszavazási kezdeményezés alól. Az Országgyűlésben ádáz csata dúlt a földtulajdonlás körül kialakult helyzetről, miközben a NATO-tagságról továbbra sem alakult ki semmilyen vita.

5. A NATO-népszavazást is veszélyeztető, politikai és alkotmányjogi válsággal fenyegető helyzetet az Alkotmánybíróság (AB) oldotta fel, amikor a földtulajdonlás kérdésében a kormány népszavazási kezdeményezését alkotmányellenesnek mondta ki. Az AB ebben a kérdésben hozott döntésére nem kellett két hónapot várni, és ebben az esetben illetékességének hiányát sem mondta ki, mint két évvel korábban a Munkáspárt alkotmányossági panaszának esetében. Az AB ezáltal tanúságot tett arról, hogy az ő döntései sem minden esetben mentesek a napi politikától és a politika meghatározó szereplőinek érdekképviseletétől.

6. A NATO és a Madridban NATO-tagnak meghívott országok egyértelmű nyomást gyakoroltak Magyarországra azért, hogy legkésőbb 1997. november 16-áig tartassék meg a népszavazás, ellenkező esetben lelassul vagy lehetetlenné válik a magyar, cseh és lengyel csatlakozás. A népszavazás dátumának meghatározása tehát nem önálló magyar döntés volt, a magyar belügyekbe való beavatkozás egyértelműen kimondható.

7. A Magyarország és a NATO között 1997 szeptemberétől folyó tárgyalásokról kizárólag felületes sajtónyilatkozatok hangzottak el. A tárgyalásokon képviselt magyar álláspont tárgyában az Alba Kör nyílt levelet írt Somogyi Ferencnek, a Külügyminisztérium integrációs államtitkárának, hogy lehessen szavazni a NATO politikai vagy katonai szárnyához való csatlakozásról is. Gyarmati Istvánnak, a Honvédelmi Minisztérium helyettes államtitkárának szintén nyílt levelet írtunk, hogy Magyarország tényleges, a GDP 1,9 százalékát kitevő katonai kiadásai alapján képviselje az ország érdekeit. Az Alba Kör nyílt leveleire – ismételt sürgetésünk ellenére – mind ez ideig nem érkezett válasz.

8. A NATO és Magyarország megállapodott abban, hogy a csatlakozási tárgyalások jegyzőkönyvei, a megállapodások tartalma nem kap nyilvánosságot. (A jegyzőkönyvek és a megállapodás tartalma azóta sem vált ismertté, és nem is várható annak közzététele.)

9. Mindezek miatt az Országgyűlés megszegte a már említett saját, 1995 decemberében hozott határozatát, mivel a NATO-csatlakozás feltételeinek hiányában, de legalábbis a feltételek nyilvánosságra hozatala nélkül írta ki a népszavazást.

10. Az Országgyűlés a népszavazáson fölteendő kérdést nem értéksemlegesen fogalmazta meg, ezáltal eleve az igen szavazatok megtételére ösztönözte a választópolgárokat. („Egyetért-e azzal, hogy a Magyar Köztársaság a NATO-hoz csatlakozva biztosítsa az ország védelmét?" – szólt a kérdés.)

11. 1996 augusztusában napvilágot látott a Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) „Igazságosabb és testvériesebb világot!" című, nagy visszhangzott kiváltott és széles körben ismertté vált körlevele, amelyben a római katolikus egyház letette voksát az észak-atlanti integráció szükségessége mellett.

12. A történelmi egyházak egyike sem adott ki hivatalos NATO-párti nyilatkozatot, de mindegyik egyértelműen a NATO-tagság mellett volt. Különösen bántó volt a történelmi egyházak egy-egy vezetőjének 1997. november elején nyilvánosan kimondott „pro NATO" „magánvéleménye".

13. A Magyar Katolikus Püspöki Kar két tagja NATO-propagandát fejtett ki. Keszthelyi Ferenc váci (1997. tavasz) és Mayer Mihály pécsi megyés püspök (1997. ősz) nyilvánosan agitáltak a NATO-csatlakozás mellett. Az Alba Kör Mayer Mihálynak az egyházi és a világi sajtóban megjelent állásfoglalásával kapcsolatban nyílt levelet írt az MKPK-nak, hogy az határolja el magát a megyés püspök véleményétől, és hogy felkérje az MKPK-t arra, hogy a NATO-népszavazás kérdésében helyezkedjen semleges álláspontra. (Az MKPK nem tett eleget ezen kéréseinknek, sőt ismételt megkeresésünk ellenére válaszra sem méltatott minket.)

14. Az összes többi egyház, gyülekezet, vallási csoport néma maradt a NATO kérdésében, kivéve a római katolikus Bulányi György vezette Bokor bázisközösséget, amely határozottan elítélte a NATO-csatlakozást.

15. 1997 tavaszától színre lépett a NATO-tagságot ellenző integratív civil szervezet, a Társadalmi Koalíció. Ezáltal a civil oldalon háromra emelkedett a NATO-t ellenző aktív szervezetek száma (Alba Kör, Társadalmi Koalíció, Semleges Magyarországért Alapítvány).

16. Az Alba Kör a magyar fegyverkezés elleni tüntetés (1995. november) és az 1995-ös és 1996-os Hirosima-megemlékezések (augusztus 5.) alkalmával, amikor negyven-ötven civil szervezettel működött együtt, megpróbált NATO-ellenes civil mozgalmat létrehozni. Ez a szándék azonban nem járt eredménnyel.

17. 1997 nyarára egyértelművé vált, hogy sem a NATO-tagságot ellenző pártok (Munkáspárt, MIÉP, Népjóléti Szövetség, Zöld Alternatíva), sem a civil szervezetek nem képesek egymással együttműködni, továbbá hogy semmilyen NATO-ellenes mozgalom nem tud kialakulni, mivel ezen szervezetek érvrendszerének csak a NATO-ellenes végkicsengése volt azonos, de kiindulási alapjaik és ideológiai megközelítéseik gyökeresen mások voltak.

18. 1996 májusában az Alba Kör végrehajtotta az első magyar polgári engedetlenségi (aktív erőszakmentességi) akciót a NATO expressz nevű média- és propagandavonat indulásának láncolással történő akadályoztatása révén.

19. A madridi csúcsra (1997. július 8–9.) az Alba Kör kiadta az ország biztonságát valóban fenyegető körülményeket számba vevő és a NATO-csatlakozás lehetőségével szemben egy másik alternatívát felkínáló, „Nemzeti Védelmi Charta" címet viselő dokumentumát. Ezt – akárcsak az úgynevezett 24 pontunkat – konkrét megkeresések ellenére egyik napilap sem volt hajlandó közölni. (Egyedül az *„Érted vagyok"* című lap hozta le a teljes szöveget, illetve az *Új Magyarország* című napilap közölt belőle részleteket.)

20. A NATO-bővítésben és a közép-európai fegyvervásárlásokban érdekelt fegyvergyártó cégek intenzíven voltak jelen Magyarországon (Gripen, Boeing, McDonell Douglas, Dassault Aviation, Lockhead Martin, Pratt and Whitney, Lucent Technologies stb.). Anyagilag támogattak „pro NATO" rendezvényeket (például NATO expressz, a Magyar Atlanti Tanács konferenciasorozata), a NATO-csatlakozást is propagáló hirdetéseket jelentettek meg (például *Budapest Business Journal, Magyar*

*Honvéd, HVG*). 1997-ben a fegyvergyártó cégek Magyarország NATO-csatlakozása érdekében több százmillió forintot költöttek.

*NATO-kommunikációs stratégiák*

1. 1997-ben a Külügyminisztérium (KüM) és a Honvédelmi Minisztérium (HM) összesen legalább 147 millió forintot költött a NATO-csatlakozás elfogadtatására. Ebből a pénzből a két minisztérium gyakorlatilag megvásárolta a magyar elektronikus és írott sajtó nagy részét. Az elektronikus médiában megjelenő összes általuk támogatott műsor megsértette a médiatörvényt, mivel Magyarországon tilos politikai műsorok anyagi támogatása. De az általuk támogatott műsorok többsége azzal is megsértette a médiatörvényt, hogy a NATO-műsorok nem voltak tárgyilagosak, kiegyensúlyozottak és objektívek. A médiatörvény megsértését egy független, hivatalos testület, az Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) – az Alba Kör és mások panaszai nyomán – számos esetben kimondta. A műsorok támogatása – egyetlen egy kivételtől eltekintve – sohasem került feltüntetésre.
2. 1997 júliusában a KüM elhárította az Alba Kör azon javaslatát, hogy a NATO-kommunikációs keret még rendelkezésre álló pénzei a pro és kontra nézeteket valló civil szervezetek között kerüljenek felosztásra. Javaslatunkat azzal indokoltuk, hogy a skandináv országokban az EU-csatlakozással kapcsolatban megtartandó népszavazás előtt a rendelkezésre álló pénzeket egyenlő arányban osztották széjjel a tagságot támogató és azt elutasító szervezetek között. A KüM hallani sem akart erről a javaslatról, majd pedig úgy kommunikálta az Alba Kör javaslatát, hogy „az Alba Kör egyedül 50 milliót akar!”. Az Alba Kör másik javaslatán a KüM két hónapot gondolkodott, majd úgy döntött, hogy a szétosztásra került pénzekről és a támogatott projektekről nem hoz nyilvánosságra adatokat. E közérdekű adat elhallgatása miatt az Alba Kör az adatvédelmi biztoshoz fordult. Az adatvédelmi biztos eljárása során az ombudsmanhoz írt levelében a KüM illetékese (Eörsi Mátyás) letagadta, hogy egyáltalán tudomása lett volna arról, hogy az Alba Kör e tárgyban megkereste volna, miközben erről négy fő jelenlétében, hivatalos tárgyalás keretében volt szó, és másnap az MTI és a *Népszabadság* egyaránt hírt adott róla. A KüM célja ezzel nyilvánvalóan az volt, hogy az adatok nyilvánosságra hozatalának és a várható elmarasztalásoknak az időpontját a népszavazás megtartása utáni időszakra tolja ki.
3. A KüM és a HM a NATO-kommunikációs pénzeket pályáztatás nélkül, saját kapcsolatrendszerük mozgatásával, a nyilvánosság teljes kizárásával osztották szét. A két tárca az ehhez kapcsolódó hat millió forint feletti kifizetései esetében megsértette a közbeszerzési törvényt. Az Alba Kör júliusi felvetése nyomán a KüM csupán szeptember végén, a pénzek 80 százalékának a szétosztása után volt csak hajlandó a pályázati feltételek közzétételére a Magyar Köztársaság hivatalos lapjában, a *Magyar Közlönyben*.
4. A KüM NATO-kommunikációs stratégiájából 9 tévéműsor, 14 rádióműsor, illetve szerkesztőség, 2 videofilm, illetve videofilmprogram, 13 rendezvény, 4 oktatási program, 2 kutatási program, 3 konferencia, 2 kiadvány, 7 cikksorozat, 5 napilap kapott támogatást, eddig összesen mintegy 110 millió forint értékben. Ezek mindegyike egyértelműen a NATO-csatlakozás egyoldalú előnyeit volt hivatott megjeleníteni.
5. A KüM mintegy 8 millió forintot költött arra, hogy nagy amerikai és nyugat-európai napilapokban, azok mellékleteiben lobbizzon a magyar NATO-meghívásért. Ezenkívül segítette, illetőleg igénybe vette az Egyesült Államokban lévő magyar szervezeteket lobbimunkáját is.
6. Az MTV1 Atlanti expressz című tizenkét részes tévésorozatát és a Szabó család című rádióműsornak a NATO-t propagáló epizódjait az Alba Kör panaszbeadványa nyomán az ORTT jogerősen elmarasztalta. (Tehát a másodfokon eljáró ORTT összesen öt határozatban hagyta jóvá az elsőfokon eljáró ORTT Panaszbizottságnak az elmarasztaló állásfoglalásait). A határozatok kimondták, hogy a KüM azáltal, hogy 9 millió forinttal támogatta az Atlanti expresszt és 400 ezer forinttal a Szabó családot, NATO-propagandát fejtett ki, és megsértette a médiatörvénynek a támogatás és a kiegyensúlyozatlanság tilalmára vonatkozó előírásait.

7. A televízió Három kívánság című népszerű gyermekműsora is a NATO-propaganda eszköze lett. A műsorban egy gyerek szokott valami szokatlant kérni, amit aztán a műsor szerkesztői teljesítenek. A KüM 580 ezer forintot adott azért az MTV-nek, hogy egy gyerek „spontán" kérje, hogy a NATO brüsszeli központjába utazhasson, és ott Javier Solanával találkozhasson. (A brüsszeli magyar NATO-nagykövet Simonyi András fiának az osztálytársa lett „véletlenül" a Brüsszelbe utazó fiú!) A *Népszava* NATO-melléklete „Három kívánság Javier Solanával" címmel fényképpel illusztrált cikkben, maga a műsor pedig a helyszínen felvett adásban számolt be a médiaeseményről. Az Érdekvédők Polgári Közösségének panasza nyomán az ORTT Panaszbizottsága mindezek miatt elmarasztalta a műsorszolgáltatót.

8. A Európa Stúdió Kommunikációs Kft. – többek között a KüM az MWA szakmai támogatásával – egy, a magyar fegyvervásárlási tenderben érdekelt amerikai fegyvergyártók (Lucent Technologie, Mcdonell Douglas) által nyíltan támogatott, a NATO-t népszerűsítő NATOPOLy című CD-ROM-ot jelentetett meg mintegy ötezer példányban. (Ugyanarról a kft.-ről van szó, amelyik a Külügyminisztériumtól 4,8 millió forintot kapott egy, a NATO-t népszerűsítő filmsorozat készítésére. Részletesebben lásd az *Ami azóta történt* című rész 11. pontját.) Az 1997 nyarán elkészült CD-ROM ingyen került terjesztésre. A CD-ROM-on mint a NATO-t ellenző egyedüli szervezet, az Alba Kör is szerepel, anélkül hogy a felvételkor tájékoztattak volna minket arról, hogy egy, a NATO-t propagáló, fegyvergyártók által támogatott, továbbá fegyvereket is reklámozó CD-ről van szó.

9. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium vállalta, hogy 2268 közép- és felsőoktatási, valamint közművelődési intézménybe megküldi a NATOPOLy CD-ROM-ot. Ezzel a tárca véleményünk szerint azt vállalta, hogy: 1. közreműködik az erőszak kultuszának terjesztésében; 2. visszaél a neki alárendelt intézmények felett gyakorolt rendelkezési jogával; 3. a magyar fegyvertenderben érdekelt fegyvergyártókat (ráadásul egyoldalúan) népszerűsíti; 4. ellenszolgáltatás nélkül magáncég termékét terjeszti; 5. közvetlenül részt vesz a NATO-propagandában.

10. Az Alba Kör minderről nyílt levelet írt a tárcának, és kérte, hogy a postázott CD-ROM-ok a magánvállalkozás költségén a kft. címére kerüljenek vissza. A művelődési tárca provokációnak nevezete az Alba Kör felvetését, és nem válaszolt érdemben levelünkre. Ezt követően az Alba Kör a tárcának a postázással együtt járó költségeire vonatkozó közérdekű adat eltitkolása miatt az adatvédelmi ombudsmanhoz fordult. Ennek nyomán tisztázást nyert, hogy a tárca 235 870 forintot költött csak a postázással összefüggő kiadásokra. (A tárca továbbra sem ismerte el felelősségét, és nem tett eleget kéréseinknek.)

11. A HM NATO-kommunikációs stratégiájából szintén a NATO-t propagáló rendezvények (BNV – Őszi Vásár NATO-pavilonja, C+D haditechnikai szakkiállítás), sajtótermékek (*Társadalmi Szemle* folyóirat, *Szabad Föld* című hetilap NATO-mellékletei) és műsorok kerültek támogatásra. A HM által 7 millió forinttal támogatott Família Kft. című tévéműsor tárgyában két alkalommal fogadta el az ORTT az Alba Kör panaszát, miszerint a műsor megsértette a médiatörvényt, mert anyagi támogatást fogadott el, és kiegyensúlyozatlanul tájékoztatott a NATO-ról.

12. Az ORTT a Szabó család és a Família Kft. ügyében kimondta, hogy ezen műsorok műfajuknál, szórakoztató jellegüknél fogva alkalmatlanok a NATO-ról szóló információk tárgyilagos közlésére. Mivel a KüM anyagilag más szórakoztató műsorokat is támogatott (például Három kívánság), sőt a rádió (MR) Kabarészínházának egy Brüsszelben felveendő NATO-kabaré megtartására 500 ezer forintot adott, kijelenthető, hogy a két érintett tárcának még csak szándékában sem állt korrekt, objektív és kiegyensúlyozott tájékoztatást adni a NATO-csatlakozásról.

13. A HM-től természetbeni és pénzbeli, a KüM-től pénzbeli (1,4 millió forint) támogatást kapott az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának elnöke (Mécs Imre) által vezetett, Honvédség és Társadalom Baráti Kör (HTBK) nevű kvázi-NGO azért, hogy lakossági fórumok keretében meggyőzze a vidéken élőket a NATO-csatlakozás előnyeiről. (A mintegy száz ilyen rendezvény egyikére sem kaptak meghívást a NATO-csatlakozás ellenzői.) Az 1994-ben alakult szervezet Josef von Ferenczy sajtómágnás folyamatos anyagi támogatását is élvezi.

14. A KüM és a HM az ORTT által megállapított törvénysértések után sem változtatott jogsértő magatartásán, magára nézve nem tartotta kötelezőnek ezeket a döntéseket, és továbbra is szponzorálta az elektronikus médiumokban megjelenő és a NATO-propagálást folytató műsorokat.

15. A Magyar Televízió (MTV) végig akadályozta, míg a Magyar Rádió (MR) elősegítette az ORTT Panaszbizottságának munkáját, vagyis a médiatörvény érvényesülését. Különösen a Família Kft. című műsor producerének (Gát György) törvényszegő magatartása érdemel említést. A producer közel két hónapig, gyakorlatilag a népszavazás megtartásig nem volt hajlandó a műsorának elbírálásához szükséges kazettát a Panaszbizottságnak átadni. A nevezett testület ezért külön is elmarasztalta az MTV-t.

16. Az MTI és az országos napilapok korrekt módon rendszeresen beszámoltak az ORTT döntéseiről. Az MTV-ről és az MR-ről ugyanez nem volt elmondható, mivel hallgatólagos egyezségük szerint „egymás belügyeibe" kölcsönösen nem avatkoznak bele.

17. Annak ellenére, hogy az ORTT döntései, vagyis a médiatörvény megsértése széles nyilvánosságot kapott, egyetlen egy parlamenti párt, kormányzati vagy ellenzéki képviselő, politikus, egyetlen országgyűlési bizottság sem emelte fel hangját a folyamatos törvénysértés ellen.

18. 1997 júliusában az Országgyűlés Külügyi Bizottsága (KB) egyhangúlag (!) meghozott döntése után levélben szólította fel az ORTT-t arra, hogy a NATO-műsorokat elmarasztaló ORTT panaszbizottsági döntést bírálja felül, és „értelmezze rugalmasabban" a médiatörvényt. A KB ezáltal durván és jogsértő módon beavatkozott az ORTT munkájába. Az Alba Kör nyílt levélben szólította fel a Külügyi Bizottságot, valamint a Kulturális és Sajtóbizottságot, hogy közösen vizsgálják meg a kialakult helyzetet, mondják ki a jogállami keretek megsértését, és a minisztériumokat szólítsák fel a jogellenes magatartás megszüntetésére. Nyílt levelünkről a Külügyi Bizottság „sűrű programjára való tekintettel" a tavaszi ülésszakban, 1998. február–március folyamán (!) fog tárgyalni, míg a Kulturális és Sajtóbizottság válaszra sem méltatta levelünket.

19. Az ORTT ahelyett, hogy nyilvánosságra hozta volna a Külügyi Bizottság levelét, és tiltakozott volna ellene, vitatható, formális indokokra való tekintettel azonnal hatályon kívül helyezte Panaszbizottságának a Külügyi Bizottság által kifogásolt döntését. Az Alba Kör panaszainak ügyében az ORTT azóta is folyamatosan megsérti a médiatörvényt azzal, hogy a számára előírt nyolcnapos határidőt hatvan–százhúsz nappal rendszeresen túllépi. A Panaszbizottságnak (elsőfok) a műsorszolgáltatót elmarasztaló állásfoglalásait minden esetben enyhíti, továbbá a vétkes műsorszolgáltatót sohasem marasztalja el anyagilag. Az ORTT ítélkezési gyakorlatában és a médiatörvény betartásának vonatkozásában az ORTT eleget tesz a KB által megfogalmazott elvárásoknak.

20. A jogerőre emelkedett ORTT-s határozatokban foglaltaknak eddig egyetlen elmarasztalt műsor sem tett eleget. Hiába kellett volna tehát a népszavazást megelőzően a médiatörvény megsértéséről az adott műsorszolgáltatónak közzétennie az elmarasztalását, erre egyszerűen nem voltak hajlandók. A műsorszolgáltatók ezáltal ismét vétenek a médiatörvény ellen, de tehetik, hiszen erről a többi média szolidárisan hallgat, és maguk mögött tudják nagy befolyású szponzoraikat.

21. A NATO-kommunikációs pénzekből egyetlen egy NATO-bővítést ellenző szervezet sem kapott pénzt. Az Alba Kör a pénzek tisztességtelen és törvénysértő szétosztása miatt nem adott be pályázatot. Tudomásunk szerint a Társadalmi Koalíció, a Munkáspárt és a Zöld Alternatíva élt a pályázat lehetőségével. A Zöld Alternatíva pályázatát a KüM elutasította.

22. Sajtóértesüléseink szerint a Munkáspárt a miniszterelnökhöz írt levelében kérte, hogy a NATO-kommunikációs pénzek a NATO-csatlakozást támogató és ellenző szervezetek között kerüljenek felosztásra. A levélre a miniszterelnök még csak nem is válaszolt. A KüM-től a Munkáspárt saját hetilapja részére mintegy kétmillió forintot kért, amiből félmillió forintot meg is ítéltek számára. A Munkáspárt azonban ezt a pénzt sem vette fel, mivel a KüM által megfogalmazott szerződéstervezet szerint a KüM kizárólag abban az esetben adta is volna oda pénzt, ha az „pro NATO" céllal kerül felhasználásra.

23. Az ORTT valamennyi esetben megállapította, hogy a médiatörvényt azáltal is megsértették a médiumok, hogy támogatott műsorok esetében a műsorszolgáltató nem önállóan határozta meg a műsorszolgáltatás tartalmát. A Munkáspárt esete is jól példázza, hogy a NATO-kommunikációs stratégia pénzeit egyértelműen NATO-propagandára szánták, és nem igaz az az érintettek által hangoztatott állítás, miszerint „a támogatott műsoroktól csupán azt kértük, hogy beszéljenek a NATO-témáról, de nem szóltunk bele abba, hogy mit mondjanak".

24. A NATO-kommunikációs pénzkeretből a KüM valamennyi országos napilapban és néhány réteglapban NATO-mellékleteket, NATO-oldalakat, NATO-sarkokat vásárolt laponkénti 3–4,8 millió forint közötti összegért. A vidéki lapok NATO-anyagokkal való ellátása érdekében a KüM az MTI-Pressnek 2 millió 277 ezer 500 forintot utalt át. Az 1997-ben három-négy hetente megjelenő NATO-oldalakon stb. az Alba Kör konkrét megkeresései ellenére sem kerülhetett megjelenésre „no NATO" érvrendszer. A nevezett lapok mellékletei 95 százalékban közöltek a NATO melletti írásokat.

25. Konkrét és ismételt megkeresések ellenére – ebben az időszakban – a *Népszabadság*, a *Magyar Hírlap* és a *Kurír* NATO-mellékletei egyetlen egyszer sem voltak hajlandók a hivatalos NATO-képtől eltérő véleményeket közölni. A *Magyar Nemzet* NATO-mellékletei bizonyultak a legtoleránsabbnak, viszont itt is csak a lapfelület mintegy 10 százaléka adott helyt a NATO-tagságot megkérdőjelező nézeteknek.

26. A napi és hetilapok különböző véleményrovataiban megjelenhettek a NATO-csatlakozást megkérdőjelező írások. Ezek leginkább a *Népszabadság*, a *Magyar Hírlap* és a *HVG* hasábjain láthattak napvilágot. A *168 Óra* című hetilap soha semmilyen formában, semmilyen hírt nem volt hajlandó adni rólunk, illetve a többi NATO-ellenzőkről.

27. A valamilyen szempontból alternatívnak számító lapok éppen úgy elzárkóztak a NATO-tagságot megkérdőjelező írások közlésétől, mint más lapok. A *Magyar Narancs* hetilap a heti hírrovatán kívül csak elvétve és nagyon nehezen, a *Liget* folyóirat pedig sohasem adott helyt a NATO-csatlakozást vitató írásoknak.

28. A folyóiratok közül a *Rubicon Történelmi Folyóirat* (574 ezer forint), az *Élet és Tudomány* (407 ezer forint), az *Ifjúsági Magazin* (450 ezer forint) és a *Társadalmi Szemle* (kétszer 300 ezer forint) részesült a KüM NATO-propaganda-pénzeiből. Az *Élet és Tudomány* című természettudományi (!) folyóirat, a György Lajos fémjelezte Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület Klubja (ETK) felszólítása ellenére sem volt hajlandó a NATO-t propagáló cikksorozat ellensúlyozása érdekében a NATO-csatlakozást megkérdőjelező írások közzétételére.

29. A társadalomtudományi folyóiratokban *(Kritika, Mozgó Világ, Világosság, Valóság, Századvég, Európai Szemle)* lehetetlen volt a hivatalos NATO-képtől eltérő tanulmányok megjelentetése. A bevezetőben említett összes periódusban a *Társadalmi Szemle* és az *Eszmélet* című társadalomtudományi folyóiratok bizonyultak a legnyitottabb magyar folyóiratoknak.

30. Az elektronikus média főműsoridőben kizárólag NATO-csatlakozás melletti műsorokat volt hajlandó sugározni. Az elektronikus médiumok vezetői kifejezetten tiltották NATO-vitaműsorok tartását, amennyiben néhány esetben mégis sor került ilyenre, úgy gondosan ügyeltek arra, hogy a NATO-tagságot ellenzők minden esetben megalázó kisebbségben legyenek.

31. A vidéki rádiók jelentős része a frekvenciák szétosztása kapcsán élvezett pozitív megkülönböztetés miatt a kormánypártok valamelyikének politikailag lekötelezettjévé vált. Ezért és a Külügyminisztériumnak a NATO-csatlakozást támogató anyagi támogatása miatt (a vidéki rádióstúdiók NATO-műsorai összesen 778 ezer forintot kaptak) ezen rádiók általában még vitát sem voltak hajlandók rendezni a NATO-csatlakozásról.

32. A vidéki helyi tévék és lapszerkesztőségek munkatársi köre jelentős részben azonos és pártpolitikai szempontból elkötelezett. A független újságírás szabályait figyelmen kívül hagyva – néhány kivételtől eltekintve – a parlamenti pártok homogén véleményét voltak csak hajlandók a lakosság felé kommunikálni.

33. Az elektronikus médiának a NATO-t ellenzőkhöz való egységesen negatív viszonyulása nemcsak a közszolgálati médiára volt jellemző, hanem a kft.-ékre és a kereskedelmi médiára is. Például a NAP TV Kft. különböző műsorokra (NATO-blokk, riporter kerestetik NATO-feladatokra, NATO-kvíz) összesen 9 millió 453 ezer forintot, a Danubius kereskedelmi rádió pedig 3 millió 478 ezer forintot kapott a Külügyminisztériumtól a NATO-népszerűsítésére.

34. Az egyoldalú tájékoztatáson az új televíziós csatornák megjelenése sem változtatott. A KüM az egyik legnagyobb anyagi támogatást éppen az egyik új tévécsatornának (TV 2) ítélte oda (4 millió forint).

35. Az elektronikus médiumok hírműsorai és az országos napilapok híranyaga megközelítőleg megfelelően tájékoztatott a NATO-csatlakozás ellenzőiről. A híranyagokban rendszeresen és szinte folyamatosan megjelenhetett az Alba Kör NATO-ellenes véleménye. Ezt a tájékoztatást rendkívül fontosnak és értékesnek tartjuk, ugyanakkor a műfaj sajátosságai miatt a NATO-csatlakozást ellenzők érvanyaga ezáltal sem jelenhetett meg.

36. Az országos napilapok közül különösen a *Népszava* volt az, amelyik folyamatosan közölt anyagokat, míg a *Magyar Hírlap* és a *Kurír* a népszavazást megelőző hónapokban még híranyagot is alig közölt a NATO-t ellenzők és ezáltal az Alba Kör NATO-ellenes tevékenységéről. A *Népszabadság*ot találtuk egyedül olyan sajtóorgánumnak, amely korrekt módon tájékoztatott az „albás" NATO-ellenességről. Külön kell hangsúlyozni, hogy a *Magyar Távirati Iroda (MTI)* szakmai és pártatlan munkájával a legteljesebb mértékben, a bevezetőben említett összes időszakban, kifejezetten meg vagyunk elégedve.

37. A Budapesten megjelenő idegen nyelvű hetilapok *(Budapest Business Journal, Budapest Week, Der Neue Pester Lloyd)* 1997 júliusától kezdve közöltek a hivatalos verziótól eltérő NATO-híreket, különösen a NATO-kommunikációs stratégia törvényértéseiről való beszámolóikat tartjuk fontosnak.

38. Különösen a madridi döntést és a népszavazást megelőző hónapokban a nyugati, az amerikai, sőt a japán sajtó is érdeklődést mutatott az Alba Kör NATO-ellenes munkája iránt. A kelet- és közép-európai sajtó viszont felettébb passzívnak bizonyult, egy-egy cseh, szlovák sajtóorgánum mellett csak az orosz sajtó érdeklődése volt átlagosnak mondható. Különösen értékesnek tartjuk ismételt megjelenésünket a *Washington Postban,* a *Financial Timesban* és a *Reuters* hírügynökség anyagaiban, valamint megjelenésünket a *Newsweekben,* a *Boston Globe-ban,* a *L'Humanitében* és számos finn és svéd médiában.

39. Az Alba Kör 1997. november első hétvégéjén az AFSC anyagi támogatásának köszönhetően, „A világ NATO nélkül" címmel, nemzetközi „no NATO" konferenciát rendezett Budapesten. A konferencián számos ismert, a NATO-t ellenző tudós és mozgalom képviselője tartott előadást (Alistair Millar [BASIC – USA], Bridget Moix [FCLN – USA], Michael Simmons [AFSC – USA], Prof. Jiri Matousek [Csehország], Prof. Alexander Sergounin [Oroszország], Xanthe Hall [IPPNW – Németország], Jorgen Johansen [WRI – Norvégia], Csapody Tamás [Alba Kör], Vit László közíró [Magyarország], Matthias Reichl [KKAE – Ausztria], Prof. Thomas Wallgren [Finnország], Tobias Damjanov [INES – Németország]. A rendezvény csak részben váltotta be a hozzá fűzött reményeket, bár a sajtó beszámolt az eseményről. (A konferenciáról legátfogóbban a *Népszabadság* tudósított.)

40. Az Alba Kör hivatalosan megkereste a két legnagyobb magyar újságíró-szövetséget (MÚOSZ, MÚK) és a nagy tekintélyű, független, médiamonitorozást végző Nyilvánosság Klubot, hogy lépjenek fel az írott sajtóban tapasztalható egyoldalú NATO-propaganda ellen és a sajtó- és véleményszabadság szabad érvényesülése érdekében. Valamennyi szervezetnek a kérdéshez tartozó összes dokumentumot megküldtük. A két újságíró-szövetség elnöksége egyaránt elzárkózott mindennemű véleménynyilvánítástól. A Nyilvánosság Klub vállalkozott a médiafigyelésre, azzal a megkötéssel, hogy szakvéleményét kizárólag a népszavazás után hajlandó közzétenni. A két újságíró-szövetség ezáltal egyértelmű választ adott hovatartozását illetően: kiállt az írott sajtó egyoldalú NATO-propagandája mellett, és tudatosan nem állt ki a független tájékoztatás, a sajtó- és véleményszabadság mellett. A kialakult helyzetért felelősség terheli a Nyilvánosság Klubot is, hiszen a szólásszabadság nyilvánvaló megsértése ellen csak a népszavazást követően nyilvánít esetleg elmarasztaló kritikát.

41. A politika, a tudomány, a gazdaság és a sajtó vezető képviselőit az észak-atlanti csatlakozás érdekében tömörítő Magyar Atlanti Tanács (MAT) jelentős pénzeket kapott a Külügyminisztériumtól (összesen 10 millió 557 ezer forintot), amerikai magyar szervezetektől, a magyar fegyverüzletben érdekelt fegyvergyáraktól, a brüsszeli NATO-központtól, külföldi alapítványoktól és magyar bankoktól.

42. A NATO-kommunikációs stratégia pénzei felett rendelkező két tárca első embere (Kovács László és Keleti György) és a pénzek felett közvetlenül diszponáló KüM korábbi és jelenlegi politikai államtitkára (Szent-Iványi István és Eörsi Mátyás), valamint a HM politikai államtitkára (Fodor István) is a kvázi-NGO MAT tagja. A tagok között van néhány, a NATO kérdésében „független" kutatóintézetként megszólaló tudományos műhely vezetője is (Magyar Külügyi Intézet [MKI], Közép-Európa Intézet, Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja [BHKK], Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet [SVKI]). Ezen intézmények összesen mintegy tízmillió forinttal részesültek a KüM NATO-kommunikációs stratégiájából.

43. A nevezett intézmények a kapott támogatásokból kutatásokat és kiadványokat finanszíroztak. Ezek egyikébe se kerülhetett be olyan személy, aki nem a hivatalos NATO-képet lett volna hivatott munkájával erősíteni, viszont a támogatásokat odaítélő KüM integrációs államtitkára (Somogyi Ferenc) és a HM helyettes államtitkára (Gyarmati István) mint szerzők vagy interjúalanyok több általuk támogatott kiadványban is közreadták nézeteiket.

44. A MAT tagjai között található számos, a NATO-csatlakozást a különböző szaktudományok oldaláról alátámasztó, a médiában „el nem kötelezetlenként" megjelenő szakember is. A MAT tagja ezenkívül a médiában az ORTT által utóbb elmarasztalt NATO-propaganda-filmeket készítő néhány újságíró is (Hardy Mihály; és Izbéki Gábor, aki 1997 őszéig az MTV Külpolitikai Stúdiójának a vezetője volt), sőt egy három folyóiratot jegyző főszerkesztő is (Papp Gábor).

45. Az MWA és a MAT működése alapján látható: 1. a pénzek elosztása tekintetében súlyos összeférhetetlenség áll fenn a pénzeket elosztók pozíciója és tagsági, kuratóriumi tagsági viszonya között; 2. egyenlőtlen pályázati esélyek teremtődtek (saját szervezeteiket részesítették előnyben); 3. ellenőrizhetetlen és személyes kapcsolatokon keresztül bonyolódott a NATO-propaganda-pénzek elosztása; 4. a szervezet tagjainak véleménye mint független magánvélemény jelent meg, miközben ennek az ellenkezője volt igaz.

***A kampány*** *(1997. november 5. – 14.)*

1. A kampány időszakában a Belügyminisztérium (BM) nyolcmillió forintot áldozott arra, hogy a polgárok minél nagyobb számban menjenek el szavazni, és hogy minél többen szavazzanak igennel. Az ebből a pénzből gazdálkodó Országos Választási bizottság (OVB) hirdetményeinek, plakátjainak, közszolgálati, illetve kereskedelmi televíziókban vetített reklámfilmjeinek szlogenje „Európa ránk figyel!" volt. Ezzel a népszavazás jogszerű lebonyolításáért és tisztaságáért testületileg felelős állami szervezet a hivatalos politikai üzenetet fogalmazta meg, miszerint a NATO-t ellenzők Európa- és Nyugat-ellenesek, a régi rendszer visszavárói és oroszbarátok. A BM és az OVB ezáltal nem értéksemlegesen közvetített információkat, és nem kizárólag a népszavazás technikai lebonyolításához szükséges információkat közvetítette a lakosság felé. Különösen súlyos az OVB szerepe, hiszen ebben az esetben elvesztette függetlenségét és pártatlanságát.
2. A tévé csatornáin kizárólag a NATO-csatlakozás melletti politikai reklámok voltak láthatók. Ezek egy részét a KüM fizette, míg más reklámokat a Manfred Wörner Alapítvány (MWA).
3. Az MWA az ország számos településén és a fővárosban, plakátokon és óriásplakátokon, valamint napilapokban fél és egyhatod oldalakon igen szavazatra buzdító NATO-hirdetéseket jelentetett meg a népszavazás előtti két hétben „Sorsdöntés november 16-án" szlogennel. Ezek egyikén sem volt feltüntetve, hogy ki a feladó. (A televízióban sugárzott hirdetéseken az MWA neve olvasható volt.) Az Alba Kör telefonon megkeresett néhány szerkesztőséget, de ők elzárkóztak a feladó kilétének közlésétől. Az Alba Kör kérésére a *Magyar Hírlap* hajlandó volt a hirdetéseken feltüntetni, hogy

„politikai hirdetésről” van szó. A *Népszabadság* és az *Új Magyarország* kivételével az összes többi hirdetés e fejléc nélkül került megjelenésre.

4. A „Sorsdöntés november 16-án” című, igenre ösztökélő anonim és nevesített hirdetések fő gondolatai: 1. ha az ország tagja lesz a NATO-nak, akkor megszűnik az általános hadkötelezettség; 2. a NATO-tagsággal Magyarország a „nyerő”, a „jó” oldalra kerül; 3. a NATO a családoknak és az országnak végleges békét hozó szervezet; 4. „a NATO-val a nagyobb biztonság kevesebbe kerül”. Ezek az üzenetek: 1. hűen tükrözik a kérdéskör alacsony színvonalú megközelítését; 2. pontosan jelzik a magyar politikai elit alacsony programalkotó képességét; 3. szó szerint megegyeznek a kormány NATO-kommunikációs stratégiájában leírtakkal, és összecsengnek a parlamenti pártok hivatalos propagandájával; 4. véleményünk szerint kivétel nélkül mind valótlan állítást tartalmaznak.
5. Az MWA valójában a KüM és a HM „civil” szervezeteként a tőlük és a kormány tartalékalapjából, továbbá bizonytalan eredetű, de az üzleti világból (fegyvergyártók? bankok? magánvállalkozók?) származó bevételeiből mintegy ötvenmillió forint értékben áldozott „pro NATO” kampányára. Az MWA anonim hirdetéseivel súlyosan megsértette a reklámetika szabályait, továbbá a nyilvánosság teljes kizárásával a kormány tagjai és vezető politikusok saját NATO-párti szervezeteik között osztották szét a pénzeket.
6. A népszavazás hetében az Országos Műszaki és Fejlesztési Bizottság (OMFB) a lapokban egynegyed oldalas hirdetéseket jelentetett meg „Pályázati felhívás a NATO »Tudományért és békéért« programjában való magyar részvétel támogatására” címmel. A fizetett hirdetés megjelentetésének időzítése egyértelműen annak a hivatalos nézetnek a demonstrálását szolgálta, hogy a NATO nem katonai szervezet, hanem a „tudomány”, a „béke”, a „környezetvédelem” és a „polgári biztonság” szervezete, valamint hogy a NATO-bővítés „a partnerországok tudományos infrastruktúrájának erősítését” fogja szolgálni. Az OMFB ezáltal – a reklámetika szabályait ugyan nem sértve – mégis részt vállalt a kormányzat megtévesztő propagandájában.
7. A napilapok egynyolcad oldalas – feladó és fejléc nélküli – olyan hirdetéseket tettek közzé, amelyek az Országgyűlésnek a NATO-csatlakozást pártoló politikai nyilatkozatai pontos szövegét tartalmazták.
8. A parlamenti pártok közül az MSZP, az SZDSZ és a MDNP kampányolt. Plakátjaik, szórólapjaik és politikai hirdetéseik megfeleltek a reklámetika szabályainak. Egyetlen, igen szavazat megtételére buzdító anonim röplap került forgalomba „Védett terület” című szlogennel. Úgy gondoljuk, hogy ezt állami szerv vagy pedig kvázi-NGO készítette, de készítője mindenképpen súlyosan megsértette a reklámetika szabályait.
9. A lakosság igen szavazatát – mint ahogyan a kampány előtti időszakban, úgy a kampány időszakában is – a parlamenti elit többek között a nacionalista kártya előhúzásával (felülről gerjesztett nacionalizmus), a bármikor fellobbanható délszláv háborús helyzet dramatizálásával, „az állandóan fenyegető szláv veszély” hangoztatásával próbálta elérni. A politikai elitet súlyos felelősség terheli, hiszen ezáltal tudatosan hozzájárult a lassan gyógyuló történelmi sebek feltépéséhez.
10. A népszavazás előtt három nappal, a négy történelmi egyház képviselői látogatást tettek a miniszterelnöknél. Az egyházakat érintő törvénycsomag mellett a megbeszélés másik témája a NATO-népszavazás volt. A egyházak vezetői a miniszterelnöknek tett ígéretüknek megfelelően a NATO-népszavazáson való részvételre szólították fel az ország lakosságát. Nem álltak tehát ki az igen szavazatok megtétele mellett, viszont pusztán az a tény, hogy közvetlenül a népszavazás megtartása előtt felkeresték a kormányfőt, a találkozás ténye és annak időzítése politikai üzenettel bírt, továbbá az, hogy egyház-finanszírozási kérdésekkel kapcsolták össze a NATO-népszavazás ügyét, az kölcsönös engedmények (a megvesztegetés, de mindenképpen a befolyásolás) benyomását keltette. Mindazonáltal az eseményről tudósító média félreérthető módon számolt be a találkozóról (úgy is lehetett érteni, hogy az egyházak a népszavazás ügyében támogatták a kormány álláspontját).
11. Ha eddig nem is, az utolsó héten számos szervezet fontosnak ítélte kinyilvánítani azt, hogy véleménye szerint a népszavazáson igennel kell voksolni. Az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat több millió forintot költött ennek érdekében napilapok politikai hirdetéseire. Az új „pro NATO” hangok közé (Antall József Emlékbizottság és Baráti Társaság, Batthyány Alapítvány, Piarista Diákszövetség, Magyar Szociáldemokrata Párt [MSZDP], Magyar Szakszervezetek

Országos Szövetsége [MSZOSZ], Vállalkozók Országos Szövetsége [VOSZ] alig vegyültek új „no NATO” hangok (Mezőgazdasági Termelők Érdekvédelmi Szövetsége [METÉSZ], 1997 augusztusától a NATO-t ellenző Polgárok Érdekvédelmi Szövetsége [PÉSZ]).

12. 1997. november 13-án az Alba Kör a Pesti Központi Kerületi Bíróságon (PKKB) keresetet nyújtott be Kovács László külügyminiszter ellen, mivel a KüM kommunikációs stratégiájából kiosztásra került támogatásokkal a tárca folyamatosan megsértette a médiatörvényt. Az Alba Kör azért kíván élni a polgári per adta jogérvényesítés lehetőségével, mivel a KüM az ORTT döntései ellenére minden nyilvános fórumon tagadta felelősségét, és mivel az ORTT döntésinek sem jogi, sem politikai, sem pedig gazdasági következménye nem volt. Az Alba Kör keresete miatti felháborodásában tanúk jelenlétében Kovács László hazaárulónak nevezte Csapody Tamást, az Alba Kör szóvivőjét (1997. november 16. 20 óra 45 perc, Duna TV előcsarnoka). A honvédelmi miniszter (Keleti György) a Família Kft. és más műsorok támogatása miatt ugyanúgy elmarasztalható, mint a külügyminiszter, ezért 1998 elején ellene is polgári pert kívánunk indítani.
13. A népszavazást megelőző utolsó munkanapon a HM és a Honvédszakszervezet hosszú alkudozás után megállapodott abban, hogy a tisztek jövő évi bére a szolgálati törvényben rögzített, csak 1999. január 1-jétől járó összeghez képest eléri annak 80 százalékát, a tiszthelyetteseké pedig a 90 százalékát. A NATO-népszavazásra való tekintettel a HM ezáltal: 1. gyakorlatilag elfogadta a szakszervezet követelését; 2. elkerülte a NATO-népszavazás előtt számára igen kellemetlenül jövő katonai tüntetés bejelentését; 3. szavazókat szerzett a hadseregből. Az eset bizonyítja, hogy: 1. a hadsereg tagjai – akárcsak a Varsói Szerződés idejében – a NATO-tagság esetében is privilegizált helyzetbe kerülnek; 2. a kormány minden áldozatra kapható a NATO-csatlakozás érdekében.
14. A napilapoknak a népszavazás előtti hétre időzített NATO-mellékletei helyt adtak az ellenzők nézeteinek, de ez sem mennyiségben, sem minőségben nem volt kielégítő, és az előző hónapok elmaradt cikkeit képtelenek voltak pótolni. A *Népszabadság* NATO-mellékletei viszont soha semmikor nem adtak teret NATO-csatlakozás-ellenes véleményeknek.
15. A kampánycsendet megelőző utolsó számában szinte valamennyi országos napilap valamilyen formában egyértelműen kiállt a NATO-csatlakozás mellett. Különösen bántó volt a *Népszabadság* ezzel kapcsolatos szerkesztőségi cikke és a *Népszava* szerkesztési stílusa.
16. A népszavazást megelőző hétre érvényes kampánycsend időszakát számos médium megsértette. Az Országos Választási Bizottság (OVB) hivatalosan megállapította, hogy a *Magyar Hírlap*, a *Népszabadság* és az *Új Magyarország* megszegte a kampánycsendet, mivel a népszavazást megelőző héten a NATO-népszavazásra vonatkozó közvélemény-kutatási adatokat közölt, illetőleg arra utaló megjegyzéseket tett.
17. Az OVB azonkívül, hogy megállapítja, és nyilvánosságra hozza a kampánycsend megsértését – törvényi szabályozás hiányában –, nem tud további szankciókat hozni. Ily módon politikai, gazdasági és személyi következmények nélkül marad a kampánycsend bármilyen súlyú megsértése.
18. Az Alba Kör 100 ezer „no NATO” röplapot készíttetett „Ha békét akarsz, készülj a …békére!” címmel. Ebből a népszavazás előtti héten Székesfehérváron és Dunaújvárosban 64 ezer, valamint Pécsett, Miskolcon, Lábatlanban, Turán, Győrben, Komáromban, Szegeden, Dusnokon, Bányán, Nőtincsen, Zircen, Solymáron összesen mintegy 5000 míg Budapesten mintegy 16 ezer került felhasználásra (15 ezer megmaradt!). Sopronban és környékén 25 ezer emberhez jutott el ugyanez egy reklámújság hasábjain, fizetett politikai hirdetés formájában.
19. A svéd zöld párti politikus, Peter Eriksson Budapesten járt azért, hogy az Alba Kör tevékenysége nyomán nemzetközileg is ismertté vált egyoldalú és törvénysértő NATO-kampányról a helyszínen győződjön meg. A magyar NATO-propagandáról és a reklámetikát megsértő hirdetésekről november 13-án tartott sajtótájékoztatót Budapesten. Peter Eriksson itt elmondta, hogy „komoly akadálya lehet hazánk európai uniós csatlakozásának az a mód, amely a NATO-népszavazás ügyében folytatott magyarországi kampányt jellemezte”. Tapasztalatairól a svéd politikus írásos jelentést is készít, amit eljuttat a svéd parlament és az Európa Parlament képviselőihez. (A sajtótájékoztatóról egyedül a november 17-ei *Magyar Hírlap* számolt be.)

***A kampánycsend és a népszavazás*** *(november 14. 24 óra – november 16. 19 óra)*

1. A népszavazás ellenőrzésében az Alba Kör nem vehetett részt. A parlamenti pártok egyike sem támogatta azt a javaslatot, hogy parlamenten kívüli pártok és társadalmi szervezetek képviselői is jelen lehessenek a szavazóhelyiségekben. A népszavazást ezért csak egyetlen a NATO-csatlakozást ellenző szervezetnek, az Országgyűlésben egyetlen egy képviselővel jelenlévő pártnak, a MIÉP-nek volt módja ellenőrizni. (Jelen voltak a szavazóhelyiségek 50-60 százalékában.)
2. A parlamenti ellenzék két pártja (Fidesz-MPP és MDF) a népszavazás előtt a következő évi választásokra gondolva felvetette, hogy nem bíznak a jelenlegi kormányban a tekintetben, hogy a hatalmon levők csalás nélkül képesek lebonyolítani a választásokat. Amennyiben ez a gyanú a parlamenti ellenzékben felmerülhetett, úgy a csalás gyanúját a parlament valamennyi pártjának teljes támogatottságát élvező NATO-kérdésben sem lehet teljesen kizárni.
3. Az oxfordi Brit Helsinki Emberi Jogi Csoport amerikai ellenőrének, Daniel McAdamsnek az esetéről megdöbbenéssel értesültünk a sajtóból. Daniel McAdamset, a NATO-népszavazás hivatalos ellenőrét kilenc választóhelyiség közül hétbe nem engedték be, ahová beléphetett, ott nem engedélyezték számára a megjelenési arány ellenőrzését. Megállapította, hogy a parlamenti politikai pártok nem éltek az ellenőrzés jogával, független ellenőrök hiányában kizárólag a kormány által kijelölt bizottsági tagok végezték a népszavazás lebonyolítását. Kiderült az is, hogy az OVB jegyzékbe foglalta azokat a szavazóhelyiségeket, ahová a megfigyelők ellátogathattak.
4. Az OVB elítélte mindazt, ami Daniel McAdamsszel történt, a testület elnézést kért tőle, illetőleg a testület megállapította, hogy „egyedi" esetről van szó, „s abból általánosítani a választások tisztaságára és törvényességére nézve nem lehet".
5. Az egyoldalú, törvénysértő NATO-kampányt elítélő oxfordi Brit Helsinki Emberi Jogi Csoportnak a NATO-népszavazásról készült gyorsjelentésében foglaltakkal teljes mértékben egyetértünk. (A gyorsjelentés létéről egyedül az *Új Magyarország* tudósított, ugyancsak ez a lap hozta le azt teljes terjedelemben is.)
6. Daniel McAdams esetét azért tartjuk fontosnak, mivel: 1. pontosan mutatja, hogy a hivatalos szervek mennyire képtelenek voltak elfogadni, hogy őket is ellenőrizze valaki; 2. jól jelzi, hogy az igen szavazatok mindenáron való produkálása érdekében milyen hisztérikus közállapotok alakultak ki; 3. hűen tükrözi a magyar sajtó állapotát.
7. Fontosnak tartjuk külön kihangsúlyozni, hogy mind a svéd parlament képviselője, mind pedig az oxfordi Brit Helsinki Emberi Jogi Csoport amerikai ellenőre ugyanúgy vélekedett a látottakról: „a durva propaganda-hadjárat olyan érzetet keltett, mintha Magyarország visszatért volna múltjába, amikor csak egyetlen jelöltet lehetett megválasztani" (idézet a brit jelentésből).
8. Az ellenzéki *Új Magyarország* címoldalon mint kormányellenes támadást hozta Daniel McAdams esetét, míg a többi lap hírt sem adott a történtekről, mindkét oldal bebizonyítva ezzel a független újságírás szabályainak megszegését.
9. Az Alba Kör soproni csoportja gondatlanságból ugyan, de szintén megsértette a kampánycsendet. Az Alba Kör felkérésére a helyi csoport vállalta, hogy a Sopronban és környékén terjesztett *Soproni Hírsztár* című információs hetilap hasábjain megjelentet egy „no NATO" anyagot. Az anyag november 14-én meg is jelent, és a lap jelentős része még aznap, a kampánycsend beállta előtt postaládákba is került, viszont a lap egyes példányai csak másnap kerültek kihordásra. Az Alba Kör ezért november 17-én sajtónyilatkozatot adott ki, amelyben elismerte a törvény megsértését, és felelősséget vállalt a történtekért. (A sajtónyilatkozatot az aznapi MTI-OS és a másnapi helyi megyei lap, a *Kisalföld* címoldalon teljes terjedelemben közölte, de azt hivatalosan a megyei főjegyzőnek is elküldtük.)
10. A Magyar Katolikus Püspöki Kar félhivatalos, szerdától kapható, de mindig vasárnapi keltezésű hetilapja, az *Új Ember* egy, a NATO-tagságot elmarasztaló cikkel megsértette a kampánycsendet. Ezt az OVB először hivatalosan megállapította, majd határozatát visszavonta. (Az *Új Ember* egyébként minden időszakban elzárkózott minden, a NATO-csatlakozást megkérdőjelező híranyag és cikk közlésétől.)

11. A kampánycsendet megítélésünk szerint a közszolgálati MTV 1-es csatorna „Népszavazás” című műsorai is megszegték (9.30–10.00 és 17.05–17.40). Ezen a műsorok hangvétele, narrátori szövegei és képei megsértették a kampánycsendet, hiszen azok közvetlen vagy közvetett formában az igen szavazatok megtételére buzdítottak. Különösen visszatetsző volt a templomból kijövőket bemutató képek leforgatása, az unokáiknak jobb jövőjéért aggódó nagymamák, valamint egy református lelkész megszólaltatása; a spanyolországi népszavazás példájának és a NATO-t igenlők szavazati arányainak közlése, továbbá a „megtért” Javier Solana életútjának ismertetése. Mindezek miatt az Alba Kör panaszt nyújtott be az OVB-nek. A panasz elbírálására csak 1998 elején fog sor kerülni.
12. A sajtóból vett információ szerint a Munkáspárt és a Társadalmi Koalíció szintén panasszal fordult az OVB-hez, a kampány egyoldalúsága és a kampánycsend bizonyos műsorok általi megsértése miatt.
13. Az Országgyűlésnek a népszavazást követő első munkanapján az egyik ellenzéki képviselő (Dávid Ibolya – MDF) napirend előtti felszólalásában egyebek mellett a kormány szemére vetette, hogy az a NATO-csatlakozás érdekében törvénysértő módon támogatott műsorokat. Az *Új Magyarország* szintén a népszavazást követő héten tartotta fontosnak, hogy nagy terjedelemben, visszatérően számoljon be ugyanezekről a törvénysértésekről. Úgy ítéljük meg, hogy bár ezek nagyon fontos és értékes megnyilvánulások voltak, képtelenek kisebbíteni azt a kormánypárti és ellenzéki közös felelősséget, amelyet kormánypártiak és ellenzékiek a népszavazás előtti közös hallgatással vettek magukra.

***Ami azóta történt*** *(1997. november 16. – december 15.)*

1. A választásra jogosult 8 059 039 állampolgár közül mindössze 3 968 668 fő (49,24 százalék) vett részt a szavazáson, míg az érvényes szavazatok száma 3 919 114 volt. Ebből 3 444 131 volt az igen (85 százalék), és 574 983 volt a nem (15 százalék) szavazatok száma.
2. Az Alba Kör november 19-én a népszavazás eredménytelenségének és érvénytelenségének megállapítása tárgyában beadvánnyal fordult az OVB-hez. Megítélésünk szerint e jelentés III.2.2. pontjában említett jogértelmezési lehetőség szerint, mivel a lakosság több mint ötven százaléka nem vett részt a népszavazáson, és mivel a népszavazásról szóló törvény továbbra is ehhez a részvételi arányhoz köti a népszavazás érvényességét, a népszavazás érvénytelen volt. (Az Alba Kör véleményétől teljesen függetlenül a MIÉP és a Társadalmi Koalíció is ugyanerre az álláspontra jutott.)
3. Az OVB érvényesnek és eredményesnek nyilvánította a népszavazást, és elutasította az Alba Kör és az előző pontban említett szervezetek erre vonatkozó panaszát. Az OVB jogszerűen járt el, amikor panaszunk tartalmáról határozatot hozott, ugyanakkor egy jogállamban elképzelhetetlen, hogy ugyanaz a szervezet egyszerre döntéshozó és egyben a saját döntése ellen benyújtott panaszok elbírálására hivatott szervezet is legyen.
4. Az OVB elutasító határozata ellen az Alba Kör december közepén beadvánnyal fordult az Alkotmánybírósághoz a NATO-népszavazás érvénytelenségének megállapítás érdekében. (A MIÉP ezt már korábban megtette.)
5. A Magyar Köztársaság elnöke (Göncz Árpád) az igennel szavazók mellett köszönetet mondott a nemmel szavazóknak is azért, hogy rész vettek a szavazáson.
6. A kormányfő (Horn Gyula) és valamennyi parlamenti párt örömittasan és óriási győzelemként értékelte a népszavazás eredményét. Ez megítélésünk szerint mindenképpen túlzó volt, hiszen a lakosság több mint fele még a fáradságot sem vette, hogy kinyilvánítsa véleményét.
7. A kormányfő a népszavazást követő első beszédében a sikerért többek között köszönetet mondott a parlamenti pártoknak, a szakszervezeteknek és egyes civil szervezeteknek, valamint az egyházaknak; a nem szavazatokat pedig a szélsőséges erőknek tulajdonította. Az első megjegyzésével teljes mértékben egyetértünk (az említettek valóban minden törvényes és törvénytelen eszközt fölhasználtak a győzelemért, illetőleg megadtak minden segítséget hozzá), az utóbbi állítását viszont a leghatározottabban visszautasítjuk.
8. Az Országgyűlésnek a népszavazást követő első munkanapján a frakcióvezetők határtalan örömüknek adtak hangot a népszavazás eredménye láttán. Egyedül az ellenzéki MDNP vezetője (Szabó Iván) kezelte – megelégedésünkre – differenciáltan a nemmel szavazók táborát.

9. A Munkáspárt és a MIÉP a népszavazáson nemmel szavazókat saját munkájának sikereként értékelte. Ez, a népszavazást kizárólag pártpolitikai szempontból értékelni tudó, a miniszterelnökéhez hasonló differenciálatlan kijelentés nevetséges és valótlan.
10. Az Alba Kör úgy véli, hogy minden NATO-csatlakozást ellenző szervezet – pozitív vagy negatív módon, de – mindenképpen hozzájárult a nemleges szavazatok arányának alakulásához. Megállapíthatatlan és egyben szükségtelen annak firtatása, hogy a 15 százaléknyi nem szavazatból kire mekkora hányad eshet.
11. A KüM 4,8 millió forintot adott az Európa Stúdió Kommunikációs Kft.-nek, hogy hatrészes „ismeretterjesztő filmsorozatot" készítsen a NATO-ról, amelyet aztán a népszavazást megelőzően ötven (!) vidéki kábel- és helyi tévés partnerhez ellenszolgáltatás nélkül juttat el a kft. Az Alba Kör panaszbeadványa nyomán az ORTT Panaszbizottsága november végén a támogatás elfogadása és a kiegyensúlyozatlan, egyoldalú tájékoztatás miatt elmarasztalta az egyébként a NATOPOLy című CD-ROM készítőjeként ismertté vált kft.-t. A Panaszbizottság külön elmarasztalta a kft.-t azért, mert a kft. egyik tulajdonosa maga a panaszolt műsor vezetője (Ó. Molnár Miklós) és a tulajdonosok között tévé- és rádióalkalmazottak is vannak.
12. A KüM a Duna TV-nek 2,3 millió forintot adott azért, hogy egy, a NATO-t ismertető filmsorozatot készítsen „a határon kívüli nézők speciális kommunikációs igényeinek" megfelelően. A „NATO-mozaik" címmel elkészült filmsorozat utolsó adásának elején megszólal a műsor legfőbb támogatója (Kovács László) is. A sorozat epizódjai a népszavazást megelőző két hétben, főműsoridőben kerültek levetítésre. Az Alba Kör panaszbeadványa nyomán az ORTT Panaszbizottsága december elején elmarasztalta a műsorszolgáltatót, mivel az a támogatás elfogadása és a kiegyensúlyozott tájékoztatás kötelezettségének megszegése révén megsértette a médiatörvényt.
13. A Duna TV korábban felkérte az Alba Kört, hogy szerepeljen a „NATO-mozaik" című műsorban. A már akkor ismert törvénytelen támogatás ténye miatt az Alba Kör elutasította a szereplés lehetőségét. Ezt követően a sorozat szerkesztő-rendezője (Cselényi László) azzal próbálta zsarolni az Alba Kört, hogy korábban róla felvett, az Alba Körre nézve dehonesztáló képeket fog felhasználni. Az Alba Kör ezek után írásban tiltotta le a róla szóló összes felvétel levetítését. A letiltás ellenére a Duna TV felhasználta az Alba Körről korábban készült felvételeket, és a műsor valótlanságot állított akkor, amikor a nyilvánosság előtt úgy indokolta távolmaradásunkat, hogy az „taktikai okokból" történt. Ezzel a Duna TV megsértette a polgári törtvénykönyvnek a képmás és hangfelvétel nyilvánosságra hozatalára vonatkozó szabályait.
14. A Duna TV „NATO-mozaik" című bepanaszolt műsorának elején a külügyminiszter (Kovács László) hangot ad azon véleményének, hogy az ORTT döntésit nem tartja megalapozottnak, és az Alba Kör által korábban bepanaszolt, az ORTT által elítélt Atlanti expressz című műsor eleget tesz a kiegyensúlyozott tájékoztatás kötelezettségének. A külügyminiszter ezáltal nagy nyilvánosság előtt beismerte, hogy a Külügyminisztériumra és magára nézve nem tartja kötelező érvényűnek a médiatörvény előírásait. Ugyanitt a külügyminiszter – tévesen – azt is mondta, hogy az Alba Kör a Külügyminisztériumtól ötvenmillió forintot kért NATO-ellenes kampányára.
15. Az Alba Kör megítélése szerint a Duna TV súlyosan megsértette az Alba Körnek a jó hírnévhez fűződő jogait. Ennek kimondása érdekében 1998 elején polgári pert kezdeményezünk, amely során annak megállapítását szeretnénk elérni, hogy a külügyminiszter valótlan tényeket állított, és hogy a Duna TV jogellenesen használta fel az Alba Körről korábban készült felvételeket.
16. Az országos napilapok NATO-mellékletei – az egész évre kötött szerződések miatt – továbbra is megjelennek, immár valamennyi lap kizárólag NATO melletti cikkeket jelentet meg.
17. Az Országgyűlés 1997 utolsó munkanapján (december 15.) megtárgyalta az Országos Választási Bizottság elnöke, illetve a belügyminiszter (Kuncze Gábor) beszámolóját a NATO-népszavazásról. A Ház elsöprő többséggel elfogadta a beszámolókkal kapcsolatos két határozati javaslatot, miközben az Alkotmánybíróság a népszavazás érvényességének kérdésében még nem döntött.

# Az erősebb joga

# Színjáték, katarzis nélkül

A pártoknak nehéz szokni a kormányzati és ellenzéki oldalt. Nemcsak a mindig hirtelen jövő hatalomváltás szokatlansága miatt, hanem azért, mert még túlságosan jól emlékszünk a szerepcsere előtti véleményükre. A jugoszláviai NATO-beavatkozás kapcsán tanúsított hazai pártmagatartás kapcsán mutatkozott ez meg nagyon pregnánsan. Szánalmas volt látni, hogy a Fidesz-MPP milyen reménytelenül erőlködik szinkronba hozni a NATO érdekeit a vajdasági magyarság érdekeivel, miközben kíméletlenül, egyértelműen és azonnal a NATO oldalára állt. A külügy nem győzte fogadni a vajdaságiak delegációit, miközben a külügyminiszter Magyarország részvételét a Jugoszláv konfliktusban – paradox módon – úgy próbálta beállítani és eladhatóvá tenni, hogy az a vajdasági magyarság hosszú távú érdekeit is szolgálja. (Nem vitás: ha ezeket az éveket túl tudják élni, akkor ez így van. Csak hát addig mi van, illetőleg ha túlélik, azt kizárólag maguknak és szerencséjüknek köszönhetik.) A választásokon a NATO-csatlakozás sikerpropagandájában topicskoló MSZP egy volt kormánypárthoz és a jelenleg legerősebb ellenzéki párthoz méltatlanul döntésképtelennek mutatkozott, tagjainak jelentős része még a három állásfoglalási mód egyikét sem merte választani: ők egyszerűen nem vettek részt a szavazáson. (Hol van itt a NATO-ügyekben eddig példásan működő szavazógépezet?) Eközben a párt a Vajdasági Magyarok Szövetségével (VMSZ) való tárgyaláshoz és Magyarországnak a NATO által garantált katonai biztonságához próbálta kötni a kormányjavaslat támogatását.

Milyen álszent politika ez! Négy évig figyelmen kívül hagyni a határainkon kívül rekedtek érdekeit, sőt ezen érdekeket kimondottan alárendelten kezelni, majd ellenzékben a velük való tárgyalásokhoz (tehát nem hozzájárulásukhoz!) kötni azt, amit hónapokkal ezelőtt a mindenkire való tekintet legkisebb jele nélkül, a hatalomra került Fideszhez hasonló vehemenciával maguk vittek volna véghez. Négy évig a NATO adta biztonságról papolni, majd amikor az megvan, akkor kishitűnek és bizalmatlannak mutatkozni a NATO irányába, és a lakosság védtelenségének hangsúlyozásával aláásni a kormányzati szándék legitimitását. Ennél persze csak az MDF viselkedett nevetségesebben, hiszen ők határozottan képviselték álláspontjukat, csak éppen napszakonként más álláspontot. Az MDF újraválasztás előtt álló, karizmatikusnak mondott elnöke, nem tudta maga mögé állítani saját frakcióját, továbbá képtelen volt dönteni a szervilis kormánypártiság és az önálló vélemény képviseletének bátorsága között, a vajdasági magyarok és a NATO érdeke között. Hagyta ugyan magát meggyőzni a VMSZ által, de azért pártjának lojalitásáról biztosító levelet írt a miniszterelnöknek, az MSZP-hez hasonlóan pedig eljátszotta a vajdasági magyarok iránti mély elköteleződést. A népben-nemzetben gondolkodó MDF – két kivétellel – végül is a (vélt) államérdek elsődlegessége és az államok feletti multinacionális (fegyveres) szervezet beavatkozása mellett szavazott. (A pártelnök következetes maradt határozatlanságához és „belgaként” tartózkodott a szavazásokon.)

Nekem azonban mégsem e képmutatások színjátéka „tetszett” a legjobban, hanem az, hogy kormányzati és ellenzéki oldalon is voltak olyanok, akik ebben a kérdésben a nacionalista és rasszista MIÉP-pel „egy gyékényen árultak”. Most lehetséges volt ez, a NATO-népszavazás során nem? Most a nemmel és tartózkodással szavazók a MIÉP szekértolói lennének? Azt gondolom, hogy akárcsak a NATO-népszavazás idején, úgy most is rosszak ezek a kérdésfeltevések, és helytelen a párhuzam. Ugyanis elvek, nézetek, vélemények és tettek igazságtartalmát, fontosságát, moralitását nem mindezeknek a MIÉP-hez való viszonya határozza meg. Pont fordítva gondolom: aki örökösen egy szélsőséges és tömegbefolyással nem bíró MIÉP-szereplés alapján politizál és alkot véleményt, az maga teszi meg mércének a remélhetőleg minél előbb a történelem süllyesztőjébe kerülő MIÉP-et, miközben maga is növeli a MIÉP jelentőségét, és ellene dolgozik az eszmék szabad áramlásának, valamint a MIÉP térvesztésének.

Mindent egybevetve azért legyünk igazságosak: a NATO-csatlakozás küszöbén álló, de még nem NATO-tag Magyarország és a MIÉP-pel sújtott parlament nem mindennapi harapófogóba került az ENSZ felhatalmazását nélkülöző NATO-felkérés nyomán, illetőleg a NATO-beavatkozás esetén a magyar nemzetiségű és polgári áldozatokat is követelő akció idő- és térbeli közelsége láttán. Mondhatnánk azt is, hogy ilyen helyzetben Magyarország még nem volt, a pártok és a politikusok zavara ezért érthető. Bár nem pontosan van ez így (lásd korábban az IFOR- és SFOR-részvételt), mégis inkább minderre az a magyarázat, hogy a NATO bővítés utáni határai ugyan egybeesnek Magyarország, de nem esnek egybe a magyarság határaival. Kormányoktól és ellenzéki szereptől teljesen függetlenül a NATO-

csatlakozás prioritásáról és a Kárpát-medencében élő magyarság érdekeinek másodlagosságáról a politikai elit már jóval korábban döntött. Persze ezt kimondani nem ildomos, a mindenoldalú politikai színjáték tehát folytatódik.

*Népszabadság, 1998. október 21.*

# Halkan be(le)léptünk

Magyarország 1945 utáni története egyik legfontosabb döntésének meghozatalára mindössze negyvenkét percet szánt az Országgyűlés. Március 24-én ugyanis ennyi időre volt szüksége annak a határozatnak az elfogadására, amely kimondja: a T. Ház hozzájárulását adja ahhoz, hogy a „NATO-fellépésben részt vevő felderítő, harci és szállító repülőgépek, valamint helikopterek a Magyar Köztársaság légterét, repülőtereit, ezek kiszolgáló objektumait és repülésirányító berendezéseit e műveletek céljaira és időtartama alatt korlátozások nélkül igénybe vegyék".

E történelmi jelentőségű, határidőt nem ismerő, a magyar földről is indítható légicsapásokhoz szükséges felhatalmazást is megadó dokumentum még egy önálló határozatot sem érdemelt meg: pusztán csak a tavaly októberi határozat módosítására került sor.

Ez és a miniszterelnök távolléte is pontosan mutatja, hogy a magyar légtér igénybevételével foglalkozó két országgyűlési határozat közül – bármilyen furcsán hangzik is – az első, a tavalyi volt a fontosabb, az áttörést mindenképpen az jelentette. A kormány nem véletlenül akarta, és az MSZP nem véletlenül nem akarta zárt ülésen megvitatni akkor a légtérhasználatot, az ország biztonságát, a katonai és politikai garanciákat, a NATO-hoz való (akkor még csak szövetségszerű) hűséget, a vajdasági magyarokat alapvetően érintő kérdéseket. Javier Solana NATO-főtitkárnak a kormányhoz írt, Magyarország biztonságát garantáló levele és Orbán Viktor erre épülő kijelentései, miszerint a katonai támadások nem érintik a magyarlakta területeket, s elkerülnek bizonyos szélességi fokokat, megnyugtatták még a kételkedő, két óra tárgyalási szünetet kérő MSZP-t is.

A magyar légtéren át Jugoszláviába tartó bombázók elindulásával egyidejűleg a parlamentben megvitatott módosításnak már nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a képviselők. A Rubicont viszont együtt és szinte egyhangúlag lépte át az Országgyűlés. Mert a határozat szövege nem hagy kétséget afelől, hogy a NATO harci gépei biankó felhatalmazást kaptak, és minden harci művelethez korlátlanul használhatják a magyar légteret és repülőtereket. Ezen semmit sem változtat az, hogy a házszabálytól való egyhangú eltérés nyomán vita sem alakulhatott ki, hogy a külügyminiszter szóbeli előterjesztése nem tartalmazta a repülőtereinkre is telepített és magyar területről is bevetésre induló harci gépek jelenlétének engedélyezését (a határozat megsértése kizárólag a Ferihegy 1-re és a katonai repterekre telepített tankereket, illetve harci gépeket kiszolgáló NATO-katonák vonatkozásában merül fel). A Fidesz-MPP szerint a javaslat csupán „technikai, kiegészítő jellegű" módosítást tartalmazott, számosan pedig a NATO-védernyő által garantált katonai biztonság megerősítésének tudták csak be a változtatást.

A szalonképesnek tartott pártok sorából egyik irányban csak az SZDSZ „lógott ki" felelősségteljesebb, a lelkiismereti okokból nemmel szavazókra is tekintettel lévő, ugyanakkor azért a módosítást „erkölcsileg és politikailag egyaránt" helyeslő megközelítésével. A másik irányt viszont a FKgP-frakció képviselte, amely a javaslatot egyhangúlag támogatta, és amelynek vezérszónoka azt mondta, „úgy gondoljuk, hogy ez az a kérdés, ahol igazából érdemi vitának helye sem lehetne, hiszen március 12-e óta Magyarország a NATO teljes jogú tagja, és egy szerződésből fakadnak jogok, de fakadnak kötelességek is".

A NATO harci gépeinek magyar repülőtereken történő állomásoztatását és bevetését bejelentő washingtoni hír ezek után nem is hathatott volna a meglepetés erejével a pártokra és a képviselőkre. Aki itt meglepődhet, az kizárólag a magyar közvélemény, amely joggal érezheti magát úgy, mint aki belelépett.

*HVG, 1999. május 8.*

# Hadiállapot vagy háború?

A Jugoszláviában zajló konfliktus kapcsán az egyik alapvető kérdés az, hogy a NATO-bombázások nyomán a Magyarország és Jugoszlávia közötti kapcsolatot minek lehet nevezni. Ennek tisztázásához azonban több más kérdést kell először megválaszolni. Mindenekelőtt azt, hogy a NATO és Jugoszlávia közötti viszonyt minek lehet nevezni.

Amennyiben a rambouillet-i „rendezési terv" ultimátumnak tekinthető (mint ahogyan azt egyes német politikusok állítják) és a NATO ezáltal hadat üzent Jugoszláviának, nem lehet kétséges, hogy a NATO-légitámadások nyomán kezdetét vette a háború. A háborúknak azonban nem feltétele, hogy azt ultimátum, hadüzenet előzze meg, nem ettől háború a háború.

A háború léte a valódi történésektől függ. A valódi történés pedig az, hogy két, reguláris egységekbe szervezett fegyveres fél (NATO- és jugoszláv alakulatok) folyamatos katonai tevékenységet folytat egymás ellen. Ezeket egyaránt központilag irányítják és szervezik, kidolgozott stratégia alapján. A NATO és Jugoszlávia között szükségszerűen hadiállapot van, hiszen a két fél között a békés állapot megszűnt. De a két fél között háború is van, mivel mindkét fél háborús tevékenységet is folytat, a vitás kérdéseket erőszakkal, katonai erővel próbálják megoldani, a felek harci érintkezésben vannak egymással.

A hadiállapot és a háború „beállta" nem függ attól, hogy mi a háború oka vagy célja. A háború kérdésének megválaszolása szempontjából irreleváns, hogy a háborút milyen ok vagy okok váltották ki, hogy az támadó, ön- vagy honvédő jellegű. Egy háború léte nem függ attól, hogy a harcban állók megnevezték-e egyáltalán az okot és a valós vagy valótlan célt, hogy az okokról és célokról a nemzetközi jog, a nemzetközi közvélemény mit gondol. A háború akkor is háború, ha a háborút az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóváhagyásával vagy anélkül, „elfogadható" (például humanitárius katasztrófa megakadályozása érdekében) vagy „elfogadhatatlan" (például népirtó fél ellen) vagy „közérdekű" célból (például béke, biztonság) avagy „hasznossági" (például területszerzési) okból kezdeményezték. A céltalanul vagy morális, politikai, gazdasági, területszerzési stb. okból viselt háború egyaránt háborúnak minősül, még akkor is, ha a háborúnak nem célja az adott ország legyőzése, megsemmisítése vagy politikai rendszerének megváltoztatása. Mivel a háború tényének megállapítása nem függ továbbá annak időtartamától, sem a benne részt vevők számától (minimum két fél természetesen azért kell hozzá) és kiterjedésétől, a fegyveres konfliktusban bevetett fegyverektől és fegyvernemektől (például csak légi csapás lététől), kimondható, hogy esetünkben a háború tényének megállapítása nem lehet kétséges.

A kérdés magyar vonatkozása azonban mindettől még megválaszolatlan marad. Mert mi következik abból, hogy a NATO és Jugoszlávia között háború dúl? Minek lehet nevezni a Magyarország és Jugoszlávia közötti viszonyt? Lehet-e Magyarország semleges fél a háborúban, vagy ha ez nem lehetséges, akkor az ország hadiállapotban vagy háborúban áll-e Jugoszláviával?

A Jugoszlávia kontra NATO háborúban semleges csak olyan ország lehet, amelyik semmilyen katonainak minősülő módon nem vesz részt a harcokban, vagy emellett ki is jelenti, hogy ő a hadviselő feleken kívül álló félnek tekinti magát. Magyarország, miután aláírta a washingtoni szerződést, 1999. március 12-e óta a NATO teljes jogú tagja, a többi tizennyolc NATO-tagországgal teljesen azonos jogokkal és kötelezettségekkel. A NATO a bővítést követően indította meg katonai támadását Jugoszlávia ellen. Ezt a NATO kizárólag azért tudta megtenni, mert valamennyi tagországa, így Magyarország is egyetértett a támadással, és senki, így Magyarország sem élt vétójogával. Magyarország döntési helyzetben volt és van a Jugoszláviával kapcsolatos katonai, védelmi, háborúindítási kérdésekben, és minden fórumon és mindig a háború mellett foglalt állást. Magyarország nemzetközi jogi vonatkozásban nem tekinthető tehát hadviselő feleken kívül álló félnek (de jure), a NATO szövetségeseként a semlegesség deklarálása eleve képtelenség, fogalmilag és logikailag is teljesen kizárt. Ha pedig Magyarország semmilyen vonatkozásban nem semleges fél a háborúban, akkor csak – valamelyik oldalon – részes fél lehet, a harcban álló NATO szövetségeseként kizárólag a NATO oldalán hadban álló, részes fél lehet csak. Magyarország akkor hadban vagy háborúban is áll-e Jugoszláviával?

A hadiállapot és a háború között azonban nagy különbség van. Számosan tagadják, hogy Magyarország hadiállapotban és/vagy háborúban állna Jugoszláviával. Ezek az ellenérvek így foglalhatók össze: 1. Magyarország és Jugoszlávia között jogi értelemben véve béke van, a diplomáciai kapcsolatok nem szakadtak meg (Kardos Gábor) 2. Magyarország már csak azért sem hadviselő fél, mert nem részesedik

a háború kiadásaiból (Waschler Tamás). 3. Magyarország csak „közvetett módon és nem tevőlegesen” részese a hadműveleteknek (Végh Ferenc). 4. „Nincs tényleges háború” Magyarország és Jugoszlávia között, harci érintkezés nincsen (Kardos Gábor). 5. Magyarország saját fegyveres erőkkel nem vesz és deklaráltan nem fog részt venni a háborúban (Valki László). 6. Magyar földről szárazföldi katonai beavatkozásra nem került és nem is fog sor kerülni (Orbán Viktor).

1. A magyar Országgyűlés eddig még nem döntött a hadiállapot kinyilvánításáról, ahogy az „idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén” kihirdethető rendkívüli állapot bevezetéséről sem. A magyar hatályos jog szerint béke van ugyan Magyarország és Jugoszlávia között, mert a magyar Országgyűlés úgy ítélte meg, hogy az ország védelme érdekében nincs szükség olyan sokirányú, a katonai védelemnek mindent alárendelő jogi, katonai és egyéb változtatásra, amely szükséges lenne az ország biztonságának megvédése érdekében. A jugoszláv fegyveres támadás veszélyét olyan küszöbérték alatti szintnek értékelte, továbbá a szövetségesek erejét olyan magas szintűnek ítélte, hogy nem tartotta szükségesnek a hadiállapot kimondását és az ezzel megnyíló lehetőség igénybevételét. Egyetlen egy NATO-országban sem hirdettek ki hadiállapotot, a fegyveres erők 70-80 százalékát biztosító és a napi több tíz ezer bevetést produkáló Egyesült Államok sem hirdetett ki rendkívüli állapotot, mert saját potenciálja és a NATO katonai potenciálja együttesen akkora, hogy az ország élheti mindennapos, „civil” életét, a háború terhét e nélkül is viselni képes. Ha azt állítjuk, hogy a magyar belső jog szerint béke van Magyarország és Jugoszlávia között, akkor azt is állítjuk, hogy a NATO-országok, és a NATO, valamint Jugoszlávia között is jogi béke van. Magyarország a háborúzó NATO tagjaként, a belső jog részévé tett washingtoni szerződés aláírójaként, nemzetközi jogi vonatkozásban háborúban áll Jugoszláviával.

2. Szinte bizonyosra vehető, hogy a háború költségeit nem kizárólag a saját fegyvereseivel részt vevő NATO-országok fogják egyedül állni. Mint az az Öböl-háborúban haderővel részt nem vett Németországgal is megtörtént: a németek arra kényszerültek, hogy utólag – nem is jelképes összeggel – anyagilag is hozzájáruljanak a háború költségeihez. A békeidőre tervezett NATO-költségvetést, pontosabban a NATO háborújának kiadásait az igazságos elosztás érdekében és a fegyveres erővel részt vevő országok adófizetői miatt egész biztosan – talán éppen az évi tagdíjbefizetések arányában – meg fogják egymás között osztani a tagállamok. Ez annál valószínűbb, minél tovább tart, és ezáltal minél költségesebb – az eddig négy-hatmilliárd dollárba került – háború. Várható tehát, hogy Magyarország, a magyar állampolgárok is arányosan részesednek a háború költségeiből, és nem csak az eddig elköltött több milliárd forint a közvetlen kiadás (például a hadserek készenléti fokozata, határőrszázadok, vadászgépek többlet repülése, kétmilliárd forint rendkívüli beszerzés).

3–6. Az Országgyűlés hozzájárult az ország légterének, majd pedig repülőtereinek a NATO katonai gépei általi használatához. Ennek nyomán már a háború első napján, a Jugoszláviát bombázó legelső NATO-gépek igénybe vették az erre a célra lezárt magyar légteret. A helyzet azóta sem változott, hiszen a bombaterhet cipelő angol vadászbombázók ugyancsak Magyarország fölött röpülnek át, és ugyanerre térnek vissza támaszpontjukra. A támadásban részt vevő gépeket Magyarország felett töltik fel üzemanyaggal. A washingtoni csúcs óta lehetőség van arra is, hogy az üzemanyag-feltöltést Magyarországon állomásozó NATO-gépek végezzék el. A Ferihegy 1-re települő húsz tankergépet százkétszáz amerikai katonai fogja kiszolgálni. Előre láthatólag ötven-ötven harci gép fog folyamatosan állomásozni a kecskeméti, a pápai vagy a taszári repülőtéren. A háború kitörése óta a magyar–jugoszláv „légi határszakaszon” folyamatosan a szövetség F–15-ös gépei őrködnek. A magyar légtér felét a NATO felügyeli, ahol négyezer-ötszáz és tizenkétezer méter magasság között a NATO végzi a légi irányítást is. A háború óta harckészültségben lévő Taszárról rendszeresen felderítő feladatot ellátó NATO-gépek és robotrepülőgépek szállnak fel, amelyek Bosznia és Jugoszlávia felett minden mozgást stb. észlelnek. A jugoszláv célpontok megsemmisítésére a NATO katonai gépei a taszári bázist is igénybe vették. A taszári támaszpont légi védelméről az amerikai és magyar fegyveres erők, szárazföldi védelméről a magyar hadsereg gondoskodik. A NATO EC–130 Hercules hírközlő repülőgépe a magyar–jugoszláv határ fölött körözve sugározza a Szabad Európa és az Amerika Hangja közös szerb nyelvű műsorát Jugoszláviába. Még az Albániába kiküldött, humanitárius feladatokat ellátó harmincöt fős magyar csoport sem civilekből, hanem kézifegyverrel ellátott, harci gépen elszállított, hivatásos és szerződéses

katonákból áll, akik nem az ENSZ vagy a Nemzetközi Vöröskereszt stb. keretei között, hanem a NATO katonai kötelékében tevékenykednek.

Mindezek miatt elég egyértelműnek tűnik, hogy Magyarország nemcsak közvetett módon, de tevőlegesen is, a háború első napjától kezdve részese a hadműveleteknek, hogy tényleges háború zajlik Magyarország és Jugoszlávia között. Ezt az állítást nem cáfolja az sem, hogy Jugoszlávia eddig semmilyen kárt nem tudott tenni magyar életekben és anyagi javakban (a NATO-gépekben is csak jelentékteleneket), a közvetlen harci érintkezés azonban minden bombatámadás alkalmával megvalósul. (A két jugoszláv vadászgépnek a magyar és cseh légtérsértése is harci cselekménynek minősül.) Nem lehet tehát vitatott, hogy Magyarország is hadban áll Jugoszláviával, a két ország között hadiállapot és háború van.

*Népszabadságnak szánva, 1999. április*

# Olvasói levél a békemenetről

A Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM) május 9-ei Békemenet ‘99 rendezvényéről, Seres Lászlónak, a *Mancsban* megjelent (1999. május 13-ai) publicisztikájával kapcsolatban az alábbiakat tartom szükségesnek elmondani.

Seres Lászlónak igaza van abban, hogy a békemenetet „aktuálpolitikai célokra használtuk”. A békemenetek nem szoktak általában szerveződni, azok pontosan meghatározható, éppen aktuális politikai célok érdekében kerülnek megtartásra. A mi aktuálpolitikai célunk az volt, hogy a koszovói népirtás, a NATO bombázása és a magyar Országgyűlés háborús politikája ellen, a békéért tüntessünk.

Seres Lászlónak abban is igaza van, hogy miközben elítéljük a háborús bűnös Milosevicset és a koszovói albánok ellen viselt háborúját, nem tarjuk mindezt elégséges oknak ahhoz, hogy a NATO az erőszakra erőszakkal, ártatlan emberek megölésére, ártatlan emberek lebombázásával válaszoljon, hogy a NATO kollektív büntetést alkalmazzon egy néppel szemben. Úgy gondoljuk, hogy a NATO beavatkozásának nem elsődleges oka az albánok drámai helyzete, mivel a NATO a bombázások hat hete alatt sem avatkozott be Koszovóban (Pristinát lőtte széjjel, miközben a szerb hóhérosztagok zavartalanul garázdálkodnak). A humanitárius katasztrófa megakadályozása szerintünk sokadik célja a NATO háborújának, de ha ez elsődleges ok is lenne, akkor sem tartjuk a történteket adekvát válasznak. Egyébként sem tudom elhinni sem Seres Lászlónak, sem a hivatalos NATO-propagandának, hogy a NATO bombázásának egyetlen oka lenne. Én azoknak hiszek akik számos okra vezetik vissza a NATO-beavatkozást.

Seres azonkívül, hogy ok okozati összefüggést lát a koszovói népirtás és a NATO-beavatkozás között, elmarasztal minket ennek az összefüggésnek az elhallgatása miatt. Senki sem tagadja közülünk, hogy a szerbek kezdték gyilkolni az albánokat, de ebből számunkra nem következik, hogy a NATO jól teszi azt, amit tesz. Lehet hinni azt, hogy ez az ok váltotta ki az okozatot, de lehet megkérdőjelezni is, pláne azt, hogy az okot feltétlenül és egyedül ilyen okozatnak kellett követnie.

Seres Lászlóval teljesen egyetértünk a Munkáspárt megítélésében. Azonban Seres úgy beszél a Munkáspártról, mint amelynek bármilyen köze is lett volna a BBM-hez és a békemenethez. A BBM vezetőségében egyetlen egy Munkáspárti tag sincsen, a békemenetben pedig kizárólag civilek vehettek részt. Senki, semmilyen pártemblémát stb. nem hozhatott és nem is hozott magával a békemenetre. Sem a Munkáspárt, sem pedig semmilyen más párt nem vehetett részt a rendezvényen. A békemenet részvevőit összemosni a Munkáspárttal több mint csúsztatás, kizárólag a valóság nem ismeréséből eredhet.

Seres László a BBM-mel, a békemenettel kapcsolatban „chartás hangulatról” beszél. Ha jól értem, akkor ez szociálliberális összefogást jelent, de talán kormány-ellenzék viszonyt is takarhat. Esetünkben nincs szó egyikről sem, mivel a szociálliberális és a konzervatív vagy – ha úgy tetszik – a kormánypárti és az ellenzéki oldalt egyaránt hibáztatjuk a háború támogatása miatt. Mint az világosan látható, a magyar politikai élet, a közélet és az értelmiség nem a régi, jól bevált sémák szerint tagolódik ebben a kérdésben, azaz ellenzi vagy támogatja a háborút, hanem új választóvonalak születnek. Elég ennek bizonyítékaként a Konrád–Heller-törésvonalra utalni.

Seres László cikkén végigvonul a Milosevics-politika és a zsidóság közötti párhuzam emlegetése. A szerző szíve joga, hogy milyen analógiát használ, de tudni kell, hogy a BBM és a békemenet semmilyen vonatkozásban nem érintett ebben. Aki hiányolja az ENSZ jóváhagyását, az a koszovói áldozatok mellett szót emel az ártatlan szerb áldozatokért is, akik nem tartják belügynek a koszovói albánok irtását, de ennek elkerülésére nem tartják alkalmasnak azokat a vadászbombázókat, amelyek a koszovói népirtás valódi színhelyét messze elkerülik – nos ezeket (minket) egy lapon emlegetni azokkal, akik becstelenül és némán hagyták elhurcolni a zsidókat, nem helyénvaló.

Minden bizonnyal téved Seres László, amikor különböző motivációjú tüntetőkről beszél. Kizárólag azokat vártuk soraink közé, és azok is jöttek velünk végig a békemenetben, akik egyetértettek – a Mancs által sajnos eddig nem közölt – Felhívásunkkal. Természetesen – mint ahogyan Seres – mi sem láthatunk bele a tüntetők lelkébe. Viszont abból, hogy – egy szűk provokáló csoportot leszámítva – mindenki azonosulni tudott az egyetlen céllal (legyen béke), nem lehetett kitapintani a különböző motivációkat.

Seresnek igaza van akkor, amikor a vérontás megakadályozása érdekében nem tartja elegendőnek tiltakozásunkat. Mi sem tartjuk elegendőnek, ennyi valóban kevés a lelkiismeretünk megnyugtatásához.

De Seres úgy beszél rólunk, mint akiknek nem lenne joguk tiltakozni a háború ellen, mert nem tudjuk az általunk javasolt megoldást egyben kivitelezni is. Ezzel együtt azonban meg kell jegyezni, hogy a Seres által támogatott megoldás (ki kell bombázni Milosevicset) jelenleg éppen úgy nem megoldás a problémákra, mint ártatlan áldozatok emlékére virágokat szórni a Dunába.

Seres rengeteg negatív jelzőt használ, és álszentnek, hazugnak, képmutatónak, giccsesnek és – kétszer is – cinikusnak nevez minket. Egyiket sem érzem találónak, de egy másikra reagálni is szeretnék. Nevezetesen arra, hogy tudatlannak is nevez minket. Nyilván egyikünk sincs a tudás teljes birtokában, de aki más véleményen mer lenni, mint ő, az lehet, hogy nem tud kevesebbet nála, csak másként látja ugyanazt, vagy más logika alapján gondolkozik. Ezért a másként gondolkodásért szeretnék legfőképpen szót emelni. Azért, hogy akik nem osztják Seres Lászlónak és a *Mancsnak* a háborúval kapcsolatos nézeteit, azok becsületébe ne gázoljanak bele, ne bélyegezzék meg őket. Még akkor sem, ha tudásunk különböző, és ha a tényeket is másként látjuk.

*Mancs, 1999. május 20.*

# Talán még nem késő

Valószínűleg sohasem fogom elfelejteni azt a szegedi meghívást 1997 novemberében. Két okból sem. A NATO-népszavazás kampányában a Külügyminisztérium magas beosztású képviselőjével, a politikussá lett ny. tábornokkal, az egyik „pro NATO" fél-civilszervezet vezetőjével és helyi országgyűlési képviselőjével vitatkoztunk Magyarország NATO-csatlakozásáról. A vitavezetőt is beszámítva az ellenzői oldalon egyes egyedül ültem az asztalnál, miközben tódultak a diákok a JATE egyik nagy előadójába. Ennyi ember előtt talán még sohasem beszéltem, és – sohasem buktam meg. Érveim könnyűnek találtattak. A szócsaták után vitapartnereimet gyűrűbe fogták a lelkes kérdezők, én meg szégyenszemre egymagam álldogáltam. Zavarom egészen addig tartott – és ez a másik felejthetetlen élmény –, amíg egy Szegeden tanuló kurd diák meg nem szólított, és meg nem ajándékozott egy általa készített nagy alakú NATO-ellenes grafikával, mondván, ők már pontosan tudják, hogy mi is az a NATO. A vitától szomorúan, de mégis bátorítóan mondta, hogy ő ezzel szeretne segíteni nekem. Az általam bekeretezett, ereklyeként őrzött grafika és a szegedi nagy előadóterem képe ezekben a hetekben gyakran eszembe jut.

Az foglalkoztat leginkább, hogy miközben a Szegedtől hallótávolságban lévő Szabadkát a NATO bombázza, miközben mi magyarok is legalább egytizenkilenced részben hibásak vagyunk ezért, a mi vétónk elmaradása miatt is döng a föld az egyetem falaitól tizenvalahány kilométerre, amikor Magyarország hadban áll Jugoszláviával, miként zajlana ma ez a vita Szegeden a NATO-csatlakozásról. Alighanem ezekben a napokban vitapartnereim lennének megvert helyzetben. Gyásszal és nem örömmel gondolok arra, hogy szerepváltozás történt. Tanult kollégáimnak az ország különböző részeiről összesereglett szegedi diáksággal nehéz lenne most elhitetni, hogy a NATO a béke védelmezője, hogy Magyarország most „szövetségben van a biztonsággal", ahogyan azt a Külügyminisztérium, feladó nélküli NATO-óriásplakátjai hirdetik. A magyar részvétellel folyó bombázás nyomán a szegediek hogyan hihetnék el, hogy a magyar–szerb kapcsolatokon nem esett begyógyíthatatlan seb, hogy mi nem a szerb nép ellen vagyunk, csak most éppen őket is bombázzuk. A Szeged történelmi levegőjét szívó diákok tudják, hogy aktív közreműködésünkkel a közép-európaiság eszméjét is bombázzák azok, akik erről mit sem tudnak, de ha tudnak, akkor sem foglalkoztatja őket, mert ezer kilométerekre és fényévnyi lelki, kulturális távolságban vannak tőlünk, magyaroktól és szerbektől. Egy szegedinek és délvidékinek rengeteget, az amerikaiaknak viszont semmit sem mondanak a hidak, a magyar és szerb „több nemzetiségű" folyókon átívelő, magyarok által is gyártott hidak, amelyek nemcsak katonai utánpótlást, hanem „demokratikus utánpótlást" és toleranciát is „szállítottak", emberi kapcsolatokat, nemzetiségeket és népeket is összekötöttek. A határ mentiek közvetlenül megélik nemcsak a háborút, hanem az ennek nyomán szükségszerűen bekövetkező jószomszédi kapcsolatok lebombázását is. De azt is, hogy a humanitárius katasztrófa egyik megnyilvánulási formája a koszovói népirtás és tömegsírgyártás mellett, az ártatlan emberek millióinak nélkülözésben, halálfélelemben tartása is.

A tűzvonaltól lőtávolon belül lévő diákság mellett a vajdaságiakkal sem lehet elhitetni azt, hogy a bombázás a vajdaságiak érdekeit is szolgálja. Ezt a teóriát nem lehet elhitetni azokkal, akik halálfélelemben élnek, és ha nem ölik meg őket a bombák, és egy élet munkáját nem veszítik el, akkor a lebombázott ipar és infrastruktúra stb. miatt nem lesz munkájuk és kenyerük. Miután életüket és szülőföldjüket puszta önvédelemből védik most, a hazájukat védik az anyaországukon keresztül is érkező NATO-bombák ellen, és miután harcolni kényszerültek Koszóvóban az albánok ellen, a magyar részvétel miatt hetedíziglen gyűlölik majd őket az összes nem magyar szomszédok. De ezek a szegedi fiatalok pontosan tudják azt is, hogy a Vajdaságban a magyarok lényegesen és folyamatosan fogyva, mindössze ha tizenhét százalékos arányban élnek, hogy a Vajdaság már régen nem csak magyarok által lakott magyar föld, hogy a mintegy háromszázezer magyar mellett egy színes és gazdag multikulturális, kétmilliós népesség élt eddig toleránsan együtt. A szegediek nem csupán tudják, de érzik is, hogy a Vajdaság már régen nemcsak azért fontos, mert ott magyarok élnek, hanem mert szerbek, magyarok, albánok, „jugoszlávok", horvátok, szlovákok, montenegróiak, románok, cigányok, bunyevácok, ruszinok, ukránok stb. éltek eddig olyan békességben, ami eddig páratlan volt a Tito és Milosevics vezette Jugoszláviában. Ez veszett generációkra oda, és ezt nem lehet – egyébként támogatásra érdemes és a maga nemében fontos – MSZP-s, a szerb–magyar barátságot kinyilvánító parlamenti határozattal megmenteni. (A magát nemzeti kormánynak mondó koalíció még ennek a javaslatnak a támogatására sem volt képes.)

Mit tehet a vajdasági magyar, amikor a magyar politikai elit kórusban helyesli a NATO-légi-csapást, amikor a miniszterelnök őszintén lelkesedik a katonai beavatkozásért, kételyek nélkül támogatja az „igazak” támadását, a Vajdaság bombázásának elkerülésére tett parlamenti ígéreteit képtelen betartatni, és ezzel szembesülni sem hajlandó, amikor – régi, be nem vált magyar szokás szerint – a magyar kormány akarja megmondani Budapestről, hogy mi jó a szabadkai és a vajdasági magyaroknak. A kormány cinizmusa odáig megy, hogy amikor a katonai szolgálat elől, vagyis áldozat és gyilkos szerepéből menekülne szerb és magyar, akkor a magyar állam nem ad nekik politikai menekült státust, képletesen és ténylegesen is hagyja két tűz közé szorulni őket. Ki meri ezek után azt mondani nekik, hogy a szülőföldön kell maradni? Mondta valaki is nekik, hogy bombáink elől menekülve legalább munkát és kenyeret kapnak tőlünk? A kisebbségi kérdés, mint a külpolitikai prioritások egyike, a Vajdaság esetében megoldottnak tűnik. Az újvidéki hideg napok hangulatát most bombatalálat okozta tüzek melegítik fel. Ezek most a meleg napok.

De mit mondhatnék én ezekre a kérdésekre? Egyszerűen talán annyit: néhány kivételtől eltekintve, kedves szegediek, lányok és fiúk, ti is megszavaztátok a NATO-csatlakozást. A magyar értelmiség jelentős részének támogatása nélkül nem lettünk volna NATO-tagok, és ma nem lennénk részese a háborúnak. A médiaértelmiség zöme kész volt a NATO-propagandára. Mi a baj? Ja, hogy nem ezt akartátok! Ja, hogy csak a NATO, az amerikaiak, a piac, a tőke, a modernizáció, az európaiság miatt, az oroszoktól való félelmetek miatt támogattátok a csatlakozást? Néhány vezető gondolkodót és politikust kivéve szinte valamennyi igennel szavazó voltaképpen mégis vétlen. Mert nem a NATO-féle háborúra, agresszióra, „humanitárius bombázásokra” voksoltak a szavazástól távol maradók a lábukkal és a szavazáson részt vevők a kezükkel. Egy NATO-párti arra a kérdésre mondott igent, hogy „Egyetért-e azzal, hogy a Magyar Köztársaság a NATO-hoz csatlakozva biztosítsa az ország védettségét?”. A független Magyarországot és a NATO-tag Magyarországot a NATO-bombázás előtt nem fenyegette senki, az ország védettsége úgy volt a legnagyobb. Semmi mást, csak ezt kellene most számon kérni a politikusoktól. Talán most még nagyobb a felelősségünk, mint a népszavazás idején. Most lehet számon kérni az ígéreteket és a leadott szavazatokat.

Talán most még meg lehetne akadályozni a készülődő gyalázatot. Na nem Balassi-karddal és a Vajdaság visszacsatolásának csurkista-lányista elképzeléseivel, a Nagy-Magyarország revizionista rémképének felidézésével, hanem szervezett és hatékony tiltakozással, az igaz és becsületes szó kimondásával, a kérdéskör differenciált kezelésével, mint ahogyan azt Konrád György, Eörsi István, Szalai Erzsébet, Nagy Boldizsár és Szalai Júlia nyilvánosan megtette. Mert most nem kisebb a tét annál, mint hogy hallgatásunkkal és közömbösségünkkel egyénileg is hozzájárulunk-e ahhoz, hogy Magyarország területéről ötvennyolc év után ismét szárazföldi csapatok támadják meg Jugoszláviát.

*Élet és Irodalom, 1999. június 18.*

# A biztonság fogalmának összetevői és változásai a balkáni konfliktus tükrében*

## A balkáni konfliktusnak a biztonságra gyakorolt hatása

*A balkáni konfliktus és a globális biztonság*

Az 1999-es balkáni háborúval kapcsolatban uralkodó közfelfogás szerint a NATO beavatkozása növelte a globális biztonságot. A katonai beavatkozás megmutatta, hogy egy állam szuverenitása nem korlátlan, hogy a nemzetközi közvéleménynek beleszólása van az emberi jogokat semmibe vevő államok életébe, hogy egy állam a saját területén sem teheti azt, amit akar, hogy a szuverenitás és az emberi jogok védelme között feszülő ellentmondás az utóbbi javára fegyverrel is eldönthető, továbbá hogy a humanitárius katasztrófák megakadályozása érdekében fegyverrel kell fellépni. Ezen széles körben uralkodó közfelfogás szerint tehát a balkáni háború után a világ biztonságosabb, mint annak előtte.

Ezzel a megközelítéssel azért nem értek egyet, mivel a háború primer célja nem a népirtás, nem a humanitárius katasztrófa megakadályozás volt, és a háború nem az emberi jogok tömeges megsértése miatt indult. Az emberi jogok védelme szlogen, posztmodern korunk új casus bellije nem több új háborús ideológiánál, propagandánál, szelektíven alkalmazott kritériumnál. Az állami szuverenitás eszméje továbbra is kikezdhetetlen, az emberi jogok érvényesülésének esélyei nem nőttek. Az úgynevezett humanitárius katasztrófák vagy az emberi jogok sérüléseinek eseteiben a háborúindítás joga nem vált általánossá: ami Jugoszlávia esetében történt, annak általánosítása nem lehetséges.

A háború megváltoztatta magát a NATO-t. A katonai szövetség elveszítette kizárólagos védelmi jellegét. A megalakulását követő ötven év elmúltával a NATO a történetében először támadott meg egy országot. A NATO megszűnt kizárólag védelmi szövetségnek lenni. Ezáltal az agressziót eddig sohasem elkövető, csakis tagjainak a védelmét garantáló katonai szövetség illúziója és vele együtt egy NATO-mítosz is szertefoszlott. A háború megerősítette a NATO és az Egyesült Államok világcsendőri szerepét. A NATO mint a világ legerősebb katonai szervezete omnipotens, egyeduralkodó igénnyel lépett fel, és kíméletlenül érvényesítette saját akaratát. Támadó fellépése és az ezt követő doktrinális változása aktivizálta és azóta generálja a NATO-t eddig is övező félelmet, táplálja a fenyegetettség érzését, és fegyverkezésre sarkall. Az egyik oldalon okot ad a fegyverkezés jelenlegi szintjének megtartására és korszerűsítésére (az USA 2000-ben 4,8 százalékkal növeli katonai kiadásait, többek között azért, hogy pótolja a jugoszláviai háború veszteségeit), a másik oldalon pedig felzárkózásra sarkall. A jugoszláviai háború nyomán az európai NATO-tagok önálló európai katonai identitással kapcsolatos nézetei felerősödtek, és a felzárkózás jegyében katonai kiadást növelő elképzelések vannak napirenden.

A NATO-akció morális hitelét az is erősen gyengíti, hogy a NATO a múltban sohasem lépett fel semmilyen humanitárius katasztrófa esetében, és most sem tűzte zászlajára azt, hogy a világ számos pontján folyó népirtás ellen föl fog lépni. A jugoszláviai beavatkozás a kettős mérce alkalmazását, a humanitárius katasztrófák szubjektív és önérdek szerinti megítélését mutatja. A NATO-tag Törökország NATO-kompatibilis hadsereggel és nyugati, szövetséges fegyverekkel okozott és okoz folyamatosan humanitárius katasztrófát, hiszen felperzselt falvak, menekülő emberek ezrei és eddig mintegy 2,5 millió kurd halott maradt a török NATO-katonák után. Amennyiben kizárólag csak Jugoszláviára figyelünk, akkor a horvátországi, krajinai szerbek esete kell hogy eszünkbe jusson, akiket Tudjman hadserege űzött el a NATO szeme láttára és beavatkozása nélkül.

A Szovjetunió és a Varsói Szerződés szétesése, a kétpólusú világ és a hidegháború megszűnése után a NATO biztonságát semmilyen katonai erő nem fenyegeti. Nem kell immár komolyan tartania attól, hogy a kollektív védelem klauzuláját alkalmaznia kelljen, ezért meg kellett találni azt az okot, amely alapján a változatlan, sőt a folyamatosan modernizált haderő fenntartható. A NATO változatlan

* In Bihari Katalin – Kiss Kálmánné – Dr. Tóth József (szerk.): *Európai biztonság a 21. század küszöbén.* Budapest, 2000, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és Bólyai János Katonai Műszaki Főiskolai Kar, 153–163. o.

fennmaradásához és bővüléséhez nem elégséges okok az országhatárokon átnyúló szervezett bűnözés, a kábítószer-csempészet vagy a migráció. Új cél és új ellenség kell. Ilyen új cél a kollektív védelmen túli cél, a szövetségi határokon kívüli megelőző tevékenység, vagyis minden olyan katonai tevékenység, amely a szövetség érdekeivel ellentétes, legyen az bárhol a világban. A NATO számára a jugoszláviai háború legnagyobb nyeresége a saját létének igazolásában keresendő. A háború „a humanitárius és békemissziós" alapú új NATO-identitás empirikus megalapozását célozza, a hidegháború utáni új imázs kialakítására történő kísérlet. Jugoszlávia megtámadása az új doktrína, a világcsendőri és a világgazdaságban betöltött vezető szerep egyenes következménye, az úgynevezett szövetség határain kívüli úgynevezett megelőző tevékenység része. Mivel a NATO katonai védőernyőt nyújt tagjai gazdasági tevékenységéhez, voltaképpen a NATO is piacteremtő és piacvédő tevékenységet folytat. Megteremti ott a szabad piacot, ahol az még nincsen. Teszi ezt egyszer a NATO-tagság eszközével, máskor annak ígérgetésével, megint máskor konkrét fegyveres beavatkozással. (Az egész jugoszláv ipar hadiiparával együtt romokban hever.) Milosevics után tág tere nyílik a nemzetköz multinacionális cégek segítségével történő újjáépítésnek és Jugoszlávia bekapcsolásának a szabad piaci rendszerbe.

A NATO katonai beavatkozása a hidegháborút meghaladó katonai feszültséget generált Oroszországgal: a háború ideje alatt és a koszovói bevonulás kapcsán világháborús szituációt teremtett. Beláthatatlan, de mindenképpen negatív következményeket teremtett a NATO és elsősorban a Jelcin utáni Oroszország között. (A háború nem mellékesen megterhelte az amerikai–kínai viszonyt is.)

Nyilvánvaló, hogy az új identitáshoz új ellenség kell, de ha ez nincs, akkor megteszi a régi is. Átmeneti gonosznak a Milosevics-rezsim is megfelel, de ennek mentén a már gyengülő régi gonosz, Oroszország, mint ellenség reinkarnálódhat. A hidegháború során lejátszott játszma újra kezdődhet: a haragos és tekintélyét vesztett nukleáris hatalom, Oroszország, fenyegetőzik, fitogtatja katonai erejét, fegyverkezik, lerohanja Csecsenföldet, amire fel a NATO ismét veszélyeztetve érzi magát. Egymással vívandó háborút egyik fél sem akar, de a kölcsönös katonai potenciál fenntartására ennyi untig elegendő.

Mindezek miatt úgy gondolom, hogy a közfelfogással éppen ellentétben a balkáni háború nem növelte, hanem csökkentette a globális biztonságot.

*A balkáni háború hatása az európai és a regionális biztonságra*

Az uralkodó közfelfogás szerint a NATO beavatkozása nyomán Európában egy tűzfészekkel, egy konfliktusforrással lett kevesebb, amelynek következtében Európa biztonságosabbá vált. Cáfolom ezt a nézetet. Mindenekelőtt azért, mert sem politikailag, sem gazdaságilag, sem a biztonság szempontjából nem létezik egységes Európa (kizárólag földrajzi és talán kulturális értelemben). Ebből eredően Nyugat-Európa, a NATO-tagországok biztonsága teljesen más megítélés alá esik, akárcsak Közép-Kelet-Európáé, Kelet- és Dél-Európáé, valamint a nem NATO-tag európai országoké.

Ahhoz, hogy a háborút követően nagyobb európai vagy regionális biztonságról beszéljünk, fel kell tételezni, hogy Jugoszlávia diktatórikus berendezkedése és a koszovói népirtás fenyegette az európai biztonság primer elemeit, továbbá hogy a háború befejezését követően már nem fenyegeti. Az első esetre egyértelmű nemet kell mondani, hiszen Jugoszlávia sem politikai, sem katonai, sem ökológiai, sem gazdasági szempontból (primer elemek) nem veszélyeztette a környezetét. Amit a koszovói népirtás veszélyeztetett, az az európaiság, az emberi jogok tiszteletben tartásának szándékán (rendjén) alapuló közös nyugati (észak-atlanti) értékrend, amelyet azonban a kurd, a csecsen, az algériai, az eritreai stb. népirtás ugyanúgy veszélyeztet. A második esetet tekintve, a koszovói szerbek kerültek üldözötti pozícióba, és Jugoszlávia diktatórikus berendezkedése nem változott. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a katonai beavatkozás ideje alatt nem csökkent, hanem nőtt a népirtás áldozatainak a száma.

Az „európai" és a regionális biztonság csökkent, hiszen a beavatkozás de facto Koszovót elszakította Jugoszláviától, és az ősi szerb föld elvesztésével megnehezítette a szerbiai ellenzék helyzetét és Jugoszlávia demokratizálódását. A beavatkozással nem teremtődtek meg az igazságos rendezés lehetőségei, hiszen szerbmentes Koszovó jött létre, amelyet a szerb nép sohasem fog elfogadni; ezáltal a NATO a hosszú távú háborúskodás magvait szórta széjjel.

Európa lágy alteste tovább „lágyult", tekintettel arra, hogy Bosznia–Hercegovinában sincs béke, hogy a nemzetközi közösség nem akarja a határok megváltoztatását, és nem tudja elérni a határok megváltoztathatatlanságát.

Európában különösen kényes kérdés katonai beavatkozással élni egy kisebbség védelme érdekében. Az etnikai konfliktusoktól hemzsegő közép-kelet-európai és kelet-európai térségben egy magát fegyverrel védő és erőszakkal autonómiát, elszakadást követelő kisebbség védelmében beavatkozni annak veszélyét hordozza, hogy más kisebbségek is fegyverhez nyúlnak. Különösen érzékenyen érinti mindez Magyarországot, hiszen a Kárpát-medencében, de a határokon kívül élő magyarság hosszú távú életlehetőségeit nehezíti, és erősíti a világháborúk után területekhez jutók bűntudatát és a status quo esetleges megváltozásából eredő bizalmatlanságot. Montenegró, a Szandzsák és a Vajdaság rendezetlen helyzete hosszú ideje polgárháborús állapot kialakulásával fenyeget. Mindez a biztonság migrációs vonatkozásában is növekvő bizonytalansági faktorként jelentkezik. Európa és benne a közép-európai és a dél-európai régió ugyanis képtelen volt kezelni a menekültáradatot. Az európai államoknak a háborút követően sem áll szándékában érdemi lépéseket tenni a migráció humanitárius kezelésére, kizárólag a bevándorlási politika és a határátlépések szigorításával próbálkoztak.

A biztonság primer elemei között nyilvántartott ökológiai biztonság megóvása egyáltalán nem volt szempont a NATO-támadásnál. Sőt, a NATO részéről érvényesült háborús filozófia éppen a környezet pusztítására épült, az emberéletek pusztítása helyett. A NATO saját katonái életének és a lakosság életének közvetlen kímélése érdekében totális háborút folytatott a jugoszláviai infrastruktúra, az élettelen és élő környezet ellen. A radioaktív, kommulatív töltetek, az olajfinomítók és a vegyszergyárak lebombázása, a Duna szennyezése okozza a Jugoszlávia határain is túlmutató legfontosabb környezeti biztonságra gyakorolt negatív hatásokat. A szerbek, albánok (UCK) és a NATO által okozott háborúval összefüggő környezetszennyezés tovább rontotta a balkáni térség és Kelet- és Dél-Európa környezetvédelmi mutatóit, a távoli jövőben pedig rontotta Jugoszlávia európai uniós csatlakozási esélyeit. Jugoszlávia lakosságnak hosszú távon is jelentkező egészségromlással (életminőségének romlásával) kell számolnia, ami az egészségügyi ellátás ellehetetlenülése, a háború által is súlyosbított szegénység miatt tovább ront a jelenlegi rossz helyzeten.

A beavatkozás végül azért sem növelte „Európa” és a régió biztonságát, mivel a NATO beavatkozása megmutatta Európa magányát és kiszolgáltatottságát: Európa nem önálló és főleg nem egységes jogalanya a nemzetközi jognak, a NATO-nak és a nemzetközi politikának.

*A balkáni háború hatása a magyarországi biztonságra*

A magyar politikusok véleménye szerint Magyarország biztonságát növelte a balkáni beavatkozás. Megítélésem szerint a kép sokkal bonyolultabb ennél: a globális és „európai”, illetve regionális biztonság vonatkozásában adott negatív válasszal ellentétben a válasz itt nem lehet egyértelmű.

A biztonság primer elemei között számon tartott politikai biztonság nőtt a háború következtében Magyarországon. Külpolitikai viszonylatban az ország hű csatlósként viselkedett, belpolitikai viszonylatban a parlamenti pártok egységesen kiálltak a háború mellett, és véleményüket uralkodó véleményként tudták elfogadtatni a közvéleménnyel. (A parlamenti pártoknak a légtér- és a légibázishasználat kérdéseiben volt egymástól eltérő véleménye, de az is csak az ezekről szóló országgyűlési határozatok egységes megszavazása után.)

A katonai biztonság szempontjából vegyes a kép, hiszen helyettünk a NATO védte az országot, a magyar honvédség katonai ereje nem próbáltatott ki. Ugyanakkor háborúba keveredett Magyarország: az ország vezetése támadás veszélyének tette ki az országot. Magyarország katonai biztonsága nagyobb veszélyben volt március 24-e után, mint a háború kitörése előtt.

Az ország ökológiai mutatói bizonyára nem javultak a háború nyomán. A hortobágyi nemzeti park fölött kiengedett kerozin, a taszári, a pápai és a kecskeméti katonai légibázisok fokozott használata és egyáltalán a bombázók általi légtérhasználat mindenképpen környezetszennyezéssel járt. A feltehetően Magyarországot is elérő – fentebb már elemzett – környezetszennyezés mibenlétéről nagy hallgatás van. A Duna-hidak lebombázása nyomán jégzajlás esetén magyarországi területen is lehetséges árvíz.

A NATO-bombázás földrajzi értelemben közelebb és közel hozta hozzánk a balkáni konfliktust. A koszovói szerb–UCK háború és népirtás egy Magyarország déli határától mintegy háromszáz kilométerre zajló, a NATO-n és a szövetség keretein belül közvetlen magyar beavatkozás nélküli belháborúnak minősült. A beavatkozás által vált velünk földrajzilag is „határossá” a balkáni konfliktus, és váltunk a háborús övezet részévé.

Szociálpszichológia szempontból (a biztonság szekunder eleme) az országban háborús pszichózis alakult ki. 1945 és 1956 után a háború, mint olyan, ismét megélhető valósággá vált. A Vajdaság bombázása ellenérzéseket váltott ki. Különösen a déli határ mentén, Pakson, de az ország minden részén hasonló félelem- és a bizonytalanságérzés keletkezett. A honvédelmi tárca és a kormány szakszerűtlen, valamint dezinformáló tájékoztatása további elbizonytalanító tényező volt. A biztonságérzés csökkent.

Megítélésem szerint tehát az ország egyszerre került közelebb politikai, katonai, gazdasági biztonság szempontjából a Nyugathoz („a biztonsághoz") és földrajzi, politikai, katonai, ökológiai biztonság szempontjából a Balkánhoz („a bizonytalansághoz"). Amennyiben elfogadjuk az általam az előző pontokban mondottakat, mely szerint a katonai beavatkozás nyomán az európai és a regionális biztonság egyaránt csökkent, akkor a biztonság szinonimájaként használt, a Nyugathoz való közeledés sem jelent egyértelműen biztonságnövekedést, míg a Balkánhoz való közeledés még egyértelműbb biztonságcsökkentést okozott.

**A balkáni háború hatása a nemzetközi vonatkozásai**

A balkáni háború újraírta a nemzetközi jogot. A nemzetközi jog minden létező írott és íratlan szabályának megsértése ritkán látható olyan mértékben és olyan nyilvánosság mellett, mint az történt Koszovóban. (A szerbek tömegesen követtek el emberiség elleni bűncselekményeket, megvalósították a népirtás bűncselekményét és az emberi jogokat védelmező minden létező nemzetközi szerződést megszegtek.) Mint minden ilyen eset, ez maga a nemzetközi jog érvényesülésének a halála. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a NATO a nemzetközi jog megsértésével avatkozott be Jugoszláviában.

A NATO-beavatkozás újraértelmezi a nemzeti szuverenitás és a nemzeti önrendelkezés, a nemzeti autonómia fogalmait. A nemzetközi jog nem fogadja el, hogy az emberi jogok megsértése az adott állam kizárólagos belügye legyen, ugyanakkor azt sem fogadja el, hogy az emberi jogok tiszteletben tartását külső fegyveres beavatkozással ki lehet kényszeríteni. Amennyiben az emberi jogok érvényesülése előbbre való, mint a szuverenitás, akkor Izraeltől Kínáig a világ számos pontján folyamatos katonai beavatkozásra lenne szükség, függetlenül attól, hogy ki kinek a szövetségese, és milyen katonai erőt képvisel.

Az ENSZ felhatalmazását nélkülöző bombázás a kiszámíthatóságon, a folyamatosságon és a jogbiztonságon alapuló nemzetközi jogrend ellen is támadás volt. Jugoszláviai beavatkozása után a NATO nem mondhatja többé, hogy a katonai szervezet a nemzetközi jog talaján állva működik. Annál kevésbé teheti ezt meg, mivel saját alapító okiratával is ellentétes lépésre szánta el magát, hiszen a washingtoni szerződés 5. és 6. cikke kizárólag akkor teszi lehetővé, írja elő a katonai beavatkozást, ha valamelyik NATO-tagországot katonai támadás éri. Mivel Jugoszlávia esetében ilyen helyzet nem állt elő, továbbá mivel az észak-atlanti térség békéjét és biztonságát a koszovói népirtás nem veszélyeztette, kimondható, hogy a NATO a saját közös alkotmányát sem tartotta tiszteletben.

Az ENSZ alapokmányának és a washingtoni szerződésnek a megszegése sokkal távolabb mutat a jugoszláv harci cselekményeknél: alapvetően elbizonytalanítja a nemzetközi élet szereplőit és a nemzetközi jogba vetett bizalmat, kiterjeszti a NATO hatósugarát, és korlátlanná, kontrollálatlanná teszi fellépési körét, valamint katonai potenciál alapján rendezi át a nemzetközi jogot.

A nemzetközi jogi vonatkozásokra eddig odafigyelő NATO elvesztette nemzetközi jogi „felhatalmazását", és éppen ezért törekszik annyira a morális legitimálásra. Önmagát a nemzetközi jog fölé és egyben azon kívülre helyezte. A demokratikus jogállamok szövetségeként emlegetett NATO kilépett a szerződések és a jog adta keretek közül, és saját magának, valamint a nem demokratikus és a diktatórikus országoknak teremtett egy olyan precedenst, amely szükség esetén állandó hivatkozási alapot fog jelenteni, és számos területszerzésnek, agressziónak és beavatkozásnak fog mintaképül szolgálni.

Az idén ötvenéves genfi egyezményeket valamennyi háborúskodó fél megszegte. A szerbek azzal, hogy nem háborúztak, hanem népirtást, tömegpusztítást hajtottak végre, a NATO pedig azzal, hogy polgári létesítményeket, civil rádióadókat, tömegközlekedési eszközöket bombázott, és betiltott fegyvereket (radioaktív lövedék) használt, valamint azzal, hogy tudatosan idézett elő természetikatasztrófa-helyzetet.

A háború egyértelmű következménye, hogy az ENSZ szerepe gyengült, tekintélyét vesztette, nemzetközi súlya csökkent. Újra beigazolódott, hogy kizárólag nagyhatalmi hátérrel tud működni, önálló, markáns vélemény képviseletére nem alkalmas, kiszolgáló jellegű intézmény. Az EBESZ és a NYEU elveszítette szinte minden jelentőségét, még missziós tevékenysége is ellaposodott.

**A balkáni konfliktus és a magyar jogbiztonsággal összefüggő kérdések**

A Budapesten 1947. december 8-án aláírt magyar–jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés mind a mai napig hatályban van. A kétoldali szerződésben mindkét fél kötelezte magát arra, hogy „nem vesz részt olyan akcióban, amely a másik szerződő fél ellen irányul". A NATO-tag Magyarország ezt a szerződést egyoldalúan megszegte.

Az Országgyűlés által 1998. október 14-én („A Magyar Köztársaság hozzájárulásáról a koszovói válság megoldását célzó NATO-fellépéshez") és 1999. március 24-én hozott határozat („A Magyar Köztársaság hozzájárulásáról a koszovói válság megoldását célzó NATO-fellépés tárgyában hozott határozat módosításáról") ellentétes a Magyar Köztársaság alkotmányával. Az alkotmány ugyanis kimondja, hogy „A Magyar Köztársaság állama védi a nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, valamint a nemzetközi szerződésekben rögzített határait" (5. §), továbbá hogy „A Magyar Köztársaság elutasítja a háborút mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközét, és tartózkodik a más államok függetlensége vagy területi épsége ellen irányuló erőszak alkalmazásától, illetőleg az erőszakkal való fenyegetéstől" (6. § (1) bekezdés), valamint hogy „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását" (6. § (3) bekezdés). A NATO-tag Magyarország a háború során úgy állt hadban Jugoszláviával, hogy az ország függetlenségét és a nemzetközi szerződésekben rögzített határait Jugoszlávia nem fenyegette. Magyarország saját alkotmányával ellentétben nem tartózkodott egy másik államnak, Jugoszláviának a függetlensége és területi épsége elleni, nemzetközi jogi felhatalmazás nélküli erőszak alkalmazásától. A magyar légtérből, később magyar területről történő bombázások, valamint a magyarok által is lakott Vajdaság bombázása felveti „a határain kívül élő magyarok sorsáért" való alkotmányos felelősség, illetve felelőtlenség kérdését.

**A balkáni konfliktus és a katonai biztonság**

A balkáni háború katonai tanulságai számosak. A NATO a háborút paradox módon vívta, a hadviselés módjára a „rész-totális" kifejezés illik. A NATO fölénye, a helyismeretet leszámítva, minden létező tekintetben totálisnak volt mondható. A NATO azonban nem élt ezzel a fölénnyel, mivel szárazföldi fölényét eleve nem érvényesítette, légi fölényét pedig saját pilótáinak totális biztonsága érdekében nem akarta kihasználni. A kockázat nélkül viselt háború, ötezer méter magasságból megvívott háború volt, ahol a legfontosabb cél a NATO-katonák és nem a koszovói albánok életének megóvása volt. A két hadban álló fél között valódi harcra nem volt mód, hiszen a NATO a szó szoros értelemben elérhetetlen volt. Háború volt, egymással hadban álló felek közötti harci cselekményekkel és valódi áldozatokkal, ugyanakkor tényleges harcra nem kerülhetett sor.

Nem lehet tudni, hogy Milosevics milyen megfontolásból, miért éppen akkor tette lehetővé a NATO koszovói bevonulását, amikor azt megtette, de valószínűsíthető, hogy ebben nem a légicsapásoknak volt kizárólagos szerepe. Légi támadásokkal, bombázásokkal tehát nem kikényszeríthető a katonai győzelem (a rambouillet-i „rendezési tervben" foglaltakat a NATO így sem tudta teljesen érvényesíteni).

A háború pontosan megmutatta, hogy távirányításos módszerrel, emberáldozat nélkül nincs győzelem, emberek életét nem lehet megmenteni más emberek életének kockáztatása nélkül. A legnagyobb technikai fölény sem képes pótolni az emberáldozatot, vagy megakadályozni emberi életek elvesztését. Az úgynevezett humanitárius katasztrófa akadályozása kizárólag a háborúzó felek megegyezése után válhatott valóra, tehát a háború önmagában véve alkalmatlan eszköznek bizonyult a népirtás megakadályozására.

A háború a fegyverzet szempontjából is magától érthetővé tette, hogy a NATO nem önvédelmi fegyverekkel, hanem támadó fegyverekkel rendelkezik, illetve már a NATO-erők felfegyverzésénél, a

korábbi védelmi doktrína megfogalmazásakor is prioritást kapott a támadóképesség kifejlesztése. A NATO részéről a háborúban kizárólag hivatásos katonák vettek részt és a tervezett szárazföldi támadás esetén is kivétel nélkül önkéntesek alkották volna a haderőt. Mindez gyakorlati oldalról mutatja az általános hadkötelezettség eltörlését a NATO-tagországokban.

A totális fölénnyel vívott háború esetén sincs totális biztonság. A támadói oldalon a legveszélyeztetettebb helyzetben a NATO-tagországok közül Magyarország volt. A terrortámadásokkal szemben pedig minden, a NATO-beavatkozást támogató ország védtelen volt.

A háború kifejezetten magyar vonatkozásai közül kiemelést érdemel, hogy a NATO-népszavazás idején a magyar politika által sugallt, a szomszédos népek nacionalizmusára, a szomszédos államok fegyveres fenyegetésére való hivatkozás a NATO-támadás után valós tartalmat kapott. Miután Magyarország a NATO tagjaként megtámadta Jugoszláviát, utólagos visszaigazolást kapott, hogy „veszélyben a haza”. Mindez kellő ideológiát szolgáltat a számottevő magyar fegyverkezési program legitimálására. A fegyverkezést a NATO-tagság egyébként is előírta, de annak végrehajtása ezáltal sokkal könnyebbé válik.

# Az erősebb joga

A Fundamentum 1999. évi 3. számában számos ismert személyiség fejtette ki véleményét a balkáni háborúról. A rendkívül gondolatébresztő megnyilvánulásokra szeretnék röviden reflektálni az alábbiakban.

## Verbális megközelítés

A háború befejezését követően sokat változott annak verbális megnevezése. Ma már szinte mindenki háborúnak mondja a NATO katonai beavatkozását Jugoszláviában. Ez pont fordítva volt a háború hetvennyolc napja alatt. A NATO és az amerikai média következetesen „kampánynak" vagy „csapásnak" nevezte a történteket. Magyarországon a politikusok, a katonák és a nemzetközi jogászok többsége nemhogy kerülte a háború kifejezés használatát, de kifejezetten tagadta is a háború tényét. A háborút támogató magyar értelmiség és sajtó sem volt kivétel ez alól. A háború magyarországi interpretációja szerint a történtekkel kapcsolatban „a balkáni konfliktus" vagy „a balkáni válság", továbbá „a humanitárius katasztrófát megakadályozó művelet", „a békét kikényszerítő légi támadó hadművelet" vagy „a kiterjesztett támadó hadművelet" kifejezések voltak használatban. Mindez már akkor is a lényeget tudatosan elfedő, tartalmilag és szemantikailag is valótlan, politikailag inkorrekt, tudatosan félrevezető és hamis megnevezés volt. Örvendetes, hogy mára a helyzet gyökeresen megváltozott, és – a konfliktus morális, jogi, katonai stb. megítélésétől teljesen függetlenül – a *Fundamentumban* megszólalók a történteket kivétel nélkül annak mondják, ami valóban volt.

A megszólalók körében a háború másik két aspektusáról azonban nem esik szó. Az egyik az, hogy Jugoszláviában egyidejűleg nem egy, hanem két háború dúlt. A NATO-beavatkozást megelőzően ugyanis szabályos háborút folytatott egymással a jugoszláv és az albán (UCK) reguláris és irreguláris hadsereg, kölcsönösen kíméletlenül pusztítva egymást. Március 24-e után a NATO a levegőből, a NATO által támogatott UCK a szárazföldről viselt hadat a jugoszláv erőkkel. Az önvédelmi erőknek, terroristáknak, kábítószercsempészeknek egyaránt nevezhető UCK volt a NATO szárazföldi „fegyvernemе", szövetségese.

A háború másik aspektusa az, hogy abban Magyarország nem kívülállóként, szemlélőként, hanem résztvevőként volt jelent. Magyarország a NATO teljes jogú tagjaként szólhatott bele a háború indításába, a háború „lebonyolításába", és a többi tizennyolc NATO-tagállammal együtt maga is háborút viselő fél volt. A légtér és a légibázisok átengedésével az ország közvetlenül is részt vett a háborúban. Mindezek miatt – kinek-kinek megítélése szerint, pozitív vagy negatív előjellel, de – Magyarország is felelős a NATO-akció okozta minden veszteségért, minden következményért.

## A nemzetközi jog

A háború megnevezésében beállt változáshoz hasonló folyamat ment végbe a NATO-beavatkozás nemzetközi jogi megítélésében. A háború ideje alatt tartotta magát a számos nemzetközi jogász által is táplált nézet, miszerint a nemzetközi jog keretei közé – különböző levezetéssel, de – beilleszthető a katonai intervenció. A háború befejezését követően változatlanul óriási az igyekezet annak érdekében, hogy az ENSZ elavult működési rendjére, a második világháború után kialakult, mára tarthatatlan nagyhatalmi megállapodásra, a nemzetközi jog tehetetlenségére és önfejlődésére stb. hivatkozva nemzetközi jogi megalapozást próbáljanak adni a katonai beavatkozásnak. Ugyanakkor mára uralkodóvá vált annak a ténynek az elfogadása, hogy a NATO beavatkozása az ENSZ alapokmányának megsértésével és ezáltal a nemzetközi jogrenddel össze nem férő módon történt. A *Fundamentumban* megszólalók – szintén kivétel nélkül – teljes egészében elfogadják ezt a nyilvánvaló tényt, attól függetlenül, hogy mit tartanak a nemzetközi jogról és a beavatkozásról.

A megszólalók egyike sem tesz azonban említést arról, hogy a katonai erő alkalmazásával a NATO saját alkotmányát, a washingtoni szerződést is megszegte. Annak 5. és 6. cikke ugyanis egyértelműen kimondja, hogy a NATO katonai erőt kizárólag a szövetség tagjait ért támadás esetén alkalmazhat. A NATO közel ötven évig be is tartotta ezt, most azonban először a gyakorlatban, majd pedig doktrinális szinten is túllépett ezen. A NATO-ban ettől kezdve az „out of area" elv érvényesül,

mely szerint mód van ENSZ-felhatalmazás nélküli NATO-akcióra a „felelősségi területen kívül”, azaz a NATO-országok területén kívül is. Jugoszlávia megtámadása ettől kezdve csak az első eset a nemzetközi felhatalmazás nélküli NATO-beavatkozások sorában, olyan eset, amelyet a NATO minden esetben meg fog tenni, amikor bármilyen okból érintve érzi magát. Ez nem kevesebb, mint a jus ad bellum, a háborúindításhoz való jog önmaga számára való általános érvényű fenntartása. A nemzetközi jog teljes figyelmen kívül hagyásával az erősebb joga került itt demonstratív módon deklarálásra.

A kép azonban még így sem teljes. Pontosan tudjuk, hogy a jugoszláv katonai erők a népirtással, a koszovói albánokkal szemben viselt háborújukkal minden létező emberi jogi, nemzetközi jogi normát súlyosan, tömegméretekben és folyamatosan megsértettek. Mindez azonban a NATO vonatkozásában sem alapozza meg a háborúviselésre vonatkozó nemzetközi jogi előírások megszegését, különösen pedig a népirtásban vétlen civil lakosság, a népirtással összefüggésbe nem hozható civil infrastruktúra pusztítását, valamint nem ad felhatalmazást a természetikatasztrófa-helyzet előidézésére, továbbá nem teszi lehetővé az ENSZ által betiltott fegyvertípus (radioaktív fegyver) alkalmazását.

### A humanitárius katasztrófa

A folyóiratban megszólalók többsége evidenciaként kezeli azt a nézetet, vagy elsőbbséget ad annak, hogy a NATO a koszovói albánok és az emberi jogok védelme érdekében, a népirtás, valamint a humanitárius katasztrófa megakadályozása miatt avatkozott be. Úgy gondolom, hogy ez nem felel meg a valóságnak. Még akkor sem lehetne ezt igazságnak elfogadni, ha nem tudjuk megnevezni a háború pontos okát, vagy ha nem egyetlen egy, hanem számos okra vezethető vissza a katonai beavatkozás. Ennek a kérdésnek az eldöntésénél a magam részéről nem a NATO háborús propagandájából indulok ki, hanem a katonai történésekből. A NATO ugyanis a koszovói népirtás megakadályozása érdekében nem avatkozott be. A NATO a háború egész időtartama alatt Jugoszlávia egész területét, Koszovótól több száz kilométerre lévő területeket és többek között a népirtással közvetlenül összefüggésbe nem hozható intézményeket, infrastruktúrát, civil ipari létesítményeket bombázott. A Koszovón kívüli jugoszláv területeken a NATO több katonai bevetést hajtott végre, és több kárt okozott, mint Koszovóban, a népirtás színterén. A NATO-gépek, vállalva a hatékonyság törvényszerű csökkenését és a szükségszerű tévedéseket, a jugoszláv légvédelem által el nem ért magasságból szórták bombáikat, kizárólag azért, hogy ne veszítsenek pilótákat. Nem a koszovói albán életek, hanem a pilóták életének megmentése volt az elsődleges cél. A légierő kizárólagos és alacsony kockázatszintű alkalmazása és a valóban hatékony, de nagy emberáldozatot követelő szárazföldi hadművelet elkerülése révén a jugoszláv katonákkal, belügyi csapatokkal (népirtókkal) való közvetlen harcra nem vállalkozott a NATO. (Az UCK támogatása NATO-beavatkozás nélkül is megtörténhetett volna.) Sőt, miután nyilvánvalóvá vált, hogy Milosevics felgyorsította a népirtást, a NATO ugyan intenzívebbé tette a légitámadásokat, de ezáltal nem tett többet a népirtás megakadályozása érdekében.

Az, amit a NATO hetvennyolc nap alatt katonailag csinált, azt lehet megfélemlítésnek, politikai nyomásgyakorlásnak, éles hadgyakorlatnak stb. nevezni, de ettől egyetlen egy koszovói albán élete sem lett könnyebb. Ezzel távolról sem szeretném azt állítani, hogy a NATO-beavatkozás okozója volt a népirtásnak, de azt igen, hogy nem kívánt és meg nem akadályozott módon a háború ideje alatt hozzájárult a népirtás fokozásához. A NATO hadműveleteinek tanúsága szerint a háború nem a koszovói albán életek megmentéséért, hanem egész Jugoszlávia ellen, Milosevics diktatórikus rendszerének megdöntéséért, vagyis a rambouillet-i diktátum végrehajtása érdekében folyt.

### A precedens

A folyóiratban megszólalók közül számosan gondolják azt, hogy attól, hogy a NATO korábban sehol sem avatkozott be az emberi jogok védelmében, és a NATO továbbra sem állítja magáról, hogy a jövőben is be fog avatkozni hasonló esetekben, nem jelenti azt, hogy a jugoszláviai beavatkozás ne lett volna indokolt. Ezen megközelítés szerint a jugoszláv NATO-beavatkozás humanitárius indokát nem ássa alá az, hogy előzmény nélküli, hogy a világ számos pontján folyamatosan megvalósuló humanitárius katasztrófák esetében a beavatkozás gondolata sem merül fel. E nézetet vallók közül senki sem teszi fel azt a kérdést, hogy akkor miért pont Jugoszlávia, és miért pont 1999 márciusa a beavat-

kozás, a precedenst nem teremés helye és időpontja. Mitől és miért válik fontosabbá a koszovói népirtás a többi népirtásnál? A humanitárius katasztrófák szűnni nem akaró sorában miért Jugoszlávia lesz az első, ahol a NATO beavatkozik? A válasz nyilván nem a koszovói népirtás kegyetlenségi vagy méretbeli mutatóiban keresendő. Akkor miben? Megítélésem szerint politikai, geopolitikai, gazdasági természetű okokban. Aki csak szóba áll ezen nem elsődlegesen emberbaráti okokkal is, az kénytelen elfogadni azt is, hogy a NATO háborúját a nemzetközi jog nem hogy nem szentesíti, de önmagában véve, definíciószerűen sem fogadja el azt humanitárius intervenciónak, mivel abban geopolitikai tényezők, motivációk is szerepet játszottak. Véleményem szerint azért sem áll meg a saját lábán a humanitárius intervenció indoka, mivel a NATO nem tett meg minden tőle elvárhatót a Jugoszláviával vívandó háború elkerülése érdekében (blokád, külföldi devizakészletek befagyasztása, energiacsapok elzárása, EU-beutazási tilalom jugoszláv politikusoknak).

Mindezek nyomán azt gondolom, hogy éppen a nemzetközi jog „többrendbeli" megszegése, a humanitárius intervencióhoz szükséges kritériumainak hiánya miatt került annyira előtérbe az emberi jogok védelme iránt indított háború teóriája. A NATO ettől remél nemzetközi legalizálást és legitimálást a beavatkozásához. A beavatkozás nem az emberi jogok védelmére volt precedens, hanem a nagyhatalmi érdek, az erősebb jogának korlátlan és következmények nélküli újabb megnyilvánulására.

**Az értelmezési keret**

A folyóirat hasábjain megszólalók közül többen a jugoszláviai beavatkozás értelmezési kereteként a második világháborút használták. Megint mások a zsidóság történetével és a holokauszttal, illetve a vészkorszakkal összefüggésben hajlandók csak nézni az eseményeket. A magam részéről kizárólag csak abban a vonatkozásban tudom elfogadni a párhuzamot – olyat, mint egyet a sok értelmezési lehetőség közül –, hogy mint minden más párhuzam, ez is szolgál fontos tanulságokkal. Számomra Konrád György, Elia Wiesel és Randolp Braham megnyilvánulásai az iránymutatók, akik kifejezetten elutasították a holokausztpárhuzamot; még akkor is az övékéi, ha az utóbbiak a NATO-beavatkozás morális alapját el is ismerték.

A második világháborúnak és a holokausztnak a kizárólagos és túlfeszített értelmezési keretét azért is tartom erőltetettnek, mert események, cselekmények és személyek kényszer-„beazonosítását", a problematika leegyszerűsítését és a szereplőknek jókra és gonoszakra történő felosztását vonja maga után. A NATO-beavatkozás híveinek szemében ezáltal az ószövetségi kötelesség törvényének elutasítóivá, egy felszínes demagógia képviselőivé, a liberális demokráciát védő politika elutasítóivá válnak (legalábbis a folyóiratban megszólalók egy része szerint) a NATO katonai beavatkozását elutasítók. Ettől már csak egy – sokak által már sokszor megtett – lépésnyire van az, hogy a NATO háborújának ellenzőit Milosevics támogatóinak nevezzék, és két lépésnyire attól, hogy ugyancsak ők antiszemita hírébe keveredjenek.

**A háború anyagi természete**

A folyóiratban megszólalók – egy kivétellel – nem ejtenek szót a vélt vagy valós morális okok mögött is jelenlevő anyagi természetű kérdésekről. A NATO-háborúnak csak a becsült költségei ismertek (meghaladják Magyarország egyéves teljes költségvetését), de esetünkben nem is ennek összegszerűsége a lényeges. A *Fundamentumban* elhangzottakra és el nem hangzottakra reflektálva sokkal inkább az arányokat és az elszámolási módokat tartom itt kiemelésre méltónak. A katonai akció költségei egyrészt alapot adnak a katonai kiadások növelésére az Egyesült Államoktól kezdve Magyarországig, másrészt a hadviselés költségeként kerülnek elszámolásra a menekülteknek szánt pénzek is, körülbelül 6 : 1 arányban. A háborúra szánt költségekből szanálni lehetett volna a teljes jugoszláv gazdaságot, de ami ennél sokkal fontosabb: „az emberi jogok védelme", „a humanitárius katasztrófa megakadályozása" érdekében sokkal hatékonyabb módon lehetett volna felhasználni a pénzt. A háború költségeinek jelentős része egyszerűen kutatási és fejlesztési (úgynevezett K + F) költség, kiképzési, garanciaidő lejárta előtti, gyakorló célú költség címen kerül elszámolásra.

Mindezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy humanitárius katasztrófák megakadályozása esetén az anyagi megfontolásokra kell elsődlegesen tekintettel lenni, továbbá hogy egyetlen egy ember szenvedése vagy élete pénzben mérhető lenne. Ugyanakkor állítom, hogy a jugoszláviai háborút nem az emberbarátok indították el, hanem a katonai és háborús lobbi, valamint hogy a NATO-háború nyertesei elsődlegesen nem a civilek és a menekültek, hanem a katonák és a fegyvergyárosok lettek.

*Fundamentum, 1999. 4. szám 96–98. oldal*

# Civil kesergő

# Lódenkabátom paraméterei, avagy élmények 1985 tavaszáról

*„sorba mindnyájan belebújunk*
*a közös esőben*
*hull a szemét a szánkból*
*hajunkból a rozsdás szegek*
*arcunkról a vakolat*
*fejünk felett összecserélhető*
*lódenkabát az égen”*

Hervay Gizella: Lódenkabát Kelet-Európa szegén

## Ünnep

1984 után idén ismét Budapesten maradtam március 15-én. Erőre kapott bennem a Batthyány örökmécsesnél két évvel korábban „meghurcolt” nemzeti érzés. Virágainkat letettük a szobor tövébe. Alig volt már hely. Gyertyák égtek a talpköveken, fel-felbúgott valamilyen ének. Még felismerhetetlenül, hiszen az elmaradt magyar ének- és zeneoktatást nem lehet puszta jószándékkal pótolni. A tömeg értetlenül kóstolgatta e szokatlan „mozgásteret”. Miért nincs igazoltatás, miért nem bömbölnek a hangszórók? Nem lehet tévedés, ilyenkor *ők* nem szoktak tévedni. „Megtévedni” viszont *mi* szoktunk. A tömeg elindult. Sokan voltunk. A háromszázhatvannégy napon át „magányos tömeg” megtalálta önmagát. Ez a sugárzó hangulat átjárta a tömeggel találkozó civileket, konzervatívokat, opportunistákat, cinikusokat is. Ez a csöppnyi lehetőség megrészegítette az embereket. Ének és taps töltötte ki az utcákat, az ablakokból kíváncsian figyeltek a nézelődők.

Függőségeik meggátolhatták őket abban, hogy csatlakozzanak a menethez, amely már várta az első „torlaszt”, ám az út továbbra is járható maradt. Az *ország házát* vastaps köszöntötte, melyet dübörögve vertek vissza a díszes, százéves kőfalak. Mit tapsolt a tömeg? A falak mögött hozott törvényeket? A gyülekezési szabadságot? A benne lévőket vagy saját magát? Annak tapsolt, hogy mer tapsolni, vagy csupán önmagát bátorította? Elismerő vagy gúnyos volt-e ez a taps? Az érzés a Kossuth-szobornál formálódott meg, erősnek pedig a Batthyány örökmécsesnél kezdte érezni magát a tömeg. Szinte zavarba jött, hogy még mindig maga van, még mindig akadály nélkül mozoghat. Aztán az útlezárás megnyugtatta: nincs egyedül. Az ország másik háza nem kívánt egyesülni vele. Bem tábornok szobrát egy fél Margit-hídnyi ember köszöntötte. Nem kellett nekik a „spontán” szervezett gépzene, a tömeg megtartotta önállóságát. Háromórás zarándoklatának a Kölcsey szobor volt az utolsó stációja.

## „Összecserélhető kampók”

Gdansk, virágvasárnap. Megint virágot vettünk. Lengyelországban a katolikus egyház ünnepei világi ünnepek is. Az ország lakóinak kilencven százaléka templomba jár. Mint sok százezren, mi is elindultunk, hogy elhelyezzük az emlékezés, az együttérzés, a tisztelet virágait. Úti célunk a hivatalos térkép szerint a Szolidaritás tere, ahol a Lenin-hajógyár tövében ott áll a Hármas kereszt. Előző nap is jártunk már itt: valakit, aki gyanútlanul kilépett a gyárkapun, akkor vitt el egy szirénázó rendőrautó. A környező utcákban dróthálós ablakú, a ZOMO rohamrendőrséghez tartozó autók sorakoznak. Ha nem volna mind egységesen rendőrszínűre festve, munkásszállító járműveknek képzelhetné őket valaki. Végső soron így is azok. Lengyel asszonyokkal és férfiakkal találkozunk. Ők már visszafelé jönnek. Nem engedték a szoborhoz őket, de láthatóan nem félnek, nincsenek megfélemlítve. Majdnem megölelnek minket. Nekik még van hitük. Ereklyéket osztanak szét, Popieluszko-képek kerülnek zsebeinkbe. A legmaradandóbb útravaló a tekintetük. Szabályosan közlekedünk, nehogy közlekedési vétség ürügyén eljárhassanak ellenünk. Mégis egy dzsip tolat elénk, mentőautós sürgősséggel. Feszült a levegő. Az útlevél faltörő kosnak bizonyul: nehéz lenne megmagyarázni egy „azonos baráti tömbbe” tartozó ország fiainak, hogy miért nem tehetnek virágokat egy olyan emlékműre, amelyet a munkásosztály emelt.

Mindegyikünkre jut körülbelül 1,75 rendőr. Fiatalabbak, mint mi. Öt évvel ezelőtt még mint gyerekek vehettek részt a Hármas kereszt felállításánál. Az arcuk most is kipirult. Néha egy-egy idősebb lengyel asszony is föltűnik, ők a szerencsés zarándokok, akik eljuthattak a kereszthez. A velük jövő áhítatot a rendőrsuhancok zavart nevetgélése sem oszlathatja el.

**„Összecserélhető hitek rézgombjai"**

Azt hittem, Lengyelországban vagyok még, amikor röpcédulát találtam a jogi kari előadóban. Munkahelyi illetékesség jogán elmentem a jelölőgyűlésre. Én simán bejutottam, de volt, aki nem.

A terem közepén az idősebb korosztály, a széleken a fiatalok. Valószínűleg most van mindenki először ilyen helyen. Van, aki csak eljött, és van, akit küldtek. A gyűlés vezetése jogi formáit tekintve pontos, az emberek önvezérlése pontatlan. Mintha erre az időre mindenki felhúzta volna az évtizedekig leeresztett zsilipeket. Mind a két oldal feszült és önmagából kikelt. A mikrofon mögött, a „maguktól jöttek" és a „küldöttek" demarkációs vonalánál felszakad a múlt. A hazugságaink, a halottaink, a szenvedéseink kibeszéletlenek. Az erőszak és az illegalitás együtt jár, mostohatestvérek. Mindkettő elragadtatja önmagát, túlzásokba esik.

Az automata fejszámolók pillanatokon belül kihozták a szavazás végeredményét. Azok, akik szinte kizárólagos esélyesek voltak – akik miatt pro és kontra összegyűltek az emberek, akiket nem a Népfront jelölt – csúfos „vereséget" szenvedtek. A választás elérte a célját. Kiválasztották a régieket az újak közül. S hogy ezt nem a megjelentek tették, hanem mások végezték volna el…? A jelenlevőkben megfogamzik és megreked a gyanú.

**„Összecserélhető népek belei"**

Udvariasak voltak. Behívtak minket a határállomás egyik külön szobájába, és anyanyelvünkön kértek minket, hogy rakjunk ki mindent az asztalra. Aztán tegyük vízszintes helyzetbe a kezünket. Személyi motozás. Közben átkutatták népautónkat, ám órák múlva minden rendeződött. És mi örültünk, hogy mehettünk tovább a pünkösdi búcsúra, Csíksomlyóra. Épségben maradt a Trabant, és voltaképpen velünk sem történt semmi különös. Örömünk azonban nem volt teljes, mert Immanuel Kant, Németh László és Szép Ernő nem jöhettek velünk. Létezésükről papírt kaptunk, hogy hazafelé jövet csatlakozhassanak hozzánk. A mi kultúránk nem exportképes.

Marosvásárhelyen sofőrünket „bekísérte" a rendőrség. A parkolóban parkíroztunk. Nem lett volna szabad. Csíkban besurranó tolvajként viselkedtünk. Csöndben, feltűnés nélkül igyekeztünk létezni. A kocsit elrejtettük a pajtába, kettesével hagytuk el a házat. Gyalogosan, szántóföldeken keresztül, toronyiránt közelítettük meg Csíksomlyót. A templom és a templomkert a területenkívüliség érzetét keltette. Moldvai csángókkal találkoztunk, ám cserbenhagyott bennünket a közös anyanyelv. Származásunk, nyelvünk, hitünk ugyanaz, lelkületünk és identitásunk azonban különböző.

Nem jöhetett el közülük sem mindenki. A fiatalokat a búcsúnapra időzített külön tanítás, az idősebbeket az ez időre kitörölt buszjáratok és az egyébként is rossz közlekedés, a kenyérkeresőket pedig a megélhetés gondja tartotta vissza. A fiatal csángó leány, aki itt lehet, szégyelli felvenni népviseletét. Román farmerban érkezett, és tolmáccsal érintkezik velünk.

A Kálvária-dombon civil ruhás rendőr igazoltat. Kijegyzeteli az útlevelemet, és szeretné tudni, mikor jöttem, miért, hol aludtam, és mikor megyek el. Részletekbe menő, aprólékos, minden érdekli. Engem csak a fényképezőgépem érdekel, ő ugyanis szeretné megnézni a benne lévő filmet. Másnap hajnalban ismét látom őt. A hagyományos pünkösdhajnali Szentlélek-várás a Kálvária-domb tetején napfelkeltekor történik. Mi, magyarországi magyarok fényképezzük a katrincás csángó asszonyokat. Minket a civil ruhás fényképez. Az ősi, jámbor szentének hangjai mellett fotóháború ütközetei zajlanak.

Nagy kerülővel merészkedünk vissza a templomhoz. A népviseletbe öltözött asszonyokról, a mesebeli tájról, a templomról készített színes negatívokat jól elrejtem. Így indulunk haza. Láttunkra valamennyi közlekedési rendőr megszakítja munkáját, és bejegyzi rendszámunkat noteszébe. A figyelem elkísér a határig.

**„Összecserélhető sorsok térképei”**

A másodfokú tárgyalásra vártunk. Vártuk, hogy megkezdődjön a „Btk. 336. paragrafusa által büntetni rendelt, a katonai szolgálat megtagadása törvényi tényállásába foglalt” bűncselekmény tárgyalása. Az elsőfok két év tíz hónap börtönt szabott ki. A „bűnelkövetőt” közel három éve ismerem. Jó barátom. Hetente legalább két órát töltöttünk együtt. Pedagógus és keresztény. Egyike annak a húsz embernek, akik római katolikus hitükre való tekintettel kérvényezték, hogy a fegyveres szolgálat helyett polgári jellegű szolgálatot teljesíthessenek. Bárhol és bármeddig. Úgy, ahogyan ez az NDK-ban és Lengyelországban lehetséges. Vagy úgy, ahogyan az 1920-as, Lenin által aláírt dekrétum lehetővé tette. Az ő kérvényét azonban figyelmen kívül hagyták, előzetes letartóztatásban tartották. Katonai esküt nem tett, nem katona, tehát rá a Be. 340. paragrafusa (katonával szembeni előzetes letartóztatás) nem vonatkozik. Ezt a Btk. 92. paragrafusának (előzetes letartóztatás) (1) bekezdésének egyetlen pontja sem (a–f) teszi törvényesen lehetővé.

A folyosón ismerős arc tűnik föl, de ez még nem ő, hanem a „büntetőkomplex” szemináriumom vezetője. Melegen üdvözöljük egymást. Készséges. Megkérdezi nekünk, hogy vajon nyilvános lesz-e a tárgyalás? Nyilvános. A barátomat bilincsben hozzák. Elkezdődik a tárgyalás. Jegyzetelni nem merek, egy hasonló korábbi esetnek kiutasítás volt az ára. Én pedig inkább maradnék. Alezredes a bíró, főhadnagy az ügyész. Egy redukált normarendszernek föleskü dött ember ítélkezik az egyetemes normákat képviselő ember fölött. Egyenruhába öltözött paragrafusok képviselik a bírói függetlenséget. Szimultánt játszik velünk a függőség.

Olyan kirendelt védő van jelen, akinek neve a katonai bíróság által meghatározott ügyvédi névjegyzékben szerepel. Meghallgatom a „védőbeszédét”. Mindenkit képvisel, csak barátom érdekeit nem. A jogot, a helyzetet és a szabatos magyar nyelvet csak valamikor régen ismerhette, most már csak önmaga érdekeit és a verbális álhumanizmust ismeri. Úgynevezett F-es beszéd volt. Nem szólt sem a bíróságnak, sem a védencének, sem a megjelenteknek. Csak a F-alnak. A gúnyt, amit belőlünk a jogszolgáltatás űz, a „vádlott” méltósággal viseli.

Az ügyész rátermett a feladatra. Fiatal, ambiciózus. Jó látni, hogy azért valaki érti a szakmáját a megjelentek között. Közli, hogy nem politikai bűncselekményről van szó. Ez önmagában megnyugtató, bár nem értem, miért nem precíz az ügyész. Miért nem mondja meg, hogy nincs szó se közlekedési bűncselekményről, se házasság, család, ifjúság, nemi erkölcs stb. elleni bűncselekményről…?

A perrendtartás szerint folyik tovább a tárgyalás, barátom az utolsó szó jogán szót kap. A folyó egy pillanatra megáll, megvárni látszik a patakot, amely új mederbe terelheti. Megtűri a patakot, hogy aztán újult erővel sodorjon mindent tovább a maga akarata szerint, miután toleranciájáról meggyőződhettünk. A másodfok jóváhagyta az elsőfok ítéletét. Barátom, aki magára nézve kötelezőnek érezte a „fegyverzetcsökkentést”, most a társadalomra nézve „nagy fokban veszélyesnek” minősült.

Ugyanezen a napon kollégiumunkba Mary Kaldor jött vendégségbe. A nyugati békemozgalom rangos, fiatal képviselője több sikeres könyv szerzője, az amszterdami egyetem docense. A vele való találkozás elé mindnyájan nagy várakozással tekintünk, noha nálunk csak a saját békeharcosokat szeretik. Miként az igazság – gondolják sokan –, így a szabadság, a demokrácia és a béke is osztható fogalom. Van nyugati és keleti is belőle. A nyugati jólét, a hitelek és a modern technológiák kellenek, az alternatív mozgalmak, a környezetvédő- és békemozgalmak nem kellenek nekünk. Mary Kaldort mint békeharcost kétségkívül szeretjük, ám sokkal jobban szeretjük, ha a békeharcot otthon vívja. Mindenki a saját veteményeskertjét művelgesse.

Az eltűrt és megtűrt dolgok még mindig izgalmasabbak, mint az engedélyezettek. A pacifista szeánsz valóban intellektuális élményt nyújtott, a vitakészség, az információs háttér, a nyitott szellemiség megragadott. Látóterünk tágult, hitünk erősödött. A szinkrontolmácsolás apró szüneteiben azonban eltöprengtem. Mary Kaldor ugyan racionalizmusával átfoghatja a témát, de vajon akárcsak egyszer is érzékelheti-e pontosan a kelet-európai valóságot? Nemes feladatra vállalkozik, és bátorságról tesz tanúságot, ha igazát Keleten is hirdeti, ám hova jutna, ha ezt nem egy nyugati demokrácia útlevelével a zsebében tenné? Ügybuzgalma és tettei követésre méltóak, de vajon eljuthat-e odáig, hogy mindezért megalázzák vagy börtönbe zárják?

A beszélgetésen kevesen vagyunk, mint ahogy „számarányainkhoz képest” kevesen éltük át március 15-ét, kevesen jártunk Lengyelországban és Erdélyben, kevesen vettünk részt jelölőgyűlésen, és kevesen vagyunk a „pozitív” jog tárgyalótermeiben is. Ám a valóságban az igazi résztvevők összeadódnak, és ez a végösszeg tekintélyes. Van kisugárzása.

Elgondolkodom, mert kénytelen vagyok számot vetni azzal, mennyit érnek 1985-ös élményeim. Mennyit ér szakkollégista „neveltetésem”? Merre irányítanak az utazások, a beszélgetések, a felvonulások és mindaz, amit egyedül vagy közösségben átéltem? Sokan megvettük a vonatjegyet a célállomásig. El kell azt is döntenünk, veszünk-e hozzá retúrjegyet is? Ez fontos. Mert retúrjeggyel a szakkollégiumi együttlét szókimondása, bátorsága, a személyiség autonómiája pusztán elegáns intellektuális „gyakorlat” marad. Retúrjeggyel a zsebünkben maradunk, amik voltunk: „…kiakasztott lódenkabát a szélben…”

*Szakkollégiumi Értesítő, 1987. 1. szám*

# Sír az út előttem…

Részt vettem rajta. Ellene szavaztam. Meghallgattam az ellenvéleményeket. Nem voltam elragadtatva. Ennyit éreztem, és nem többet a Szabad Demokraták Szövetségének megalakulásakor.

Csak másnap háborodtam fel, amikor a Magyar Nemzetet a kezembe véve elolvastam a Szabó Miklóssal készült interjút. Ebből tudtam meg, hogy kis híján egy „liberális vagy egy szocialista típusú" pártnak lettem az egyik életre hívója, és hogy az SZDSZ úgy döntött, hogy „akik a hálózat típusú munkát akarják csinálni, ám tegyék, de ne ez alatt a – Szabad Kezdeményezések Hálózata – név alatt".

De kezdjük talán a legelején. Egy évvel ezelőtt úgy kerültem az egész „hálózatosdiba", mint Pilátus a Credóba: a Bokor katolikus bázisközösség tagjai közül Merza Józsefen kívül engem ismert Haraszti Miklós, Kis János és Miszlivetz Ferenc. Ismeretségi alapon és nem szellemi kvalitás, politikai érzék, közéleti aktivitás, azaz rátermettség alapján kerültem kapcsolatba a majdani Hálózattal. Fogalmazhatok így is: egyfajta kontraszelekció történt az én esetemben.

Nagy izgalommal, torkomban csomóval, pontosan érkezve vettem részt a Kenedi János lakásán megtartott „illegális" összejöveteleken. Az eddig csak a Szabad Európa Rádió (SZER) adásaiból, a szamizdat irodalmából vagy közéletből, folyóiratokból ismert nagy nevek hús-vér formát öltöttek. Soha nem bírtam úrrá lenni elfogódottságomon, hogy én, a friss diplomás, teljesen ismeretlen földi halandó, bizalmas körben órákon át hallgathatom a magyar szellemi élet kiválóságait. Sem képességem, sem pedig érettségem nem volt arra, hogy érdemben legyek jelen közöttük. A Bokor bázisközösséget úgy képviseltem, hogy nem képviselhettem, hiszen erre soha senkitől felhatalmazást nem kaptam, és különben is, a Bokorban a képviselet intézménye nem ismert, így jobbára csak szürke és szótlan önmagamat képviseltem. Mindenesetre szorgalmasan jegyzeteltem, nagyon figyeltem, és pontosan megtanultam, ki kicsoda. Nagyon lelkes voltam, és büszke arra, hogy én milyen sokat teszek az igazi magyar átalakulásért…

A hálózattá válás folyamata a szemem előtt játszódott le. Emlékszem, ki-ki hol ült abban a kellemes padlásszobában, és hogy ki milyen álláspontot képviselt.

Meghitt egyfelé törekvés, barátság és kölcsönös tisztelet uralkodott. Ezek nemcsak demokratikus együttgondolkodások voltak, hanem szeretetteljes egyfelé figyelések, nemcsak toleráns volt a légkör, hanem baráti is. Úgy viselkedtünk valamennyien, mint ahogyan rabok szoktak a börtöncellában, mint ahogyan felnőtt férfiak szoktak az ínséges helyzetekben, mint ahogyan az egy fáradékony, de töretlen gerincű kelet-európai nép fiaihoz illik. Úgy viselkedtünk, mint akiknek nincs és nem is lehet hatalmuk.

Egyik legnagyobb „hálózati" élményem az volt, amikor nevet választottunk. Hozzászóltam, és aktivizáltam magamat: a „szavazatszámláló bizottságban" vettem részt. Én hirdettem ki a szavazás, a névválasztás eredményét. „Szabad Kezdeményezések Hálózata" – mondogattam. Tudtam, hogy hosszú, nem frappáns, bonyolult és nem jó név, de éreztem, hogy a miénk.

Aláírásokat gyűjtöttem a Hálózatnak, és jártam az üléseire. Először megdöbbentett, hogy engem nem jelöltek az Ideiglenes Tanácsban, hiszen annyi mindent csináltam… Aztán az döbbentett meg, hogy nagy hirtelen tanácstag lettem.

Hirdettem, hogy a Hálózat az hálózat, független csoportok, tagok szabad, autonóm érdekképviseleti együttléte. Á, dehogy párt, még csak nem is szervezet! Nem érted? Egyszerűen „hálózat" – válaszoltam a kérdésekre magabiztosan, mint ahogyan egy jól értesült, tűzközelben lévő tanácstaghoz illik.

A „hálózati nyár" nagyon nehezen akart jönni. Annál hosszabbra sikerült azután, egy negyedévig nem történt semmi – hittem. Míg szervezetek alakultak (köztük az MDF), míg a kormány élénk kül- és belpolitikát folytatott, addig a Hálózat nyaralt – gondolatban. Az őszi első tanácsülésen azonban megtudhattam: igenis dolgoztak, mert írtunk leveleket és szervezetté alakultunk. Tehát rosszul láttam (hittem és gondoltam) – nyugodtam meg. Furcsállottam, hogy beleegyezésem nélkül – mert ugye tanácstag vagyok – alakultunk szervezetté, de hát bizonyosan elkerülte figyelmemet és jegyzeteimet az erről szóló szavazás. És különben is, a szóvivő testületet jól ismerem, együtt hoztuk létre a Hálózatot, bízom bennük. „Ezentúl jobban dolgozom", és „Napólajosnak mindig igaza van!" – mondaná erre Tróger, Orwell regényének kedves alakja.

Trógert – mint regényhőst – akkor még nem ismerhettem (lám-lám, mit tesz a megkésettség), így egy hajszállal kritikusabb voltam nála. Csalódott és kedveszegett lettem, amikor megtudtam, hogy

Haraszti Miklós, Kis János, Tamás Gáspár Miklós és Miszlivetz Ferenc egy évre külföldre távozott, távozik közülünk. Szakmailag, emberileg egyetértettem velük, a mozgalom, a „haza”, a „közösség” szempontjából nem. Azt éreztem, hogy cserbenhagytak, hogy beugrattak valahová, amit ők az első adandó alkalommal jobbra cseréltek, hogy az, ami nekem sorskérdés, az nekik foglalkozás.

Elkezdtem hiányolni, hogy miért nem jönnek el az itthon maradtak, a prominens és átlagos tanácstagok a tanácsülésekre. Firtattam magamban, hogy mi az oka, hogy összejöveteleink „lábra nem tudnak kapni”, összefüggéstelenek, céltévesztők, hebrencsek. Furcsálltam, hogy a SZER a Hálózat üléseiről féloldalasan tudósít, azokat a felszólításokat ismerteti, amelyek neki vagy tudósítójának szimpatikusak. „Né-é-gy lá-á-áb jó, ké-é-ét lá-á-áb jobb!” – szólaltak meg most az orwelli birkák bennem. Lelkiismeret-furdalásom keletkezett, hogy „jó, hogy szegény Hálózat olyan, amilyen, de mit teszek személy szerint én azért, hogy másként legyen”. És elkezdtem magamban sorolni, hogy mennyit dolgozom a „saját” alternatív mozgalmaimban. Azaz el akartam kenni a dolgot. Ez volt az a pont, amikor döntenem kellett: időt és energiát nem sajnálva a „Hálózat”-ért dolgozom, vagy ki kell maradnom belőle. Az utóbbit választottam. Vártam a november 13-át, amikor is automatikusan lejár a mandátumom. Azért még becsületből és felelősségérzetből részt vettem az összejövetelek zömén. Egyszer szóvá szerettem volna tenni, hogy szerintem egyik szóvivőnk nem képviselt minket felkészülten. Utóbb beláttam, hogy a nagy horderejű ügyek mellett ez elhanyagolható… Azután azon kaptam magamat, hogy a civil szolgálat ügye kapcsán olyan érdekérvényesítési mechanizmusba keveredtem, mint az egy intézményesített apparátusban szokás…

A videokamerák előtt zajló nyilvános tanácsülések bábeli zavarában és a kíváncsiak tömegében elveszett a padlásszoba hamvassága, derűje, baráti, emberközeli atmoszférája. Fényt kapott az illegalitás, nyilvánosságot kaptak az ügy hordozói. A Hálózat terhes lett a potenciális hatalomtól.

November 13-a előtt pár nappal kezembe vettem a jelölőlapos, belépési nyilatkozatos, imponáló brosúránkat. Úgy olvastam el, hogy tudtam: én ebben már nem veszek részt. S a kívülálló érdektelenségével és szülői bennlévőséggel forgattam a füzetecskét. De így is feltódultak bennem a kérdések: Mi az, hogy az elvi nyilatkozatról nem lehet vitázni? Milyen indok az, hogy mindez a vidéki tagok miatt van? Mi az, hogy úgy ítélik meg a szóvivők, hogy túl kell lépni a hálózati formán? Honnan veszik a szóvivők, hogy a Bokornak vagy a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Körnek nincs többé szüksége a Hálózat összehangoló tevékenységére, hogy ezt a formát mi (ők) túlhaladtuk? És honnan ez a biztos ítéletalkotás, hogy a politikai szervezetre van igénye a tagoknak? Utólagosan majd protopártnak fogják aposztrofálni a Hálózatot? Erre gyűjtöttem én aláírásokat? Egyáltalán kiket takar ez a homályos többes szám, hogy „szóvivők”? Nézem a kibocsátás dátumát: október 04. Megnyugszom. A negyedik ülésről korábban eljöttem, a rákövetkezőn pedig nem voltam. Gondoltam itt dönthettek ezekről, itt adhattak merőben új arculatot a Hálózatnak.

A Jurta színházban viszont visszahallom saját aggodalmaimat. Azután mégis nyugtázom, hogy milyen jó, hogy szabadon elhangozhatnak a kemény kritikák, hogy valódi vita van, hogy egy-két szóvivő önkritikát gyakorol. Ez maga a demokrácia.

Este már kevésbé vagyok derűs. Összeáll a kép. Míg bent élénk vita folyt a Hálózat jövőjéről, addig a vita kimenetelétől függetlenül az egyoldalúan elkészített anyag alapján, a volt hálózati tagokat önkéntes alapon beléptették a még meg sem alakult szervezetbe. Szervezetlenség vagy ördögi tudatosság? Mi ez? „Bárhogyan is döntünk, úgy lesz, ahogyan én akarom? Bárkit választasz, úgyis engem képviselsz?” Kettős választás Magyarországon? L’art pour l’art vita? Pofon a demokráciának? Leképezése hazánk szocialista választási „vívmányainak”? Azt várjuk, hogy objektíven döntsenek azok, akik manipuláltan egyszer előtte már döntöttek a belépésről? Mire szavazzon az a földim, aki vidékről eleve húsz kitöltött belépési nyilatkozattal jött a Jurtába, mivel azt sem tudta, hogy a Hálózatra is szavazhat? Ugyanaz a színjáték, mint amiben 1945 óta élünk. A Hálózat potenciális hatalom lett.

A győztes fél nem tesz „beismerő vallomást”, így egyoldalúan leszek tájékoztatva: a „leszavazott” szóvivőtől tudom meg részletesen azt, hogy a politikai szervezetté válás szándékát, a brosúra elkészítését nem előzte meg vita és konszenzus. Partizánakció volt, palotaforradalom. Csak utólag támadt parázs vita, amikor már a szavazók kezében volt a brosúra, amikor az események már visszafordíthatatlanok voltak. Mintha így kezelték volna a vízlépcső ügyét is…

A kocka elvetése után, „hazai pályán” a már egykor leszavaztatott, manipulált tagság látszatvitát folytatott a demokrácia minimális szintjét számon kérő kisebbséggel. Mindez a kedvemet szegte, de tudomásul vettem, és nem volt szándékom háborogni. Szocialista kutyából nem lesz egyszerre demokratikus szalonna – mondaná erre Tamás Gáspár Miklós.

Én nem léptem be – sem szavazás előtt, sem utána – a Szabad Demokraták Szövetségébe, és nem leszek tagja az újjáalakuló Hálózatnak sem. Engem csak az általam nagyra becsült Szabó Miklós interjúja tudott kihozni a sodromból. Szerencsétlen történelmi húrokon játszik az – gondolom én –, aki ilyen hangnemben képes beszélni azokról, akikkel hetekkel azelőtt elvbarátok voltak, akikkel ugyanazt gondolták, vagy inkább ugyanazt érezték, akikkel egy lócán álmodtak a demokratikus Magyarországról.

Az SZDSZ már nem Hálózat, a hálózat még nem Hálózat. De a protopárt már írja történetét, jóváírja a múltat, korrigál és retusál, mert nyeregben érzi magát. Az SZDSZ alakuló jegyzőkönyvén még meg sem száradt a tinta, de már perlekedik múltjával, elvitatja a névhasználati jogot az SZKH-tól. A protopárt deklarál és vindikál. A protopárt már úgy viselkedik, mint akinek már hatalma van. Lehet, hogy az újságíró pontatlan volt, lehet, hogy Szabó Miklós csak a vita hevében nyilatkozott így, talán ma már másként fogalmazna – szól belőlem az örök Tróger.

Mint tudjuk, Tróger gyepmesternél végezte. Azt is láttuk, hogy az antidemokratikus megoldások hová vezetnek. Ezeknek az élményeknek a birtokában talán ezért kellene az ilyen „apróságokra” is odafigyelni. Talán még nem késő. Mert ha ez így megy tovább, akkor teljesen mindegy, ki vezeti az Állati Gazdaságot.

*Karácsonyi Ajándék, 1988*

# Temetési kérdőjelek

Vérmező és Kenderes. Két temetési színhely, két temetés, többféle történelmi megközelítés. A Vérmezőn temette a nemzet liberális, demokratikus chartás része (és még sokan mások) a Horthy-rendszert. A történelmünk korszakot jelölő nagy alakjától és rendszerétől szellemes, színvonalas, eső áztatta „búcsú megemlékezésen" százak vettek részt. Jeles és ismert magyar írók, színészek és közéletünk ismert szereplői, nemkülönben jeles és ismert magyar szerzőktől vett szövegrészletekkel, versekkel és énekkel búcsúztak. A Vérmezőn összegyűlt ünneplő közönség (a Kenderesen megjelentekhez viszonyított kisebbség) sikertelen kísérletet tett a Horthy-rendszer többoldalú és objektív megméretésére, és elzárkózott annak politikai aktualizálásától, továbbá elhatárolta magát s korunkat a kontinuitás vállalásától.

A másnapi, a szeptember negyediki temetési színhely Kenderes volt, Horthy Miklós szülőfaluja. A hatalmon levő világi és egyházi vezetők hatalmi temetést kreáltak a Horthy Miklóst és családtagjait megillető családi temetésből. Mintha felvonultak volna a letűnt korok szellemi és uralkodói eszméivel és ideológiájával együtt a letűnt idők egyenruhái is. Az evilág elvárásainak eleget tevő és a legitimációs feladatokat folytatólagosan és lelkiismeret-furdalás nélkül ellátó papok, szerzetesek, lovagok, továbbá a „honvéd hagyományőrzők", a „doni bajtársak" ülték körbe a ravatalt. A második világháborút idéző vassisakba bújtatott katonák, az árvalányhajas nagy- és kiscserkészek, a hetvenhárom éve tenger nélkül maradt tengerészek, a lovagrendek színpompás egyenruháinak ruharedőiből és szellemi, lelki pórusaiból egy hajdan volt, letűnt világ molyszagú és tartósíthatatlan lehelete áradt. A mindenkori rendszerek örök kiszolgálóinak, a mindig mindent túlélő intézmények képviseletében a hadseregnek és az egyházaknak a tagjai is jelen voltak, méghozzá a legmagasabb szinten képviseltetve magukat. Korhű jelmezekben való fellépésük nemhogy anakronisztikus nem volt, de szervesen kapcsolódott a Horthy-rendszer szellemi és materiális – ezennel ünnepélyesen megújított – hagyományaihoz. Az egyházak képviselői üres, semmitmondó vagy frázisokkal cizellált beszédei híven tükrözték az egyházak negyven éve változatlan lelki és szellemi színvonalát. Meglepő vagy természetes, hogy ebben a megkésett közegben európeérként és krisztusi hangon egyedül a külföldön élő „világpolgár" Horthy-unoka tudott szólni. Ő óvott a temetés nemzetet megosztó hatásától, ő kifejezte megértését mindazok iránt, akik nagyapjától és a rendszerétől, tőle és a kenderesi temetésen jelenlévők véleményétől eltérő nézeteket képviselnek, ő üdvözölte a távolmaradókat is, és ő volt egyedül az, aki – keresztény neveltetése és muzulmán hite okán – Horthy Miklóssal kapcsolatban nemcsak a jócselekedetet, de a bűn és a bűntudat fogalmát is szóba hozta.

Mily szegény ez a nemzet, ahol a kiművelt emberfőkből lett, a történelmet jól ismerő politikusok Isten, a haza és a világ ítélőszéke előtt bátran és büszkén vállalják a demonstratív Horthy-temetésen való részvételt! Milyen szegény nemzet az, amelynek fontos, tekintélyes, nagy írója, Konrád György a Charta '77-rendezvény végén úgy köszöni meg a tömeg részvételét, mintha az a Charta és nem az általa „kínált" megemlékezés miatt jött volna el! Milyen kényszerképzetek gyötörhetik a széles látókörű, szociológus „vénával" is rendelkező Konrád Györgyöt, ha – tévesen – úgy véli, hogy az a helyénvaló, ha a tömeget többször bátornak mondja, amiért az eljött? Milyen rossz beidegződések jönnek elő, amikor azt hiszi, hogy bárkit is meg kell dicsérnie?

Nem lehangoló, hogy két Horthy-temetés volt, hogy augusztus 20-ától október 23-áig minden nemzeti ünnep és esemény megduplázódott? Nem borzasztó, hogy ha már nincs egyetlen temetés, akkor nincs lehetőség arra, hogy valaki harmadik vagy negyedik stb. Horthy-temetésre menjen? Miért lehet csak kettő közül választani? Miért van az, hogy bármelyikre megyek a kettő közül, azonnal besorol mindegyik a saját táborába, azonnal hozzászámolnak valamelyik ideológia, pártérdek szolgálói és párt szimpatizánsai közé? Miért kell azt éreznem, hogy bátor vagyok, amikor szó sincs itt sem bátorságról, sem pedig jelenlétemmel való rászavazásról? Miért tukmálják rám, hogy jelenlétemmel kiálljak valakik mellett, akik mellett nem állok ki? Miért kerülök abba a csapdahelyzetbe, hogy a demokratikus és liberális, meg nemzeti, meg minden egyéb meggyőződésem mellett szimpla jelenlétem miatt azonnal a Charta támogatója is leszek, hogy vevő vagyok az általuk képviselt elvek mellett a Chartáéra is? Miért kell a megemlékezés mellett politikát is fogyasztanom, miért kell árukapcsolásos módon jelen lennem? A Charta kitalálója és szóvivője, a legnagyobb parlamenti ellenzéki párt vezetőségi tagja, szellemi vezéregyénisége, Konrád György miért próbálja elhitetni velünk, hogy a Charta alulról szerveződött,

hogy pártsemleges, hogy független, hogy civil társadalmi kezdeményezés? Miért nem hiszi el, és miért nem ad rá példát, hogy pártszerű, hatalomérdekű elköteleződés nélkül is lehet véleményt formálni, rendezvényeket szervezni, és azon részt venni? Miért nem lehetek a Charta rendezvényén nem chartás és a kenderesi temetésen elvi okokból részt nem vevő jó magyar ember és „közbülső" értelmiségi?

Hol tartanak országunk vezetői, ha önmaguk is elhiszik a magánemberként való megjelenés teóriáját, illetőleg mit gondolhatnak a „népről", ha maguk sem gondolják ezt komolyan? Hogy engedheti meg magának az ország két fegyveres testületének vezetője, a belügyminiszter (a kormány második embere), és a honvédelmi miniszter, hogy nem számolnak jelenlétük külpolitikai visszhangjával? Nem érzik, nem tudják, hogy ártanak ezzel a nemzet ügyének? Nem gondolnak arra, hogy az általuk is sűrűn hangoztatott Európához való felzárkózás sikere és térségünk biztonsága ilyeneken múlik és nem a hangzatos beszédeken?

Nem szörnyű, ha egy olyan államférfi, ha egy olyan ellenfelei által is elismert, nagy formátumú egyéniség, mint Antall József, összekeveri a miniszterelnöki tevékenységét a történészi szerepkörrel? Nem lehangoló, hogy nem tud különbséget tenni két foglalkozás, a politikusi és a történészi, továbbá két diszciplína, az orvostörténet és a politikatörténet között? Nem borzasztó, hogy egy kormányfő a huszadik század végén a Középnek mondott Kelet-Európában úgy érzi, hogy a Horthy-rendszerről neki kell kimondania az igazságot, neki kell útbaigazítania „népét"? Nem emelkedne-e államférfiúi tekintélye, ha nem osztogatná az igazságot, és a történészekre hagyná az értékelést, vagy ha a Magyar Tudományos Akadémiától elvonásra kerülő ötvenegymillió forintból, vagy más forrásokból származó pénzekre alapozva létrehozna egy Horthy-rendszert kutató intézetet, vagy kutató ösztöndíjakat alapítana erre a célra?

Védhető-e – az anyagiakra való harmatgyenge utaláson kívül – valamivel is, hogy a Magyar Köztársaság hivatalos pénzverdéje hivatalos érmét ad ki a Horthy-temetésre? Tisztában vagyunk-e azzal, hogy az ebből származó, bizonyára nem jelentéktelen bevétel mellett, milyen pénzben nem kifejezhető „történelmi kárunk" származik belőle? A pápalátogatás alkalmából készült pénzérmék után a magyar hivatalos pénzverde a Horthy-temetésre készült érmékből kell hogy fenntartsa magát?

S nem irredenta, a jövővel mit sem törődő, nem büsmagyarkodó, nem köldöknéző, saját sorsát nem megérdemlő az a nép, amelynek ötvenezres tömege a Kolozsvárra bevonuló Horthy Miklós temetésének végén, ország-világ füle hallatára elénekli a székely himnuszt? Mit lehet arra mondani, ha a Felvidék, Kárpát-Ukrajna és Észak-Erdély „visszaszerzőjének", az „országgyarapítónak" a temetésén Nagy-Magyarország térképeket árulnak, ha a kiscserkészek Nagy-Magyarországot ábrázoló koszorúval koszorúznak, ha az erről készült fotót a Magyar Hírlap a címoldalán közli? Van fogalma az éneklőknek, a térképárusoknak, a tévéseknek arról, hogy ez mit jelent, hogy ez milyen károkat okoz? Miért csak a saját jogos nemzeti sérelmeinket nézzük, s miért nem vagyunk tekintettel a szomszéd népek érzékenységére is?

Miért nem hisz itt senki sem abban, hogy Jancsó Miklós szemében, Mészöly Miklós beszédében vagy a kenderesi híg beszédekben, a rádió főbemondójának rendezői ambícióiban és Feledy Péter nyöszörgéseiben nem vesszük egyedül is észre a lényeget vagy a lényegtelent, a nemeset, illetve az értéktelent? Miért van az, hogy a lelkekért, a szavazókért, a hatalomért simlis eszközökkel megy a harc?

Nem elkeserítő, hogy mindenki mindent, főleg „az igazságot", a nemzethez tartozást, a demokrácia zászlóvivőjének szerepét magának vindikálja, hogy mindenki kirekeszt valakit, hogy korunk politikai és szellemi elitje a zsigereiben hordozza a kibékíthetetlenséget, hogy képtelen túllépni önmagán, hogy cinkelt lapokkal játszik, hogy csak kétfelé lehet menni ebben az országban, s hogy mindkét út különkülön zsákutcába torkollik?

*Élet és Irodalom, 1993. október 8.*

# Pártsemleges fair play

A Kereszténydemokrata Néppárt választási fair play díjat alapított – adták hírül minap az újságok. A Macskássy Izolda grafikusművész által tervezett alkotást, a fair play díjat, egy közelebbről meg nem nevezett, de neves szakemberekből álló zsűri fogja odaítélni a második fordulót követően a legkorrektebb választási kampányt folytató pártnak. A KDNP ötlete első hallásra remekül hangzik, hiszen csak üdvözölni lehet azt, ha egy párt ilyenformán is tenni akar valamit a választások tisztaságáért.

Ha elidőzünk a jelenségnél, akkor már kevésbé üdvözlendő dolgok is eszünkbe juthatnak. A KDNP választási fair play díja ugyanis precízen illeszkedik abba a sorba, amelyben az erkölcsi, szakmai, anyagi megbecsülés jelentős mértékben attól függ, hogy az illető milyen világnézetű, milyen pártállású, melyik érdekszövetség, csoportosulás tagja, melyik alom gyermeke.

A társadalom megörökölt vagy újjáalakult, de mindenképpen létező csoportjai elköteleződésre szólítják fel, választásra kényszerítik az egzisztenciáját megtartani igyekvő, értelmiségként dolgozni kívánó, a pályáján értéksemleges magatartással is előrehaladni akaró értelmiségit, legyen az akadémikus, kutató, író, újságíró, rádiós, pedagógus vagy lelkipásztor. A magukat függetlenként definiáló, pénzt, egzisztenciát, megjelenést biztosító alapítványok, a törvény erejénél fogva semleges állami kulturális alapok és alapítványok; továbbá az állami díjakat és kitüntetéseket vagy az ezekkel versengeni akaró magándíjakat adó – azaz hírnevet, elismerést és anyagiakat biztosító – testületek; továbbá a magukat függetlennek valló, megjelenést, nevet, anyagiakat jelentő újságok és folyóiratok; végül a minden esetben neves, fontos és tekintélyes bizottságok, kuratóriumok, tanácsadók, zsűrik, szerkesztők és szerkesztőbizottságok – szóval ők mindahányan – láthatóan részrehajlók.

Mindez a KDNP választási fair play díjáról jut eszembe. Mert a KDNP politikai tőkét érő morális tőkét akar magának és az általa díjazottnak kovácsolni ebből, mert pártpolitikától függetlenül odaítélt díjként kívánja azt feltüntetni, mert azt a látszatot szándékozik kelteni, hogy egy tőle független bizottság útján az 1994. évi választások valóban legsportszerűbb pártjának adatik oda „a díj”. Azért jut eszembe a párhuzam, mert a díjak és ösztöndíjak másról szólnak, mint amiért meghirdetik őket. A KDNP fair play díja az elmondottakon kívül számomra még arról is szól, hogy az a KDNP alapít ilyen díjat, amelyik nyíltan maga mellé vette a korteskedésben a keresztény egyházakat, amely eltűri, igényli, elvárja – elsősorban – a katolikus egyház aktív támogatását, amelyiknek a katolikus templomokban és a templomok előtt, a vasárnapi szentmiséket követően, a fővárosban és vidéken számos helyen kopogtatócédulákat gyűjtöttek, s amelyeket még kitölteni is segítettek.

Nem az a baj természetesen, hogy a mintegy kétezer-ötszáz papnak és közel háromezer szerzetesnek markáns politikai véleménye van, hogy politikai megnyilvánulásaik vannak, hogy a szakrális helyekre is nyíltan betört a politika, hogy a katolikus klérus írásban és szóban tagadja a nyilvánvalót. Szerintem az igazi probléma az, hogy a templomokban és környékén folyó politizálás nem pártsemleges, hogy az egyházak pártpolitikai célok elérésére használják fel lelki hatalmukat és hatalmas infrastruktúrájukat, hogy az emberek politikai befolyásolására törekszenek, hogy a katolikus egyház a hívők lelkiismereti kötelességévé tette a választásokon való részvételt, hogy mindezzel sértik az írott és íratlan választási kódexet, s magatartásuk ellentétes a demokratikus jogfelfogással. Ezek után tényleg nem tudom másként értelmezni a KDNP választási fair play díját, mint választási fogásnak, és nem lepődnék meg azon, ha a pártsemleges, független és neves szakemberekből, hazai és külföldi közéleti személyiségekből álló bizottság a KDNP-nek ítélné oda a választások legkorrektebb pártjának járó díjat.

*HVG, 1994. április 16.*

# Civil kesergő

A kormányprogram és a kormány modernizációs programja egyaránt foglalkozik a civil társadalommal. Az előző úgy fogalmaz, hogy „a kormány támogatja és erősíteni kívánja a nonprofit szféra működését”, az utóbbi pedig úgy, hogy „kiemelt kormányzati cél a civil társadalom működési mechanizmusainak fejlesztése, a társadalmi önszerveződések támogatása”.

Ehhez képest a költségvetés ebben az évben 390 millió forintot, azaz két és fél százalékkal kevesebbet szán a társadalmi szervezetek támogatására, mint tavaly, tehát – az infláció alakulását is figyelembe véve – a civil szervezeteknek összességében mintegy 30 százalékos támogatáscsökkenéssel kell az idén számolniuk. Ez az arány számos civil szervezet ellehetetlenüléséhez fog vezetni, még akkor is, ha a nonprofit szervezetek talán más forrásokból is számíthatnak támogatásra.

Mit jelent és mennyit ér a társadalmi szervezeteknek szánt 390 millió forint és a durván 30 százalékos támogatáselvonás? Sok mindent jelent, és keveset ér. Nem egyszerűen az elvek és a gyakorlat szétválásáról és a kormányprogram be nem tartásáról beszélnek ismét a számok, hanem a közpénzek felhasználásáról, a döntési mechanizmusokról, a tagolatlan társadalomról, a pártok túlsúlyáról és a fogalmi zűrzavarról.

Először is helytelen a parlamenti elbírálások nyomán definiálódni látszó civil szervezetek meghatározása. Azon szervezetek ugyanis biztosan nem tartoznak ebbe a körbe, amelyek pártok mellett működnek, amelyek nyíltan vagy burkoltan, de egyértelműen a pártok vonzáskörzetében, holdudvarában, a „szürke zónában” helyezkednek el. Ilyenek például a minden párt mellett megtalálható ifjúsági szervezetek, a Baloldali Ifjúsági Társaságtól az Ifjúsági Demokrata Fórumig.

Léteznek továbbá a „félcivil” vagy „álcivil” szervezetek, amelyek civil szervezetként definiálják önmagukat, de transzmissziós szíjként, az állam meghosszabbított karjaként vannak jelen a civil szférában, hűségesen közvetítve az állami akaratot, és élvezve a jelentős állami, például szakminisztériumi támogatást. Természetesen ettől ezek még de jure társadalmi szervezetek. Az első esetben a támogatás nem más, mint a párttámogatások duplikálása, burkolt növelése, a második esetben pedig a mindenkori állami akarat érvényesítésére szánt, pontosan meghatározott célú propagandaköltség.

Mivel valakinek határoznia kell a társadalmi szervezeteknek szánt pénz összegéről, a demokráciákban helyénvaló, ha ez a döntéshozó szerv az Országgyűlés. Az azonban már korántsem jó, ha a pártszerű politizálásnak elkötelezettek, pártban gondolkodók döntenek a pénz szétosztásáról. Kölcsönösségi alapon, egymás pártszempontjait és egymás „civil” szervezeteit figyelembe véve döntenek, elvéve ezáltal a valódi civil szervezetek elől az életben maradás lehetőségét.

A 390 millió forint nem elsősorban gazdaságilag, összességében, reálértéke miatt ér rendkívül keveset, hanem „szövegkörnyezete” miatt. Azért, mert a pártok önmaguknak átlagosan 33 százalékos támogatásemelést szavaztak meg, mert az állami vezetők összességében 50 százalékos, a parlamenti képviselők 30 százalékos bérfejlesztést kapnak. A politikusok „lefelé” legfeljebb 20 százalékos béremelésre kaphatók, és mivel felettük már nincs senki, a maguk fizetését arcpirulás nélkül, a hivatalos inflációt lényegesen meghaladó összeggel növelik. Mondhatnak akármit a diákok vagy a mozdonyvezetők, lehet bármilyen nagy bajban az oktatás vagy az egészségügy, a politikai elitnek mindig jól kell járnia. A civilekből lett politikusok a bársonyfotelokban és a „fapados” képviselői székekben hamar elfelejtették, hogy mi végre és kinek az akaratából kerültek oda. A pártpolitikai és államigazgatási elit szintje alatt már késhegyig menő csaták zajlanak a 20 százalék körüli bérfejlesztésekért, és hosszú távon feltehetően csak a fegyveres testületek tagjai számíthatnak a folyamatos reálértéket követő bérekre.

Az érdekvédelmi szervezetek – egyébként alig érthetően – már azt is sikernek könyvelik el, ha 15-20 százalékos béremelést „harcolnak ki”. A civil szférának mint olyannak azonban nincsenek érdekvédelmi szervei, nem folytat lobbitevékenységet, és fogalmilag is kizárt, hogy az állami támogatás elmaradása miatt sztrájkot vagy polgári engedetlenséget szervezzen. A civil társadalom hiánya viszont komoly hátráltató tényezője lehet az átalakulásnak, a polgárosodásnak, a működő társadalom kialakulásának és a hőn áhított integrációs álmok megvalósulásának.

És hogy mennyit ér ma 390 millió forint? 1996-ban a pártok – parlamenten belül és kívül – ennek összesen közel a három és félszeresét, az egyházak csaknem a tízszeresét kapják, a NATO békepartnerségi programjára az idén ennek jó másfélszeresét költjük. A Horvátországba utazó magyar IFOR-

kontingensnek csak a felszerelése kerül 300 millió forintba, s a tervezett pápalátogatás kiadásainak állami része is eléri a 200 milliót.

A politikai elit programalkotó része már felismerte a civil társadalom létfontosságát, csak ennek – saját és pártelittársainak étvágya miatt – képtelen érvényt szerezni. Az államnak és fizetett képviselőinek saját maga felé hajlik a keze, és mint ahogyan a hat parlamenti párt a politikacsinálást kizárólagosan a saját ügyének tekinti, a juttatásokat és a fizetésemeléseket is saját magán kezdi. A társadalmi szervezetek körüli anomália jelzi, hogy kísért a múlt, és a döntéshozók pártokban és nem társadalomban, párt-érdekekben és nem társadalmi érdekekben gondolkodnak.

*HVG, 1996. január 27.*

# Kis magyar diáktüntetés

A diákoknak már megint nem sikerült eredményt elérni tandíjmentesség ügyében. Már most látható, hogy a „nagypolitika” ellopta a tüntetésüket. Nemes egyszerűséggel és túlzott tömörséggel azt mondhatnánk, hogy a rendszerváltás gyermekei, a rendszerváltás után érettségizők képtelenek voltak élni a szabadság lehetőségével, és ebben az adott társadalmi közegben képtelenek voltak a határozott fellépésre. De mindez miért történhetett meg?

A diákok azt hiszik, hogy akkor lehetnek eredményesek, ha szövetkeznek a pártokkal, a diákvezetők pedig akkor, ha paroláznak a pártvezérekkel, a szélsőségesekkel és válogatás nélkül mindenkivel, aki hajlandó támogatni őket. A tüntetők nem a saját házuk táján próbáltak mindenkit megnyerni, nem a diákok, a pedagógusok, a szakszervezetek, az értelmiségiek, a kultúra képviselői között keresték szövetségeseiket, hanem a politikai hatalomból részesülők és a politikai hatalomból minél nagyobb szeletre ácsingózók körében, akik egyébként meg tudnák fojtani egymást egy pohár vízben. A diákvezérek azért hihetik mindezt, mert erre predesztinálja őket a társadalmi közeg, mert a csoportok, melyeknek társulása kézenfekvő, szolidaritásra képtelenek, és mert ők egyébként ugyanezen módszerekkel kívánnak nagyobb tortaszelethez jutni. Az adott terület érdekeltjei azért sem tudnak együttműködni, mert mindegyik azt hiszi, hogy a másik kárára majd ő eredményesebb lehet, mert ők is pártpolitikai törésvonalak mentén vannak megosztva, és mert nekik is posztkommunista vezetőik vannak, posztkommunista beidegződésekkel. A társadalom pártok és pártszimpátiák, a hatalom birtoklói, és nem érdekek, eszmék és ideológiák mentén tagolt.

A diákság éppen úgy megosztott, mint a társadalom. A gazdag és jómódú diákok, az értelmiségi szülők gyerekei nem állnak ki a szegény és munkásszülők gyerekeinek kétezer forintos problémája mellett. A diákelit ismeri a jogot és a közgazdaságtant, tud vállalkozni, de nem ismeri a szolidaritást; az oktatást még bírja pénztárcával, viszont értelmiségiként még vagy már nem tud viselkedni.

A tüntetést szervezők nem tudnak különbséget tenni pártok és civil szervezetek, legitim és szélsőséges pártok között, érdekképviselet, lobbizás és pártérdekek megjelenítése között. A diákok és vezetőik politikailag analfabétaként viselkedtek, miközben a vezetőség politikailag tagolt (bal és jobboldal), és pártpolitikai prioritások, és nem a diákidentitásuk alapján szervezkedtek. A tüntetést szervező diákok ugyanúgy elfelejtették, mint annyian e honban, hogy a mai tandíjeltörlésért szövetkezni kész parlamenti ellenzék nagy része az előző ciklusban tandíjbevezető párt volt, és kormányra kerülése esetén megint az lesz, velük szövetkezni tehát eleve csak pillanatnyi előnyökkel kecsegtethet, viszont hitelteleníti az akciót.

Nincsen tiltakozási kultúra ott, ahol az ellenzéki és parlamenten kívüli pártok – eléggé el nem ítélhető módon – minden társadalmi csoport konkrét tiltakozását kormányellenes tiltakozássá akarják átformálni, és saját politikai pecsenyéjük sütögetésére használják fel. Csak a politikai közélet bunkóságáról tudósít az a diáktüntetés, ahol szervezetek és csoportok a saját jelképes és tényleges zászlóik alatt vonulnak fel, most éppen tandíjügyben, valójában pedig „mindegy miért, csak újra feltűnjünk” megközelítésből.

A diákrészvétlenség a diáktüntetésen a társadalmi bizalmatlanság mutatója is. A tavalyi diákvezetés, mint egy pincsi kutya, kicsit csaholt, aztán megértően tudomásul vette azt, amin semmit sem tudott változtatni, miközben mindezt pozitív kompromisszumként próbálta beállítani. Miben bízzon most a diákság? Másnál sem látja; sem 1994-ig, sem azóta meg sem tapasztalhatta, hogy érdemes érdekeket képviselni, hogy lehet mindkét félre nézve hasznos kompromisszumos eredményeket elérni, hogy a kialkudott megállapodások, úgy, ahogyan azt megkötötték, meg is valósulnak. A rendszerváltás utáni hatalom is keményen és arrogánsan képviseli a saját érdekeit a társadalommal szemben.

A diákság nem lát messzebb az orra hegyénél. Azt mérlegeli, hogy még megfizethető-e a kétezer forint, ahelyett hogy látná: ami ma ennyi, holnap a duplája, és holnapután az ötszöröse lesz; hogy a folyamatot hogyan lehetne időben megállítani; hogy a probléma voltaképpen nem a tandíj bevezetése, hanem a kompenzációs rendszer kidolgozatlansága, a rendszer kitalálatlansága. A piacorientált diákelit sem veszi észre, hogy egy ellenszolgáltatás nélküli új adónem bevezetésére kerül sor, hogy egyre többet fog fizetni valamiért, ami egyre kevesebbet ér. Rosszabb körülmények között tanulva, a kisebb létszámú és motiválatlanabb oktatói kartól azt sem kapják meg, mint eddig: most pénzért fognak kevesebb tudáshoz hozzájutni, amivel kevésbé fognak tudni érvényesülni.

Abból a diákságból, amely olyan oktatási struktúrában tanult, amelyik kemény felvételiknek teszi ki az egyetemre jelentkezőt, majd a hallgatót poroszos stílusú oktatásban részesíti, amely nem a gondolkodásra, hanem a kritikátlan elfogadásra szocializál, és amelynek egyre kevesebb ideje jut az egyénnel foglalkozni, és vele kommunikálni – nos az ilyen diákságból nem alakulhat ki az utcán hatékonyan és szervezetten tüntetni tudó diákság, az ilyenben nem ébred fel a szolidaritás érzése. Az csak a saját diplomájáért remegő diák marad.

A tiltakozás szabadságával képtelen élni a mindennapok embere, akinek nemcsak gondjai, de érdekei is vannak. Az emberek már érzik, hogy szabad szólni, de nem találják a formákat, nem tudják megszervezni önmagukat, nem tudják artikulálni érdekeiket. Csak azt érzik, hogy valami nagyon nem jó. Nincsenek a problémák kibeszélésére helyei és fórumai, nincsen tere és módja elmondani érzéseit és problémáit. Persze idejük és pénzük sincs hozzá, de nem ez a meghatározó. Csak érzik, hogy elégedetlenek, hogy átverték őket, hogy kevesebből és rosszabbul élnek; aztán ha van egy tüntetés, kimennek az utcára, és sugározzák a gyűlöletet, jobb híján a mindenkori kormány leváltását követelik, köpködnek és ide-oda csapódnak. Tagolatlan és megszervezetlen, érdekeinek érvényesítésére képtelen massza jelenik meg egy-egy tüntetésen, és felül az első nacionalista, fasiszta stb. demagógnak.

Az ellenzék és a parlamenti pártok a tűzzel játszanak, ahelyett hogy a tagolt, érdekartikulációra képes érdekszervezeteket, csoportokat, a civil társadalmat támogatnák minden erővel; a rájuk telepedéssel a levegőt szívják el előlük, és a mindenkire fenyegető veszélyt növelik. A tagolatlan és szervezetlen társadalom tagjai az urnáknál fogják majd válogatás nélkül megbüntetni a hatalom parlamenti birtokosait, és demagóg, felelőtlen szélsőséges pártokat fognak hatalomra segíteni.

*Népszavának szánva, 1997. november*

# Pásztorok, keljünk fel!

Leszállt az éj. Szállingózott a hó. A hegyek felől érkező hideg szél söpört végig a falú szélén. Az utcák elcsendesedtek, a helyközi járatok ilyenkor már nem közlekedtek. Az ablakokból a feldíszített lucfenyők fényei szűrődtek ki. Csilingelő hangok vegyültek a szélzúgásba. A karácsonyfa alatt a kicsomagolásra váró ajándékok sorakoztak. Minden megtelt a marhalehel, a füstölt marhanyelv és a szeretet hangulatával. Megszületett a Megváltó. Béke honolt kívül és belül. Talán most lehetett a valaha volt legnagyobb béke a világban és Magyarországon.

A pásztorokat ez a soha korábban nem tapasztalt végtelen béke érintette meg a legjobban. Arra gondoltak, hogy mindig ilyennek szeretnék megtapasztalni a világot. Ehhez a csontig hatoló és lelket betöltő, szétáradó nyugalomhoz mindenáron ragaszkodni akartak. Amint a béke megtartásának módjairól tanakodtak, eszükbe jutott a már Clausewitzet megelőző elképzelés, miszerint ha békét akarsz, készülj a háborúra. Ők pedig nagyon akarták a békét, elkezdtek hát tanakodni a háborúról. Jézus még kicsi volt, talán szoptatási idő is volt éppen, így őt nem tudták erről megkérdezni, viszont a Hegyi beszéd meghallásáig sem tudtak még harminc évet várni. Józsefet csak nem hívhatták ki a jászol mellől, a Megváltó születésére érkező három király pedig rég aludt már, így nem maradt kivel eszmét cserélni. Fölnéztek hát az Esthajnalcsillagra, és elkezdték tervezni az örök békét.

A pásztorok között egyetértés volt abban, hogy erős, nemzeti hadsereget kell létrehozni, azért, hogy az örök béke mindig náluk, az ország határain belül maradhasson. Azzal is tisztában voltak, hogy a hadseregbe mindenkit be kell hívni azért, hogy mindenki, szénanáthájára való tekintet nélkül átélhesse az erőszakból és a fegyverekből áradó békét. Hosszasan vitatkoztak azon, hogy az általuk létrehozott hadsereg összeálljon-e nála erősebb hadseregekkel, csak azért, hogy még nagyobb legyen a szövetségbe forrtak békéje. Végül majdnem egyhangúlag úgy döntöttek, hogy az örök béke csak akkor tud majd állandósulni, ha az integrált NATO-haderővel, állandó békeharccal, katonaibéke-missziókkal, újabb és újabb területeket tudnak megharcolni a békének.

A legfiatalabb pásztort legjobban a külsőségek kötötték le, és a békekatonák egyenruhájának tervezésén kezdett el morfondírozni. Úgy számolta, hogy a magyar nemzeti hadsereg katonai ruhaprogramjára 2002-ben 4,2 milliárd forintot, a következő hat évben pedig összesen 50 milliárd forintot kell költeni. A sokat látott és életében már sokfelé, sok birkát terelt, logisztikában járatos pásztor kiszámolta, hogy a következő tizenöt év alatt 250-300 milliárd forintot kell költeni a közel 10 ezer darab katonai gépjármű beszerzésére. Ha valaki, akkor ő pontosan tudta, hogy ha már vannak szövetségesek, akkor az integrált légvédelmi rendszer kiépítése szánt 5,6 milliárd forint sem nagy áldozat (ebből 600 millió forint a magyar hányad). A híradó, informatikai és kommunikációs rendszerek NATO-integrációja 2 milliárd forintba fog kerülni (ebből 131 millió forint a magyar hozzájárulás). Persze a szövetségnek felajánlott katonai repülőterek (Kecskemét, Pápa és Ferihegy 1-es terminál) 30 milliárd forintos modernizációja sem maradhat el, és 27 milliárd forintért feltétlenül szükséges lesz Zengővárkony, Bánkút és Békéscsaba, részben érintetlen természetvédelmi területein a nagy teljesítményű radarok kiépítésére (a magyar részesedést kompatibilis szoftver hiányában hirtelen nem tudta kiszámolni).

A pásztorok kezdték azt érezni, hogy a békét képesek tartóssá tenni és kiterjeszteni. Ahogyan azonban az égre, az üstökös-szerű képződményre néztek, a legidősebb pásztornak eszébe jutottak a 2004-ben felálló Nemzetőrségnél beléje sulykolandó korszerű hadviselési szabályok. Légvédelem nélkül és levegőből való bombázás nélkül nem lehet elkerülni a humanitárius katasztrófákat. E nélkül missziót sem lehet teljesíteni. Elsőként 14 darab Gripen vadászrepülőgép tíz-tizenkét évre szóló bérlését (108 milliárd forint) és felfegyverzését (20–30 milliárd forint) határozták el. Emellett a rendszerben lévő 27 darab Mig–29 vadászbombázó közül legalább 14 darab felújítását (5–21 milliárd forint) is fontosnak ítélték.

Hajnalodott, egyre erősebben hordta a havat a szél, de lelkük egyre inkább átmelegedett. A pásztorok tovább tervezgettek. Lelki szemeik előtt megjelent az elképzeléseiket kétharmados többséggel támogató Országgyűlés képe. Tudták azonban, hogy a jogi-politikai kétharmad mögött valójában száz százalékos egyetértés húzódik meg. Ezután szinte közfelkiáltással döntöttek a magyar hadiipar jövőjéről. Elfogadhatatlannak találták ugyanis, hogy idén a tavalyinál mindössze 3 milliárd forinttal többet, összesen csak 20 milliárd forintot költöttek új haditechnikára. Úgy döntöttek, hogy a hadibeszerzések

arányát a honvédelmi költségvetésben fokozatosan 25-30 százalékra növelik azért, hogy az évente 60-70 milliárd forintot tegyen ki.

Annyira békésen kelt fel a nap, és annyira elragadta őket a lélekemelő tervezgetés, hogy észre sem vették, hogy a napkeleti bölcsek szedelőzködni kezdtek. A pásztorok odaszaladtak hozzájuk, és beszámoltak nekik az örök békére irányuló elképzeléseikről. A legidősebb pásztor egyenesen kikérte a véleményüket. A bölcsek először csak hallgattak. Siettek is volna, hiszen odahaza nekik kellett gondoskodni az örök békéről. Aztán megsajnálták az egyszerű pásztorokat. Ötleteiket jónak és helyénvalónak találták, de azt is tudták, hogy azok így megvalósíthatatlanok. A tudatlan pásztoroknak a bölcsek elsőként annyit mondtak, hogy a most megszületett kisded követésére alakuló egyházakat, meg a nemsokára megszülető Mohamed követőit nyerjék meg az örökbéke-terveiknek. Aztán módosítsák az alkotmányt, hogy a lehető legkevesebb ember – a kormány – a lehető legkisebb kontrollal azonnal tudjon dönteni a magyar katonák külföldi békefenntartó szerepvállalásáról. A sorkötelezettségről mondják azt, hogy azt nem lehet eltörölni, mert különben hiányozni fog a fiatalságnak. Szállítsák le a sorkatonai szolgálathoz szükséges egészségügyi követelményeket, hogy a hadseregben mindenki egészségnevelő programban részesülhessen. Ha az ellenzék mégis el akarná törölni a sorozást, akkor támogassák őket abban, hogy még sokkal többet költsenek a honvédségre. Mondjuk a személyi járandóságra plusz 50 milliárd, a szükséges infrastrukturális fejlesztésekre további 72,7–81,8 milliárd forintot szánjanak. Az Alkotmánybírósággal mondassák ki, hogy a nép nem dönthet arról, hogy akar-e kényszersorozott lenni, vagy nem. Mondják azt, hogy a demokrácia annyival jobb a diktatúránál, hogy békeidőben a demokrácia önkéntes megvédése nem lehet népszavazás tárgya. Aki pedig katonai esküt tesz, arra nézzenek egy kicsit más szemmel, és csak őket engedjék a közhivatalokban szolgálni. A katonai beruházásokat állítsák be elkerülhetetlenek, és kizárólag előnyöket jelentő modernizációként tüntessék fel, amit úgyis a NATO fizet. A Gripen-bérlésre mondják azt, hogy előnyös az nekünk, mert nemcsak a legolcsóbbat választottuk, de a bérlést 110 százalékos magyar beruházásokkal és vásárlásokkal ellentételezik. A katonák fizetését pedig 50–70 százalékkal emeljék fel jövőre, mert különben nem lesz, aki besorozza azokat, akik fizetés nélkül kényszerülnek sorkatonáskodni.

A három királyok azonban nem fejthették ki a békegazdálkodás és a békére nevelés összes tételét, mert menniük kellett. A nap már régen felkelt, a hófúvás sem enyhült, és lehet, hogy odahaza már folyik a háború a békéért. A bölcsek búcsúzóul már csak annyit mondtak a pásztoroknak, hogy azonnal kezdjék megvalósítani, amit kigondoltak, mert jelenleg recesszió van a világban, és ez a legalkalmasabb idő arra, hogy a kormányok hadiipari beruházásokba kezdjenek.

A pásztorok nagyon megijedtek. Azt hitték, az örök béke megteremtése könnyebben fog menni. Hirtelen azonban nagy mennyei sereg vette körül őket. Akkor jutott eszükbe a jászolban fekvő Jézus. Berohantak az istállóba, de a jászol már üres volt.

*Magyar Hírlap, 2001. december 31.*

# A békeadó*

*„Ha ezer ember nem fizetné ki az ez évi adóját, ez nem lenne olyan erőszakos és véres cselekedet, mint ha kifizeti, s ezzel lehetővé teszi az államnak, hogy erőszakosságot kövessen el, és ártatlan vért ontson.”*

Henry David Thoreau

A békeadó befizetésének vagy a katonaadó megtagadásának (Peace Tax Campaigning / War Tax Resistance) intézménye számos országban ismert. Bevezetésére évtizedek óta folynak kísérletek közel egy tucat országban, köztük az Egyesült Államokban, Kanadában, Hollandiában, Belgiumban, Olaszországban, Nagy-Britanniában, Franciaországban, Ausztráliában, Németországban és Svédországban. Az ezzel foglalkozó állampolgári, társadalmi, egyházi kezdeményezések, civil szervezetek hatására ma már az adott országok törvényhozása, közvéleménye ismeri és részben támogatja a békeadó befizetésének gondolatát.

**A békeadó és a katonaadó**

A békeadó befizetés vagy a katonaadó megtagadás elsősorban és legfőképp a lelkiismereti szabadság jogának a gyakorlását jelenti. Azt az alapvető emberi jogot, hogy az állampolgár közvetlenül is beleszólhasson abba, hogy az állam által kiszabott és az általa befizetett adó milyen célra kerüljön felhasználásra. A békeadó befizetésének legfőbb célja tudatosítani az emberekben, hogy adófizetőként aktívan részt vállalnak a hadsereg fenntartásában, a folyamatos fegyvergyártásban, a fegyverkereskedelemben, és ezáltal a világ minden táján dúló katonai erőszakban. A katonaadó megtagadása tehát nem jelenti – az egyes országokban létező – a katonai szolgálat vagy más honvédelmi kötelezettség helyett teljesítendő pénzfizetési kötelezettség elutasítását, mivel a békeadó befizetéséért küzdők célja más. Nem jelent adómegtagadást sem, mivel a teljes adó befizetésre kerül.

**A békeadót fizetők**

A békeadót fizető vagy katonaadójukat be nem fizető állampolgárok úgy gondolják, hogy ellene vannak a katonai védelemnek; úgy érzik, hogy a hadseregre fordított pénzek fölöslegesek; nem tartanak igényt saját életük katonai erővel történő védelmére, viszont szívesen áldoznak minden más társadalmi célra. E nézetet vallók között találunk állampolgárokat, különböző egyházak vezetőit és tagjait, erőszakellenes, pacifista, antimilitarista szervezeteket, erre az egy témára szerveződött (single-issue) mozgalmakat. A békeadót fizetők törvénytisztelő állampolgárok és adóalanyok. Ők az adójukat és egyéb járulékfizetési kötelességeiket pontosan és időben teljesítik, viszont a befizetéseiknek azon részét (általában 5-10 százalékát), amely bizonyíthatóan katonai célokat szolgálna, más célra kívánják fordítani. Tehát ezt az összeget is készek befizetni az állami vagy NGO-k által felügyelt, békealapnak nevezett pénzalapokba, amelyek azonban a hadseregtől teljesen függetlenek, és általában humanitárius, szociális, oktatási, egészségügyi célokat vagy kifejezetten az erőszakmentes béketeremtés céljait szolgálják. Ők tehát nem adómegtagadók, nem polgári engedetlenségi akciót végrehajtók, nem állam- vagy társadalomellenes tevékenységet folytatók, nem anarchisták vagy az állam belső szuverenitását kétségbe vonók, de nem is az állam által felügyelt területekről kivonulók és az állami tevékenységeket bojkottálók vagy apolitikus, a világtól elfordult polgárok, esetleg ismert vagy ismeretlen szekták tagjai, hanem olyan öntudatos állampolgárok, akik kizárólag egy bizonyos, általuk pontosan meghatározott célra (honvédelem) nem hajlandók áldozni adójukból. Ők elsődlegesen törvényes eszközökkel, vagyis törvény által engedélyezetten kívánják gyakorolni a békeadó fizetését, és csak ennek hiányában, másodlagosan „követnek el” polgári engedetlenségi cselekedetet azáltal, hogy adójuk egy részét nem engedik katonai célokra fordítani.

* Az írás a BOCS Alapítvány, valamint Rátkai János és Fidrich Róbert fordításainak, továbbá Takács Imre szóbeli közléseinek felhasználásával készült. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani segítségükért.

## Elméleti gyökerek és gyakorlat

A békeadó-befizetők az egyetemes emberi létből, a minden ember és egymás iránt érzett felelősségtudatból, valamint szolidaritásérzéséből, a természetjog elsődlegességének hirdetőiből, az emberi jogokból, ezen belül is a lelkiismereti és vallásszabadság jogából, valamint a polgári szabadságjogokból; a hívő emberek a szeretet parancsából; a liberális eszméket követők az állam éjjeliőrszerepéből; az amerikai békeadó-befizetők az amerikai alkotmányból vélik levezethetőnek elképzeléseiket. Az erőszakmentes, pacifista, antimilitarista és más alternatív mozgalmak az erőszak, a fegyverek és a háborúk következetes elutasításából kiindulva ellenzik a katonaadó befizetését. Sokan Gandhi, Tolsztoj, Thoreau felfogása és példája nyomán alakították ki ez irányú magatartásukat. Azonban szép számmal vannak olyanok is, akik egyik kategóriába sem sorolhatók: ők pusztán racionális okokból fizetik adójuk egy részét honvédelemmentes célokra.

A számba vehetetlen gyökerű magatartás mögött az az alapgondolat húzódik meg, hogy lehet tiltakozni a hadsereg ellen, a katonai kiadások ellen, lehet akár hatékonyan is fellépni az általános hadkötelezettség eltörlése vagy nukleáris fegyverek telepítése ellen, vagy el lehet esetleg érni a taposóaknák teljes betiltását, de ez mind csak nagyon fontos részcél lehet mindaddig, amíg az állam szabadon költheti – többek között a mindezek ellen tiltakozó, illetve ezen célokért küzdő – állampolgárainak adóját honvédelemre. Ők céljaik elérésének legfontosabb eszközét a katonaadó be nem fizetésében látják, amely abban a pillanatban hatékonnyá válik, mihelyt annak mértéke eléri a szükséges kritikus mértéket. Voltaképpen a békeadó-fizetők ennek a szemléletnek és gyakorlatnak a terjedésétől várják nemcsak az erőszakmentes gondolkodáson, hanem az egész társadalmon belüli, sőt a nemzetközi kapcsolatokban és globális méretekben is a paradigmaváltást.

## A békeadó fizetése és a törvényhozók

A békeadó bevezetésének elképzelése eddig hét országban jutott el a törvényhozás szintjéig. A hét országban hét törvénytervezet és ezek számos változata készült el 1972-től napjainkig. Az Egyesült Államokban a képviselőházban 1972, a szenátusban 1975 óta van ezzel foglalkozó önálló törvényjavaslat. Kongresszusi támogatottsága egyre nő, annak ellenére, hogy a nyíltan támogatók száma nem túl magas. Néma támogatásról lehet beszélni néhány szenátor részéről, ők azok, akik ugyan még nem támogatják a törvényjavaslatot, de jelezték, hogy ha arra kerülne sor, akkor ők nem szavaznának ellene. 1992. május 21-én a képviselőház egyik bizottságának albizottsága, az „Adóíró Bizottság” (Tax Writing Committee) meghallgatást tartott a törvényjavaslatról. A meghallgatáson neves személyiségek, jogi szakemberek, egyházi személyiségek (például T. J. Gumbleton katolikus püspök és P. J. Bentley rabbi), erőszakmentes csoportok és háborúadó-megtagadó szervezetek vezetői tettek vallomást, és tettek hitet a békeadótörvény fontosságáról. 1996-ban ismét benyújtották a békeadóról szóló módosított törvényjavaslatot. A jogi bizottságot vezető szenátor, aki a vallásszabadság elkötelezett híve, érdeklődést mutat a kérdés iránt. A szenátus és a képviselőház pénzügyi bizottságának jelentése szerint a békeadóalaptörvény összességében végül növelné, és nem csökkentené az adóbevételeket. A törvénytervezet társadalmi támogatottságát jelzi, hogy csak az egyházi szervezetek közül huszonhat támogatja – köztük a katolikus Pax Christi, a Zsidó Békeszövetség, a Presbiteriánus Egyház, az Anglikán Békeszövetség, az Unitariánus Egyesület, a kvékerek és a mennoniták.

Belgiumban az 1985-ben benyújtott első törvényjavaslatot számos új törvényjavaslat követte. A parlamentben már többször tárgyalták ezeket a törvényjavaslatokat. Fontos előrelépés, hogy az 1995. március 17-ei törvény létrehozta azt a békealapot, amelybe a személyi jövedelemadóból az adóhivatal által átutalt – a katonai kiadásoknak az egész adóhoz viszonyított arányát tükröző – összeg kerül. A békeadóalap a pénzügyminiszter és egy parlamenti képviselőkből, valamint a béke- és fejlesztési NGO-szervezetek képviselőiből álló tanács irányítása alatt áll. Mindazok élhetnek ezzel a lehetőséggel, akik kijelentik, hogy lelkiismereti okból tiltakoznak adójuk katonai célú felhasználása ellen.

Nagy-Britanniában eddig két törvényjavaslatot nyújtottak be az alsóházban. Az elsőt 1986-ban Dennis Canavan parlamenti képviselő, a másodikat 1994-ben Neil Gerrard, mindketten „Lelkiismereti tiltakozás a katonai célokra való adóztatás ellen” címen. Az áttörést a parlamenti ombudsman döntése

hozta meg, mivel az ombudsman az egyik megkeresés nyomán 1995-ben elfogadta a katonaadó elutasítását.

Németországban a Zöld Párt 1986-ban nyújtotta be a békeadóról szóló törvényjavaslatát. Ezt a szövetségi parlament megvitatta. A legutóbbi törvényjavaslatot a zöldek a Szövetséggel (a keleti részen jelenlevő egyik párttal) közösen nyújtották be 1990-ben, amit szintén tárgyalt a szövetségi parlament.

Hollandiában 1989-ben majd 1992-ben nyújtottak be a békeadó bevezetésére vonatkozó törvénytervezetet. 1993-ban foglalkoztak vele a parlament második kamarájának hadügyi és pénzügyi állandó bizottságai. A bizottságok azonban nem ítélték a békeadó bevezetését elég időszerűnek. Azok után, hogy 1993-ban a Zöld Párt visszavonta az erre vonatkozó törvényjavaslatot, az ügynek nincsen támogatója a parlamentben.

Ausztráliában a Béke és Letét Alap megkeresésére Vallentine szenátor nyújtott be 1989-ben törvénytervezetet a szenátusban és képviselőházban. A tervezet tárgyalását azonban ez idáig nem tűzték napirendre.

Olaszországban néhány képviselő 1989-ben a képviselők kamarájához nyújtotta be törvényjavaslatát. A módosított törvénytervezetet 1993-ban újból benyújtották, de ez még itt sem került megvitatásra.

Az Európa Parlamentben huszonkét brit képviselő szimpatizál a békeadó gondolatával. Senki nem tudja, hány képviselő támogatná a békeadót.

**A békeadóért küzdő szervezetek és akcióik**

Svédországban „50 korona a békére” akció néven a katonaadónak megfelelő összeg visszatartása helyett egy fix összeg, 50 korona be nem fizetését kezdték népszerűsíteni. Ezt a pénzt a Békeadót Fizetők (Peace Tax Payers Hungary) nevű szervezetnek küldik, akik a pénzt békeprojektekhez továbbítják. Mivel ez viszonylag kis összeg, az adóhatóságok vonakodnak tenni valamit ennek megakadályozásáért. Hat éve tart az akció, körülbelül kétszáz ember vesz részt benne, és számuk egyre növekszik.

Spanyolországban hasonló akció folyt „7000 peseta a békére” elnevezéssel. 1983-ban a békeadó bevezetését követelők részleges adómegtagadásba kezdtek. Ezt hosszú időn keresztül nehéz volt folytatni, ezért most 7000 pesetát tartanak vissza. 1995-ben 4,7 millió peseta gyűlt ebből össze, amit aztán az egyik török békeszervezetnek adtak. Az adómegtagadók száma két-háromezer fő körül mozog. Minden május–júniusban az adómegtagadók együtt mennek az adóhivatalba benyújtani adópapírjaikat, és adót fizetni. Az újságokat értesítik erről az akcióról. Senkit nem börtönöznek be a 7000 peseta megtagadásáért, mivel egyszerűen leemelik a bankszámlájukról…

Kanadában „egydolláros szavazás” akció indult. Az adóbefizetés idején, március–áprilisban az utcán a járókelőknek odaadnak egy egydollárost, és megkérdezik tőlük, hogy ha ez lenne az összes adójuk, akkor hogyan költenék el. Különböző célokra ajánlhatják fel a pénzt, például hadügyre, oktatásra, társadalombiztosításra, környezetvédelemre stb. Nagyon kevesen választják a hadügyet.

Az Egyesült Államokban ehhez hasonló, „pennys szavazás” elnevezésű akciók voltak. Az emberek a pennyt két üvegpohár egyikébe tehetik: a hadi vagy a szociális kiadások poharába.

Belgiumban hasonló akció volt a flamand békehét kezdetén: az emberek szavazhattak, hogy hadi vagy szociális kiadásokra fordítsák a pénzüket. Tömegesen a szociális kiadásokat támogatták.

Németországban az egyházak napján egy „mérlegtesztet” csináltak. Úgy kellett a résztvevőknek kiegyensúlyozni a mérleg serpenyőit, hogy az egyikbe egy miniatűr tankot helyeztek, a másikba pedig az emberek által odatett papírlapok kerültek. Az utóbbiak azt voltak hivatottak jelképezni, hogy mire szeretnék költeni a katonaadójukat, illetőleg mennyi kívánságpapírlap képes egyensúlyt teremteni a mérleg serpenyői között. Egy másik akció keretében 1995. december 10-én, az emberi jogok napján kétszáz levelezőlapot és levelet, valamint tizenötezer be nem fizetett adónyi pénzösszeget küldtek a szövetségi elnöknek. Az elnököt arra kérték, hogy biztosítsa a pénz nem katonai, hanem békés célokra történő elköltését. Az elnök visszautasította a pénzt, csakúgy, mint a felkérést arra, hogy a békeadó kérdéséről beszéljen. (Minden résztvevő kapott egy levelet, és visszakapta pénzét az elnöktől.) Megint más alkalommal a szövetségi parlament elnökének ezerhatszáz levelezőlapot próbáltak átadni, de elutasító magatartása miatt végül is postán küldték el neki.

Hollandiában békeérme-akciót szervezetek: néhány éve az egyik holland békeszervezet a pénzverdének egy olyan új pénzérme tervét mutatta meg, amelyet nem szabad katonai célok érdekében felhasználni. Ezt ugyan visszautasították, de a szervezet megcsináltatta a maga Béke Aranygulden érméjét, melyet azóta is árusít. Minden parlamenti képviselő is kapott egyet. A békeszervezet tagjai fontolgatják, hogy az adójukat Béke Aranyguldenben fizessék.

Nagy-Britanniában a békeadó bevezetéséért küzdő mozgalmak jelenlegi célja a tagság növelése és pénzügyi függetlenségük megteremtése. Sikeres volt az egyik kiadványuk, amely a tízfontos bankjegyre emlékeztetett. Az utóbbi két évben ötszáz új tagot szereztek csupán ezekkel a kiadványokkal.

Olaszországban 1982-ben a békeadót támogatók azt javasolták az adófizetőknek, hogy adóik 5,5 százalékát tartsák vissza, mivel ennyire becsülték az állam hadikiadásait. Az akció olyan jól sikerült, hogy polgári engedetlenség címén több ezer per zajlott, és több száz végrehajtás történt. A szervezet megpróbált egyre több embert bevonni a megmozdulásba, és a polgári engedetlenség helyett törvényes útra próbálta terelni az akciót. Sikerült elérniük, hogy kampányukat már nem üldözik, és hogy az alkotmánybíróság elismerte, hogy nemcsak fegyverrel, de erőszakmentes eszközökkel is védhetik hazájukat. Megvitatásra kerül továbbá az adók egy részének békés célokra való átadása lehetősége olyan formában, ahogyan az az adó 0,8 százaléka feletti szabad rendelkezés kapcsán már megvalósult.

Magyarországon az első, békeadó fizetésével foglalkozó szervezet, a Békére Keresők Alapítványa (Béker) az erőszakmentes Alba Körhöz szorosan kötődve alakult meg Budapesten 1996-ban. A székesfehérvári BOCS Alapítvány és annak fordítószolgálata kezdte 1997-től népszerűsíteni itthon a békeadó gondolatát. A mozgalommá szerveződés igényével megalakult Béker magáénak vallja a külföldön már működő mozgalmak itt részben felsorolt nézeteit, és ezek megvalósítására törekszik. A Béker felvételét kérte a békeadó bevezetéséért küzdő nemzeti mozgalmakat tömörítő, belgiumi székhelyű Conscience and Peace Tax International szervezetbe, amelynek ez év decemberi soron következő, Új-Delhiben megrendezésre kerülő közgyűlésén – minden valószínűség szerint – a szervezet rendes tagjává választják.

A Békére Keresők szeretnék elérni, hogy az állampolgárok személyi jövedelemadójuk kétszer egy százalékáról való szabad rendelkezésének mintájára Magyarországon mielőbb polgárjogot nyerjen a lelkiismereti okból történő katonaadó-megtagadásnak, illetőleg a békeadó befizetésének lehetősége.

*„Érted vagyok”-nak szánva, 1998. október*

# Békedíjak és békedíjasok

Egy éven belül két békedíj. Mindkettőt Olaszországban ítélték oda Göncz Árpád köztársasági elnöknek. A magyar hadsereg főparancsnoka az elsőt, a „Giorgio La Pira" kulturális és békedíjat Pistoiában kapta 1998 decemberében, míg a másodikat, a Telamone-békedíjat egy évvel később, a szicíliai Agrigentóban vehette át. Az első esetben a firenzei polgármesterről elnevezett és egy nonprofit kulturális társaság által odaítélt kitüntetést az akkori olasz miniszterelnök-helyettes adta át. Az indoklás szerint az emberi jogok és a demokratikus értékek melletti kiállás elismeréséül odaítélt díjjal azt a tevékenységet ismerték el, amelyet Göncz Árpád „politikusként és irodalmárként fejtett ki a békéért és az emberi jogokért", „különösen a totalitárius rezsim idején tanúsított magatartásáért, amely során a politikai üldözést sem habozott vállalni ezen értékek védelméért". A Telamone-békedíjat a szicíliai tartomány elnöke adta át „a népek közötti együttműködés előmozdítása, a különböző nemzetek kultúrájának közelítése" okán, valamint „államférfiúi és irodalmi munkásságának elismeréséül".

Bármennyire is kedvelem Göncz Árpád személyét, tisztelem írói, valamint fordítói tevékenységét, és nem látok hozzá mérhető köztársaságielnök-utódot, a békedíjak odaítélésének ténye, azok indoklása és az átadás körülményei zavarba ejtenek.

A diktátorokkal szóba álló és velük kezet rázó, ezáltal a diktátorok hatalmát tovább legitimáló és az emberi jogok adott országbeli elnyomását akarva-akaratlanul támogató Göncz Árpád (személyes, emberi, politikusi, irodalmár, jogvédő) felelőssége tagadhatatlan, még akkor is, ha ez egy közméltóság esetében szinte elvárható, ha Magyarország érdekei esetleg megkívánják is ezt, továbbá ha mindez a nemzetközi politikában nem számít etikátlan cselekedetnek. Csak hát az, ami az országnak az érdeke, a politikában elfogadható, az magánemberként még etikátlan, írástudóként elfogadhatatlan, volt üldözöttként érthetetlen lehet; az exellenzéki, politikus, író, jogvédő államelnöknek sem válik dicsőségére.

Tudom, hogy a többség számára nem, de nekem fölöttébb problémás, hogy egy mégoly indokolható fegyveres harcban való részvétel után, az egyébként mégoly becsületes valaki békedíjban részesüljön. Lehet, sőt talán kell is azt a bátorságot stb. tisztelni, amely kellett ahhoz, hogy Göncz Árpád 1944-ben a Táncsics zászlóaljban az ellenállás fegyveres résztvevője legyen. De talán ez sem erősíti a békedíj odaítélése melletti érveket.

Jelenleg Göncz Árpád mint a Magyar Köztársaság elnöke tizedik éve a fegyveres erők főparancsnoka is egyben. Ez önmagában véve sem kifejezetten békedíjra érdemesítő helyzet. Viszont tény, hogy 1999-ben Magyarország a NATO tagjaként háborút viselt Jugoszláviával, és a Göncz Árpád által „főparancsnokolt" magyar hadsereg részese volt Jugoszlávia szétbombázásának; annak az országnak a háborút támogató köztársasági elnöke volt, amely tizennyolcad magával a nemzetközi jog megsértésével megtámadott egy másik, nekünk éppen szomszédos országot. Ez talán mégsem alapozza meg azt, hogy még ugyanabban az évben „a népek közötti együttműködés előmozdítása, a különböző nemzetek kultúrájának közelítése" érdekében kifejtett munkásságáért békedíjjal tüntessék ki.

Persze tudjuk, hogy a Telamone-békedíj korábbi díjazottai, például az egyiptomi Anvar Szadat vagy az olasz Sandro Pertini sem volt ebből a szempontból makulátlan, továbbá hogy a szintén NATO-tag Olaszország területéről még több jugoszláv célpontot bombáztak, mint tőlünk. Azt is tudjuk, hogy lehet a honvédelmi minisztériumot békeminisztériumnak, a katonai szövetséget békeszövetségnek, a Honvédelmi Bizottság mindenkori elnökét főpacifistának, a katonákat a béke legfőbb őreinek, az Országos Béketanácsot (Magyar Békeszövetséget) békemozgalomnak, a katonai beavatkozást béketeremtésnek, sőt békemissziónak mondani, és a háborúkban a gyerekeknek és asszonyoknak megkegyelmező katonát vagy a polgári lakosokat nem bombázó pilótát emberi jogi harcosnak nevezni, de a politikai korrektség és az igazság okán mégsem kellene az átnevezéseket elfogadni. Tudjuk jól azt is, hogy a nyugati világ többsége a NATO-t a béke zálogának tartja, hogy sokan Jugoszlávia megtámadása után – vagy éppen ezért – még inkább annak tartják, de azért még nem kellene a NATO-t Nobel-békedíjjal, a volt békemozgalmár és utóbb a bombázást elrendelő ex-NATO-főtitkár Javier Solanát a korábbi mozgalmi tevékenységéért békedíjjal jutalmazni.

A magyar államfőnek megítélt díj átadásának körülményei nemcsak zavaróak, de tipikusak is egyben. A civilek és a civil csoportok akkor érzik magukat fontosnak és elismertnek, ha az állam emberei, a hivatásos politikusok adják át az elismeréséket, ha ők nyitják meg a rendezvényeket, ha a Civil Parlament a Parlamentben ülésezhet. Vagy éppen fordítva történnek a dolgok, és a civil alapítású

díjakat politikusok kapják. A civil emberek és szervezetek csak akkor hiszik el, hogy nagyon fontos, amit csinálnak, ha ezt egy politikus nagy nyilvánosság előtt kimondja. Ennek egyenes folytatása az, hogy a volt pártpolitikusok meg azt hiszik, hogy mandátumuk lejárta után párt- és politikai érdekektől mentesen, pusztán demokratikus beállítódásuk, közismertségük, tapasztalatuk és természetesen a hosszú évek óta nem gyakorolt szakmai hozzáértésük miatt immár teljesen függetlenként foglalhatnak el civil szervezeti pozíciókat. A volt katonatisztek pedig azt hiszik, hogy a nyugdíjas kor elérése vagy a mundér levetése után civil szakértőkké alakulnak, független tanácsadók lettek, akik immár tényleg a béke kipróbált apostolai.

A problémakör – immár Göncz Árpád személyétől teljesen elszakadva – tovább szélesíthető. Miért kapnak gyakran militáns politikusok, diktátorok, háborúzók, közkatonák és tábornokok békedíjakat? Valószínűleg azért, mert kevésbé voltak militánsak, emberirtók, kegyetlenek, mint amennyire a helyzetüknél, hatalmuknál fogva lehettek volna, mert az erőszak okozásának egy bizonyos pontján megálltak, vagy a későbbiekben kevésbé erőszakos cselekedeteket hajtottak végre.

A békedíjak sokszor ugyanúgy ugyanannak a politikának a részei, mint a háborúk, és ugyanúgy a mindenkori hatalom (intellektuális, gazdasági, politikai, média) dönt róluk. Az odaítélést, akárcsak a katonai támadásokat, gyakran ugyanúgy nagy nemzeti vagy nemzetközi politikai érdekek mozgatják. A békedíjak nemritkán a véres múltat elfedő legitimáló játék részei, amelyben ölni, háborúzni és békedíjat kapni akkor lehet, ha ebben állami, egyházi és államilag, egyházilag támogatott civil társadalmi, valamint médiakonszenzus alakul ki. Nobel-békedíjról is azok döntenek, akiket a díjat odaítélő norvég parlament a mindenkori saját parlamenti erőviszonyoknak megfelelően egy öttagú bizottságba delegál. A bizottságban korábban kizárólag hivatalban lévő politikusok kaptak helyet. 1935 óta ez kifejezetten tilos, de a pártpolitikai és egyáltalán a politikai meghatározottságon ez mit sem változtatott, hiszen ettől kezdve főként expolitikusok kerülnek a döntéshozó bizottságba.

Milyen paradox, hogy a magyar zsenik közül Szilárd Leót és a Nobel-díjas Wigner Jenőt a béke apostolai között tartják számon itthon és külföldön, miközben az atombomba létrehozásában is elévülhetetlen érdemeket szereztek. Los Alamosban a Manhattan-program keretében 1942 és 1945 között kulcsszerepet játszottak az atombomba létrejövetelében. Ezt követően viszont ellenezték annak bevetését, később az atomenergia katonai célú felhasználása és a hidrogénbomba előállítása ellen tiltakoztak. Szilárd Leó még békeszervezetet is létrehozott (Tanács a Háború Elkerülésére), és Wignerrel közösen kapták meg az amerikai „Atom a Békéért” díjat. A *Times* magazin által az évszázad emberének választott, a magát radikális pacifistának mondó Nobel-díjas Albert Einstein szintén közismerten békepárti és háborúellenes volt. 1955-ben Bertrand Russellel együtt a világ tudósait mozgósította az atombomba alkalmazása ellen. Pusztán csak az a baj, hogy ezt az atombomba feltalálásában és alkalmazásában való nélkülözhetetlen részvétele után tette meg.

De itt van Alfred Nobel példája is, aki a dinamit felfedezőjeként vált ismertté, majd pedig a fegyverek feltalálásából és gyártásából származó jövedelméből tette magát Nobel-díj formájában halhatatlanná. Valamennyi Nobel-díjas és természetesen Nobel-békedíjas egy marék dinamit árát kapja minden díjátadás alkalmával. Még szerencse, hogy Mahatma Gandhi nem kapott Nobel-békedíjat.

*Népszabadság, 2000. március 10.*

# Rövidítések

| | |
|---|---|
| AB | A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága |
| ÁBMH | Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal |
| ÁEH | Állami Egyházügyi Hivatal |
| ÁFÉSZ | Általános Fogyasztási, Értékesítő és Beszerző Szövetkezet |
| AFSC | American Friends Service Committee (amerikai kvékerek szervezete) |
| AK | Alba Kör – Erőszakmentes Békemozgalom (Erőszakmentes Mozgalom a Békéért) |
| ÁPV Rt. | Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. |
| BAL | Baloldali Alternatíva Egyesülés |
| BASIC | British American Securiti Information Council (Angol–amerikai Biztonsági Információs Tanács) |
| BAT | Budapesti Autonóm Társulás |
| BBM | A Balkán Békéjéért Mozgalom |
| Be. | A büntetőeljárásról szóló törvény |
| Béker | Békére Keresők Alapítványa |
| BET | Baloldali Együttműködési Tanács |
| BHKK | Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja |
| BM | Belügyminisztérium |
| BOCS | Bokor Öko Csoport Alapítvány |
| Btk. | Büntető törvénykönyv |
| BVT | Békevilágtanács |
| CFE | Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (Szerződés a hagyományos fegyveres erőkről Európában) |
| CP | Civil Parlament |
| EBCO | European Bureau for Conscientious Objection (A Katonaiszolgálat-megtagadók Európai Irodája) |
| EBEÉ | Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (az EBESZ elődje) |
| EBESZ | Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet |
| ELTE | Eötvös Loránd Tudományegyetem |
| END | European Nuclear Disarmament (Európai Nukleáris Leszerelési Mozgalom) |
| ETK | Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesül Klubja (az ELTE Természetvédelmi Klub jogutódja) |
| EU | European Union (Európai Unió) |
| Fidesz | Fiatal Demokraták Szövetsége |
| Fidesz-MPP | Fidesz – Magyar Polgári Párt |
| FKgP | Független Kisgazdapárt |
| FMK | Fővárosi Munkaügyi Központ |
| GDP | Nemzeti össztermék |
| HB | Honvédelmi Bizottság |
| HEF | Haladó Erők Fóruma |
| HEL | Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája |
| HISZ | Hadkötelezettek Ideiglenes Szövetsége |
| HM | Honvédelmi Minisztérium |
| HM | Humanista Mozgalom |
| HNF | Hazafias Népfront |
| HP | Humanista Párt |
| HTBK | Honvédség és Társadalom Baráti Kör |
| Hvt. | Honvédelmi törvény |
| ICBL | International Campaign to Ban Landmines (Nemzetközi Kampány a Gyalogsági Aknák Betiltásáért) |
| ICOM | International Conscientious Objectors' Meeting (Katonaiszolgálat-megtagadók Nemzetközi Találkozója) |
| IFOR | Implementation Force (nem tévesztendő össze: a Kiengesztelődés Nemzetközi Szövetségével – International Fellowship of Reconciliation [IFOR]) |
| IKV | Interkerkelijk Vredesberaad (Holland Egyházi Béketanács) |
| IM | Igazságügyi Minisztérium |
| INES | International Network of Engineers and Scientists for Global Responsibility (Mérnökök és Természettudósok Nemzetközi Hálózata a Globális Felelősségért) |
| IOR | Vatikáni Bank (Instituto per le Opere di Religione – Vallási Ügyek Intézete [vatikáni bank]) |

| | |
|---|---|
| IPPNW | International Physicians for the Prevention of Nuclear War (Orvosok Nemzetközi Szervezete a Nukleáris Háború Megelőzésért) |
| JATE | József Attila Tudományegyetem |
| KARAJ | Karácsonyi Ajándék (a Bokor római katolikus bázisközösség kiadványa) |
| KDNP | Kereszténydemokrata Néppárt |
| KIO | Keressétek Isten Országát! (Bulányi György: Keressétek Isten Országát! Budapest, 1990, Irotron Kiadó.) |
| KIOSZ | Kisiparosok Országos Szervezete |
| KISZ | Kommunista Ifjúsági Szövetség |
| KLH | Katonai Lelkészi Hivatal |
| KüM | Külügyminisztérium |
| LAÉT | Létminimum Alatt Élők Társasága |
| MAT | Magyar Atlanti Tanács |
| MDF | Magyar Demokrata Fórum |
| MDNP | Magyar Demokrata Néppárt |
| MET | Május Elseje Társaság |
| METÉSZ | Mezőgazdasági Termelők Érdekvédelmi Szövetsége |
| MHSZ | Magyar Honvédelmi Szövetség |
| MIÉP | Magyar Igazság és Élet Pártja |
| MiG | Szovjet, majd orosz gyártmányú elfogó vadászrepülőgép |
| MISZ | Marxista Ifjúsági Szövetség |
| MISZOT | Magyar Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa |
| MKI | Magyar Külügyi Intézet |
| MKPK | Magyar Katolikus Püspöki Kar |
| MNSZ | Magyar Népjóléti Szövetség |
| MR | Magyar Rádió |
| MSZDP | Magyar Szociáldemokrata Párt |
| MSZMP PB | A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága |
| MSZMP | Magyar Szocialista Munkáspárt |
| MSZOSZ | Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége |
| MTA | Magyar Tudományos Akadémia |
| MTI | Magyar Távirati Iroda |
| MTI-OS | Magyar Távirati Iroda Országos Sajtószolgálata |
| MTV | Magyar Televízió |
| MÚK | Magyar Újságírók Közössége |
| MÚOSZ | Magyar Újságírók Országos Szövetsége |
| MüM | Munkaügyi Minisztérium |
| MWA | Manfred Wörner Alapítvány |
| NATO | North Atlantic Treaty Organization – Észak-atlanti Szerződés Szervezete |
| NDK | Német Demokratikus Köztársaság |
| NGO | Non-Governmental Organisation (nem kormányzati szervezet) |
| NYEU | Nyugat-európai Unió (WEU = Western European Unio) |
| OBT KB | Országos Béketanács Katolikus Bizottsága (vagy: Katolikus Papi Bizottsága) |
| OBT | Országos Béketanács |
| OMFB | Országos Műszaki és Fejlesztési Bizottság |
| OMK | Országos Munkaügyi Központ |
| ORTT | Országos Rádió és Televízió Testület |
| OVB | Országos Választási Bizottság |
| PB | Politikai Bizottság |
| PÉSZ | Polgárok Érdekvédelmi Szövetsége |
| PHARE | Poland & Hungary; Assistance in Restructuring Economics |
| PhD | Doctor of Philosophy (tudományos fokozat) |
| PKKB | Pesti Központi Kerületi Bíróság |
| PM | Pénzügyminisztérium |
| PMMK | Pest Megyei Munkaügyi Központ |
| Pp. | Polgári perrendtartás |

| | |
|---|---|
| PPC | People for Peace Culture (Emberek a Békekultúráért Mozgalom) |
| PSZH | Magyar gyártmányú páncélozott szállító harcjármű |
| Psztv. | A polgári szolgálatról szóló törvény |
| Psztvt. | A polgári szolgálatról szóló törvénytervezet |
| Ptk. | Polgári törvénykönyv |
| SFOR | Stabilisation Force (stabilizációs erő) |
| SMA | Semleges Magyarországért Alapítvány |
| SPAS | Swedish Peace and Arbitration Society (Svéd Béke és Konfliktusmegoldó Társaság) |
| SVKI | Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet |
| SZCSM | Szociális és Családügyi Minisztérium |
| SZDSZ | Szabad Demokraták Szövetsége |
| SZEM | Szociális és Egészségügyi Minisztérium |
| SZER | Szabad Európa Rádió |
| SZISZ | Szociáldemokrata Ifjúsági Szövetség |
| SZKH | Szabad Kezdeményezések Hálózata |
| TBZ | Társadalmi beilleszkedési zavarok |
| TÉT | Társadalmi Érdekegyeztető Tanács |
| TIT | Tudományos Ismereterjesztő Társulat |
| TK | Társadalmi Koalíció |
| TLSZ | Tábori lelkészi szolgálat |
| UCK | Koszovói Felszabadítási Hadsereg |
| UNESCO | United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete |
| vb | Végrehajtó bizottság |
| VIP | Very important person („nagyon fontos ember”) |
| VMSZ | Vajdasági Magyarok Szövetsége |
| VOSZ | Vállalkozók Országos Szövetsége |
| VSZ | Varsói Szerződés |
| WRI | War Resisters’ International (Háborút Ellenzők Nemzetközi Szervezete) |

ISBN 963 9211 54 0
9 789639 211544
Ára: 2800,– Ft

Csapody Tamás kötete válogatás közel húsz év publicisztikai termeséből és tanulmányaiból. A jogász és szociológus szerző napilapokban, hetilapokban megjelent írásai, valamint társadalomtudományi folyóiratokban közölt tanulmányai a társadalmi átalakulás jól megragadható, civil oldaláról adnak képet.

A kötet egy-egy fejezete betekintést enged a magyarországi béke- és bázisközösségi mozgalmak történetébe, nyomon követi a katonaiszolgálat-megtagadás és a polgári szolgálat hazai problémáit, morális kérdéseket vet fel Magyarország NATO-csatlakozása és a jugoszláviai háború kapcsán, elemzi és értékeli az állam és egyház, továbbá az állam és a civil szervezetek kapcsolatát. Az írások – műfajuktól függően – tudományos igényességgel megfogalmazott munkák, elemzések, összegzések, illetve a közírói tevékenység részei, amelyeket összeköt egy, az egész köteten átívelő, emberi jogokon nyugvó, pártoktól független civil gondolatiság, objektivitásra törekvő, vállaltan erőszakmentes megközelítés.